

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
DOKTORA TEZİ

**EKONOMİK REGÜLASYON MODELLERİ VE
ÖZELLEŞTİRME ÜZERİNE DIŞSALLIK-İÇSELLİK
ANALİZLERİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ (1980-2006)**

Oğuz KARA

Danışman
Prof. Dr. Recep KÖK

2009

Yemin Metni

Doktora Tezi olarak sunduğum “**Ekonomik Regüasyon Modelleri ve Özelleştirme Üzerine Dışsalık-İçsellik Analizleri: Türkiye Örneği (1980-2006)**” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden olduğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

...../ / 2009

Oğuz KARA

DOKTORA TEZ SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin

Adı ve Soyadı : Oğuz KARA
Anabilim Dalı : İktisat
Programı : Genel İktisat
Tez Konusu : Ekonomik Regülasyon Modelleri ve Özelleştirme Üzerine
Dışsallık-İçsellik Analizleri: Türkiye Örneği (1980-2006)

Sınav Tarihi ve Saati :/..../2009 –

Yukarıda kimlik bilgileri belirtilen öğrenci Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün tarih ve Sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisansüstü Yönetmeliğinin 30.maddesi gereğince doktora tez sınavına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini dakikalık süre içinde savunmasından sonra jüri üyelerince gerek tez konusu gerekse tezin dayanağı olan Anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI OLDUĞUNA OY BİRLİĞİ O
DÜZELTİLMESİNE O* OY ÇOKLUĞU O
REDDİNE O**

ile karar verilmiştir.

Jüri teşkil edilmediği için sınav yapılamamıştır. O***
Öğrenci sınava gelmemiştir. O**

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir.
** Bu halde adayın kaydı silinir.
*** Bu halde sınav için yeni bir tarih belirlenir.

Tez, burs, ödül veya teşvik programlarına (Tüba, Fulbright vb.) aday olabilir. Evet
Tez, mevcut hali ile basılabilir. O
Tez, gözden geçirildikten sonra basılabilir. O
Tezin, basımı gerekliliği yoktur. O

JÜRİ ÜYELERİ

				İMZA
.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red
.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red
.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red
.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red
.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red

ÖNSÖZ

Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı Doktora Programı kapsamında hazırlanan “Ekonomik Regülasyon Modelleri ve Özelleştirme Üzerine Dışsallık-İçsellik Analizleri: Türkiye Örneği (1980-2006)” adlı bu çalışma bir çok kişinin bilgi birikimi ve emeğinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

Öncelikle, çalışma sürecinde yenilikçi, sorgulayıcı ve dinamik çalışma tarzıyla beni yönlendiren, akademik yaşamımda hem bilgi hem de etik yönünden her zaman yol gösterici olan değerli hocam ve tez danışmanım Sayın Prof. Dr. Recep KÖK’e teşekkür ederim.

Tez izleme jürisi üyelerinden Prof. Dr. Hüsnü ERKAN ve Doç. Dr. Ertuğrul DELİKTAŞ’a değerli yorumları ve gösterdikleri ilgi nedeniyle, tezimin teorik ve uygulama kısmına yaptıkları katkı için Yard. Doç.Dr. Hakan KAHYAOĞLU, Yard. Doç.Dr. Nevzat ŞİMŞEK’e, firma analizlerinde teknik destek sağlayan Yard. Doç. Dr. Şevket Sayın ve Yard. Doç. Dr. Yasemin YEGİNBOY’a teşekkür ederim. Ayrıca veri setinin oluşturulmasında yoğun mesaisine rağmen desteğini esirgemeyen Özelleştirme Sonrası Takip İşleri Grup Başkanı Sayın Tülay AKTAŞ hanıma teşekkür ederim.

Yaşamımın her anında desteğini ve fedakarlığını hissettiğim eşim FATMA’ya ve oğlumuz SALİM’e verdikleri yürekten destek için teşekkür ederim.

“BU ÇALIŞMANIN YÜRÜTÜLMESİNDE MİLLİ PRODÜKTİVİTE MERKEZİ TARAFINDAN MALİ DESTEK SAĞLANMIŞTIR.”

ÖZET

Doktora Tezi

“EKONOMİK REGÜLASYON MODELLERİ VE ÖZELLEŞTİRME ÜZERİNE DIŞSALLIK-İÇSELLİK ANALİZLERİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ (1980-2006)”

Oğuz KARA

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
İktisat Anabilim Dalı
İktisat Programı

1970’li yıllarda yaşanan stagflasyon krizinin ve Neo-liberal politikaların etkisiyle Kamu İktisadi Teşebbüsleri’nin (KİT) mevcut kaynakları etkin kullanamadıkları görüşü işlenmeye başlanmıştır. Bu bağlamda, özelleştirmenin rasyonalitesi hala tartışılmaya gelmekte, KİT’lerin piyasa mekanizmasının dinamiklerinden hangi ölçüde yararlanabildiği ve KİT ekonomilerinin hangi ölçüde toplumsal refah kayıp veya kazancına yol açtığı konusunun dünya literatürü çerçevesinde işlendiği bilinmektedir. Ancak son 40 yılı içine alan dönemde yapılan özelleştirme uygulamaları değerlendirilirse, öngörülen ideal kaynak tahsisinin sağlandığı iddiası 2008 küresel krizi ile birlikte yeniden sorgulanmaya başlanmıştır. Hatta krizin tartışıldığı her zeminde iktisatçılar ve siyaset bilimcileri arasında “Kapitalizmin sonu mu?” sorusu, ana gündemlerden biri olarak yerini korumaktadır.

Bu çalışmanın amacı, özelleştirmeye konu olan KİT’ler den seçilmiş endüstri örneğinden hareketle, Türkiye açısından ortaya çıkan potansiyel refah kazanç/kayıpların kısmi analizini yapmak ve iktisadi karar birimlerinin politika geliştirmesine katkı sağlamaktır. Bu çalışmanın amaç ve yönteminde belirtildiği üzere, Çimento, Petrol, Demir Çelik ve Sigorta Endüstrilerinde yer alan özelleştirilmiş KİT’lere ilişkin, ikincil veri tabanı kullanılarak özelleştirme öncesi ve sonrasını kapsayan Toplam Faktör Verimliliği (TFV) ölçülmüştür. Elde edilen bulgular, özgün bir yaklaşımla (Bilanço Temelli Kök-Kara Yaklaşımı) değerlendirilmiş ve özelleştirmenin ölçülebilir net sosyal fayda-alternatif maliyet

(NSF) büyüklüğü, ilk kez Türkiye örneğinden hareketle hesaplanmıştır. Ayrıca, NSF'nin belirleyenleri Panel-SUR yöntemiyle modellenerek analiz edilmiştir. Çalışmanın stokastik ve bilanço temelli model sonuçlarına göre, bazı endüstriler/firmalar açısından özelleştirmenin gerekliliği, bazıları açısından ise özelleştirmenin ülke açısından kısmi refah kaybına neden olduğu tespit edilmiştir. Bu çerçevede politika yapıcılarının yeni açılımlarına fırsat verilebilecek öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Regülasyon, Özelleştirme, Dışsallık, İçsellik, Bilanço Temelli Kök-Kara Yaklaşımı, Net Sosyal Fayda-Alternatif Maliyet, Panel-SUR

ABSTRACT

Doctor of Philosophy

**“ECONOMIC REGULATION MODELS AND ANALYSES OF EXTERNALITY
AND INTERNALITY AS TO PRIVATIZATION: AN APPLICATION OF TURKEY
(1980-2006)”**

Oğuz KARA

**Dokuz Eylul University
Institute Of Social Sciences
Department of Economics**

The idea that State-Owned Enterprises (SOEs) could not operate existing resources efficiently has been started to be considered by the effects of stagflation crisis occurred in the 1970s and Neo-liberal policies. In this context, the rationality of privatization has been still discussed, it is known that the issue of at what extent of SOEs economies take advantage of market mechanism dynamics and cause social welfare loss or gain has been considered in the context of world literature. On the other hand, when the privatizations made in the last 40 years have been analyzed, the claim that projected ideal resource allocation has been achieved has been started to be questioned again with the 2008 global crisis. Even in all discussion platforms of the crisis, the question of “Is this the end of the capitalism?” keeps its place as being one of the main agendas among economists and political scientists.

Starting with industrial sample selected from SOEs which are subject to privatization, the aim of this thesis is to partially analyze the potential welfare loses and benefits from the point of Turkey and make contribution to economic decision making agents to evolve policy. As mentioned in the aim and the method of this research, by using secondary database, for privatized SOEs in cement, oil, iron and steel, and insurance sectors, TFP has been measured for the period of before and after privatization. Results have been evaluated by an original approach (Balance sheet based Kok - Kara approach) and the measurable net social benefit-opportunity cost magnitude of privatization has been computed for Turkey for the first time. In addition to this, the determinants of net social benefit-opportunity cost have been

analyzed by Panel-SUR method. According to the stochastic and balance sheet based model results of the study, from the point of some industries / firms the privatization is necessity, but for some of them the privatization causes partial welfare loss was confirmed. In this framework, proposes which may allow policy makers to make new expansions has been developed.

Key Words: Economic Regulation, Privatization, Externality, Internality, Balance Sheet Based Kok-Kara Approach, Net Social Benefit-Opportunity Cost, Panel-SUR

EKONOMİK REGÜLASYON MODELLERİ VE ÖZELLEŞTİRME ÜZERİNE DIŞSALLIK-İÇSELLİK ANALİZLERİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ (1980-2006)

YEMİN METNİ	ii
TUTANAK.....	iii
ÖNSÖZ.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER.....	ix
KISALTMALAR	xiv
TABLolar.....	xv
ŞEKİLLER	xvii
EKLER	xviii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM EKONOMİK REGÜLASYON

1.1. EKONOMİK REGÜLASYON: TANIM VE KAPSAM	5
1.2. TARİHSEL GELİŞİM VE REGÜLASYON DÖNEMLERİ.....	7
1.3. TEORİK VE STRATEJİK ÇERÇEVE	13
1.3.1. Teorik Çerçeve.....	14
1.3.1.1. Walrasgil Genel Denge ve Pareto Etkinlik Kuramı	17
1.3.1.2. Piyasa Başarısızlığı Teorisi	21
1.3.1.2.1. Kamusal Mallar	22
1.3.1.2.2. Dışsallıklar ve Dışsallıkların İçselleştirilmesi Sorunu	26
1.3.1.2.2.1. Dışsallık Türleri	31
1.3.1.2.2.2. Dışsallıkların İçselleştirilmesi Sorunu	34
1.3.1.2.2.2.1. Kamu Müdahalesi Odaklı İçselleştirme	35
1.3.1.2.2.2.2. Müdahalesiz Çözüm: Coase Yaklaşımı	44
1.3.1.2.3. Asimetrik Bilgi	46
1.3.1.2.4. Tekelleşmenin Kaçınılmazlığı	48
1.3.1.3. Kamu Başarısızlığı Teorisi	49

1.3.1.3.1. Rant Kollama Teorileri	49
1.3.1.3.2. Kamu Tercihi Teorisi	55
1.3.2. Stratejik Çerçeve	58
1.4. EKONOMİK REGÜLASYON MODELLERİ	60
1.4.1. Doğal Monopol Regülasyonu	60
1.4.1.1. Regüle Edilemeyen Özel Monopol	67
1.4.1.2. Regüle Edilebilen Özel Monopol ve Fiyatlandırma	68
1.4.1.2.1. Lineer Fiyatlandırma	69
1.4.1.2.1.1. Marjinal Maliyet Fiyatlandırması	69
1.4.1.2.1.2. Ortalama Maliyet Fiyatlandırması	71
1.4.1.2.1.3. Ramsey Fiyatlandırması	73
1.4.1.2.2. Non-Lineer Fiyatlandırma	76
1.4.1.2.2.1. Çift Taraflı Tarife Sistemi	77
1.4.1.2.2.2. Kademeli Fiyatlandırma	78
1.4.1.2.2.3. Kapasite Kullanımı Odaklı Fiyatlandırma	78
1.4.2. Doğal Monopollerde Regülasyon Yöntemleri	79
1.4.2.1. İç Karlılık Oranı Regülasyonu	79
1.4.2.2. Tavan Fiyat Regülasyonu	82
1.4.2.3. Göreli Rekabet Regülasyonu	85
1.4.3. Piyasa Odaklı Regülasyon Teorileri	86
1.4.3.1. Piyasa İçin Rekabet	86
1.4.3.2. Yarışabilir Piyasalar Teorisi	89
1.4.3.3. Yeni Regülasyon Teorisi: Mekanistik Dizayn Yaklaşımı	93
1.4.4. İkinci En İyi Teoremi Temelli Refah Modeli: Eko-Demokratik Uzlaşma Yaklaşımı	95

İKİNCİ BÖLÜM

KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİ VE DEREGÜLASYON ARACI OLARAK ÖZELLEŞTİRME

2.1. KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİ: TEORİK, İŞLEVSEL VE UYGULAMALI ÇERÇEVE	102
2.1.1. KİT'lerin Amaç Fonksiyonu ve Kuruluş Nedenleri	105

2.1.2. Türkiye’de KİT’lerin Tarihsel Gelişimi	108
2.2. ÖZELLEŞTİRME ODAKLI DEREGÜLASYON VE TEORİK TEMELLENDİRME	113
2.2.1. Özelleştirmenin Temel Amaç ve Motivasyonları	120
2.2.1.1. Özelleştirmenin Temel Amaçları	120
2.2.1.2. Özelleştirmenin Motivasyonları	125
2.2.2. Özelleştirme Yöntemleri	128
2.2.2.1. Yönetim Temelli Özelleştirme Yöntemleri	129
2.2.2.2. Mülkiyet Temelli Özelleştirme Yöntemleri	131
2.2.2.3. Finansman Temelli Özelleştirme Yöntemleri	135
2.2.2.4. Yapısal-Kurumsal Serbestleştirme	137
2.3. TÜRKİYE’DE VE DÜNYADA ÖZELLEŞTİRME UYGULAMALARI	138
2.3.1. Türkiye’de Özelleştirme Uygulamaları	138
2.3.1.1. Özelleştirmenin Yasal Dayanakları	139
2.3.1.2. Gerçekleştirilen Uygulamalar (1985-2009)	141
2.3.1.3. Özelleştirme İdaresi Başkanlığınca Yürütülen İhale ve Özelleştirme Yöntemleri	146
2.3.2. Dünya’da Özelleştirme Uygulamaları	154
2.3.2.1. Batı Avrupa’da Özelleştirme Uygulamaları	156
2.3.2.2. Doğu Avrupa’da Özelleştirme Uygulamaları	160
2.3.2.3. ABD’deki Özelleştirme Uygulamaları	163
2.3.2.4. Diğer Ülke Özelleştirmeleri	166

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE DEREGÜLASYON: ÖZELLEŞTİRME DEN DOĞAN KAYNAK TRANSFERİNİN İÇSELLİK VE DIŞSALLIK ANALİZİ

3.1. UYGULAMANIN AMACI VE TEMEL HİPOTEZİ	173
3.2. UYGULAMANIN YÖNTEMİ	176
3.2.1. Veri Tanımı ve Temel Değişkenler	176
3.2.2. Kaynak Transferini Ölçmeye Yönelik Özgün Bir Yöntem: Bilanço Temelli Kök-Kara Yaklaşımı	181
3.2.3. Net Sosyal Fayda-Alternatif Maliyet (NSF) Belirleyenleri: Endüstri Temelli Ekonometrik Model	195

3.3. TÜRKİYE’DE ÖZELLEŞTİRME: SEÇİLMİŞ ENDÜSTRİLER ÜZERİNDEN KAYNAK TRANSFERİNİN ANALİZİ (1980-2008).....	201
3.3.1. Çimento Endüstrisine (ÇE) Yönelik Analizler	201
3.3.1.1. ÇE’ye Yönelik Betimsel Analiz	202
3.3.1.2. ÇE’ye Yönelik Karşılaştırmalı Analiz (DEA)	204
3.3.1.3. ÇE’ye Yönelik İçsellik Analizi	212
3.3.1.4. ÇE’ye Yönelik Dışsallık Analizi	216
3.3.1.5. ÇE’de Ölçülebilir NSF	219
3.3.2. Petrokimya Endüstrisine (PE) Yönelik Analizler	222
3.3.2.1. PE’ye Yönelik Betimsel Analiz	222
3.3.2.2. PE’ye Yönelik Karşılaştırmalı Analiz (DEA).....	229
3.3.2.3. PE’ye Yönelik İçsellik Analizleri	231
3.3.2.4. PE’ye Yönelik Dışsallık Analizleri	233
3.3.2.5. PE’de Ölçülebilir NSF	234
3.3.3. Demir Çelik Endüstrisine (DÇE) Yönelik Analizler	236
3.3.3.1. DÇE’ye Yönelik Betimsel Analiz	236
3.3.3.2. DÇE’ye Yönelik Karşılaştırmalı Analiz (DEA)	239
3.3.3.3. DÇE’ye Yönelik İçsellik Analizleri	241
3.3.3.4. DÇE’ye Yönelik Dışsallık Analizleri	243
3.3.3.5. DÇE’de Ölçülebilir NSF	243
3.3.4. Sigorta Endüstrisine (SE) Yönelik Analizler	244
3.3.4.1. SE’ye Yönelik Betimsel Analiz	244
3.3.4.2. SE’ye Yönelik Karşılaştırmalı Analiz (DEA).....	248
3.3.4.3. SE’ye Yönelik İçsellik Analizleri	252
3.3.4.4. SE’ye Yönelik Dışsallık Analizleri	253
3.3.4.5. SE’de Ölçülebilir NSF	256
3.4. NET SOSYAL FAYDANIN/ALTERNATİF MALİYETİN BELİRLEYİCİLERİNE YÖNELİK ANALİTİK BULGULAR: ÖLÇÜLEBİLİR REFAH KAYBI VEYA KAZANCI	257
3.4.1. ÇE’de Özelleştirme Odaklı Analitik Bulgular	258
3.4.2. PE’de Özelleştirme Odaklı Analitik Bulgular	270
3.4.3. DÇE’de Özelleştirme Odaklı Analitik Bulgular	274
3.4.4. SE’de Özelleştirme Odaklı Analitik Bulgular	278

SONUÇ VE ÖNERİLER.....	283
KAYNAKLAR.....	290
EKLER	311

KISALTMALAR

BA	Bütçe Açığı
CRS	Ölçeğe Göre Sabit Getiri
ÇE	Çimento Endüstrisi
DB	Dış Borç Stoku
DBSO	Dış Borç Servis Oranı
DÇE	Demir Çelik Endüstrisi
DEA	Veri Zarflama Analizi
DTA	Dış Ticaret Açığı
DYY	Doğrudan Yabancı Yatırım
EGB	Endüstriyel Geri Bağlantı Katsayısı
EİB	Endüstriyel İleri Bağlantı Katsayısı
FGG	Faiz Gelir/Gider Oranı
GRS	Ölçeğe Göre Değişken Getiri
İB	İç Borçlar
İDT	İktisadi Devlet Teşekkülü
İMKB	İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
KGG	Kar Gelir/Gider Oranı
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsü
KİK	Kamu İktisadi Kuruluşu
NSF	Net Sosyal Fayda-Alternatif Maliyet
ÖİB	Özelleştirme İdaresi Başkanlığı
PDM	Performans Değerlendirme Merkezi
PE	Petrol Endüstrisi
SE	Sigorta Endüstrisi
SPK	Sermaye Piyasası Kurulu
SUR	Görünüşte İlişkisiz Regresyon Modeli
TFV	Toplam Faktör Verimliliği
YDK	Yüksek Denetleme Kurulu
YİD	Yap-İşlet-Devret

TABLO LİSTESİ

Tablo 1.1: Endüstri/Sektörlerin Piyasa Karakteristiği	62
Tablo 2.1: Yöntemler İtibariyle Özelleştirme İşlemleri	144
Tablo 3.1: Yapısal ve Kontrol Değişkenlerinin Beklenen İşaretleri.....	197
Tablo 3.2: Çimento Endüstrisi Çıktı Odaklı Malmquist Endeksi (CRS) TFV Sonuçları	205
Tablo 3.3: Çimento Endüstrisi Hesaplanmış Pozitif İçsellik Sonuçları	213
Tablo 3.4: Çimento Endüstrisi Hesaplanmış Negatif İçsellik Sonuçları	214
Tablo 3.5: Afyon Çimento A.Ş.'nin Özelleştirilmesinin Net Dışsal Maliyeti	217
Tablo 3.6: Batisöke Çimento A.Ş.'nin Özelleştirilmesinin Net Dışsal Maliyeti	218
Tablo 3.7: Afyon Çimento A.Ş. Net Sosyal Fayda-Alternatif Maliyeti	220
Tablo 3.8: Batisöke Çimento A.Ş. Net Sosyal Fayda-Alternatif Maliyeti	221
Tablo 3.9: Petrokimya Endüstrisi Çıktı Odaklı Malmquist Endeksi (CRS) TFV Sonuçları	229
Tablo 3.10: Petrol Endüstrisi Hesaplanmış Pozitif ve Negatif İçsellik Sonuçları.....	232
Tablo 3.11: PETKİM'in Hesaplanmış Pozitif ve Negatif Dışsallık Sonuçları.....	234
Tablo 3.12: PETKİM'in Net Sosyal Fayda-Alternatif Maliyeti	235
Tablo 3.13: Demir Çelik Endüstrisi Çıktı Odaklı Malmquist Endeksi (CRS) TFV Sonuçları	240
Tablo 3.14: DÇE Endüstrisi Hesaplanmış Pozitif Negatif İçsellik Sonuçları	242
Tablo 3.15: Sigorta Endüstrisi Çıktı Odaklı Malmquist Endeksi (GRS) TFV Sonuçları	249
Tablo 3.16: Sigorta Endüstrisi Hesaplanmış Pozitif ve Negatif İçsellik Sonuçları	252
Tablo 3.17: Güneş Sigorta A.Ş.'nin Hesaplanmış Pozitif ve Negatif Dışsallık Sonuçları	254
Tablo 3.18: Başak Sigorta A.Ş.'nin Hesaplanmış Pozitif ve Negatif Dışsallık Sonuçları	255
Tablo 3.19: Başak Emeklilik A.Ş.'nin Hesaplanmış Pozitif ve Negatif Dışsallık Sonuçları	255
Tablo 3.20: Başak Sigorta A.Ş.'nin Net Sosyal Fayda-Alternatif Maliyeti	256
Tablo 3.21: Başak Emeklilik A.Ş.'nin Net Sosyal Fayda-Alternatif Maliyeti	257
Tablo 3.22: ÇE'de NSF'nin Belirleyenleri	259

Tablo 3.23: PE’de NSF’nin Belirleyenleri	271
Tablo 3.24: DÇE’de NSF’nin Belirleyenleri	275
Tablo 3.25: SE’de NSF’nin Belirleyenleri	279

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1: Malların Kamusalılık Derecesi	23
Şekil 1.2: Pozitif Dışsallık	32
Şekil 1.3: Negatif Dışsallık	33
Şekil 1.4: Pigou Tipi Vergilendirme	36
Şekil 1.5: Sübvansiyonlar Yoluyla Dışsallığın İçselleştirilmesi	42
Şekil 1.6: Doğal Monopol	63
Şekil 1.7: Geçici Monopol	65
Şekil 1.8: Marjinal Maliyet Fiyatlaması	70
Şekil 1.9: Ortalama Maliyet Fiyatlandırması	72
Şekil 1.10: Ramsey Fiyatlandırma	75
Şekil 1.11: Ortalama Maliyet Fiyatlaması ve Piyasa İçin Rekabet	88
Şekil 1.12: Yarışabilir Piyasalar	91
Şekil 1.13: Eko-Demokratik Uzlaşma ve Faktör Donanımı Etkinliği	101
Şekil 2.1: Yıllar İtibariyle Özelleştirme Gelirleri	143
Şekil 2.2: Dünya Özelleştirme Gelirleri	155
Şekil 2.3: Avrupa'da Özelleştirme Gelirleri 1988-2008 (Milyar \$)	156
Şekil 3.1: Etkin Üretim Sınırı ve Ölçek Etkileri	171
Şekil 3.2a: Bilanço Temelli Kök-Kara Yaklaşımı: Özelleştirmeden Doğan Kaynak Transferinin Dışsallık Analizi	188
Şekil 3.2b: Bilanço Temelli Kök-Kara Yaklaşımı: Özelleştirmeden Doğan Kaynak Transferinin İçsellik Analizi	192
Şekil 3.2c: Bilanço Temelli Kök Kara Yaklaşımı: Özelleştirmenin Net Sosyal Fayda- Alternatif Maliyeti	194
Şekil Ek 1: Etkin Üretim Sınırı ve Ölçek Etkileri	314

EK LİSTESİ

Ek 1: Firma Etkinliğini Açıklamaya Yönelik Yaklaşımlar	312
Ek 2: Malmquist Toplam Faktör Verimliliği Endeksi	316
Ek 3: Veri Zarflama Analizi (DEA)	319
Ek 4.: Özelleştirme Uygulamalı Literatür	324
Ek 5: Özelleştirme Kapsamına Alınan Kuruluşlar	332
Ek 6: Çimento Endüstrisi Çıktı Odaklı Malmquist Endeksi (CRS) Teknolojik Etkinlik Sonuçları	335
Ek 7: Çimento Endüstrisi Çıktı Odaklı Malmquist Endeksi (CRS) Teknik Etkinlik Sonuçları	338
Ek 8: Petro-Kimya Endüstrisi Çıktı Odaklı Malmquist Endeksi (CRS) Teknolojik Etkinlik Sonuçları	340
Ek 9: Petro-Kimya Endüstrisi Çıktı Odaklı Malmquist Endeksi (CRS) Teknik Etkinlik Sonuçları	340
Ek 10: Demir-Çelik Endüstrisi Çıktı Odaklı Malmquist Endeksi (CRS) Teknolojik Etkinlik Sonuçları	341
Ek 11: Demir-Çelik Endüstrisi Çıktı Odaklı Malmquist Endeksi (CRS) Teknik Etkinlik Sonuçları	341
Ek 12: Sigorta Endüstrisi (4 Firmalı) Çıktı Odaklı Malmquist Endeksi (GRS) Teknolojik Etkinlik Sonuçları	342
Ek 13: Sigorta Endüstrisi (4 Firmalı) Çıktı Odaklı Malmquist Endeksi (GRS) Teknik Etkinlik Sonuçları	343
Ek 14: Sigorta Endüstrisi (5 Firmalı) Çıktı Odaklı Malmquist Endeksi (GRS) Teknolojik Etkinlik Sonuçları	344
Ek 15: Sigorta Endüstrisi (5 Firmalı) Çıktı Odaklı Malmquist Endeksi (GRS) Teknik Etkinlik Sonuçları	344
Ek 16: POAŞ'nin Pozitif Negatif İçsellik Hesaplamaları	345
Ek 17: TÜPRAŞ'nin Pozitif Negatif İçsellik Hesaplamaları	345
Ek 18: PETKİM'in Pozitif Negatif İçsellik Hesaplamaları	346
Ek 19: ERDEMİR A.Ş.'nin Pozitif Negatif İçsellik Hesaplamaları	346
Ek 20: KARDEMİR A.Ş.'nin Pozitif Negatif İçsellik Hesaplamaları	347
Ek 21: ASİL ÇELİK A.Ş.'nin Pozitif Negatif İçsellik Hesaplamaları	347
Ek 22: GÜVEN SİGORTA A.Ş.'nin Pozitif Negatif İçsellik Hesaplamaları	348
Ek 23: ANKARA SİGORTA A.Ş.'nin Pozitif Negatif İçsellik Hesaplamaları	348
Ek 24: BAŞAK SİGORTA A.Ş.'nin Pozitif Negatif İçsellik Hesaplamaları	349
Ek 25: BAŞAK EMEKLİLİK A.Ş.'nin Pozitif Negatif İçsellik Hesaplamaları	349

Ek 26: AFYON ÇİMENTO A.Ş.'nin Pozitif Negatif İçsellik Hesaplamaları	350
Ek 27: ANKARA ÇİMENTO A.Ş.'nin Pozitif Negatif İçsellik Hesaplamaları	351
Ek 28: BALIKESİR ÇİMENTO A.Ş.'nin Pozitif Negatif İçsellik Hesaplamaları	352
Ek 29: SÖKE ÇİMENTO A.Ş.'nin Pozitif Negatif İçsellik Hesaplamaları	353
Ek 30: PINARHİSAR ÇİMENTO A.Ş.'nin Pozitif Negatif İçsellik Hesaplamaları	354
Ek 31: AŞKALE ÇİMENTO A.Ş.'nin Pozitif Negatif İçsellik Hesaplamaları	355
Ek 32: BARTIN ÇİMENTO A.Ş.'nin Pozitif Negatif İçsellik Hesaplamaları	356
Ek 33: ÇORUM ÇİMENTO A.Ş.'nin Pozitif Negatif İçsellik Hesaplamaları	357
Ek 34: DENİZLİ ÇİMENTO A.Ş.'nin Pozitif Negatif İçsellik Hesaplamaları	358
Ek 35: ELAZIĞ-ALTINOVA ÇİM. A.Ş.'nin Pozitif Negatif İçsellik Hesaplamaları ...	359
Ek 36: GAZİANTEP ÇİMENTO A.Ş.'nin Pozitif Negatif İçsellik Hesaplamaları	360
Ek 37: İSKENDERUN ÇİMENTO A.Ş.'nin Pozitif Negatif İçsellik Hesaplamaları	361
Ek 38: KARS ÇİMENTO A.Ş.'nin Pozitif Negatif İçsellik Hesaplamaları	362
Ek 39: LALAPAŞA ÇİMENTO A.Ş.'nin Pozitif Negatif İçsellik Hesaplamaları	362
Ek 40: SİVAS ÇİMENTO A.Ş.'nin Pozitif Negatif İçsellik Hesaplamaları	363
Ek 41: TRABZON ÇİMENTO A.Ş.'nin Pozitif Negatif İçsellik Hesaplamaları	364
Ek 42: Yabancı Sermayeli Firmalara Yapılan Özelleştirmelerde Kaynak Transferi	365
Ek 43: Yerli Firmalara Yapılan Özelleştirmelerde Refah Kazanç/Kaybı	366
Ek 44: KAMU PAYI %51'in Üzerinde Olan Tüm Özelleştirilmiş Firmalar	367
Ek 45: KAMU PAYI %51'in Üzerinde Olan Tüm Özelleştirilmiş Firmalar (Özel Durum)	373
Ek 46: Yabancı Sermayeli Veya Yabancı Sermaye Ortaklığı Bulunan Şirketlere Yapılan Satış/Devir Uygulamaları	374
Ek 47: Ortalama Hizmet Süreleri (OECD Ortalaması) ve Trend Büyüme Hızı	378
Ek 48: Dünya Ham Çelik Üretimi (Nisan 2009) (Milyon ton)	379
EK 49: Türkiye'de Kullanılan Özelleştirme Yöntemleri	380

GİRİŞ

İktisat teorisinde (fiyat sistemine bağılı olarak) firmanın, kaynak tahsisi sürecinde önemli bir rolü olduğu ve tam rekabet koşullarında (veri teknoloji ve veri fiyatlar çerçevesinde) kaynak tahsisini en etkin bir biçimde gerçekleştireceği varsayılmıştır. Tam rekabet şartlarında (tam bilgi varsayımı altında) bireysel ve toplumsal refahın maksimize edileceği, eksik rekabet koşullarında ise refah maksimizasyona ulaşılamayacağı kabul edilmiştir. Teoride eksik rekabet koşullarının yol açtığı refah kaybı ortaya koyularak çeşitli kamu ya da piyasa regülasyonlarıyla refah kaybının nasıl engellenebileceği/giderilebileceği sorgulanmıştır. Mikro iktisat teorisinin geliştirdiği çeşitli kavramlar, regülasyon stratejilerinin ve özellikle regülasyon rekabetinin teorik temellerinin oluşturulmasına katkı sağlamış ve endüstri iktisadı çerçevesinde firmaların regülasyon gücü ve alanı daha kapsamlı bir biçimde ele alınmıştır. Ekonomik regülasyon, en geniş anlamıyla kamu otoritesinin piyasa mekanizmasına müdahalesi olarak tanımlanmaktadır. Ekonomik regülasyonun temelde iki işlevine yer verilmektedir: Bunlardan birincisi optimum çözümün (etkinliğin) tanımlanmasıdır. İkincisi ise nihai amacı kârını maksimize etmek olan regüle edilmiş firmayı, optimum çözüme yönlendirecek teşvik mekanizmalarının geliştirilmesidir.

1930 buhranının yarattığı ekonomik darboğaz, devletin ekonomik hayatta daha fonksiyonel ve daha düzenleyici rol oynamasına neden olmuştur. Kamunun iktisadi hayattaki ağırlığının yükselişe geçtiği İkinci Dünya Savaşı sonrasında (1945-1970 döneminde), Stigler, Posner ve Peltzman tarafından geliştiren “*Regülasyon Teorisi*” çerçevesinde kamunun regülasyon yapması için çok çeşitli nedenler ileri sürülmüştür. Özellikle piyasa mekanizmasının başarısız olduğu durumlarda, başarısızlığa yol açan etkenlerin (asimetrik bilgi, kamusal mallar, dışsallıklar ve tekel gücü) ortadan kaldırılması, ekonomik regülasyonun temel gerekçesini oluşturmaktadır.

1970’li yıllarda yaşanan stagflasyon krizi ve bu krize bağılı olarak ortaya çıkan ekonomik sorunlar, kamunun ekonomi içerisindeki rolünün sorgulanmasına neden olmuştur. Bu gelişmelerle birlikte 1980’li yıllardan itibaren özellikle Neo-liberal

politikaların ağırlık kazanmasıyla KİT'lerin kaynakları etkin kullanamadıkları görüşü işlenmeye başlanmıştır. 1990'lı yıllardan itibaren küreselleşmenin de etkisiyle deregülasyon odaklı özelleştirme politikaları, ekonomilerin yeniden yapılandırılmasında stratejik bir araç olarak tercih edilmeye başlanmıştır. Kaynakların daha etkin kullanımını referans alan özelleştirme politikalarının, kurumsal sonuçlarının doğurduğu işletme ölçeğindeki kazançlar kadar, ulusal ölçekteki potansiyel kayıpların da önemsenmesi gerekmektedir. Bu bağlamda çalışmanın genel çerçevesi şu şekilde belirlenmektedir:

AMAÇ: Bu çalışmanın temel amacı: *“Özelleştirmeye konu olan bir endüstri/işletmenin yarattığı katma değer büyüklüğü, kontrol edilemeyen faktörlerin etkisiyle (çok uluslu şirketler aracılığıyla yapılan kar transferleri veya ülke özelinde ekonomik istikrarsızlığa neden olan birçok değişkenin etkisi) ülke ekonomisine yönelik net sosyal maliyete (refah kaybı) dönüşür”* hipotezini test etmektir. Bu hipotez çerçevesinde uygulama boyutuna bağlı olarak elde edilen analitik bulgulardan hareketle, özelleştirme politikasına yönelik eleştirel bir yaklaşım sergilemek ve özelleştirme sürecine ilişkin analitik bir yöntem geliştirmektir.

KAPSAM VE YÖNTEM: Çalışmanın birinci bölümünde ekonomik regülasyon teorisi, regülasyon modelleri ve stratejileri incelenmektedir. İkinci bölümde de özelleştirme ve deregülasyon teorisine bağlı olarak Türkiye’de ve Dünyada özelleştirme uygulama ve yöntemleri ele alınmaktadır. Üçüncü ve son bölümünde ise özelleştirmeye konu olan KİT'lerin, piyasa dinamiklerinden ne ölçüde yararlanabildiği ve uygulamanın hangi büyüklüklerde toplumsal refah kaybına veya kazancına yol açtığı konusu, yöntem kısmında belirtilen ayrıntıya bağlı olarak şu sıra ile takip edilmektedir:

- Özelleştirmeye konu olan KİT'lerin özelleştirme öncesi ve sonrası kaynak kullanım etkinliği, seçilmiş endüstriler (Çimento, Petrokimya, Demir-Çelik ve Sigorta) çerçevesinde DEA (Veri Zarflama Analizi) yöntemiyle analiz edilmektedir.

- Özelleştirmeye konu olan işletmelerin yarattığı pozitif/negatif içsellik ve dışsallıkları ölçmek için seçilmiş endüstrilerden hareketle tarafımızdan adlandırılan özgün

bir yaklaşımdan (ilk kaynağa atfen yapılan adlandırma metin içinde Bilanço Temelli Kök-Kara yaklaşımı olarak anılacaktır) yararlanılmaktadır.

- Özelleştirmenin net sosyal fayda-alternatif maliyeti ortaya konulduktan sonra elde edilen bulgular yardımıyla Türkiye'nin özelleştirme politikalarına yönelik önermeler geliştirebilmek için ekonometrik bir model kurulmakta ve özelleştirmenin sonuçları modelin tahmincilerinden hareketle yorumlanmaktadır.

Dolayısıyla tarafımızdan hesaplanan net sosyal fayda-alternatif maliyet bulgusu temel açıklayıcıları yönüyle ele alınmakta, firma/endüstri temelli yapısal değişkenler ve ülkeye özgü makro değişkenler bağlamıyla tarafımızdan modellenmekte ve ekonometrik model (Panel-SUR) analiz edilerek, politika önerileri geliştirilmektedir.

ÇALIŞMANIN ÖNEMİ: Literatürde yer alan deregülasyon politikaları çerçevesinde Türkiye ekonomisi özelindeki özelleştirme politikaları değerlendirildiğinde bu araştırmanın sınırlı düzeyde de olsa literatüre bir katkı sağlaması umulmaktadır. Nitekim Türkiye'de özelleştirme sürecinin doğurduğu net sosyal fayda-alternatif maliyetin hesaplanması literatürde ilk olarak Bilanço Temelli Kök-Kara yaklaşımıyla ele alınmış ve uygulamasına ayrıntılı bir şekilde burada yer verilmiştir. Literatürden bilindiği üzere, dünyadaki mevcut özelleştirme uygulamalarının sonuçları tartışılırken, daha ziyade Neo-klasik argümanlara bağlı kalınmakta ve eko-politik süreç "ideoloji" çerçevesini aşmamaktadır. Dolayısıyla bu çalışma sonuçları itibarıyla, yeni yaklaşımların gerekliliğini ortaya koyabilmiş ise; yine ülke ekonomileri adına politika yapıcılara/otoritelere eleştirel bir bakışla yol gösterebilmiş ise, tezin önemi daha da artmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK REGÜLASYON

Ekonomi biliminin en temel uğraş alanı, alternatif kullanım olanakları arasında kıt kaynakların optimal tahsisi ile toplum refahının maksimizasyonudur. Günümüzde, gelişmiş ülkelerde piyasa ekonomisi sisteminin tercih edilmesinin temel nedeni, rekabet içindeki piyasaların optimum kaynak tahsisini sağlayacağı ve böylece toplum refahının artacağı varsayımına dayanmaktadır. Bu bağlamda, rekabetçi piyasaların optimum kaynak tahsisini sağlayabileceği, teorik olarak ekonomik regülasyonun meşruiyetine temel oluşturmaktadır.

Özellikle piyasa mekanizmasının başarısız olduğu durumlarda, başarısızlığa yol açan etkenlerin (asimetrik bilgi, dışsallıklar ve tekel gücü) ortadan kaldırılması, regülasyonu zorunlu hale getirmektedir. II. Dünya Savaşı sonrası dönemde Keynesyen düşüncelerin etkisiyle, hemen hemen her ülkede, kamunun ekonomi içerisindeki payında önemli artışlar görülmüştür. Fakat 1970’li yıllarda yaşanan stagflasyon krizi ve bu krize bağlı olarak ortaya çıkan ekonomik sorunlar, kamunun ekonomi içerisindeki rolünün sorgulanmasına neden olmuştur. Bu gelişmeler sonucunda, son 20–30 yılda dünyanın birçok ülkesinde, ikinci bölümde ele alınan deregülasyon odaklı özelleştirme politikaları gündeme gelmiştir.

1980’li yıllardan itibaren Neo-liberal politikaların da etkisiyle yoğunlaşan özelleştirme tartışmaları, mülkiyet biçimleri ile teknik etkinlik arasındaki etkileşimleri ön plana çıkarmıştır. Ayrıca, son zamanlarda iktisat literatüründe üzerinde önemle durulan konulardan birisi haline gelen ve öncülüğünü Stigler, Posner ve Peltzman’ın yaptığı *Regülasyon Teorisi* çerçevesinde şekillenen regülasyon, özellikle gelişmekte olan ülkelerde özelleştirme eksenli tartışmalarda kaynak kullanım etkinliğinin yanı sıra rekabet gücünü artırmada bir politika aracı olarak dikkate alınmaya başlanmıştır. Türkiye’de 1980’lerden sonra bir liberalleşme süreci yaşanmasına rağmen, ciddi anlamda deregülasyon uygulamalarının, 1990’ların sonlarında bağımsız düzenleyici kurulların tesis edilmesiyle gerçekleştirildiği görülmektedir.

1.1. EKONOMİK REGÜLASYON: TANIM VE KAPSAM

Regülasyon kavramı, sözlük anlamı itibariyle belli bir faaliyete ilişkin oyunun kurallarının belirlenmesi (düzenlenmesi) ve bu kurallara ilişkin yönlendirme/denetimin sağlanması olarak tanımlanmaktadır. Regülasyon hükümetlerin, bireylerin ve firmaların iktisadi ve sosyal açıdan istenmeyen davranışlarını engellemek ve değiştirmek amacıyla oluşturduğu uygun müeyyidelerle desteklenmiş kurallar olarak tanımlanabilir(Türkkan, 2001; 109).

Ekonomik regülasyon, doktrinler ve iktisadi sistemlerin tümü açısından devletlerin kuruluş felsefesi ile şekillendirilmekle birlikte burada çalışmanın amacı çerçevesinde değerlendirildiğinde regülasyon teorisi özellikle Şikago iktisatçılarının 1970 li yıllarda G. Stigler(1971), R.A. Posner (1974) ve S. Peltzman (1976), William Baumol, Walter Oi, William Vickrey ve Oliver Williamson'ın çalışmalarıyla önem kazanmıştır. Belkide çok daha önemlisi *Bell Journal'in* genç ekonomistleri olan Elizabeth Bailey, John Panzar, Robert Willig, and David Sibley'in çalışmaları 1970'ler ve 1980'lerde regülasyon ekonomisinin evrimine önemli katkı sağlamıştır(Michael, Crew, Perker, 2006; 6). Posner'e göre ekonomik regülasyon, hükümetin piyasaya müdahalesi olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlamadaki müdahale, belli bir dönemde vergi sübvansiyon gibi yasal düzenlemeler ve idareyle ilgili tüm kontrolleri (oran, giriş engeli,...vb.) kapsamaktadır(Posner, 1974; 335).

Regülasyon kavramı, tanımlanırken tanımındaki en belirleyici öge, bireylerin ve firmaların hareket tarzını kısıtlayan ve/veya yönlendiren bir enformasyonun varlığıdır. Bu enformasyonu yapmayanların belli zararlara veya kazanç kayıplarına uğraması, yani enformasyonun bir yaptırım gücünü taşıması önemlidir.

Ekonomik regülasyon, en geniş anlamıyla kamu otoritesinin piyasa mekanizmasına müdahalesi olarak tanımlanmaktadır. Regülasyon kavramını, her türlü faaliyetin ve sürecin, müeyyide oluşturma imkanına sahip herhangi bir otorite veya mekanizma tarafından oluşturulacak kurallar, telkinler, kısıtlar veya teşvikler yoluyla kontrol (denetim)

altına alınması ve/veya düzenlenmesi, yönlendirilmesi olarak tanımlamak mümkündür. Devletin uygulama yetkisine sahip olduğu yasal enstrümanların temel karakteristiği, bireylerin veya kurumların kamu otoritelerinin koyduğu kurallara uyma zorunluluğu ve uyulmaması halinde ilgili kamu otoritelerinin yaptırımlarda ve cezalandırmalarda bulunabilme yetkileridir(Hertog, 2000; 223).

Kamunun regülasyon yapması için çok çeşitli nedenler ileri sürülmüştür. Bunlar, kaynak tahsisinde etkinliği sağlamak, rekabeti ve rekabetin dayandığı hukuki ve ahlaki değerleri korumak, tüketiciyi korumak, çevreyi korumak, çeşitli mesleklerle ilgili ahlaki ve hukuki temel değerleri korumak, gelir dağılımını iyileştirmek, üreticileri aşırı rekabetten korumak, istihdamı geliştirmek ve benzeri nedenlerdir. Özellikle piyasa mekanizmasının başarısız olduğu durumlarda başarısızlığa yol açan etkenlerin (asimetrik bilgi, dışsallıklar ve tekel gücü) ortadan kaldırılması regülasyonu zorunlu hale getirmektedir.

2006 yılında Avrupa Birliği Merkez bankasının faiz oranlarını yükseltmesi sonucunda türev piyasalarda¹ yaşanan dalgalanma ile başlayan ve 2008 Dünya bunalımı ile şekillenmekte olan yeni regülasyon süreci (bankacılık ve finans sektörü aracılığıyla yeniden devletleştirme), finansal piyasalarda yeni devlet düzenlemelerini ortaya çıkarmıştır. Gelişmiş ekonomilerden ABD ve İngiltere 2008 bunalımına bağlı olarak devletleştirmenin de örnek uygulamalarını temsil etmektedirler. Bu durum etkinlik açısından özelleştirmenin rasyonallitesi ile millileştirmenin rasyonallitesi arasında farkın olmadığını da göstermektedir(Kök, Çoban 2009; 61-85).

Regülasyon ekonomisinin Train'e göre başlıca iki işlevi vardır: Birincisi optimum çözümün (etkinliğin) tanımlanmasıdır. İkincisi ise regüle edilen ancak nihayetinde kârını maksimize etmek isteyen firmayı optimum çözüme yönlendirecek teşvik mekanizmalarını geliştirmektir. Bu bağlamda düzenleyici kurumdan (regülatör), sosyal refahın artırılması ile firma kârının maksimizasyonu arasında bir denge sağlaması beklenmektedir(Train, 1997; 2).

¹ Türev araçlar genel olarak firmaların bilanço dışı işlemleridir. Bu araçlar finansal risklerin yönetilmesi için kullanılan ve temelinde bir varlığın (mal veya menkul kıymetin) değerine bağlı olarak yaratılan finansal araçlardır.

Regülasyonun, birey ve firmaların davranışlarına sadece sınırlamalar getirerek ve tehdit yaratarak sağlanması gibi bir zorunluluk yoktur. Devletin, bireyleri ve firmaları çeşitli teşviklerle (fırsatlar yaratarak) yönlendirmesi de mümkündür. Örneğin devlet, firmaların çevreyi kirletmesini engelleyici cezalar oluşturarak çevre regülasyonu yapmak yerine, firmaları çevre koruma altyapısı hazırlanmış sanayi bölgelerinde yatırım yapmaya teşvik ederek de aynı amaca ulaşabilir. Bu çerçeveden bakıldığında, regülasyon kavramının kapsamını sadece cezai müeyyidelere bağlanmış kısıtlayıcı kurallar olarak ele almak doğru olmayacaktır.

Regülasyon yapan tek kurum devlet değildir. Çeşitli ulusal ve uluslararası kuruluşlar (Avrupa Birliği, Dünya Ticaret Örgütü; Ulusal ve uluslararası meslek örgütleri... gibi) da genellikle yasaların ve uluslararası anlaşmaların verdiği yetkilere dayanarak kendi üyelerine yönelik kapsamlı düzenlemeler yapabilmektedirler. Regülasyon bireysel çıkarlarla toplumsal çıkarların çatışmasını engellemek veya uyumunu sağlamak amacıyla bireylerin, firmaların ve diğer kurumların bu amaçla bağdaşmayan davranışlarını ve eylemlerini kısıtlayan veya yönlendiren, negatif veya pozitif yaptırımlarla desteklenmiş kuralların empoze edilmesi ve önerilmesi olarak da tanımlanabilir(Türkkan, 2001; 111).

Bu çalışmanın temel amacı çerçevesinde 2008 Dünya bunalımı ile başlayan ve bu bunalımın etkilerine yönelik ampirik bulgular henüz ortaya çıkmamış olmakla birlikte bu konu kendi analizimiz çerçevesinde imkan ölçüsünde ele alınacaktır.

1.2. TARİHSEL GELİŞİM VE REGÜLASYON DÖNEMLERİ

Ülkelerin mülkiyet yapısındaki değişimlere bağlı olarak, kamu kesiminin ekonomideki ağırlığını yitirip, özel kesimin altyapı hizmetlerine katılmasıyla, devlet özel kesimi düzenlemeye yönelik faaliyetleri yerine getirmeye başlamıştır. Tarihsel süreç göz önüne alındığında ise, iktisat okulları, devletin ekonomide ne derece etkin olması gerektiği konusunda farklı düşünceler geliştirmişlerdir.

Regülasyon uygulamaları İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonraki çeyrek yüzyılda (regülasyonun ilk dönemi 1945-1970), kamunun iktisadi hayattaki ağırlığının yükselişe geçtiği bir dönemde ortaya çıkmıştır. Bu dönemde pek çok ülkedeki hükümetler makro ekonomik politika uygulamalarıyla, kamu yatırımlarını (Kamu İktisadi Kurumlar ile), kamu harcamalarını ve en önemlisi, piyasanın işleyişini düzenlemeye yönelik regülasyon aktivitelerinin içeriğini ve derinliğini arttırmaya başlamışlardır.

Gelişmiş ülkelerde savaş yıllarında kurulan siyasi koalisyonlar, kapitalizmin her türlü başarısızlığını aşmada ilke olarak kullanılan “laissez faire” felsefesini derinden etkileyen yeni reform arayışlarını arttırmışlardır. Bu yıllardaki şiddetli makro ekonomik dalgalanmalar ve işsizlik, 1930'lu yıllarda Keynesyen ekonominin de temelini oluşturacak makro ekonomik politikaları, ülke gündeminin ilk sırasına koymuştur. Batı Avrupa'nın çoğu ülkelerinde pek çoğu ulusal olan stratejik endüstriler kurulmuştur. Aynı zamanda kapitalist kurumların düzenlenmesi amacıyla birçok kontrol mekanizmaları Amerika ve İngiltere'den modernize edilmiştir(Ha-Joon-Chang, 1997; 705).

Amerika, serbest piyasa ekonomisinin katı bir uygulayıcısı olmasına rağmen regülasyon alanında diğer gelişmiş ülkelere öncülük etmiştir. Bu dönemde (1945-1970) Amerikan endüstrisi, regülasyon uygulamalarında literatürde tayin edici bir rol oynamıştır(Türkkan, 2001; 10). Savaş yılları boyunca *laissez faire* felsefesine bağlanmış diğer gelişmiş ülkelerin aksine Amerika'daki reformist süreç, 1930'lu yılların sonlarına doğru hava yolu, demiryolu, nakliye, yağ, benzin, elektrik, telekomünikasyon, toptan ve perakende satış ve su gibi pek çok alandaki doğal tekelleri kapsamlı bir şekilde düzenlemeyi başarmıştır. Bu regülasyonlarla genel hizmetlerin daha iyi sağlanabilmesi için üretim etkinliğinin (X- etkinliği) ve ölçek ekonomilerinin yarattığı tahsis etkinliğinin artırılması amaçlanmıştır. Regülasyon süreci içinde yıkıcı fiyat savaşlarına ve anti-tröst uygulamalarına karşı düzenlemeler kuvvetlendirilmiştir. Batı Avrupa ülkelerinin ve Japonya'nın regülasyon rejimleri (günümüzde bu farklılıkların azalmış olmasına rağmen) Amerika'dakinden farklı özelliğe sahiptir. Bu farklılıkları üç başlıkta toplamak mümkündür(Ha-Joon-Chang, 1997; 705):

İlk fark Batı Avrupa ülkelerinin hepsinde Amerika'dan farklı olarak doğal monopol şeklindeki kuruluşlara yönelik genellikle "teknik regülasyonlar" söz konusuyken Amerika'da regülasyonun asıl hedefi doğal monopollerdir. İkicisi Batı Avrupa ülkeleri anti-tröst düzenlemelerine Amerika'daki kadar vurgu yapamamışlardır. Japonya'da son yıllara kadar anti-tröst yasaları oldukça gevşek bir şekilde işletilmiştir. Fransa hükümeti özellikle 1960'larda Fransız firmaları uluslararası rekabetten avantaj sağlasınlar diye birleşme konusunda açıkça desteklemiştir. Amerika ve Batı Avrupa ülkeleri arasındaki en önemli fark ise regülasyonun amacına yöneliktir. Batı Avrupa ve Japonya'da regülasyon rejimleri, çoğu kez dinamik (yapısal değişimi başarmak, teknolojiyi yükseltmek, üretkenliği arttırmak) bir yapılandırma amacını taşımaktadır. Amerika'da ise, regülasyon rejimi, piyasada adalet ve düzeni sağlamak için statik üretkenlik ve tahsiste etkinliğin sağlanmasını amaçlamaktadır.

Refah ekonomisinin alanı, doğal monopollerin regülasyonu ile direkt bir bağlantıya sahiptir. Batık maliyetin önemli olduğu bazı endüstrilerde, piyasanın tamamına ilişkin tek bir firmanın en düşük maliyetli üretimi gerçekleştirmesi, tartışılması gereken bir konudur. Bu durum rekabetsiz piyasaya ilişkin tüm olumsuz sonuçları doğurabilir. Rekabet ortamından uzak olunması tahsiste etkinsizlik, üretimde etkinsizlik (X-etkinsizliği), firmalar arasında hile olasılığı, yıkıcı fiyat rekabeti ve yatırımların azalma olasılığını arttırarak toplumsal refah kaybına neden olur. Diğer taraftan egemen firmanın girdi arzı ve tüketicilerin istismar edilme olasılığı israfa neden olur. Tüm bu olumsuz sonuçlar dikkate alındığında, zararların minimize edilmesi için doğal tekellerin hükümet tarafından regüle edilmesinin zorunlu hale geldiği varsayılır.

Tüm teoriler, hükümetlerin kamusal malların arzı ile meşgul olmalarını ve doğal monopol (veya doğal oligopol Shaked ve Sutton(1982), Larry E. Jones(1987)) endüstrilerindeki firmaların yatırım ve fiyatlama koşullarını sınırlandırmasına yönelik diğer firmaları cesaretlendirici (pozitif dışsallık) veya cesaretlerini kırıcı (negatif dışsallık) vergi ve sübvansiyon uygulamalarını önermektedir. Bu gelişmelere bağlı olarak pek çok regülasyon uygulamalarına hız verilmiş ve daha sonraları bazı yeni uygulamalar (çevresel

regülasyon gibi) ile regülasyonun rasyonalitesine ilişkin daha güvenli teorik sonuçlar elde edilmiştir.

Regülasyonun ilk dönemi, pek çok gelişmiş ve gelişmekte olan ülke için maddi kazanımların ve hızlı büyüme deneyimlerinin yaşandığı bir dönem olmuştur. Bu dönem boyunca regülasyona karşı olan ülkeler açısından düzenleyici rejimlerin etkinliği hakkında bir değerlendirme yapmak olanaksızken, pek çok ülkede regülasyon uygulamalarında bir başlangıcın yaşandığı açıkça söylenebilir. Pek çok batı Avrupa ülkesi ve Japonya, ekonomilerini modernize ederek başarılı regülasyon uygulamaları gerçekleştirmişlerdir. Ayrıca bu dönem boyunca Amerika'da uygulanan regülasyon rejimleri, özel/kamusal sözleşmeler ve sıkı fiyat kontrolleriyle geniş bir alanda başarılı olmuştur. Gelişmekte olan ülkelere bakıldığında, durumun biraz daha karışık olduğu görülmektedir. Savaş sonrası regülasyon rejimleri çok az ülkede başarılı olmasına rağmen, tüm ülkelerce üzerinde fikir birliğine varılan konu, ekonomik gelişmenin sağlanabilmesi, hızlı büyüme ve gelişmişlik düzeyinin artması için kamu regülasyonlarının ve müdahalelerinin aktif bir şekilde uygulanması gerektiğidir.

Geçiş dönemi tarihsel süreç çerçevesinde ele alındığında, 1970'li yıllar pek çok bakımdan değişimin açıkça yaşandığı bir dönemdir. Bu dönem dünya ekonomisinin petrol krizi ve borç krizi gibi iki büyük şokla birlikte ekonomik durgunluğa geçiş dönemini temsil etmektedir. Bu konjonktüre bağlı olarak çoğu ülkede piyasanın işleyişine müdahalenin azaltılması gerektiğine ilişkin yaygın bir siyasi görüş hakim olmaya başlamıştır. Geçiş dönemi, savaş sonrasında ortodoks kapitalist regülasyon rejimlerine meydan okuyan pür piyasa teorisinin yükselişe geçtiği bir dönemdir.

Bu dönemde ,telekomünikasyon, posta hizmetleri, elektrik ve gaz hizmetlerinin yanı sıra havayolu ve demiryolu taşımacılığı gibi hizmetler kamu sektörüncce sağlanmaktaydı. Stratejik olarak nitelendirilen bu alanlarda regülasyon politikaları bir takım tartışmaları da beraberinde getirdi(Kök, Çoban, 2009; 67). Bu tartışmaların yanı sıra savaş sonrası ilk yıllarda siyasi kurumlarda yaşanan bunalımlar, işçi sınıfının pazarlık gücünün artışıyla birleşerek ekonomik göstergelerde (özellikle enflasyon oranlarındaki

artış) bozulmalara neden oldu. Dönemin siyasi iklimini değiştirmek için, 1976'da İsveç'in 40 yıldan fazla bir sürece değişmeden uyguladığı toplumsal demokratik kurallar örnek alınarak, 1979'da Thatcher hükümetinin seçilmesiyle İngiltere'de 1970'lerin sonlarında geniş ölçekte deregülasyon süreci başlatıldı(Yergin, Stanislaw, 1998; 114). Bir deregülasyon aracı olarak uygulamaya konulan özelleştirme politikaları, başlangıçta işçi sendikalarının direnişine maruz kalmış ve bu süreçte elden çıkarılan bazı işletmeler yeniden kamulaştırılmışlardır. İngiltere'de, 1984 Kasım'ında, British Telecom'un halka arzına kadar özelleştirme konusunda önemli bir mesafe alınamamıştır.

Bu dönemde birçok ülke, devletin ekonomi içersindeki fonksiyonlarını sorgulamaya başlamıştır. Gelişmiş ülkelerde refah artışına paralel olarak sanayileşme maliyetlerinin azalması, ekonomik açıdan regülasyon alanlarının daraltılmasına karşın, sosyal alanda (tüketicilerin korunması, iş standartları, çevresel düzenlemeler gibi) bir açılım dönemi başlamıştır.

Regülasyon ve kamu müdahalelerine karşı siyasi ve entelektüel gel-git dalgası 1970'ler boyunca yükselişe geçerken bu dalga, 1980'li yıllar öncesinde tüm dünyada etkili olmuştur. Bu dönem boyunca çoğu ülkelerde çeşitli içsel ve dışsal baskılar nedeniyle bütçe kesintileri, özelleştirme uygulamaları ve regülasyon reformlarını kapsayan geniş bir ekonomik yapılanma hakim olmuştur. Aynı zamanda 1970'lerde piyasa başarısızlığı kavramıyla inşa edilen teoriler de ekonomik yapılanmada oldukça etkili bir rol oynamıştır. Ayrıca, bu süreçte piyasa başarısızlığına karşıt olarak, kamu başarısızlığı argümanları geliştirilmeye başlanmıştır.

1970'ler boyunca, dünyada gerçekleşen uygulamalar ve deneyimler "kamu başarısızlığı" adıyla genelleştirilebilen bir dizi ekonomik teorinin gelişmesine neden olmuştur. Kamu başarısızlığı argümanının temelinde refah ekonomisinin öngördüğü temel varsayımlara (tam bilgi, piyasa ekonomisi) kamu tarafından müdahale edilmesi yer almaktadır. İlk olarak devletin çıkarıcı birey ve gurupları (daha yüksek ücret isteyen, tekrar seçilmek, daha fazla siyasi erk..) istihdam eden bir kurum olması ve kamu yararından çok bu kişi ve guruplara hizmet ettiği veya bu guruplardan etkilendiği konusu tartışılmıştır.

İkincisi, hükümetler kamu yararını artırma niyetini taşısa bile bunu gerçekleştirecek yeteneğe sahip değildirler. Çünkü politik düzenlemeler ve uygulamalar maliyetlidir ve kaynakların dikkatli ve titiz dağıtılamaması sonucunda “rant kollayıcılığı” teorisi olarak bilinen zararlı neticelerin ortaya çıkması muhtemeldir.

Stigler(1971) ve Posner(1974) ile Peltzman(1976)’ın geliştirdiği düzenleyici baskı (Regulatory capture) adı verilen argümana göre, düzenleyici kurumlar ilk kurulduklarında üretici, tüketici ve kamu çıkar guruplarının baskısıyla karşılaşılır. Hiçbir gurup, tamamen düzenleyici kurumu baskı altına almakta başarılı olamamasına rağmen, düzenleyici kurumu etkilemede diğer guruplara nazaran üretici gurubunun etkisi daha fazladır. Üretici gurubu üyelerinin sayısı az olmasına rağmen sahip oldukları kaynaklar itibariyle güçlü bir guruptur. Düzenleyici baskı teorisi, düzenleyici kurumların ilgisinin kamu yararını gözetmek yerine üretici gurubun yararını artırma yönünde olacağını öngörür. Bu nedenle regülasyon uygulamalarının, giriş engellerini arttırarak baskı guruplarını caydırması, bir nebze de olsa sosyal refahın artmasına pozitif katkı sağladığı söylenebilir.

Bu dönemde aynı zamanda Tullock(1967), Krueger (1974) ve Bunchanan ve diğerleri (1980) tarafından rant kollayıcılığı teorisi geliştirilmiştir. Bu argümana göre, hükümet eliyle yapılan düzenlemeler tekelleşmeye (bir açıdan rant kollayıcılığına) neden olabilmektedir. Rant kollayıcının yaptığı maliyet, rant edinen için katlanmaya değer olabilir fakat net sosyal çıktıda bir azalma meydana gelir. Bu yüzden rant kollayıcılığı, yalnız monopol yaratmanın sosyal maliyeti yanında aynı zamanda kaynakların etkisiz tahsisine neden olmaktadır.

Bu dönemdeki bir başka gelişme de doğrudan düzenlemeden ziyade dolaylı düzenlemelerin (açık arttırma ile satışın) daha iyi bir fikir olacağı düşüncesidir. Demsetz (1968)’in çalışmalarını takiben geliştirilen bu fikre göre hükümet doğal tekel pozisyonunu rekabete açabilecektir. Hükümet, en yüksek teklifi veren firmaya tekel hakkı verecek şekilde bir regülasyona gidebilecektir. Buna ilişkin bir örnek olarak, İngiltere’de bölgesel bir TV kanalının direk regülasyona alternatif olarak imtiyaz hakkı verilerek düzenlenmesi olmuştur.

Bu dönemde temeli etkinsizlik olan özellikle gelişmekte olan ÷lkelerde uygulanan reg÷lasyon rejimlerine ilişkin bir takım teorik eleştiriler ortaya çıkmıştır (Balassa ve diğerleri (1982), Little (1982), ve Toye (1987)). Bu eleştirilere g÷re reg÷lasyon, kimi zaman doğru fiyatlama arg÷manı olarak, kimi zaman da gelişmekte olan ÷lkelerin piyasa g÷çlerine karşı verdiği ancak etkinsizlikle sonuçlanan bir m¼cadele olarak uygulanmıştır. Eleştiriler gelişmekte olan ÷lkelerde kaynakların etkinsiz kullanımı, pahalı üretim tekniklerinin kullanımı, asgari ücret koşulları ve yasalarıyla birleştirildiğinde bu ÷lkelerde yapay bir sermaye birikimi ve yatırım artışı ortaya çıkmaması şeklinde yoğunlaşmıştır. Bu ÷lkelerdeki end¼strilerde yaşanan etkinsizliğe ek olarak yaşanan fiyat çarpıklıkları firmaların ancak tarifeler yoluyla korunmasına ve ithalata yapılan miktar kısıtlamaları yoluyla hayatta kalmasına neden oldu. Gelişmekte olan ÷lkelerde ortaya çıkan suni sanayileşme ihraç mallarındaki nisbi fiyat hadlerinin bozulmasına, tarımsal azalmaya (sığlaşma), d÷viz kazançlarının yetersizliğine ve ÷demeler dengesinde yaşanan zorluklara neden olmuştur.

1970'lerin ortalarında gelişmiş ÷lkelerde yaşanan k÷tu ekonomik performansın devam etmesi Keynesyen toplam talep ve kapsamlı kamu reg÷lasyonu gibi ekonomi y÷netim modellerinin itibarlarının azalmasına neden olmuştur. 1980'lerin öncesinde tüm gelişmiş ÷lkelerde çok önemli dereg÷lasyon (ve özelleştirme) uygulamalarına başlanılmıştır. Özellikle İngiltere ve Amerika'da uygulanan dereg÷lasyon ve hükümet bazında kısıtlamaların kaldırılması(imtiyazların piyasayı yönlendirecek şekilde düzenlenmesi, hisse senedi yoluyla satış, kar amaçlı kamu teşebbüslerinin düzenlenmesi gibi), diğer batı Avrupa ÷lkelerine g÷re daha yoğun olduğu g÷r÷lmektedir.

1.3. TEORİK VE STRATEJİK ÇERÇEVE

Mikro iktisat teorisinin nihai amacı, fiyat teorisi çerçevesinde toplumsal düzeyde refahı maksimumlaştırmanın koşullarını ve bu koşullardan sapma biçimlerini araştırmaktır. Mikro iktisat teorisinin geliştirdiği çeşitli kavramlar, reg÷lasyon stratejilerinin ve özellikle reg÷lasyon rekabetinin teorik temellerinin oluşturulmasına katkı sağlamıştır. Esas itibariyle mikro iktisadın end¼stri iktisadına ve rekabet teorisine katkıları, daha ziyade firma

çıkarlarıyla toplumsal çıkarların uyumunun sağlanmasında rekabetin rolü konusunda olmuştur.

1.3.1. Teorik Çerçeve

Regülasyon olgusu esas itibariyle devlete veya kamuya ait bir fenomen olarak kabul edilir. Bununla birlikte firmaların da belirli bir regülasyon gücüne sahip oldukları bir gerçektir. İktisat teorisinde firmanın kaynak tahsisi sürecinde önemli bir rolü olduğu, tam rekabet koşullarında veri teknoloji ve veri fiyatlar çerçevesinde firmanın kaynak tahsisini en etkin bir biçimde gerçekleştireceği varsayılmıştır.

İktisat teorisinde tam rekabet varsayımı altında firma, çeşitli stratejiler oluşturabilen gerçek bir karar alma birimi değil, bir hesap birimi konumundadır. Dolayısıyla teori, firmaların hiçbir regülasyon gücüne sahip olmadıkları sadece piyasaların regüle ettiği bir sistem tanımlamaktadır. Firmaların belli hallerde (saf monopol, monopson) fiyatları belirleyebileceği yani regülasyon yapabileceği kabul edilmiştir. Diğer bir ifade ile iktisat teorisinin öngördüğü ve incelediği regülasyon olgusu, firmanın monopolcü ve monopsoncu gücünü kullanarak yaptığı çıktı ve girdi fiyatı regülasyonudur. Teoride bu eksik rekabet koşullarının yol açtığı refah kaybı ortaya koyularak çeşitli kamu regülasyonlarıyla bu dara kaybının nasıl engellenebileceği sorgulanmıştır.

Endüstri iktisadı çerçevesinde firma teorisindeki gelişmeler, firmaların regülasyon gücünün daha kapsamlı bir biçimde ele alınmasını sağlamıştır. Sistemik bir biçimde firmanın regülasyon gücünün varlığı sorgulanmıştır. Diğer yandan monopol ve monopson halleri dışında, çok daha farklı konumlarda, fiyat belirleme dışında güdümlene, kural koyma, kısaca regülasyon yapma biçimleri ele alınmıştır.

İktisat teorisinde ekonomik regülasyonu meşru kılan olgu, piyasa aksaklıklarının varlığıdır. Firma ve endüstri düzeyinde ekonominin içinde bulunduğu piyasa yapısı ve piyasa başarısızlığının kaynağı, farklı regülasyon stratejilerinin geliştirilmesine neden olmuştur.

Piyasa, mal ve hizmet talep eden alıcılar ile mal ve hizmet sunmak isteyen satıcıların oluşturdukları sanal olan veya olmayan her türlü ortamdır. Piyasa, birbirinden bağımsız hareket eden alıcı ve satıcıların oluşturduğu, fiyat mekanizmasına dayalı bir mübadele ağıdır. OECD piyasayı, “...*Belirli mal ve hizmetlerin değişimi amacıyla alıcı ve satıcıların ticari işlem yaptıkları ve bu mal ve hizmetler için alıcı ve satıcıların talep ettikleri fiyatların eşitlendiği yerdir.*” şeklinde tanımlamaktadır(Güngör ve diğerleri, 2005; 3).

Piyasa ekonomisinde, üreticiler kâr maksimizasyonu, tüketiciler de fayda maksimizasyonu amacıyla hareket ederler. Geleneksel iktisat teorisinde rekabet ve kar güdüsü ekonominin ana unsurlardır. *Laissez faire* doktrini çerçevesinde, rekabetçi piyasa kendi haline bırakıldığında etkin bir sonuç verir. Bu yolla, kişiler sadece kendi çıkarlarını (kar ya da fayda) maksimize etse de, sonuçta toplumun çıkarlarına hizmet etmiş sayılırlar.

Piyasa ekonomisinde etkinliğin sağlanabilmesi, bazı temel varsayımların gerçekleşmesine bağlıdır. Alıcı ve satıcılarının sayısı, alacakları kararlar sonucunda ürünün toplam talebini, arzını ve fiyatını etkileyemeyecek kadar çok olmalıdır. Bunun anlamı, tek bir firmanın piyasa sonucunu etkileyecek güce sahip olmamasıdır. Bu nedenle, rekabetçi bir piyasada tüm alıcı ve satıcıların fiyat-alıcı (price-taker) olduğunu, fiyat-belirleyici (price-maker) olmadığını söyleyebiliriz. Özel mülkiyet ve rekabetçiliği temel alan piyasa mekanizmasının tam işlemesi, piyasaya giriş ya da çıkışlar için önemli engellerin olmamasına bağlıdır. Bu, yeni firmaların kârlı buldukları endüstriye kolayca girebilmesini ya da tersine çıkabilmesini ifade eder. Söz konusu piyasadaki ürün, homojen (standardize edilmiş) olmalıdır. Belirli bir tüketiciye mal satmanın herhangi bir avantajı ya da dezavantajı söz konusu olmadığından, firma açısından tüketiciler birbirlerinin aynısıdırlar. Tüm bu koşullarla birlikte, piyasanın etkin olabilmesi için hem alıcı hem de satıcıların tam ve doğru bilgiye sahip olması, piyasa şartlarındaki herhangi bir değişimden hemen haberdar olması ve bundan etkilenmesi gerekir(Henderson, Quant, 1998; 127-128).

Piyasa aksaklıkları ve devlet müdahalesini açıklamaya yönelik yaklaşımlardan biri “kamu yararı” teorisidir. Kamu yararı teorisine göre regülasyon veya düzenleme, serbest

piyasa ekonomisinin başarısızlıkları olarak nitelenen eksik rekabet, dışsallıklar, asimetrik bilgi, piyasa aksaklıkları gibi durumlarda etkinliği arttırıcı bir unsur olarak görülmektedir. Bu düşünce okuluna mensup iktisatçılar ise, devletin ekonomik hayata müdahale etmesi gerektiğini ifade etmişlerdir(Wenders, 1986; 1057).

Devletin piyasalara müdahalesinin en temel gerekçesi, piyasada oluşan aksaklıkların giderilerek kaynak kullanımında ve kaynakların tahsisinde etkinliğin sağlanmasıdır. Bu amaçla piyasa yapısına göre çeşitli regülasyon araçları (rekabet politikaları ve tekellerin regülasyonu) kullanılmaktadır.

En yaygın olarak bilinen piyasa aksaklıkları, eksik rekabet, doğal monopollerin varlığı, dışsal ekonomiler, bilgi eksikliği ya da bilgide asimetri, işsizlik, enflasyon, refah dağılımında adaletsizlik ve kamusal malların varlığıdır(Burns ve diğerleri, 1998; 339). Rekabetçi bir piyasa oluşmuş olsa da bu piyasalar etkin olmayabilir. Diğerlerinde ise, piyasadaki yapılanmaya ve söz konusu mal veya hizmetin niteliğine göre ancak sınırlı bir rekabet oluşabilir ya da rekabet tamamen ortadan kalkabilir. Bu piyasalarda devlet müdahalesi, müdahalenin sağladığı fayda müdahalenin maliyetinden fazla ise, yani toplum refahını artırıyorsa uygun olabilir(Çakal, 1996; 6).

Devlet müdahalesinin toplumsal refahı olumsuz yönde etkileyeceğine ilişkin yaklaşımlar da mevcuttur(Kirzner 1985). Kirzner, ekonomiye devlet müdahalesinin piyasanın keşif süreci olarak oynadığı rol üzerinde negatif bir etkiye sahip olduğunu iddia etmektedir. Devlet müdahalesini piyasadaki aksaklıklara çözüm olarak öneren görüş, piyasanın kendi içinde bir çözüm üretemeyeceği varsayımından hareket etmektedir. Aksak piyasalarda insanlar, piyasadaki dengesizlikler hakkında tam bir bilgiye sahip olamayacaklardır. Her ne kadar devlet piyasadaki bazı etkin olmayan durumları düzeltebilecek olsa bile, insanların piyasa verilerini doğru bir şekilde yorumlamalarını engelleyeceği için yeni dengesizliklere yol açacaktır(Oğuz, 2005; 253-267).

Kirzner'e göre devlet, ekonomideki bir etkinsizliği fark edebilir ama bunu çözebileceğini varsaymak dinamik bir ortamda çok da anlamlı değildir. Düzenlemeler

uygulamaya konuluncaya kadar geçen sürede hedeflenen amacın ortadan kalkmış olması dahi mümkündür(Blundell, 2000; 6-7). Diğer yandan, devlet müdahalelerinin ekonominin kendi dinamiklerini sekteye uğratacağı açıktır. Daha da ötesi, piyasadaki bireyler ile devlet mensuplarının amaçlarının ve bilgilerinin aynı şekilde şekillendiği varsayımı gerçeği yansıtmamaktadır. Kâr ve zarar kavramları olmadan girişimlerin gerekliliğine karar vermek başka bazı kriterlerin gündeme gelmesine yol açacaktır. Bu da piyasada fiyatların gerçeği yansıtmamasını engelleyecektir. Özetle, devletin bir piyasaya girişi veya kâr oranlarını kısıtlaması, o piyasadaki kâr fırsatlarının ortaya çıkmasını sekteye uğratacaktır. Bireyler alternatif piyasaları ve kâr fırsatlarının kısıtlanmadığı ortamları tercih edeceklerdir. Bunun sonucu ise regüle edilen piyasalarda yeniliklerin daha yavaş ortaya çıkmasıdır(Oğuz, 2005; 253-267).

1.3.1.1. Walrasgil Genel Denge ve Pareto Etkinlik Kuramı

Temel varsayımlara bağlı olarak piyasa, kaynakların en verimli ve rasyonel bir şekilde dağılmasına aracılık etmektedir. Genel ekonomik dengenin ilk analizini, 19. yüzyılda Fransız iktisatçısı Leon Walras yapmıştır. Rekabetçi bir piyasada, Walrasgil genel denge teorisi, hem üretim hem de tüketim piyasalarında eşanlı olarak denge durumunun sağlanmasını ifade etmektedir. Genel denge teorisi, iktisadi karar birimlerinin bağımsız davranışlarının, tüm birimlerin dengede olduğu bir durumun oluşmasını sağlayıp sağlamadığı ile ilgilidir. Genel denge, tüm piyasaların ve tüm karar birimlerinin eşanlı olarak dengede oldukları bir durumdur. Genel denge, tüm piyasaların pozitif fiyat düzeylerinde dengede oldukları ve bu arada, her bir tüketicinin kendi faydasını, her bir firmanın da karını maksimize ettiği durumda ortaya çıkar.

Genel denge, tüm üreticilerin, tüm tüketicilerin, kısacası her bir ekonomik birimin eşanlı olarak dengede olduğu bir durumdur. Bu durumu gösterebilmek için kurduğu modelde, Walras, karar birimlerinin davranışlarını çok bilinmeyenli denklem kümeleriyle çözümlenmektedir. Walrasgil genel denge sisteminde, bağımsız denklem sayısı bilinmeyen sayısına eşitse, eş anlı denklem sisteminin çözümü vardır.

Rekabetçi bir piyasada Walrasgil genel dengenin üç durağan özelliği bulunmaktadır:

- i. Kaynakların firmalar arasında etkin dağılımı (Üretim dengesi)
- ii. Üretilen malların tüketiciler arasında etkin dağılımı (Tüketim dengesi)
- iii. Etkin mal bileşimi (Üretim ve Tüketimin eşanlı dengesi)

Bu özellikler aynı zamanda “Pareto optimalitenin marjinal koşulları” ya da “Pareto tipi etkinlik” olarak adlandırılır. Eğer bir kişinin refahını azaltmadan diğer bir kişinin refahını arttırmak mümkün değilse, bu durum “Pareto etkin” olarak tanımlanır(Koutsoyiannis, 1987; 544-545).

Ekonomide Pareto etkin durumun elde edilebilmesi için üç temel koşulun aynı anda sağlanması gerekmektedir: Bunlardan birincisi, tüketiciler arasında mal dağılımında, yani değişimde etkinliğin sağlanmasıdır. Malların tüketiciler arasında etkin olarak dağılması için gerekli olan marjinallik koşulu, herhangi iki mal arasındaki marjinal ikame oranı (MRS), bu malları kullanan tüm tüketiciler için aynı olmalıdır

$$MRS_{XY}^A = MRS_{XY}^B = P_Y/P_X$$

Burada X ve Y malları, A ve B tüketicileri temsil etmektedir. İkinci koşul ise, üretimde etkinliktir. Üretimde etkinlik, firmalar arasındaki girdi dağılımının etkin olmasıdır. Bu etkinliğin sağlanabilmesi için gerekli olan marjinal koşul, herhangi iki üretim faktörü arasındaki marjinal teknik ikame oranı (MRTS), bu faktörler kullanılarak üretilen tüm mallar için aynı olmalıdır. Yani, L emek, K sermaye, X ve Y üretilen mallar olmak üzere

$$MRTS_{KL}^X = MRTS_{KL}^Y = P_L/P_K$$

Üçüncü koşul, girdilerin mallar arasındaki dağılımında etkinliğin sağlanmasıdır. Pareto optimumuna ulaşmak için üretim kesiminde faktörlerin dağıtımındaki etkinlik ile tüketim kesiminde malların dağıtımındaki etkinliğin bir arada gerçekleşmesi gerekir. Üçüncü koşulun yerine gelmesi için, bir birim ek X üretebilmek için vazgeçilmesi gereken Y malı miktarını gösteren MRT_{XY} (marjinal dönüşüm haddi)'nin aynı iki mal arasındaki MRS değerine eşit olması gerekir.

$$MRT_{XY} = MRS_{XY}^A = MRS_{XY}^B$$

Bütün bu koşulların gerçekleşmesi, ekonomide kaynakların etkin kullanıldığını gösterir ki, bu etkinlik “Pareto optimumu” ya da “birinci en iyi” kaynak tahsisi olarak adlandırılır. Pareto, Walras'ın geliştirdiği genel denge modelinde belirli varsayımlar altında oluşturulan üç temel koşulun sağlanacağını matematiksel olarak ispatlamıştır. Genel dengenin varlığı ve etkinliğinin kanıtlanması ise, refah iktisadının temel teoremlerine ulaşılmasını gerektirir.

Refah iktisadının birinci teoremine göre, her rekabetçi denge aynı zamanda Pareto etkindir. Refah iktisadının birinci teoreminin gerçekleşebilmesi için üç koşulun gerçekleşmiş olması gerekir bunlar:

- i. Piyasaların yeterli olması (pozitif ve negatif dışsallıkların olmaması),
- ii. Tüm karar birimlerinin rekabetçi olarak davranması,
- iii. Rekabetçi dengenin var olması.

Pareto etkinlik analizi, belirli bir başlangıç donanımını veri alır. Buna göre, farklı başlangıç donanımlarına göre farklı etkinlik noktaları bulunabilir. Birçok Pareto etkin nokta vardır ve teori, bu etkin noktalardan hangisinin seçilmesi gerektiği hakkında bir yargıda bulunamaz. Seçilecek olan nokta dışsal bir karardır.

İkinci Refah Teoremine göre, farklı başlangıç donanımlarına göre elde edilen Pareto etkinlik, belirli varsayımlar altında rekabetçi dengeyi vermektedir. Gerekli varsayımlar, birinci teoremle aynıdır(Kayıran, 1996; 12).

Rekabetçi bir dengede belirli varsayımlar altında her zaman için etkin olduğunu söylemekle, piyasanın işleyişinin kusursuz olduğu vurgulanmaktadır. Bununla birlikte bu ilkenin uygulanamayacağı durumlar da bulunmaktadır. Ekonomik birimler, diğerlerine dolaylı olarak fayda sağlayan fakat bunun karşılığında kendilerine hiçbir ödeme yapılmayan faaliyetlerde bulduklarında veya eylemleri diğerlerine zararlı olabilmesine karşın bunun maliyetlerini yüklenmedikleri durumlarda söz konusu ilke uygulanamaz. Eğer tüketim ve üretim dışsal etkiler yaratıyorsa, yani bazı tüketicilerin tüketim düzeyi diğerlerinin maliyetlerini etkiliyorsa, Pareto optimumu tam rekabet rejiminde de gerçekleşmemiş olur(Lecaillon, 1981; 225-226).

Diğer taraftan, Pareto analizi, gelirlerin ekonomik birimler arasındaki dağılımını veri olarak almakta ancak bu gelirlerin optimal dağılımının belirlenmesi sorunu ise ortaya atılmamaktadır. Optimum, yalnızca gelirlerin dağılımındaki belli bir durum için belirlenebilmekteyse, o halde mümkün olan dağılım sayısı kadar optimumlar olacaktır. Böylece Pareto'nun analizi gerçekte bir belirsizliğe ulaşmaktadır ki bu belirsizlik ancak arzulanan gelir dağılımı tipi üzerinde bir değer yargısı formüle edilebilirse kaldırılabilir(Ruffin, 1992). Pigou'ya göre, negatif dışsallıklar veri iken tam rekabet piyasalarında bile Pareto-tipi (I.tip) refah maksimize edilememektedir. Bilindiği şekliyle, mübadelede etkinlik koşulunun sağlandığı iki tüketicili, iki mallı bir ekonomi tasarlayalım. Buna göre iki taraf için avantajlı ticaretin sona erdiği bir durum veri iken mallar kişiler arasında yeniden dağıtılsa (tahsis edilse) en az bir kişinin durumunu kötüleştirmeksizin diğerinin durumunu iyileştirmenin mümkün olmadığı hal (durum) tahsis etkinliği olarak tanımlanmaktadır. Tüketimde dışsallıklar hesaba katılmadığı ve her kişinin tatmini kendi tercihine bağlı olduğu sürece rekabetçi her denge aynı zamanda Pareto optimal bir dağılım süreci olarak kabul edilir. Bu daraltılmış temsili ekonomide tüketiciler arasında gelir dağılımı çok kötü olmuş olsa (fiili durum), hükümetin daha adil bir gelir dağılımı politikasına işlerlik kazandırabilmek için başlangıç donanımına (eko-demokratik

uzlaşımı(Kök, Çoban, 2009; 76) yaklaşımı çerçevesinde müdahale ettiği varsayılırsa, piyasalar yeni bir denge sürecine bağlı olarak rekabetçi denge noktalarından uzak bir noktada dengeye gelebilecektir. Bu durum “second theorem of welfare economics” olarak tanımlanmaktadır(Kök, 1995; 174-176).

Birkaç istisna dışında, tekel, oligopol, monopson ve diğer eksik rakabet piyasa koşulları, Pareto optimal olmayan kaynak dağılımına yol açar. Eksik rakabet koşulları altında gerçekleşen marjinal koşullar, Pareto optimalite koşullarını doğal olarak sağlayamayacaktır(Henderson, Quant, 1998; 271).

1.3.1.2. Piyasa Başarısızlığı Teorisi

Piyasanın ortaya çıkardığı sonuçların rekabetçi dengeden ve Pareto etkinlikten sapması yani “birinci en iyi” kaynak tahsisinin sağlanamaması, “piyasa başarısızlıkları” olarak adlandırılmaktadır. Rekabetçi dengeden ve Pareto etkinlikten sapmalar, bu analizlerin kullandığı varsayımlarla ilgilidir.

Refah teoreminin temel varsayımlarından biri piyasaların yeterli olmasıdır. Her ekonomik birim, her malı doğrudan veya dolaylı olarak diğer birimlerle mübadele edebiliyorsa piyasalar yeterlidir. Bu durumda her mal için piyasada bir fiyat oluşmaktadır. Eğer bir mal için piyasa oluşmıyorsa ve fiyatı belirlenemiyorsa, piyasa başarısı gerçekleşemez. Pigou'nun yaklaşımıyla, piyasa fiyatları marjinal sosyal maliyetlerle eşit olmadığı zaman piyasa başarısızlığı meydana gelir.(Dollery, Wallis, 2001; 21). Dışsallıkların, kamusal malların ve tekellerin hakim olduğu yapılarda piyasalar, fiyat belirlemede yetersiz kalabilmektedir. Böyle durumlarda piyasalar ekonomik etkinliği sağlamakta yetersiz kalır ve toplum refahı maksimize edilemez.

Refah teoreminin temel varsayımlarından bir diğeri de ekonomik birimlerin rekabetçi davranmalarındır. Bu varsayıma göre, bir karar birimi davranışlarıyla piyasada fiyatı etkilemeyecek ölçektir. Dolayısıyla piyasada, her bir mal için rekabeti bozucu firma davranışları görülmemektedir. Gerçek hayatta ise, ekonomiler ve bu ekonomilerde

alınan kararlar, tekellerin, çok uluslu şirketlerin ve uluslararası ekonomik kurumların güdümü altındadır. Sonuç olarak, piyasa fiyatının rekabetçi bir yapıdan uzak belirlendiği durumlarda piyasalar, ekonomik etkinliği sağlamakta yetersiz kalır ve toplum refahı maksimize edilemez.

Piyasa başarısızlıkları, genellikle dinamik ve statik piyasa başarısızlıkları olarak sınıflandırılmaktadır. Dinamik piyasa başarısızlıkları genel olarak makro ekonomik anlamda yaşanan dengesizler olarak ifade edilmektedir. Ekonominin dengeli bir büyüme hızına ulaşamaması, işsizlik, enflasyon/deflasyon ve dış ödemeler bilançosu açığı gibi makro dengesizliklerin neden olduğu ekonomik istikrarsızlıklar, hem fiyat istikrarının hem de tam istihdamın sağlanamamasına yol açmaktadır. Dolayısıyla piyasa mekanizmasının işleyişi makro nedenlerle bozulabilmektedir. Ayrıca, piyasa başarısızlıklarını düzeltmek amacıyla uygulanan para ve maliye politikaları, piyasaların işleyişini bozabilmekte ve kaynak kullanım etkinliği üzerinde etkilerde bulunabilmektedir(Yüksel, 2006; 16).

Statik piyasa başarısızlıkları mikro ekonomik dengesizlikleri ifade etmekte olup; kamusal malların varlığı, dışsallıklar, ölçüğe göre artan getiriler, doğal tekeller, asimetric bilgi ve gelirin adil dağılmaması başlıkları altında toplamak mümkündür.

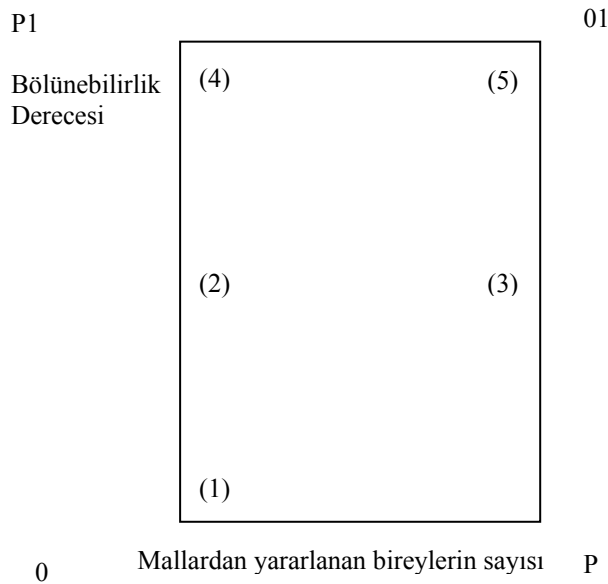
1.3.1.2.1. Kamusal Mallar

Toplumsal ya da sosyal mallar olarak da anılan kamusal mallar, serbest piyasanın arz etmede başarısız olduğu mallardır. Bu tür mallar, bireyden bağımsız olmamakla birlikte bireyi aşan bir nitelik taşımaktadır. Kamu malları, tüm bireylerin ortaklaşa yararlandıkları ve bir bireyin tüketiminin diğerlerinin tüketiminde hiç bir azalmaya neden olmadığı ortak tüketim mallarıdır. Başka bir ifadeyle, toplumsal ihtiyaç olarak belirlenen ve/veya teknik özellikleri açısından özel mal (veya hizmet) olarak üretilemeyen ya da tüketilemeyen mal ve hizmetler kamu malları olarak adlandırılmaktadır. Eğitim, sağlık, savunma, yol, köprü, baraj gibi birtakım mal ve hizmetler toplumsal ihtiyaç olarak kabul edildiğinden kamusal mal özelliği gösterir.

Özel mal ve kamusal mal ayırımıındaki temel kıstas, malın rakip olma/olmama (rival/nonrival) özelliğiyle dışlama/dışlamama (exclusion/nonexclusion) özelliklerini ne kadar taşıdığıdır. Burada rakip olma, bir bireyin tüketiminin diğerlerine sağlanan miktarı potansiyel olarak azaltmasıdır. Yani tam kamusal malı tüketen bir kimse aynı maldan diğerinin de aynı oranda faydalanmasına engel olamamaktadır. Dışlama özelliği ise sadece bedelini ödeyen kişinin o mal veya hizmetten yararlanmasıdır. Eğer birinin bedelini ödemediği bir maldan faydalanmasını önlemek olanaksız ya da aşırı derecede maliyetliyse bu mal dışlanamaz(Michael, Powell, Matthews, 1997; 445).

Buchanan, tam kamusal mallar ve özel mallar yaklaşımını kendi fikirlerini yansıtan bir diyagramla açıklamıştır(Buchanan, 1968; 175):

Şekil 1.1: Malların Kamusalılık Derecesi

Kaynak: Buchanan, 1968; 175

Buchanan, bu diyagramda (1) den (5)'e kadar sayılar ile göstermeye çalıştığı bölgeleri şöyle tanımlamaya çalışmıştır:

Diyagramın dikey eksenleri malların bölünebilirlik ve bölünemezlik derecelerini gösterir iken, yatay eksen ise mallardan yararlanan bireylerin sayılarını göstermektedir. P noktasına yaklaşıldıkça malın kamusal özellik artmaktadır. Buna karşın 0 noktasına yaklaşıldıkça tam özel mal özelliği ortaya çıkmaktadır. Bu noktada malın bölünebilirlik derecesi yüzde 100'dür. Diyagramda (1) ile tam özel mal (5) ile de tam kamusal mal gösterilmeye çalışılmıştır. Buchanan, ara bölgelerde yarı bölünebilir özel ve kamusal mallar olduğu üzerinde durmuştur.

(2) ile gösterilen bölgedeki mal kısmen bölünebilir, ancak çok az sayıda birey tarafından tüketilen bir malı ifade etmektedir.

(3) ile ifade edilen bölgedeki mallardan, toplumun geniş bir bölümü tarafından yararlanılmaktadır. Ancak elde edilen fayda bölünebilir bir özelliğe sahiptir. Buchanan, bu mala bulaşıcı bir hastalığa karşı yapılan aşırı örnek olarak vermiştir. Birey aşı olduğu zaman toplumun bütünü bir hastalıktan da korunmuş olmaktadır.

(4) ile ifade edilen bölgeye düşen mallar biraz farklıdır. Bu mallar bölünemez mallardır. Ancak toplumdaki çok az kişi bu mallardan faydalanabilir. Bu tür mallar Buchanan tarafından klüp mallar olarak ifade edilmiştir. Örneğin, sadece üyelerin faydalandığı yüzme havuzu gibi. Üyeler açısından yüzme havuzundan faydalanma tam kamusal bir özellik taşır. Ancak bu tür mallar toplumun geneline bir fayda sağlamazlar.

(1) ve (5) bölgesi arasında yer alan (2) ve (4) bölgelerine düşen mallar yarı özel mal olarak (3) bölgesine düşen mal ise yarı kamusal bir mal olarak sınıflandırılabilir. (3) ile ifade edilen bölgeye düşen malın yarı kamusal olmasının sebebi yoğun bir dışsal fayda sağlamasından kaynaklanmaktadır. (2) ve (4) bölgelerine düşen mallar ise daha az dışsal fayda üretmektedirler. Bu özelliklerinden dolayı yarı özel mallar sınıflandırılması içerisine girmeleri uygundur(Odabaş, 2001).

Bu özellikleri taşıma derecesine göre kamusal malları “tam kamusal mal ve hizmetler”, “yarı kamusal mal ve hizmetler” ve “erdemli mallar /dışsallık yaratan” olarak sınıflandırabiliriz.

Tam kamusal mallar, hem rakip olmama, hem de dışlanamama özelliklerini taşımaktadır. Bir kişinin bu malı tüketmesi diğerlerinin tüketimden dışlanmasını gerektirmez. Örneğin, milli savunma toplumsal olarak yararlanılan bir hizmettir. Aynı ülke sınırları içinde yaşayan bireylerin bedelini ödemeseler bile bu hizmetin dışında tutulmaları mümkün değildir. Tam kamusal malın klasik bir örneği deniz feneridir. Deniz feneri işaret ışığını açtığı zaman, civardaki bütün gemiler bundan faydalanır. Deniz feneri hizmetinin avantajını sağlayan bir kişi, başka birinin de bunu eşanlı yapmasını alıkoyamaz.

Matematiksel olarak, maldan yararlanan ek bir kişi için sıfır marjinal maliyet vardır. Bir kamu malının marjinal sosyal yararı, tüm tüketicilerin aldığı bireysel yararların toplamına eşittir. Salt kamusal mallar için etkinlik koşulu $MSB = \sum MB = MSC$ şeklinde ifade edilmektedir.

Tam kamusal mal ve hizmetlerin tüketimde rekabet ve dışlamanın mümkün olmaması özelliklerinin yanı sıra, üretim hacimlerinin piyasa tarafından karşılanmasına olanak vermeyecek derecede büyük olması ve bu faaliyetlerden sağlanan marjinal sosyal faydanın marjinal özel faydadan daha yüksek olması da söz konusudur.

Kamusal mal için ödeme yapmamış olan bir kişinin bu malı tüketmesinin engellenememesi, bedavacı (free-rider) problemi olarak bilinen bir duruma neden olur. Kamusal mallar bedavacılık sorunu yaratırlar, çünkü kişinin tüketebildiği mal miktarı, malın bedelini ödeyen kişi miktarından etkilenmez. Piyasalar kamusal bir malı arz etmek için başarısızdır, çünkü hiç kimse onun bedelini ödeme güdüsüne sahip değildir(Yüksel, 2006: 10).

Kamusal nitelik taşıdığı halde, içsel faydası birimlere bölünebilen, yani fiyatlandırılabilen mal ve hizmetler “yarı kamusal mal ve hizmet” olarak adlandırılır. Bu

tür mallar iki şekilde ortaya çıkabilir: İlk olarak rakip olma özelliği taşımayan ancak kullanım açısından dışarıda tutulabilme özelliği taşıyan mallardır. Bu mal çeşidinde tüketicilerin tüketimi engelleme olanağı vardır ancak, tüketiciler arasında bu malın kullanımına ilişkin bir rekabet söz konusu değildir. İkinci olarak tüketimde rakip ancak dışarıda tutulamayan mallardır. Bu tip mallarda dışarıda tutulabilmenin maliyeti çok yüksektir bu nedenle dışarıda tutma sağlanamamaktadır. Eğitim ve sağlık gibi hizmetler, yarı kamusal malların en klasik örnekleridir.

Buchanan, bu tür bir mala örnek olarak komşunun sahip olduğu yangın söndürme cihazını göstermiştir. Bu mal taraflar arasında eşit olarak olmasa bile birlikte tüketilmektedir. Ancak bu mala sahip olan birey komşusuna oranla bu maldan daha fazla fayda elde edecektir. Bireyin sahip olduğu bu maldan daha fazla tüketmesi, diğer bireylerin daha az tüketmelerine sebep olacaktır. Bu açıdan bu mal tam kamusal bir mal değildir. Bu malın eşit bir şekilde tüketilmesi söz konusu değildir. Aynı zamanda bu mala sahip olan bireyin yaşadığı evden uzaklaştıkça bu maldan yararlanma ihtimali de azalmaktadır. Bu maldan çok az kişi, sadece yakın komşuların yararlanma ihtimalleri vardır(Buchanan, 1968; 175).

Erdemli mallar, nitelik olarak özel mallar ile benzer özellikler taşımaktadır. Yani, hem rakip olma özelliği, hem de dışlanabilme özelliği vardır. Fakat bunu özel mallardan ayıran içerdiği dışsallıktır. Bu mallar için bir fiyat belirlenebilir ancak bu fiyat kullanımdan elde edilen faydayı karşılamaz. Örneğin eğitim, sadece eğitim hizmetinden yararlanan kişiye fayda sağlamaz, yarattığı pozitif dışsallık toplumsal faydayı artırır. İlkokul eğitimi, huzurevleri, devletin kültür faaliyetleri, düşük ücretli konut sağlanması gibi mal ve hizmetler pozitif dışsallık yaratan mallara örnek olarak gösterilebilir.

1.3.1.2.2. Dışsallıklar ve Dışsallıkların İçselleştirilmesi Sorunu

Dışsallık ilk olarak Marshall tarafından ortaya atılmıştır. Bu konudaki ilk sistematik çalışma ise refah iktisadı ile dışsallık arasındaki bağlantıyı kuran Pigou'dan gelmiştir. Marshall'a göre dışsal ekonomiler, belirli bir yerde benzer özellikteki birçok küçük

işletmenin toplanmasıyla ya da çoğunlukla söylendiği gibi endüstrinin yerelleşmesiyle, endüstrinin genel gelişmesine bağlı olarak oluşan kazançlardır(Marshall, 1961; 266). Marshall dışsal faydayı, “herhangi bir mal veya hizmet piyasasında endüstri yoğunlaşması sonucunda, endüstriye giren firma önceki firmaların ortalama üretim maliyetlerinin de azalmasına neden olması durumunda ortaya çıkan fayda” olarak tanımlamaktadır. Harcamalarda belli bir artış yapıldığı zaman üretimin oransal olarak artmasına neden olan etkileri “içsel ekonomiler” (internal economies) ve “dışsal ekonomiler” (external economies) olarak iki gruba ayırmıştır(Marshall, 1988). Marshall, bu kavramı endüstri içinde firmaların üretim maliyetleri incelenirken artan getirileri açıklamak için kullanmıştır. Örneğin eğer bir işletme faaliyetlerini genişletiyor ve bu amaçla ilave bir kalifiye işgücü oluşturuyorsa, o bölgenin işgücü piyasasındaki niteliklilik düzeyini yükseltmiş olur. Eğer söz konusu işgücü daha sonra diğer işletmeler tarafından istihdam edilirse, bu işletmeler kalifiye işgücünün formasyon masraflarına katılmak zorunda kalmayacaklardır. Böylece özel gelir ile sosyal gelir arasında bir farklılık doğmaktadır. Birinci işletmenin genişlemesi, diğerlerinin daha düşük maliyetlerle çalışmasını sağlamış, fakat bu işletme diğerlerine sağladığı avantajların karşılığını alamamıştır(Lecaillon, 1981; 226).

Marshall’ın ortaya koyduğu teorideki dışsallık kavramını, Pigou 1912’lerde yeni bir biçimde ele almış, geliştirmiş ve ilk kez refah ekonomisiyle dışsal ekonomi arasındaki ilişkiyi kurarak eksik rekabet piyasasında refah artışı için devlet müdahalesinin gerekliliği üzerinde durmuştur. Marshall’ın sadece olumlu dışsallıkları ele almasına karşın, Pigou olumlu dışsal ekonomiler (external economies) ve olumsuz dışsal ekonomiler (external diseconomies) kavramının kullanımını genişletmiş dışsallıkları toplumsal refah ve etkinlik açısından incelemiştir

Pigou, dışsallıkların varlığı durumunda marjinal özel yarar (MPB) ile marjinal sosyal yararın (MSB) ve marjinal özel maliyet (MPC) ile marjinal sosyal maliyetin (MSC) birbirinden farklı olacağını ve bunun da tam rekabetin etkinliği sağlamasını imkansız kılacağını ileri sürmüştür(Ünsal, 2005; 575-576). Marjinal sosyal hasılanın (MSP) marjinal özel hasıladan (MPP) küçük olması ($MSP < MPP$) optimum üretim miktarından daha fazla

üretim yapılmasına yol açmaktadır. Bu nedenle $MSP=MPP$ eşitliğini sağlamak için devlet vergi yoluyla ekonomiye müdahale etmelidir. Marjinal sosyal hasılanın marjinal özel hasıladan büyük olması ($MSP>MPP$) durumunda ise optimum üretim miktarının altında bir üretim söz konusudur. Bu nedenle böyle bir durumda devlet, sübvansiyon yoluyla etkinliği sağlamaya çalışmalıdır.

Viner, teknolojik ve parasal dışsallıkları ortaya koymuştur. Bazı ekonomik faaliyetlerin diğer karar birimleri üzerinde fayda ya da kayıplara yol açtıkları ve bu nedenlerle dışsallık kavramı içinde yer aldıkları halde, kaynak dağılımı ve etkinliği üzerinde etki yapmadığına değinmiştir. Bu noktadan hareketle de dışsallıkları parasal ve teknolojik olarak ikiye ayırmıştır. Parasal dışsallıkların, fiyat sisteminden geçerek fayda veya maliyetler üzerinde dolaylı bir etki meydana getirdiğini, teknolojik dışsallıkların ise üretimin fayda ve maliyetlerini doğrudan etkilediğini savunmuştur(Armağan, 2003; 159-179).

Dışsallığın bir piyasa başarısızlığı olarak kabul edilmesinin en önemli nedeni ortaya çıkan dışsal etki için bir piyasa olmaması ve dışsallıklar için bir fiyat oluşturulamamasıdır. Dışsallık kavramı, bir aktörün (üretici ya da tüketici), üretim ya da tüketim fonksiyonuyla başka bir aktörün üretim ya da tüketim fonksiyonunu etkilemesi ve bu etkileşimin etki eden aktörün karar verme sürecini değiştirmemesi durumunu ifade etmek için kullanılır(Verhoef, 1997; 5). Dışsallık, fiyat mekanizmasının bilgi verme niteliğini ortadan kaldıran durumları ifade etmek için kullanılmaktadır.

Mishan' a göre, bir firmanın üretimi ya da bir kişinin faydası alınamayan ya da satılamayan bir yolla diğer firmanın üretimine ya da diğer kişinin faaliyetine bağlı olduğunda dışsal etki var demektir. Burada belirleyici olan dışsal etkinin dolaylı ya da dolaysız olmasıdır. Burada dolaylı etkiyle anlatılmak istenen, etkinin sistemde sadece görece fiyatlarla kendini göstermesidir. Eğer etki, üretim ya da fayda fonksiyonlarına doğrudan giriyorsa, bu dolaysız etkiyi ifade eder. İşte dışsallığın ayırt edici özelliği burada yatmaktadır. Dışsal etki her zaman dolaysız olarak ortaya çıkmaktadır. Yani, dışsallığın olabilmesi için üretim fonksiyonunun ya da fayda fonksiyonunun değerinin

doğrudan başkalarının faaliyetlerine bağlı olması gerekir. Örneğin, iki tüketici (A ve B) ve iki malın (X ve Y) olduğu bir durumda dışsallık fayda fonksiyonunda şu şekilde gösterilebilir(Mishan, 1971; 2):

$$U^A = U_f(X, Y)$$

$$U^B = U_f(X, Y, X_A)$$

Fayda fonksiyonlarında açıkça görüldüğü gibi, A bireyinin fayda fonksiyonunda dışsallık yokken, B bireyinin faydası, A bireyinin X malı tüketiminden etkilenmektedir. Yani, B, hem kendi tüketiminden, hem de A'nın tüketiminden fayda veya kayıp elde etmektedir. Bu durumda, B'nin fayda fonksiyonunun değeri doğrudan başkasının faaliyetinden etkilendiği için tüketimde dışsallık söz konusudur. Mishan'a göre oluşan bu etkiler yasal çerçeve içerisinde kasten ya da bilerek oluşturulmuş değil fakat kazara ya da tesadüfen oluşmuş etkiler olmalıdır.

Coase, geleneksel yaklaşımları eleştirerek, dışsallıkların önlenmesinde doğru vergileme ilkesinin, hatta vergi yükümlüsü olması düşünülen ve sübvansiyondan yararlanacakların bile doğru seçilemediğini belirtmiştir. Negatif dışsallık durumunda tarafların bir araya gelerek dışsallığı içselleştirebilmek için bir düzenleme yapacaklarını ve sonuçta etkin çözüme (optimum fayda sağlayabilecek) ulaşacaklarını ön görmektedir(Armağan, 2003; 159-179).

Buchanan ve Stubblebine, dışsallıkları marjinal ve inframarjinal dışsallıklar olarak sınıflandırmışlardır. Dışsallıkların Pareto anlamındaki optimumla bağdaşabilirliğini göstermeye çalışmışlar ve Coase teoremini geliştirmişlerdir. Buchanan'a göre, bir bireyin mal veya hizmet üretimi veya tüketimi bir başka bireyin fayda veya maliyet fonksiyonuna etkide bulunduğu durumda dışsallık vardır. Buchanan, dışsallıkların özel mallarla beraber üretildiğini ileri sürmüş ve dışsal etki yaratan malları da "dışsal çıktılar" olarak adlandırmıştır(Buchanan 1986). Eğer etkilenen birey piyasa yoluyla tazmin edilemiyorsa dışsallık Pareto optimumuna ilişkindir ve gerekli marjinal koşulların yerine getirilmediği

anlamı taşır. Buchanan ve Stublicine, dışsallıkların varlığı durumunda tek taraflı vergi ve sübvansiyonlarla Pareto etkinliğine ulaşılamayacağını en kötü ihtimalle iki taraflı vergi veya sübvansiyon uygulanabileceğini savunmuşlardır(Buchanan, 1962; 371-384).

Baumol, Pigou vergisinin optimum kaynak dağılımı için mümkün olduğunu savunmaktadır. Baumol'e göre, optimal kaynak tahsisi için Pigou'nun vergi-sübvansiyon programlarına ihtiyaç vardır(Baumol, 1972; 307-3022). Baumol'e göre dışsallık sadece, marjinal özel faydası marjinal sosyal faydaya eşit olmayan bireylere bir bedel ödenmediği zaman söz konusudur. Dışsallığın sadece bu çeşidi optimal olmayan bir rekabetçi dengeye neden olur. Bu nedenle karşılıklı bağımlılık, klasik dışsallık kavramı için gerekli ama yetersiz bir koşuldur(Baumol, 1964; 358-372).

Nath'a göre, mevcut sosyal ve ekonomik kurumların niteliği nedeniyle, başkalarına karşılığı ödenmeksizin maliyet yüklenmesi veya karşılığı alınmadan fayda sağlanması halinde dışsallık olayının ortaya çıktığını savunmuştur. Nath'a göre dışsallık, bir ekonomik ajanın üretim, gelir, boş zaman, servet ya da başka bir ekonomik ajanın refahı üzerindeki olumlu ya da olumsuz etkisinin belirli bir çeşidine verilen addır. Bu tanımı, dışsallıkların iki temel özelliğinden hareketle yapmıştır. Bu özelliklerden ilki, herhangi bir karar biriminden diğer birimlere fayda veya maliyet yüklenmesi gerekliliği; diğeri ise, oluşan bu fayda veya maliyet karşılığında bir bedelin alınabileceği ya da tazminatın ödeneceği piyasa bulunmaması ve bir müdahale olmaksızın ödemenin yapılmamasıdır. Nath dışsallığı bireyler ve firmalar arasındaki pazarlanmamış karşılıklı bağımlılık olarak ifade etmiştir(Nath, 1973; 43).

Stiglitz'e göre, bir bireyin ya da firmanın, diğer birey ve firmaları etkilediği, bir firmanın diğer firmalar üzerinde maliyet yüklediği ancak, onların zararını telafi etmediği ya da alternatif olarak, bir firmanın diğerlerine bir fayda sağladığı, ancak, bu faydanın karşılığını alamadığı gibi durumlar dışsallıkları ifade eder(Stiglitz, Batirel(Çev.),1994; 92).

Bir olgunun dışsallık olarak ifade edilebilmesi için, iki durumun birlikte gerçekleşmiş olması gerekir. Bunlar, (a) bir bireyin üretim ve tüketim fonksiyonundaki

gerçek değişkenlerle diğer bireyleri etkilemesi ve bu etkileşim sırasında kendisinin refah düzeyinde herhangi bir değişmenin olmaması ve (b) etkiyi oluşturanın bu etki sonucu oluşan fayda ya da maliyeti dengeleme ya da tazmin yoluna gitmemesidir. Zararlı veya yararlı etkiyi dışsallık olarak nitelendirebilmek için, söz konusu etkinin üçüncü kişiler üzerinde oluşturduğu maliyetin, onu gerçekleştirme maliyetinden çok daha yüksek olması gerekmektedir(Demsetz, 1967, 349).

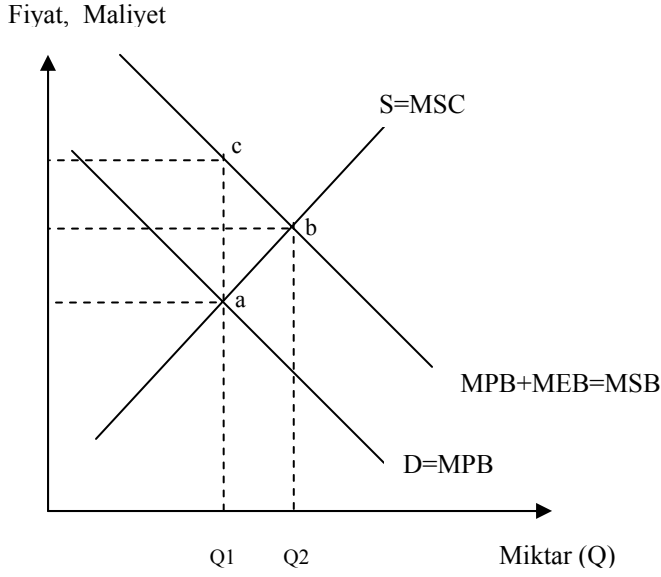
1.3.1.2.2.1. Dışsallık Türleri

Dışsallıklar, oluşturdukları sonuca göre pozitif ve negatif dışsallıklar olmak üzere sınıflandırılabilir. Buna göre, ekonomik karar vericilerin eylemlerinin diğer birimlere fayda sağlaması ve bu faydayı elde edenlerin eylemi gerçekleştirene bir ödemede bulunmaması sonucu ortaya çıkan duruma “pozitif dışsallıklar” denilmektedir. Negatif dışsallıklar ise, ekonomik karar birimlerinin faaliyetinin, diğer ekonomik birimlerin faaliyetlerinde bir zarara neden olurken, bu eylemden doğan zararı karşılamak için ödeme yapmadıkları durumlarda oluşmaktadır. Pozitif ve negatif dışsallıklar üretim ve tüketim süreçlerinde ortaya çıkmaktadır.

Pozitif dışsallık, üretim ya da tüketim sürecinde öngörülmeden ortaya çıkan olumlu etkilerdir(Hyman, 1987; 88). Pozitif dışsal ekonomiler, ekonomik birimlerin faaliyetlerinin diğer birimlere fayda sağlaması ve bu faydayı elde edenlerin faaliyeti gerçekleştirene ödemede bulunmaması durumunda ortaya çıkar. Pozitif dışsal ekonomilere, bulaşıcı hastalıklardan kurtulmak için yapılan aşılama, sadece aşı yapılan kişiye değil, diğerlerine de bir yarar sağlamaktadır örneği verilebilir.

Pozitif dışsallıkta, etkin miktarlarla karşılaştırıldığında daha az üretim yapılır. Eğer bir işletme veya herhangi bir ekonomik karar birimi, karşılığını almaksızın sosyal refaha bir katkıda bulunuyorsa, bu işletme veya ekonomik karar birimi toplum çıkarının gerektirdiğinden daha düşük derecede faaliyetini sürdürecektir. Bunun sonucu olarak söz konusu maldan optimal miktarda üretim yapılamayacaktır(Lecaillon, 1981; 226).

Şekil 1.2: Pozitif Dışsallık

Kaynak: Hyman, 1987; 89

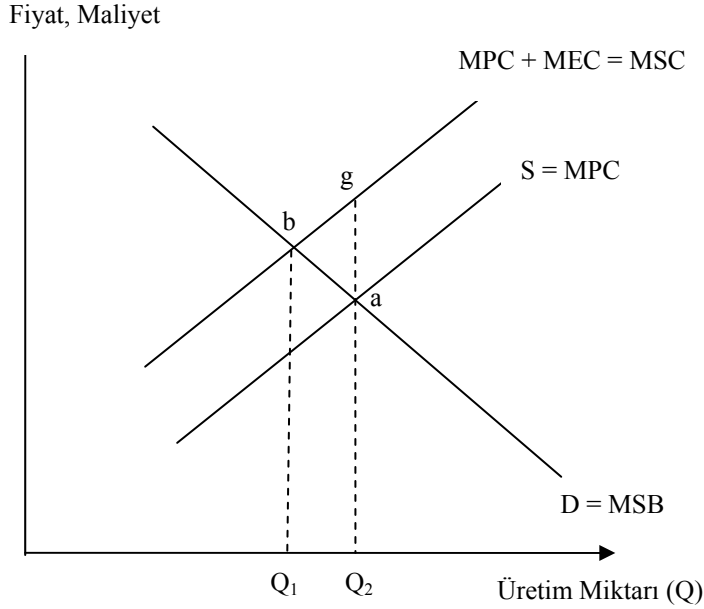
Pozitif dışsallık olduğunda, marjinal sosyal yarar (MSB) ve marjinal özel yarar (MPB) arasında, marjinal dışsal yarar (MEB) kadar fark vardır. Etkinliğin sağlanabilmesi için $MPB+MEB=MSB=MSC$ eşitliğinin sağlanması gerekmektedir. Rekabetçi denge (a noktasında) gerçekleşir. Bu noktada üretim düzeyi Q_1 dir. Ancak bu noktada marjinal sosyal yarar (MSB), marjinal sosyal maliyetten (MSC) daha büyük olduğundan etkinlik sağlanamamaktadır. Etkinliğin sağlanabilmesi için (b noktasının ifade ettiği) Q_2 kadar üretim yapılması gerekmektedir. Pozitif dışsallık nedeniyle etkin miktara göre Q_2-Q_1 kadar daha az mal üretilip satılmaktadır.

Negatif dışsallık, bir malın alıcısı ya da satıcısı dışındaki taraflara yansıyan olumsuz etkidir. Bu durumda marjinal sosyal maliyet, marjinal özel maliyetten büyük olur ($MSC > MPC$). Negatif dışsallıkların olduğu durumda, işletmeler faaliyetlerinin doğurduğu maliyetlerin tamamına katlanmadıkları için optimumdan daha fazla miktarda üretim yapılacaktır.

Negatif dışsal ekonomilere örnek olarak, karayolu ulaştırıcılığında çalışan bir işletmenin gelişmesi, yolları kalabalıklaştırarak ve bozarak, ulaşımı herkes için daha

zaman alıcı ve daha masraflı kılabilir. Bu durumda üretimin dışsal zararları söz konusu olur, ulaşımın özel maliyeti ile sosyal maliyeti birbirleriyle uyuzmaz. Büyüyen işletme topluma, kendisinin katlanmadığı ek maliyetler yükler(Lecaillon, 1981; 226). Negatif dışsallıkların diğer potansiyel örnekleri olarak otomobillerin yaydığı egzoz gazları, bir komşunun aşırı yüksek sesli müzik dinlemesi, şehir merkezine yakın havaalanlarında uçakların alçaktan uçuşu, kapalı bir mekandaki sigara dumanı, alkollü sürücüler ve zehirli kimyasal atıklar ile yeraltı suyunun kirletilmesini gösterebiliriz(Ekelund, Tollison, 1991; 507).

Şekil 1.3: Negatif Dışsallık

Kaynak: Hyman, 1987; 89

Şekilde rekabetçi denge marjinal sosyal maliyetin (MSC) marjinal sosyal yarara (MSB) eşit olduğu (a noktasında) gerçekleşmektedir. Denge noktasında Q_1 kadar mal üretilmektedir. Ancak etkinlik koşulu $MSC = MPC + MEC = MSB$ olmasını gerektirmektedir. Bu eşitlik şekilde (b noktası) tarafından sağlanmaktadır. Bu noktada üretim düzeyi Q_2 dir. Bu nokta etkin değildir. Marjinal sosyal maliyet, marjinal sosyal yararı aştığı için etkin miktara göre piyasada daha fazla mal satılmaktadır. $MSC > MSB$ olduğundan, toplumsal

kayıp “abg” üçgeninin alanı kadardır. Toplumsal refah kaybının giderilebilmesi için üretim düzeyinin Q_2 düzeyine azaltılması gerekmektedir.

Pozitif ve negatif dışsallıkların varlığı, tam rekabet şartları geçerli olsa bile, kullanılabilir kaynakların ve faktörlerin etkinsiz dağılımına neden olacaktır. Dışsallıkların ortadan kaldırılması, yani içselleştirilmesine yönelik literatürde farklı çözüm önerileri geliştirilmiştir. Burada önemli olan nokta dışsallığı tamamen ortadan kaldırmak değil, özel ve sosyal maliyet/yararların eşitlenmesi yoluyla piyasanın etkin olarak işlemlerini sağlamaktır.

1.3.1.2.2.2. Dışsallıkların İçselleştirilmesi Sorunu

Ekonomik birimlerin kararlarının gerçek marjinal sosyal fayda ve maliyetleri kapsayacak şekilde, marjinal özel fayda ve marjinal özel maliyetlerinin belirlenmesi için yapılan düzenlemeler, dışsallıkların içselleştirilmesi olarak ifade edilir. Dışsallığın içselleştirilmesi durumunda bir malın tüm marjinal sosyal maliyet ve faydasını yansıttığı için fiyatlarda bir değişme meydana gelecektir. Bu nedenle, içselleştirme dışsallığın marjinal değerinin fiyatlandırıldığı anlamına gelmektedir.

Dışsallığın içselleştirilmesi konusunda literatürde farklı görüşler vardır. Bir kısım iktisatçılar, piyasa başarısızlığına çözüm olarak devlet müdahalesini savunmaktadır. Bu tür bir müdahale, devletin doğrudan düzenlemelere gitmesi ya da vergi-sübvansiyon sistemini yerleştirmesi yoluyla yapılmaktadır. Bir kısım iktisatçılar ise, doğrudan müdahale etmek yerine devletin dışsallık sorununu çözümleyebilmek için gerekli yasal düzenlemeleri oluşturması gerektiği yolundadır. İlk yaklaşım teori ve pratikte uygulama alanı bulurken, piyasacı yaklaşım daha çok teorik alanda tartışıla gelmiştir.

1.3.1.2.2.2.1. Kamu Müdahalesi Odaklı İçselleştirme

Piyasa ekonomilerinde kural olarak, dışsal maliyeti yaratan firmalar, yarattıkları bu maliyetleri maliyet fonksiyonlarında dikkate almazlar. Bu nedenle, devletin, bu sorumluluklarını onlara anımsatması, zorlayıcı önlemler alması gerekmektedir

Devlet müdahalesi, dolaylı ve piyasa şartları içerisinde yapılmalıdır. Bu görüşü savunanlara göre özellikle çevresel dışsallıklar konusunda devlet, vergiler, sübvansiyonlar ve pazarlanabilir kirlilik hakları gibi “piyasaya dayalı araçlar” ile ekonomiye müdahale etmelidir. İkinci yönteme göre ise, devletin ekonomiye müdahalesi doğrudan olmalıdır ve kotalar ve standartlar gibi “komuta-kontrol tipi araçlar” kullanılmalıdır.

Bu amaçla, devletin dışsallıkların düzenlenmesinde kullanacağı araçlar vergiler, sübvansiyonlar, harçlar, standartlar ve kirlilik izni gibi uygulamaları kapsamaktadır. Kamusal önlemlerin başında vergiler bulunmaktadır. Dışsallığa neden olan mallar üzerine vergi konulması fikri ilk olarak A. C. Pigou tarafından öne sürülmüştür. Bu nedenle bu tür vergiler “Pigou tipi vergiler” olarak da bilinmektedir.

Pigou'ya göre, özel fayda ile sosyal fayda arasındaki farkın en önemli nedeni dışsallıklardır. Bu sorunu çözebilmek için ise devlet tarafından uygulanan vergi-sübvansiyon sistemini önermektedir. Negatif dışsallığı içselleştirebilmek için vergi, pozitif dışsallık için sübvansiyon önerilmektedir.

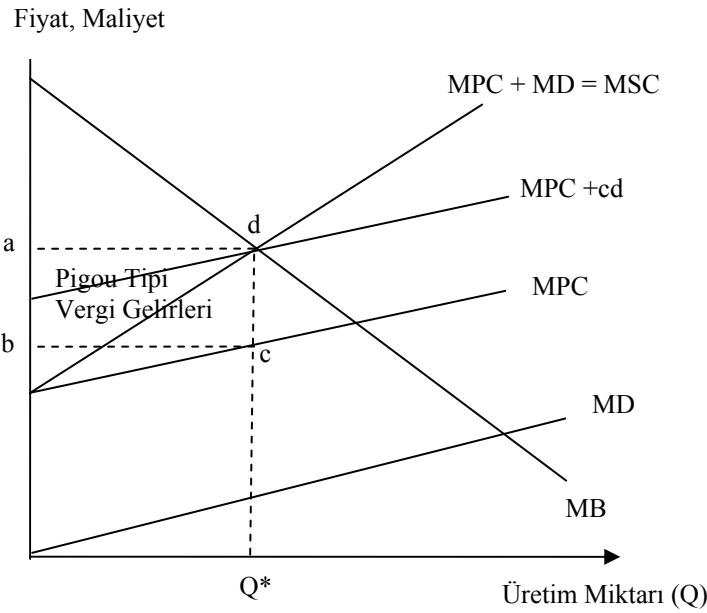
Dışsallıkların denetimi amacıyla vergi konmasının temel ilkesi, sosyal maliyetlerle özel maliyetler ve sosyal fayda ile özel fayda arasında ortaya çıkan farkın uygulanacak vergi sonucu giderilmesidir. Dışsallıkların olduğu durumlarda vergiler gerçek fiyatlara ulaşmak için en etkin mekanizmadır. Bunun nedeni, vergilerin, fiyatların marjinal sosyal maliyeti içerir şekilde oluşmasına katkıda bulunabilmeleridir.

Özel ve sosyal maliyetler/faydalar arası farkları giderme ve sosyal optimuma ulaşmanın bir aracı olarak vergilerin kullanılabilmesi fikri ilk olarak Pigou tarafından ileri

sürülmüştür. Diğer bir deyişle, dışsallıkla sistemli bir şekilde 1912'de ilgilenen ilk iktisatçı, A.C Pigou olmuştur(Kök, Çoban, 2002; 12). Pigou, The Economics of Welfare (Refah Ekonomisi) adlı kitabında, çoğu birey ve işletmenin diğerlerine maliyet yükleyen kararlar verdiklerini ve buna rağmen yükledikleri maliyetlere karşılık herhangi bir engelle karşılaşmadıklarını vurgulamış ve çözüm olarak da hükümetlerin, maliyet yükleyenlerin verdikleri zararın tam maliyetini karşılamalarını sağlayacak vergiler getirmesini savunmuştur.

Pigou'ya göre, negatif dışsallık için alınan vergi, üretilen malın özel marjinal maliyetiyle sosyal marjinal maliyetini eşitleyecek düzeyde olmalıdır. Yani, $MSC=MEC+MPC$ durumunda, marjinal dışsal maliyete eşit bir vergi ($T=MEC$) konulmalıdır. Sübvansiyon için de benzer koşullar geçerlidir.

Şekil 1.4: Pigou Tipi Vergilendirme

Kaynak: Rosen, 1998; 94

Şekilde, Marjinal Sosyal Fayda Eğrisi ($MB =$ Talep Eğrisi), Firmanın Marjinal Özel Maliyet Eğrisi ($MPC =$ Arz Eğrisi), Dışsal Maliyet Eğrisi (MEC), Marjinal Sosyal Maliyet

Eğrisi ($MSC = MPC + cd$), Vergileme Sonucunda Oluşan Firmanın Yeni Arz Eğrisi ($MPC+cd$) sembolleriyle ifade edilmektedir.

Pigou tipi vergilendirme Şekil 1.4'de bir örnek ile açıklanmıştır. Temsili bir firmanın üretim esnasında kirlilik yaratarak bir gölü kirlettiğini ve bu kirlilik sonucu oluşan dışsallıktan o gölde balıkçılık yapan bir firmanın etkilendiği varsayılmıştır. Fabrika üretim kararında sadece marjinal özel maliyetleri dikkate almakta ve meydana getirdiği negatif dışsallıkları ihmal etmektedir. Bu nedenle temsili firmanın dengesi, MPC ile MB eğrilerinin kesiştiği noktada gerçekleşmektedir. Bu noktada temsili firmanın üretim miktarı, optimal üretim düzeyinden (Q^*) büyüktür. Diğer bir ifadeyle, negatif dışsallıkların varlığı durumunda, üretime aşırı kaynak tahsisi söz konusudur. Bu noktada Pigoucu vergileme ile amaçlanan, firmanın aşırı üretim sonucu meydana getirdiği negatif dışsal maliyetlerin firma maliyetleri içerisinde yer almasını sağlamak yani üretimi optimal düzeye çekmektir. Firma üretimi optimal düzeye yani dışsallık oluşturmayacak düzeye çekebilmek için söz konusu firmaya Q^* 'dan sonra her birim üretim için marjinal dışsal maliyete eşit olacak biçimde vergi uygulanır. Uygulanacak vergi düzeyi Şekil 'deki c-d aralığı kadardır. Vergileme sonucunda firmanın arz eğrisi MPC'den $MPC+cd$ şekline dönüşecektir. Dolayısıyla sola doğru kayan ve $MPC+cd$ şeklini alan firma arz eğrisi, talep eğrisini optimal kirlilik düzeyinde diğer bir deyişle optimal üretim seviyesi olan Q^* noktasında kesecek ve böylelikle üretim sonucu ortaya çıkan negatif dışsallık içselleştirilmiş olacaktır. Bu noktadan sonra yeni denge d noktasında sağlanacak ve bu noktada söz konusu fabrikanın üretim miktarı Q^* ve denge fiyatı ise "a" olacaktır. Şekilde vergi geliri abcd dikdörtgeninin alanına eşittir.

Pigou, olumsuz bir dışsal ekonomi var olduğu zaman, optimalite durumunun, olumsuz dışsallık yaratan faktör ya da malın tüketim ya da kullanımına uygun bir vergi konması gerektirdiğini göstermiştir. Bu verginin birim başına oranı, olumsuz dışsal ekonominin marjinal etkisinin tahmin edilmiş parasal değerine eşittir(Nath, 1973; 44).

Pigou'nun önerdiği vergi uygulaması, uygulama aşamasında önemli sorunlar oluşturmaktadır. Uygulanacak vergi oranı tamamen firmanın oluşturmuş olduğu negatif

dışsallığın düzeyine bağlı olduğundan bu araçların etkin bir biçimde çalışması dışsallık düzeyinin tespitine bağlıdır. Dışsallık düzeyi ise, dışsallıktan etkilenen bireylerin dışsallığı azaltmak ya da ortadan kaldırmak için katlanmaya razı oldukları tutarı ifade ettiğinden hesaplanması oldukça güçtür.

Dışsallıkların içselleştirilmesinde Pigou'nun önerdiği vergilendirme politikaları, literatürde vergilendirmelere dayalı çözüm önerilerinin gelişmesine neden olmuştur. Bu uygulamalardan en önemlileri, düzenleyici vergilendirme, ürün veya atık üzerinden alınan vergiler, diferansiyel vergilendirme oluşturmaktadır.

C.Plott, 1966 yılında yaptığı bir çalışma ile negatif dışsal ekonomilere karşı düzenleyici vergilerin kullanılması gerektiğini belirtmiştir(Charles, 1966; 84-87). Daha sonra J. Buchanan, negatif dışsal ekonomilere karşı düzenleyici vergilerin kullanılması halinde monopol ve tam rekabet piyasalarında refah kazancı ve kaybını analiz etmiştir. Düzenleyici vergiler, kaynak dağılımında etkinliğin sağlanması için kullanılan vergiler olup, özellikle negatif dışsal ekonomilere neden olan faaliyetler için kullanılırlar. Plott'a göre, eğer düzenleyici bir vergi mevcutsa, ya salınan duman miktarı üzerinden ya da, belirli şartlar altında, dumana yol açan girdi üzerinden alınmalıdır.

Düzenleyici vergiler, teorik olarak dışsallığın neden olduğu etkinsizliği ortadan kaldırırsa da uygulamada asıl sorun düzenleyici vergi olarak ne tür vergilerin kullanılacağıdır. Bu konuda maliyeciler, dolaylı vergilerin dolaysız vergilere oranla daha etkin olduğu görüşündedirler. Özellikle özel tüketim vergileri, negatif dışsal ekonomilere karşı geniş ölçüde uygulama alanı bulmaktadır. Bunun yanı sıra bir kısım maliyeci, bu durumdan dolayı vergilerde aşırı vergi yükünün olabileceğini iddia etmektedirler(Yıldırım, 1992; 25).

Dışsallığın önlenmesi için uygulanabilecek vergilerden bir tanesi de dışsallığı yaratan atık miktarı üzerinden veya kullanılmaları çevresel zarara yol açan üretim girdileri ve/veya tüketici malları üzerinden vergi alınmasıdır. Sanayileşme ve küreselleşme ekseninde piyasa ekonomisinin ve tüketim kültürünün yaygınlaşması çevreyi kirletici

hammadelerin sağlığı tehdit edici hizmetlerde aşırı kullanımına sebep olmakta ve böylece atık miktarının ve olumsuz çevresel etkilerin artmasını sağlamaktadır. Atık vergisi, çevreyi kirletici materyallerin aşırı kullanımı sonucu ortaya çıkan piyasa başarısızlığının ortadan kaldırılması için önerilen bir vergidir.

Plott'a göre, eğer düzenleyici bir vergi mevcutsa, ya salınan duman miktarı üzerinden ya da, belirli şartlar altında, dumana yol açan girdi üzerinden alınmalıdır(Charles, 1966; 84-87). Atık vergi uygulaması savunulurken en çok kullanılan argüman, dışsallıkları düzenleyici özelliği ve gelir sağlayıcı özelliğidir. Atıkların vergilendirmesinde karşılaşılan en önemli sorun ise atık miktarının ölçümü ile ilgilidir. Ölçümün mümkün olmadığı durumlarda, bu tür verginin uygulanması zordur. Bu tür vergilerin etkin olabilmesi, firmaların daha fazla vergi ödememek için kirliliği azaltmayı tercih eder duruma gelmesine bağlıdır.

Dolaylı çevre vergileri olarak da isimlendirebileceğimiz bu tür vergiler, genellikle gelişmiş ülkeler tarafından uygulanmaktadır. Dolaylı çevre vergilerinin örnekleri bazı Avrupa ülkeleri tarafından (Danimarka, Finlandiya, Hollanda, Norveç ve İsveç) ortaya çıkarılan özel enerji vergilerinin yanı sıra, kimyasal gübrelere uygulanan vergileri (Avusturya, Finlandiya, Hollanda ve İsveç) ve içecek şişelerine uygulanan vergileri de (Kanada, Danimarka, Finlandiya, Norveç ve İsveç) kapsamaktadır(Yüksel, 2006; 41).

Kullanılmaları çevresel zarara yol açan üretim girdileri ve/veya tüketici malları üzerinden vergilendirmede temel ölçüm kriteri, üretim ile kirlilik arasındaki ilişkidir. Eğer üretim ile kirlilik arasındaki ilişki teknolojik olarak sabitse, çıktı birimi başına uygun bir atık vergisinin uygulanması, kirliliğin dışsal maliyetlerinin tam anlamıyla içselleştirilmesine neden olacaktır.

Dışsallıkların içselleştirilmesine yönelik vergi uygulamalarından bir diğeri de, piyasadaki farklı mallara farklı oranlarda vergi uygulaması şeklinde ifade edilen “diferansiyel mal ve hizmet vergilemesi” dir(Baldemir, Çakmak, Avcı; 2003; 64). Vergi

farklılaştırması, çevreye zararlı olan ürünlere uygulanarak bunların nisbi fiyatlarını değiştirmeyi hedeflemektedir.

Farklı vergilendirmenin, yeni vergiler yüklemek yerine hâlihazırdaki vergi sistemi içinde yapılan düzenlemeleri içermesi, yönetim açısından uygulanabilirliğini arttırmıştır(Özgan, 1992; 36). Diferansiyel vergilendirmenin bu özelliği, tüm ülkeler açısından yaygın bir şekilde kullanılmasına ve çeşitliliği bol olan bir vergi türü olmasına neden olmuştur.

Farklı vergilendirmenin en yaygın örneği, kurşunsuz benzin kullanımını teşvik etmek amacıyla motorlu taşıt yakıtlarının, çevresel etkileri göz önüne alınarak, farklı vergilendirilmesi oluşturur. Almanya, Finlandiya, Norveç, Hollanda, İngiltere, İsveç, İsviçre gibi bazı ülkelerde motorlu taşıt yakıtı üzerine uygulanan farklı vergiler, kurşunsuz benzin kullanımını teşvik etmeyi amaçlamaktadır.

Farklı vergileme, motorlu taşıt vergileri için de uygulanmaktadır. Motorun beygir gücü, yakıt tüketim türü, araç ağırlığı ya da motor büyüklüğü gibi belli bir yakıt tüketim ölçütüne göre vergi oranları değiştirir. Diğer yandan taşıt vergileri, daha düşük emisyonlu araçların kullanımını özendirmek için de tasarlanmıştır. Örneğin, Avusturya'da eğer taşıt bir katalitik değiştiriciye sahipse, yıllık taşıt vergisi daha düşüktür. Tüm bu örneklere ilave olarak diferansiyel vergilemenin çevreyle ilgili tüm alanlarda yaygın bir şekilde uygulanmasının mümkün olduğu söylenebilir.

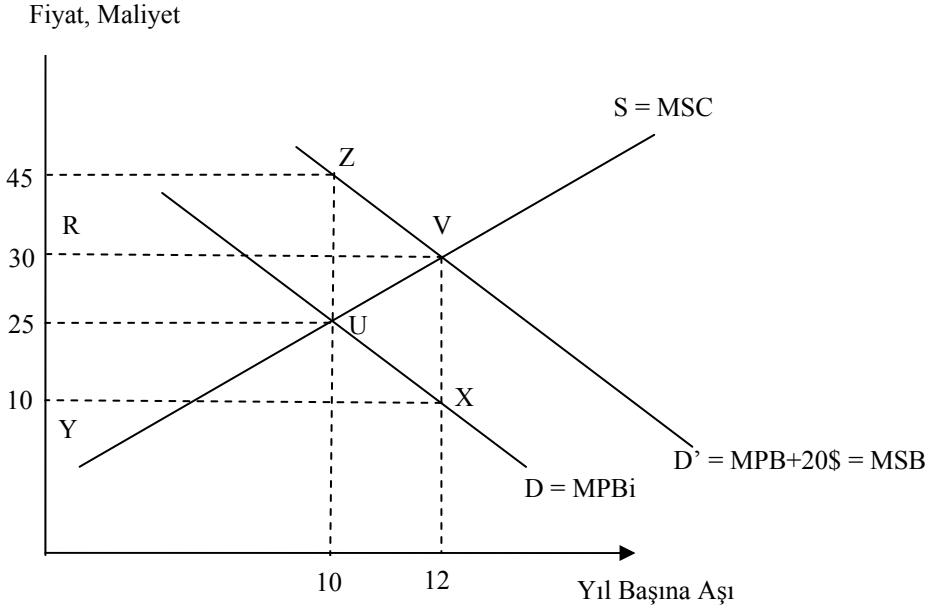
Pozitif dışsallıkların içselleştirilmesine yönelik uygulanan sübvansiyonlar, devletin kişi ve kurumlara para, mal veya hizmet şeklinde yaptığı karşılıksız yardımlar şeklinde tanımlanır. Pigou, olumsuz dışsal ekonomilere vergi önermenin yanı sıra, olumlu bir dışsal ekonomi için de uygunca hesaplanmış bir sübvansiyon önerir. Buna göre sübvansiyon, faktör kullanımının miktarını ya da malın tüketim ve üretim miktarını artırır(Nath, 1973; 44).

Pigou'nun önerdiği sübvansiyon ise, tıpkı negatif vergiler gibi çalışan bir içselleştirme aracıdır(Denyse, 2000; 10). Mal ve hizmet üreten firmaya etkin üretim düzeyine ulaşabilmesi için üretmediği her birim mal için sübvansiyon adı altında bir ödeme yapılarak içselleştirme gerçekleştirilir. Dolayısıyla firmanın marjinal sosyal faydasının marjinal özel faydasına eşit olduğu üretim noktasında kalması ve negatif dışsallık yayması engellenmiş olur

Sübvansiyon firmaların, üreticilerin belirlenen malları, belirlenen tüketicileri piyasa fiyatından daha ucuza satmaları ve aradaki farkı da hükümetlerin tahsil etmeleri anlamına gelir. Sübvansiyonlar, hükümetlerin ellerinde geniş ölçüde kullanım alanı bulan ve çeşitli ekonomik konulara tahsis edilebilecek nitelikteki araçlardır.

Sağlık hizmetleri bakımından olumlu dışsallık yaratan bir aşılama hizmeti söz konusu olsun. Bu aşılama işlemi için düzenleyici bir sübvansiyon uygulanması sonucunda nasıl etkin bir çözüme ulaşıldığı aşağıdaki şekil üzerinde görmek mümkündür. Piyasada oluşan denge itibariyle 10 milyon kişi, 25\$'lık birim aşı maliyetiyle aşılanmaktadır. Ancak bu durum etkin değildir, çünkü tüketimin bu düzeyinde marjinal sosyal fayda marjinal sosyal maliyeti geçmektedir.

Şekil 1.5: Sübvansiyonlar Yoluyla Dışsallığın İçselleştirilmesi

Kaynak: Hyman, 1990, s. 118

Devlet, aşılana her bireye bu hizmetin marjinal dışsal faydasına eşit bir sübvansiyon ödeyeceğini bildirirse, her aşının marjinal özel faydasına 20\$ (sübvansiyon miktarı aşı başına 20 \$) eklenmesi nedeniyle, aşılara talep eğrisi yukarı doğru kayar. Piyasa dengesi U noktasından V noktasına kayar. Yeni denge noktasında, aşının piyasa fiyatı, 30\$'a artar. Fakat sübvansiyon sağlandıktan sonraki net fiyat, tüketiciler için azalır ve 10\$ olur. Net fiyattaki bu azalış, talep edilen miktarı 12 milyona artırır. Sonuçta devlet aşılana 12 milyon kişiye 20\$'lık bir sübvansiyon uygularsa, toplam 240 milyon dolarlık bir harcama yapmış olur. Bu, şekildeki $RVXY$ alanıyla gösterilir (Hayman, 1990; 117-119).

Tüketicilerin ödeyeceği denge fiyatının düşmesi, tüketicilerin elde ettikleri refah düzeyini arttırmıştır. Aynı zamanda verilen sübvansiyon miktarıyla mevcut hizmet üretiminde bir artış yani ölçekte bir artış ortaya çıkmıştır (Bulmuş, 2003, 327). Ayrıca faaliyet düzeylerini etkileyemeyen sübvansiyonlar, Pareto optimal bir dağılıma yönelen bir hareketten doğan kazançların dağıtımında kullanılabilir (Henderon, Quant, 1998; 281).

Kirlenme dışsallıkları açısından bakıldığında, firmanın kirlenmeyi azaltma çalışmalarının kendisine çok az bir fayda sağlaması, onun bu faaliyet için para harcamaya gönüllü olmamasına yol açacaktır. Devlet, kirlenmeye uygulayacağı bir düzenleyici vergi yerine, kirlenmeyi azaltıcı faaliyetleri özendirmek amacıyla bu faaliyetlerin harcamalarını sübvansiyonla destekleyebilir. Kirlenmeyi azaltmanın marjinal sosyal faydası ile firmanın marjinal özel faydası arasındaki fark kadar uygulanan bir sübvansiyon, etkin düzeye ulaşılmasını sağlayabilir(Yüksel, 2006; 48).

Belirli kamu hizmetlerinden yararlananların veya kamu işlemleri yapanların devlete ödemeleri gereken paraya “harç” adı verilir. Harcın yükümlüsü, kamu hizmetinden yararlanan veya harca tabi işlemi yapan kişidir. Harçlar, çevre sorunlarının giderilmesinde kullanılan ekonomik araçlardan biridir. Çevresel kirliliğe yol açanlar bunun bedelini parasal karşılık olan “harç” adı altında ödemek zorunda bırakılmaktadır. Çevre sorunları literatüründe "kirleten öder" olarak bilinen ilkeye dayanılarak, harçlar değişik ülkelerde yaygın bir uygulama alanına sahiptir. Genellikle, yerel yönetim birimlerin tasarrufuna bırakılan harçlarda çevresel zararın giderilmesi ve tazmini amacı bulunmaktadır(Tientenberg, 1993).

Harçların iki temel işlevi vardır: Bunlardan birincisi teşvik etkisidir. Kirliliğe neden olan birimler açısından harçları ödemenin maliyeti, kirliliğe karşı alınacak önlemlerle kirlilik kaynaklarını ya da atıkları azaltmanın maliyetinden daha yüksek olması durumunda, kirliliğe neden olan birimlerin atıkları azaltmayı tercih etmesi sonucu ortaya çıkabilecek teşvik etkisidir. İkincisi mali etki yani, toplanan fonların kirlilikle mücadelede kullanılması durumunda ortaya çıkan etkidir. Bu etkilerden özellikle ikinci etkinin daha geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Gerçekte, harçların teşvik edici mekanizmayı harekete geçirecek ölçüde yüksek düzeylerde tespiti ender rastlanan bir durumdur(Güneş, www.idari.cu.edu.tr, Erişim tarihi, Nisan 2009).

Harçlarla ilgili olarak değişik uygulamalar karşımıza çıkmaktadır. OECD'nin yaptığı bir sınıflamaya göre harçları 4 gruba ayrılabilir(Fulai, 2006; 4-5).

i. Atık Harçları: Çevreye doğrudan bırakılan atıklar için yapılan ödemeleri ifade eder. Ancak atık harçlarının sınırlı bir rolü olduğu söylenebilir. Bu durumun başlıca nedenleri ise uygulama ve hesap yöntemlerinin karmaşıklığı ve elde edilecek gelirleri değerlendirecek ortak bir artırım kuruluşunun olmamasıdır. Bu nedenle de kirlilikle mücadelede alınan önlemlere mali destek olma gibi bir işlevi vardır.

ii. Hizmet Harçları: Atıklara uygulanan çeşitli işlemler nedeniyle hizmetlerin karşılığı olarak yapılan ödemelerdir. Örneğin yerel yönetimlerce alınan kirli suların toplanması için ödenen harçlar bu tip hizmetlerin normal fiyatı olarak kabul edilmemekte ve nadiren kirliliği azaltmaya yönelik ekonomik etki yaratmaktadır.

iii. Üretimle İlgili Harçlar: Kirliliğe neden olan ürünlerin fiyatlarına, üretim ya da kullanma aşamalarında uygulanan harçlardır. Üretim harçlarının amacı, farklı ürünlerin göreceli fiyatlarını değiştirmek ve/veya toplama ve işleme sistemlerini finanse etmektir.

iv. Yönetimle İlgili Harçlar: Temel olarak permilerin teslimi ve permi sahiplerinin denetimi gibi işlevlerin kısmi veya tam finansmanını sağlamayı amaçlar.

1.3.1.2.2.2. Müdahalesiz Çözüm: Coase Yaklaşımı

Dışsallığın yol açtığı etkinsizliği gidermek için hükümetin piyasaya müdahale etmesi şart değildir. Belirli koşullar sağlandıktan sonra özel anlaşmalar veya birleşmeler yoluyla da dışsallıklar giderilebilir. Piyasada herhangi bir problemin söz konusu olması tek başına devletin müdahalesi için yeterli bir gerekçe değildir. Ekonomideki bireyler bu dengesizliği kendileri de düzeltebilirler ve bu daha etkin bir yöntem olabilir.

Ronald Coase (1960) piyasada tarafların pazarlık yolu ile üretebileceği bir çözümün daha etkin olabileceğini göstermiştir. Pek çok durumda taraflar kendi menfaatlerine en uygun çözümü bulmada devletten daha etkin davranacaklardır. Coase'ın yaklaşımı günümüzde rekabetçi regülasyon modeline dönüştürülebilirse, yani devlet özel refah mallarının üretimine ilişkin mülkiyet haklarını özel sektöre devrederek, basit anlamda

rekabetteki belirsizliği ortadan kaldırırsa, devlet müdahalesi olmaksızın iktisadi etkinlik başarılabilir ve negatif dışsallık probleminin üstesinden gelinebilir(Kök, Çoban, 2002; 12).

Coase göre, mülkiyet hakları açık olarak tanımlandıktan sonra anlaşma yapmak, dışsallığı yaratan ve dışsallığa maruz kalan kişilerin çıkarıdır. Her iki taraf için de bu yönde motivasyon vardır. Ancak mülkiyet hakları iyi tanımlansa bile bu tarafların anlaşmadan sapmaları mümkündür. Bu yüzden anlaşmanın iki taraf üzerine de yapılmış olması gerekir. Taraflar arasında yapılan anlaşma, işlem maliyeti sıfır olduğu sürece optimal kaynak dağıtımına neden olmaktadır.

Firma ile piyasa arasında ayırım yapan bu yaklaşım ve onun uzantısı çalışmalar firmanın varlığını işlem maliyetlerinin varlığına dayandırmaktadır(F.Yılmaz, Yayın Tarihi Belirtilmemiş; 159). Genelde işlem maliyetleri iktisadi ve özelde firma teorisi tartışmaları, R.H.Coase'un 1937 tarihli meşhur “The Nature of The Firm” makalesine dayandırılır. İşlem maliyeti kavramı, en basit tanımıyla, iktisadi karar vericilerin, özellikle firmaların piyasalarda gerçekleştirdikleri her türlü mal ve hizmet alışverişi, işbirliği anlaşmaları ve diğer sözleşmelere ilişkin pazarlık süreçlerinde partner seçimi, pazarlığın sonuçlandırılması ve varılan anlaşmaya riayetinin sağlanması konularında katlanmak zorunda oldukları maliyetleri ifade etmektedir.

Coase, hakim iktisadi yaklaşım koordinasyonun piyasada fiyat mekanizmasınca yapılmakta olduğunu öne sürdüğüne göre, firma denen organizasyonların neden var olduğu sorusunu ortaya atmak gerektiğini iddia etmektedir. Çünkü eğer üretim fiyat mekanizmasınca düzenlenecek olsaydı, firma denen örgütlere ihtiyaç olmayacaktı. Oysa gerçek dünyada üretimin firma çatısı altında ve piyasadan farklı şartlarda örgütlendiği görülmektedir. Coase'a göre firma denen organizasyonlara ihtiyaç vardır, çünkü "fiyat mekanizmasını kullanmanın maliyeti" vardır ve işlem maliyetleri denen bu maliyetler firmalarca içselleştirilmektedirler.

Coase, işlem maliyetlerinin sıfır veya çok düşük olması durumunda mevcut yasal düzenlemeler ne olursa olsun pazarlık süreçlerinin toplumsal çıkarlarla uyumlu bir biçimde

sonuçlandırabileceğini savunmuştur(Coase, 1960; 1-44). Bu maliyetlerin belli bir eşğin üzerinde olması halinde ise toplumun önemli refah kayıplarına uğrayacağı ve yasal ve idari sistemdeki aksaklıkların toplumsal refahı sınırlayıcı etkiler yapabileceği savunulmuştur(Türkkkan, 2005; 2). Zira işlem maliyetlerinin yokluğunda dışsallıkların içselleştirilmesi, kaynak dağılımını olumsuz yönde etkilemeyecek ve Pareto etkinlik piyasada sağlanacaktır(Dahlman, 1979; 142).

1.3.1.2.3. Asimetrik Bilgi

Neo-klasik iktisadın temel varsayımlarından biri tam bilgidir. Bu varsayıma göre piyasadaki tüm ekonomik birimlerin piyasalar hakkındaki bilgisi tamdır. Bilgi maliyetsiz olarak serbestçe elde edilebilir. Fiyat sistemi bir çeşit bilgi aktarım mekanizmasıdır. Bu durumda ekonomik birimlerin bilgi toplamak için kaynak harcamasına gerek yoktur. Çünkü bilgi fiyatlar yoluyla anında yayılmaktadır. Bu durumda ise ekonomik birimler aynı bilgi setine sahip olmaktadır, yani bilgi simetrik olarak yayılmaktadır.

Asimetrik bilgi, J. Stiglitz ve M. Spence ile birlikte 2001 yılında Nobel Ekonomi ödülünü paylaşan G.A. Akerlof'un 1970 yılında yayınladığı "The Market for Lemons: Quality, Uncertainty and Market Mechanism" başlıklı makalesi ile literatüre giren bir kavramdır. Asimetrik bilgi, piyasalarda bazı ekonomik birimlerin diğerlerine göre daha fazla bilgiye sahip olmasıdır. Farklı ortamlar ve iş çevreleri bilgi simetrisinin optimal gerçekleşmesini engellemekte, bilgiye ulaşma imkanı fazla olanlar ile bilgiye ulaşma imkanı kısıt olanlar arasında bilgi simetrisi bozulmaktadır. Farklı piyasalar için farklı oranlarda olan bu ayrışma sonucu, taraflardan biri diğerine üstünlük sağlamaktadır.

Akerlof otomobil piyasalarında asimetrik bilgi nedeniyle ortaya çıkan limon probleminin finansal piyasalar için de geçerli olabileceğini öne sürdüğü makalesinde, bu piyasaların etkin çalışabilmesi için kamu müdahalesinin gerekli olduğunu savunmuştur. Burada limon, Amerikan argosunda ikinci el piyasadan satın alınan otomobil anlamında kullanılmaktadır. Bu piyasada otomobil alıcıları alacakları otomobilin durumunu tam olarak bilmemekte, fakat satıcılar arabalarının iyi durumda mı yoksa sorunlu mu olduğunu

bilmektedir. Yani taraflar arasında asimetrik bilgi hüküm sürmektedir(Akerlof, 1970; 488-500). Akerlof, bu durum için eksik bilgiye dayanan bir açıklama getirmektedir. Bu pazarda bazı arabaların alındıktan ancak bir süre sonra anlaşılacak bazı kusurları vardır. Bunlar “limonlar” olarak tanımlanır. Buna sahip olanlar fiyatı düşürüp hemen satmak isteyeceklerdir. Ancak pazarda aynı zamanda iyi durumda olan arabalar da mevcuttur. Fiyatın düşmesi ile “iyi” olanların satıcıları arabalarını düşük fiyata satmak yerine elinde tutmaya karar verebilirler. Bu pazardaki ortalama kaliteyi düşürecektir. Fiyatın düşmesi bir ters seçim² ve ahlaki tehlike³ etkisi yaratacaktır. Fiyatın düşmesi ile birlikte kalitenin de düşmesi alıcılar tarafından istenmeyen bir durum ortaya çıkaracak ve pazarda satıcılar azalacaktır.

Asimetrik bilginin var olduğu bir ortamda, fiyat sistemi doğru olarak çalışmaz ve doğru sinyaller iletmez. Bu ise etkin kaynak dağılımının sağlanamamasına neden olur. Eksik ve maliyetli bilgi ise piyasalarda bir takım sorunlara neden olur(Kayıran, 1996; 33):

- i. Genel olarak piyasalarda Pareto etkinlik sağlanamaz.
- ii. Piyasalar temizlenmeyebilir.
- iii. Piyasalar var olmayabilir.
- iv. Rantlar yaygın ve kalıcı hale gelebilir.
- v. Piyasada çok sayıda alıcı ya da satıcı olsa bile rekabet eksik olabilir.

Bilgi asimetrisi, piyasanın yapısını ve dolayısıyla piyasada faaliyet gösteren partnerlerin (üretici, tüketici) karar ve davranışlarını etkileyerek, ekonomik anlamda dengenin etkin bir düzeyde oluşumunu engellemektedir. Bilgi asimetrisi kaynaklı sorunların çözümü için, piyasa-içi ve piyasa-dışı unsurlardan hareketle bir takım çözüm önerileri geliştirilmektedir. Bu bağlamda piyasalarda ortaya çıkan bilgi asimetrisi eksenli sorunların piyasa-içi unsurların özel bilgi üretimiyle veya piyasa-dışı bir unsur olarak görülen kamunun bir takım düzenleme ve müdahaleleriyle giderebileceği belirtilmektedir.

² Ters seçim sorunu, taraflar arasında herhangi bir ticari işlem (sözleşme) yapılmadan ortaya çıkmaktadır. Saklı bilgidir kaynaklanan bir sorunu ifade eder. Ayrıntı için bkz. Akerrlof (1970)

³ Ahlaki tehlike, ters seçimden farklı olarak sözleşme sonrası ortaya çıkar ve saklı faaliyetten kaynaklanır. Saklı faaliyet, ekonomik ilişkide bir tarafın faaliyetinin diğeri tarafından gözlemlenememesi durumudur.

1.3.1.2.4. Tekelleşmenin Kaçınılmazlığı

Geleneksel ekonomi teorisi, tam rekabet varsayımlarına dayanmaktadır. Tam rekabet varsayımına göre, piyasada çok sayıda alıcı ve satıcı vardır. Piyasadaki her firma, fiyat alıcı konumundadır. Yani bir faaliyete girişmeden önce aldıkları kararların piyasa fiyatlarını etkilemeyeceğini düşünürler. Firma, veri fiyat ve maliyetleri üzerinden üretim miktarını belirler. Firma dengesi, marjinal maliyetin (MC) marjinal hasıllata (MR) eşit olduğu noktada sağlanır. Tam rekabet durumunda, talep eğrisi, aynı zamanda firmanın marjinal hasıllat eğrisidir. Etkinlik koşulu, marjinal hasıllatın marjinal maliyete eşitliği ve bu eşitliğin aynı zamanda fiyatı yansıtmasıdır.

Tekel, alımın veya satımın tek bir elde toplanması, olarak tanımlanabilir. Tekel modelinin tam rekabette farklı olarak iki temel varsayımı vardır: Birinci varsayım, piyasada yakın ikamesi olmayan malı üreten tek bir firma vardır. Bu varsayımın sonucunda tam rekabette olduğu gibi tamamen esnek bir talep eğrisi yerine negatif eğimli bir talep eğrisi oluşur. Bu talep eğrisi üzerinde firma üretim düzeyine bağlı olarak fiyatı, ya da fiyata bağlı olarak üretim düzeyini belirleyebilir. İkincisi varsayım da, piyasaya girişin engelli olmasıdır. Monopol firma, diğer firmaların piyasaya girmesini engelleyecek kadar büyüktür. Böyle durumlarda piyasada, tek bir üretici veya satıcı ve çok sayıda tüketici bulunmakta, piyasaya giriş engellerinin olduğu ve piyasadaki tek satıcının ürünün fiyatını belirlediği kabul edilmektedir.

Tekelci yapılar, tam rekabetle karşılaştırıldığında daha az malı daha yüksek fiyatla satarlar. Etkinlik açısından bakıldığında, ideal durum olan tam rekabete göre daha az ürün daha yüksek fiyata satıldığı için etkinliğe ulaşamamaktadır. Ayrıca, fiyatlar gerçek maliyetleri yansıtmadığından etkinliğin koşulu olan marjinal sosyal maliyetin marjinal sosyal yarara eşitliği geçerli olmamaktadır.

Ekonomide, tekellerin varlığına çözüm olarak devlet müdahalesi önerilmektedir. Müdahale, çeşitli biçimlerde gerçekleştirilebilir. Bunlardan birincisi, doğal tekellerin devlet tarafından düzenlenmesidir. Etkinliğin sağlanması için devlet,

marjinal maliyet fiyatlaması veya ortalama maliyet fiyatlaması uygulayabilir. Doğal tekellerde marjinal maliyet, ortalama maliyetin altında kaldığı için fiyat marjinal maliyete eşit olmaz. Bu yüzden bu eşitliğin sağlandığı noktada üretim yapıldığında tekel zarara uğrayacaktır. Bu noktada devlet marjinal maliyet fiyatlaması ile tekelci firmanın zararı için sübvansiyon vererek etkin miktara ulaşılmasını sağlayabilir. Diğer bir alternatif ise ortalama maliyet fiyatlandırmasıdır. Bu tip bir fiyatlandırmada marjinal maliyet fiyatlandırmasında olduğu gibi etkin miktara ulaşamaz. Ancak ulaşılan miktar, tekelci miktardan daha fazladır. Tekel sorununa bir başka çözüm ise kamu mülkiyetidir. Devlet özellikle ölçek ekonomilerinin olduğu alanlarda üretimi doğrudan kendisi üstlenebilir(Kayıran, 1996; 31).

1.3.1.3. Kamu Başarısızlığı Teorisi

Kamu başarısızlığı teorisi, rant kollama ve kamu tercihi okulları tarafından geliştirilmiştir. Ele alınan konular bazı alanlarda örtüşüyor olsa da iki okulun dayanakları, varsayımları ve çıkış noktaları farklılık arz etmektedir.

1.3.1.3.1. Rant Kollama Teorileri

Rant kollama kavramı, literatürde ilk kez Anne Krueger tarafından kullanılmıştır(Kruger, 1974; 291-303). Rant kavramının temelinde Ricardo'nun da vurguladığı kısıtlı olma olgusu yatar. Toprak, kısıtlı bir üretim faktörü sayıldığı için rant sözcüğü, ekonomi literatürüne toprak kirası olarak girmiştir. Ancak daha sonra bu kavram, kıtlığı içeren tüm mal ve hizmetleri kapsayacak biçimde genişletilmiştir. Literatürde rant kavramının doğal rantlar ve yapay rantlar diye ayrıştırıldığını görmekteyiz. Yapay rantlarla anlatılmak istenen, piyasaya devlet müdahaleleri sonrası ortaya çıkan kısıtlılık, kıtlık halleridir. Bu şekilde yaratılan kıtlık, aynen kıt olan toprakta ya da doğal kaynaklarda olduğu gibi (gerçek rant), sahip olana bir getiri sağlar. Rant, devlet tarafından yapay olarak belirli ekonomik faaliyetler üzerine getirilen sınırlamalardan, ya da verilen teşviklerden ortaya çıkan, yapılan yasal düzenlemeler sonucu mülkiyet hakkının tanımlanmasıyla hak sahibine, kaynağın

fırsat maliyetini aşacak şekilde kazanç elde etmesini sağlayan getiridir. Rant arayışları ise bu tür yapay rantları elde etmek için verilen uğraşları anlatmak için kullanılmaktadır(Ş. Yılmaz, 2008; 206-209).

Rant kollama kavramına ilişkin literatürde benzer tanımlamalar yapılmıştır. Bunlardan bazıları: Buchanan, Tollison ve Tullock (1980) “ Rant Kollama, devlet koruması yoluyla refah kollayan ekonomik birimlerin israfa yol açan faaliyetleridir (Buchanan, Robert, Tullock, 1980).”

Buchanan (1983), “Rant kollama, sosyal artık yaratma yerine sosyal israf yaratan değerleri maksimize etme çabalarının olduğu kurumsal yapıların davranışlarını tanımlamak için oluşturulmuş bir kavramdır”(Buchanan, 1983; 71-85).

Buchanan, “Mali kaynakların çeşitli alanlarda kullanıldığında sahiplerinden başkalarına yapılan ödemeler anlamında kullanılıp aşırı fırsat maliyetin bedeli şeklinde tanımlamıştır.”(Buchanan, Eker(Çev.), Aktan(Edit.), 1991; 264).

Medema (1991), “ Rant kollama, bazı transferleri elde etmek amacıyla kaynakların harcanmasıdır”(Medema,1992; 1051)

Gordon Tullock, “ Bazı kamu politikaları sonucunda ortaya çıkan mal ve hizmet transferlerinin kişi ya da kişilerce elde edilmesi için kıt kaynakların harcanmasını ifade eder”(Tullock, 1993).

Kamu tercihi teorisinde rant, yasal ve kurumsal düzenlemeler yoluyla toplumsal değeri arttırmaktan çok, toplumsal israfa neden olan bazı kişi veya grupların çıkarları doğrultusunda sürekli kolladıkları bir gelir türü olarak ortaya çıkmaktadır. Bu kişi ya da gruplar(politikacılar, bürokratlar, çıkar ve baskı grupları) rant kollama faaliyetleri sonucu toplumun refahı üzerinde olumsuz etkiye neden olmaktadır(Devrim, Altay, 1994; 7).

Bu tanımlamalar, Neo-Klasik rant kollama ve kar kollama ayrımını da vurgulamaktadır. Neo-klasik iktisada göre, kar kollama faaliyeti, kişinin karını arttırmak için piyasa fırsatlarından yararlanmasıdır. Bu fırsatlar veri bir maliyetle daha fazla üretimi veya daha düşük maliyetle aynı miktarı üretmeyi içerir. Sonuçta kar kollamada hem bireysel, hem de sosyal refahı arttıracak faaliyet söz konusudur. Oysa rant kollamaya harcanan kaynaklar yapay olarak yaratılmış transferleri elde etmek amacıyla taşır ve sosyal israfa neden olur. Ayrıca rant kollamada herhangi bir üretkenlik söz konusu değildir(Kayıran, 1996; 67).

Yeni yaratılan veya var olan rantların transferi, rant kollama teorisi açısından önem taşımaktadır. Rantlar, devlet tarafından iki şekilde dağıtılabilmektedir: İlki, doğrudan tekeli yöntemlerle dağıtımdır. Bu yöntemle, devlet belirli bir kişiye veya çıkar gurubuna rant elde etme imkanı verir. Bu hakkı elde etmek için firma hiçbir reel kaynak sarf etmiyorsa, bu durum tüketici artığının tekele transferi olarak değerlendirilir ve bir israf içermez. Rantların bir diğer dağıtım yöntemi ise rekabetçi piyasalardır. Bu durumda rantı elde etmek için çeşitli baskı gurupları ve çıkar gurupları arasında bir rekabet ortaya çıkacaktır. Her gurup, kendi çıkarları doğrultusunda lobileşme faaliyetine girerek, beklenen getiri beklenen maliyete eşit olana kadar bu süreçte kaynak sarf edecektir.

Rant kollama teorisi, pozitif ve normatif olarak iki alanda gelişmektedir. Normatif rant kollama teorisi, rant kollama faaliyetlerinin ekonomideki maliyetlerinin tanımlanması ve tahmin edilmesi ile ilgilidir. Pozitif teori ise, rantların kaynağının ne olduğunu sorgulamakta ve özellikle çıkar guruplarının davranışlarına ilişkin test edilebilir önermeler ortaya koymaktadır.

Krueger, devlet müdahalesinin yoğun olduğu az gelişmiş ülkelerde rant kollama harcamalarının önemli bir yer tuttuğunu ve bu rantları elde etmek için piyasa ekonomilerinde rekabeti beraberinde getireceğini vurgulamaktadır(Krueger, 1974; 291). Krueger, uluslar arası ticarete rantın miktar kısıtlamalarından doğduğu rekabetçi bir rant kollama modeli geliştirmiştir. Krueger'e göre miktar kısıtlamaları uygulamalarında ithalat lisansı değerli bir mal haline gelir. Bu lisansı elde etmek için yapılan rekabet, kaynak

israfına yol açar. İsrafa yol açan harcamalar, Lisanslar firma kapasitesine göre dağıtıldığında aşırı firma kapasitesinin oluşmasıyla, lisanslar başvuruların belli bir oranına göre dağıtıldığında optimal ölçekten daha küçük ölçekli firmaların endüstriye girişleriyle, ithalat lisanslarını elde etmek için lobicilik çabaları ve rüşvet gibi nedenlerle ortaya çıkmaktadır

Krueger'e göre rekabetçi rant kollama, ekonominin üretim olanakları eğrisinin içinde çalışmasına, aynı miktardaki bir tarifeden daha fazla refah kaybına ve belirli faaliyetlerin özel ve sosyal maliyetlerinin farklılaşmasına neden olmaktadır(Kayıran, 1996; 70).

Normatif rant kollama teorisine yapılan önemli bir katkı da Bhagwati'dir. Bhagwati doğrudan üretken olmayan Kar-Kollama faaliyetleri olarak ifade ettiği dört tip faaliyet olduğunu vurgulamıştır. Bunlar (Bhagwati, Sirinivasan, 1980; 1070):

- i. Tarife Kollama: Korumacı amaçla konulacak tarifeden potansiyel olarak yararlanacak kişilerin, tarifenin uygulanması için lobileşme faaliyetlerine girmeleridir.
- ii. Tarifeden Kaçınma: Tarife konulduğunda, doğrudan veya düşük-yüksek faturalama ile dolaylı olarak kaçakçılık yaparak tarifeden kaçınmayı ifade eder.
- iii. Gelir Kollama: Korumacı amaçla tarife konulduğunda, eşanlı olarak ortaya çıkan gelirden pay almak için lobileşme sürecine girişilmesidir.
- iv. Prim Kollama: Hak talep edenlerin, prim getiren ithalat lisansları için rekabete girmesidir.

Bhagwati, rant kollama faaliyetlerinin refah sonuçlarını incelemek için, kaynak tahsisinde bozukluğun olup olmamasını incelemiştir(Bhagwati, 1982; 988-1002). İnceleme sonucunda, rant kollama faaliyetleri, her zaman israfına yol açmaz. Eğer başlangıç donanımında bir bozukluk varsa, rant kollama faaliyetleri refaha katkıda bulunabilir. Rant kollama faaliyetlerinin, dolayısıyla sosyal refah kaybını azaltmanın yolu devleti

küçültmektir. Bu şekilde üretken olmayan alanlara kayan kaynaklar tekrar üretken alanlara dönecektir.

Pozitif rant kollama teorisinin temel uğraş alanı çıkar guruplarıdır. Geleneksel kamu yararı argümanı hem Şikago hem de Kamu Tercihi yaklaşımlarınca kabul görmemektedir. Her ikisi de regülasyon süreçlerini bireysel ve grupsal fayda maksimizasyonu ile açıklamaktadır. Şikago yaklaşımının en belirleyici ismi olan George Stigler'e (1971) göre regülasyon, arz ve talep ilkelerine göre izlenmektedir. Regülasyonları çıkar gurupları, servet transferi amacıyla talep etmektedirler. Serveti arz eden ise toplumun diğer kesimleridir. Devletin, aracı fonksiyonu gördüğü bu sistemde regülasyonlar, kamu yararı yerine çıkar guruplarının menfaatlerini gütmektedir. Bu teorisinin ileri sürdüğü üç temel argüman vardır: İlk olarak, regülasyon uygulamaları ile organizasyon maliyetleri düşük olan guruplar, diğerlerine göre daha yüksek oranlarda rant elde edeceklerdir. İkinci olarak, regülasyonun sonucu büyük olasılıkla çapraz-sübvansiyon olacaktır. Son olarak, rantlar belirli bir güce sahip taraflar arasında bölüşülecektir(Oğuz, 2005; 253-267).

Rant arayışlarının lobicilik yapma, yetkililere parasal veya ayni kazanç sağlama, hükümet üyeleriyle yakınlık kurma, rüşvet yedirme şeklinde kendini gösterdiği düşünülecek olursa, hükümet politikalarının rant arayışlarından etkilenebileceği, hatta bu faaliyetler sonucu biçimlendirildiği fikri kaçınılmaz olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu gerçeği göz önünde bulunduranlar yönetimin çıkar guruplarının etkisi altında piyasaya birtakım müdahalelerde bulunduğunu ileri sürerler. Bu görüşte olanlara göre, çıkar guruplarından en etkin ve en örgütlü olanı siyasal iradeyi ipotek altına alır. Çıkar grubu teorisinin kurucu ve savunucularından Stigler'e göre, çiftçiler veya sendikalar gibi geniş ve etkin çıkar gurupları kendi lehlerine bir gelir transferi için hükümetleri kullanırlar. Diğer küçük ve organize olmamış üreticiler için yapılabilecek tek şey, kendi aleyhlerine olan bu düzenlemelere karşı ayakta durma mücadelesi vermektir(Yılmaz, Yayın Tarihi Belirtilmemiş; 206-209).

Her bir çıkar grubunun, uygulanması istenen politikanın kendi refahı üzerindeki etkisini keşfetmek için bilgi toplaması gerekmektedir. Bilgi toplamanın getirdiği maliyetle

bu politikadan yarar görecek diğler üyeleri tanımlamak da ayrıca maliyetleri arttıran unsurlar olacaktır. Bunun dışında, uygulanacak politikalardan yarar ve zarar görenlerin tanımlanması da maliyetlerin belirlenmesinde önemli bir etkidir. Çünkü bir grubun yararına olan bir politika, diğler bir grubun zarar etmesine neden olur(Kayırın, 1996; 75).

Ortak çıkar ve hedeflere sahip bireylerin bir araya gelerek oluşturdukları çıkar gruplarının elde ettiğı kazanımlar aynı bir kamu malı gibidir. Yani bu kazanımların kullanılması diğlerlerinin kullanımını engellemez. Bu durumda kamu mallarında olduğı gibi bedavacılık sorunu ortaya çıkmaktadır.

Stigler'e göre yasama faaliyeti çıkar gruplarının talebine göre belirlenir. Stigler'in yaklaşımını çok katı bulup eleştirenlerin başında Peltzman gelir. Peltzman'a göre muhalif gruplar da hükümet politikalarını etkiler. Peltzman, Stigler'in modeline muhalefetin davranışlarını da katarak hükümetin iki grup arasında denge fiyatlar belirleyeceğini ileri sürer. Peltzman'ın modelinde yeniden seçilebilmek için seçmenlerin oyunu maksimize etmeye çalışan bir yönetim vardır. Bu yönetim üreticilere rant sağlarken tüketicilere yüklediğı maliyetleri de bir ölçüde hafifletecek dengeleyici "politik" fiyatlar belirler. Stigler'in modelinin aksine, Peltzman modelinde, her zaman korunması istenen sektöre rant aktarımı yapılamayabilir.

Appelbaum ve Katz, "rant koyucunun" da bir "rant arayan" gibi davranabileceğine ve beklediğı fayda doğrultusunda rant koyabileceğine dikkatleri çekmişlerdir. Appelbaum ile Katz'ın modelinde rant arayışı, üç grubun kendilerine özgü davranış fonksiyonları içinde ele alınmaktadır. Bu üç grup, tüketiciler, firmalar ve kural koyucudur. Tüketiciler bu üç grubun içindeki en pasif gruptur. Onlar, günü geldiğinde politik destek verip vermeme biçiminde tavırlarını belli ederler. Politik desteğin belirleniş de tüketicilerin hükümet politikası sonucu servetlerini arttırmış olup olmadıklarına göre değışir. Firmaların rant arayışına ayırdıkları harcama ise rantın mutlak büyüklüğüne bağlıdır. Kısa dönemde kural koyucu, rantın marjinal maliyeti ile ranttan elde edilecek marjinal kazancı dengelemeye çalışır.

Rant kollama teorisi, yapay kıtlıklardan ya da teşviklerden yani devlet tarafından yapılan yasal değişikliklerden kaynaklanmaktadır. Ayrıca bir transfer içermektedir. Bu bağlamda rant kollama davranışının olumsuz sonuçlarının vurgulanması veya doğrudan israfa yol açtığı söylenmesi, var olan mevcut durumun değişmesi anlamına gelmektedir. Madema'ya göre, rant kollama faaliyetlerinden kaçınmanın tek yolu, toplumda değişmeyen ilişki setleri tanımlamaktır(Medema, 1992; 1060). Bu durumda rant kollama faaliyetlerinin ekonomik ve politik alanda her zaman var olacağını düşünmek doğru olacaktır.

Klasik liberalizmin, bireysel çıkar maksimizasyonunu sağlayacak şekilde transformasyonunu sağlayacak kurumsal yapıları bulma eğilimi vardır. Liberal düşünce geleneğine göre iktisadi alanda bu dönüşümü mümkün kılacak kurum piyasa ve kurallarda piyasa kurallarıdır. Böylece insanın ahlaki açıdan en bencil bir davranış formunu izlediği, yalnızca kişisel çıkar maksimizasyonu motifiyle faaliyette bulunduğu durumda bile, piyasa kuralları (görünmez el), bu faaliyetleri, toplum çıkarlarını da maksimize edecek şekilde dönüştürecektir. Kamu tercihi okulu teorisyenleri de konuya bu zihniyet ile yaklaşmakta, kişisel çıkar güdüsü ile hareket eden kamu tercihi rolleri arasındaki ilişkilerin toplumsal çıkarları da yükseltmesini sağlayabilecek kurumsal yapıları tespit etmektedir(Kök, 1995; 145).

Bu değerlendirmeler dikkate alındığında, rant ve rant kollama faaliyetlerinin kaçınılmazlığı kabul edilmektedir. Bu durumda rantların azlığı ya da çokluğundan ziyade rantların bölüşümü konusu daha çok önem arz etmektedir. Devletin iyi belirlenmiş hedefler çerçevesinde iktisat politikaları oluşturması gerekmektedir. Rantların kime nasıl transfer edileceği, uzun dönemli hedefler ve uygulanacak politikalar çerçevesinde belirlenebilmelidir.

1.3.1.3.2. Kamu Tercihi Teorisi

Ekonomi, siyaset bilimi ve hukukun kesiştiği bir alt disiplin olan kamu tercihi teorisi, 1930 ve 1940'ların hakim düşüncesi olan ve piyasanın başarısızlığı teorisini ortaya atan refah ekonomisi yaklaşımına karşı devletin başarısızlığı teorisini geliştirmiştir. Kamu

tercihi ekolü, iki farklı alanda gelişmiştir: Bunlardan birincisi, mevcut siyasal kurumlar dâhilindeki karar alma süreçlerini tahlil eden pozitif nitelikli kamu tercihi teorisi; diğeri ise daha ziyade normatif nitelikli olan ve mevcut siyasal kurumlar dahilindeki karar alma süreçlerinin aksaklıklarını gidermeye yönelik olarak muhtelif hukuk kuralları geliştirmeyi amaçlayan Anayasal İktisat yaklaşımıdır(Kök, 1995; 142). İnceleme alanı itibariyle Kamu Tercihi Teorisi analiz edilecektir.

Kamu Tercihi, Virginia Politik İktisat Okulu'nun devlet başarısızlığını kanıtlamak için geliştirdiği en önemli ve en sistematik teorilerden biridir. Kamu Tercihi, iktisat biliminin kullandığı temel varsayımları, araçları ve yöntemi kullanarak, politik süreci analiz etmeye çalışır. Temelleri 18. ve 19. yüzyılda birkaç matematikçinin (Condorcet, Borda, Laplace, Lewis Carroll) oy verme sürecinin matematiksel çözümlemesini yapmasıyla atılmıştır(Tullock, 1991; 1040). 1950'li yıllarda Kamu Tercihi Teorisi, özellikle Bergson (1938) ve Arrow (1951)'un, bireysel refaktan yola çıkarak sosyal refah fonksiyonuna ulaşma çabalarıyla şekillenmeye başlamıştır. Daha sonra Buchanan ve Tullock (1962)'un, "The Calculus of Consent" isimli çalışmalarında ise piyasa ve devletin işleyiş mekanizmaları arasında bir benzerlik kurulmuş ve iktisat biliminin kullandığı araçlarla politik süreç analiz edilmeye başlanmıştır.

Kamu Tercihi Teorisi'nin kurucusu olarak bilinen Buchanan'a göre, Kamu Tercihi Teorisi, esas olarak, iktisat teorisinde oldukça ayrıntılı analizler için geliştirilmiş araç ve yöntemleri almakta ve bu araç ve yöntemleri politik sürece, kamu sektörüne, politikaya ve kamu ekonomisine uygulamaktadır. Kamu Tercihi analizi, iktisat teorisinde olduğu gibi kamu sektöründe yer alan karar alıcıların davranışlarını gözlemlediğimiz ya da gözlemleyebileceğimiz sonuçların bileşimi ile ilişkilendirmeye çalışmaktadır(Buchanan, Aktan(Çev.), 1991; 61).

Buchanan'a göre piyasa düzeninde var olan alıcı-satıcı arasındaki mübadele ilişkisi politik alan için de geçerlidir. Buchanan bunu, ".....bireyler arasında mevcut karmaşık bir mübadele yapısıdır. Bu yapı içinde bireyler, basit piyasa mübadelesi ile etkin bir şekilde sağlanamayan kendi özel amaçlarını topluca sağlamaya çalışırlar. Ferdi çıkarın olmadığı

yerde başka bir çıkar yoktur. Piyasada bireyler elmalarla portakalları değiştirirler. Politikada ise yerel itfaiye teşkilatı hizmetinden yargı hizmetine kadar toplum olarak ihtiyaç duyulan hizmetlerin maliyetini karşılamak için anlaşılabilir katkı paylarını mübadele ederler.” şeklinde ifade etmektedir(Buchanan, Savaş(Çev.), 1991; 307). Kamu Tercih Teorisi'nin temel inceleme alanı, mübadele sürecine giren tüm ekonomik birimlerin davranışlarını ve mübadele sonucunda ortaya çıkan sonuçların değerlendirilmesidir. Kamu Tercih Teorisine göre politika da bir anlamda mübadeleler bütünü olduğu için iktisat biliminin temel varsayımlarına ve analiz yöntemlerine başvurulması kaçınılmazdır(Buchanan, 1986; 19). Kamu Tercih Teorisinin inceleme konularını daha çok devlet teorisi, siyasi mübadele (catallaxy), karar alma süreci, seçmen davranışları, baskı grupları, siyasi partiler ve bürokrasi gibi politika bilimi ile aynı temel konular oluşturmaktadır(Buchanan, 1975; 383-393).

Kamu Tercih Teorisi'nin dayandığı temel varsayımlar kısaca şu şekilde özetlenebilir:

Metodolojik Bireysellik: Metodolojik Bireysellik ilkesine göre, toplumsal bilimlerin konusu olan insan davranışları ve toplumsal kurumlar, onları oluşturan bireylerden hareketle incelenmelidir. Devlet ya da ulus gibi olgular büyük bir karar alıcı olarak değil, onları oluşturan bireylerden hareketle incelenmelidir(Kök, 1995; 143). Bireycilik, bir analitik metot olduğu gibi aynı zamanda sosyal düzeni oluşturan bir sistemdir(Buchanan, Tullock, 1962; 315).

Rasyonellik: Rasyonalizm (akılcılık), tüm ekonomik ve sosyal bilimlerin akılcı davrandığı görüşüne dayanır. Rasyonel birey, kişisel çıkarına öncelik verir (tüketiciler faydalarını, üreticiler ise karlarını maksimize etmeye çalışırlar), yapacağı her seçim veya alacağı her karar sonunda elde edeceği yararı, katlanacağı masraftan çok olmasına özen gösterir ve tercihlerinde tutarlıdır. Aynı davranışsal varsayımı politika sürecine uygulayan kamu seçimi teorisi, iktisat teorisinde ele alındığı şekliyle, kamu kesimindeki amacın toplumsal çıkarın maksimizasyonu olmasını reddederek, burada da “homo economicusun” geçerli olduğunu kabul etmektedir.

Politik Mübadele (Catallaxy): Catallaxy, ekonomi kavramı yerine önerilen “mübadele” kavramını ifade eder. Kamu Tercih Teorisinin önemli metodolojik temeli, politikayı, bir tür mübadele olarak ele alan catallaxy denen varsayımdır. İktisat, bir mübadele bilimi olarak nitelendirildiğinde piyasa-dışı karar alma mekanizmasını (politikayı) bir çeşit mübadele olarak algılar. Bu durumda iktisadî gönüllü mübadeleler bilimi, politikayı da zorunlu mübadeleler bilimi olarak düşünmek ve insan yaşamının bu iki yönünü de aynı metotlarla analiz ve tahmin etmek mümkün olabilmektedir. Kamu Tercih Teorisi, catallaxy kavramı çerçevesinde politikayı “güç” açısından değil mübadele paradigmasıyla modellemektedir(Kök, 1995; 146).

Kamu Tercih Teorisinin inceleme alanı pozitif ve normatif olmak üzere ikiye ayrılmaktadır: Pozitif Kamu Tercih Teorisi, gerçek yaşamdaki politik kurumların yapısını ve politik karar almada rol alan kişilerin (seçmen, politikacı, bürokrat ve özel çıkar gurupları) davranış motivasyonlarının ekonomik analizini yapmaktadır. Pozitif teori farklı seçim kuralları altında dengenin araştırılmasıyla ilgilenmektedir(Kayıran.1996; 82). Normatif nitelikli alan ise daha çok Anayasal İktisat olarak anılmakta ve mevcut siyasal kurumlar dahilindeki karar alma süreçlerinin aksaklıklarını gidermeye yönelik olarak çeşitli hukuk kuralları geliştirmeyi amaçlamaktadır.

1.3.2. Stratejik Çerçeve

Mikro iktisat teorisinde, firmaların kaynak tahsisi sürecinde önemli bir rolü olduğu, tam rekabet koşullarında veri teknoloji ve veri fiyatlar çerçevesinde firmanın kaynak tahsisini en etkili bir biçimde gerçekleştireceği varsayılmıştır. Fiyatlar rekabetçi piyasalarda oluşur. Piyasalarda alıcılar ve satıcılar fiyatları etkileyemez. Doğa ekonomik kaynakları, bilgi seviyesi ise teknolojiyi sınırlar. Ancak bu koşullar altında kaynak tahsisinde etkinlik ve üretimde etkinlik özel firma tarafından sağlanabilir(Samuelson, Nordhaus, 1995; 89). Bu bağlamda tam rekabet varsayımı altında firma çeşitli stratejiler oluşturabilen gerçek bir karar birimi değil, bir hesap birimi konumundadır. Tam rekabet varsayımları, firmaların hiçbir regülasyon gücüne sahip olmadıkları, sadece piyasanın regüle ettiği bir sistem tanımlamaktadır. Bu nedenle mikro iktisat teorisi çerçevesinde,

firmanın bir regülasyon gücüne, yani dar anlamda kaynak tahsisinde kendi kriterlerine göre bir düzenleme, kural koyma, güdüleme, tayin etme gücüne sahip olması istenmemiş, gerçek hayatta firmaların böyle bir güce sahip olmadığı da sorgulanmamıştır. Ancak firmaların belli hallerde (saf monopol, monopson) fiyatları belirleyebileceği yani regülasyon yapabileceği kabul edilerek, bu durumların yol açtığı refah kaybının nasıl engellenebileceği sorgulanmıştır(Türkkan, 2001;66).

Eksik rekabet koşullarının varlığı hem rekabeti hem de kaynak kullanım etkinliğini azaltıcı bir takım iktisadi yansımalar ortaya çıkarmaktadır(Estache, 2001; 100). Bu nedenle rekabet ortamının iyileştirilerek rekabetin artırılmasının yanı sıra, gücün kötüye kullanımının engellenmesine yönelik anti-monopol yasalarının yürürlüğe konulması ve piyasa mekanizmasını etkisizleştirecek oluşumların önüne geçilmesi için bir takım çözüm stratejileri geliştirilmelidir.

Ekonomik regülasyon teorisinin varsayımı, düzenleyicinin amaç fonksiyonunu maksimize etmektir. Regülatör, piyasa işleyişine müdahale eden bir portre çiziyor olmasına rağmen önemli bir rolü de rekabeti düzenlemektir. Rekabetin doğasında var olan bu iki (müdahale ve düzenleme) görünüm, regülasyon sistemini de etkilemektedir. Regülasyon rasyonalitesi itibariyle piyasa aksaklıklarının giderilmesini sağlayan “rekabeti düzenleyici” bir sistemdir.

Regülatör, rekabeti düzenlemek amacıyla emredici müdahalelerde bulunur. Bu tıpkı olimpiyat oyunlarında bir idarecinin oyunun kurallarının ihlal edilmemesi için ve oyunların rekabetçi bir düzeyde gerçekleşebilmesi için oyunculara ilaç kontrolünü zorunlu kılmasına benzer. Düzenleyici tarafından uygulanan ilkeler, bazı guruplara yarar sağlayabilmektedir. Bu guruplar, direkt düzenleyici tarafından biçilen değer üzerinden satın almaya giderek bir takım faydalar sağlayabilirler.

Etkilenen guruplara ilişkin fayda ve zararlar, düzenleyicinin amaç fonksiyonunun değerini maksimize edecek şekilde dağıtılır. Düzenlemeden fayda sağlamak isteyen

gurubun becerisi, düzenleyici tarafından belirlenen değeri karşılayabilecek kapasiteye bağlıdır(Randolph, Kaserman, Mayo; 2003; 593).

Regülasyon ekonomisinde, piyasalardaki liberalleşme ve kamu mülkiyetindeki firmaların özelleştirilmesi süreci ile baş gösteren büyük çaplı gelişmeler, günümüzde regülasyonu, sadece doğal tekeller üzerine odaklanan bir çalışma alanı olmaktan çok, siyaset, bürokrasi, hukuk ve piyasa ekseninde, ampirik, teorik ve stratejik araştırmalara yönlendirmiştir.

1.4. EKONOMİK REGÜLASYON MODELLERİ

Minimum maliyetle üretimin yaratacağı etkinliğin, tekelci fiyat uygulamasından zarar görmeden mümkün olup olamayacağı hususu, bir kamu yönetimi çıkmazına neden olmakta ve regülasyon arayışlarını ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda, doğal monopol endüstrilerinde, özellikle de piyasa aksaklıklarının bulunduğu kısımlarda rekabetin tesis edilebilmesi, regülasyon ve regülasyonun yasal çerçevesinin kurulması, endüstrinin yeniden yapılandırılması amacıyla çeşitli regülasyon modelleri geliştirilmiştir.

1.4.1. Doğal Monopol Regülasyonu

Tek bir firmanın yakın ikamesi bulunmayan bir mal ürettiği-sattığı piyasa türüne, saf monopol veya kısaca monopol denir. Monopol piyasasını tanımlayan iki temel özellik vardır: Tek bir firmanın varlığı ve yakın ikamesi bulunmayan bir malın üretilmesi. Tek bir firmanın varlığı, diğer firmaların piyasaya girmelerinin mümkün olmadığı hususu içerir. Tekelci firmanın kararları malın piyasa fiyatını etkilemektedir. Başka bir deyişle fiyatı belirleyen, tek firmanın arzı ile piyasa talebi ya da toplam taleptir. Tekelci firmanın karını maksimize eden üretim ya da arz miktarı ile piyasa talebinin eşitlendiği noktada, piyasa denge fiyatı oluşmaktadır.

Piyasa başarısızlıklarına neden olan ve kamusal üretimi gerekli kılan nedenlerden biri de doğal monopollerdir. Bu tür piyasalarda rekabetçi özelliklerin görülmemesinin

nedeni, ölçüğe göre artan getirilerdir. Bu durumda iktisadi etkinlik sınırlı sayıda firma olmasını gerektirir. Artan getirilerin önemli olduğu ve bölgede yalnızca bir firmanın faaliyet göstermesi gerektiği endüstrilere, “doğal tekeller” adı verilir(Stigliz, 1994; 227).

Posner, doğal monopolü, “*İlgili pazardaki bütün talebin en az maliyetle iki veya daha çok firma yerine yalnızca bir firma tarafından karşılanması*” olarak tanımlamıştır. Doğal monopol kavramı, fiili olarak bir piyasada faaliyette bulunan satıcıların sayısı ile ilişkili olmayıp, talep ve arz teknolojisi arasındaki bağlantıyla ilişkilidir. Eğer ilgili piyasada tüm talep bir firma tarafından, iki ya da daha çok firmadan çok daha düşük maliyetle karşılanabiliyorsa, piyasada fiili olarak kaç tane firmanın faaliyet gösterdiğine bağlı olmaksızın, piyasa doğal tekel olarak adlandırılır.

Baumol doğal monopolü, “Bir firma, iki ya da daha çok firmadan daha düşük birim maliyetle tüm piyasaya arz için üretim yapabildiği bir piyasada veya mevcut tekeli firma tarafından yıkıcı önlemlerin alınmadığı durumda dahi, yeni üreticilerin girmesi için doğal bir çekimin ve yeni giren üreticilerin piyasada yaşama şansının olmadığı bir piyasada tek firma doğal monopol olarak adlandırılır”(Baumol, 1999; 2).

Kahn, “Belirli endüstrilerin teknolojileri ve hizmetin karakteri öyledir ki, hizmetlerin, tüketiciye en az maliyet veya en fazla net fayda ile sadece bir firma (en uçtaki durumlarda) veya belirli sayıda seçilmiş enstrümanlar tarafından sağlanması” durumunu doğal monopol olarak tanımlamaktadır(Kahn, 1998; 2).

Eğer doğal monopol niteliğini haiz bir piyasada birden fazla firma varsa, firmalar ya birleşme yollarını arayacak veya başarısızlığa uğrayacak veya üretim gereğinden daha fazla kaynak kullanmaya devam edecektir. Birinci durumda rekabet kısa süreli yaşamını devam ettirebilecek, ikinci durumda ise verimsizliğe neden olacaktır(Posner, 1999; 1).

Genel olarak doğal monopol özelliği taşıyan endüstrileri, aşağıdaki gibi karakterize etmek mümkündür:

Tablo 1.1.: Endüstri/Sektörlerin Piyasa Karakteristiği

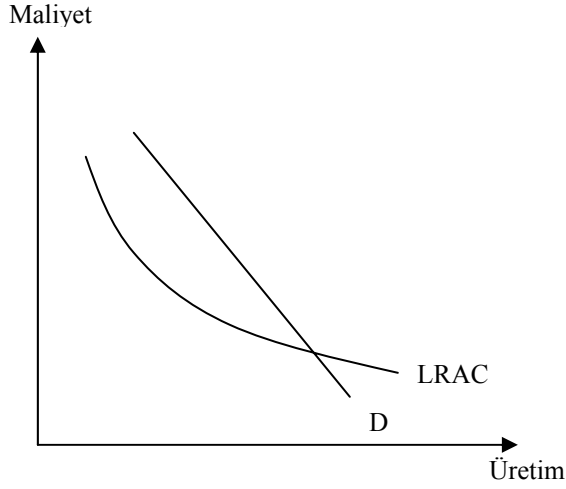
	Su	Enerji	Posta	Haberleşme	Finansal Servisler	Hava Yolu
Monopol Gücünün Derecesi						
Hizmetlerin Önemlilik Derecesi						
Piyasadaki Bilgi Probleminin Derecesi						
Yüksek 	Orta 		Düşük 			

Kaynak: Tarafımızdan Düzenlenmiştir.

Yukarıdaki tablo incelendiğinde su, enerji ve haberleşme endüstrilerinin monopol gücünün yüksek olduğu görülmektedir. Bir hizmetin doğal monopol olmasını belirleyen temel etken üretim, iletim ve ticaretindeki teknolojidir. Elektrik, gaz, su-kanalizasyon, telekomünikasyon, demiryolu, liman havaalanı gibi hizmetler, doğası gereği monopol niteliktedir. Bu endüstriler oldukça yüksek sabit maliyet yapısı ile karşı karşıyadır ve bir kere başlangıç yatırımı yapıldıktan sonra, ortalama maliyetler her birim üretimde düşmektedir. Ayrıca bu tür hizmetler satın alma gücüne bakılmaksızın toplumun tamamının yararlanması gereken hizmetlerdir(Ataay, 2003; 34).

Doğal monopol, bir malın piyasa talebinin bir büyük üretici tarafından çok sayıda küçük üreticiye kıyasla daha ucuza karşılanması durumunu ifade etmesi, ölçek ekonomileriyle (uzun dönem ortalama maliyet eğrileri) ile açıklanabilmektedir. Bu durumda doğal monopol LRAC (Uzun dönem ortalama maliyet eğrisi) ile D (piyasa talep) eğrisinin kesiştiği noktada LRAC eğrisinin halen azalmakta olduğu durumu içerir.

Şekil 1.6.: Doğal Monopol

Kaynak: Pindyck ve Rubinfeld, 1995;343

Bir monopol, mümkün olan bütün üretim aralığı boyunca ölçek ekonomisine sahip olmayabilir, ancak bu durumda dahi firma iki ya da daha fazla firmadan daha düşük bir maliyetle hizmet verebilir.

Baumol, Panzer ve Willing doğal monopolü “ Eğer bir firmanın maliyet fonksiyonu bütün üretim aralığı boyunca birden fazla firmanın maliyetleri toplamından daha az ise o endüstri doğal monopoldür” şeklinde tanımlamaktadır(Baumol, Panzar, Willing, 1982; 17).

Doğal monopol kavramı, fiili olarak bir piyasada faaliyette bulunan satıcıların sayısı ile ilişkili olmayıp, talep ve arz teknolojisi arasındaki bağlantıyla ilişkilidir. Eğer ilgili piyasada tüm talep bir firma tarafından, iki ya da daha çok firmadan çok daha düşük maliyetle karşılanabiliyorsa, piyasada fiili olarak kaç tane firmanın faaliyet gösterdiğine bağlı olmaksızın, piyasa doğal monopol olarak adlandırılır(Posner, 1999; 1).

Sharkey maliyetlerin toplanabilir özelliğinden(subadditivity of cost) hareketle bu tanımı aşağıdaki şekilde formülize etmiştir(Sharkey, 1982; 58):

C'nin tüm firmalar için maliyet fonksiyonunu, C(Q)'nun Q birim üretim yapan tek bir firmanın maliyet fonksiyonunu temsil ettiğini varsayıldığında Q birim çıktı, k sayısı kadar firma tarafından üretiliyorsa ve her bir firmanın X_i miktarında üretim yaptığı kabul edilirse, toplam maliyet $C(X_1) + \dots + C(X_k)$ dir. O halde doğal monopol için gerekli ve yeterli koşul tek bir firmanın bulunduğu bir pazar, k sayısı kadar firmanın bulunduğu bir pazardan yalnızca ve yalnızca aşağıdaki eşitsizliğin varlığı halinde daha etkindir:

$$C(Q) < \sum_{i=1}^k c(X_i)$$

Maliyet fonksiyonunun toplanabilir olması, endüstri talebin tek bir firmaya iki veya daha fazla sayıda firmaya göre daha etkin bir şekilde (daha az maliyetle) karşılanabilir olmasını ifade etmektedir(Kevin, 2004; 50).

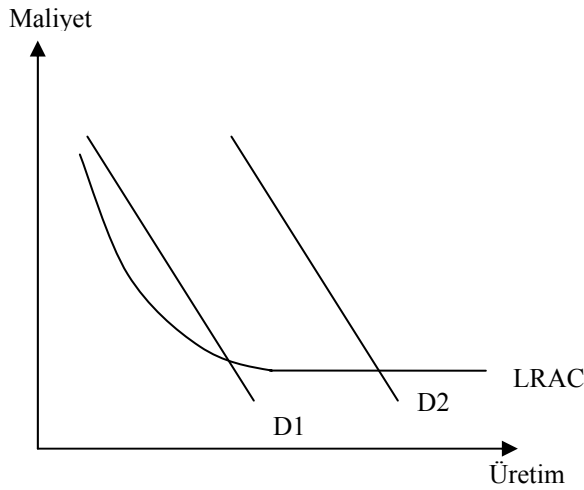
Doğal monopolün temel özelliklerinden biri, mal ve hizmet üretimine başlanabilmesi için yüksek sabit maliyet gerektirmesidir. Doğal monopoller genellikle büyük miktarda ilk yatırım gerektiren ve dolayısıyla sabit maliyeti yüksek olan endüstrileridir. Train'e göre ölçek ekonomilerinin en önemli kaynağı sabit maliyetler olup, üretilen birim miktarın artıp artmamasının bu tür maliyetler üzerinde etkisi bulunmamaktadır. Train bu konuda elektrik üretiminden hareketle şu örneği vermektedir: Bir birim elektrik enerjisinin (kilowatt saat) üretilebilmesi için gerekli olan sabit yatırım (elektrik santrali) bir kez yapıldıktan sonra, kuşkusuz aynı tesislerde çok sayıda enerji birimi üretilebilecektir. Üretim arttıkça sabit maliyetler daha çok enerji birimi arasında dağılacak, bir başka deyişle ortalama maliyetler düşecektir(Train, 1997; 6).

Doğal monopollerin bir diğer özelliği, hemen hemen tamamının hizmet sunmaları ve dolayısıyla üretimlerinin stoklanmasının mümkün olmamasıdır. Bu sebeple, tüketici talebinin zirvede olduğu zamanlarda (peak demand) talebi karşılamak üzere atıl kapasitenin bulundurulmasına gerek duyulur. Bundan başka, doğal monopollerde hizmetler genellikle tüketiciye bir boru hattı, yol ya da teller vb. fiziki altyapılar aracılığıyla ulaştırıldığından, tüketicinin birden fazla hat üzerinden bu hizmeti alması tercih

edilebilecek bir çözüm tarzı değildir. Bu sebeplerle, birden fazla hat veya şebekenin varlığını doğuracak yaklaşımlar kaynakların israfına sebep olur. Şebekenin dublikasyonundan doğan kaynak israfı ve aşırı maliyet artışlarından kaçınmak için bu hizmetler tek bir firma tarafından yani tekel olarak sağlanmaktadır(Ardıyok, 2002; 34).

Bazen doğal monopoller değişik özellikler gösterebilir. Belirli bir noktadan sonra sabit ya da artan maliyetlere sahip olan bir doğal monopol (geçici ya da zayıf) rekabetçi bir yapıya, en azından duopole daha yakındır. Teknolojideki ve/veya talepteki bir değişme geçici doğal monopoli ortadan kaldırarak söz konusu endüstride rekabetin tesisine imkan verebilecektir. Bu durum şekil üzerinde ifade edildiğinde, D1 talep düzeyinde piyasa bir doğal monopol niteliği (geçici doğal monopol) gösterirken, D2 talep düzeyinde rekabetçi piyasaya benzer bir maliyet eğrisiyle karşılaşılır.

Şekil 1.7.: Geçici Monopol

Kaynak: Ardiyok, 2002; 35

Bu tür piyasaya verilebilecek en uygun örnek, uzak mesafe telefon görüşmeleridir. Düşük görüşme sayılarında maliyet sürekli düşerken, belirli bir kapasiteye ulaşıncaya maliyetler sabitleşmeye ve hatta artmaya başlar.

Refah ekonomisinin alanı, doğal monopollerin regülasyonu ile direkt bir bağlantıya sahiptir. Batık maliyetin önemli olduğu bazı endüstrilerde piyasanın tamamına ilişkin tek bir firmanın en düşük maliyetli üretimi gerçekleştirilmesi tartışılması gereken bir konudur. Bu durum, rekabetsiz piyasaya ilişkin tüm olumsuz sonuçları doğurabilir. Rekabet ortamından uzak olunması tahsiste etkinsizlik, üretimde etkinsizlik (X-etkinsizliği), firmalar arasında hile olasılığı, yıkıcı fiyat rekabeti ve yatırımların azalma olasılığını arttırarak toplumsal refah kaybına neden olur. Diğer taraftan egemen firmanın girdi arzı ve tüketicilerin istismar edilme olasılığı israfa neden olur. Tüm bu olumsuz sonuçlar dikkate alındığında zararların minimize edilmesi için doğal monopollerin hükümet tarafından regüle edilmesinin zorunlu hale geldiği varsayılabilir(Ha-Joon Cahang, 1997;706-707).

Doğal monopol niteliğindeki sektörlerde rekabetçi bir piyasa yapısı olanağı tanımayan teknolojik katılıklar nedeniyle, sektörün rekabetçi bir yapıya kavuşturulması güçtür. Bu nedenle, bu tür sektörlerde rekabetten çok regülasyon yöntemleriyle doğal monopolün neden olduğu piyasa aksaklıkları giderilmeye çalışılmaktadır.

Piyasanın doğal monopol yapısı, tek bir firmanın piyasada faaliyette bulunmasını gerekli kılıyorsa, devlet bir yandan endüstriye girişi ve çıkışı kontrol altına almaya çalışırken, diğer yandan da toplumun refah kaybına yol açacak tekeli fiyatın oluşmamasına yönelik düzenlemeler yapmalıdır. Böylelikle tüketicilerin yararının maksimize edilebilmesi söz konusu olabilir. Yapılacak düzenlemeler aynı zamanda üretilen mal ve hizmetlerin belirli bir kalitede olmasını da sağlamalıdır.

Bu açıklamalar ışığında, doğal monopollerin genellikle büyük miktarlarda ilk yatırım gerektiren, yüksek batık maliyetleri olan, stoklanması mümkün olmayan hizmetler sunan, hizmetlerin sunumunun kablo ve boru hattı gibi ağ biçiminde altyapı yatırımına bağlı olduğu ve hizmetlerin ikinci bir boru ya da kablo ile sağlanmasının şebeke dublikasyonuna ve dolayısıyla kaynak israfı ve aşırı maliyet artışları yaratan verimsiz yatırımlara neden olacağı endüstriler olduğu söylenebilir(Dilorenzo, 1996; 43).

Doğal monopol niteliği gösteren piyasalarda meydana gelen aksaklıkların giderilmesi için temel olarak iki farklı çözüm karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan birincisi doğal monopol niteliği arz eden piyasanın bir kurum tarafından düzenlenmesi, bir diğer alternatif de piyasada kamu işletmesinin faaliyette bulunmasıdır. Bazen piyasada hem kamu işletmesinin bulunması hem de piyasanın bir kurum tarafından düzenlenmesi de söz konusu olabilir.

1.4.1.1. Regüle Edilemeyen Özel Monopol

Piyasalarda, hizmetin herhangi bir regülasyona tabii olmayan özel sektör tarafından sunulduğu durumda, firma üretimde etkin olarak faaliyet gösterse bile, tekelci niteliği teknolojik yenilikleri takip etmesi, üretimde daha etkin olabileceği tedbirleri alması, daha kaliteli hizmet sunma isteği ile maliyetleri düşürme çabasını ortadan kaldırmakta ve piyasa hakimiyeti, firmanın marjinal maliyetin üzerinde fiyatlandırma yapmasını mümkün kılmaktadır. Bu durum ise kaynak dağılımında etkinliği ortadan kaldırarak toplumsal refah kaybına neden olmaktadır(Pervan, 2006; 25).

Fiyatın marjinal maliyetten yüksek belirlenmesi kaynak tahsisinde etkinliği bozmaktadır. Monopol firma fiyat farklılaştırması uygulama gücüne sahip ise tahsiste etkinlik arttırılabilir. Ancak bu durumda monopol firma tüketici rantının önemli bir bölümünü üretici rantına dönüştürerek gelir dağılımında kendi lehine bir değişikliğe neden olacaktır.

Diğer taraftan doğal monopol özelliği gösteren endüstrilerin sunduğu mal ve hizmetlerin zaruri ihtiyaç ve diğer endüstriler için önemli girdi niteliğinde olduğu göz önünde bulundurulduğunda, fiyatların yüksek belirlenmesinin diğer sektörlerin üretim maliyetlerinin artması, mal veya hizmetin gerekli düzeyde tüketilememesi, gelir dağılımını olumsuz etkilemektedir.

Doğal monopol halindeki piyasalarda, etkinsizliğin giderilmesine ilişkin olarak devletin hiçbir şey yapmaması da bir alternatif yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu

politika, doğal monopol niteliği arz eden piyasada üretilen malın yakın ikamesinin olduğu durumlarda söz konusu olabilir. Örneğin kablolu TV yayını doğal monopol niteliğinde olduğunda, tüketicilerin dijital veya normal televizyon yayınlarına rahatça ulaşabildiği ve bu hizmet için mali yükümlülük altına çok fazla girmedikleri durumlarda, doğal monopol niteliğindeki kablolu TV pazarına devletin müdahalede bulunmasına gerek kalmayabilir. Bu tür durumlar “düzenlenmeyen özel tekeller” olarak nitelendirilmektedir. Yakın ikame söz konusu olduğundan, doğal monopol hakkına sahip firma tekeli fiyat uygulamaktan kaçınacaktır(Erol, 2003; 18).

Doğal monopol özelliği gösteren piyasalarda, devlet politikalarının amacı tek bir firmanın üretim yaparak üretim etkinliğini sağlaması ve aynı zamanda fiyatlamada sosyal optimalin sağlanmasıdır. Bu şartlar altında, doğal monopol niteliğindeki pazarlarda uygulanabilecek iki gerçek çözüm yolu karşımıza çıkmaktadır: regülasyon ve kamu işletmeciliği.

1.4.1.2. Regüle Edilebilen Özel Monopol ve Fiyatlandırma

Doğal monopol durumunda piyasa aksaklığı kalıcıdır. Doğal monopolü, rekabet yaratmak amacıyla bölmek, ekonomik etkinliği artıracak yerde azaltabilir. Ayrıca, mevcut teknoloji nedeniyle birçok piyasada bölünmenin gerçekleştirilmesi mümkün olmayabilir veya bölünme ancak tekelin ölçeğini küçültebilir, yani daha küçük bölgesel monopoller oluşturabilir.

Doğal monopolü düzenlemeye yönelik değişkenler farklı nitelikte olsalar da literatürde en çok kullanılan regülasyon modelleri fiyat, miktar ve firma sayısına yönelik modelleridir. Ancak doğal monopollerde fiyatların regüle edilmesi, en iyi çözüme ulaşılması yönündeki regülasyon mantığı genel kabul gören bir yaklaşımdır.

Fiyat regülasyonu, firmanın belli bir mal veya hizmet için uygulayacağı fiyat ya da fiyat aralığının regülatör tarafından belirlenmesini ifade eder. Fiyat regülasyonunda uygulanan doğal monopol teorisine ilişkin çözümler genelde tek ürünlü ve çok ürünlü

firma olmak üzere iki ayrı modele dayalı olarak ele alınmaktadır. Tek ürünlü doğal monopolda iki önemli kavramla karşılaşılmaktadır: Bunlardan ilki, azalan ortalama maliyetler (pozitif ölçek ekonomileri), diğeri ise endüstrinin maliyet fonksiyonunun toplanabilir (subadditive) olmasıdır. Bu özelliklere bağlı olarak optimal regülasyon çözümüne liner ve non-lineer fiyatlandırma yöntemleri kullanılarak ulaşılabilmektedir.

1.4.1.2.1. Lineer Fiyatlandırma

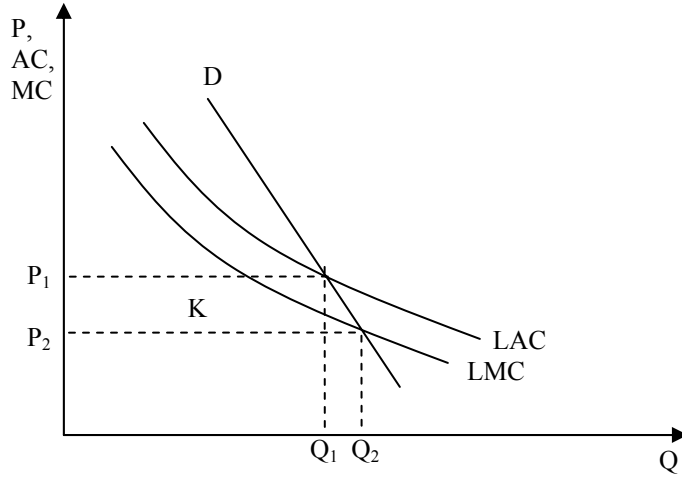
Lineer fiyatlama, literatürde her birim ürün için fiyatın aynı olduğu tarifeler olarak adlandırılmaktadır. Doğal monopolün düzenlenmesine ilişkin lineer fiyatlama yöntemi olarak marjinal maliyet, ortalama maliyet ve ramsey fiyatlandırması kullanılmaktadır.

1.4.1.2.1.1. Marjinal Maliyet Fiyatlandırması

Doğal monopol durumunda, fiyatın marjinal maliyete eşit olacak şekilde regüle edilmesi, tüketici refahını maksimize edecek, ancak doğal monopollerin büyük miktarlarda ilk yatırım gerektirmesi ve bu nedenle sabit maliyetlerinin yüksek olması nedeniyle, üretici açısından refah kaybı söz konusu olacak ve toplumsal refah maksimum seviyeye ulaşmayacaktır.

Kamu otoritesi monopolcüyü tavan fiyatı, fiyat-marjinal maliyet eşitliğini sağlayan düzeyde tespit etmek suretiyle düzenleyebilir. Bu şekildeki bir düzenlemeye “marjinal maliyet fiyatlandırması” adı verilir. Doğal monopollerde uzun dönem ortalama maliyetlerin azalan bir eğilim göstermesi, uzun dönem marjinal maliyetin uzun dönem ortalama maliyetin altında seyrettiğini göstermektedir; bu nedenle marjinal maliyete dayalı bir fiyatlama firmanın zarar etmesiyle sonuçlanmaktadır. Bu durumun en önemli nedeni pozitif ölçek ekonomilerinin kaynağı olan sabit maliyetlerdir. Firmanın, üretilen birim başına bir c değişken maliyetine ve K büyüklüğünde bir sabit maliyete sahip olduğu kabul edilirse, toplam maliyet $C(Q) = cQ + K$ olarak gerçekleşecek ve P 'nin (fiyatın) marjinal maliyete (c 'ye) eşitlenmesi, firmanın K büyüklüğü kadar zarar etmesiyle sonuçlanacaktır.

Şekil 1.8.: Marjinal Maliyet Fiyatlaması

Kaynak: Pindyck ve Rubinfeld, 1995;342

Firma, Ölçek ekonomilerine bağlı olarak marjinal maliyet fiyatlandırması yaptığıında (P_2) fiyatından Q_2 miktarında mal satabilmektedir. Firmanın zararı $(P_1 - P_2) \cdot Q_1$ kadar olmaktadır. Bu durumda düzenleyici kurum, firmayı, doğrudan sübvans etmek gibi bir tercihle karşı karşıya kalmaktadır. Tekelci firmanın zararının sübvans edilmesi, toplumsal refahın maksimizasyonu açısından en iyi çözüm gibi görünmesine rağmen, öncelikle düzenleyici kurum tarafından firmanın maliyet yapısı ve talep eğrisi konusunda yeterli bilgiye sahip olamaması, ikinci olarak da düzenleyici kurumun vergi idaresinden bağımsız bir kuruluş olması bu yöntemi uygulanamaz kılmaktadır. Bununla birlikte zararının sübvansiyon yoluyla tazmin edileceğini bilen bir firma üretim maliyetlerini düşürmeye yönelik motivasyonunu yitirecektir (Viscusi, Vernon, Harrington, 2000; 346).

Ayrıca bu yöntem uygulanabilir olsa dahi, tekelci firmanın zararını sübvans etmek için ayrılan fon, vergilerle sağlanacağı için yine mal veya hizmetten faydalananların katlanması gereken bir maliyet oluşacaktır. Dolayısıyla hizmetten yoğun olarak yararlananların bu hizmetten yararlanmayanlar ya da daha az yararlananlardan transfer geliri elde etmesine yol açacak ve dolayısıyla tüketiciler arasında çapraz sübvansiyon söz konusu olacaktır. Bu aynı zamanda ekonominin başka bir bölümünden kaynak çekilmesi anlamına gelecektir ki vergi yoluyla yaratılacak kaynağın ekonominin diğer bölümlerindeki etkinliği bozucu bir etkisi söz konusudur. Son olarak bu tür bir kaynak

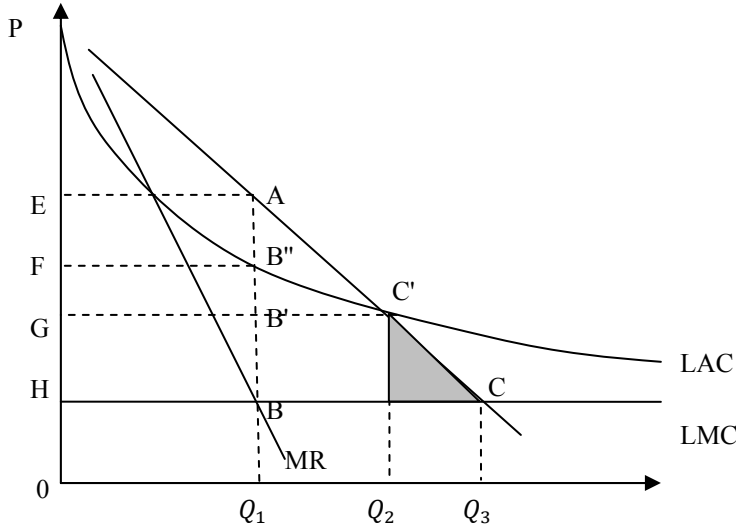
transferi yetkisinin düzenleyici kuruma verilmesi, regüle edilen firmanın kurum üzerindeki baskısını artırması ve tüketicilerin çıkarını koruduğu varsayılan kurumun zamanla firmanın etkisi altına girmesi tehlikesini de beraberinde getirmektedir(Paşaoğlu, 2003; 20).

Marjinal maliyet fiyat eşitliği ile elde edilen optimum çözüm, düzenleyici kurumlar için temel bir referans teşkil etmektedir. Marjinal maliyetin üstündeki tekeli fiyat ile marjinal maliyet arasındaki farkın bir anlamda regülasyon sürecinin başarısını gösterdiği söylenebilir.

1.4.1.2.1.2. Ortalama Maliyet Fiyatlandırması

Doğal monopollerin çok büyük ilk yatırım gerektirmesi sabit maliyetlerin çok yüksek olmasına neden olmakta, buna karşılık örneğin bir doğal gaz dağıtımında olduğu gibi marjinal maliyetler çok düşük veya bazen sifıra yakın olmaktadır. Bu durumda, marjinal fiyatlandırma tekelin ortalama maliyetlerini karşılayamayıp zarar etmesine neden olur ve uzun vadede gerekli olan yatırımların yapılamayıp hizmetin aksamasına yol açar. Pareto-etkin sonuca yol açan marjinal maliyet fiyat eşitliği toplam refahı maksimize eden en iyi birinci sonuç sağlanamamaktadır. Söz konusu etkinlik tanımına, firmanın zarar etmeden faaliyet göstermesi koşulu eklenmiştir. Bu çerçevede, en iyi ikinci çözüm, fiyatın ortalama maliyete eşitlenmesidir. Refahın sıfır zarar kısıt koşuluyla maksimize edilmesi gerçekte regülasyonun temel amacıdır.

Şekil 1.9.: Ortalama Maliyet Fiyatlandırması

Kaynak: Michael A. Crew and Paul R. Kleindorfe, 2006, s. 65

Şekilde C Noktası tahsis etkinliğindeki kaybın (ABC) tamamen ortadan kaldırıldığı bir noktayı ifade eder. Ancak bu noktada firma sabit maliyetlerini karşılayamamaktadır. Regülasyon yoluyla ortalama maliyete eşit fiyatlandırma yöntemi uygulandığında, Şekil de C' noktası, talep ve uzun dönem ortalama maliyet eğrisinin kesişimi ile belirlenen G fiyatının düzenleyici kurum tarafından belirlenmesi söz konusu olacaktır. Bu fiyat düzeyinden üretilecek mal ve hizmet miktarı Q_2 'dir ve Q_2 üretim düzeyi, düzenlenmeyen tekeli firmanın üretim yapacağı varsayılan Q_1 üretim düzeyinden yüksektir. Dolayısıyla ortalama maliyete eşit fiyatlandırma yöntemi ile düzenlenmeyen tekeli firmanın sınırlı üretim düzeyinden kaynaklanan refah kaybı ortadan kaldırılmış olacak ve Tekeli firma rantının bir kısmı tüketiciler tarafından alınmış olacaktır(AB'C').

Yukarıdaki şekilde görüldüğü üzere bu durumda firma toplam maliyetlerini karşılayarak faaliyetlerini sürdürmesine yetecek bir getiriyi elde etmektedir. Ancak bölüşümde etkinliği sağlayan marjinal maliyet-fiyat eşitliği sağlanamadığından, bir refah kaybı söz konusudur. Şekilde refah kaybı taralı alan ile ifade edilmiştir.

İkinci en iyi optimal olan bu fiyatlama modeli maksimum kazanç olanı ABC'nin erişimine olanak tanımaz. Çünkü $P=MC$ değildir. Şekilde OH fiyatı rekabetçi koşullar

altında birinci en iyi durumu ifade eder ve bu fiyat monopolcü denge olan OE'ye ($P=MC/(1-1/\eta)$) eşit değildir.

Birden fazla ürünün üretimini gerçekleştiren tekellerde ise durum daha da karışıktır. Her ürün için farklı talep ve dolayısıyla farklı marjinal hasılat eğrisi söz konusudur. Bu durumda tekeli firma tüm ürünler için bir ortalama maliyet düzeyi tahmin edecektir. Tahmin edilen ortalama maliyet düzeyi, her bir ürünün sabit ve değişken maliyetlerinin toplamalarının bir ortalamasıdır. Bu durumda birden fazla MC, MR eşitliğini sağlayan fiyat düzeyleri mevcutken, ürünlerin her biri için ayrı ayrı bilinebilen ortalama maliyet eğrileri mevcut değildir. Ürünlerin tümünün fiyatları genel olarak bilinen ortalama maliyet seviyesine yükseltilmesi, yukarıda bahsi geçen olumsuz sonuçları doğurmasının yanı sıra bazı ürünlerin ortalama maliyetinin üstünde satılarak söz konusu ürünler için aşırı kar yaratılması, bazı ürünlerin ise ortalama maliyetinin altında (başlangıç hedefinden sapılarak) satılarak tekeli zararın giderilememesi sonucunu doğuracaktır(Ardıyok, 2002; 57).

Fakat söz konusu durumun, ürün bazında bu şekilde olduğu belirtilmelidir. Firma bazında ise ürün fiyatlarının genel ortalamaya eşitlenmesi, tekelinin zararını giderecektir. Ancak böyle bir uygulama pratikte pek de mümkün değildir.

1.4.1.2.1.3. Ramsey Fiyatlandırması

Çok ürünlü bir tekeli için birbirinden farklı talep ve maliyetlere sahip ürünler söz konusu olduğundan, daha karmaşık ve farklı tarife sistemleri kullanımını gerektiren fiyat regülasyonlarında Ramsey fiyatlandırması kullanılmaktadır.

Bu fiyatlandırma yöntemi, ilk olarak Ramsey tarafından 1927 yılında yapılmış olduğu çalışma kapsamında optimal vergilendirme teorisi altında ortaya konulmuştur. Ramsey, tüketici tercihlerinde minimum bozulmaya sebebiyet verilerek belirli bir vergi miktarının nasıl toplanması gerektiği üzerinde durmuş ve talep esnekliklerine bağlı vergilendirme yoluyla en etkin çıktıya ulaşılabileceği sonucuna varmıştır.

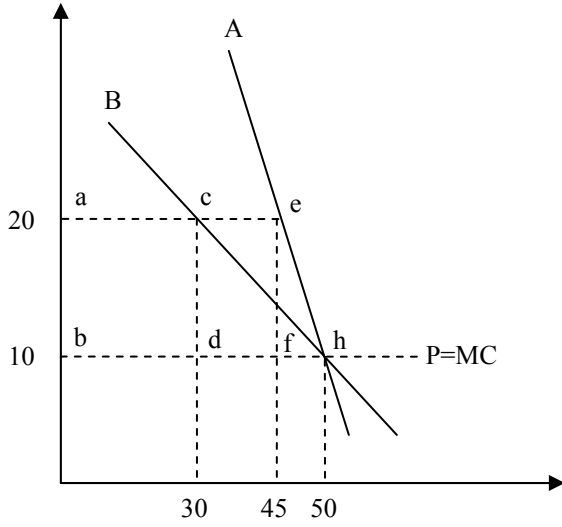
Ramsey'in ardından model Marcel Boiteux (1956), William Baumol ve David Bradford (1971) tarafından, sabit maliyetlerle çoklu ürün üreten firmanın sabit maliyetlerini karşılayan optimal fiyatların belirlenmesi için geliştirilmiştir.

Bu fiyatlandırma, ölçek ekonomisinin olmadığı ve marjinal maliyetin fiyatlara eşit olmadığı durumlarda tahsis etkinliğini maksimumlaştırmak için kullanılan bir tekniktir. Birden fazla mal ve hizmet üreten tekellerde marjinal fiyatlandırmaya göre oluşabilecek olan tüketici tercihlerini en az etkileyecek bir tarife yapısının oluşturulmasında talep elastikiyetlerini dikkate alan bir fiyatlandırma yöntemidir.

Düşük talep elastikiyetine sahip bir ürün için ramsey fiyatı talep esnekliği daha elastik olan bir ürüne göre marjinal maliyetin daha fazla üzerinde belirlenmektedir. Bu da yüksek maliyetli grubun maliyetlerinin bir kısmının, düşük maliyetli gruba dahil kimselere yüklenmesi anlamına gelmektedir.

Ramsey fiyatlandırma yöntemini hipotetik bir örnek ile şekil üzerinde açıklayabiliriz. Marjinal maliyetleri 10 TL olan A ve B mallarına ilişkin piyasa talep fonksiyonlarını sırasıyla $A=55-0.5P_a$, $B=70-2P_b$ şeklindedir. İki ürünlü firmanın maliyet fonksiyonu $C=750 +10_A+10_B$ şeklinde veri iken marjinal maliyete eşit bir fiyatlandırma yapıldığında firma, değişken maliyetlerini karşılayabilmekte ancak yüksek sabit maliyetlerini karşılayamamaktadır.

Şekil 1.10.: Ramsey Fiyatlandırma

Kaynak: Akgün, 2007; 13-15

Firmanın toplam maliyetlerini karşılama zorunluluğu, fiyatların marjinal maliyetlerinin üstünde belirlenmesini zorunlu kılmaktadır. Sabit maliyetleri karşılayacak şekilde bir fiyatlandırma yapılması durumunda $P=20$ olmaktadır. Bu fiyattan B ürünün toplam sabit maliyetlere katkısı 300 TL “acbd alanı” A ürünün toplam sabit maliyetlere katkısı 450 TL “aefb alanı” dir. Oransal fiyat artışının neden olduğu refah kaybı ise B ürünü için “cdh” alanına karşılık gelen 100 TL ; A ürünü için “efh” alanına karşılık gelen 25 TL dir. Bu durumda 750 TL’lik sabit maliyetin karşılanabilmesi 125 TL’lik refah kaybıyla mümkün olmaktadır. Talep esnekliği açısından değerlendirildiğinde, talep esnekliği yüksek olan B ürünün yarattığı toplam refah kaybı daha yüksektir.

Talep esneklikleri ve refah kayıpları birlikte değerlendirildiğinde, A ürünün fiyatının B ürünün fiyatına oranla daha yüksek tutulmasının toplam refah kaybının azaltılması açısından daha etkin olacağı görülmektedir. Ramsey fiyatlandırma modeli refah kayıplarının minimize edilmesi için fiyatların talep esnekliğinin tersi oranında arttırılmasını öngörmektedir.

Ramsey fiyatlandırma modelinde P fiyatı, MC marjinal maliyeti, η_i Talep fiyat esnekliğini ve k sabit bir sayı olmak üzere aşağıdaki formül kullanılır.

$$P = MC / (1 - k/\eta_i)$$

Formüldeki k ramsey sabiti olarak adlandırılır. Eğer $k=0$ ise fiyat marjinal maliyete eşit olacaktır. Eğer $k=1$ ise Fiyat monopol fiyatı olan $MR=MC$ tarafından belirlenecektir. k 'nın daha büyük bir değer alması durumunda ise tahsis etkinliğinden uzaklaşılacaktır(Michael, Crew, Paul, 2006; 66).

Talep esnekliği düşük olan ürünün, göreceli olarak diğer ürünlerden daha yüksek oranda marjinal maliyet üstü fiyatlandırılması, marjinal maliyet seviyesinde oluşacak talep hacminde en az bozulmaya neden olacak fiyatlandırma yöntemi olacaktır. Aynı şekilde, talep esnekliğinin yüksek olduğu ürünlerde bu esnekliğe bağlı olarak daha düşük fiyat belirlenerek nihai ürünlerin etkin kullanımı ve dağılımda etkinlik hedefine azami seviyede yaklaşmış olunacaktır.

Ramsey fiyatlandırmasına getirilen en temel eleştiri, optimal ücretlerin belirlenmesi için tüketicilerin talep esnekliklerine ilişkin çok miktarda elde edilmesi güç bilgiye ihtiyaç duyulması nedeniyle, bu formülle erişim ücretlerinin hesaplanmasının mümkün olmadığıdır. Laffont ve Tirole (2000) tarafından da belirtildiği üzere Ramsey fiyatlandırmasının pratik uygulamasına karşı duyulan kuşku muhasebe kayıtlarına dayalı ve maliyet esaslı fiyatlandırma (tamamıyla dağıtılmış maliyetler, *Fully Distributed Costs, LRIC*) ve kullanıma bağlı fiyatlandırma yöntemlerinin “Etkin Bileşen Fiyatlandırılma Kuralı” ECPR (*Efficient Component Pricing Rule*) tartışılmasına neden olmaktadır(Akgün, 2007; 13-15).

1.4.1.2.2. Non-Linear Fiyatlandırma

Lineer olmayan fiyatlandırma yöntemi, talep edilen miktara göre fiyatın değişebildiği tarife yapılarını ifade etmektedir. Doğal monopol regülasyonunda oldukça yaygın olarak kullanılmaktadır. Literatürde en çok kullanılan non lineer fiyatlandırma yöntemi, tek ürünlü doğal monopolde çift taraflı tarife fiyatlandırmasıdır. Çok ürünlü doğal monopol

regülasyonunda ise kademeli fiyatlandırma ve kapasite kullanımına göre fiyatlandırma olarak kullanılmaktadır.

1.4.1.2.2.1. Çift Taraflı Tarife Sistemi

Çift taraflı tarife sistemi, ürünün marjinal maliyetine eşit olan bir fiyat ile tüketicilerin bu ürünü satın alırken, tüketim miktarları dikkate alınmaksızın, ödemek durumunda oldukları belirli bir sabit ücretten oluşmaktadır(Armstrong, Cowan, Vickers, 1994; 19). Bu yöntem bir yandan fiyat-marjinal maliyet eşitliği yoluyla bölüşümde etkinliği sağlamakta, diğer yandan sabit maliyetleri tüketiciler arasında dağıtarak firmanın zarar etmesini önlemektedir.

Bu yöntemde hizmetin niteliğine göre, hizmete erişim (şebekeye bağlantı), hizmet verilebilir durumda bulundurma (bakım-onarım) ve tüketimin ayrı ayrı tariflendirilmesi söz konusu olmaktadır. Burada, erişim bedeli, monopolün sabit maliyetlerini karşılamakta ve tüketim bedelinde ise marjinal fiyatlandırma uygulanarak monopolün sıfır zarar kısıt koşulu karşılanmaktadır. İki kısımlı tarife sisteminde tek tarife sistemine göre tüketici ve üretici rantı toplamı daha yüksek olmakta yani refah artmaktadır(Çakal, 1996; 23).

Bu yöntem belirli açılardan eleştirilmektedir. Tüketicilerin homojen olmadığı dikkate alındığında, marjinal maliyeti ödemeye hazır ancak sabit ücreti ödemek istemeyen tüketicilerin pazar dışına çıkmaları söz konusudur. Bu da yeni bir etkinsizlik anlamına gelmektedir ve bu durumda optimum çözüm için daha düşük bir sabit ücret ile marjinal maliyetin biraz üzerinde bir marjinal fiyatın belirlenmesi gerekmektedir(Christopher, 1997;89).

Telekomünikasyon sektöründe çok yaygın bir kullanım alanı bulan bir tarife sistemidir. Tüketicilere alternatif sabit ücret seçenekleri önerilerek telefonunu fazlaca kullanmadığı için yüksek bir sabit ücret ödemek istemeyen abonelerin pazar dışına çıkması önlenmektedir. Diğer yandan görüşme sayısı yüksek abonelere daha yüksek bir sabit ücret karşılığı daha düşük bir marjinal fiyat önerilerek ölçek ekonomileri gereği tüketim arttıkça

birim maliyetler düştüğünden etkinlik sağlanmaktadır(Viscusi, Vernon, Harrington, 2000; 349).

1.4.1.2.2.2. Kademeli Fiyatlandırma

Fiyatın, tüketicilerin kullanım miktarına göre farklılaştırılması esasına dayanmaktadır. Belli miktara kadar tek fiyat uygulanmakta, bu miktarı aşan tüketim miktarlarında fiyat, kademeli olarak düşürülerek marjinal maliyete yaklaştırılmaktadır. Büyük tüketicilere hizmet götürmenin maliyetinin düşük olduğu durumlarda bu fiyatlandırma yöntemi tahsiste etkinliği arttırmaktadır.

1.4.1.2.2.3. Kapasite Kullanımı Odaklı Fiyatlandırma

Doğal monopole konu birçok mal veya hizmetin stoklanma olasılığı yoktur ve bu mal ve hizmetlere olan talep belirli saat, gün ve mevsimlerde büyük ölçüde dalgalanmaktadır. Talebin düşük olduğu durumlarda sistemde kapasite fazlası olurken, talebin zirvede olduğu durumlarda kapasite sınırlarına ulaşılmakta ve sistemden yararlanmak isteyen bazı tüketiciler sistem dışına itilmektedir.

Bu yöntem, kapasitenin atıl kaldığı dönemlerde marjinal fiyatlandırmanın uygulanması, kapasite kısıtına erişildiğinde ise, sistemi kullanan bir tüketicinin bir başka tüketiciyi sistem dışına itmesi ve bir maliyet oluşturması nedeniyle, fiyatın ödeme isteğine göre belirlenmesi temeline dayanmaktadır. Bu yolla hizmetin bu hizmetten daha yüksek fayda bekleyenlere tahsisinin sağlanması ve dolayısıyla etkinliğin artması amaçlanmaktadır.

Bu fiyatlandırma yöntemi, kapsamlı olarak Fransa ve İngiltere’de elektrik fiyatlandırılmasında 1950 ve 1960’lı yıllar boyunca uygulanmıştır. Türk Telekom tarafından son kullanıcı tarifelerine yönelik olarak alan (şebeke) içinde yoğun saat/yoğun olmayan saat (peak/off peak) uygulaması bulunmakta olup, şehirlerarası ve milletler arası telefon hizmetlerinde yoğun saat/yoğun olmayan saat uygulaması bulunmamaktadır.

Ayrıca çevre kirliliği ile mücadele amacıyla da bu fiyatlama yöntemi kullanılmaktadır. Zirve talep fiyatlama, kent içi taşımacılık örneği ile açıklanabilir. Ulaşım araçlarına olan talep, işe ve okula gitme ile işten ve okuldan dönme saatlerinde artmaktadır. Bu ek talebi karşılamak için, taşıma araçlarının kapasitelerini artırma imkânı olmadığından, önemli ölçüde çevre kirliliği oluşabilecektir. Zirve talep fiyatlama örneğe uygulandığında, kapasite ve arz sabitken, toplu taşıma araçlarına olan talebin zirvede olduğu saatlerde yolcuların ödeyecekleri bilet fiyatı artırılırken, talebin düşük olduğu saatlerde bilet fiyatları düşürülecektir. Zirve talep fiyatlama uygulandığında, toplu taşıma araçlarına olan talep gücü değişik zamanlara aktarıldığı için, çevre kirliliği de kontrol edilebilmektedir.

1.4.2. Doğal Monopollerde Regülasyon Yöntemleri

Doğal monopollerde optimal çözüme gidilmesinin önündeki en büyük engel, düzenlenecek piyasalara ilişkin asimetrik bilginin varlığıdır. Düzenlenecek piyasalara ilişkin maliyet ve talep bilgilerinin ulaşılabilir olmaması, bilgi asimetrisini hesaba katan ve düzenleyici kuruma asimetrik enformasyondan kaynaklanan dezavantajını azaltacak etkin düzenleme mekanizmalarının geliştirmesine neden olmuştur. Bu bağlamda optimal çözüme ilişkin olarak İç Karlılık Oranı Regülasyonu (Rate of Return Regulation), Tavan Fiyat Regülasyonu (Price-Cap Regulation) ve Görelî Rekabet (Yardstick Competition) yöntemleri kullanılmaktadır.

1.4.2.1. İç Karlılık Oranı Regülasyonu

Bu yöntem, doğal monopolün mal ve hizmetlere uygulayacağı fiyatların, firmanın fiziksel sermayesine bağlı olarak önceden tespit edilen bir karlılık oranını sağlayacak şekilde, düzenleyicinin onayı ile belirlenmesi esasına dayanır. Bu yöntemde firma, fiyatını seçmekte, üretim seviyesini tespit etmekte, girdileri konusunda serbest olmakta, fakat elde edeceği ve daha önce belirlenmiş olan adil kar oranını hiçbir şekilde aşmamaktadır.

Bu yöntemin ilk aşaması olarak öncelikle adil bir getiri oranı belirlenir veya üzerinde anlaşma sağlanır, ardından şirketin maliyetleri ve oranın hesaplanmasında temel

alınacak fiziksel sermayenin değeri tespit edilir. Daha sonra, belirlenen getiri oranına ulaşmak için ne kadar gelir gerekiyorsa o geliri sağlayacak fiyat hesaplanır. Bu yapı şu şekilde formüle edilebilir(Viscusi, Vernon ve Harrington,2000; 362, Shepherd W.G. 1990;496):

$$\text{İç Karlılık Oranı} = \frac{\text{Toplam Gelir} - \text{Toplam Maliyet}}{\text{Fiziksel Sermaye}}$$

$$\text{İç Karlılık Oranı} = r = \frac{\sum(p_i q_i) - \sum p_j q_j}{\sum(K_q K_p)}$$

$$\sum(p_i q_i) = \text{maliyet} + r \cdot K$$

Hizmetin fiyatı p_i , hizmetin miktarı q_i , girdi miktarı q_j , girdi fiyatı p_j , adil getiri oranı r , fiziksel sermaye K_q , ve fiziksel sermayenin zaman içinde edinilen fiyatı K_p şeklinde sembolize edilebilir.

Fiziksel sermayenin tespiti, düzenleyici kurumların yetkisinde olmakla birlikte hesaplanmasına ilişkin çeşitli yöntemler kullanılabilir. Firmanın sabit yatırım tutarından amortismanın düşülmesi bu yöntemlerden en klasik olanıdır. Getiri oranı (r), genelde finansman maliyetlerinin ağırlıklı ortalaması ile belirlenmektedir. Bir firmanın en basit şekliyle, çıkardığı bono ve hisse senetleri ile finansman sağladığı dikkate alındığında, belirlenen finansman maliyetlerinin ağırlıklı ortalaması firmanın yatırımlarını karşılaması için gereken getiri oranını vermektedir.

Getiri oranı regülasyonuna ciddi eleştiriler yöneltilmiştir. Eleştirilerin önemli bir kısmı, söz konusu regülasyon modelinin, firmanın performansının değerlendirilmesinden ziyade giderlerinin tazmin edilmesine dayandığını, fiyatın bir anlamda ortalama maliyetlere eşitlenerek etkinlikten uzaklaşıldığını savunmaktadır(Paşaoğlu, 2003; 28).

Getiri oranı regülasyonu, sermaye yoğunluğunu teşvik ettiğinden gereksiz yatırımlara yol açabilmektedir. Averch-Johnson etkisi olarak bilinen teoriye göre firma, getiri oranını artırmak için aşırı sermaye kullanımına gitmekte ve aktiflerini şişirme eğilimine girmektedir. Bu nedenle regülasyon süreci aşırı ve etkin olmayan yatırımlarla sonuçlanmaktadır(Gilbert, Newberry, 1994; 541).

2008 de yaşanan Dünya krizi esas itibariyle 2000’li yıllarda izlenen gevşek para politikaları sonucunda varlık fiyatlarındaki “şişme” ile ortaya çıkmıştır. Diğer yandan bankaların kısa vadeli ve düşük faizle borçlanarak, başta konut kredisi olmak üzere uzun vadeli kredi plasmanı yapmalarını teşvik etmiştir. Bankaların, konut kredilerine olan talebi artırmak amacıyla kredi çeşitlendirmesine gitmesi (türev piyasalar) ve kredi koşullarını esnekletmesi ve özellikle geri ödeme olasılığı düşük olan tüketicilerin kredi kullanım oranının hızla artmasına neden olmuştur. 2006 yılında FED’in faiz oranlarını arttırmaya başlamasıyla finansal piyasalarda (büyük ölçekli yatırım bankaları, onların tahvillettikleri kağıtları sigortalayan şirketler, bunlara en üst derecede güven gösteren “rating” kurumları) önce likidite sıkışıklığı, bir süre sonra da finansal kuruluşların bilançolarında yüksek miktarda zararlara neden olmuştur. Bunun sonucunda bu kuruluşlar iflas tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır(Kök, 2008, www.tek.org.tr; Erişim tarihi, Ocak 2009).

Getiri oranı regülasyonunda eleştirilen diğer bir husus, fiziksel sermayenin hesaplanmasında baz alınacak varlıkların hesaplanmasında defter değerinin mi, piyasa değerinin mi daha etkin olacağıın ölçülmesidir ki oldukça güçtür. Ayrıca hesaplamalara temel teşkil edecek baz, yılın seçimi, ortak maliyetlerin tarife gurupları arasında nasıl dağıtılacağı, yöntemin işleyişi açısından eksiklerin olduğunu göstermektedir.

Getiri oranı yöntemi, firmanın en çok verimin sağlanabileceği uygun şartlarda üretim yapmasını teşvik etmemektedir. Bu nedenle bu yöntem düşük teşvikli bir yöntem olarak da nitelendirilebilir(Train, 1997; 20-21). Sonuç olarak getiri oranı regülasyonu, asimetric enformasyon sorunu dikkate alındığında maliyet-artı özelliğinden dolayı etkinlik hedefiyle uyuşmamaktadır.

Bu olumsuzlukların giderilebilmesi için, teşebbüsün uygulayacağı fiyatların sık sık kontrol edilmesi ve teşebbüsün verimsizliğinin önlenmesi için ayrıntılı ve ilave regülasyonlara ihtiyaç duyulur. Uygulamada bunun da tam anlamıyla gerçekleşebilmesi oldukça zordur.

Getiri oranı yönteminin yukarıda sayılan olumsuzluklarının yanında, teşebbüslerin yatırımlarını finanse edebilmesi, aşırı karlar elde edebilmesinin önlenmesi, karşı karşıya kaldığı risk oranının azaltılması gibi yararları da söz konusu olabilir. Ayrıca tarife belirlemelerinde tarafların dinlenmesi esnasında tüketicilere ürünün kalitesi ve fiyat konusunda görüşlerini aktarma olanağı sağlamasıdır. Yöntem normal olarak firmayı üretimini artırmaya ve düzenleyicinin belirleyeceği tarife yapısına da bağlı olarak dağılımda etkinliği sağlamaya güdülenmektedir.

Getiri oranı regülasyonun olumsuz yönlerini giderici nitelikte karma bir yöntem olarak ortaya çıkan hedefli teşvik regülasyonunda ise imtiyazlı şirkete belli hedefleri gerçekleştirmesi karşılığında bazı ödüller verilmektedir. Bu hedefler genellikle kaynakların tasarrufu ile talep kontrolü ve yönlendirmesiyle ilgilidir. Ancak, teşviklerin yararlı olacağı konusunda görüş birliği olsa bile, arzulanan davranışı sağlamak için aşırı olmayan parasal ödülün ne olması gerektiği tartışmaya çok açık bir konudur. Buna benzer şekilde, başarılı performansın ölçümü de oldukça zor bir konudur. Bu yöntem, özellikle enerji santrallerinin regülasyonunda kullanılmaktadır. Bu alanda bir standart belirlenmekte, firma performansı bu standardın üzerinde olduğunda ödüllendirilmekte ancak performansı standardın altında olursa cezalandırılmaktadır(Ardıyok, 2002 ; 59).

1.4.2.2. Tavan Fiyat Regülasyonu

1983 yılında, Stephen Littlechild tarafından geliştirilen ve ilk defa 1984 yılında British Telecom'un özelleştirilmesinde "Regulatory Regime" içerisine dahil edilerek özelleştirme sonrası uygulanan Tavan Fiyat Regülasyonu yöntemi, İngiltere özelleştirme uygulamalarını diğer ülke uygulamalarından ayıran en önemli özelliktir. Tavan Fiyat

Regülasyonu'nun daha sonra değişik ülkelerde doğal monopollerin özelleştirilmesinde yaygın olarak uygulandığı görülmektedir.

Tavan Fiyat Regülasyonu, mal ve hizmet fiyatı için bir üst sınır belirleyerek, regüle edilen tekelin bu sınırı aşmamak koşuluyla mal ya da hizmeti istediği fiyattan satmakta serbest bırakılması şeklinde uygulanmaktadır.

Tavan Fiyat uygulamasında, regülasyona tabi tekelin ortalama fiyatlarını, öngörülen enflasyon eksi "verimlilik sabiti" kadar artırmasına izin verilir. Tarife dönemi için (üç, altı ya da yıllık olabilir) belirlenen baz fiyat, TÜFE eksi bir katsayı (X) ile çarpılarak (TÜFE-X) belirlenir. Burada X, sektörde beklenen verimlilik artışlarını yansıtacak şekilde belirlenen verimlilik katsayısını ifade eder. Her dönem fiyat artışları aşağıdaki formüle göre hesaplanır:

$$\text{Fiyat Artışı} = \text{Baz Fiyat} (\text{TÜFE} - X)$$

Tavan fiyat, birden fazla mal veya hizmet üretilmesi durumunda bu mal ve hizmetlerin önemli kalemlerinden oluşacak bir sepet için ağırlıklı ortalama fiyat olarak belirlenebilir. Tavan fiyatın belli hizmetlerden oluşan bir sepet için ağırlıklı ortalamalar dikkate alınarak belirlenmesi, firmayı verimlilik artışlarının daha yüksek olduğu hizmetlerde daha çok üretmeye, verimlilik artışlarının olmadığı ya da daha düşük olduğu hizmetlerde ise daha az üretmeye teşvik eder.

Tavan Fiyat Regülasyonu'nda X faktörünün belirlenmesi, yöntemin en kritik safhasıdır. X faktörü, belirlenen regülasyon uygulama süresince, tekelin tahmin edilen göstergelere bağlı olarak faaliyetlerini finanse edebilmesini sağlayacak şekilde tespit edilmelidir. Tavan fiyat firmanın yatırımlarını engelleyici veya firmayı iflasa sürükleyici ve böylece arz güvenliğini tehdit edici katılıkta belirlenmemelidir. X faktörü belirlenirken tahsiste ve verimlilikte etkinliğin sağlanmasını teşvik edici büyüklükler araştırılmalıdır. Ayrıca, tavan fiyat seviyesi, firma varlıklarının değeri, sermaye maliyeti, talep ve verimlilikte beklenen büyüme oranları ve X'in mevcut ve potansiyel rakiplere etkisi gibi

hususlar göz önünde bulundurularak tespit edilmelidir(Amstrong, Cowan, Vickers, 1994; 169).

Yüksek fiyat-maliyet marjı, başlangıç fiyatının yüksek belirlenmesi veya verimlilik faktörü X'in çok düşük (veya negatif) belirlenmesi durumunda ortaya çıkabilir. Bu nedenle bu yöntemde başlangıç fiyatının ve verimlilik faktörünün belirlenmesi son derece önemlidir. Daha da önemlisi, verimlilik faktörü X'in firmayı maliyet minimizasyonuna zorlayan güçlü bir teşvik unsuru sağlayacak şekilde belirlenmesidir. Tavan fiyat ve verimlilik katsayısı (X) belirli aralıklarla (genellikle 3-5 yıl) gözden geçirilir. Burada amaçlanan, tavan fiyatın çok düşük veya verimlilik katsayısının çok yüksek belirlenmesi durumunda firmanın zararını ve bunun sonucunda mal ve hizmet arzında doğacak aksaklıkları, tersi durumlarda ise, yani tavan fiyatın çok yüksek veya verimlilik katsayısının çok düşük belirlenmesi durumunda firmanın tekeli fiyat uygulamasını engellemektir(Çakal, 1996; 309).

Bu yöntemin en önemli özelliği, fiyatın belirlenmiş olması nedeniyle, firmanın maliyetlerini düşürme yoluyla karını artırabilme imkanının bulunmasıdır. Tavan fiyat regülasyonu, tavan fiyatların altında piyasa koşullarına uygun esnek fiyat yapısı sağlamakta ve belirlenen tavan fiyat ve verimlilik katsayısına bağlı olmakla birlikte dağılımda etkinliği sağlamaktadır.

Ayrıca, firmanın tekel faaliyetlerinden, rekabetçi piyasalardaki faaliyetlerini çapraz sübvansiyon yoluyla desteklemesi eğilimini azaltmaktadır. Bu yöntem "maliyet artı" yöntemine kıyasla daha az müdahaleci bir yöntemdir ve düzenleyicinin bilgi gereksinimi daha azdır. Bu durum firmaları, maliyetlerini düşürmeye ve dolayısıyla üretimde etkin olmaya teşvik eder.

Fakat bu yöntem uygulandığında, teşebbüs için maliyetleri azaltma dürtüsü, şirketi hizmet kalitesini artıracak yatırımlarda bulunmaktan kaçınmaya itebilir. Dolayısıyla bu yöntemin, özellikle kalite standartları ve teknolojik gelişme ile ilgili yükümlülükler getirmesi yoluyla desteklenmesi gerekir. Ayrıca bu yöntemde formülasyonun çok sık

gözden geçirilmemesi gerekir. Çünkü, sıklık artıka yöntem “malıyet artı” yöntemine benzer hale gelecektir(Ardıyok, 2002; 61).

1.4.2.3. Göreli Rekabet Regülasyonu

Göreli Rekabet Yöntemi, ulusal ya da bölgesel olma niteliğine bağılı olarak tekelin performansının, aynı endüstride fakat farklı bölgelerdeki tekeller veya aynı endüstrideki uluslararası firmalarla, üretim ölçekleri, maliyetleri, fiyatları gibi göstergeler kullanılarak kıyaslanması ilkesine dayanmaktadır. Diğer bir ifadeyle tekelin performansı önceden belirlenen hedeflere göre değerlendirilmektedir. Bu yöntemde temel ilke, her bir bölge/endüstrideki yetkili işletmecilerin performanslarının karşılıklı değerlendirilmesi ve bu suretle tespit edilecek optimum hedefin, etkin olmayan işletmeciler açısından zorlayıcı ya da motive edici bir rekabet unsuru haline gelmesidir(Laffont, 1998; 7).

Göreli Rekabet Yöntemi’nde regülatör, tekelin ürettiğı mal ya da hizmetin fiyatını sadece tekelin kendi performansına göre değıl, karşılaştırma yapılan diğer tekellerin performanslarına, ya da tespit edilmiş gösterge hedeflere bağılı olarak belirlemektedir. Örneğın, regülatör, firmanın fiyatlarını aynı sektörde faaliyet gösteren diğer firmaların maliyetlerine eşitleyebilir. Bu durumda aynı sektörde faaliyet gösteren firmalar, bölgesel olarak tekeli konumunda bulunsalar dahi, maliyetlerini düşürme çabası içinde olurlar ve birbirleriyle rekabet ederler. Çünkü maliyetlerini düşürmeyen her firma kendi maliyetlerinden daha düşük ortalama maliyetlerin kendisine hedef olarak verileceğini bilmektedir. Endüstri ortalama maliyetinin altında maliyete sahip olan firma daha fazla kar edecek, maliyetleri ortalamanın üstünde olan firmalar ise zarar edecektir(Çakal, 1996; 32).

Göreli rekabette en önemli husus, karşılaştırılan firmaların benzer faaliyet şartlarına (ölçek, talep vb.) sahip olmasıdır. Benzer faaliyet şartlarının bulunmadığı durumlarda performans hedefleri belirlenirken, farklılıkların dikkate alınması gerekmektedir. Ayrıca, sadece ulusal bir tekelin mevcut olduğı durumlarda göreli rekabetten faydalanmak amacıyla ulusal tekelin bölgesel tekellere ayrılması kararını vermek zordur(The World Bank, 1994; 12).

Bölgesel tekellere ilişkin düzenlemede ortalama maliyetlerinin hedef alındığı durumlarda, en önemli sorun bölgesel tekeller arasında ölçek ve talep koşullarından kaynaklanan farklılıkların dikkate alınmamasıdır. Bu yöntemde ortaya çıkabilecek diğer bir sorun ise, bölgesel tekellerin gizli kartel gibi davranabilmeleridir.

1.4.3. Piyasa Odaklı Regülasyon Teorileri

Devletin çeşitli yollardan müdahaleleri, doğal monopol sorununa bir çözüm olarak ortaya çıkmış ise de, özellikle ABD’de 1970’lerden itibaren regüle edilen bazı endüstrilerde, devlet müdahalesinin optimal çözüm elde etmede yeterince etkin olmadığı ortaya çıkmıştır. Bu sebeple, doğal tekel sorunu üzerinde tekrar yoğun olarak durulmaya başlanmış ve müdahaleci regülasyon modellerine alternatif modeller geliştirilmiştir.

1970’lerde gelişmeye başlayan rekabetçi piyasa teorilerinin, ekonomik regülasyon teorisinin gelişimi üzerine çok önemli katkıları olmuştur. Özellikle, ağırlıklı olarak doğal monopoller üzerine inşa edilen Neo-klasik regülasyon teorisi, geçerliliğini, bu yeni piyasa teorileri ile önemli ölçüde kaybetmiştir. Zira bu teoriler ile o zamana kadar çok güçlü doğal monopol olduğu düşünülen pek çok endüstrinin, düşünüldüğü kadar güçlü doğal monopoller olmadıkları anlaşılmıştır. Zamanla birçok ülke bu teorilerin yol göstermesiyle, gerek bu endüstrilere girişte, gerekse endüstri içinde uygulamış oldukları katı regülasyonları kaldırarak, yerine, daha rekabetçi uygulamalara yönelmişlerdir. Sonuç olarak bu tür endüstrilerin rekabetçi bir yapıda faaliyet göstermesinin teorik olarak mümkün olması ve pratikte rekabetin daha fazla tüketici kazançlarına yol açtığı görülmesiyle birlikte, ekonomik regülasyon teorisinde yer bulan kamu yararı perspektifi önemli ölçüde anlamını kaybetmiş ve bu rekabetçi piyasa teorileri, regülasyon teorisi için alternatif yaklaşımların üretilmesine neden olmuştur(Aktan, Vural, 2006; 81-95).

1.4.3.1. Piyasa İçin Rekabet

Regülasyon teorisine yön veren önemli gelişmelerden biri, Demsetz’in (1968) piyasa için rekabet teorisidir. Bu teori, 1800’lerde Fransa’da mezarlık hizmetlerinin

karşılanmasında, kullanılan bir yöntem olmasına karşın Demsetz tarafından, doğal monopol olduğu düşünülen endüstriler için önerilmiştir. Demsetz (1968), doğal monopollerin niçin regüle edildiğini incelediği "Why Regulate Utilities?" isimli çalışmasıyla, doğrudan ekonomik regülasyon teorisine değil ama, geleneksel doğal monopol teorisine yeni bir perspektif kazandırmıştır. Demsetz doğal monopollerde pazar için rekabetin tesisi için ihale mekanizmasını önermektedir. Piyasa için rekabet teorisi, doğrudan doğal monopol teorisi ile ilgili olmasına rağmen, ekonomik regülasyon teorisi için dolaylı olarak önemli bir açılım sağlamıştır.

Bu teoriye göre, ölçek ekonomisi nedeniyle piyasa içinde rekabet mümkün olmuyorsa, piyasada faaliyet göstermek için rekabet sağlanabilir. Bunun için, potansiyel işletmeciler arasında piyasada faaliyet gösterme imtiyazı için rekabetçi bir ihale düzenlenir. İhaleyi kazanacak olan firma, ilgili pazarda faaliyet gösterecek tek firma olacağından piyasaya özgü ölçek ekonomilerine ulaşabilir. Firma, doğal monopol haline gelecek fakat fiyat vb. koşullar açısından hizmet süresi bitinceye dek imzaladığı sözleşme hükümlerine göre hareket edecektir. Demsetz rekabet teorisine göre, rekabetçi bir ihale sisteminde aşırı kar olanakları elimine edileceğinden, tekel gücü kırılacak ve optimal çözüme yaklaşılabilecektir.

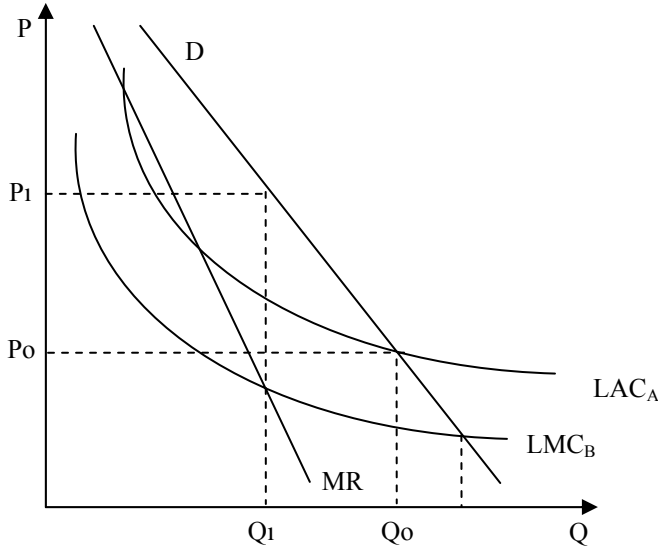
Bir piyasada üretim hakkının verilmesi için ihale yapılması halinde, gerçekleşecek teklif verme rekabetini engellemek için ölçek ekonomileri yeterli olmayacak ve teklif verme rekabeti, piyasa içinde rekabetçi sonuçlara neden olacaktır. Bu teklifler değerlendirilirken, tekliflerin tüm tüketici taleplerini karşılaması beklenir. Taleplerin karşılanması beklentisi altında, ölçek ekonomileri hiçbir surette, sadece bir tek teklif verenin olacağı, tekelci bir duruma neden olamaz. Kazananların, en düşük teklifi verenler olacağı birçok teklif olabilir. İlgili endüstride ölçek ekonomilerinin varlığı, rekabet halindeki teklif verenlerin sayılarının belirlenmesinde önemsiz olmaktadır(Demsetz, 1968; 55-60).

Rekabet sonucu en düşük teklifi veren yani üretimi en düşük maliyet ve fiyatla gerçekleştirecek firma, piyasaya girme hakkını elde edecektir. Bu durumda da piyasada bir

tek firma hizmet verecek, ancak bu firmanın uygulayacağı fiyat, doğal monopol fiyatlamadan çok daha düşük olacaktır(Aktan, Vural, 2006; 81-95).

Demsetz'in yöntemini aşağıdaki şekil üzerinde görmek mümkündür:

Sekil 1.11: Ortalama Maliyet Fiyatlaması ve Piyasa İçin Rekabet

Kaynak: Pindyck, Rubinfelds, 1995; 343

Şekilde ihale fiyatı ortalama maliyet fiyatlandırması olan Q_0 birim üretime karşılık fiyat P_0 olacaktır. Dikkat edileceği üzere P_0 yine en optimal fiyat değildir. Fakat bu fiyat her koşulda tekellerden iyidir. Çünkü hizmet için yapılan ihalede gerçekleşen rekabet tekellerden bir kısmının giderilmesi sonucunu doğurur.

Demsetz, uzun süreli imtiyaz sözleşmelerinde başlangıç ihale teklifleri zaman içinde geçerliliğini yitireceğinden, belirli zaman dilimleri içinde imtiyazlı işin yeniden ihale edilmesini önermektedir(Emek, 2002; 16). Yeniden ihale edilmesi durumunda, imtiyaz sahibi firmanın yaparak öğrenme avantajı ile ihaledeki avantajlı durumunu dengelemek, böylece rekabet ve geliri artırmak için idari fiyat farklılığına gidebilecektir. İmtiyaz sözleşmelerinde, zaman içinde girdi fiyatlarında öngörülemeyen artışlar, tüketici tercihleri ve teknolojinin değişmesi gibi koşullar değiştikçe sözleşmede değişiklik yapılabileceği öngörülebilir. Bu yöntem daha çok çöp toplama, cadde ve sokak temizliği

gibi kamusal hizmetlerin veya bazı kamu tesislerinin işletmesinin özel kesime devrinde kullanılabilir (Çakal, 1996; 34).

1.4.3.2. Yarışabilir Piyasalar Teorisi

1980'li yıllarda William J. Baumol başta olmak üzere bir grup iktisatçı tarafından, potansiyel rekabetin, rekabet sürecindeki önemine vurgu yapan “yarışılan piyasa veya yarışılabilir piyasa” (contestable markets) adıyla yeni bir yaklaşım geliştirilmiştir. Teori, çoğunlukla oligopol piyasaya yönelik çalışmalarda ve uluslararası ticarete kullanım alanı bulmaktadır.

Yarışabilir Piyasalar Teorisi, potansiyel rekabet tehdidi üzerine bir disiplinsel mekanizma olarak Demsetz'in (1968) fikirleri üzerine inşa edilmiştir. Bu teorinin gelişimi, Baumol'un, 1977'de doğal monopolün modern tanımını yaptığı çalışmasıyla başlamıştır. Bu çalışmada Baumol, modern doğal monopolü geleneksel yaklaşımdan farklılaştıran temel unsurların, mutlak maliyet avantajı (subadditivity) ve sürdürülebilirlik (sustainability) olduğunu vurgulamıştır. Bir endüstride tüm piyasa talebini tek bir firma, iki ya da daha fazla firmanın sağlayabileceğinden, birim başına daha düşük maliyetle sağlayabiliyorsa, bununla birlikte piyasaya girişler doğal olarak cazip değilse ve rekabetçi başka firmaların piyasada kalabilmesi olası değilse (sürdürülebilirlik), piyasadaki tek firma “doğal monopol” olarak adlandırılır (Baumol, 1977; 10).

Yarışabilir piyasa, doğal monopol olarak görülen piyasayı rekabete açmanın bir alternatifi olarak görülmektedir. Baumol ve Willig'e göre yarışılan piyasa kavramı, iktisadi olarak tüm maliyetlerin telafi edildiği yeterli bir zaman aralığında mevcut firmaların tepkilerinden zarar görmeksizin iktisadi faaliyette bulunma yeteneğidir (Baumol, 1982; 1-15).

Yarışılabilir piyasalar, girişin tamamen serbest ve çıkışın tamamen maliyetsiz olduğu piyasalar olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım, tam yarışılabilirlik tanımıdır. Tam yarışılabilirliği sağlayan şartlardan bir tanesi, giriş engeli bulunmamasıdır. Burada giriş

engelinin bulunmaması yeni girecek firmaların mevcut firmalara kıyasla üretim tekniği, ürün kalitesi v.b konularda herhangi bir dezavantaja sahip olmaması demektir. Tam yarışılabilirlikte giriş serbestliği yanı sıra, girişin sınırsız ve mutlak nitelikte olması söz konusudur Girişin sınırsız olması, yeni giren firmanın piyasada küçük bir yer edinmenin çok ötesine geçebilmesi, mevcut herhangi bir firmanın yerini tamamen alabilmesi anlamındadır ve bu durum tam giriş olarak isimlendirilmektedir. Girişin mutlak olması ise, mevcut firmanın fiyat konusunda tepki göstermesine fırsat kalmadan yeni giren firmanın endüstride yerleşik hale gelmesini ifade eder. Böylece endüstriye yeni girecek olan firma girişin karlılığını değerlendirirken mevcut firmaların giriş öncesi uyguladıkları fiyatları esas alacaktır(Davut, 2001; 123-133).

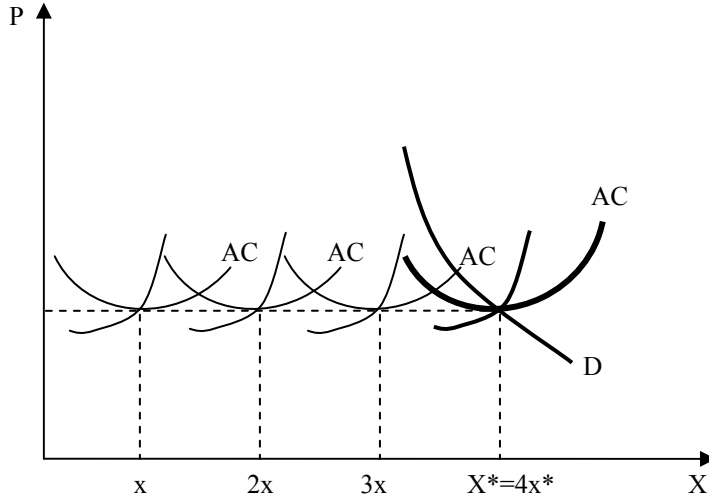
Çıkış serbestliği ise bir firmanın hiçbir engel olmaksızın piyasadan ayrılabilceği ve piyasadan çıkış esnasında, piyasaya girerken katlandığı maliyetleri telafi edebileceği anlamına gelir. Bu durumda eğer kullanılan tüm sermaye araçları (piyasadan çıkarken) satılabilir veya tekrar maliyetsizce kullanılabilirse, bu piyasaya giriş riskli olmaktan çıkacaktır(Baumol, 1982; 3-4). Yarışabilir bir piyasanın temel koşulu, piyasaya giriş ve çıkışın belirleyicisi olarak ölçek ekonomilerinin değil, batık maliyetlerin (sunk costs) varlığıdır. Piyasanın temel özelliği, yatırım miktarı ne olursa olsun firmanın piyasadan çabuk ve kayba uğramadan çıkabiliyor olmasıdır. Batık maliyetlerin yokluğunda, potansiyel giriş olasılığı, teknelci fiyatlama olasılığını ortadan kaldırır ve doğal monopol sürdürülemez. Bu durumda tekel gücü ya hiç yoktur ya da çok azdır(Yanık, 2003).

Tam yarışılabilirliğin bir başka unsuru, tüketicilerin fiyat farklılıklarına anında tepki göstermeleri veya bu konudaki gecikme süresinin, mevcut firmaların fiyat ayarlayarak girişe tepki göstermeleriyle ilgili gecikme süresinden kısa olmasıdır(Dixit, 1982; 12-17).

Yarışılan piyasada piyasa yapısı içsel olarak belirlenmektedir. Klasik analizden ayrılan yanı fiyat ve çıktı düzeyleriyle birlikte endüstri yapısının da eş zamanlı olarak ortaya konabilmesidir. Mevcut firmaların ekonomik kâr etmeleri halinde piyasaya yeni girişlerin fiyatları kolaylıkla aşağı çekebilmesidir. Bu nedenle, vur-kaç türü davranışlara

karşı piyasa korunmasızdır(Kahraman, Nart, 2008; 1305). Vur-kaç girişi, aşırı karın varlığı halinde yeni bir firmanın piyasaya girmesi, mevcut firmaların uyguladığından daha düşük bir fiyat uygulayarak geçici bir süre kar elde etmesi ve henüz mevcut firmalarca kendisine tepki gösterilmeden o alandan çıkması durumunu anlatır. Vur-kaç girişinde bazı varsayımlara dayanıldığı görülmektedir: Birinci olarak, vur-kaç girişinde mevcut firmaların fiyat ayarlamasıyla ilgili gecikme süresi çıkış için gerekli gecikme süresinden uzun olmalıdır. Bu varsayım çıkış için bir gecikme süresi bulunduğunda, vur-kaç girişi yapan firmanın rakiplerin tepki göstermelerine fırsat kalmadan çıkış yapabilmelerini sağlamaktadır. İkinci varsayım ise, fiyat değişikliği veya farklılığına talep açısından tepkinin anında gösterilmesidir. Böylece vur-kaç girişi yapmış olan firmanın, yaptığı yatırımın tüm getirisini çıkış yapmadan evvel alabilmesi sağlanmaktadır. Görüldüğü gibi, vur-kaç girişinde kullanılan varsayımlar tam yarışılabilirliğin şartlarıyla paraleldir(Spence, 1983; 981).

Şekil 1.12.: Yarışabilir Piyasalar

Kaynak: Ünsal, 2005; 464

Yarışılabilir piyasaya vur-kaç fiyatlama ile giren firma P fiyat seviyesinin biraz altında bir fiyata x kadar birincil firmanın tüm satış miktarına eşit satış gerçekleştirecek ve kâr elde edecektir. Firmalar, $P=MC=AC$ düzeyinde üretim yaptığı takdirde piyasa vur kaç fiyatlamayı engellemiş olacaktır. Şekilde x^* ortalama maliyetin en düşük olduğu çıktı

düzeyini ve X^* ise fiyatın ortalama maliyetin minimuma eşit olduğu noktada toplam piyasa talebini göstermektedir. Bu durumda denge firma sayısı: $n = X^* / x^*$ olur. Şekilde piyasa talebi 4 firma tarafından karşılanmaktadır. Dolayısıyla firma sayısı tam rekabet piyasasına göre daha az olmakla birlikte, tam giriş-çıkış özelliği sayesinde rekabetçi davranış sağlanabilmektedir.

Yarışabilir piyasalar teorisinin özündeki temel düşünce, bir piyasada giriş tehdidinin ve potansiyel rekabetin varlığının, piyasadaki tek el firmayı rekabetçi bir piyasada olacağı gibi davranmaya zorlamasıdır. Yarışılabilir piyasalar analizi, genellikle optimal sonuçlar veren bir analizdir. Monopol ve oligopol'ü de içeren geniş bir endüstri yapısı yelpazesinde uygulanabilmektedir. Oligopolistik yapılarda görülen firmalar arası karşılıklı bağımlılığın alanı, mevcut firmalar ile yeni girecek firmalar arasındaki karşılıklı bağımlılığı kapsayacak şekilde genişletilmiş olmaktadır. Tam yarışılabilir piyasaların refah açısından önem taşıyan özelliği endüstrinin uzun dönem dengesi gerçekleştiğinde üretimde etkinliğin sağlanmış olmasıdır. Etkinliğin sağlanmamış olması yeni girecek firma için kar olanağının bulunmasına yol açar ve bu durum sürdürülebilirlik ile bağdaşmaz. Burada etkinlik, X-etkinlik ve endüstrinin örgütlenmesinde etkinliği kapsayacak şekilde kullanılmaktadır. Ayrıca, tam yarışılabilir piyasalarda etkin endüstri yapısının endojen olarak belirlenmesi de önemli bir özellik olarak ön plana çıkmaktadır(Davut, 2001; 123-133).

Sonuç olarak yarışabilir piyasalar teorisinin ekonomik regülasyon teorisine katkısını, regüle edilen endüstrilerin doğal monopol olup olmadığı hususunda kesin bir ayırım yapma fırsatı sağlayacak argümanları sağlamış olması olarak görebiliriz. Doğal monopol olarak düşünülüp regüle edilen pek çok endüstrinin, aslında bu teorisinin yol göstermesiyle doğal monopol olmadığı kabul edilmiş ve regüle edilen bu endüstriler için deregülasyon süreci başlamıştır. Zira yarışabilir piyasalar teorisi, önceleri düzenleyici ve anti-tröst müdahalelerin yaygın olduğu durumlarda, aslında bu müdahalelerin gereksiz olduğunu göstermeye yardımcı olmak için kullanılmıştır. Başka bir ifadeyle bu teori, deregülasyona müsait olan piyasaların özelliklerinin neler olduğunu ve müdahalelerin

farklı tarzlarının piyasadan dışlanması için hangi şartların olması gerektiğini göstermektedir(Baumol, Willig, 1982; 12).

1.4.3.3. Yeni Regülasyon Teorisi: Mekanistik Dizayn Yaklaşımı

Yeni regülasyon ekonomisi, regülatörler ile regüle edilen firmalar arasında sözleşmeye dair ilişkilere uygulanan asil-vekil metodolojisini ifade etmektedir. Bu yeni teori, bilgi ekonomisinden hareketle geleneksel regülasyon teorilerini eleştirerek asimetrik bilgi altında kurallara uygun bir regülasyon modeli geliştirmektedir. Bu yaklaşım, regülatörlerin, regüle edilen firma kadar, siyasi otoritenin ise regülatör ya da bürokrat kadar bilgi sahibi olmamasından dolayı, regülasyonun asla birinci en iyi olamayacağını ifade ederek, regülasyonun etkinsizliğini ve etkin olan regülasyon mekanizmasının ne olması gerektiğini incelemektedir(Çetin, 2005; 106-123).

Bu görüş, Çıkar Grupları ve Kamu Tercihi Teorilerini, iki metodolojik sorundan dolayı vekil (agency) teorisi olarak kabul etmemektedir. Birincisi, her iki teori de bilgi asimetrisine önem vermemektedir. Bilgi asimetrisinin model dışı bırakılması gerçekten her iki teori açısından da çok önemli eksiklik anlamına gelmektedir. Zira her iki teori de yaklaşımlarını çıkar gruplarının elde edecekleri rantlar üzerine inşa etmiştir. Ancak bilgi asimetrisinin yokluğunda regüle edilmiş firmalar, regülasyon kaynaklı rantlar elde edemeyecek ve bundan dolayı regülasyon sürecini etkilemek için hiçbir güdüye sahip olmayacaktır. Dolayısıyla bilgi asimetrisi olmadığını varsaymak, rant aramayı da model dışı bırakmak anlamına gelebilir. Yeni Regülasyon Teorisinin ikinci eleştiri noktası, önceki her iki teorinin de talep yönlü açıklamalarla yetinmeleridir. Özellikle Çıkar Grupları Teorisi, regülasyon sürecinin arz yönünden neredeyse tamamen yoksundur. Politik ve düzenleyici kurumlardan oluşan arz cephesinin belirsiz bırakılmasıyla bürokraside çok önemli yeri olan siyasiler ve temsilcileri arasındaki çok önemli ilişki görmezden gelinmektedir(Laffont, Jacques, Tirole, 1991; 1090).

Yeni teori, regülasyonun açıklanmasında vekil eksenli bir model kurarak, arz ve talep cephelerini birlikte ele almaktadır. Böylece vekil-teorik bu model, hem regülatörlerin

niçin yetki sahibi olduklarını, hem de çıkar gruplarının niçin rant peşinde koştuklarını ve güce sahip olduklarını açıklayabilmektedir. Yeni Regülasyon Teorisi, genellikle doğal tekellerin fiyatlama regülasyonlarını analiz konusu yaparak regülasyon sürecini açıklama yoluna gitmiştir. Fiyatlama regülasyonu olarak da genellikle getiri oranı regülasyonun uygulandığı kabul edilmektedir(Çetin, 2005; 106-123).

Regülatörler, temel olarak regülasyonu, regüle ettikleri firmalar hakkındaki bilgi eksikliği kısıtı altında gerçekleştirmektedir. Regülasyon sürecinde firma, teknolojik yapı hakkında özel bilgi sahibidir ve bundan dolayı regülatör tarafından gözlemlenemez bir maliyet azaltma seviyesi seçer. Bu özel bilgi, firmanın rant sağlamasına neden olur. Burada asimetrik bilgi sorunu, regüle edilen firma ile regülatör arasında ortaya çıkmaktadır. Düzenleyici mekanizmanın diğer tarafında, regülatör-düzenleyici kurum (vekil) ve siyasi iktidar Meclis (asil) bulunmaktadır. Bu durumda da Meclis'in aksine düzenleyici kurum, firmanın teknolojisi hakkında bilgi sağlayacak uzmanlığa, kaynaklara ve zamana daha fazla sahiptir. Meclis ise vekil tarafından verilen bilgiyle yetinmek zorundadır. Vekil, uzmanlığını kullanarak bu bilgiyi, fiyat kararı ile etkilediği endüstri ya da çıkar grupları ile anlaşmak için Meclis'ten saklayabilir. Başka bir ifadeyle çıkar grupları, vekile bu bilgiyi, Meclis'ten saklaması için rüşvet verebilir(Laffont, Jacques, Tirole, 1991; 1092).

Yeni Regülasyon Teorisi, regülasyonu bir vekil sorunu olarak formüle etmektedir. Vekil sorunun merkezinde bilgi asimetrisi yer almaktadır(Laffont, 1994; 510). Regüle edilmiş firmanın maliyet yapısı ve performans tespiti için sarf edilen düzenleyici ilgi, egülatörün, firmanın teknolojisi ve maliyet unsurları hakkında eksik bilgi sahibi olduğunu göstermektedir.

Bu yeni regülasyon yaklaşımı, bilgi asimetrisi, risk, belirsizlik ve eksik sözleşmelerden kaynaklanan sorunların regülasyon sürecini olumsuz yönde etkilemesini engellemek için, daha belirgin, açık ve rekabetçi fiyatlama regülasyonu yöntemleri geliştirilmesine neden olmuştur(Joskow, 2005; 169-193). Bu bağlamda Ramsey fiyatlamanın kullanımının yaygınlaşması, diğer yandan tavan fiyat regülasyonunun daha rekabetçi kazanımlara neden olması ve regülasyon sürecinde riskleri asgariye indiren

nitelikte olması, getiri oranı regülasyonu yerine tercih edilmesine neden olmuştur(Çetin, 2005; 106-123).

1.4.4. İkinci En İyi Teoremi Temelli Refah Modeli: Eko-Demokratik Uzlaşma Yaklaşımı

Küresel ölçekte rekabet gücü ele alınırken firma ve endüstrileri temsil eden çok uluslu şirketler, temel bir karar alıcı olarak ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla küresel iktisadi düzen, ulusal iktisadi düzene göre sosyal içerikten yoksunlaşmakta, küresel gelir dağılımı daha da bozulmakta ve Walras'ın ahlaki etkinlik kavramı giderek anlamsızlaşmaktadır. Bu bağlamda, Kök (1993) tarafından geliştirilen Krugman ve Reinert yaklaşımlarının bileşkesi olan bir regülasyon modeline “İkinci En İyi Teoremi Temelli Refah Modeli: Eko-Demokratik Uzlaşma Yaklaşımı” burada kısaca yer verilmiştir.

Global rekabet sürecinde gelişmekte olan ülkelerde, kaynakların etkin kullanımı ve gelirin adil bölüşümü için yeni modellere ihtiyaç duyulmaktadır. İkinci En İyi Teoremi Temelli Refah Modeli, bu amaç doğrultusunda geliştirilen alternatif bir yaklaşımdır⁴.

İktisat öğretisinin temel amacı, “*tatmin edici bir refah*” seviyesinin sınırlı imkânlarla nasıl sağlanacağını açıklayan üretim-bölüşüm ve güvenlik temelli bir ahenk mekanizmasını analiz etmektir. Eko-Demokratik Uzlaşma Yaklaşımı ile bireyin kişisel menfaatleri ile toplum ve toplumu temsil eden devletin temel menfaatleri arasındaki iradi bir uzlaşma kastedilmekte ve dinamik etkinlik ölçütü referans alınarak çözümlenmektedir.

Ulusal kaynakların asli sahibi olan karar alıcı bireyler, kaynakların kullanımına izin veren iradenin temsilcisi olduklarına göre faktör donatımı ile çıktının (üretimin) sağladığı yararın sürdürülebilir bir denge analizine esas olması için güvenlik temelli bir bölüşüm modelinin varlığına inanmalıdır. Burada özel teşebbüsün temel amaç fonksiyonu olan maksimum kar sağlama amacı ile KİT'lerin temel amaç fonksiyonu olan net sosyal fayda yaratma amacının kesiştiği KİT-Özelleştirme Bileşimli Bir Regülasyon Yaklaşımının geliştirilmesi gerekliliği tartışılmaktadır. Buna göre:

⁴ Ayrıntılı bilgi için bakınız Kök-Çoban, 2009; 61-87

Özel teşebbüsün amaç fonksiyonu, $\text{Max. Kar} = \text{Toplam Gelir} - \text{Toplam Maliyet}$ iken, KİT'in amaç fonksiyonu $\text{Max. Net Sosyal Fayda} = \text{Toplam Gelir} - \text{Toplam Maliyet} \pm \text{Dışsallıklar} + \text{Tüketici Fazlası}$ 'dır. Bilindiği gibi, refah doktrini çerçevesinde mübadelede etkinlik koşulunun sağlandığı iki tüketicili, iki mallı bir ekonomide, iki taraf için avantajlı ticaretin sona erdiği durum veri iken, mallar kişiler arasında yeniden dağıtılsa (tahsis edilse), en az bir kişinin durumunu kötüleştirmeksizin diğerinin durumunu iyileştirmenin mümkün olmadığı hal (durum) tahsis etkinliği olarak tanımlanmaktadır. Tüketimde dışsallıkların hesaba katılmadığı durumlarda aşağıdaki şekilde hipotetik olarak tanımlanmış W_0, W_1, \dots, W_m gibi rekabetçi her denge aynı zamanda Pareto optimal dağılım süreci olarak kabul edilir. Bu daraltılmış temsili ekonomide, tüketiciler arasında gelir, adaletsiz bir şekilde dağılmış (fiili durum) olabilir. Hükümetin daha adil bir gelir dağılımı politikasına işlerlik kazandırabilmek için, başlangıç donanımına (eko-demokratik uzlaşma yaklaşımı çerçevesinde) müdahale ettiği varsayılırsa, piyasalar yeni bir denge sürecine bağlı olarak, rekabetçi denge noktalarından uzak bir noktada (minimize edilecek bir sapma ile örneğin şekilde W'_2) dengeye gelebilecektir. Bu durum "second theorem of welfare economics" olarak tanımlanmaktadır(Ruffin,1992).

Net sosyal fayda maksimizasyonunun KİT'lerce temel amaç edinilmesinin ana nedeni, Pareto'nun İkinci En İyi Teoremi'ni referans alan iktisadi modellere işlerlik kazandırmaktır. KİT'lerin kuruluş felsefesine uygun amaç fonksiyonu ile rekabetçi özel sektörün, giderek tekelleşen amaç fonksiyonu birlikte değerlendirilebilir. KİT'lerin amaç fonksiyonu, $\text{KİT Karı} < \text{Monopolcü Kar}$ ve $\text{KİT Karı} < \text{NSF kısıtlarını}$ sağlayacak şekilde ele alınırsa; KİT'lerin ortaya çıkışını zorunlu kılan siyasi, sosyal ve ekonomik boyutları yansıtan temel nedenler gözetilmiş olur. Böylece, KİT-Özelleştirme Bileşimli Bir Regülasyon Yaklaşımı ile işleyen piyasa mekanizmasının başarısızlığını düzeltmek, istikrarı sağlamak, ekonomideki gelir dağılımının yapısını geniş halk kitlelerine yönlendirmek mümkün olabilir. Dolayısıyla uzun dönemli Eko-Demokratik Uzlaşma modelini esas alan karar alıcı bireylerin (anayasal süreçle belirlenmiş sözleşme hukukundan doğan haklar çerçevesinde özel teşebbüs girişimcileri ve kamu temsilcileri) katılımcı iradeleriyle oluşan temel ilkeler bağlamı bir anayasal sürece işlerlik kazandırılabilir.

İkinci En İyi Teoremi Temelli Refah Modeli, Türkiye özelinden hareketle gelişmekte olan ekonomiler için genel bir model olarak şu şekilde kurgulanmıştır(Kök-Çoban, 2009; 76): Çeşitli kesimlere sağlanılan imtiyazların ortadan kalkması, haksız rekabetin asgari düzeye inmesi ve rekabetin adil koşullarda gerçekleşmesi, devletin, istikrarı ve verimliliğe dayalı bölüşümü birinci dereceden önemsemesi, devletin asli fonksiyonlarını yerine getirirken, volontarist ve popülist kaynak kullanımına son vermesi, başka bir ifadeyle üretken kaynak kullanımını daha da etkinleştirilmesi.

Bu temel kaygılar dikkate alındığında, modele yönelik dinamik etkinlik analizine esas olan beş temel varsayım şu şekilde sıralanmaktadır:

i. Siyasal liberalizm ve bundan ortaya çıkan güç doktrini deneyimleri vaad edilen tatmin edici refah seviyesini yaratmada başarısızdır.

ii. Küresel rekabetin ortaya çıkardığı alan ekonomileri tekelleşme sürecini realize etmektedir.

iii. Her iktisadi olayın temel karar alıcısı olan insan hem arz, hem de talep yönlü tasarruflarında homoeconomicus olduğu kadar, homosyologicus bir varlıktır.

iv. Kamusal ve özel refah malları tedarik, üretim ve pazarlama sürecinde birbirlerinin hem ikame edicisi hem de tamamlayıcılarıdır.

v. Burada refah iktisadının temel dinamiği olan iktisadi etkinlik, kaynak tahsisine referans olan ikinci En İyi Teoremi Temelli Eko-Demokratik Uzlaşma modeli için de temel ölçüttür. Bu ölçütün, her bir ülkenin kendi Performans Değerlendirme Merkezi tarafından modelin işlerliğini sağlayan referans gösterge olarak kullanılması önerilmektedir.

"Dinamik etkinlik" olgusu, kartezyen çerçevede hipotetik olarak ele alınmakta ve iktisadi birimlerin genel etkinlik seviyesinin belli zaman dilimleri içinde (yıl, 15-20 yıl gibi) tespit edilebileceğine dikkat çekmektedir. Ülkenin üretim yapısını, çok ürünlü bir firmaya veya endüstrinin küme (Tarım, otomotiv, kauçuk endüstri vb.) birimlerle içerilmiş üretim fonksiyonuna benzetelim. Şekil-1.12'de görüldüğü gibi, özel refah malları üreticisi A'nın ($A_{K,L}^{XPW}$) özel sektörde X özel refah malı, B'nin ($B_{K,L}^{YPW}$) ise kamu sektöründe Y

kamusal refah malını ürettiğini kabul edelim ve bunları koordinat sistemi üzerindeki eksenlere yerleştirelim. Buna göre bir ülke, koordinat eksenleri boyunca hem :

$$\sum_{i=1}^m X_1, X_2, \dots, X_m = \sum_{i=1}^m X$$

hem de:

$$\sum_{i=1}^m Y_1, Y_2, \dots, Y_m = \sum_{i=1}^m Y$$

mallarını üretebileceği emek ve sermaye stokuna sahiptir. Veri üretim faktörleri çerçevesinde her iki üreticinin Şekil 12'de görüldüğü gibi Pareto'nun Birinci En İyi Teoremi çerçevesinde Eko-Demokratik Uzlaşma doğrusu üzerindeki denge W_0 olsun (W_0, W_1, \dots, W_m hipotetik mübadelede denge varsayımı). Buna göre, koordinat düzlemi içindeki herhangi bir noktaya tekabül eden refah seviyesi, ülkenin veri sermaye stokları ile üretilebilecek WP ve WPr malları bileşiminden bir tanesini göstermektedir. Örneğin, $M_0, M_2, M_4, M_6, M_{10}$ mübadele eğrileri kümesi, WP orijinine dışbükey eğrileri; yine m_1, m_3, m_5, m_7, m_9 mübadele eğrileri de WPr orijinine dışbükey eğrileri temsil etsin.

Ortodoks standart iktisat teorisine göre tam rekabet şartları altındaki mübadele eğrileri, Refah Transformasyon Doğrusu üzerinde (Eko-Demokratik Uzlaşma Eğrileri) dengede iken $MRTS_{(K,L)}^{XPrW} = MRTS_{(K,L)}^{YPW} = \frac{PL}{PK}$ koşulu sağlanmaktadır. Bu koşullarda ortaya çıkmış üretici dengesi ile tüketici (A,B) dengesinin ($MRS_{(K,L)}^{XPrW} = MRS_{(K,L)}^{YPW} = \frac{Py}{Px}$) eşanlı olarak birlikte sağlandığı olgu $(MRTS_{(K,L)}^{XPrW} = MRTS_{(K,L)}^{YPW}) = (MRS_{(K,L)}^{XPrW} = MRS_{(K,L)}^{YPW})$ mikro genel denge olarak bilinmektedir.

Ancak, ekonometrik model çerçevesinde ortaya çıkan üretim fonksiyonlarının bileşkesi olan hipotetik denge gerçekte W_0 değil, W_0' olabilir (hata terimi: ε nin modele ilave edilmesiyle). Kurgulanan örnek olaya tekrar dönersek; KİT ve Özel sektör faktör donanımının özelleştirme sürecine bağlı olarak yeniden tahsis edildiğini esas alan İkinci En

İyi Teoremi Temelli Refah Modeli olarak kurgulanan Eko-Demokratik Uzlaşı Yaklaşımına göre erişilebilir potansiyel denge W_3' ile açıklanabilir. Burada açıklanan model, KİT yapılanmasına bağlı sermaye birikiminin hangi ölçüde özelleştirilmesinin toplumu “tatmin edici refah” seviyesine ulaştırabileceği tartışmasıdır. Şekilde görülen ideal denge W_0 (W_1, \dots, W_m) Pareto tipi I (The first theorem of welfare economics) ile ekonometrik bağlamda ele alınan sapmalı denge W_3' Pareto tipi II (second theorem of welfare economics) analizleri birlikte ele alındığında, başlangıçtaki dinamik etkinlik ölçütü ile ortaya çıkan W_0 denge noktasından regülasyon modellemesi ile W_3' e erişilmektedir. Burada esas olan beklenti sadece İkinci En iyi Teoremini doğrulamak değil, aynı zamanda hipotetik etkinlik yerine ampirik denge noktası olarak kabul edilen W_3' denge sürecindeki etkinsizliğin minimize edilmesidir. Böylece özel ve kamusal refah mallarına yönelik üretim, bölüşüm ya da tüketime ilişkin Eko-Demokratik Uzlaşı yaklaşımı, gerçek dengenin dinamik süreçle belirlenmiş olan bant alanı içinde olduğunu kabul etmektedir. Zira bu etkinsizliğin temel nedenlerinden biri, dışsallık yaratan değişkenlerden bazılarının kontrol edilemeyişiştir. İkincisi, birincisine bağlı olarak yanlış kaynak tahsisine yol açan politika tercihleridir (Özelleştirme Rasyonlitesi). Nitekim, kamusal üretim alanında dışsallık olgusunu; özel üretim alanında ise içsellik analizlerini hesaba katmayan modeller uygulanabilir model olma niteliğini kaybetmektedir. Bu bağlamda üretim açısından yukarıda belirtilen tatmin edici refah modeli ile Net Sosyal Fayda fonksiyonunu örtüştüren KİT-Özelleştirme Bileşimini temsil eden bir regülasyon yaklaşımının, küresel ölçekteki tekelleşme olgusunun doğurduğu dengesizliği ortadan kaldırması amaç fonksiyonunun yeniden tanımını gerektirmektedir(Kök, 1995: 175).

Böylece tam rekabet ve refah maksimizasyonuna göre olması gereken "ideal denge" noktalarından daha farklı noktalarda oluşan fiili denge (pozitif-negatif sapmaları içeren şekli ile) analiz edildiğinde modelin geçerliliği bu sapmaların minimize edilmesiyle açıklanabilir. Bu denge öylesine kabul edilebilir seviyede olmalıdır ki; hem özel refah mallarının (WPr), hem de kamusal refah mallarının yarattığı refah seviyesi (WP) eşanlı olarak çözümlensin. Bu analitik yaklaşım, koordinat düzlemi içinde yer alan "tatmin edici

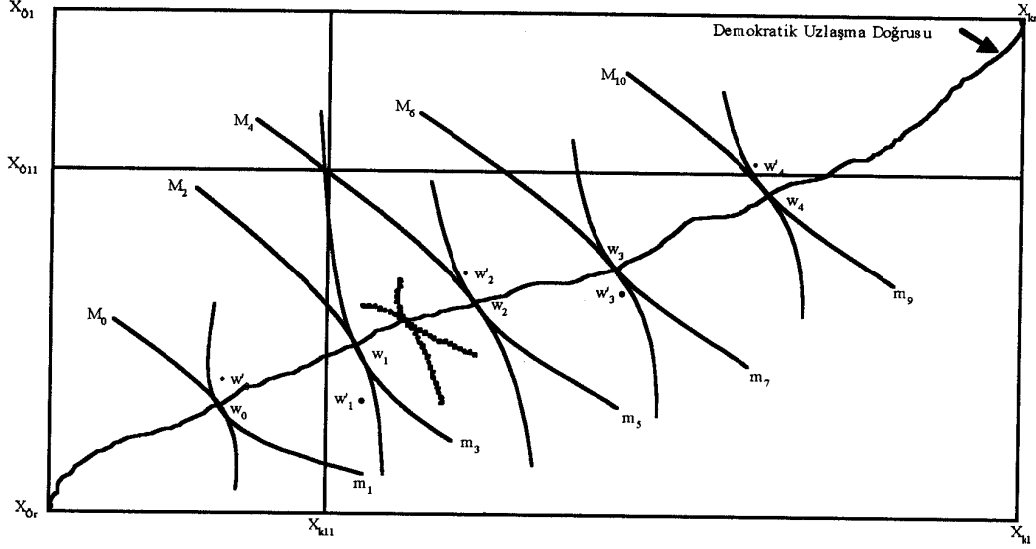
refah bileşkesi (eko-demokratik uzlaşa yaklaşımı) ile açıklanabildiği ölçüde matematiksel istatistik teknikleri ile de sınanabileceği savı tartışmaya açılmaktadır.

Kısaca her iki mal grubunun, (örneğin W_0, W_0' ; W_1, W_1' ; W_2, W_2' ; W_3, W_3' ; W_4, W_4' gibi) zaman, mekân ve faktör boyutu içinde genel etkinlik seviyesi hangi ölçüde yükseltilebiliyorsa "tatmin edici refah" seviyesi de o ölçüde yükselecektir. Basit aritmetik notasyonlarla bu yaklaşımı açıklarsak; her bir refah malı grubuna ilişkin, üretim fonksiyonları bağlamında oluşan özel refah malları üretiminin yarattığı refah ile kamusal refah mallarının yarattığı refah Eko-Demokratik uzlaşa doğrusu üzerinde toplanabilecektir. Amaç fonksiyonu:

$$WTE = \left[\sum_{i=1}^m X_1, X_2, \dots, X_m = WPr \sum_{i=1}^m X \right] + \left[Wp \sum_{i=1}^m Y_1, Y_2, \dots, Y_m = \sum_{i=1}^m Y \right]$$

(WTE: Tatmin Edici Beklenen Toplam Refah, WPr: Özel refah malları üretiminin sağladığı refahı, Wp: Kamusal refah malları üretiminin sağladığı refahı) Buna göre $WTE = WPr + Wp$ "tatmin edici refah bileşkelerini mal piyasaları kısıtıyla temsil eden ve genel denge konseptinde bilinen üretici ve tüketici dengesi, eşanlı olarak "demokratik uzlaşa doğrusu" üzerinde belirlenir.

Şekil 1.13.: Eko-Demokratik Uzlaşma ve Faktör Donanımı Etkinliği

Kaynak: Kök, 1995; 175

Bu şekilden de anlaşılacağı gibi kişisel refah ve ulusal rekabet, hem özel, hem de kamusal refah mallarının sürdürülebilir üretim ve ona paralel faktör gelirlerinin paylaşımına bağlıdır. Diğer yandan da özel ve kamusal mallara ilişkin üretim ile tüketim etkinliğini eşanlı sağlayan genel dengenin politika tercihleri çerçevesinde -KİT-Özelleştirme Bileşimi Bir Regülasyon Yaklaşımının hangi ölçüde başarılılabildiği tezi savunulmaktadır.(Kök-Çoban, 2009; 75)

İKİNCİ BÖLÜM

KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİ VE DEREGÜLASYON ARACI OLARAK ÖZELLEŞTİRME

1929 ekonomik buhranı, tüm ülke ekonomilerini, dış ticaret hadlerinin bozulması, ithalat hacminin daralması ve bütçe gelirlerinde daralma şeklinde etkiledi. Buhranın yarattığı ekonomik darboğaz, devletin ekonomik hayata daha fonksiyonel ve daha düzenleyici rol oynaması sonucuna bağlı olarak KİT'leri doğurmuştur. Bu süreç sonucu Türkiye'de devletçi bir kalkınma anlayışının benimsenmesiyle, KİT'ler 1930'ların başlarında piyasalara endüstriyel bir temel oluşturmak ve özel sektöre destek sağlamak amacıyla kurumlaşmıştır. 1970'li yıllarda yaşanan stagflasyon krizi ve bu krize bağlı olarak ortaya çıkan ekonomik sorunlar kamunun ekonomi içerisindeki rolünün sorgulanmasına neden olmuştur. Bu gelişmeler sonucunda 1980'li yıllardan itibaren özellikle Neo-liberal politikaların ağırlık kazanmasıyla KİT'lerin kaynakları etkin kullanamadıkları görüşü işlenmeye başlanmıştır. Ayrıca, KİT'lerin görev zararları ve finansman açıklarının destekli bütçe üzerinde yük oluşturması, KİT'lerin özelleştirme kapsamında gündeme gelmesine neden olmuştur.

2.1. KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİ: TEORİK, İŞLEVSEL VE UYGULAMALI ÇERÇEVE

Gelişmiş ve gelişmekte olan çoğu ülkelerde yaygın bir şekilde görülen KİT'ler, devletin ekonomiye müdahale etme gereğinin bir sonucu olarak ortaya çıkmış ve 1930 sonrasında büyük önem kazanmış kuruluşlardır. Genel olarak bakıldığında ülkelerin ekonomik sistemleri, gelişmişlik düzeyleri, sosyal ve siyasal hedefleri KİT'lerin farklı şekillerde ortaya çıkmasına ve devletin ekonomik yaşama müdahalesinin boyutunun geniş bir alana yayılmasına neden olmuştur.

KİT ekonomisi, firma teorisi, endüstri ve sektör ekonomilerinin alt disiplini olarak değerlendirilebilir. Ekonomide devletin piyasa şartlarına müdahale edebilmesi, birçok

yöntemin yanı sıra işletmecilik vasfını da korumasıyla mümkündür. Bu nedenle, KİT'ler ekonomide aktif kaynak tahsisinin önemli bir aracı durumundadırlar(Kök, 1995; 17).

KİT'ler, devletin artan ekonomik ve sosyal görevlerinin bir uzantısı olarak ortaya çıkmış kuruluşlar oldukları için en genel anlamda: “Devletin mal ve hizmet sunumunu gerçekleştirmek için kurduğu tüzel kişilikler” olarak tanımlanmaktadır. KİT'leri ilk kez ayrıntılı bir şekilde tanımlayan 1984 tarihli 233 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede (KHK), KİT'lerin İktisadi Devlet Teşekkülleri (İDT) ve Kamu İktisadi Kuruluşlarının (KİK) ortak adı olduğunu belirterek bu kavramları ayrıntılı bir şekilde tanımlamaktadır. Her iki kuruluşun sermayesi devlete ait olmakla birlikte bu iki kuruluş birbirinden farklıdır. İDT, sermayesinin tamamı devlete ait olan ve ekonomik alanda ticari esaslara göre mal ve hizmet üreterek faaliyette bulunan kuruluşlardır. İDT'lerin temel nitelikleri, kârlılık ve verimlilik kriterlerine uygun olarak çalışmalarıdır. İDT, Müessese, Bağlı Ortaklık, İşletme, İştirakler gibi çeşitli kuruluşlarla karşılanmaktadır. Müessese, sermayesinin tamamı hür iktisadi devlet teşekkülüne ait işletme ya da işletmeler topluluğudur. Bağlı ortaklık, sermayesinin %50'sinden fazlası bir kamu iktisadi teşekkülüne ait işletme ya da işletme topluluğudur. İşletme ise Müesseselerin ve bağlı ortaklıkların mal ve hizmet üreten fabrika ve diğer birimleridir. İştirakler ise, her hangi bir firma ya da işletmenin sermayesinin %50'sinden azına, KİT'lerin ya da bağlı ortaklıkların sahip olması durumudur(Yosmaoğlu N., Yayın Tarihi Belirtilmemiş; 33). KİK ise, sermayesinin tamamı devlete ait olan tek el niteliğindeki mallar ile temel mal ve hizmetleri üretmek ve pazarlamak üzere kurulan ve kamu hizmeti niteliği ağır basan KİT'lerdir. KİK'ler görevlerini ekonomik ve sosyal gerekçelere göre yerine getirmektedirler.

KİT kavramı ile ilgili olarak, çeşitli tanımlar bulunmakla birlikte literatürde ortak bir KİT tanımında uzlaşamadığı görülmektedir. KİT kavramını karşılamak üzere ülkelerde farklı ifadeler kullanılmaktadır. Örneğin İngiltere'de “ulusallaştırılmış endüstri”, Fransa, ABD, Kanada ve Avustralya'da “kamu teşebbüsü” ifadeleri kullanılmaktadır.

KİT'ler, genel olarak; “kamusal kaynakları kullanarak ekonomik alanda faaliyet gösteren devlet şirketleri” olarak tanımlanmakta; Avrupa Birliği, IMF ve OECD tarafından

yayımlanan yasal metinler ve dokümanlarda ise “*yönetim kontrolü* merkezi veya yerel kamu idarelerinin elinde olan işletmeler” şeklinde tanımlanmaktadır(Hazine, Kamu İşletmeleri Raporu, 2008; 1).

Diğer taraftan, 1982 Anayasası'nın “Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Denetimi” başlıklı 165 inci maddesinde ise KİT'ler “sermayesinin yarısından fazlası doğrudan doğruya veya dolaylı olarak devlete ait olan kamu kuruluş ve ortaklıkları” şeklinde tanımlanmaktadır.

5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanununda; devlete, il özel idarelerine, belediyelere, diğer kamu idarelerine ve kuruluşlarına ait veya bağlı olup, faaliyetleri devamlı bulunan ticarî, sınaî ve ziraî işletmeler “İktisadî Kamu Kuruluşları” olarak düzenlemelerde tanımlanmıştır.

KİT'ler, “ekonomik faaliyette bulunmak üzere devlet ya da başka bir kamu kuruluşu tarafından yalnız veya ortaklık yolu ile oluşturulan, sermayesinin tamamı veya çoğunluğu devlet veya diğer kamu kuruluşlarına ait bulunan, doğrudan doğruya veya dolaylı biçimde devlet tarafından denetlenen ve ürettikleri mal ve hizmetlerden yararlanabilmek için karşılık ödenmesi gereken iktisadi işletmeler” olarak daha geniş bir anlamda da tanımlanabilir(Akgüç, 1981; 23).

KİT'ler, literatür ve teoriden hareketle en geniş anlamda: “Bir kuruluş statüsüne göre kamuca kurulan, pazarlanabilen yani kişisel mal yada hizmet üreten, ya mülkiyetinin ve/veya denetiminin yeterince devlet elinde olması nedeniyle yönetim kurullarının hükümetçe atandığı; cari maliyetlerini finanse eden gelirlerinin çoğunu hazineden elde etmeyen teşebbüsler(firmalar) olup, ilke olarak sosyal faydanın maksimizasyonu amacına göre kaynak tahsis edecek olan kuruluşlardır.”(Jones Leroly, 1975, Aktaran, Kök, 1995; 18).

Bu geniş tanıma göre KİT'lerin temel unsurları:

- i. Kanun aracılığı ile kuruluş statüsüne sahip olmak,

- ii. Pazarlanabilen mal ve hizmet üretmek,
- iii. Mülkiyetin ve denetimin yeterince devlet elinde olması nedeniyle yönetim kurulları hükümetçe atanmış olmak,
- iv. Cari işletme faaliyetlerine bağlı finansman giderlerinin çoğu, üretim ve satış faaliyeti sonucu karşılamak,
- v. Kuruluş amacına uygun temel ilke olarak net sosyal faydanın maksimizasyonunu gerçekleştirebilecek kaynak tahsisi araçlarını kullanabilmektir, şeklinde sıralanabilir.

2.1.1. KİT'lerin Amaç Fonksiyonu ve Kuruluş Nedenleri

KİT'lerin oluşumunun pek çok nedeni vardır: Devletlerin mal ve hizmet üretimi ile ticari faaliyette bulunması; genel olarak, ekonomik, sosyal, politik, mali, askeri, kültürel, tarihsel, doğal kaynakların rasyonel kullanılması, gelişmeyi başlatmak ya da hızlandırmak, teknolojik gelişme sağlamak, darboğazları aşmak, atıl kapasiteleri kullanmak gibi nedenlerdir. Günümüzde, çevre kirliliğini önlemek, bölgesel denge sağlamak, iş güvenliğini geliştirmek, büyük ekonomik güçler karşısında ülkeyi korumak, tüketiciyi korumak gibi etkenler KİT'lerin oluşumunun önemli nedenleridir.

Literatürde (Marchand et al., 1984; Ramanathan, 1986; Domberger ve Piggott, 1986; Ramamurti, 1987; Perelman ve Pestieau, 1988; Cremer et al., 1989; Zeckhauser ve Horn, 1989; Vining ve Boardman, 1992) özel işletmelerin kısa ve orta vadeli finansal göstergelerindeki (karlılık vb.) iyileşmeler değerlendirilirken KİT'lerin temel amaçları şu şekilde sıralanmaktadır:

- i. İktisadi faaliyetlerin koordinasyonu esas alınarak kaynakların etkin kullanımını sağlamak ve işletmelerin rekabet gücünü artırmak,
- ii. Gelir ve refah eşitsizliğini azaltmak; bölgelerarası dengesizliği gidermek, bölgesel gelişmeyi uyararak sosyal kesimler arasındaki sosyal eşitsizliği dengelemek ve adaleti tesis etmek,

- iii. İstihdam yaratmak, devlet bütçesine yönelik gelir sağlamak ve fiyat istikrarını oluşturmak,
- iv. Üretime yönelik niteliksel işgücü oluşumuna katkı sağlamak; çalışma şartlarını iyileştirerek çalışanların refahını artırmak ve çalışanların katılımcılığını teşvik etmek,
- v. İthal ikamesini teşvik eden politika uygulamalarına olanak sağlamak,
- vi. Temel altyapı yatırımlarını gerçekleştirmek, sosyal güvenliği teşvik etmek ve kamusal kolaylıklar sağlamak,
- vii. Ekonomiye yön vermek ve ekonomik kalkınmayı sağlamak,
- viii. Dış ticareti geliştirmek, elde edilen döviz kazançlarını teknolojik bağımsızlığı azaltacak üretken alanlarına yönlendirmek ve kendine yeterli bir ulusal ekonomi yaratmak,
- ix. Kâr maksimizasyonu yerine refah optimizasyonunu sağlayabilmek,
- x. Stratejik faaliyetleri kontrol altına alarak devletin siyasi otoritesini kuvvetlendirmek şeklinde özetlenebilir.

KİT'lerin temel amaç fonksiyonu, esas itibariyle net sosyal fayda fonksiyonu ile açıklanmaktadır. Bu nitelik, KİT'leri özel teşebbüslerden ayıran en önemli husustur. 233 sayılı KHK ile yapılan düzenlemede; kamu kaynağı kullanmak suretiyle mal ve hizmet üretiminde bulunan genel ve katma bütçeli idarelere ait iktisadi kuruluşlar KİT kapsamı dışında tutulmuşlardır. Çünkü KİT'ler, kaynak tahsisini sağlarken, hem özel teşebbüse benzer bir şekilde kar, hem de net sosyal fayda azamileştirilmesi ilkesine göre faaliyette bulunurlar. Buna göre KİT'lerin amaç fonksiyonu:

$$\text{Maksimum Net Sosyal Fayda} = \text{Toplam Gelir} - \text{Toplam Maliyet} \pm \text{Dışsallıklar} + \text{Tüketici Fazlası}$$

Net sosyal fayda azamileştirilmesinin KİT'lerce temel amaç edinilmesi, Pareto optimalitesine ulaşma yaklaşımını doğurmaktadır. Neo-klasik yaklaşımda KİT'lerin varlığı bazı sektörlerde doğal tekellerin oluşması nedeniyle kabul edilebilmektedir. Toplam maliyetler içinde sabit maliyetlerin payının çok önemli olduğu sektörlerde ve üretim

dallarında azalan maliyet koşulları geçerli olmaktadır. Özellikle üretimde coğrafi bakımdan geniş alana dağıtılması zorunlu olan altyapı tesislerinin toplam maliyetler için geniş yer tutması, ortalama maliyetlerin azalmasına, dolayısıyla doğal tekellerin oluşmasına yol açmaktadır

Azalan maliyet koşullarının yürürlükte olduğu üretim dallarında üstünlüğü ele geçiren özel işletme sahipleri, üretimlerini artırdıkça ortalama maliyetlerin azalması nedeniyle, rakiplerini elimine ederek tekel durumuna geçerler. Üretimlerini kısıtlayıp, yüksek fiyatlar uygulayarak aşırı kâr sağlamayı tercih ederler. Böylece kaynak dağılımını optimumdan uzaklaştırırlar. Maksimum sosyal verimliliğin gerçekleştirilmesi için, bu tür işletmelerin KİT'ler biçiminde kurulması gerekmektedir.

KİT'lerin ortaya çıkışını zorunlu kılan siyasi, sosyal ve ekonomik boyutları yansıtan dört ana neden şunlardır:

- i. Piyasa mekanizmasının başarısızlığını düzeltmek, istikrarı saptamak,
- ii. Ekonomideki çıkar dağılımının yapısını değiştirmek,
- iii. Uzun dönemde ekonominin kaynak planlamasını kolaylaştırmak,
- iv. Ekonominin niteliğini, kapitalizmden sosyalizme dönüştürmek.

Yukarıda sıralanan hususlar, sosyalist ekonomilerde, uygulama alanı içinde görülebilir. Karma ekonomilerde ise, yabancı sermayenin egemenliğini kırma, milli sanayinin güçlendirilmesine yönelik çabalar olarak değerlendirilebilir. Ayrıca bu hususlar, belli dönemlerde ortaya çıkan suni darlıkları önleme, kullanılan mal ve hizmetleri uluslar arası standartların seviyesine çıkarma, ekonomiye yön verme ve ülke ekonomilerinin uluslar arası rekabette yer alabilecek seviyeye ulaşmalarını sağlayacak dinamik bir güç yaratma şeklinde yorumlanabilir.

Piyasada özel teşebbüsler ile birlikte faaliyet gösteren KİT'lerin kamu yararı gibi yüklendikleri görev, bu firmaların minimum maliyetle üretim yapabilmelerini imkânsız kılacaktır. Böyle bir durum KİT'lerin piyasada kalmasını güçleştireceği için düzenleyici

otoriteler, net sosyal faydayı sadece KİT sabit maliyetinin getirisi ile değil, aynı zamanda birçok davranış kalıpları yönüyle inceleme ve gözetmek zorunda kalacaklardır. Bu bağlamda kamu işletmelerinin genel amacı toplum menfaatine olan sosyo-ekonomik amaçları gerçekleştirmek ve net sosyal faydayı maksimize etmektir. Ancak burada temel sorun, amaç ve hedeflerin açık ve seçik bir şekilde belirlenmemiş olması kadar, uygulama sonuçlarının belirlenen hedeflerden nasıl, ne kadar ve neden saptığını belirlemek de önemlidir(Kök, 1995; 21-25).

2.1.2. Türkiye’de KİT’lerin Tarihsel Gelişimi

Türkiye’de KİT’lerin kurulmasına, 1930’ların başlarında, endüstriyel bir temel oluşturmak ve o yıllarda henüz gelişme aşamasında olan özel sektöre destek sağlamak amacıyla başlanılmıştır. KİT’lerin, sistemli bir şekilde kuruluşları ve gelişmeleri her ne kadar 1930’lu yıllardan sonra gerçekleştirilmiş ise de, Cumhuriyet öncesi dönemde de özellikle Ordu ve Sarayın ihtiyaçlarını karşılamak üzere bazı devlet işletmelerinin kurulduğu görülmektedir.

Cumhuriyet öncesi Osmanlı döneminde KİT sayılabilecek ilk kuruluş olan “Top Asitanesi” esas olarak ordu ve sarayın ihtiyaçlarını karşılamak üzere on beşinci yüzyılda kurulmuştur. Zamanla bünyesi ve ismi değişen “Top Asitanesi” bugünkü Makina ve Kimya Endüstrisi Kurumu’nun temelini oluşturmaktadır.. 1810 yılında; Beykoz Teçhizat-ı Askeriye Fabrikası (Askeri kundura, çizme, palaska üretimi), 1835’de kurulan Feshane ve Çuha, 1845’de kurulan Hereke İpekli ve Yünlü Dokuma Fabrikası ve 1850’de kurulan Bakırköy Pamuklu Dokuma Fabrikaları daha sonra Sümerbank bünyesinde uzun yıllar hizmet vermiş ve günümüze kadar ulaşmıştır(YDK, KİT Genel Rapor, 2000).

Cumhuriyet öncesi dönemde kurulan işletme ve fabrikalar ile sandıkların başlıcaları şunlardır: 1843 yılında, Fevaid-i Osmaniye (Deniz yolu işletmesi); 1863 yılında, Ruscuk Memleket Sandığı; 1888 yılında, Ziraat Bankası (Memleket Sandıkları banka olarak yeniden yapılandırılmıştır); 1892 yılında, Yıldız Çini Fabrikası gibi.

İlk Devlet Bankası olma özelliğini taşıyan Ziraat Bankası, 1863 yılında tarımı kredilendirmek amacıyla kurulan Memleket Sandıkları'nın, 1888'de Banka haline dönüştürülmesi ve 1937 yılında da bugünkü halini almasıyla günümüze kadar gelmiştir. TC Ziraat Bankası 2000 yılında çıkarılan 4603 sayılı Kanunla özelleştirilmek üzere yeniden yapılandırılmıştır.

Cumhuriyetin ilanından hemen sonra 17 Şubat - 4 Mart 1923 tarihleri arasında toplanan İzmir İktisat Kongresi'nde, kalkınmanın gerçekleştirilmesinde özel teşebbüsün itici güç olması ve Devletin özel girişimciliği desteklemesi ve teşvik etmesi fikri ağırlıklı görüş olarak benimsenmiştir. Bu bağlamda, 19.4.1925 tarih ve 633 sayılı Kanunla, Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası" kurulmuştur. Özel sektörün, güçlendirilmesi amacıyla 1924 yılında İş Bankası, 1926 yılında Emlak ve Eytam Bankası kurulmuştur. Kongrede alınan kararların 1927'de çıkarılan Teşvik-i Sanayi Kanunu ile 1930'lu yılların başına kadar desteklenmesine karşılık, özel teşebbüsün yeterli sermaye birikimine sahip olmaması, alt yapı sorunları, yetişmiş insan gücünün yetersizliği ve dünyayı sarsan 1929 ekonomik buhranının etkileri v.b. nedenlerle, uygulanan ekonomik politikalardan beklenen olumlu sonuçlar alınamamıştır. Bu nedenle yeni bir ekonomik modelin uygulanması mecburi olmuştur. Bu yeni modelde Devletin, planlı bir şekilde bizzat kuracağı iktisadi teşebbüsler aracılığı ile sanayileşmeyi gerçekleştirmesi savunulmuştur.

1931-1950 döneminde devletçilik uygulamaları ağır basmış, Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası'nın sorumluluğundaki tesisler, 03.07.1932 tarih ve 2058 sayılı Kanunla kurulan *Devlet Sanayi Ofisi*'ne verilmiş, Bankacılık işlemleri de 07.07.1932 tarih ve 2062 sayılı Kanunla kurulan *Türkiye Sanayi Kredi Bankası*'na devredilmiştir. Devlet Sanayii Ofisi ve Türkiye Sanayi Kredi Bankasının kurulması, ekonomik çevrelerde büyük tepkiyle karşılanmış, bunun üzerine anılan bu iki kuruluş "mevcut yapıları içerisinde faaliyette bulunmalarının, milli sanayinin gelişmesine katkıda bulunmaktan çok, özel sektörü caydırıcı etkisi olduğu" gerekçesiyle kapatılarak, 03.06.1933 tarih ve 2262 sayılı Kanunla kurulan Sümerbank'a devredilmiştir(YDK, KİT Genel Rapor,2000).

1933 yılı, Sümerbank'ın kurularak Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın öngördüğü projeleri uygulamaya başlaması, Türkiye ekonomisinin bugünkü biçimini almasında etkin bir rol oynayan ve bugün de uygulanmakta olan "*Karma Ekonomik Model*"in uygulanma sürecinin başladığı önemli bir yıl olmuştur.

Sümerbank'a verilen görevler, KİT'lerin katı bir Devletçilik anlayışı ile kurulmadığını, aynı zamanda, ekonomik açıdan önemli sanayi dallarında faaliyet gösterecek özel sektörün kurulması ve geliştirilmesini, yine bu sektörlerin sermayelerine iştirak etmek, kredi temin etmek ve nitelikli personel yetiştirmek suretiyle teşvik etmek amacı taşıdığını göstermektedir.

Bu dönemde sanayinin geliştirmesi için Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı hazırlanmış, planda yer alan projeleri gerçekleştirme görevi de Sümerbank'a verilmiştir. Planda yer alan projeler, dokuma, maden, selüloz, seramik ve kimya sanayileri olmak üzere beş sektörde toplanmıştır. Sümerbank kendisine verilen yatırım görevlerinin büyük çoğunluğunu başarıyla gerçekleştirmiştir. Sümerbank tarafından kurulan ve daha sonra ayrı teşebbüsler haline getirilen temel sanayi kuruluşlarının çoğu günümüzde de faaliyetlerini sürdürmektedirler.

KİT'lerin ekonomideki artan önemi, bu kuruluşların genel bir düzenlemeye tabi tutulmaları gereğini ortaya çıkarmıştır. Nitekim, 17.06.1938 tarihinde 3460 sayılı, "*Sermayesinin Tamamı Devlet Tarafından Verilmek Suretiyle Kurulan İktisadi Teşekküllerin Teşkilatıyla İdare ve Murakabeleri Hakkında Kanun*" çıkarılarak, o tarihte sermayesinin tamamı Devlete ait teşekküllerden Sümerbank, Etibank, T.C. Ziraat Bankası, Denizbank ve Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu bu Kanuna tabi tutulmuştur. Bunun yanı sıra sermayesinin en az yarısı İDT'ye ait olan şirketlerin bilançolarının tanzimi ile murakabeleri de anılan kanuna tabi kılınmıştır.

18.01.1940 tarih ve 3680 sayılı Milli Koruma Kanunu ile Devlet'in ekonomideki ağırlığı daha da sistemleştirilmiş, daha önce TBMM yetkisinde olan KİT'lerin kuruluşu Bakanlar Kurulu'nun yetkisine bırakılmıştır. Böylece, hükümet her türlü alanda, her türlü

ticari ve endüstriyel işletme kurma, hatta gerekli gördüğü özel sektör işletmelerine el koyabilme ve bunları işletme imkanına sahip olmuştur.

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'ndan sonra İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı da hazırlanmış ancak, İkinci Dünya Savaşı'nın, savaşa aktif olarak yer almamakla birlikte, Devlet'in tüm dikkatini savaşa yöneltmiş olması nedeniyle ülkenin ekonomik ve sosyal hayatına olumsuz şekilde yansımaları nedeniyle İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı uygulanamamıştır.

1950 yılında, çok partili demokratik sisteme geçişle birlikte yapılan seçimler sonucunda iktidara gelen siyasal partinin hükümet programında "... bundan böyle amme karakterini haiz olmayan sahalarda işletmeciliğe geçmeyeceğimiz gibi muhtelif sebepler altında kurulmuş olan işletmeleri, amme hizmeti gören ve ana sanayiye taalluk edenler hariç muayyen bir plan dahilinde elverişli şartlarla peyderpey hususi teşebbüse devretmeye çalışacağız..." denilmek suretiyle, Devlet'in ekonomideki payının küçültülmesi hedeflenmiş olmasına karşılık, aynı partinin iktidarının sürdüğü 1950-1960 döneminde, Devletin ekonomideki payının küçültülmesi sağlanamamış, mevcut KİT'lerin özel sektöre devredilmesi bir yana, bu dönemde TCDD, PTT, Denizcilik Bankası T.A.Ş., ve DMO, İDT haline dönüştürülmüş, TPAO, EBK, TDÇİ ile SEKA ve T.C. Turizm Bankası gibi yeni teşekküller kurularak KİT'ler daha da yaygınlaştırılmıştır(YDK, KİT Genel Rapor, 2000).

Devlet Planlama Teşkilatı'nın (DPT'nin) kurulduğu bu dönemde, karma ekonomi ilkesi benimsenmiş, KİT'lerin yeniden düzenlenmeleri ve etkinliklerinin sağlanması plan disiplini ile ele alınmaya çalışılmıştır. Plan hedefleri doğrultusunda "İktisadi Devlet Teşekkülleri Yeniden Düzenleme Komisyonu "kurularak, yapısal ve hukuki düzenlemeler yapılmıştır. Bu bağlamda 1964 yılında; 3460 sayılı Kanun'un yerine 440 sayılı İDT ve İştirakler Hakkında Kanun, İDT'nin yatırım sorunlarını çözmek amacıyla 441 sayılı Devlet Yatırım Bankası Kanunu ve KİT'lerin denetimine ilişkin 468 sayılı KİT'lerin Türkiye Büyük Millet Meclisince Denetlenmesinin Düzenlenmesi Hakkında Kanun çıkarılmıştır.

İthal ikameci dönem sırasında ise özellikle imalat sanayindeki KİT'lerin sayısı arttı. Türkiye'de 24 Ocak 1980 kararları ile birlikte başlayan süreçte KİT'te hızlı bir özelleştirme sürecine girilmiştir. Bu süreç, dünyadaki küreselleşme- özelleştirme eğilimlerinden etkilenmiştir ve özellikle gelişmekte olan ülkelerin yaşadığı ekonomik bunalımlar karşısında önerilen IMF ve Dünya Bankası istikrar politikaları ile de desteklenmiştir. Bu amaçların gerçekleştirilmesi için, devletin ekonomideki ağırlığının azaltılması, sermayenin tabana yayılması, KİT'lerin serbest piyasa koşullarında etkinlik esasına göre çalışmalarının sağlanması, özelleştirme ve Türk Lirasının konvertibil hale getirilmesi amacıyla çeşitli idari ve yasal düzenlemeler yapılmıştır.

1985-1989 yıllarında uygulanan Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda "KİT'e bağlı işletmelerin hisse senetlerinin satışı yoluyla halka devrinin sağlanması, KİT yatırımlarının plan hedefleri doğrultusunda enerji, madencilik, ulaştırma-haberleşme sektörleri ile rehabilitasyon ve darboğaz giderme alanlarında yoğunlaştırılması ve özel sektörün yeterli olduğu alanlarda yeni yatırımlardan kaçınılması" ilkesi getirilmiştir.

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda da, iktisadi etkinliğin artırılması ve sermayenin tabana yayılmasını sağlamak üzere başlatılan özelleştirme programının süratle gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. Diğer yandan özelleştirme faaliyetleri sürdürülürken KİT'lerin kendilerine yeterli bir şekilde ve kaynak yaratarak faaliyet göstermelerini temin eden politikalara devam edilmesi ve bu kuruluşların modern yönetim anlayışı çerçevesinde daha kârlı ve verimli çalışmalarının sağlanması öngörülmüştür.

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1996-2000), KİT'lerle ilgili hedeflerle, ilke ve politikalara, "Özelleştirme" ve "Devlet İşletmeciliğinde Yapısal Değişim Projesi" bölümlerinde yer verilmiştir. Raporun ikinci bölümünde ayrıntılı olarak açıklanan KİT'lerle ilgili ilke ve politikalar, özetle devletin ekonomideki payının küçültülmesi ve özelleştirilmesi uygun görülme- yen veya kısa sürede özelleştirilmeleri mümkün olmayan KİT'lerin, kendilerine yeterli bir şekilde ve kaynak yaratarak faaliyet göstermelerini sağlayıcı tedbirler alınmasını öngörmektedir. Raporun, KİT'lerin özelleştirilmesi başlıklı dokuzuncu bölümünde ayrıntılı olarak açıklandığı üzere, kamunun ekonomideki payının

azaltılması amacıyla 1980’li yıllardan itibaren yoğun çalışmalar başlatılmış, özelleştirmenin yasal alt yapısını oluşturmaya yönelik ilk hukuki düzenleme de 1984 yılında yapılmıştır. 4046 sayılı Özelleştirme Kanunu’nun çıkarılması bu konuda önemli bir gelişme olmuştur. Ancak uygulamada bu kanunun da yeterli olmadığı anlaşılmış, bu nedenle 2000 yılı başında yeni bir özelleştirme kanunu tasarısı hazırlanmıştır(YDK, KİT Genel Rapor, 2000).

2.2. ÖZELLEŞTİRME ODAKLI DEREGÜLASYON VE TEORİK TEMELLENDİRME

1970’lerde piyasa başarısızlığı kavramıyla inşa edilen teorilerin ekonomik yapılanmada etkili olduğu görülmektedir. Bu süreçte piyasa başarısızlığına karşıt olarak kamu başarısızlığı argümanları geliştirilmeye başlanmıştır. ABD ve birçok Avrupa ülkesi tarafından desteklenen Neo-liberal ekonomik düşünce tarzı, devletin müdahale sınırlarının daraltılmasını ve bütün iktisadi alanların pazar yapılarının rekabetçi bir yapıya açılmasını öneren bir doktrine dayanmaktadır. 1980’li yıllar iktisadi faaliyet alanlarındaki yasal düzenlemelerden bir bölümünün tamamen ortadan kaldırıldığı, bir bölümünde de düzenleyicilerin yetkilerinin görece sınırlandırıldığı ya da ilgili faaliyet alanının daraltıldığı bir “deregülasyon” dönemi olmuştur.

Devletin iktisadi, sosyal veya her ne amaçla olursa olsun uygulamaya koyduğu yaptırımlar bütününe ifade eden kamusal regülasyonların, hükümetin belirlediği hedeflere uyum sağlamaması veya temel iktisat politikalarından sapmalara yol açması ya da benzeri nedenlerle yürürlükten kaldırılması “deregülasyon” kavramını ifade eder. Deregülasyon, uygulanmakta olan düzenleme ve kontrollerden vazgeçmektir. Piyasaya giriş ve piyasadan çıkışlara ilişkin düzenlemelerin ortadan kaldırılması, tarife oranlarının azaltılması veya tamamen ortadan kaldırılması, fiyat kontrollerine son verilmesi deregülasyona verilebilecek tipik örnekleri teşkil eder(Winston, 1993; 1263-1289). Nitekim, tümüyle regülasyona tabi tutulan endüstrilerin ABD Gayri Safi Milli Hasılası(GSMH) içindeki payı 1977’de yüzde 17 iken 1988’de yüzde 6,6’ya inmiştir(Viscusi ve diğerleri, 2000).

Özelleştirme (privatization) sözcüğü ise ilk defa 1983 yılında Webster's New Collegiate Dictionary'nin 9. baskısında yer almış ve "özel hale getirmek, sınai veya ticari hayattaki denetim ve mülkiyeti, kamu kesiminden özel kesime aktarmak" olarak tanımlanmıştır. Sözcüğün ilk kullanılışı ise, Peter F. Drucker'ın 1969 yılında basılan "The Age of Discontinuity" isimli eserinde "reprivatization" şeklinde olmuş, 1976 yılında ise Robert W. Poole bu terimi, "privatization" olarak kısaltmış ve "Reason Foundation" isimli çalışmasında kullanmıştır.

Basit tanımı ile özelleştirme: "Mülkiyeti kamuya ait olan işletmelerin özel kişi ya da kurumlara kısmen veya tamamen satılması" olarak ifade edilmektedir. Özelleştirme kavramı, zamanla geniş bir anlam ve kapsama ulaşmıştır. Liberal anlayış çerçevesinde, devletin ekonomiye müdahalesinin asgari düzeye indirilmesi ya da tamamen kaldırılmasına yönelik uygulamalar bütünü olarak tanımlamak mümkündür. Bununla birlikte, özel işletmelerdeki devletin hali hazırda sahip olduğu hisselerin satılması belirli ekonomik aktivitelerin serbestleştirilmesi ve kamu işletmelerini özel işletmeler gibi hareket etmeye yöneltmek özelleştirme değil "deregülasyon" olarak adlandırılmaktadır(Kök, 1995; 90).

Özelleştirme kavramı teknik açıdan üç kısımda ifade edilebilir: İlk olarak kamu kesimi varlıklarının özel girişimcilere satılmasıdır(denationalization). Bu satışın kapsamında KİT ve kamu varlıklarının satışı yer alır. Kavramın ikinci kısmı, serbestleştirme (deregulation) ya da liberalizasyondur. Serbestleştirme; özel sektörün faaliyeti yasalarla sınırlandırılmış ve sadece devletin faaliyet gösterdiği alanlara giriş engellerinin kaldırılması anlamına gelir. Özelleştirme kavramının üçüncü kısmı ise imtiyaz sözleşmesidir(concession- franchising). İmtiyaz sözleşmesine göre, devlet belirli bir alandaki üretimin finansmanını kısmen veya tamamen sağlar, fakat mal ve hizmet üretimi özel sektör tarafından yapılır(Hurl, 1988; 3).

Özelleştirme kapsamına giren uygulamaları şu şekilde özetlemek mümkündür (Heald, D. Stell, D. 1982):

- i. KİT'lerin özel sektöre devri,

- ii. Özelleştirilemeyen kamu hizmetlerinin kamuca arzı yerine kullanım hakkının verilmesi,
- iii. Fiyatlandırılabilen kamu hizmetlerinin tüketicilerinden bedellerinin tahsili yolu ile yayınlanıp finanse edilmesi,
- iv. Deregülasyon yani devletin piyasaları fiyat, miktar ve kalite yönlerinden mevzuatla düzenlemesinden vazgeçilmesi.

Özelleştirme, gerek ekonomik bir değişim süreci olup sosyal sonuçlar doğurması, gerekse siyasi bir tercih olması sebebiyle birden çok bilim dalı ile ilişkili bulunmakta, bu nedenle farklı bakış açıları ile farklı şekillerde ifade edilmektedir. Ekonomi bilimi alanında özelleştirme, dar kapsamda devlet tekelindeki KİT'lerin mülkiyetinin özel kesime devredilmesi, geniş kapsamda ise devletin ekonomik faaliyetlerinin azaltılması veya tümüyle ortadan kaldırılması olarak tanımlamakta iken hukuk bilimi ise özelleştirmeyi, KİT yönetiminin özel kesime devredilmesi olarak tanımlamaktadır. Buna karşın siyaset bilimi, özelleştirmeyi siyasal bir tercih olarak yorumlamaktadır(Baytan, 1999; 5).

İktisat teorisine göre, kaynak dağılımında etkinlik için geçerli olan optimal denge koşulu tam rekabet ortamında uzun dönemde sağlanır. Pareto anlamında optimum kaynak dağılımının sağlanması için, her malın üretiminin sağladığı marjinal sosyal faydanın, o malın üretiminin neden olduğu marjinal sosyal maliyete eşit olması gerekir(Samuelson, Paul A., Nordhaus, William D, 1995; 136).

Gerçek yaşamda, serbest piyasa ekonomisinin dayandığı bazı varsayımlar gerçekleşmemekte, yani rekabet ortamının bulunmaması, piyasa başarısızlığını, piyasa başarısızlığı da ekonomik düzenlemeleri gerekli kılmaktadır.

Uygulamada çoğu zaman kamu girişimleri monopolist karakter taşır. Bunun anlamı, kamu faaliyetlerinin rekabet ortamı içinde verilememesi, rekabet baskısı altında olmaması ve başarısızlığın sonucu olarak üzerinde iflas, baskı ve tehdidin olmamasıdır. Bu şartlar altında, kamu sektöründe minimum maliyetle üretim amacından uzaklaşılması ve X-etkinsizlik seviyesinin yükselmesi beklenebilir. Ayrıca kamu kesimindeki piyasa dışı

faaliyetler veya piyasada alınıp satılmayan nitelikteki mal ve hizmetlerin üretimi, bu faaliyetlerin piyasa dışı veya fiyat dışı kaynaklarla finanse edilmelerini gerektirir. Kamu sektörü yönetim ve yöneticileri, öncelikli kişisel tercihlere (fayda maksimizasyonuna) ilave olarak, yasama organının (politikacıların) ve zaman zamanda yargının baskısı altındadır(Tenekecioğlu, Yayın Tarihi Belirtilmemiş; 54).

Özelleştirme, küresel rekabet ortamının oluşturulması ve artırılmasının yanı sıra kamu mülkiyetindeki firmaların sürdürülebilir bir regülasyon ve rekabet gücü kazanmasına yönelik bir rekabet stratejisi olarak takdim edilmektedir. Buradaki temel varsayım, kamu firmalarının kendilerine rekabet üstünlüğü sağlayabilecek sürdürülebilir bir regülasyon gücü kazanamayacağı ve bu doğrultuda kamu firmalarının girişimcilikten yoksun, yaratıcı ve işbirlikçi olmayan, teknolojik gelişmelere adapte olamayan ve pazarlık gücü kazanamayan bir yapılanmaya sürükleneceğidir. Kamu firmalarının regülasyon yeteneğinden mahrum olması, doğal olarak bu firmalarla etkileşimde bulunan diğer firmaların da regülasyon alanlarını daraltmakta ve güçlerini optimal ölçüde kullanmalarını engellemekte veya geciktirmektedir. Özelleştirme sadece kamu firmaları açısından değil, aynı zamanda diğer firmaların regülasyon alanlarının ve regülasyon güçlerinin de optimize edilmesi açısından büyük önem arz etmektedir (Kök ve Çoban, 2002).

Bu bağlamda özelleştirmenin rasyoneli, devlet müdahalelerinin uygulama başarısının sorgulanmasında ve kamu sektörünün başarısızlığı ile piyasanın başarı derecesi arasındaki ilişkide saklıdır. Bu ilkedен hareketle, kamu işletmeciliğinin rasyoneli, rekabet koşullarına bağlı olarak piyasanın yetersizliği ve uygulamadaki başarısızlığı ile açıklanmakta iken özelleştirmenin rasyoneli ise iktisadi hayata yapılan devlet müdahalelerinin doğurduğu etkinsizliğin yol açtığı (kamu sektörü başarısızlığı) başarısızlığı ortadan kaldırmaktır. Piyasa ekonomisi teori ve uygulamaları, tarihsel ve birikimsel olarak kendi başarısızlığının teori ve uygulamalarını (kamu ekonomisi) yaratmışsa, kamu ekonomisi teori ve uygulamaları da kendi başarısızlığının teori ve uygulamalarını (özelleştirme) yaratmıştır.

Özelleştirme uygulamaları, kendi rasyonalitesi dışında sonuçlar doğurabilir. Özelleştirme sonrası firmanın karları artmış olsa da karların artışı etkinliğin arttığını göstermeyebilir. Çünkü kamu tekeli özel tekele dönüşebilir(Bishop, Matthew, Kay John, Mayer, Colin, 1996; 12). Ayrıca özelleştirme, halka arz şeklinde ise, birçok banka ve aracı kurumun, borsada özelleştirilen şirket hisseleri üzerinden yüksek miktarlarda kar ederek devletin sırtından haksız kazanç elde edebilmesi mümkündür. Ya da özelleştirmeler de bir teşvik aracı olarak iskontolu satışlar yoluyla devlet şirketleri değerinin altında satılarak, bir kesim lehine gelir dağılımı olumsuz etkilenebilmektedir. Özelleştirme amacıyla yapılan ihale, reklam ve danışmanlık gideri özelleştirme işlemlerinin maliyetini yükseltebilmektedir(Yaşar, 2006; 3).

Özelleştirmenin piyasa ekonomisi felsefesine dayanan yönü, daha çok KİT sistemi zararları üzerine kurulu olan bir inanç görünümündedir. KİT'lerin etkin olamadıkları ve başarısız oldukları hususunda geniş bir görüş birliği olmakla birlikte, özel mülkiyet, rekabet ve iktisadi etkinlik ilişkilerinin anlaşılma derecesi oldukça düşüktür(Tenekecioğlu, Yayın Tarihi Belirtilmemiş; 44).

Mülkiyet yapısının, organizasyonların performansını belirleyen önemli bir faktör olduğunu savunan, mülkiyet–verimlilik ilişkisinin boyutlarını analize odaklanmış teorilerin en önemlileri, “Mülkiyet Hakları Teorisi”, “Kamu Tercihi Teorisi” ve “X – Etkinlik Teorisi” dir. Bu teoriler genel olarak kamu sektöründe var olduğu iddia edilen etkinsizlikleri açıklamaya çalışmaktadır(Dura, 2006; 1).

Alchian (1977) ve Demsetz (1967) tarafından geliştirilen “Mülkiyet Hakları Teorisi”, kamu ve özel organizasyonlardaki performans farklılaşmasını, bunlardaki mülkiyet tiplerinin farklı özellikler taşımasına bağlamaktadır. Bunlar, amaçlardaki farklılıklar, ödül-maliyet sistemindeki farklılıklar, mülkiyetin devredilebilme durumu, yönetim–mülkiyet ilişkisinin kamusal ve özel organizasyonlarda farklı düzeylerde olması ve bütün bunlarla ilişkili olarak ortaya çıkan diğer tür farklılıklardır. Mülkiyet Hakları Teorisine göre, esas problem hangi mülkiyet tipi itibariyle kaynakların daha çok verimli kullanılacağıdır. Mülkiyet Hakları teorisyenlerinin kamu ve özel mülkiyetin karakteristik

özelliklerinden yola çıkarak yaptıkları açıklamalarda, özel mülkiyetin daha etkin olduğu sonucunu savunmuşlardır.

Mülkiyet – ekonomik performans ilişkisi ile ilgili bir diğer önemli yaklaşım “Kamu Tercih Teorisi” dir. Teori, mülkiyet hakları teorisini de kapsayan ve katkılarıyla bu teoriden daha geniş açıklamalar getiren bir yaklaşımdır. Kamu Tercih Teorisi, kamu ekonomisinde karar alma süreçleri ve siyasal aktörlerin davranış eğilimleri üzerine odaklanmıştır. Teoriye göre, kamudaki etkinsizlikler kamu ekonomisinin işleyiş süreci ile ilgilidir. Politik karar alma sürecinin taraflarının ve özellikle bürokratların davranış kalıplarının, kamu ekonomisinin etkin işlemesi ve kamu çıkarının sağlanması noktasında olumsuz bir durum yarattığı düşünülmektedir.

Ayrıca bölüşümün ne şekilde gerçekleştirildiği, nasıl değiştirildiği ve burada mülkiyet yapısının hangi ölçüde etkili olduğu konusu önem arz etmektedir. Kamusal seçim yaklaşımında ise kaynak kullanım etkinsizliğinin temel nedenlerinden biri, zayıf rekabet koşullarında çalışan bürokratik yapı ve doğrudan işletilemeyen denetim mekanizmalarıdır(Hayek, 1978).

Mülkiyet – ekonomik performans ilişkisini piyasa yapılarından hareketle açıklamaya çalışan teori ise “X – Etkinlik Teorisi”dir. Bu teori Harvey Leibenstein (1966) tarafından geliştirilmiştir. Teoriye göre rekabetçi piyasalar, monopolist özellikler taşıyan piyasalara kıyasla çok daha etkin işlemektedir. Rekabetçi piyasalarda kaynakların kullanımı hususunda daha dikkatli davranılması ve maliyetlerin minimize edilmesinin zorunluluğu, bu piyasaların daha etkin bir şekilde çalışması sonucunu doğurmaktadır. Tekel piyasalarında ise maliyetleri minimize etme gibi bir kaygı yoktur. Bu nedenle monopolcü piyasalarda etkinsizliğin hakim olduğu düşünülmektedir(Dura, 2006; 2).

KİT'lerin, istihdam yaratmak gibi ticari olmayan amaçlara da hizmet etmeleri, siyasi istismara elverişli olmaları ve dolayısıyla kar maksimizasyonundan çok siyasi çıkar maksimizasyonu motivasyonu ile işletilmeleri nedeniyle etkinlikleri giderek azaldı(Yosmaoğlu İ., Yayın Tarihi Belirtilmemiş; 6). KİT'lerde kamu mülkiyeti

özelliğinden dolayı, gerekli teşvik ve ödüllendirme mekanizmalarının işlemediği, dolayısıyla kamu işletmelerinin özel işletmeler kadar etkin olamayacağı iddia edilmektedir.

Ayrıca literatürde kurumsal yönetim konusunda genellikle içsel ve dışsal olmak üzere iki türlü mekanizma dikkate alınmaktadır: İçsel mekanizmalar firmanın organizasyonel yapısını ve sahiplik yapısını içerirken, dışsal mekanizmalar yasal ve kurumsal sistemin yanı sıra sermaye piyasalarının izlenmesini içermektedir. Boycko ve diğerleri (1996), kamu firmalarının göreceli etkinsizliğini ve özelleştirme sonrası etkinliğin artırılmasını açıklayan bir model geliştirmiştir. Buna göre, devletin ekonomi içerisindeki kontrolünün azaltılması firmaların performansının artmasına ve sonuçta daha yüksek kazançların ortaya çıkmasına imkan sağlamaktadır. Diğer taraftan ekonomide yabancı yatırımcıların sayısının artması halinde yeni özelleştirilen firmaların özelleştirme sonrası performansları etkilenmektedir. Çünkü yabancı yatırımcılar, genellikle yeni özelleştirilen firmalara yeni fonlar temin etmekte, şirketin tanıtımında yeni açılımlar yaratmakta ve yöneticilerin eylemlerini sıkı bir şekilde denetlemektedir. Bu nedenle yabancı sahipliği ile özelleştirme sonrası performansın iyileştirilmesi arasında pozitif bir ilişki kurulmaktadır. İçsel izleme mekanizması ise yönetim kurulu ve tepe yöneticisi gibi firmanın organizasyonel yapısı ile ilgilidir. KİT'lerin performansının düşüklüğü, tayinle gelen üyelerin ve yöneticilerin düşük vasıflı olmalarıyla açıklanmaktadır. Kaldı ki kurumsal yönetim mekanizmaları etkin bir şekilde işlemeyen gelişmekte olan ekonomilerde, niteliksiz yöneticilerden dolayı denetleme/izleme mekanizmaları kurulamamakta ve kar maksimizasyonu ile hiç bir ilgisi olmayan amaçlar dikkate alınmaktadır (Kök ve Çoban, 2009; 65).

Ülkeler/sektörler üzerine yapılan ampirik araştırmaların bazılarında kamu işletmelerinin (Mann ve Miksell (1971), Meyer, (1975), Çakmak ve Zaim (1992), Harper, (2002), Bozec, Breton ve Cote (2002); bazılarında ise özel işletmelerin (Meginson, Nash ve Randenborg (1994), D'Souza (1998), D'Souza ve Megginson (1999), Dewanter ve Malatesta (2001), Zaim ve Taşkın (1997), Ökten ve Arin (2003), Andres (2004)) kaynaklarını daha etkin kullandıkları görülmüştür. Buradan hareketle mülkiyet biçimi ile kaynak kullanım etkinliği arasında, kuramsal açıdan doğrudan bir bağlantının olmadığı

söylenbilir (Mann (1970), Dilorenzo ve Robinson (1982), Kök (1993), Saygılı ve Taymaz (1996), Barberis ve diğerleri. (1996), Kole ve Mulherin (1997), Boubakri and Cosset (1998, 2002), Lizal ve diğerleri. (2001), Harper (2002) Claessens ve Djankov (2002), Megginson ve diğerleri (2004))⁵.

Mülkiyet ve mülkiyet değişiminin rekabet ve ekonomik performans üzerindeki rol ve etkisinin ne olduğunun anlaşılabilmesi için, özel mülkiyet ve kamu mülkiyetine konu olan işletmelerin amaç, statü ve organizasyonları ile ekonomik performans arasındaki ilişkinin irdelenmesi gerekir(Tenekecioğlu, Yayın Tarihi Belirtilmemiş; 47). Nitekim literatürde (Porter, 1990; Krugman, 1994; Reinert 1994; Siggel ve Cockburn, 1995; Cockburn ve diğerleri., 1999; Begg, 2002; Budd ve Hirmis, 2004; Kitson ve diğerleri., 2004; Henricsson ve diğerleri., 2004; Banterle, 2005; Depperu ve Cerrato, 2005) çok sayıda tartışma bulunmaktadır. Haatoja ve Okkonen (2004)'e göre rekabet üstünlüğünün çok yönlü olarak ele alınması gerekmektedir.

2.2.1. Özelleştirmenin Temel Amaç ve Motivasyonları

Birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerdeki özelleştirme deneyimleri dikkate alındığında, 1990'lı yıllardan itibaren küreselleşmenin de etkisiyle özelleştirme politikaları, ekonomilerin yeniden yapılandırılmasında stratejik bir araç olarak tercih edilmeye başlanmıştır. Bu nedenle özelleştirmenin esas motivasyon ve amaçlarının bilinmesi, özellikle gelişmekte olan ekonomilerinde özelleştirmeye yönelik etkin politikaların yürürlüğe konulması açısından önem arz etmektedir.

2.2.1.1. Özelleştirmenin Temel Amaçları

Özelleştirmenin temel amacı, nihai olarak, devletin ekonomide işletmecilik alanından tümüyle çekilmesini sağlamaktadır. Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi, 3 Ekim 1990 tarih ve 953 sayılı kararında özelleştirmeye ilişkin amaçları: “Verimliliği arttırmak, fiyatları düşürmek, kaynakların etkin dağılımını sağlamak, devlet bütçesini

⁵ Diğer ampirik çalışmalar için bakınız Ek.4

küçültmek, gelir sağlamak, kamuda çalışanların sayısını azaltmak ve aşırı tekelci durumdaki sendikaların gücünü kırmak.” şeklinde açıklamıştır. Bu açıdan değerlendirildiğinde özelleştirme uygulamaları ile bir yandan mali piyasalara ve dolayısıyla sermaye piyasalarına yönelmeyen yerli ve yabancı tasarrufları bu piyasalara yönlendirerek yeni kaynaklar yaratılması, diğer yandan da kamu kesiminin fonlar üzerindeki talebi nedeniyle sıkışan mali piyasa üzerindeki olumsuz baskının engellenmesi hedeflenmektedir.

Bu kadar geniş bir amaç yelpazesini belli başlıklar halinde toplamak gerekirse, özelleştirmenin amaçları ekonomik, mali ve toplumsal-siyasal şeklinde sıralanabilir:

Ekonomik amaçlar, mikro düzeyde şirket verimliliğini sağlamak, karlılığı arttırmak, makro düzeyde ise serbest piyasa ekonomisini tüm kurum ve kurallarıyla işler hale getirmek, sermayeyi tabana yaymak, kıt kaynakların optimal dağılımını sağlamak şeklinde sınıflandırılabilir. Özelleştirme ile, devlet fiyatlandırması yerine piyasa fiyatlandırması maliyetleri aşağıya çekecek, bu da genel fiyat düzeyinin düşmesine ve anti enflasyonist etki yaratarak ekonominin dengeli büyümesine katkı sağlayacaktır.

Özelleştirmenin en kuvvetli gerekçesini, özel sektörün kaynak kullanımında, kamu sektörüne göre daha etkin olduğu iddiası oluşturmaktadır. Özelleştirme ile ilgili en çok tartışma konusu yapılan husus da bu iddiadır. Özelleştirme ile verimlilik ve karlılık göstergelerinde artış sağlanacağı savı, kamu mülkiyetinin tabiatı gereği verimsiz çalışmaya neden olduğu şeklindeki bir ön kabule dayanmaktadır. Bu kabulün gerekçeleri olarak, kamu işletmelerinin amaçlarının çok yönlülüğü, mülkiyet şekli, piyasa yapısı, kamu işletmelerinin yönetimindeki yetersiz teşvikler ve bürokratik/politik çıkar ilişkileri sayılmıştır(Boardman ve Vining, 1989; Vickers ve Yarrow, 1991; Laffont ve Tirole, 1993; Kök, 1995; Shleifer, 1998; Havrylyshyn ve McGettigan, 1999; Nellis, 1999, 2000; Djankov ve Murrell, 2000, 2002; Shirley ve Walsh, 2000; Sheshinski ve Lopez-Calva, 2003). Öte yandan, özelleştirmenin gerekliliğini ortaya koyan ve sonuçlarını değerlendiren çok sayıda çalışma bulunmaktadır (Megginson ve diğerleri., 1994; D’Souza ve Megginson, 1999; Havrylyshyn ve Mc Gettigan, 1999; Djankov and Murrell, 2000, 2002; Megginson

and Netter, 2001; Kök ve oban, 2002; Boubakri ve diğerleri., 2005; oban ve Seçme, 2005).

Şirketler bazında gerçekleştirilecek verimlilik ve karlılık artışı kuşkusuz ekonomiye daha çok katkı sağlayacaktır. Ancak zelleŐtirme uygulamalarıyla birlikte Türkiye dahil çeşitli ülkelerde yapılan araştırmalar, mülkiyet ve karlılık-verimlilik arasında doğrudan bir ilişki saptanamamıŐtır. Yapılan araştırmalar, zelleŐtirme ile etkinlik artışı sağlayabilmenin, özelleşen sektördeki piyasa Şartlarına, zelleŐen teşebbüsün davranışlarına bağlı olduğunu, çeşitli düzenleme ve sübvansiyonlarla, rekabet açısından farklılık yaratılmazsa, kamu ile özel sektör arasındaki etkinlik farkının, önemsiz denilecek dzeyele ineceğini göstermiştir.

Diğer taraftan bazı araŐtırmacılar da, kamu ve özel sektörün amaç farklılıkları nedeniyle, böyle bir karŐılaŐtırmanın anlamsız olduğunu ileri sürmektedirler. Bu iddiaya göre, özel sektörün tek amaı kar olmakla birlikte, kamu sektörü salt kar amaçıyla iktisadi bir birim kurmamakta, amaç fonksiyonu kar ve toplumsal-sosyal fayda bileŐenlerinden oluşmaktadır.

Özelleştirmenin temel amaını ekonomide etkinlik sağlamak olarak gören İngiltere, Fransa gibi gelişmiş ülkeler, zelleŐtirme uygulamalarıyla paralel olarak, piyasada rekabeti sağlayacak, tekel oluşumunu engelleyecek düzenleyici kurumların oluŐumu için zen göstermişlerdir.

Serbest piyasa ekonomisinin tüm kurum ve kurallarıyla işlemesi amaı, klasik iktisat teorisindeki “müdahale kötüdür” yaklaşımına dayanmaktadır. Klasik öğretiye göre ekonomideki dengesizliklerin nedeni devletin yaptığı müdahalelerdir. Özelleştirmenin piyasa mekanizmasını güçlendirmesi ve işlerlik kazandırması fonksiyonu, üretim birimlerinin devrini ifade eden dar anlamdaki zelleŐtirme yöntemlerinden ziyade, devletin kontrolünü azaltan, geniş anlamdaki zelleŐtirme yöntemleri ile gerçekleştirilmektedir.

Sermayeyi tabana yayma amacı, bir yönüyle serbest piyasa ekonomisinin işlerliğe kavuşturulması amacına, bir yönüyle ise siyasal demokrasi ve kişisel özgürlüklerin sağlanması amacına hizmet etmektedir. Ancak mevcut özelleştirme uygulamalarında sermayenin tabana yayılması, yani bireysel hisse senedi sahibi sayısının özelleştirme uygulamalarından sonra hızla azaldığı, halkın elindeki hisse senetlerinin, temel yatırımcı kuruluşlar tarafından satın alındığı ve bu kuruluşların sermaye piyasasını yönettikleri görülmüştür. Örneğin İngiltere’de British Aerospace’in özelleştirilmesinden sonra hisse sahibi sayısı 1980-1981 yıllarında 158.000 iken, bu sayı 1983’de 26.000’e, yine Amersham International’deki 65.000 olan hisse sahibi sayısının 7.500’e düştüğü tespit edilmiştir. İngiltere’de genel olarak halka arz uygulamalarından sonra, 1981-1983 döneminde bireysel yatırımcıların oranı % 28 iken, 1987-1988 döneminde bu oran % 20’ye düşmüş, kurumsal yatırımcıların payı ise % 69’dan % 75’e çıkmış, Japonya ve Tayvan’daki uygulamalarda da benzer durum gözlenmiştir.

Ancak, tüm bu tespitlere rağmen, halka arz yöntemiyle özelleştirme uygulaması, en sağlıklı özelleştirme yöntemlerinden birisi olarak kabul edilmektedir. Bu durum, hisse senetleri belli bir süre sonra kurumsal yatırımcılarda toplasa da, hisse sahibi sayısının, özelleştirme öncesi uygulamalara göre yine de çok fazla artmasından, bu satış yönteminin, büyük müteşebbislerin yatırıma yöneltebileceği fonlar yerine, bireysel yatırımcıların atıl tasarruflarını hedef olmasından kaynaklanmaktadır.

Özelleştirme ile gerçekleştirilmek istenen mali amaçları üç başlık altında toplamak mümkündür: Bunlardan ilki devlete gelir sağlama amacıdır. Özelleştirme, giderek artan iç ve dış borçlarının kapatılmasında, kamu açıklarının düşürülmesinde bir araç olarak kullanılmaktadır. Özelleştirmenin bu amaçla kullanılması, özelleştirme kuramcıları ve taraftarlarınca da eleştirilmektedir. Bu yaklaşıma göre, kamu kesimi açığı, cari gider ve gelir (ağırlıklı olarak vergi geliri) farkından oluşan dinamik bir olgudur. Bu denkligi sağlayacak yapısal önlemlerden alınmadıkça, satış geliri ile en fazla 1-2 yıllık açık kapatılabilir. Diğer taraftan, kamu açığını gidermek için temel mal ve hizmetlerin özelleştirilmesi, gelir dağılımı bozukluğuna yol açmaktadır. Özelleştirme gelirinin, yeni

yatırım alanlarında ve toplam üretim kapasitesini arttırmaya yönelik kullanılması halinde, rasyonel olacağı savunulmaktadır.

İkinci mali amaç ise KİT'lerin borç yükünden kurtulmasıdır. KİT'lerin borç yükünden kurtarılması amacıyla satılması eleştirilen bir amaç olup, kamu kesimini rasyonalize etmek ve israftan kaçınmak yerine, bu kuruluşları satarak kolay yolu seçmenin, sağlam bir gerekçe oluşturmadığı ileri sürülmektedir. Diğer bir amaç ise vergileme yapısını değiştirmektir. Hükümetler KİT fiyatlarını vergilendirme aracı olarak kullanmaktadırlar. Dolaylı vergiler, her gelir grubuna aynı tutarda yansıdığı için, adaletsiz bir vergilendirme biçimi olarak görülmektedir. Özelleştirme ile KİT fiyatlandırma mekanizması kullanılarak dolaylı vergi alma politikasının yerini, özelleşen kuruluşlar kar elde ettiği sürece, bunlardan alınacak gelir ve kurumlar vergisi gibi dolaysız vergilere bırakacaktır.

Toplumsal siyasal amaçlar, klasik öğretinin çerçevesindeki ekonomik amaçların gerçekleşmesi halinde, toplumsal olarak ortaya çıkacak artılar varsayımına dayanmaktadır. Özelleştirme ile serbest rekabet düzeni içinde kıt kaynakların optimal dağılımı gerçekleşecek, bu da toplumsal refahın optimizasyonunu sağlayacaktır. Özelleştirmenin gelir dağılımını düzeltici etkisi üzerinde durulurken, işletmenin hisse senetlerine sahip olan çalışanların ücret dışı gelirlerden istifade etme imkânından söz edilmiş olmakta, ekonomik işletmelerden kazanç ve pay elde etme işinin bir kesimle sınırlı kalmayarak tabana yayılmasından bahsedilmekte, böylece dengeli bir toplum yaratma hedefine ulaşılabileceği beklenilmektedir.

Devletin, ekonomik ve siyasi hayattaki yerini yeniden tanımlayarak, onu klasik fonksiyonlarına döndürmek isteyen akımlar için özelleştirme, devletin iktisadi yaşamdaki yerini daraltmanın, onu savunma, güvenlik, eğitim, sağlık gibi asli fonksiyonlarına döndürmenin bir aracı olarak görülmektedir. Bu bağlamda, özelleştirmenin politik amaçları, özelleştirmenin sürekliliği için gerekli yasal düzenlemelerin yapılması, KİT'ler üzerinde baskı kuran çeşitli gurupların gücünün azaltılmasının sağlanması, kamu sektörünün küçültülmesinin politikacılar tarafından desteklenmesinin sağlanması, uluslar arası modern teknoloji ve yönetim tekniklerinin mobilitesinin hızlandırılması, uluslar arası

fon fazlasının yatırıma dönüşmesine olanak verilmesi, yabancı yatırımlar aracılığıyla ekonomik ve politik bağların giderek kuvvetlendirilmesi buna bağlı olarak döviz gelirlerinin arttırılması ve küreselleşmeye hız kazandırılması şeklinde sıralanabilmektedir(Kök, 1993; 98).

Özelleştirmeyle ilgili diğer bir beklenti de demokratikleşmeyle ilgilidir. Neo-liberal akım, mülkiyetin tabana yaygınlaştırılmasının, demokratikleşme anlamına geleceğini, fertlerin politik anlamdaki özgürlüklerinin, ancak özel mülkiyet sahipliğine bağlı olarak gerçekleşebileceğini savunmaktadır(Öztürk, www.ydk.gov.tr.; Erişim Tarihi, Mayıs 2009).

2.2.1.2. Özelleştirmenin Motivasyonları

1970’li yıllarda özellikle batılı ülkelerde finansal piyasaların gelişmesi, iktisadi hayata yeni aktörlerin katılımına neden olmuştur. Bu aktörler daralan pazar şartlarını geliştirmek, yavaşlayan ekonomik büyümeyi hızlandırmak ve dinamikliğini kaybeden monoterist politikalara işlerlik kazandırmak amacıyla, devletin piyasa ekonomisi işleyişindeki rolünü en aza indirmek istemiştir.

1970’li yıllarda uluslar arası finans kurumlarının (IMF, Dünya Bankası v.d.) geliştirmekte olan ülkelere açtıkları dış kredileri, 1980 başlarından itibaren anapara ve faizleri ile birlikte geri dönmeme riski ve giderek artan uluslar arası fon fazlasına daha risksiz, yani reel kaynak arama çabaları, özelleştirme düşüncesini daha da cazip hale getirmiştir. Bu nedenle OECD konseyinin 1979 yılında “ekonomiye yasal olarak müdahale edilerek koruma altına alınmış sektörlerde, rekabetin daha da ilerletilmesi önerisi, dünyadaki özelleştirme hareketlerinin uluslar arası platformda ele alınmasının nedeni olmuştur.” Bu görüş IMF ve Dünya bankasınınca da desteklenmiştir(Kök, 1995;110).

Kamunun ekonomi içerisindeki payını azaltmayı amaçlayan özelleştirme uygulamalarını geliştirmekte olan ülkelere yayma amacıyla, IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşların bünyesinde özel birimler oluşturulmuştur. Bu tür birimlerin faaliyetleri sonucunda IMF programlarının uygulanmasına yönelik olarak, üye ülkelerde, devletçilik

politikalarının sınırlandırılmasını amaçlayan ekonomi programları yürürlüğe konulmuştur (Kök, 1995; Ghosh Banerjee and Rondinelli, 2003). Söz konusu programlar çerçevesinde üye ülkelerin verilen “*ev ödevlerini*” yapıp-yapmadıkları “*stand by*” anlaşmalarıyla sürekli olarak denetlenmiş ve programa uyan, yani “*ev ödevlerini*” iyi yapan ülkelere finansal destekler sağlanmıştır(Kök ve Çoban, 2009; 71).

Kamu işletmelerinin genel amacı toplum menfaatine olan sosyo-ekonomik amaçları gerçekleştirmek ve net sosyal faydayı maksimize etmektir. Bu durum özel sektör işletmeleri için farklılaşır. Özel sektör işletmelerinin amacı belirli seviyede mal ve hizmet üretimi olmayıp kar maksimizasyonudur. Bu nedenle özel sektörde işletmeler amaçlarına mal ve hizmet arz ederek ulaşmaya çalışır, fakat mal ve hizmet arzı onun nihai amacı değildir.

Amaçların çokluğu yalnız kamu işletmelerinin karakteristiği değildir. Özel sektör işletmelerinin de çeşitli amaç fonksiyonlarının olması mümkündür. Ancak özel sektör işletmelerinde amaçlar ve hedefler açıkça belirlenmiştir. Kamu işletmelerinde amaç ve hedeflerin açıkça belirlenmemesi, bu işletmelerin etkisiz olmalarının nedenlerinden birisi olarak görülmektedir(Kök, 1995; 112).

Piyasa yapısı, işletmelerin etkinliğini belirleyen temel faktörlerden birisidir. İşletmelerin etkisizliği, içinde bulunduğu piyasanın bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle kamu işletmelerinin ya rekabetçi bir ortamda faaliyetlerine devam etmeleri ya da özelleştirilmeleri gerekmektedir. Teorik öngörü, özel işletmelerin kamu işletmelerinden daha etkin çalıştığı görüşüne dayanmakta olup, kamu işletmelerinin özelleştirilmesiyle kamu kesimi payının küçülmesi ve dolayısıyla serbest kalan kaynakların özel sektör işletmelerince kullanılması amaçlanmaktadır. Böylece ekonomide kaynakların daha etkin kullanılacağı, üretim artışının sağlanacağı ve ekonomik büyüme hızının artacağı ifade edilmektedir(Kök, 1995; 113).

Kamu açıklarının artmasında kamu işletmelerinin önemli bir payının olduğu bilinmektedir. Bu açıkları azaltmada, özelleştirme, bir politika aracı olarak görülmektedir.

Kamu işletmelerinin, gelir temininden ziyade onların bütçe üzerindeki aşırı yüklerinden kurtulmak amacıyla özelleştirildiği görülmektedir. Çünkü kamu işletmeleri, faaliyetleri için gereken finansman kaynaklarını kendileri oluşturamadıkları zaman, bu kaynakları devlet bütçesinden temin etme eğilimindedirler. Kamu finansman açıkları, hazineden emisyon vasıtasıyla karşılanırsa, ekonomideki toplam para arzı artacak ve bu durum enflasyonist bir baskı oluşturacaktır. Diğer yandan, kamunun ek finansman ihtiyaçları, kamu işletmelerinin mal ve hizmetlerinin fiyatlarını sürekli arttırmaları sonucunu da ortaya çıkarmaktadır.

Özel işletmelerin mülkiyeti, az sayıda bireyler arasında bölünmüştür. Her bir birey kendi payını satabilir. Bireyler böylece işletme yönetimince takip edilen politikayı tasvip edip etmediklerini, bu haklarını kullanarak sergileyebilirler. Ayrıca, mülkiyetin az sayıda birey arasında dağıtılması bireylere işletme yönetimini kontrol etme ve değerlendirme hakkını verirken, diğer yandan da işletmenin, yönetimde etkinlik kriterine dayalı öz-kontrol mekanizmasını işleterek daha etkin çalışması sağlanır. Özelleştirme, mülkiyet paylaşımının genişletilmesi içinde kullanılmaktadır. Özelleştirme vasıtasıyla mülkiyetin geniş bir şekilde paylaşılmasının ekonomik motivasyonları arasında stok fiyatlarındaki istikrarsızlığı azaltmak, portföyle farklılaştırmasını başarmak, yabancı sermayeyi çekmek gibi amaçlar da yer alabilir. Diğer yandan, özel sektör işletmelerinin karar alma mekanizmaları kamu müdahalesine tamamen açık değildir ve dolaylı yönde etkilenir. Kamu işletmelerinde ise karar alma mekanizması politik müdahalelerle karşı karşıyadır.

Kamu işletmelerinin etkinsizliklerinin bir diğer nedeni ise yönetimin verimliliği ile ilişkili teşviklerin olmamasıdır. Yönetim genellikle bu işletmelerin karlarına veya artıklarına iştirak etmez. Halbuki özel sektör işletmelerinde, kar oluşumuna yönetimin marjinal katkısı, yönetimin verimliliğini ortaya koyar. Böylece, bu verimlilik ölçüsünde yöneticiler ve diğer çalışanlar ödüllendirilir. Ödüllendirme neticesinde ise işletmeler daha etkin çalışma alternatifleri ararlar.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde boyutları farklı olsa da gelir ve servet dağılımında dengesizlikler vardır. Bu dengesizlikleri doğuran sebeplerin başında gelir dağılımı ve kullanımı gelmektedir. Gelir dağılımındaki adaletsizlikler, sosyo- ekonomik

boyutlu olayların doğmasına neden olabilmektedir. Gelir dağılımını iyileştirmeyi hedef edinen devlet, bazen bu dengesizliğin kaynağı olabilmektedir. KİT'lerin kurulup işletilmesi, özel teşvik tedbirlerinin uygulanması gibi politikalar, gelir dağılımında eşitsizliklere neden olabilmektedir. Servet ve gelir dağılımındaki eşitsizlikleri ortadan kaldırmada özelleştirme, önemli bir politika aracıdır. KİT'lerin satılmasıyla transfer edilecek kaynaklar muhtemelen sağlık, eğitim gibi harcamalarla halka yeniden dönecektir. Diğer yandan karlı kamu işletmelerinin yöneticilere, çalışanlara, küçük tasarruf sahiplerine satılmasıyla bu kesimlere bir gelir transferi yapılır. Bu yöntemle bir yandan işletme verimliliğinin artışı sağlanırken, diğer yandan da verimlilik artışının düşük gelir guruplarına aktarılması sağlanır. Bu durum sermaye mülkiyetinin tabana yayılmasını mümkün kılar. Daha geniş bir kitlenin kamu mülkiyetine ortak edilmesi, gelir dağılımına olumlu katkıda bulunur(Kök, 1995; 117).

Kamu işletmelerinin mülkiyeti, seçilmiş hükümetlere aittir. Bu mülkiyet ilişkisi mevcut hükümetin yeniden seçilmesi halinde devam ederken, hükümetin yeniden seçilememesi durumunda, kamu işletmelerinin mülkiyeti el değiştirerek muhaliflere geçecektir. Kamu işletmelerinin mülkiyetinin mevcut iktidara ait olması, onların bu demokratik olarak seçilmiş hükümetler tarafından çeşitli amaçlar için kullanılabilmelerine imkan tanımaktadır. Kamu işletmelerinin yöneticileri, mevcut iktidar tarafından atandıklarından çoğu zaman çok güçlü baskılarla karşı karşıya kalırlar. Yine kamu işletmelerinin yöneticileri, yalnızca kendi bireysel amaçlarını veya birlikte çalıştığı grubun amaçlarını gerçekleştirmeyi değil, mensubu olduğu sosyal ve siyasal gurubun da çıkarlarını gerçekleştirmeye çalışırlar. Bu durum, işletmelerin verimsiz olma nedenlerinden birini oluşturmaktadır.

2.2.2. Özelleştirme Yöntemleri

Özelleştirme yöntemleri, özelleştirilecek işletme biriminin veya varlığın ne şekilde özel sektöre devir edileceğini ifade eder. Özelleştirmede kullanılacak yöntem büyük ölçüde amaca bağlıdır. Ekonominin yapısı, sermaye piyasalarının durumu, özelleştirilecek kuruluşun niteliği ve finansal koşullar, ilgili yasal hükümlerce belirlenen koşullara göre

çeşitli yöntemler uygulanabilmektedir. Özelleştirme yöntemlerini, yönetimin, mülkiyetin ve finansmanın özelleştirilmesi başlıkları altında sınıflandırılarak incelenmesi mümkündür.

2.2.2.1. Yönetim Temelli Özelleştirme Yöntemleri

Yönetimin özelleştirilmesi ile, kamu işletmesinin mülkiyeti, özel sektöre devredilmeden, sadece işletme fonksiyonları özel sektöre devredilir ve üretimin özel sektör tarafından yapılmasına izin verilir. Yönetimin özelleştirmesinin diğer yöntemlerden farkı işletmenin kar ve zararından devletin sorumlu olmasıdır. Devlet, yönetimini özelleştirdiği kamu üretici birimlerini işletme süresi belirlenmiş bir sözleşme ile özel sektöre devreder ve bunun karşılığında genellikle bir bedel tahsil eder. Teşvik olarak da yönetim şirketi kardan pay almaktadır.

Bu yöntemle, yönetim şirketinin modern yönetim tekniklerini uygulamaya çalışması bunun yanında, piyasada rekabet üstünlüğü sağlayabilmek için teknolojik gelişmeleri yakından takip etmesi hedeflenir. Yönetimin özelleştirilmesi yöntemleri, hizmet sözleşmesi, yönetim sözleşmesi, işletme hakkı devri ve kiralama olarak sınıflamak mümkündür.

Hizmet sözleşmesi yöntemine göre devlet, belirli mal ve hizmetlerinin tümüyle veya kısmen belirli bir coğrafi alanda üretimi konusunda, bir özel firma ile hizmet sözleşmesi yapar. Mal ve hizmeti tüketenler, tükettikleri mal ve hizmetin bedelini öderler. Bu yöntemde her ne kadar mal ve hizmetin üretimine karar verme yetkisi kamusal nitelikte ise de, burada mal ve hizmetin gerçek üreticisi, ihaleyi alan özel kuruluştur(Yaşar, 2006; 42)

Hizmet Sözleşmesi yönteminde, devlet özel sektöre fiyat ve nitelik konusunda tam bir bağımsızlık verebileceği gibi, fiyat, nitelik ve miktar konusunda düzenleme yapabilmektedir. Bu yöntem aynı zamanda, belediye hizmetlerinin gördürülmesinde başvurulan “ihale yöntemi” olarak kullanılmaktadır(Falay, Nihat, 1998 s. 60-61). Bu

yöntem genellikle, doğal tekelin söz konusu olduğu kamusal malların üretiminde kullanılmaktadır.

Yönetim sözleşmesi ise devlet şirketlerinin, piyasa ekonomisinin kurallarına uyum sağlaması ve öğrenmesi için yönetim tecrübesi getirmek amacıyla yapılır. Yönetim sözleşmesi (Management Contract), bir kamu işletmesinin özel bir işletme ile o işletmenin faaliyetinin bir bölümünü veya tamamını yönetmek üzere karşılıklı yaptıkları anlaşma olarak tanımlanabilir. Böylece kamu işletmesi işletme belirli bir ücret karşılığında yönetim bilgisi ve tecrübesini transfer etmiş olmaktadır. Başka deyişle, yönetim sözleşmesiyle bilgi ve tecrübe ihracı sağlanmış olacaktır. Örneğin, bir devlet hava yolu işletmesine uluslararası ölçekte hizmet veren tecrübeli bir kuruluş, yönetim sözleşmesi ile atanır. Atanan bu kuruluş şirketin, tüm çalışanları arasında hizmete yönelik bir ortak anlayış yaratmak, uçuş hatları ve tariflendirmeyi organize etmek, yerde ve uçakta hizmet verenlere mesleki eğitim programı düzenlemek gibi görevleri üstlenir. Yönetim sözleşmesi, sözleşme yapan kuruluşa hisse vererek veya vermeyerek de yapılabilir.

İşletme hakkı devri, yurt dışındakilerde dâhil olmak üzere, kamu iktisadi girişimlerine ait müessese, bağlı ortaklık ve işletmelerin, mülkiyet hakkı saklı kalmak kaydıyla, belirli bir bedel karşılığında, belirli süre ve şartlar dâhilinde gerçek ve tüzel kişiler tarafından işletilmesi demektir. Turizm, sağlık hizmetleri, şehir içi toplu taşımacılık hizmetleri bakımından uygulanabilir yöntem olarak kabul edilmektedir. Yönetimin devri yöntemi Avrupa'da yaygın olarak kullanılmaktadır.

Devletin sahip olduğu iktisadi teşebbüslerin mali durumlarını iyileştirmek üzere belirli süreler için, özel sektöre devretmesi uygulamasına, kiralama yöntemi denilmektedir. Bu yöntem mülkiyet devri söz konusu olmaksızın kamuya ait olan ekonomik üretim birimlerinin belirli sürelerle özel şahıslara veya özel sektör tüzel kişilerine kiralanması şeklinde uygulanmaktadır. Özelleştirme uygulamalarında, devlet maddi değer ifade eden taşınır veya taşınmazları özel gerçek veya tüzel kişilere kiraya verebilir. Kira süresi sonunda kiraya verilen şey devlete iade edilir.

2.2.2.2. Mülkiyet Temelli Özelleştirme Yöntemleri

Devletler, kendi mülkiyetlerinde bulunan taşınır ve taşınmazların mülkiyetini özel gerçek ve tüzel kişilere bir bedel karşılığı devir edebilirler. Bazen mülkiyet devirleri bedelsiz olarak ya da piyasa fiyatının altında bir bedelle yapılabilir. Genellikle özelleştirilecek işletmede çalışanlara veya işletmenin bulunduğu bölge halkına yapılacak hisse senedi devirlerinde bedelsiz veya piyasa fiyatının altında hisse senedi devirleri yapılabilmektedir.

Mülkiyetin özelleştirilmesi yöntemleri aşağıda; varlık satışı, halka arz, blok satış, borsada toptan satışlar pazarında satış, borsada özel emir ile satış, iştirak hisselerinin satışı, yönetici ve çalışanlara satış, bedelli ve bedelsiz makbuz yöntemi ve altın hisse yöntemiyle satış başlıkları altında toplanabilir

Devlet şirketlerinin veya kuruluşlarının aktifinde bulunan taşınır veya taşınmaz değerlerin özel tüzel ya da gerçek kişilere satışına varlık satışı denir. Burada kamu kuruluşunun aktiflerinin tamamı veya bir kısmı özel kişi veya kuruluşlara satılmaktadır. Daha çok KİT'lerin bir kısım aktiflerinin, müesseselerinin, tali faaliyet dallarının veya küçük işletmelerin satışında uygulanan yöntemdir.

Varlık satışı suretiyle yapılacak özelleştirme uygulamalarına ilişkin ihalelerde, kapalı teklif, pazarlık ve açık artırma usullerinden birisi uygulanır. Hangi usulün uygulanacağına, varlığın niteliği ve değer tespit sonuçları dikkate alınarak idarece karar verilir. Kapalı teklif usulü ile gerçekleştirilecek ihalelerde, tekliflerin alınmasından sonra değer tespit sonuçları ve alınan teklifler dikkate alınarak, pazarlık veya açık artırma usulü ile ihaleye devam edilmesine komisyonca karar verilebilir.

Özelleştirme uygulamalarında hisse senetlerinin halka arzı, halka her türlü yoldan çağrı yapılarak özelleştirilecek şirkete halkı ortak olmaya çağırmaktır. Halka arz, halkın bir anonim ortaklığa katılmaya veya kurucu olmaya davet edilmesini, hisse senetlerinin borsalar ve teşkilâtlanmış diğer piyasalarda devamlı işlem görmesini, bu kanuna göre halka

açık anonim ortaklıkların sermaye artırımları dolayısıyla paylarının veya hisse senetlerinin satışını ifade eder(2499 sayılı SPK,1981, M.3c(Değişik bent: 29/04/1992 - 3794/2 md)).

Bu yöntemde kamu kuruluşunun hisse senetleri aracılığı ile bireylere ve/veya özel kuruluşlara kamu kuruluşunda çalışanlara ve seçilmiş finansal aracı kuruluşlara satışı söz konusudur. Halka arz yöntemi, mülkiyetin tabana yayılarak üretim kararlarına halkın katılımını sağlamayı amaçlar. Kamu mülkiyetindeki KİT'in hisse senetlerini sermaye piyasasında satılabilmesi için sermayesi paylara bölünmüş anonim şirkete dönüştürülmesi gerekir. Daha sonra ise KİT'lerin aktiflerinin değerlendirilmesi, öz kaynakların hesaplanması, hisse senetleri fiyatlarının ve miktarının belirlenmesi gerekir. Bundan sonra satış yöntemi tespit edilerek satış ilanı yapılır ve özelleştirme fiilen başlamış olur.

Hisselerin yurt içi ve yurt dışında halka arz, borsada satış, menkul kıymetler yatırım fonları veya menkul kıymetler yatırım ortaklıklarına satış suretiyle özelleştirilmeleri sermaye piyasası mevzuatına tabidir(4046 sayılı, Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Kanun). Halka arz yönteminde hisseler belirlenen fiyattan birincil piyasadan halka arz edileceği gibi hisse senedi borsalarında oluşan fiyat üzerinden (ikincil piyasadan) de halka arz yoluyla satılabilir. Ayrıca, halka arz bedelsiz hisse dağıtımı (yaygın özelleştirme) şeklinde uygulanabilir. Bedelsiz devir ya da değerinin altında geniş halk katmanlarına yapılan satışlar ekonomik olmaktan çok politik özellik taşırlar(Yaşar, 2006; 45).

Özelleştirme kapsamında olan ortaklıklar için halka arzlarda, Sermaye Piyasası Kuruluna (SPK) başvuru, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı (ÖİB) tarafından doğrudan doğruya yapılabilir. Bu tür halka arzlarda aracı kuruluşlardan, süre içinde satılmayan hisse senetlerini satın almayı taahhüt etmeleri istenmeyebilir (SPK Mevzuat, Seri: I, No: 22, m.5 f.4 (Seri: I, No: 23 ile değişik madde)). Mevzuata göre, özelleştirme kapsamına alınanlar dahil, kamu iktisadî teşebbüsleri, mahalli idareler ile bu idarelerle ilgili özel mevzuat uyarınca faaliyet gösteren kuruluş, idareler ve işletmeler dışındaki ihraççılarca çıkarılan değişken faizli tahviller ile ihraççının veya tasarruf sahibinin talebine bağlı olarak erken itfa edilebilir nitelikteki tahvillerin halka arz yoluyla satışının aracı kuruluşlar vasıtasıyla yapılması şarttır (SPK Mevzuat, Seri: II, No:13, m.20).

Halka arz yönteminin birincil piyasadan ve ikincil piyasadan halka arz olmak üzere iki çeşidi bulunmaktadır: Birincil Piyasalarda Hisse Senetleri Satışı, menkul kıymet veya diğer sermaye piyasası araçlarının ihraçlarında işlem gördükleri ve tasarruf sahiplerinin menkul değerleri direkt ihraç eden kuruluşlardan satın alabildikleri piyasalardır. Birinci el piyasası, özelleştirilecek KİT'in, hisse senetleri doğrudan doğruya tasarruf sahiplerine arz edilmektedir. Fakat bu uygulama sermaye piyasasının gelişmesini olumsuz etkileyeceğinden tercih edilmemektedir.

İkincil Piyasalarda Hisse Senedi satışı ise sermaye piyasasının kurumsallaştığı ve aracı kuruluşların geliştiği ülkelerde hisse senetlerinin menkul kıymet borsaları aracılığıyla satılmasını ifade eder. İkincil piyasalar, daha önce halka arz edilmiş ve satılmış olan menkul kıymetlerin arz ve talebinin karşılaştığı tasarrufların kısa sürede yatırımlara dönüşmesine imkan sağlamaktadır.

İkincil piyasasındaki “menkul kıymet borsaları” hisse senedinin satışı, sabit fiyat üzerinden veya taban fiyatı arttırma yöntemi ile yapılır. Sabit fiyat üzerinden satış, hisse senedi üzerindeki nominal değer esas alınarak yapılır. Taban fiyatı arttırma yöntemi ile yapılan satışlarda ise hisse senetleri için sabit bir taban fiyatı belirlenir. Bu fiyat genellikle aracı kurumların katıldığı arttırmalar ile toptan satılır ve bu kurumlar tarafından piyasaya sürülür. Aracı kuruluşun belirlediği fiyattan hisse senedi satamaması özelleştirme ile görevli idareyi etkilemez. Çünkü taban fiyatın karşılığı aracı kuruluş tarafından ödenir. Satılmayan senetler bu kuruluşun elinde kalır(Tecer, 1987;57-63).

Özelleştirme kapsamına alınmış kamu kuruluşlarının mülkiyetinin bir kısmının ya da tamamının gerçek ve tüzel kişiler ile kuruluşlara satılması yöntemi, blok satış yöntemi olarak adlandırılmaktadır. Blok satış yöntemi, özelleştirme uygulamalarında çok sık kullanılan bir yöntemdir. Çok sık kullanılmasının nedeni, halka arz yöntemine göre daha kolay uygulanmasıdır. Özelleştirme uygulamalarında blok satış ile devir edilen hisse genellikle şirkette yönetimin kontrolünü sağlayan büyüklükte olmaktadır. Bunun yanında yönetimde kontrol hakkı vermeyen blok hisse satışları da yapılmaktadır. İMKB’de blok

satış ödenmiş/çıkarılmış sermayenin yüzde 10'unu aşan satış işlemi olarak tanımlanmaktadır(SPK Kanunu, 2001; 546).

Bir devlet şirketinin blok hisselerinin satış yoluyla özelleştirilmesinin ardından, satılan blok hisselerin belli bir süre içerisinde önceden belirlenen oranda halka arz edilmesi koşuluyla özelleştirilmesi de mümkündür.

Bu uygulama ile özelleştirme politikasında sermayeyi tabana yayma hedefinden uzaklaşmış, özelleştirmenin diğer bir amacını oluşturan devlete gelir sağlanması hedefine yönelmiştir. Satış yönteminde kamu kuruluşu sahip olduğu malvarlığını ya da haklarını süresiz olarak özel sektöre satmaktadır. Bu manada satış yöntemi süresiz özelleştirme şeklinin bir yöntemi olmaktadır(Hirsch, Wernwr Z , 1991; 22). Blok satış yöntemi sabit fiyatla satış, pazarlık usulü ile satış, dış borç karşılığı satış, sıfır fiyatla satış ve çalışanlara satış şeklinde uygulanmaktadır(Kök. 1995; 120-122). Çalışanlara satış, şirketin yönetici ve çalışanlarına şirketin yönetimini ve kontrolünü sağlayacak oranda hisse satışını içerir.

Diğer bir satış yöntemi ise altın hisse uygulamasıdır. Bu yöntemle devlet belirli isteklerini, özelleştirme sonrasında da sürdürmek isterse, ticaret hukuku hükümleri çerçevesinde şirket kontrolünü sağlayabilmek için, şirket hisselerinin küçük bir kısmını satması, kontrolü sağlayacak büyük oranda hisseyi korumaktadır. Özelleştirme uygulamaları açısından bu durum, hisselerin özel sektöre tamamının devrini engeller. Bu nedenle, alternatif bir uygulama geliştirilmiş ve özelleştirme uygulamaları için yeni bir "imtiyazlı hisse" türü, "altın hisse" kavramı ortaya çıkmıştır. Altın hisse, halka arz ya da blok satış yolu ile yapılan özelleştirme uygulamalarının her iki türünde de görülebilir. Altın hisse imtiyazlı bir hisse türü olup, kamu şirketlerinde kamuya ait payların veya kamu varlıklarının yönetiminin tamamen devlet kontrolünden çıkıp özel sektöre devredilmesi halinde dahi, devlete "müdahale hakkı" verir(Yaşar, 2006; 52).

2.2.2.3. Finansman Temelli Özelleştirme Yöntemleri

Kamu hizmetlerinin gördürülmesinde devlet, finansmanın tamamının veya bir kısmının özel sektör tarafından sağlanarak kamu hizmetini kendi denetimi ve gözetimi altında gördürebilir. Bu türden uygulamalarda devlet genellikle özel girişimciye bir imtiyaz hakkı verir. Finansmanın özelleştirilmesine ilişkin uygulamalarda devlet, projenin finansmanının geri dönüşü için de ayrıca garanti verebilir. Bu garanti, imtiyaz verilen alanda belli bir düzeyin altında tüketim olursa özel girişimciyi korumak için sağlanır. Finansmanın özelleştirilmesi yöntemleri, yarışabilir piyasalar, gelir ortaklığı senedi, yap-işlet, yap-işlet-devret, kamu-özel ortak girişimi şeklinde sınıflanabilir(Yaşar,2007: 69-70).

Bu modele göre, devlet piyasaya, şirketlerin serbestçe giriş ve çıkış yapılabilmesi için yasal düzenleme yapıp, bu düzenlemenin bozulmayacağına ilişkin garanti verdiği takdirde doğal tekel hizmetleri rekabetçi bir yapı içerisinde sürdürülebilir. Yarışabilir piyasa, doğal monopol olarak görülen piyasayı rekabete açmanın bir alternatifi olarak görülmektedir. Baumol ve Willig'e göre yarışılan piyasa kavramı; iktisadi olarak tüm maliyetlerin telafi edildiği yeterli bir zaman aralığında mevcut firmaların tepkilerinden zarar görmeksizin iktisadi faaliyette bulunma yeteneğidir(Baumol, William J., 1982a; 1-15).

Yarışabilir piyasalar modeline göre mükemmel yarışabilir bir piyasa, piyasaya girişlerin serbest ve piyasadan çıkışların maliyetsiz olduğu bir piyasa olarak tanımlanmaktadır. Serbestlik, piyasaya girişlerin maliyetsiz ya da kolay olduğu anlamına gelmemektedir. Potansiyel rakipler, herhangi bir kısıtlama olmaksızın, piyasada yerleşik firmaların sahip olduğu üretim teknolojilerinin aynalarına ulaşabilmekte ve onlarla aynı talebe yönelik olarak üretim yapabilmektedir. Piyasadan çıkışların maliyetsiz olması ise, herhangi bir firmanın, piyasadan çıkarken, piyasaya giriş sürecinde harcamak durumunda kaldığı tutarın tamamını geri toplayabilmesi anlamına gelmektedir. ABD'de havayolu taşımacılığı uzun yıllar çok yüksek yatırım maliyeti gerektirmesi ve rekabetin yıkıcı olacağı gerekçesiyle regüle edilmiştir. Ancak, havayolu taşıma filolarının mobil sermaye malları olması ve leasing gibi yeni finansman yöntemlerinin ortaya çıkışı, piyasaya girişi

kolaylaştırmış ve bu nedenle 1977'den itibaren sektör, regülasyon kapsamında çıkarılarak deregüle edilmiştir.

Özelleştirilen doğal tekeli alan firma, kar elde edemez ise başka bir firma ile değiştirmek mümkündür. Eğer kar ederse, bu takdirde rakipler devreye girer ve doğal tekeli imtiyazı yenilenir. Bu modelde, doğal tekelle potansiyel rekabet imkanının bulunduğu ileri sürülmektedir. Rekabet politikaları oluşturulurken tam rekabet yerine mükemmel yarışabilirliğin bir ideal olarak benimsenmesinin, regülasyon sürecinde tam rekabet modelinin getirdiği kısıtlamalardan kurtulabilmeyi sağladığından, hem politikaların esnekliğini artırabileceğini, hem de belki de daha önemlisi, piyasalarda etkinliğin artmasına yol açabileceğini ileri sürmek mümkün görünmektedir(Günel ve Özel, 2005; 8).

Gelir ortaklığı senedi satışı, köprü, baraj, elektrik santrali, karayolu, demiryolu, telekomünikasyon sistemleri ile sivil kullanıma yönelik deniz ve hava limanları ve benzeri altyapı tesislerinin gelirlerine, belirli bir süreyle gerçek ve tüzel kişilerin ortak olması için çıkarılacak senetlerin satışını ifade etmektedir.

Yap-işlet yöntemi, bir altyapı tesisinin özel sektör tarafından tasarlanıp, finansmanının sağlanarak inşa edilmesi ve yapılan yatırım bedelinin (kar dahil) geri ödenmesini sağlayacak bir süre kadar işletilmesidir. Kamu alt yapı tesislerinin devlet tarafından belirlenen koşul ve şartlarla mülkiyeti özel sektöre ait olarak yapılıp, hizmet ve ürünlerinin yine belirlenen esas ve usullerle satışını içeren bir yöntemdir. Yap-işlet yönteminde devlet, özel firmaya ekonomik anlamda bir imtiyaz hakkı da vermektedir. Ayrıca devlet özel firmaya ödeme yükümlülükleri için garanti de verebilir.

Yap-işlet devret yöntemi ise, bir altyapı tesisinin özel sektör tarafından tasarlanıp, finansmanının sağlanarak inşa edilmesi ve yapılan yatırım bedelinin (kar dahil) geri ödenmesini sağlayacak bir süre kadar işletilip, sürenin sonunda tesislerin bedelsiz olarak kamuya devrini öngören bir modeldir. İleri teknoloji ve yüksek maddi kaynak ihtiyacı duyulan projelerin gerçekleştirilmesinde kullanılmak üzere geliştirilen özel bir finansman

modeli olup, yatırım bedelinin (elde edilecek kar dahil) sermaye şirketine veya yabancı şirkete, şirketin işletme süresi içerisinde ürettiği mal veya hizmetin idare veya hizmetten yararlananlarca satın alınması suretiyle ödenmesi anlamına gelir. Yap-işlet-devret yönteminde de devlet özel yatırımcı firmaya imtiyaz verir ve bu imtiyaz hakkı işletme süresinin sonunda devlete iade edilir.

Kamu-Özel Ortak Girişimi, kamu ve özel sektör işletmelerinin ortak faaliyet yürütmelerini amaçlayan ve kamu payının %51'den az olmasını gerektiren bir özelleştirme yöntemidir. Bu yöntem özellikle büyük ölçekli ve riskli yatırım alanları nedeniyle, mutlaka kamu sermayesi ve kamu denetiminin gerekli olduğu alanlarda kamu sektörü ile özel sektörün belli oranlarda ortak olduğu anonim şirketlerce yapılır. Bu yatırımların yapılması veya mevcut mal ve hizmet üretim birimlerinin özel sektör kuruluşlarına açılması yoluyla ortak kuruluşların oluşturulması şeklinde uygulanabilmektedir.

Ortak girişim yönteminin başarılı olabilmesi için devletin söz konusu girişim üzerinde üretim, yatırım, finansman, fiyat vb. konularda fazla etkide bulunmaması, ayrıca girişimin idari ve mali yönden tam bir özerklik içerisinde bulunması gerekir(Aktan, 2001; 184-185).

2.2.2.4. Yapısal-Kurumsal Serbestleştirme

Yapısal kurumsal serbestleşme (deregülasyon), özel sektörün faaliyeti yasalarla sınırlandırılmış ve sadece devletin faaliyet gösterdiği alanlara giriş engellerinin kaldırılması olarak tanımlanır(Hurl, 1988; s.3). Deregülasyon, piyasadaki potansiyel rekabeti engelleyen giriş yasaklarının kaldırılmasını ifade etmektedir(Kök, 1995; 124). Deregülasyon uygulanması, devletin denetlediği ve düzenlediği alanlardan denetlemenin ve düzenlemenin kaldırılması anlamına gelmeyip bu alanlar serbestleştirildikten sonra da devletin yeni düzenleyici ve denetleyici bağımsız kurumlar kurarak düzenlemeler yapması mümkündür.

Kamu harcamalarının azaltılmasına yönelik yatırım politikaları düzenlemeleri, vergi istisnaları, hızlı amortisman ve yeniden değerlendirme metotları, tasfiye, birleştirme, devir yöntemleri dergüasyon politikaları olarak görülebilir. Serbestleştirme uygulamaları son yıllarda; telekomünikasyon imtiyazları, radyo ve televizyon yayınları başta olmak üzere, uydu yörüngeleri, maden sahaları, balık üretim ve av sahalarına özel sektörün giriş engellerinin kaldırılması şeklinde görülmektedir.

2.3. TÜRKİYE’DE VE DÜNYADA ÖZELLEŞTİRME UYGULAMALARI

Dünyada özelleştirme uygulamaları özellikle 1970’li yıllardan itibaren görülmeye başlanmıştır. 1970’li yılların ortalarında, dünya ekonomisinde yaşanan krizlerin ilk sorumlusu olarak KİT’ler görülmüş ve bu kurumların hızla özelleştirilmesi gerektiği fikri söz konusu dönemde uygulanan yeni liberal ekonomi politikalarının ana hedefi haline gelmiştir. Önceleri İngiltere ve Amerika’da yapılan özelleştirmeler, daha sonraları komünist bloktan ayrılan Doğu Avrupa ülkeleri ve gelişmekte olan ülkelerde de uygulanmaya başlanmıştır(Viravan,1991; 45).

Ülkemizde, 1980’li yıllarda özelleştirme konusu tartışılmaya başlanmış ve 1986 “The Morgan Bank” tarafından hazırlanan “Özelleştirme Ana Planı”ndan sonra, yoğun bir şekilde özelleştirme faaliyetleri yürütülmüştür. 5 Nisan 1994 “ekonomik önlemler uygulama planı”, piyasaları daraltıcı bir dizi uygulama ile birlikte, özelleştirme konusunda da yeni unsurlar ve açılımlar ortaya çıkarılmıştır.

2.3.1. Türkiye’de Özelleştirme Uygulamaları

Dünyada Neo-liberal politikaların etkisiyle gelişen özelleştirme ülkemizde de 1980’li yılların başından itibaren tartışılmaya başlanmıştır. Özelleştirmeye ilişkin ilk yasal düzenleme 1984 yılında yapılmış olup, 1985 yılından itibaren 268 kuruluşteki kamu hisseleri, 22 yarım kalmış tesis, 524 taşınmaz, 8 otoyol, 2 boğaz köprüsü, 103 tesis, 6 liman, şans oyunları lisans hakkı ile Araç Muayene İstasyonları özelleştirme kapsamına

alınmıştır⁶. 2009 yılına kadar tamamlanmış özelleştirme uygulamaları sonucunda 38,171 milyar \$ satış geliri elde edilmiştir.

2.3.1.1. Özelleştirmenin Yasal Dayanakları

Özelleştirme uygulamaları için 1984 yılında ilk yasal düzenlemenin yapılmasına rağmen, özelleştirme kavramı uzun bir süre 1982 Anayasa'sında yer almamıştır. Ancak, 13.8.1999 tarih ve 4446 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun ile 1982 Anayasası'nın devletleştirmeyi düzenleyen 47'nci maddesine “Devletin, kamu iktisadi teşebbüslerinin ve diğer kamu tüzel kişilerinin mülkiyetinde bulunan işletme ve varlıkların özelleştirilmesine ilişkin esas ve usuller kanunla gösterilir”(Akyıldız, Necat, Arı, Mehmet, 2005; 35) hükmü ikinci fıkra olarak eklenmiştir.

Özelleştirme uygulamalarına ilişkin ilk yasal düzenleme 29.02.1984 tarih ve 2983 sayılı Tasarrufların Teşviki ve Kamu Yatırımlarının Hızlandırılması Hakkında Kanun ile yapılmıştır. 2983 sayılı Kanun, kamu kurum ve kuruluşlarına ait her nevi altyapı tesisi ile KİK ve İDT'ye ait tesisler için münferit olarak veya bir grup halinde gelir ortaklığı senedi; KİK ve İDT için hisse senedi ve işletme hakkı verilmesine dair hükümleri kapsamaktadır(2983 sayılı, 29.02.1984 tarihli kanun madde 2).

İlk yasal düzenlemenin ardından, 28 Mayıs 1986'da, birçok kanunu değiştiren 3291 sayılı Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Özelleştirilmesi Hakkında Kanun çıkartılmıştır. İlk defa yasal metinlerde özelleştirme ifadesi 3291 sayılı Kanun ile kullanılmıştır. 3291 sayılı Kanun'un 13'ncü maddesi hükmüne göre, Kamu İktisadi Teşebbüslerinin özelleştirilmesine Bakanlar Kurulunca; müessese, bağlı ortaklık, iştirak, işletme ve işletme birimlerinin özelleştirilmesine ise Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı Kurulu (Kamu Ortaklığı Kurulu)'nce karar verilir(3291 sayılı, 28.05.1986 tarihli kanun)

⁶ 1985 yılından itibaren özelleştirme kapsamına alınan kuruluşlar Ek 5'de belirtilmiştir.

Özelleştirme uygulamalarının kapsamlı bir yasal dayanağa kavuşturulması amacıyla bütün siyasi partilerin ve sendikaların önerileri de dikkate alınarak kapsamlı bir yasa çalışması yapılmıştır. Hazırlanan özelleştirme uygulamalarına ilişkin yasa tasarısı, 27.11.1994 tarihinde TBMM tarafından kabul edilerek 4046 sayılı Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Kanun 24.11.1994 tarih ve 22124 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir(4046 sayılı, 27.11.1994 tarihli kanun, geçici madde 7). 4046 sayılı Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Kanun, Kamu Ortaklığı İdaresi Başkanlığı'nı tüzel kişiliğe sahip Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'na (ÖİB) dönüştürmüştür. Kamu Ortaklığı İdaresi Başkanlığı bünyesindeki Kamu Ortaklığı Fonu, Hazine Müsteşarlığı'na devir edilmiştir.

ÖİB, Başbakan'a bağlı kamu tüzel kişiliğine sahip özel bütçeli bir kuruluştur. ÖİB geçici bir teşkilat olup, özelleştirme süreci sona erdiğinde elemanları ihtisaslarına göre ilgili kuruluşlara nakledilecektir(4046 sayılı, 27.11.1994 tarihli kanun, madde 3). Geçici bir teşkilat olan ÖİB, Özelleştirme Yüksek Kurulu'nun sekretaryaya hizmetlerini yürütür. Özelleştirme Yüksek Kurulu ise Başbakan'ın başkanlığında, Başbakan'ın belirleyeceği dört bakandan oluşur. Kurul, üyelerinin tamamı ile toplanır ve oy birliği ile karar alır. ÖİB alınan bu kararları uygulamakla görevlidir. Hangi kuruluşların özelleştirileceğine, kuruluşların kime satılacağına, satış bedellerinin nihai olarak onaylanmasına Özelleştirme Yüksek Kurulu yetkilidir. ÖİB: özelleştirme kapsamına alınacak ve kapsamdan çıkarılacak kuruluşlarla ilgili olarak Özelleştirme Yüksek Kurulu'na teklif götürmek, kuruluşların özelleştirilmesine ilişkin her türlü işlemin yerine getirilmesini takip ve koordine etmek, özelleştirme uygulamalarının gerektirdiği işlemleri yürütmek, kuruluşlara atanacak yönetim ve denetim kurulu üyelerini Başbakan'a önermek, Özelleştirme Fonu'nu idare etmek, proje, reklam, tanıtım, hukuk, teknik, mali danışmanlık hizmeti verecek firmaları görevlendirmek gibi hizmetleri yerine getirir(4046 sayılı, 27.11.1994 tarihli kanun, madde 4).

ÖİB'nin bütçesi, Özelleştirme Yüksek Kurulu tarafından belirlenir. ÖİB'nin giderleri, Özelleştirme Fonu'nun yüzde 5'ini aşmayacak şekilde sınırlandırılır. İdare Başkanı, Özelleştirme İdaresi bütçesinin ita amiridir(4046 sayılı, 27.11.1994 tarihli kanun,

madde 8). ÖİB'nin bütçesi Sayıştay tarafından, diğer faaliyetleri Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu tarafından denetlenir(4046 sayılı, 27.11.1994 tarihli kanun, madde 11). Özelleştirme uygulamaları sonucu sağlanan tüm gelirler ile İdareye devredilen kuruluşlardan elde edilen temettüer ve özelleştirme uygulamaları çerçevesinde ihraç edilecek her türlü menkul kıymet ile diğer kıymetli evrakın satışından sağlanan gelirler, İdareye devredilen kuruluşlara sağlanan finansmandan elde edilen gelirler ve diğer mevzuat ile tahsis edilen kaynaklar ve sair gelirler, ilgili kuruluşların bütçeleri dışında T.C. Ziraat Bankası'nda kurulacak Özelleştirme Fonunda toplanır(4046 sayılı, 27.11.1994 tarihli kanun, madde 9).

2.3.1.2. Gerçekleştirilen Uygulamalar (1985-2009)

Özelleştirme çalışmaları, 1984 yılında kamuya ait yarım kalmış tesislerin tamamlanması veya yerine yeni bir tesis kurulması amacı ile özel sektöre devri uygulamaları ile başlamıştır. 1986 yılından itibaren hız kazanan ve tamamı kamuya ait veya kamu iştiraki olan kuruluşlardaki kamu paylarının özelleştirme kapsamına alınması yoluyla yürütülen program çerçevesinde, İdare tarafından bugüne kadar, 196 kuruluşta hisse senedi veya varlık satış/devir işlemi yapılmış ve bu kuruluşlardan 187'sinde hiç kamu payı kalmamıştır.

Daha önce kamu sektörünün elinde olan çimento sanayi, süt sanayi, et sanayi, yem sanayi, dokuma sanayi, orman ürünleri sanayi, gemi sanayi, gübre sanayi, enerji santralleri, kimya ve petrokimya tesisleri, maden işletmeleri, demir çelik işletmeleri, kağıt fabrikaları, telekomünikasyon hizmetleri, ulaşım hizmetleri ve bankacılık sektörü özelleştirilmiştir. Bu uygulamalar sonucu söz konusu alanlar gerek yerli gerekse yabancı şirketlere devredilmiştir.

31 Aralık 2004 itibariyle vadeli ve döviz cinsinden gerçekleştirilen hisse senedi ve varlık satış işlemlerinden 4,5 milyar TL (8,6 milyar \$) net giriş sağlanmıştır. Özelleştirme kapsamındaki kuruluşlardan elde edilen 0,9 milyar TL'lik (2,3 milyar \$) temettü geliri ve

4,1 milyar TL'lik (3,4 milyar \$) diğer kaynaklarla birlikte 1985 – 31 Aralık 2004 dönemi toplam kaynakları 9,5 milyar TL (14,3 milyar \$) düzeyine ulaşmaktadır.

Aynı dönemde özelleştirme uygulamaları çerçevesinde, 9,2 milyar TL (13,9 milyar \$) tutarında kullanım gerçekleştirilmiştir. Özelleştirme uygulamalarına ilişkin kullanımların % 98'lik bir bölümü, kapsamdaki kuruluşlara sermaye iştiraki, kredi borçları ve personel ödemeleri, özelleştirme bonoları ve Hazine'ye aktarmaya ilişkin ödenen tutarlardır.

Özelleştirme uygulamaları sonucunda elde edilen kaynakların kullanımı 3 ana başlık altında toplanmaktadır: Bunlardan ilki özelleştirme kapsamındaki kuruluşlara yapılan ödemelerdir. 6,1 milyar \$ düzeyinde ve toplam kaynakların % 44'ünü kapsayan bu tutar, kuruluşlara yapılan sermaye iştirakleri, verilen krediler, çalışanlara yönelik iş kaybı ve özelleştirme sonrası tazminatları ile emeklilik primi ödemeleri gibi kullanım kalemlerinden oluşmaktadır.

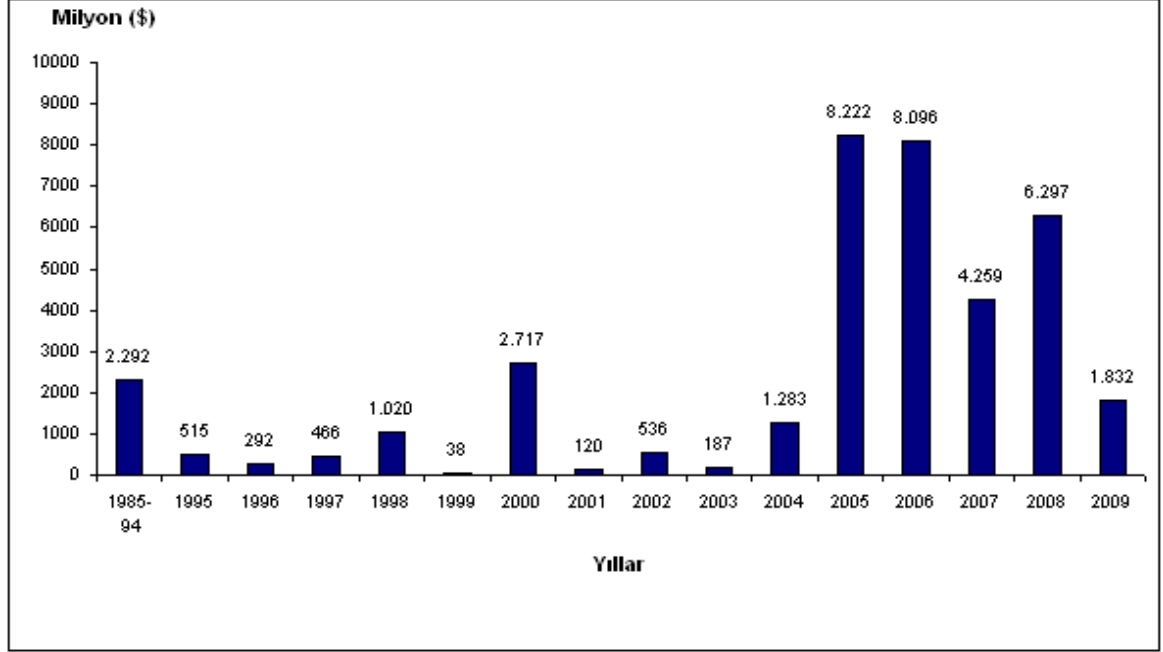
İkinci büyük kullanım kalemi ise, aynı tarih itibariyle 3,6 milyar \$ düzeyinde ve toplam kullanımların % 26'sını kapsayan ve Hazineye ve Hazine bünyesinde bulunan Kamu Ortaklığı Fonu'na yapılan aktarmalardan oluşmaktadır. Bu Fon'un kullanım alanı ise mevzuatla sadece baraj, otoyol ve içme suları gibi altyapı tesislerinin finansmanı ile sınırlandırılmıştır. 26 Mayıs 2000 tarihinde yürürlüğe giren 4568 sayılı Kanun çerçevesinde, 2001 yılından beri aktarma yapılmamıştır.

Üçüncü kullanım kalemi ise, özelleştirme uygulamaları için çıkarılan bono ve tahvil ödemeleri gibi tutarlardan oluşmaktadır. Bu ödemelerin toplamı da yine aynı dönemde 3,9 milyar \$ düzeyinde olup, toplam kullanımların % 28'ini kapsamaktadır.

Yukarıda belirtilen üç ana kullanım kalemi toplamı olan 13,6 milyar \$ düzeyindeki tutar, toplam kullanımların % 98'ini kapsamakta ve özelleştirme olgusu var olsa da, olmasa da, devletin bir şekilde Hazinesinden yapmak zorunda olduğu tutarlardan oluşmaktadır.

1984 yılında başlayan özelleştirme uygulamaları sonucunda elde edilen gelirler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Şekil 2.1.: Yıllar İtibariyle Özelleştirme Gelirleri

Kaynak: Özelleştirme İdaresi, 2009, Erişim Tarihi: Ağustos 2009

1985 yılından bugüne kadar gerçekleştirilen özelleştirme uygulamalarının toplam tutarı, 38,171 milyar \$ düzeyindedir. Özelleştirme uygulamaları sonucu, 1986 yılından 2000 yılına kadar fazla bir gelir elde edilememiş, 2000 yılından sonra özelleştirme gelirlerindeki artış ivme kazanmaya başlamıştır. Asıl büyük gelirler tablodan da görülebileceği gibi, 2005 yılından itibaren elde edilmiştir. 18 yılda elde edilen gelir 9.465 milyon \$ iken, 2005 ve 2006 yıllarında neredeyse tüm yıllara yakın gelir olarak sırasıyla 8.222 ve 8.096 milyon \$ olmuştur.

Yöntemler itibariyle özelleştirme işlemlerinin dağılımı aşağıdaki gibidir:

Tablo 2.1.: Yöntemler İtibariyle Özelleştirme İşlemleri

1986 - 2009 DÖNEMİ GERÇEKLEŞTİRİLEN ÖZELLEŞTİRME İŞLEMLERİ (\$)				
Özelleştirme Yöntemleri	1986-2007	2008	2009	Toplam
Blok Satış	18.159.166.639	2.040.000.000	0	20.199.166.639
Tesis/Varlık Satışı	4.821.223.576	2.256.200.287	1.829.426.707	8.906.850.570
Halka Arz	5.180.202.610	1.911.000.000	0	7.091.202.610
İMKB'de Satış	1.261.053.768	0	0	1.261.053.768
Yarım Kalmış Tesis Satışı	4.368.792	0	0	4.368.792
Bedelli Devirler	615.730.069	89.923.687	2.727.042	708.380.798
TOPLAM	30.041.745.454	6.297.123.974	1.832.153.749	38.171.023.177

Kaynak: Özelleştirme İdaresi, 2009, Erişim Tarihi: Ağustos 2009

1986-2009 yılları arasında gerçekleştirilen özelleştirme işlemlerinde blok satış yönteminin kullanım oranı % 53, tesis/varlık satışı % 23, halka arz % 19, İMKB'de satış % 3 ve bedelli devir % 2'dir.

Türk Telekomünikasyon A.Ş.'nin (TTAŞ) özelleştirme çalışmaları, diğer özelleştirme uygulamalarından farklı olarak 406 sayılı Telgraf ve Telefon Kanunu çerçevesinde yapılmaktadır. Söz konusu çalışmalar, ÖİB, Ulaştırma Bakanlığı ve Hazine Müsteşarlığı üyelerinden oluşan bağımsız değer tespit ve ihale komisyonları tarafından yürütülmektedir.

Ülkemizde özelleştirmenin sembolü haline gelen Türk Telekom'un blok satışı için iki kez ihaleye çıkılmış ancak dünya telekomünikasyon sektöründe yaşanan daralma ve çeşitli hukuki sorunlar sebebiyle istenilen sonuçlar elde edilememiştir.

Global Telekom piyasalarının canlandığı bu yeni dönemde, geniş bir tanıtım ve uzun bir hazırlık süreci ile potansiyel alıcıların beklentilerini dikkate alan ve piyasa şartlarına cevap veren bir özelleştirme stratejisi ile, 25.11.2004 tarihinden itibaren yayınlanan ilanlarla TTAŞ'nin ihale süreci yeniden başlatılmıştır.

Bu sürece kadar, piyasa şartlarına duyarlı ve enteraktif bir yaklaşım içinde özelleştirme stratejisi yeniden şekillendirilmiştir. Nisan 2003'te Bakanlar Kurulu'nca alınan Prensip Kararı ile Türk Telekom özelleştirmesinde, halka arz ve minimum % 51'lik blok satış hazırlıklarının eşanlı yürütülmesi, bu yöntemlerden hangisinin uygulanacağına ise oluşacak piyasa koşulları çerçevesinde karar verilmesi hükme bağlanmıştır.

15.10.2004 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile Şirket hisselerinin %55'nin blok olarak satılması ve bu çerçevede 31.12.2004 tarihine kadar ihale ilanına çıkılması hükme bağlanmıştır. Aynı Bakanlar Kurulu Kararı ile Türk Telekom İhale Komisyonuna ihale sürecinde ön yeterlilik kriterlerinin uygulanması için yetki verilmiştir. 25.11.2004 tarihinde yerli ve yabancı basın organlarına verilen ilanlarla başlayan ihale sürecinde son teklif verme tarihi olan 24 Haziran 2005 itibarıyla 4 gruptan teklif alınmış, ihale 1 Temmuz 2005 tarihinde sonuçlandırılmıştır. İhalede en yüksek teklifi 6.550.000.000 ABD \$'ı bedelle OGER Telecoms Ortak Girişim Grubu vermiştir. İhale sonuçları İhale Komisyonu tarafından Rekabet Kurulu onayına sunulmuştur. Rekabet Kurulu'nun iznini müteakiben karar, 406 sayılı Telgraf ve Telefon Kanunu uyarınca Bakanlar Kurulu tarafından 25.07.2005 tarih ve 2005/9146 sayılı kararı ile onaylanmış ve 02.08.2005 tarih ve 25894 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. İhale sonucunun Resmi Gazete'de yayımlanmasıyla beraber ihalede kazanan Oger Telecoms Ortak Girişim Grubu ile 24.08.2005 tarihinde hisse satış sözleşmesi imzalanmıştır. 14 Kasım 2005 tarihinde gerçekleştirilen devir işlemi ile Türk Telekom bir kamu şirketi olmaktan çıkmıştır.

Son olarak, 13.11.2003 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı çerçevesinde, blok satış sonrasında Türk Telekom'da Hazine'ye ait % 45 oranındaki hisselerin bir bölümünün halka arzına yönelik hazırlık çalışmaları başlamıştır. 10 Aralık 2007 tarih ve 12973 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile Türk Telekom'un % 15 oranındaki hisselerinin 31.12.2008 tarihine kadar Halka Arz yöntemiyle özelleştirilmesine karar verilmiştir. Bu satışta, 406 sayılı Telgraf ve Telefon Kanun uyarınca, Türk Telekom ve T.C. Posta ve Telgraf Teşkilatı Genel Müdürlüğü çalışanları ile küçük tasarruf sahiplerine ayrılması öngörülen % 5 oranındaki pay ile ilgili olarak; bu satışta Türk Telekom hisselerinin % 3'ünün halka arza

konu %15'lik dilim içerisinde değerlendirilerek söz konusu çalışanlara ve küçük tasarruf sahiplerine ayrılmasına karar verilmiştir.

Bu çerçevede, Türk Telekom'un halka % 15 (ek satış hakkı hariç) oranındaki hissesinin Türk Telekom ve T.C. Posta ve Telgraf Teşkilatı Genel Müdürlüğü çalışanları, küçük tasarruf sahipleri, alım gücü yüksek yatırımcılar, yurtiçi kurumsal yatırımcılar, yurtdışı kurumsal yatırımcılara yönelik halka arz süreci başlamış olup, 28-29-30 Nisan 2008 tarihinde Ön Talep Toplama, 7-8-9 Mayıs 2008 tarihleri arasında ise Kesin Talep Toplama yapılmış olup, halka arz süreci başarılı bir şekilde tamamlanmıştır.

Halen özelleştirme kapsamında 2, kapsam ve programda 17 olmak üzere toplam 19 kuruluş bulunmaktadır. Bu kuruluşların 11 tanesinde % 50'nin üzerinde kamu payı vardır. Söz konusu 2 kuruluşun programa alınması yönündeki çalışmalar sürdürülmektedir. Bunun yanı sıra, özelleştirme kapsamında 192 taşınmaz, 77 tesis, 5 liman, 8 otoyol, 2 boğaz köprüsü, şans oyunları lisans hakkı da yer almaktadır. İhale veya satış/devir prosedürü devam eden kuruluşlar ise Doğusan A.Ş., TEDAŞ, TEKEL A.Ş., TCDD (T.C. Devlet Demir Yolları İşletmesi) Limanlarıdır.

2.3.1.3. Özelleştirme İdaresi Başkanlığınca Yürütülen İhale ve Özelleştirme Yöntemleri

ÖİB, yürürlükte olan mevzuata göre özelleştirme uygulamalarında dört tür ihale yöntemi kullanmaktadır. Halen yürürlükte olan 4046 sayılı Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Kanun'un 18'inci maddesinin (C) fıkrasının (c) şıkkına göre bu yöntemler sırasıyla, açık artırma yöntemi, pazarlık yöntemi, kapalı teklif yöntemi ve belirli istekliler arasında ihale yöntemi olarak belirlenmiştir.

Açık artırma usulü ile yapılan ihalelere, istenilen teminatı vermiş ve ihale ilanında, ihaleye katılabilmek için belirtilen gerekli şartları yerine getirmiş oldukları komisyonca tespit edilen teklif sahipleri katılabilirler. İstenilen ilk değer ile açık artırmanın her aşamasında verilecek tekliflerde asgari artırılacak miktar komisyonca belirlenir. Açık

artırmanın süresi komisyonca belirlenerek açık artırmaya başlanılmadan önce hazır bulunan teklif sahiplerine duyurulur. Komisyonca gerekli görülen hallerde süre bir defaya mahsus olmak ve en çok önceki sürenin yarısını geçmemek üzere artırılabilir. Bu işlemler ve komisyonca belirlenecek teklif verme sırası teklif sahiplerinin huzurunda komisyonca bir tutanakla tespit edilir. Teklif sahipleri tarafından, açık artırmaya esas alınacak ilk değer kadar veya bu değer üzerinde teklif yapıldığı takdirde açık artırmaya devam olunur. Teklif sahipleri bir önceki teklifi artırmak suretiyle yeni tekliflerde bulunurlar. Bu suretle yapılan açık artırmada yeni bir teklif gelmezse komisyon başkanı son teklif üzerinden ihalenin bitirileceğini duyurur ve bu duyuru üç kez yapılır. Buna rağmen teklif gelmemesi halinde açık artırmaya son verilir. Açık artırmaya ilişkin işlemler tutanakla tespit edilir. Tutanak komisyon üyeleri ve teklif sahiplerince imzalanır(4046 sayılı, 27.11.1994 tarihli Kanun, Değişik: 03.04.1997 - 4232/2 md).

Pazarlık Yöntemine göre, ihalelere birden fazla teklif sahibinden kapalı zarf içerisinde teklif almak şartıyla başlanabilir. Sermayesindeki kamu payı yüzde on beş'in altında olan iştirak hisselerinin özelleştirilmesinde birden fazla teklif alınması şartı aranmaz. Teklif sahipleri ile birden fazla pazarlık görüşmesi yapılabilir. Pazarlık görüşmeleri teklif sahipleri ile ayrı ayrı yapılır. Pazarlık görüşmelerinin, ihalenin herhangi bir aşamasında pazarlık görüşmelerine devam edilen teklif sahipleri ile müştereken yapılmasına komisyonca karar verilebilir. Komisyonca, pazarlık görüşmeleri sırasında ortaya çıkabilecek yeni durumlar karşısında, rekabete engel teşkil etmemek, ihale ilanında ve/veya şartnamede yer alan hususlara aykırı olmamak ve pazarlık görüşmelerine devam edilen teklif sahiplerine eşit olarak uygulanmak kaydı ile yeni esaslar belirlenebilir. Komisyonca gerekli görüldüğü takdirde ihale, pazarlık görüşmesine devam edilen teklif sahiplerinin katılımı ile açık artırma suretiyle sonuçlandırılabilir. Bu husus ilanda ve/veya şartnamede belirtilir. Görüşmeler komisyon tarafından bir tutanakla tespit edilir, tutanak komisyon üyeleri ve teklif sahiplerince imzalanır⁷.

⁷ 3/7/2005 tarihli ve 5398 sayılı Kanununun 5 inci maddesiyle "Sermayesindeki kamu payı yüzde onbeşin altında olan iştirak hisselerinin özelleştirilmesinde birden fazla teklif alınması şartı aranmaz." ibaresi eklenmiş ve metne işlenmiştir.

Kapalı teklif usulünde, teklifler yazılı olarak alınır. Teklif mektubu, bir zarfa konulup kapatıldıktan sonra zarfın üzerine isteklinin adı, soyadı ve tebligata esas olarak göstereceği açık adresi yazılır. Zarfın yapıştırılan yeri istekli tarafından imzalanır veya mühürlenir. Bu zarf geçici teminata ait alındı veya banka teminat mektubu ve istenilen diğer belgelerle birlikte ikinci bir zarfa konularak kapatılır. Dış zarfın üzerine isteklinin adı ve soyadı ile açık adresi ve teklifin hangi işe ait olduğu yazılır. Teklif mektuplarının istekli tarafından imzalanması ve bu mektuplarda şartname ve eklerinin tamamen okunup kabul edildiğinin belirtilmesi, teklif edilen fiyatın rakam ve yazı ile açık olarak yazılması zorunludur. Bunlardan herhangi birine uygun olmayan veya üzerinde kazıntı, silinti veya düzeltme bulunan teklifler reddolunarak hiç yapılmamış sayılır. Teklifler ilanda belirtilen tarih ve saate kadar sıra numaralı alındılar karşılığında idareye verilir. Diğer hususlar ihale şartnamesinde belirtilir. Verilen teklifler herhangi bir sebeple geri alınamaz.

Tekliflerin belirlenen tarih ve saatte açılması sonucu, kaç teklif verilmiş olduğu bir tutanakla belirtildikten sonra dış zarflar hazır bulunan istekliler önünde alınış sırasına göre açılarak, istenilen belgelerin ve geçici teminatın tam olarak verilmiş olup olmadığı aranır. Dış zarfın üzerindeki alındı sıra numarası iç zarfın üzerine de yazılır. Belgeleri ile teminatı usulüne uygun ve tam olmayan isteklilerin teklif mektubunu taşıyan iç zarfları açılmayarak başkaca işleme konulmadan, diğer belgelerle birlikte kendilerine veya vekillerine iade olunur. Bunlar ihaleye katılamazlar, teklif mektuplarını taşıyan iç zarflar açılmadan önce, ihaleye katılacaklardan başkası ihale odasından çıkarılır. Bundan sonra zarflar numara sırası ile açılarak, teklifler komisyon başkanı tarafından okunur veya okutulur ve bir listesi yapılır. Bu liste komisyon başkanı ve üyeleri tarafından imzalanır. Şartnameye uymayan veya başka şartlar taşıyan teklif mektupları kabul edilmez. Birkaç istekli tarafından aynı fiyat teklif edildiği ve bunların da uygun olduğu anlaşıldığı takdirde, bu oturumda aynı teklifte bulunan isteklilerin hazır olması halinde, bu isteklilerden ikinci bir yazılı teklif alınır ve bu işlem eşitlik bozuluncaya kadar sürdürülür. Kapalı teklif usulü ile yapılan ihalelerde, istekli çıkmadığı veya teklif komisyonca uygun görülmediği takdirde, yeniden aynı usulle ihale açılır veya komisyonca kamu yararı görüldüğü takdirde, ihale pazarlık ya da açık artırma usulü ile sonuçlandırılır(4046 sayılı, 27.11.1994 tarihli Kanun, Değişik: 03.04.1997 - 4232/2 md).

Belirli istekliler arasında kapalı teklif usulü 1.8.2003 tarih ve 4791 sayılı Kanun ile özelleştirme ihale yöntemleri arasına konmuştur(Değişik son paragraf: 03.07.2005 - 5398/5 md.). Belirli istekliler arasında ihale usulü: Çıkkılan ihaleden sonuç alınamaması halinde, Kurulun onayı alınmak kaydıyla belirli istekliler arasında ihale usulü ile ihale yapılabilir. Bu usülle yapılacak ihaleler için alınacak tekliflerde teknoloji, yatırım, üretim ve istihdam şartlarından hangisinin veya hangilerinin aranacağı ve diğer esaslar hazırlanacak ihale şartnamesinde belirtilir. Hazırlanacak ihale şartnamesi çerçevesinde istekli veya isteklilerden proje ve taahhütlerini içeren teklifleri alınır. Tekliflerin alınmasından sonra istekli ya da isteklilerle tek tek veya müştereken görüşme yapılmasına ihale komisyonunca karar verilir. Yapılacak görüşmeler sonucunda ihale sonuçları karara bağlanmak üzere İdarece Kurula sunulur(4046 sayılı, 27.11.1994 tarihli Kanun (Değişik fıkra: 01.08.2003-4971/5. md.) (Değişik fıkra: 03.07.2005-5398/5 md.)).

Özelleştirme Yüksek Kurulu, üyelerinin tamamının katılımı ile toplanır ve oy birliği ile karar alır. Özelleştirme Yüksek Kurulu, kuruluşların özelleştirme kapsamına alınmasına, özelleştirme kapsamından çıkarılmasına, özelleştirmeye hazırlanmasına, hazırlanmasına gerek olmayanların doğrudan özelleştirme programına alınmasına karar verir. Özelleştirme kapsamına alınan kuruluşların, özelleştirme işlemlerinin tamamlanması için süre tespit etmeye yetkilidir. Kuruluşların, özelleştirme yöntemlerinden hangisi ile devredilmelerine, yapılan ihaleler sonucu ihale komisyonlarınca verilen kararların onaylanmasına, kuruluşların küçültülmesine, kapatılmasına veya tasfiyesine karar verme yetkisi de Özelleştirme Yüksek Kurulu'na aittir. Özelleştirme Yüksek Kurulu, özelleştirme programlarında yıl içinde değişiklik yapmaya, Özelleştirme Fonu'nun kullanım alanları için garantili ve garantisiz iç ve dış borçlanma yapılmasına, Özelleştirme Fonu ve Özelleştirme İdaresinin gelir ve giderlerini görüşerek onaylamaya, gerekli görülen hallerde özelleştirme programındaki kuruluşların hisse senetlerini ve her türlü menkul kıymetini tekrar almaya ve satmaya karar verme yetkisine sahiptir(4046 sayılı, 27.11.1994 Tarihli, Kanun, Madde 3).

Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, özelleştirme programına alınan birimlerin özelleştirilmesi için aşağıda sayılan "beş özelleştirme yöntemini" uygulamaktadır. Bu beş

yöntem sırasıyla, “satış”, “kiralama”, “işletme hakkının verilmesi”, “mülkiyetin gayri ayni hakların tesisi” ve “gelir ortaklığı modeli ve işin gereğine uygun sair hukuki tasarruflar” olarak belirlenmiştir. 4046 sayılı Kanuna göre özelleştirme programına alınan kuruluşların, bu özelleştirme yöntemlerinden birinin veya birkaçının birlikte uygulanması suretiyle özelleştirilmesi mümkündür aşağıda kısaca bu yöntemlere ilişkin bilgi verilecektir.

Satış yöntemi, kuruluşların aktiflerindeki mal ve hizmet üretim birimleriyle varlıklarının mülkiyetinin kısmen veya tamamen bedel karşılığı devredilmesi ya da bu kuruluşların hisselerinin tamamının veya bir kısmının kuruluşların içinde buldukları şartlar da dikkate alınarak yurt içi ve yurt dışında, halka arz, gerçek ve/veya tüzelkişilere blok satış, gecikmeli halka arzı içeren blok satış, çalışanlara satış, borsada normal ve/veya özel emir ile satış, menkul kıymetler yatırım fonları ve/veya menkul kıymetler yatırım ortaklarına satış veya bunların birlikte uygulanması yoluyla bedel karşılığı devredilmesidir(4046 sayılı, 27.11.1994 tarihli Kanun, Madde 18, (A) bendinin (a) fıkrası).

Kiralama, kuruluşların aktiflerindeki varlıklarının kısmen veya tamamen bedel karşılığında ve belli bir süre ile kullanma hakkının verilmesidir(4046 sayılı, 27.11.1994 tarihli Kanun, Madde 18, (A) bendinin (b) fıkrası).

İşletme hakkının verilmesi, kuruluşların bir bütün olarak veya aktiflerindeki mal ve hizmet üretim birimlerinin-mülkiyet hakkı saklı kalmak kaydıyla-bedel karşılığında belli süre ve şartlarla işletilmesi hakkının verilmesidir(4046 sayılı, 27.11.1994 tarihli Kanun, Madde 18, (A) bendinin (c) fıkrası).

Mülkiyetin Gayri Ayni Hakların Tesisi, kuruluşların aktiflerindeki mal ve hizmet üretim birimleri ile varlıklarının, mülkiyeti ilgili kuruluşa ait olmak kaydıyla, Türk Medeni Kanununda öngörülen şekil ve şartlar dahilinde, malike ait kullanma hakkına ilişkin bazı tasarruflara rıza gösterilmesine veya malikin mülkiyete bağlı haklarını kullanmasından vazgeçmesi sonucunu doğurmasına ilişkin hakların tesisidir(4046 sayılı, 27.11.1994 tarihli Kanun, Madde 18, (A) bendinin (d) fıkrası).

Gelir ortaklığı modelinde, köprü, baraj, elektrik santrali, karayolu, demiryolu, telekomünikasyon sistemleri ile sivil kullanıma yönelik deniz ve hava limanları ve benzeri altyapı tesislerinin gelirlerine belirli bir süreyle gerçek ve tüzel kişiler ortak olurlar. Gelir ortaklığı modelinde alt yapı tesislerinin gelirleri satılır.

Sair hukuki tasarruflar ise kuruluşların özellikleri ve yapıları da dikkate alınarak yukarıda belirtilen özelleştirme yöntemleri dışında kalan ve genel hükümler ile özel kanunlarda belirtilen diğer yöntemlerdir. İşin gereğine göre yukarıda belirtilen özelleştirme yöntemlerinden hangilerinin uygulanacağına Özelleştirme Yüksek Kurulu karar vermektedir(4046 sayılı, 27.11.1994 tarihli Kanun, Madde 18, (A) bendinin (e) fıkrası)

Kuruluşların özellikleri ve yapıları da dikkate alınarak yukarıda belirtilen özelleştirme yöntemleri dışında kalan ve genel hükümler ile özel kanunlarda belirtilen diğer yöntemler: Yap-İşlet Devret Yöntemi (YİD), Yap İşlet yöntemidir.

Devletin, artan kamu hizmet talebi karşısında kısıtlı finansman kaynakları ile yapamadığı alt yapı tesislerini özel sektör katılımı ile gerçekleştirmek için YİD yöntemi geliştirilmiştir. YİD yönteminde "sermaye şirketi" veya "yabancı şirket" altyapı tesisini tasarlar, finansmanını bulur ve inşaatını yapar, öngörülen süre boyunca tesisi işletir, bakımını yapar, kredi anapara ve faiz geri ödemelerini gerçekleştirerek yatırdığı sermayesini ve mutabık kalınan miktardaki temettüyü geri aldıktan sonra tesisi çalışır vaziyette ve bedelsiz olarak ilgili kamu kuruluşuna devreder.

YİD yöntemindeki sermaye şirketine “devlet” yüzde 30’a kadar bir payla ortak olabilir. Yapılacak yatırımların asgari bir miktarının yüzde 20-30 özkaynakla karşılanması esastır. YİD yönteminde yabancı sermaye, mevcut yabancı sermaye mevzuatı çerçevesinde korunur ve teşvik edilir(4047 sayılı, 24.11.1994 tarihli Kanun).

Mülkiyetin saklı tutulmasını öngören, 16.07.1997 tarih ve 4283 sayılı “Yap-İşlet Modeli ile Elektrik Enerjisi Üretim Tesislerinin Kurulması ve İşletilmesi ile Enerji Satışının Düzenlenmesi Hakkında Kanun” çıkartılmıştır. Bu yöntem ekonomik gelişme

ile artan elektrik enerjisi talebini karşılamak için yapılacak yatırımlarda, kamu finansman kaynaklarının yetersizliği dikkate alınarak YİD yöntemi yürürlüğe konmuştur.

Öte yandan, Yap-İşlet Yöntemi ile sadece" termik santrallerin" yapımı ve işletimi mümkündür. Hidroelektrik, jeotermal, nükleer santraller ve diğer yenilenebilir enerji kaynakları ile çalıştırılacak santraller Yap-İşlet yöntemini düzenleyen 4283 sayılı Kanun'un kapsamı dışındadır(4283 Sayılı Kanun, Madde. 1).

Devletin, özelleştirme sonrasında kamu yararı ve güvenliğini korunması ve yabancılara satışlardan ortaya çıkabilecek olumsuzlukları gidermek amacıyla müdahaleye imkân tanıyan yöntemleri de mevcuttur. Buna göre: 4046 sayılı Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Kanun'un 13'üncü maddesinde: "Özelleştirme programına alınan kuruluşlarla ilgili olarak:

a) Stratejik sayılacak konu ve kuruluşları tespit etmeye, b) Tekelleşmenin önlenmesi de dahil, ekonomi ve güvenlik ile ilgili olarak milli yararın korunması amacıyla, (a) bendi gereğince tespit edilecek stratejik kuruluşlardaki kamu payının % 50'nin altına düşmesi durumunda bu kuruluşların yetkili kurullarında alınacak kararlarda söz ve onay hakkı verecek imtiyazlı hisselerin miktarını ve bu paylara dayanarak devletin sahip olacağı imtiyazlı hakları belirlemeye, imtiyazlı hisselerin miktarını ve bunlarla ilgili imtiyazlı hakları değiştirmeye, stratejik konu ve kuruluş olarak tespit edilenleri bu kapsamdan çıkarmaya, Özelleştirme Yüksek Kurulu yetkilidir." hükmü bulunmaktadır(4046 Sayılı Kanun, Madde.13)

Yine aynı madde'nin devamında, aşağıda belirtilen kuruluşların sermayelerinin % 49'undan fazlasının özelleştirilmesine karar verilmesi halinde bu kuruluşlarda imtiyazlı hisseler oluşturulması zorunludur denilerek, Türk Hava Yolları A.O., T.C. Ziraat Bankası, Türkiye Halk Bankası A.Ş., T.M.O. Alkoloid Müessesesi, Türkiye Petrolleri A.O." imtiyazlı hisse bulunması gereken kuruluşlar sayılmaktadır. Sayılan beş kuruluşun

sermayesinin tamamı özel sektöre intikal etse bile imtiyazlı hisse (Altın hisse) varlığını sürdürecektir.

İmtiyazlı hisseler, özelleştirmenin yabancılara satışından kaynaklanacak olumsuzlukların önlenmesinde kullanılabilir. Devlet, yukarıda belirtildiği gibi bazı hedeflerini gerçekleştirmek için müdahalelerde bulunabilir.

Özelleştirme sonrasında devlete düzenleyici müdahale yapma yetkisi veren araçlardan en önemli olan düzenleyici ve denetleyici kurumlardır. 10.12.2003 tarih ve 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nun III sayılı Listesinde Türkiye'deki Düzenleyici ve Denetleyici Kurumlar sayılmıştır. 5018 sayılı Kanuna göre düzenleyici ve denetleyici kurumlar aşağıdadır:

- Radyo ve Televizyon Üst Kurulu
- Telekomünikasyon Kurumu
- Sermaye Piyasası Kurulu
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
- Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu
- Kamu İhale Kurumu
- Rekabet Kurumu
- Şeker Kurumu
- Tütün, Tütün Mamulleri ve Alkollü İçkiler Piyasası Düzenleme Kurumu
- Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu

Bu kurumlardan, Telekomünikasyon Üst Kurulu, SPK, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu, Rekabet Kurumu, Şeker Kurumu ve Tütün, Tütün Mamulleri ve Alkollü İçkiler Piyasası Düzenleme Kurumu özelleştirme sonrasında şirketlere direktifler verip yaptırımlar uygulayarak piyasa düzenlemeleri yapan kurumlardır. Bu yapıları itibariyle adı geçen kurumlar, özelleşen şirketlerin faaliyetlerine doğrudan müdahale ederek, “piyasa başarısızlıklarını” giderici önlemler alabilirler(Yaşar, 2006; 96).

2.3.2. Dünyada Özelleştirme Uygulamaları

1970’li yılların ortalarında dünya ekonomisinde yaşanan krizlerin ilk sorumlusu olarak KİT’ler görülmüş ve bu kurumların hızla özelleştirilmesi gerektiği fikri söz konusu dönemde uygulanan yeni liberal ekonomi politikalarının ana hedefi haline gelmiştir, Bu argümana bağlı olarak, IMF ve Dünya Bankası kredi verme koşullarını, ülkelerde piyasa mekanizmasının geçerli olması için gerekli idari düzenlemelerin yapılmasına, kamu girişimciliği alanının daraltılmasına yönelik önlemlerin uygulamaya konulmasına bağlamışlardır. Dünyadaki ilk özelleştirme denemesi, 1970’li yılların sonunda Şili’de başlamış, 1979’da Thatcher Hükümeti’nin göreve başlamasıyla, İngiltere başta olmak üzere sanayileşmiş ve sanayileşmekte olan ülkelerde özelleştirme hareketleri hız kazanmıştır.

Dünya ekonomilerinde, özelleştirme yönünde ortaya çıkan girişimler, her ülkenin ekonomik olduğu kadar özellikle siyasal yapısına bağlı olarak farklılıklar göstermektedir. Genel olarak dünya ekonomisinde, özelleştirme programı uygulayan ülkelerin kendi özel durumlarına uygun olarak bir takım farklı öncelik ve amaçları mevcuttur. Bu durumun temel nedeni ise, ülkeler arasındaki hukuki ve ekonomik geleneklerin, kalkınmışlık düzeylerinin ve politik ideolojilerinin farklılıklar göstermesidir(Karluk, 94; 126).

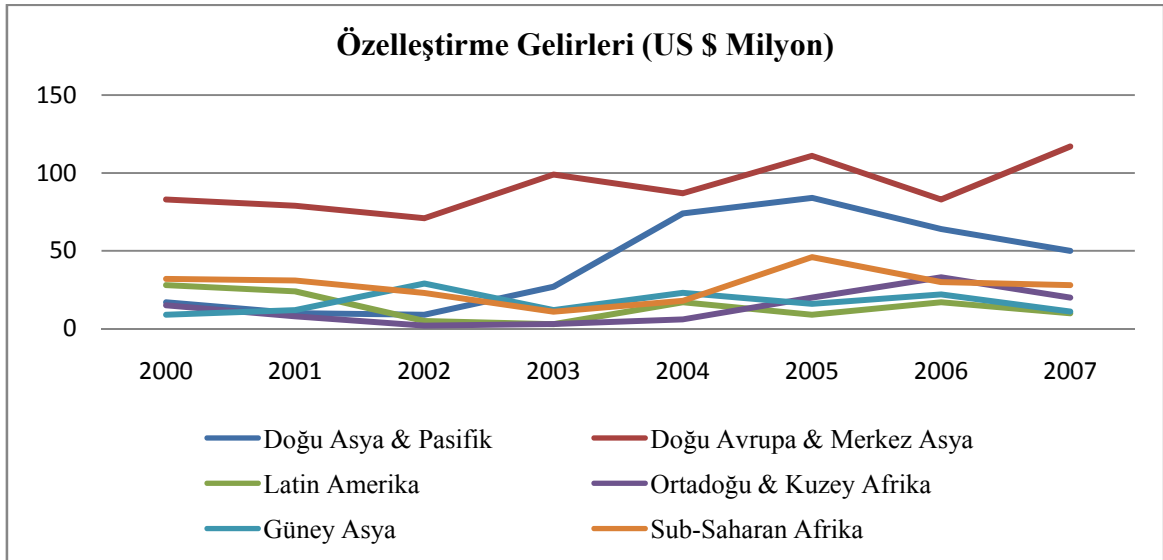
Gelişmekte olan ülkelerde, 1990 yılında yaklaşık 12 milyar dolarlık özelleştirme yapılırken, bunun yaklaşık 11 milyar dolarlık bölümü Latin Amerika & Caribbean bölgesinde gerçekleştirilmiştir. Bu ülkelerde özelleştirme gelirleri 1997 yılına kadar sürekli olarak artmış ve 1997 yılında 65 milyar dolarla en yüksek düzeye ulaşmıştır. 1997 yılında baş gösteren Asya Krizi’nin de etkisiyle 1998 yılından itibaren özelleştirme gelirleri azalmaya başlamıştır.

Düşük gelirli ülkelerde, kamu işletmelerinin ekonomi içerisindeki paylarındaki azalma, yüksek gelirli ülkelere göre daha hızlıdır. Bu ülkelerde özelleştirme uygulamalarının başladığı dönemde KİT’lerin GDP içerisinde payı yaklaşık % 16 düzeylerinde iken, 1995 yılında % 7’ye düşmüştür. Bu oran günümüzde % 5 düzeyindedir.

Diğer taraftan orta gelirli ülkelerde de özelleştirme uygulamalarına bağlı olarak, 1990'lı yıllardan itibaren kamunun ekonomi içerisindeki payı anlamlı bir şekilde azalmıştır. Üst-orta ve düşük gelir gruplarına sahip merkez Avrupa ve Doğu Avrupa'nın geçiş ekonomilerinde ise başlangıçta oldukça yüksek olan kamu mülkiyetinin payı, özelleştirme uygulamalarıyla birlikte azalmaya başlamıştır(Megginson and Netter, 2001).

2000 - 2007 dünya deneyimlerine bağlı olarak özelleştirme uygulamaları sonucunda elde edilen gelir aşağıdaki şekilde gösterilmiştir:

Şekil 2.2.: Dünya Özelleştirme Gelirleri

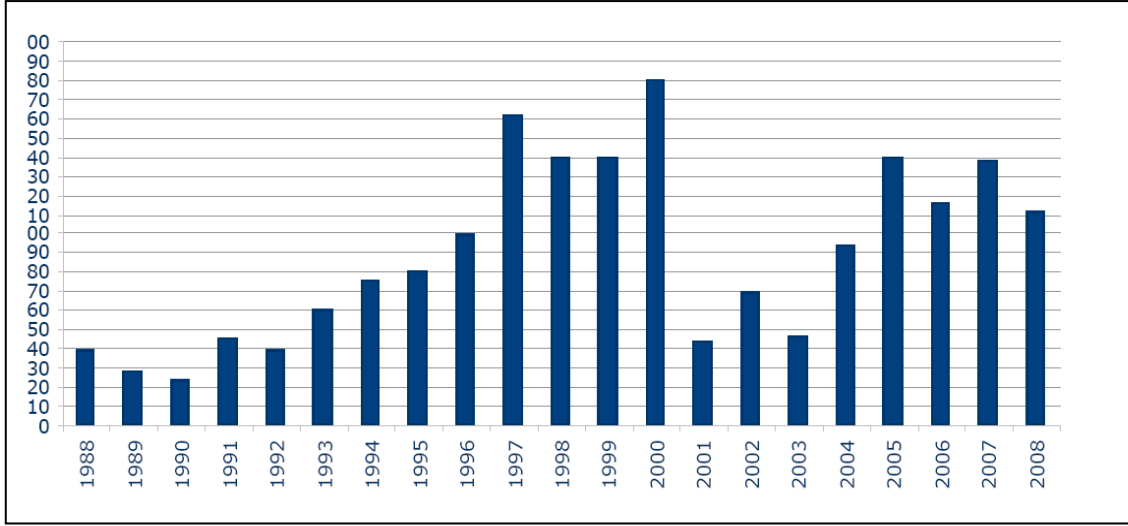

Kaynak: World Bank, Özelleştirme İstatistikleri, 2009

Yukarıdaki tabloya bağlı olarak batı Avrupa dışındaki dünya deneyimlerine bağlı olarak 2000-2007 döneminde sırasıyla 184, 164, 139, 155, 225, 286, 244 ve 236 milyar \$ özelleştirme geliri elde edilmiştir. Bu verilere bağlı olarak 2003 yılından itibaren özelleştirme uygulamalarında yeni bir artış trendi gözükmemektedir. Türkiye 38 milyar \$'lık (1986'dan 2008'e) özelleştirme geliri ile Doğu Avrupa Merkez Asya ülke grubu içerisinde yer almaktadır.

Aşağıda, Avrupa Birliği ülkelerinin 1988-2008 dönemini kapsayan özelleştirme gelirleri gösterilmiştir:

Şekil 2.3.: Avrupa’da Özelleştirme Gelirleri 1988-2008 (Milyar \$)

Kaynak: Reporting on Privatization in The Enlarged Europe, Privatization Barometer, www.privatizationbarometer.org, Erişim tarihi: Temmuz 2009

Avrupa’da, 1990’lardan itibaren özelleştirme gelirlerinde sürekli bir artış ortaya çıkarken bu artış 2000 yılında azalmıştır. Daha sonra 2003 yılından itibaren yeniden artış trendine giren özelleştirme gelirlerinde bir artış ortaya çıkmıştır.

2.3.2.1. Batı Avrupa’da Özelleştirme Uygulamaları

Dünya ülkeleri içinde sistematik bir özelleştirme programını ilk olarak İngiltere uygulamaya koymuştur. 1979’da, Thatcher Hükümeti’nin göreve başlamasıyla İngiltere başta olmak üzere sanayileşmiş ve sanayileşmekte olan ülkelerde özelleştirme hareketleri hız kazanmıştır. İngiltere’de uygulanan özelleştirme programının beklenmeyen başarısının bir sonucu olarak diğer batılı ülkelerde de iktisadi ve siyasi politikaların özü olarak özelleştirme politikaları yürürlüğe konulmuştur.

İngiltere’de KİT’lerin kökeni 19’uncu yüzyıla kadar uzanmaktadır. Ancak modern anlamda kamu işletmeleri 1930’lu yıllarda ortaya çıkmış ve II. Dünya Savaşı’nı izleyen dönemde yapılan devletleştirmeler sonucunda KİT’lerin sayısında hızlı bir artış görülmüştür(Altıntaş, 1988; 75). 1979 yılında İngiltere’de büyük bir halk desteği ile Thatcher hükümeti iktidara gelmiştir. Thatcher hükümeti “*denationalization*” yerine Peter Drucker tarafından literatüre katılan “*privatization*” kavramını tercih etmiştir (Yergin ve Stanislaw, 1998; 114). Thatcher hükümeti, başlangıçta büyük çaplı bir özelleştirme programına başlayamamasına rağmen, özelleştirmeyi temel bir ekonomi politikası olarak benimsemiştir. Thatcher hükümeti, özelleştirmenin temel amaçlarını, kamu kuruluşlarının performanslarının artırılması, sermayenin tabana yayılması, devletin mali durumunun iyileştirilmesi, kamu borçlanma gereğinin azaltılması, kaynakların etkin kullanılması ve özelleştirmeden dolayı sermaye piyasasının olumsuz etkilenmemesi olarak belirlemiştir(Mayer ve diğerleri, 1986; 323-324).

İngiltere’de 1984 Kasım’ında British Telecom’un halka arzına kadar özelleştirme konusunda önemli bir mesafe alınamamıştır. 1980’li yılların ortalarından itibaren özelleştirme uygulamaları hız kazanmıştır. 1997 yılına gelindiğinde, İngiltere ekonomisi içerisinde kamu işletmelerinin rolü azalmış, GDP içindeki payları % 10 düzeylerine gerilemiştir.

İngiltere’de, finansal durumu halka arz edilebilecek kadar iyi olmayan firmalar, genellikle yönetici ve çalışanlara satılmıştır. Örneğin, National Freight firmasının yüzde 80’lik payı yönetici ve çalışanlara satılmıştır. İngiliz Gemi Sanayi ise, bölümlere ayrılarak yönetici ve çalışanlara satılmıştır. Hisselerin fiyatı, uzmanların tahmin etmiş olduğu değer yaklaşık % 20’si kadar olmuştur(United Nations, 1993; 62).

İngiltere’de çok sayıda kamu kuruluşu bu yöntemlerle özelleştirilmiş olup bunlardan en önemlileri; British Gas (Gaz), British Steel (Çelik), British Petroleum (Petrol), Britoil (Petrol Yağı), British Telecom (Telekomünikasyon) gibi büyük çaptaki kamu kuruluşları halka arz yöntemiyle özelleştirilmişlerdir. Rollsroyce ve Jaguar (otomotiv), Shart Brothers (Uçak Sanayi), Amersham International (Kimya), Warship

Yards (Savaş Gemisi İnşaatı), Aerospace ve hava meydanları deniz ulaşımı, Inmos (Mikroçip), Rover Car (Otomotiv), Royal Ordinance (Mermi İmalatı) gibi kuruluşlar ise blok satış ya da doğrudan satış yöntemleriyle özelleştirilmişlerdir (Şener, 1994; 52).

İngiltere’de özelleştirme gelirleri 1977-2008 yılları itibariyle toplam 134.38 milyar \$’dır. 1986-1995 döneminde özelleştirme uygulamalarında artış olmakla birlikte, özelleştirmelerin ağırlıklı olarak alt yapı hizmetlerine yönelik olduğu görülmektedir. İngiltere’de 2007 yılında 4.628 milyar \$, 2008 yılında ise 452.8 milyon \$ özelleştirme geliri elde edilmiştir. Tüm özelleştirme uygulamalarının sektörel yapısı incelendiğinde % 39 altyapı, % 20 telekom ve % 13 petrol endüstrisinin payı olduğu görülmektedir.

Almanya’da, özelleştirme politikası “sosyal piyasa ekonomisine” dayanmaktadır. Sosyal piyasa ekonomisi bağlamında, Almanya’da özelleştirmenin esas amacı, kamunun ekonomi içindeki faaliyetlerini azaltmak ve kamuya ait kuruluşların özelleştirilerek rekabetçi piyasa işleyişine uyum sağlamalarını gerçekleştirmektir. Bu sebeple Almanya’da hükümetler büyük kamu şirketlerini tamamen özelleştirmek yerine, bu şirketlerdeki kamu payının azaltılmasına yönelik bir politika izlemektedirler(Altıntaş, 1988; 107). Bu program çerçevesinde 1961 yılında Volkswagen’deki kamu payının önemli bir kısmı küçük yatırımcılara devredilmiştir.

Almanya’da ikinci dönem özelleştirme uygulamaları 1982 yılında iktidara gelen Kohl Hükümeti tarafından başlatılmış olup, 1984 – 1989 yılları arasındaki 5 yıllık süreçte yapılan özelleştirmeler sonucu federal devlet mülkiyetindeki kamu işletmelerinin sayısı 920’den 130’a düşürülmüştür(Avşar, 1999; 145). Bu süreçte yapılan özelleştirmeler enerji sektörü, havayolu taşımacılığı, madencilik ve bankacılık sektöründeki kamu paylarının azaltılması yoluyla gerçekleştirilmiştir. 1990 yılında, Batı ve Doğu Almanya’nın birleşmesiyle Doğudaki kamuya ait işletmelerin de özelleştirilmeleri gündeme gelmiş ve bu doğrultuda kamu işletmeleri özelleştirmeden sorumlu kurum olan TREUHAND’a devredilmiştir(Çetinkaya, 2001; 193).

Almanya'da özelleştirme gelirleri 1977-2008 yılları itibariyle toplam 125.72 milyar \$'dır. 1996-2000 ve 2004-2008 döneminde özelleştirme uygulamalarında artış ortaya çıkmıştır. Özelleştirme uygulamaları ağırlıklı olarak Telekom, finans ve taşımacılık endüstrilerine yönelik olduğu görülmektedir. Almanya'da 2007 yılında 9.163 milyar \$, 2008 yılında ise 10.177 milyar \$ özelleştirme geliri elde edilmiştir.

Almanya'da son yıllarda gerçekleşen özelleştirme uygulamalarından bazıları: Landesbank Berlin AG 1994, Deutsche Post AG 2006, Deutsche Postbank 1999, Deutsche Telekom AG 2006, Fraport AG 2007, Hamburger Hafen und Logistik AG 2007 şeklindedir.

Fransa, diğer Avrupa ülkelerinden farklı olarak devletçiliğin hemen her alanda etkili olduğu bir ülkedir. Özellikle millileştirmelerin yaygın olduğu Fransa'da, kamu sektörü oldukça büyük çaplı olup, aynı zamanda geniş bir alanda faaliyet göstermektedir. 1981 yılında iktidara gelen ve sosyal demokrat bir çizgiye sahip Mitterand hükümeti, ekonomide sıkı bir millileştirme politikası uygulamış ve birçok sanayi kuruluşunu ve özel bankayı devletleştirmiştir. Fransa'da özelleştirme uygulamaları 1986 yılında başlamıştır. Özelleştirmenin amaçları; firmaların ekonomik ve finansal performansının artırılması, hazine üzerindeki yüklerinin hafifletilmesi, sermaye piyasasının geliştirilmesi ve sermayenin tabana yayılması olarak ifade edilmiştir. 1986 yılında Fransa'da, Jacques Chirac hükümeti özelleştirme uygulamalarına başlamış ve henüz 1998 yılı bitmeden, kamuya ait 22 şirketi yaklaşık 12 milyar dolara özelleştirmiştir. Sonraki dönemde, sosyalist hükümetlerin iktidara gelmesiyle birlikte, satışlardan bazıları durdurulmuş ve elden çıkarılan firmalardan bazıları kamulaştırılmıştır.

1986–1992 yılları arasında yapılan özelleştirme çalışmaları daha çok Bankacılık, Sigortacılık, Finansman ve Sanayi sektörlerinde yoğunlaşmıştır. Fransa'da söz konusu dönem itibariyle gerçekleştirilen özelleştirme uygulamalarında, halka arz yoluyla hisse senedi satışı ve özel sektör firmalarına doğrudan satış olmak üzere iki yöntem kullanılmıştır. Söz konusu özelleştirme yöntemleri kullanılarak gerçekleştirilen

uygulamalardan dönem boyunca 71 milyar Fransız Frangı (13,4 milyar \$) özelleştirme geliri elde edilmiştir(Afşar; 1995; 143).

1993 yılının başlarında, Balladur hükümetinin işbaşına gelmesiyle birlikte, yeni ve daha büyük çaplı bir özelleştirme programı yürürlüğe konulmuştur(Karluk, 1994, 126-128). Fransa'nın en büyük iki kamu firması, 1997 yılı Ekim'inde France Telecom'un 7,1 milyar dolarlık, 1998 yılı Kasım'ında da yine aynı şirketin 10,5 milyar dolarlık hissesi halka arz edilmiştir Megginson, W. & Netter, J., 2001; 321–389). Son yıllarda özelleştiren önemli şirketlerin başında Banque Nationale de Paris (BNP) 1993, Aerospatiale Matra 2001, Dassault Systemes SA 2003, Air France-KLM 2004, France Telecom SA 2007, Gaz de France 2008 gelmektedir.

Fransa'da özelleştirme gelirleri 1986-2008 yılları itibariyle toplam 183.76 milyar \$'dır. 1993-1999 ve 2004-2008 döneminde özelleştirme uygulamalarında artış olduğu görülmektedir. Özelleştirme uygulamalarının ağırlıklı olarak altyapı, finans, taşımacılık ve telekom endüstrilerine yönelik olduğu görülmektedir. Fransa'da 2007 yılında 19.901 milyar \$, 2008 yılında ise 28.841 milyar \$ özelleştirme geliri elde edilmiştir.

2.3.2.2. Doğu Avrupa'da Özelleştirme Uygulamaları

Doğu Avrupa Ülkelerindeki (Rusya, Polonya, Macaristan, Bulgaristan, Çekoslovakya, Romanya) ekonomik reform süreci, 1980'li yılların başına dayanmaktadır. Komünist bloğun çökmesi ile birlikte dağılan Doğu Avrupa ülkeleri, ekonomideki aksaklıkların sebebini merkezi yönetim eksenli yapılanmada gördüklerinden, özelleştirmeye bir kurtuluş reçetesi olarak bakmışlardır. Doğu Avrupa Ülkelerinin hemen hepsinde, ekonomik işletmelerin tümünün devlet mülkiyetinde olduğu bir yapılanma söz konusudur.

Rusya'da özelleştirme faaliyetleri, dışa açılmanın başlangıcı olan 1992 yılında başlamıştır. Özellikle 1990'lı yıllarda, planlı ekonomiden pazar ekonomisine geçişte özelleştirme uygulamaları önemli rol oynamıştır. Rusya'daki özelleştirme uygulamalarında

büyük ölçekli kamu kurumlarının özelleştirilmesinde, Çek Cumhuriyetinin tecrübelerinden faydalandığı görülmektedir(Black, Bernard , 2000; 1734).

Özelleştirme kapsamında yaklaşık 250.000 kamu kuruluşu ele alınmış ve bunların yarısı özelleştirilmiştir. 1 Ocak 1992 tarihi ile özelleştirme programlarında 1000 kişiden fazla işçi çalıştıran veya defter değeri 50 milyon rublenin üzerinde olan işletmelerin ortak sermaye işletmelerine dönüştürülmesi, 200 kişiden az işçi çalıştıran veya defter değeri 1 milyon rubleden az olan işletmelerin açık arttırma ile özelleştirilmesi ve 200-1000 kişi arasında işçi çalıştıran işletmelerin, işçilerin tercihi ve yetkililerin izni ile yukarıda ifade edilen yöntemlerden biri ile özelleştirilmesi sağlanmıştır(Ruozi, R. Anderlani L, 1999; 300). Bu amaçla, devlet tarafından halka bedelsiz olarak dağıtılan kuponlar, açık arttırmalarda ödeme aracı olarak kullanılmıştır.

2000 yılından itibaren Rusya’da, özellikle tarım ve sanayi sektörlerindeki kuruluşların özelleştirilmesine öncelik verilmiş, ardından da finans ve taşımacılık şirketlerinin özelleştirilmesi sağlanmıştır. ABD’li Exxon Mobil’in ardından 20,06 milyar varillik petrol rezervi bulunan Rus petrol Şirketi Lukoil’in % 7,6 hissesi için 2004 yılında Rusya varlık yönetimince açılan özelleştirme ihalesini, ABD’nin üçüncü büyük petrol şirketi Conoco Phillips kazanmıştır(Özmen, 1987; 87).

2000-2007 döneminde Rusyada toplam 46.415 milyar \$ özelleştirme geliri elde edilmiştir. 2007 yılında 28.949 milyar \$ değerinde özelleştirme gerçekleşmiştir. Bu dönemde özelleştirilmesi tamamlanan bazı kuruluşlar: Onako 2001, LuKoil 2004, Rosneft 2006, Sochi International Airport, 2006, Kirov Energy Sales Company 2007, Sberbank 2007 olarak sayılabilir(www.worldbank.org/privatization; Erişim tarihi; Temmuz 2009)

Doğu Bloğu ülkeleri arasında kapsamlı bir özelleştirme programını uygulamaya koyan ülkelerden birisi de **Polonya** olmuştur. (United Nations, 1993; 15). Polonya’da 1993-94 yılları, bu ülkenin planlı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçmesi nedeniyle yaşanan ekonomik-siyasi yapıdaki belirsizlikler, özelleştirilen kuruluşların, ülkenin genel oranlarına göre çok düşük karlarla satılmasına neden olmuştur. Dönüşüm

sürecinde, ilk başlarda özel işletmeler özellikle küçük ticaret ve hizmet sektöründe oluşmuştur. Küçük özelleştirme süreci adı verilen bu yöntemde yaygın şubeye sahip devlet işletmeleri parçalanıp satılmakta ve özel işletmeler böylece ortaya çıkmaktadır. Polonya’da uygulanan özelleştirme yöntemlerinden biri de çalışanların hissedarlaştırılmasıdır. 1990 yılında kabul edilen özelleştirme yasasıyla işletmenin işçileri uygun fiyatla en fazla işletmenin hisselerinin % 20’sini satın alabilmesi sağlanmıştır(Anthony Levitas and Piotr Strzalkowski, 1990; 2).

Polonya’da uygulanan son özelleştirme türü, spontan özelleştirmedir. Piyasa özelleştirmesi adı da verilen bu yönteme, Polonya’da “nomenklatur özelleştirmesi” denmektedir. İşletme temelinde ortaya çıkan girişimler, spontan özelleştirme olarak tanımlanır. İşletmelerin kendi girişimleriyle başlattıkları şirketleşme yönündeki bir dönüşümdür. Devlet işletmeleri mülkiyetindeki kaynakların, özel sektöre doğru akmaya başlaması sağlanmıştır.

Polonya’da özelleştirme gelirleri 1989-2008 yılları itibariyle toplam 27.23 milyar \$ dır. 1998-2000 ve 2004-2005 döneminde özelleştirme uygulamalarında artış olduğu görülmektedir. Özelleştirme uygulamaları ağırlıklı olarak imalat, finans, ve telekom endüstrilerine yönelik olduğu görülmektedir. Polonya’da 2007 yılında 470.561 milyon \$, 2008 yılında ise 921.60 milyon \$ özelleştirme geliri elde edilmiştir. 1989-2008 döneminde özelleştirilen bazı kuruluşlar: Agros Holding SA 1994, Bank Gdanski M. 1997, Elektrociepłownia Bedzin SA 1998, Bank Przemyslowo-Handlowy SA 2001, PGNiG (Polskie Górnictwo Naftowe i Gazownictwo) 2005, Jelfa SA 2006, ENEA 2008 şeklinde sıralanabilir.

Macaristan, 1990’ların başından itibaren devlete ait sanayileri ve şirketleri geniş ölçüde özelleştiren ilk Orta Avrupa ülkesidir. Macaristan’da ilk özelleştirme programı 1990 yılında uygulanmaya başlanmıştır. Özelleştirilecek kamu kuruluşu sayısı 2.200 ve bunların defter değeri yaklaşık 2.000 milyar Forints’dir (Ft) (yaklaşık 30 milyar dolar). Macaristan’da 1988 yılında Dönüşüm Kanunu çıkarılmış, 1990 yılında da Devlet Mülk Teşkilatı (State Property Agency) kurulmuştur. Bu kuruluşun amacı, özelleştirmede

denetim ve gözetim yapmak, özelleştirme işlemlerine yardımcı olmak, varlıkların gerçek değerini tespit etmek ve ekonomik etkinliği artırmak için kamu varlıklarının özel sektöre devrini sağlamaktır.

Özelleştirme programı çerçevesinde, ülkede kamuya ait 20 adet işletmenin özelleştirme işlemlerine başlanmış ve kamu mülkiyetinde kalması düşünülen işletme sayısının mevcudun % 40'ına düşürülmesi planlanmıştır. Macaristan'da 1993 yılına kadar özel sektörün GSYİH içindeki payı % 50'ye 1997 yılında % 70'e ulaşmıştır. Telekomünikasyon, gaz dağıtımı, elektrik, bankacılık ve sanayi sektörlerindeki devlet işletmelerinin tamamı özelleştirilmiştir.

Ayrıca ülkede çok sayıdaki otel, konaklama tesisleri ve hizmet sektöründe yer alan işletmeler yabancı sermayeye açılmış ve enerji sektöründe yer alan dünyanın önemli şirketlerinden Tungsram ABD'nin büyük şirketlerinden General Electric firmasına satılmıştır. Macaristan Hükümetinin telekomünikasyon şirketi olan Matav'daki % 30 hissenin özelleştirilmesi, Doğu Avrupa ülkeleri arasında yapılmış olan en büyük ve en etkili özelleştirme uygulaması olarak kabul edilmektedir(Şener, 1994; 65). Diğer bazı özelleştirme örnekleri: Pannonplast Group 1994, Raba Automotive Group 1997, Borsod Chem Rt. 2000, Antenna Hungaria Rt 2005, FHB Bank Rt. 2007, olarak sayılabilir.

Macaristan'da özelleştirme gelirleri 1989-2008 yılları itibariyle toplam 16.24 milyar \$ dir. 1995-1997 ve 2003-2007 döneminde özelleştirme uygulamalarında artış olduğu görülmektedir. Özelleştirme uygulamaları ağırlıklı olarak petrol, taşımacılık, Telekom ve finans endüstrilerine yönelik olduğu görülmektedir. Macaristan'da 2007 yılında 1.119 milyar \$, 2008 yılında ise 280.34 milyon \$ özelleştirme geliri elde edilmiştir.

2.3.2.3. ABD'deki Özelleştirme Uygulamaları

Mal ve hizmet üretiminde kamu payının az olduğu ABD'de, Reagan'ın iktisadi politikalarının temel unsurlarından birisi, özelleştirme olmuştur. Özelleştirme, ABD'de merkezi ve mahalli idareler seviyesinde geniş çapta uygulama alanı bulmuştur.

Yapısal olarak da özel teşebbüse ağırlık veren ABD ekonomisinde, büyük bir güce sahip olan haberleşme ve telekomünikasyon hizmetlerinde öncü bir uygulama ile özelleştirilmeye geçilmiş ve bu alanda rekabetçi bir piyasa yapısı oluşturulması yönünde ciddi adımlar atılarak yerel şebeke işlemcilerinin tamamı özelleştirilmiştir. Bunlardan ayrı olarak, havayolları, demiryolları, yük taşımacılığı ve otobüs hizmetleri yasal düzenleme ve müdahaleler dışında bırakılmış, yapılan değişikliklerle bu sektörlerde yasal-kurumsal serbestleşme süreci tamamlanmıştır(Aktan, 1993). ABD’de kamu hizmetlerinin önemli bir bölümü özelleştirilmiştir. 1994-2008 yılları arasında ABD’de 114.773 milyar \$ özelleştirme geliri elde edilmiştir.

Dünya ekonomisinde geniş kapsamlı ilk özelleştirme uygulaması **Şili**’de yapılmıştır. Ülkede özelleştirme uygulamaları sosyalist Allende hükümetinin millileştirme politikalarına bir tür tepki olarak ortaya çıkmıştır. Allende hükümeti iktidara gelir gelmez yoğun bir millileştirme politikası izleyerek kamu işletmeleri mülkiyetini büyük oranda artırmıştır(Afşar, 1995; 146-147). Ülkede 1974 yılında dış destekli bir darbe sonucunda iktidara gelen Pinochet Hükümeti ise iktidara gelir gelmez millileştirme politikasına son vererek, geniş kapsamlı bir özelleştirme programını uygulamaya koymuştur. Özelleştirme uygulamaları ilk olarak 1974–75 döneminde kamu iktisadi kuruluşlarının özel kesime devri ve bütçe açıklarının azaltılması yoluyla aşırı enflasyonu kontrol altına almak amacıyla kitlesel bir özelleştirme hareketiyle başlamıştır. Söz konusu dönemde, millileştirilen 200’ü aşkın işletme eski sahiplerine bedelsiz olarak geri verilmiş ve önceki hükümet tarafından yeni kurulan veya hisse satın alımı yoluyla millileştirilen 100’ün üzerindeki kamu işletmesi de özelleştirilmiştir.

Şili, 1970’lerin sonunda başlayıp 1990’lerde devam eden süreç içinde, 524 devlet işletmesinden 501’ini özel mülkiyete devretmeyi başarmış, sadece 23 tanesi kamu sektöründe kalmıştır. Bu örnek, genellikle dünyadaki önemli özelleştirme programlarından biri olarak kabul edilir(R. LEEDS , Çev: İ. Kerestecioglu, 1994; 40). 1990 yılında Telefonos de Chile özelleştirilmiştir. Bu özelleştirme uygulamasında ilk defa batılı sermaye piyasaları kullanılmış ve işletmenin payları ABD’li yatırımcılara satılmıştır.

2000-2007 döneminde Şili’de toplam özelleştirme geliri 1.325 milyar dır. Bunun 781 milyon doları \$ 2004 yılındaki satışlardan elde edilmiştir. Söz konusu dönemde özelleştirilmesi tamamlanan bazı firmalar: Empresa de Servicios Sanitarios del Bio Bio (ESSBIO), 2000, Amerigo Vespuccio Southern Section 2004, Aguas de Antofagasta (Essan) 2004, Santa Rosa Corridor 2006 olarak sıralanabilir(www.worldbank.org/Privatization; Erişim tarihi; Temmuz 2009).

Arjantin ekonomisi, 1980’li yıllarda büyük bir sarsıntı geçirdi. 1980’li yılların başında, borç krizi ve enflasyonun hızlanması ile mali problemler yapısal bir nitelik kazandı. 1980’li yılların sonuna doğru bütçe açığı sorunu, finansman aracı yokluğuna bağlı olarak kriz noktasına ulaştı. Arjantin, 1988 yılı ortasından itibaren dış borçlar konusunda moratoryum sürecine girdi. 1980’li yılların başındaki borç krizi ve hiper-enflasyon sürecinin akabinde özelleştirme programı için güçlü bir kamu desteğinin oluşmasını sağladı. Arjantin’deki ilk uygulamalar, 1985 yılında Rauf Alfonsin hükümetince hayata geçirilmiştir. Bu dönemde, 4 kamu işletmesi özelleştirilmiş ve 32 milyon \$ gelir sağlanmıştır. 1989 yılında hükümete gelen Carlos MENEM ülkenin içinde bulunduğu krizleri aşmak için devletin ekonomideki etkinliğini kısıtlayıcı bir dizi reform paketi hazırladı. Menem’in 1989’da iktidara gelişinden itibaren ve IMF’nin yakın gözetimi altında kamu işletmelerini satarak mali açıkları ve yabancı borçları düşürmeye çalıştı.

Arjantin özelleştirme sürecinin dikkate değer özelliği, onun hızı ve genişliğidir. Özelleştirme programları rekabete açık kamu işletmelerini, doğal monopoller ve birçok alanda kamu hizmetlerinin özel girişimcilerce sağlanmasını öngören anlaşmaları kapsamıştır(Pablo Rojo Ve Jeffrey Hoberman , 1996).

Özelleştirmenin önemli bir bölümü, büyük KİT’lerin doğrudan yabancı şirketlere (Örneğin telefon monopolü İspanyol ve İtalyan şirketlere, havayolları Iberia’ya satıldı) devredilmesi şeklinde gerçekleşti. Aerolineas Argentinas, devlet telekomünikasyon şirketi, Arjantin Havayolları ve bankacılık sektörü özelleştirildi. Bu uygulamalarla, GSMH’nın yüzde 15’i civarındaki bütçe açığının yüzde 6’sına yol açan 305 KİT’in büyük çoğunluğu özelleştirmeye açılmış ve 1992 yılı sonu itibariyle nakit olarak yaklaşık 5,6 milyar \$ gelir

ve 11 milyar \$ borç azalması gerçekleşti(Şanlı, 2005, www.aksiyon.com.tr, Erişim tarihi: Temmuz 2009).

Arjantin'i özelleştirmenin en cesur ve en kararlı uygulayıcısı olarak değerlendirilmesine rağmen 1997 krizine bağlı olarak ABD \$'ının aşırı değer kazanması ve Menem dönemindeki yolsuzluklar, ekonomiye zarar vererek özelleştirmenin etkinliğini azaltmıştır. Nitekim 2000-2007 döneminde 23.1 milyar \$ özelleştirme geliri elde edilmiş olup bu değer büyük kısmı 2000-2001 yıllarında gerçekleşmiştir. Neuquen Airport, 2001 ve Once Railway Terminal 2000 özelleştirilmesi son yıllardaki en önemli uygulamalar olarak görülmektedir(www.worldbank.org/Privatization; Erişim tarihi: Temmuz 2009).

2.3.2.4. Diğer Ülke Özelleştirmeleri

Özelleştirme uygulamaları, 1980'li yılların sonlarına doğru Pasifik bölgesine yayılmaya başlamıştır. Özellikle **Japonya**'da az sayıda olmakla birlikte çok büyük çaplı özelleştirme uygulamaları gerçekleştirilmiştir. Örneğin Şubat 1987 ile Ocak 1988 döneminde Nippon Telgraf ve Telefon'un yaklaşık 80 milyar \$'lık hissesi halka arz edilmiş ve sadece Kasım 1987'de 40.3 milyar \$ satış gerçekleştirilmiştir. Bu, özelleştirme ülke tarihinde yapılmış olan en büyük halka arzdır(Meggison and Netter, 2001).

Diğer taraftan Asya'da, hükümetler, kamu işletmelerinin satışı hususunda fırsatçı bir yaklaşım tercih etmişler, piyasa koşullarını daha cazip hale getirmek için büyük şirketleri parça parça satmışlardır. Ancak bu ülkelerde özelleştirmeden elde edilen gelirler genellikle bütçe açıklarının finansmanında kullanılmıştır. Ayrıca 1990'lı yılların sonlarına doğru bu bölgede ortaya çıkan ekonomik krizler, özelleştirme uygulamalarında bir duraksamaya neden olmuştur. Buna karşın Çin ve Hindistan, özelleştirme politikalarında/uygulamalarında önemli adımlar atmışlardır.

Bu ülkelerden **Çin Halk Cumhuriyeti**, 1970'li yılların sonlarına doğru liberalleşme programının yanısıra önemli ekonomik reformları hayata geçirmiştir. Bu programlar ve reformlar Çin ekonomisinin verimliliğini olumlu yönde etkilemiştir.

Başlangıçta küçük çaplı özelleştirmelerin yapıldığı Çin'de kamuya ait sadece birkaç işletme elden çıkarılmış ve bu nedenle özelleştirmenin etkileri sınırlı kalmıştır. 1999 yılına gelindiğinde hükümet, kamuya ait büyük ölçekli işletmeleri özelleştirme konusunda çeşitli taahhütlerde bulunmuştur. Fakat sözkonusu işletmelerin çok sayıda sosyal refah yükümlülükleri bulunmasından dolayı, Çin hükümeti, devletin ekonomideki rolünü ciddi şekilde azaltacak böyle bir özelleştirme programını uygulamaya koymada zorlanmıştır (Bai ve diğerleri, 1997; Lin ve diğerleri, 1998; Lin, 2000). Çin'de özellikle son yıllarda özelleştirme uygulamalarında ciddi bir artış olduğu görülmektedir. 2000-2007 döneminde toplam özelleştirme geliri 159.005 milyar \$ olup bu değer yaklaşık yarısı (71.536 milyar \$) 2007 yılında elde edilmiştir. Son yıllarda özelleştirmesi tamamlanan kuruluşlardan bazıları PetroChina 2000, China United Communications 2000, China Telecom 2002, Bank of Communications 2004, Bank of China 2005, Industrial and Commercial Bank of China 2006, PetroChina Co Ltd 2007, China Railway Group 2007 olarak sıralanabilir.

Özelleştirme konusunda kendine özgü bir yere sahip diğer Asya ülkesi ise **Hindistan**'dır. Hindistan, 1991 yılından itibaren liberalleşme programını ve ekonomik reformları yürürlüğe koymuş ve bağımsızlığının 44. yılında devletin öncülüğünde, bir iktisadi kalkınma modeli benimsemiştir. Hindistan'da 2000-2007 döneminde toplam 7.780 milyar \$ özelleştirme geliri elde edilmiştir. son yıllardaki en büyük özelleştirme enerji sektöründe faaliyet gösteren ONGC'nin 2004 yılında 2.300 milyar \$'a satılması olmuştur.

Latin Amerika ülkesi olan **Meksika**'nın özelleştirme programı da oldukça kapsamlıdır. Müdahaleci bir ekonomik sisteme sahip bu ülkede, özelleştirme programı sayesinde ekonomi içerisinde devletin rolü önemli ölçüde azaltılmıştır. 1982 yılında Meksika'da GDP'nin % 14'ü ve sabit sermaye yatırımlarının % 38'i, kamuya ait işletmeler tarafından gerçekleştirilmekteydi. Bu bağlamda, GDP'nin yaklaşık % 12,7'si net transferler ve sübvansiyonlardan oluşmaktaydı (La Porta and López-de-Silanes, 1999; 1193-1242). Özelleştirme uygulamaları çerçevesinde, 1992 yılı Haziran ayına kadar kamuya ait 1200 işletmenin 361'i özelleştirilmiş ve sübvansiyonların hemen hemen tamamı uygulamadan kaldırılmıştır. 2000-2007 döneminde toplam 5.947 milyar \$ özelleştirme geliri elde edilmiştir. 2005-2007 döneminde özelleştirme uygulamalarında bir

artış ortaya çıkmış olup bu uygulamalardan en önemlileri Pacific Airports Group 2006, First FARAC Highway Concession Package 2007'nin özelleştirilmesi olmuştur.

Bolivya ve Brezilya gibi diğer Latin Amerika ülkelerinde de önemli özelleştirme uygulamaları yürürlüğe konmuştur. Örneğin Bolivya'nın yenilikçi aktifleştirme (capitalization) projesi çok büyük etki yaratmıştır. Buna karşın bölgedeki en önemli ve kapsamlı özelleştirme programı Brezilya tarafından uygulanmış, çok ciddi muhalefete rağmen Cardoso hükümeti, birkaç büyük kamu işletmesinin satışını gerçekleştirmiştir. Bu şirketlerden ikisi 1997 yılında özelleştirilen Companhia Vale do Rio Doce ve 1998 yılında özelleştirilen Telebras'tır(Meggison and Netter, 2001). 2000-2007 döneminde Brezilya'da özelleştirme uygulamalarından elde edilen gelir 17.116 milyar \$'dır.

Sahra-altı (Sub-Saharan) Afrika ülkelerinde ise özelleştirme oldukça gizli yapılan bir iktisat politikasıdır. Bazı ülkelerde kamuya ait işletmelerin elden çıkarılması gerektiği dile getirilmekte, ancak özelleştirmenin sonuçlarına yönelik genel bir inanç oluşmamıştır. Örneğin Nijerya'da kamuya ait işletmelerin satışı birçok kez gündeme gelmekle birlikte sadece küçük çaplı özelleştirmeler yapılabilmektedir(Jones et al., 1999). Kısacası bu ülkelerde özelleştirme uygulamalarında başarılı olunamamıştır. Nitekim Dünya bankası verilerine göre Sub-Saharan) Afrika ülke gurubunda 2006 yılında 1.925 milyar \$, 2007 yılında ise 2.436 milyar \$ özelleştirme geliri elde edilmiştir(www.worldbank.org/Privatization; Erişim tarihi: Temmuz 2009).

Özelleştirme programlarının uygulamaya konduğu önemli bölgelerden birisi de Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerini de kapsayan eski Sovyet-bloku ülkeleridir. Bu ülkelerde piyasa ekonomisine geçişin, daha geniş anlamda ekonomik dönüşüm çabalarının bir parçası olarak özelleştirme politikaları yürürlüğe konulmuştur. 1989-1991'li yıllarda komünizmin yıkılmasından sonra işbaşına gelen bölgesel hükümetlerin hemen hemen tamamı oldukça hızlı bir şekilde piyasa ekonomisinin baskısı altında kalmışlardır. Diğer taraftan politik düşüncelerden dolayı bu ülkelerde elden çıkarılan varlıkların yabancılara

satışı genel anlamda oldukça sınırlı kalmıştır. Bu nedenle hükümetler “mass privatization⁸” programlarını tercih etmişlerdir. Bu programlar sayesinde söz konusu ülke ekonomilerinde kamunun payı önemli oranlarda azaltılmıştır. Farklı bölgelerde hükümetler çok hızlı ve başarılı özelleştirmeler gerçekleştirmişler, kamuya ait işletmelerin satışını çekici hale getirerek, önemli gelirler elde etmişlerdir(Megginson and Netter, 2001).

⁸ Genellikle eski doğu bloku ülkelerinde görülen bu özelleştirme yönteminde özelleştirilecek fabrikaların/şirketlerin kendi çalışanlarına ve/veya tedarikçilerine satılması işlemidir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

(YÖNTEMSSEL VE UYGULAMALI ÇERÇEVE)

TÜRKİYE'DE DEREGÜLASYON: ÖZELLEŞTİRME DEN DOĞAN KAYNAK TRANSFERİNİN İÇSELLİK VE DIŞSALLIK ANALİZİ

Çalışmanın önceki bölümlerinde regülasyon ve özelleştirme kavramlarının teorik ve metodolojik boyutu incelenerek, modelleme sürecinin yazın boyutu değerlendirilmiştir. Çalışmanın bu bölümünde ise, Türkiye'de 1930'lu yıllardan itibaren kurumlaşmış olan KİT'lerin, 1980'li yıllardan itibaren Neo-liberal politikaların ağırlık kazanmasıyla başlatılan özelleştirme sürecinde, kaynak kullanım etkinliği incelenmiş, seçilmiş endüstriler ölçeğinde, tarafımızdan oluşturulan Bilanço Temelli Kök-Kara yaklaşımıyla içsellik-dışsallık yönlü bir analiz yapılmıştır. Özelleştirmeye konu olan KİT'lerin, piyasa dinamiklerinden ne ölçüde yararlanabildiği ve uygulamanın hangi büyüklüklerde toplumsal refah kaybına veya kazancına yol açtığı konusu, bu analize konu olan içsellik ve dışsallık değişkenlerinden hareketle ölçülerek, araştırmanın temel ve türev hipotezleri endüstri temelli ekonometrik modellerle (Panel-SUR) test edilmiştir.

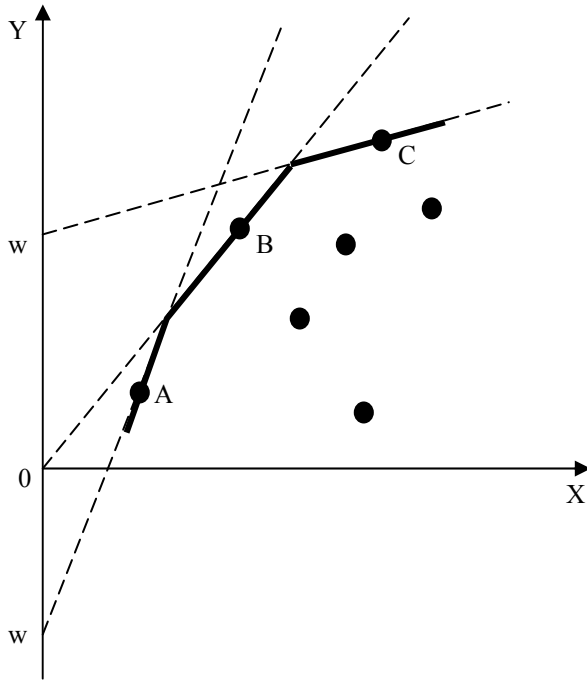
Çalışmanın bu kısmında, uygulamaya konu olan mal ve hizmet üreten Karar Verme Birimlerinin (KVB) mülkiyet yapısındaki değişme (kamudan özele), yönetim yapısını da doğrudan etkilemiş olmakla birlikte, yapısal değişimin niceliksel ve niteliksel sonuçlarının öncelikle üretim sürecinden izlendiği bilinmektedir.

Üretim, veri teknolojiye bağlı olarak girdi bileşimlerinin oluşturduğu çıktı düzeyini tanımlayan faaliyetler bütünü olarak tanımlandığında(Kök-Deliktaş, 2003; 63-80,); üretim fonksiyonu birim zamanda sisteme akan herhangi bir miktardaki girdinin üretmeyi başarabileceği maksimum çıktı miktarını (sınırı) anlatan ilişki şeklinde ifade edilir(Jhonston, 1960). Dolayısıyla üretim sürecinde girdilerde meydana gelebilecek bir değişimin, üretim miktarını ne yönde ve ne oranda etkileyeceğini açıklamak mümkündür. Bilindiği gibi üretim fonksiyonu, bir endüstriye ait firmaların ya da tüm ekonomilerin teknolojisini temsil eder ve teknik etkinliğe sahip tüm üretim yöntemlerini

içerir(A.Koutsyiannis, 1987; 77). Literatürde bilinen en genel şekliyle kullanılan üretim fonksiyonu, P.H. Douglas ve C.W. Cobb tarafından tanımlanan Cobb-Douglas üretim fonksiyonudur. Girdilerin çıktılara dönüştürülme sürecine üretim teknolojisi denir(Banker 1984, Erkan, 2004; 115). Sabit bir teknoloji ile mümkün kılınan tüm girdi-çıkıtı bileşimlerine “üretim imkanları kümesi” adı verilir.

Cobb-Douglas tipi bir üretim fonksiyonunda kullanılan girdiler m boyutlu \vec{X} vektörü ile çıktılar s boyutlu \vec{y} vektörü ile gösterilirse üretim imkanları kümesi, tüm mümkün X^t girdileri ve karşılık gelen tüm Y^t çıktılarının kümesi olarak Ω ile gösterilmektedir. Bu durumda Ω , t dönemindeki veya t karar birimi için tüm mümkün girdi-çıkıtı bileşimlerinin kümesidir. Ω kümesindeki bazı elemanlar diğerlerine göre daha etkindir.

Şekil: 3.1. Etkin Üretim Sınırı ve Ölçek Etkileri

Kaynak: Kök, Deliktaş, 2003; 226

Şekilde w 'nun değeri Ω 'ya bağlı olarak etkinlik sınırı üzerinde ölçeğe göre getiriye belirlemektedir. A birimi için $w < 0$ olarak hesaplanır bu nedenle ölçeğe göre artan getiri

durumu geçerlidir. C birimi için $w > 0$ olduğundan ölçeğe göre azalan getiri durumu geçerlidir. A ve C birlikte ölçeğe göre değişken getiriyi ifade etmektedir. B birimi için $w = 0$ olduğundan ölçeğe göre sabit getiri durumu vardır. Bir mal ve hizmetin üretiminde, veri teknoloji seviyesinde, optimal girdi bileşimiyle elde edilebilecek en yüksek üretim miktarlarının oluşturduğu teorik sınıra “etkin üretim sınırı (efficient production frontier)” denir(Norman M, ve Stoker B., 1997; 12-13). Teknik etkin olan karar birimlerinin, üretim sınırının üzerinde yer alması gerekmektedir. Bir KVB’nin üretim imkanları sınırı altında kalma derecesi göreceli verimlilik ve etkinlik ölçüsü olarak kullanılmaktadır. Üretim sınırı, teknik olarak tüm mümkün üretim bileşimlerinin kümesidir ve etkin sınır olarak adlandırılır. Üretim fonksiyonunun sınır olarak ilk defa ampirik incelemesi Farrell(1957) ve Farrel-Fieldhouse (1962) tarafından yapılmıştır.

Üretim birimlerinin performansı, bu birimlerin “*verimliliği*” veya “*etkinliği*” ile değerlendirilebilmektedir(Lovell, 1993; 3). Verimlilik ve etkinlik kavramları, benzer anlamda kullanılmakla birlikte farklı kavramlardır. Üretimde “verimlilik”, üretilen çıktı miktarının kullanılan girdi miktarına oranı şeklinde basit bir çıktı olgusu olarak ele alınırken, ülkenin uyguladığı iktisat politikaları etkileşimini yansıtan karmaşık bir olgudur. Bu bağlamda etkinlik ve verimlilik kavramlarının ayrıştırılması başlı başına farklı yöntemler ile ele alınması gereken bir konu olarak değerlendirilmelidir(Kök 1991; 58-59). Burada konu, çalışmanın amacı çerçevesinde özet bir yaklaşımla sınırlandırılmıştır.

Üretim sürecine yönelik etkin üretim ve ölçek etkileri, yukarıdaki şekilde görüldüğü gibi koordinat eksenleri üzerinde incelendiğinde, orijinden başlayan ve KVB’yi temsil eden noktadan geçen ışının (vektörün) eğimi, bu KVB için verimlilik değerini göstermektedir. Eğimin artması verimliliğin artmasıdır. Çok girdili ve çok çıktılı üretim süreçlerinin, iktisat politikaları bağlamıyla (Regülasyon, Deregülasyon Politikaları) değerlendirilmesi ilgili birimlerin verimliliklerinin ölçülmesinde çıktı/girdi yaklaşımı yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle bu tür modellerin verimliliğinin hesaplanmasında Toplam Faktör Verimliliği (TFV) kavramı önemli bir gösterge olmaktadır. Nitekim, TFV’de üretim sürecinin girdileri toplulaştırılmakta (etkileşimi yansıtacak şekilde) ve çıktıların toplamı da tek bir çıktı faktörüne indirgenmektedir. Burada, toplam girdi ve toplam çıktı faktörleri

oranının baz alındığı verimlilik ölçümleri kullanılmaktadır. Firmalar arasındaki verimlilik farklılıklarında, üretim teknolojisi ve üretim sürecinin etkinliği belirleyici bir rol oynamaktadır.

“Etkinlik” ise, üretim sonucunda gerçekleşen ile optimum girdi-çıktı miktarları arasındaki farkla ölçülmektedir. Bu ölçüt, ele alınan üretim biriminin veri girdi miktarı ile elde ettiği ve elde edebileceği maksimum potansiyel çıktı arasındaki oran şeklinde tanımlanabilmektedir. Benzer bir tanımda etkinlik, girdi düzeyi temel alınarak, belli bir çıktı miktarını elde etmek için gerekli minimum girdi miktarıyla ölçülmekte ve KVB’nin bu düzeyde üretimi gerçekleştirmesi için kullandığı girdi miktarı arasındaki oran olarak ele alınmaktadır(Turgutlu; 2006; 75). Bu tanımlar, özetle üretim sürecini yansıtmaktadır. Dolayısıyla KVB’nin teknik özelliklerini içermektedir. Bu tür etkinlik, KVB’nin “teknik etkinliğini göstermektedir. KVB’nin, kullandığı üretim faktörlerinden maksimum çıktı elde etmek yanında, üretim faktörlerini optimal oranlarda kullanarak, faktör fiyatlarını en aza indirmek amacıyla ise bu tür etkinlik ölçütü tahsis (allocative-price) etkinliği olarak yorumlanabilir. Kısacası tahsis etkinliği, firmanın optimal girdi kümesini seçmedeki başarısını ölçerken, teknik etkinlik ise verilen girdi kümesinden maksimum çıktıyı elde etme başarısını ölçmektedir. Burada çalışmanın amacına bağlı olarak ilgili KVB’nin faaliyeti çerçevesinde ortaya çıkan sonuçlar irdelenmiş; ülke ekonomisine yansımaları (refah boyutuyla) analiz edilirken uygulamaya temel referans olan kaynak kullanım etkinliği, TFV ölçütü esas alınarak hesaplanmıştır.

3.1. UYGULAMANIN AMACI VE TEMEL HİPOTEZİ

Bu uygulamanın amacı çalışmanın ilk bölümlerinde ele alınan teorik ve metodolojik analizlerden hareketle:

i. Özelleştirmeye konu olan KİT’lerin özelleştirme öncesi ve sonrası kaynak kullanım etkinliğini, seçilmiş endüstriler (Çimento, Petrokimya, Demir-Çelik ve Sigorta) çerçevesinde ölçmek,

- ii. Analize konu olan işletmelerin yarattığı pozitif ve negatif dışsallıkları hesaplamak,
- iii. Seçilmiş endüstrilerdeki kaynak kullanım etkinliğine bağlı olarak ekonomideki potansiyel refah kaybının veya kazancının büyüklüğünü özgün bir yaklaşım ile ölçülebilir düzeyde tahmin etmek,
- iv. Özelleştirmenin net sosyal fayda-alternatif maliyetinden hareketle Türkiye'nin özelleştirme politikalarına yönelik öneriler geliştirmektir.

Bu bağlamda yukarıda belirtilen genel amaçlar çerçevesinde, kaynakların daha etkin kullanımını referans alan bir özelleştirmenin, her şeyden önce kurumsal sonuçlarının doğurduğu işletme ölçeğindeki kazanç kadar, ulusal ölçekteki potansiyel kayıpların da önemsenmesi gerektiği ilkesinden hareketle, temel hipotez şu şekilde oluşturulmuştur: “Özelleştirmeye konu olan bir endüstri/işletmenin yarattığı katma değer, kontrol edilemeyen faktörlerin etkisiyle (çok uluslu şirketler aracılığıyla yapılan kar transferleri veya ülke özelinde ekonomik istikrarsızlığa neden olan birçok değişkenin etkisi) ülke ekonomisine yönelik net sosyal maliyet (refah kaybı) doğurur (Kök, Kara, 2009).” Özelleştirme politikalarına yönelik firmalar (Panel-SUR) çerçevesinde, endüstrilere özgü değişkenlerin (TFV, Endüstriyel İleri Bağlantı Katsayısı (EİB), Endüstriyel Geri Bağlantı Katsayısı (EGB)) katsayılarının işareti üzerinden aşağıdaki türev hipotezler kurulmuştur:

i. Yapısal değişken parametresi olan TFV katsayısının işareti > 0 ise önerme: özelleştirmeye yönlü, değilse ($TFV < 0$) özelleştirme yönlüdür.

ii. Özelleştirme sonrasında TFV'nin eğimi (Dummy \times TFV) negatif ise özelleştirme politikasının yanlışlığı tezi doğrulanmakta ve firmaya yönelik özelleştirme uygulaması, artan verimliliğe bağlı olarak endüstri bazlı refah yaratma etkisi doğurmamaktadır; pozitif ise özelleştirmenin gerekliliği hipotezi desteklenmektedir.

iii. Yapısal değişken parametresi olan firma/endüstri özelindeki EİB ve EGB değişkenlerinin katsayı işaretleri değerlendirildiğinde⁹;

a. EİB değişkeni pozitif dışsal ekonomiler doğurduğu için katsayısının işareti pozitiftir($EİB > 0$).

b. EGB değişkeni negatif içsellik doğurduğu için katsayısının işareti negatiftir($EGB < 0$)

iv. Firma/endüstri özelindeki katma değer, pozitif içsel ekonomiler doğurduğu için değişken katsayısının işareti pozitiftir($Pİ > 0$)¹⁰.

v. Firma/endüstri özelinde ticari faaliyet hariç vergi öncesi dönem zararı, negatif içsel ekonomiler doğurduğu için değişken katsayısının işareti negatiftir($Nİ < 0$)¹¹.

Yukarıdaki temel ve türev hipotezlerin arka planı irdelendiğinde, performans (etkinlik) değerlendirmesine yönelik kontrol edilebilir değişkenlerin (firmaya özgü karlılık göstergelerini iyileştiren kaynak kullanımı) yanısıra ülkelere özgü kontrol edilemeyen faktörlerin de dikkate alınması gerekmektedir. Bu bağlamda kontrol edilemeyen faktörler örneklendiğinde: Dünya ve Türkiye ekonomilerini etkileyen küresel ekonomik kriz, ulusal düzeyde oluşturulan dış politikaya yönelik tehditlerin yarattığı stratejik baskı veya küresel fırsatlar, AB'ye tam üyelik çerçevesinde doğrudan yabancı sermayeyi temsil eden karar birimlerinin öznel tasarruflarının yükselen piyasalardan daha fazla pay alma gerekçesiyle fon alımına zemin bulması gibi argümanlar sıralanabilir.

Bu çalışmanın sınırları içerisinde, tüm bu faktörlerin etkisi bir bütün olarak değerlendirilmiş ve standart iktisat teorisinde yer alan (Pigou refah teorisi (Kök, 1999; 217)) içsellik/dışsallık olgusu ile ilişkilendirilip, burada ülke ekonomilerinin net kazanç ve

⁹ a ve b hipotezlerinde yer alan EİB ve EGB değerleri standart veri yetersizliğinden dolayı ekonometrik modele dahil edilmemiştir.

¹⁰ Pozitif İçsellik (Pİ) değişkeni net sosyal fayda-alternatif maliyet hesabında kullanıldığı için ekonometrik modele dahil edilmemiştir.

¹¹ Negatif İçsellik (Nİ) değişkeni net sosyal fayda-alternatif maliyet hesabında kullanıldığı için ekonometrik modele dahil edilmemiştir.

kayıplarının özgün bir yaklaşımla (Bilanço Temelli Kök-Kara Yaklaşımı, 2009) ölçülebileceği savı geliştirilmiştir.

3.2. UYGULAMANIN YÖNTEMİ

Uygulamanın, aşağıda belirtilen planı çerçevesinde, veri tabanı tanımlandıktan sonra ilk aşamasında araştırmaya konu olan firmaların TFV göstergeleri, özelleştirme öncesini ve sonrasını kapsayacak şekilde DEA, Malmquist (CRS-GRS) yöntemi ile hesaplanmıştır. İkinci aşamada hesaplanan bu veriler firma/endüstri temelli yapısal bir ağırlık değişkeni olarak ele alınmış ve çalışmanın temel hipotezine referans olacak şekilde bu araştırmaya özgü Bilanço Temelli Kök-Kara yaklaşımında kullanılmıştır. Üçüncü aşamada ise amaç kısmında belirtilen temel ve türev hipotezler ekonometrik yöntemle desteklenerek, net sosyal fayda-alternatif maliyetin belirlenmesine yönelik model (Panel-SUR) ile test edilerek özelleştirme sonuçları, bu modelin parametreleri üzerinden yorumlanmıştır. Etkinlik ölçme yöntemlerine ilişkin literatür zenginliği dikkate alındığında burada da bir araç olarak kullanılan yöntem (DEA) Ek 1, Ek 2, ve Ek 3'te yer verilmekle yetinilmiştir.

3.2.1. Veri Tanımı ve Temel Değişkenler

Bu çalışma, 1986-2008 döneminde kamu payı % 51'in üzerinde olan ve özelleştirme süreci tamamlanmış KİT'leri kapsamaktadır. Veriler, ÖİB'nin Özelleştirme Sonrası Takip İşleri Grup Başkanlığı veri tabanından, özelleştirilmiş firmaların yıllık faaliyet raporlarından, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB) mali raporlarından, T.C. Hazine Müsteşarlığı Sigorta Denetleme Kurulu'nun her yıl yayınladığı "Türkiye'de Sigorta Faaliyetleri Raporları"ndan, Hazine Müsteşarlığının KİT'lere ilişkin istatistiki veri tabanından, TCMB (EVDS) veri tabanından ve Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu KİT genel raporlarından derlenmiştir. Ele alınan dönem, özelleştirme öncesi ve sonrasını kapsayacak şekilde ve belirtilen faaliyet raporlarına ulaşılabilirlik çerçevesinde belirlenmiştir. İncelenen mali analiz ve faaliyet raporlarında, özelleştirilen firmaların

bilançoları, gelir tabloları, kar ve zarar dağıtım tabloları, teknik ve mali sonuçlar ile firmaların endüstriyel faaliyetlerine ilişkin göstergeler yer almaktadır.

Çalışmada kullanılan örnekleme dahil edilen firmalar, veri tabanına ulaşılabilirlik ve endüstri grubu oluşturabilirlik kriterleri çerçevesinde belirlenmiştir. Bu doğrultuda, faaliyet alanları birbirinden farklı olup endüstri oluşturabilecek sayıya ulaşmayan, özelleştirildikten sonra faaliyet alanını değiştiren veya kapanan ve özelleştirme tarihinde kamu payı % 50'nin altında olan firmalar örneklem dışında bırakılmıştır. Sonuçta, 1986-2008 dönemini kapsayan, toplam 4 endüstri ve 27 firmadan oluşan bir örneklem elde edilmiştir.

Etkinlik analizlerinde kullanılan girdiler ve çıktılar, sonuçlar üzerinde belirleyici etkiye sahiptir. Bu nedenle girdi ve çıktıların belirlenmesinde endüstri koşullarının dikkate alınması gerekmektedir. Etkinlik ve verimlilik ölçümleri, literatürde kısaca, ya çıktılar sabit tutulurken girdi miktarının azaltılması ya da girdiler sabit tutulurken çıktı miktarının artırılması varsayımlarına göre yapılmaktadır. Birinci tür modeller literatürde girdi odaklı (input oriented) modeller olarak bilinmekte, ikinci tür modeller ise çıktı odaklı (output oriented) modeller olarak adlandırılmaktadır. Bu modellerden girdi odaklı modeller, veri üretim miktarını azaltmaksızın üretimde kullanılan girdi miktarının oransal olarak ne kadar azaltılabileceğini belirlemeye çalışmakta; çıktı odaklı modeller ise DEA veri girdi setini değiştirmeksizin üretim miktarında mümkün olabilir maksimum oransal artışları araştırmaktadır(Kök ve Deliktaş, 2003; 221).

Çalışmanın amacı açısından test edilecek temel hipotezler dikkate alındığında, parametrik analizlere esas değişkenler bağlamında, çıktı odaklı modellerden yararlanılmıştır. Ayrıca çalışmada ölçeğe göre getiri açısından CRS-GRS (ölçeğe göre sabit ve değişken getiri) varsayımı analizlerde kullanılmıştır¹².

¹² Analize konu olan endüstrilerde DEA literatürüne bağlı olarak, firma ölçeklerinin birbirlerine yakın olması durumunda ölçeğe göre sabit getiri; firma ölçeklerinin birbirinden farklı olması durumunda ölçeğe göre değişken getiri varsayımı kullanılmıştır.

Çimento, Petro-kimya ve Demir-çelik endüstrisine ilişkin etkinlik analizlerinde, çıktı olarak, üretim düzeyi (ton/yıl) kullanılmıştır. Girdi olarak ise, istihdam düzeyi (işçi sayısı) ve sermaye stoku¹³ verisi kullanılmıştır. Sermaye stokunun hesaplanmasında kullanılan parasal büyüklükler 1987 yılı bazlı GSYİH deflatörü kullanılarak reelleştirilmiştir.

Literatürde, sigorta firmalarının çıktılarının belirlenmesiyle ilgili farklı yaklaşımlar bulunmakla birlikte katma değer yaklaşımının¹⁴ yaygın olarak kabul gördüğü gözlenmektedir(Cummins vd., 1996; Cummins ve Zi, 1998; Cummins vd., 2004; Greene ve Segal, 2004; Turgutlu, 2006). Katma-değer yaklaşımı çerçevesinde, sigortacılık endüstrisinin temel çıktıları olarak, ödenen tazminat ve rezervlere yapılan eklemeler (teknik karşılıklar) benimsenmiştir. Sigorta endüstrisine ilişkin etkinlik analizlerinde kullanılan girdiler, temel olarak üç grupta toplanabilir: Emek(işçi sayısı), fiziksel sermayeyi de içeren yardımcı girdiler¹⁵ (business services) ve finansal sermaye¹⁶. Emek dışındaki tüm değişkenler parasal büyüklükler olduğundan, 1987 yılı bazlı GSYİH deflatörü kullanılarak reelleştirilmiştir.

¹³ Sermaye stoku, aralıksız envanter yöntemiyle hesaplanmıştır. Sermaye stokunun tahmininde aşınma oranlarını da dikkate alan bu yöntem, geçmiş dönemlere ait yatırım harcamaları verilerini kullanmakta ve bugünkü sermaye stokunun geçmiş dönemlerde yapılan yatırımların birikimi olduğunu kabul etmektedir(Saygılı vd., 2005, 15, Şimşek 2008; 371). Çalışmada kullanılan yöntem literatürde Harberger yaklaşımı olarak bilinmektedir. Bu yöntemde göre, belli bir zaman diliminde sermaye çıktı oranı sabit kabul edilirse, birikim denkleminde hareketle başlangıç dönemi sermaye stoku tahmin edilebilir. $K_t = (1-d)K_{t-1} + I_t$ bu denklemin her iki tarafından K_{t-1} terimi çıkarılıp, aynı terime bölündüğünde şu denkleme ulaşılır; $(K_t - K_{t-1}) / K_t = -d + I_t / K_t$ Bu denklemin sol tarafı sermaye stokunun büyüme oranı olup, durağan durumda çıktının büyüme oranına (gy) eşittir. Durağan durumda sermaye stokunun büyüme hızı, çıktının büyüme hızına (gy) eşit olacağına göre söz konusu denklem $gy = -d + I_t / K_t$ biçiminde yazılabilecektir. K_{t-1} terimi yalnız bırakıldığında aşağıdaki denkleme ulaşılır: $K_{t-1} = I_t / (gy + d)$. Sermaye stoku geçmiş dönemlerin yatırım akımlarının birikimi olduğuna göre, başlangıç dönemi stokunu hesaplayabilmek için yeterince geriye giden uzun bir yatırım serisine ihtiyaç vardır. Başlangıç dönemi sermaye stokunu hesaplamak için kullanılan yatırımların I_t üç yada beş yıllık ortalamaları alınarak kullanılması uygundur. Sermaye stokunun aşınma oranı belirlenirken Saygılı vd.(2005), Şimşek (2008)'inde kullandığı OECD ülkelerinin ortalama yatırım mali ömürleri esas alınmıştır. Bu tablo EK.2'de verilmiş olmakla birlikte Çimento endüstrisi için (0.072734), Petro kimya endüstrisi için (0.066395) yapılan analizlerde parantez içinde verilen oranlar kullanılmıştır.

¹⁴ Bu yaklaşım, tüm aktif ve pasif kategorilerinin çıktı özelliği taşıdığına; bunlardan en belirgin katma değer yaratanların çıktı daha az katma değer yaratanların ise ara mal veya girdi olarak tanımlanmasına dayanmaktadır(Turgutlu, 2006; 161).

¹⁵ Yardımcı girdiler, sigortacılık işlemlerinin gerçekleştirilmesi için kullanılan emek dışındaki fiziksel donanımı kapsamaktadır. Bu girdi demirbaşlar ve gayrimenkullerden oluşmaktadır.

¹⁶ Finansal sermaye özkaynaklar ve borç sermayesinden oluşmaktadır. Borç sermayesi, sigorta firmasının poliçe sahiplerinden ödünç aldığı fonlardan oluşmaktadır; özellikle sigorta şirketinin aracılık işlevi için bir girdi olarak tanımlanabilmektedir(Turgutlu, 2006).

Özelleştirmenin net sosyal fayda-alternatif maliyetinin hesaplanmasına ilişkin geliştirilen Bilanço Temelli Kök-Kara yaklaşımında kullanılan değişken ve veri tanımları şu şekildedir: Rekabet sürecinde firma tercih ve davranışlarının refah üzerine etkilerinin ölçülmesi konusunda, pratikte kullanılabilir en anlamlı yöntem katma değer bugünkü değerinin hesaplanmasıdır(Türkkan, 2001; 598). Katma değer toplumsal faydayı dışsallıklar boyutunda da yansıtılması için hesaplanacak katma değere, net dışsallıkların dahil edilmesi gerekir. Bu nedenle özelleştirmenin net sosyal fayda-alternatif maliyetinin hesaplanmasında firma bazında yaratılan katma değer¹⁷ ve katma değer bugünkü değeri hesaplamalarda kullanılmıştır.

Bilanço Temelli Kök-Kara yaklaşımında kullanılan diğer bir değişken, özelleştirilmesi tamamlanmış firmaların özelleştirme öncesi yıllara ilişkin görev zararlarıdır¹⁸. Görev zararları, yönetim etkinsizliğini ifade etmekte olup negatif içselliklerin hesaplanmasında araç değişken olarak kullanılmıştır. Negatif içsellik hesaplamalarında kullanılan diğer bir değişken de ticari faaliyet hariç vergi öncesi net faaliyet kar/zararıdır¹⁹. Bu değişken, firmaların dönem içi yönetim etkinliği/etkinsizliği olgusunu ölçmek amacıyla kullanılmış olup, ilgili büyüklükler, firmanın gelir tablosu kalemlerinden hesaplanmıştır.

Diğer bir değişken, net dönem karının yatırıma dönüşen kısmı²⁰dır. Uluslar arası kaynak aktarma mekanizmaları dikkate alındığında, yabancı firmalara yapılan

¹⁷ Muhasebe yaklaşımıyla katma değer satış – satışların maliyeti şeklinde ifade edilmiş olup satışlardan yapılan iadeler dikkate alınmıştır.

¹⁸ KİT'ler tarafından üretilen mal ve hizmetlerin fiyatlarının, siyasi otorite tarafından maliyetlerinin ve piyasa fiyatlarının altında belirlenmesi sonucu oluşmaktadır. Bu anlamıyla görev zararı, maliyet ile fiyat arasındaki farka kuruluşun söz konusu mal ve hizmetleri piyasada satması halinde elde edeceği varsayılan kâr oranı ile hükümet tarafından KİT'lere özel görev verilmesi nedeniyle oluşan zarar toplamı olarak tanımlanmaktadır.

¹⁹ Ticari faaliyet hariç vergi öncesi net faaliyet kar/zararı değişkeni firmanın gelir tablosundaki Faiz, Ücret, Pirim, Komisyon ve Diğer Gelir/Gider Hesabı, Pazarlama Satış ve Dağıtım Giderleri Hesabı, Genel Yönetim Giderleri Hesabı, Araştırma ve Geliştirme Giderleri Hesabı, Diğer Faaliyetlerden Gelir/Giderler Hesabı, Öz kaynak Yöntemiyle Değerlenen Yatırımların Kar/Zararlarındaki Paylar Hesabı ve Finansal Gelir/Gider Hesaplarının net büyüklüğünü ifade etmektedir. Bu hesapların net değeri ticari faaliyet dışı hesapları içerdiğinden firmanın yönetim faaliyet performansının göstergesi olarak kullanılmıştır. Vergi gelir ve giderlerinin hesaplama dışı bırakılmasının gerekçesi ise vergilerin ekonomide yaratacağı içselliklerden dolayı içsellik analizlerindeki mükerrer hesaplamadan kaçınmaktır.

²⁰ (t_1) net dönem karının t döneminde yatırıma dönüşen kısmı hesaplanırken firmanın bilançolarından hareketle maddi duran varlıklarındaki değişme $(\text{Maddi duran varlıklar (MDVt)} - \text{MDV}(t_1))$ alınmıştır.

özelleştirmelerde net dönem karının yatırıma kanalize edilen kısmı, ulusal kaynakların ülke içinde kaldığını ifade etmekte olup, katma değer yaratımına referans teşkil edeceğinden, pozitif dışsallık göstergesi olarak kullanılmıştır.

Bir diğer değişken ise, net dönem karının transfer edilen kısmını²¹ ifade eden kar transferleri değişkenidir. Bu değişken, ulusal kaynaklarla yaratılan değer yurt dışına transferi nedeniyle ülke ekonomisinde yaratacağı potansiyel kaybı ifade edeceğinden, negatif dışsallık göstergesi olarak kullanılmıştır. Ayrıca ulusal reel faiz oranı ve libor faiz oranları, içsel ve dışsal ekonomilerin hesaplanmasında kullanılan diğer değişkenlerdir.

İçsellik ve dışsallık hesaplamalarında kullanılan EİB ve EGB değişkenleri şu şekilde tanımlanmıştır. Sektörün bir birim mal üretebilmek için diğer sektörlerden talep ettiği ara girdi kullanımlarının üretim içindeki payı geri bağlantı katsayısını, diğer sektörlerin sektör malına olan, ara girdi talebinin üretim içindeki payı ise ileri bağlantı katsayısını ifade etmektedir. Bu durumda ileri (EİB) ve geri (EGB) bağlantı katsayıları; sektörel üretim X_j ; U_j ara girdi kullanımı ve ara girdi talebi W_i olmak üzere $EİB = W_i / X_i$, $EGB = U_j / X_j$ şeklinde gösterilebilir. Bu katsayıların ortak özelliği birim üretime doğrudan katkı düzeyini göstermeleridir. Herhangi bir sektörün geri bağlantı katsayısının yüksek olması, bu sektörün üretimindeki 1 birimlik artışın diğer sektörlerin üretimlerini de yüksek oranda (katsayı kadar) etkileyeceği anlamına gelmektedir. Bunun yanısıra ileri bağlantı katsayısının yüksek olması sektör üretimindeki 1 birimlik artışın diğer sektörlerle olan ara girdi arzını artırması ya da daha ucuz girdi sağlaması olarak yorumlanabilir. Çalışmanın örnekleme bağlamında yıllar itibarıyla EİB ve EGB katsayılarını elde edilmesi mümkün olmadığından (veri kısıtı nedeniyle) analizlerde yer verilmemiş, ancak her iki katsayı sabit (1(bir)) kabul edilerek bilanço temelli matematiksel kalıpta yer almıştır.

Net sosyal fayda-alternatif maliyetin belirleyicilerine yönelik ekonometrik analizlerde ülkeye özgü makro ekonomik değişkenler şu şekilde planlanmıştır. Analizde

²¹ Bir önceki net dönem karının transfer edilen kısmının hesaplanmasında firmaların bilanço kalemleri kullanılmıştır. Buna göre transfer edilen karı bulabilmek için firmanın t_1 dönemindeki karından kar yedeklerindeki değişim (t dönemi kar yedeklerinden t_1 dönemindeki kar yedekleri) çıkarılarak hesaplanmıştır.

kullanılan makro değişkenler bağlamında Bütçe açığı (RBA), İç Borç Stoku (RİB), Dış Borç (RDB), Dış Borç Servis Oranı (DBSO), Kitlerin Görev Zararı (RGZ), Doğrudan Yabancı Sermaye (RDYY), Faiz Gelir/Gider Oranı (FGG), Kar Gelir/Gider Oranı (KGG) gibi değişkenler seçilmiştir. Bu seçilmiş değişkenler ayrı veya bir bütün olarak sınıandığında model içindeki anlamlı olan açıklayıcı değişkenlerin rapor edilmesiyle yetinilmiştir.

Çalışmanın amaç kısmında belirtilen temel hipotez çerçevesinde, pozitif dışsallıkların hesaplanmasında *çok* uluslu şirketler aracılığıyla yapılan kar transferleri referans alındığından, yabancı firmalara ya da % 51'i yabancı sermayeli firmalara yapılan özelleştirmeler dikkate alınmıştır. Bu kapsamda çimento endüstrisinde beş, Petrokimya endüstrisinde bir ve sigorta endüstrisinde üç firma, dışsallık analizlerine konu edilmiştir.

3.2.2. Kaynak Transferini Ölçmeye Yönelik Özgün Bir Yöntem: Bilanço Temelli Kök-Kara Yaklaşımı

Özelleştirmenin neden olduğu uluslar arası kaynak aktarım mekanizmasından hareketle, özelleştirme sürecinin neden olduğu/olacağı potansiyel net refah kazanç/kayıplar Bilanço Temelli Kök-Kara yaklaşımıyla analiz edilmiştir.

Bilanço Temelli Kök-Kara yaklaşımından alınan temel hipoteze konu olan temel kavramlar ve modelin temel varsayımlarının açıklanması, metodolojik açıdan öğretici olacaktır. Refah iktisadının amacı, kaynakların alternatif dağılımlarını (tahsisi), toplumsal çıkarları maksimize edecek şekilde değerlendirmektir. Kaynak tahsisi, her tüketici için ve belirli bir tüketim düzeyi ve yine her üretici için belirli girdi ve çıktı düzeyleri olarak tanımlanır.

Pareto optimalite²² kavramı, refah iktisadının temelini oluşturan kaynak tahsisi etkinliğinin tanımlanmasını mümkün kılar. Fiyat sisteminin, pareto optimal bir kaynak

²² Pareto optimalite koşuluna ilişkin analizler birinci bölümde (1.3.1.1. Walrasgil Genel Denge ve Pareto Etkinlik Kuramı) başlığı altında incelenmiştir. Ayrıca bakınız (Kök-Çoban; 2008; 61-87).

tahsisine yol açtığı şeklindeki sonuç, tüketimde ve üretimde dışsal²³ etkilerin olmadığı varsayımına dayanmaktadır. Dışsal etkilerin varlığı durumunda pareto optimalite koşulundan, dışsal ekonomiler yaratan firmaların çıktılarını arttırmak veya azaltmak suretiyle, sapma oluşacaktır. Dışsallık kavramının yanı sıra kaynak tahsisine etki eden diğer bir unsur da içsel ekonomilerdir. İşletme büyüklüğü veya üretim ölçeğindeki artış nedeniyle, firmaların kendi içinde sağladığı olumlu ve olumsuz etkilere “içsel ekonomiler” (internal economies) adı verilmektedir. Firmanın üretim ölçeğindeki değişme sonucu sağlanan içsel ekonomiler, doğurduğu olumlu ve olumsuz etkiler nedeniyle ikiye ayrılır: Eğer firma ölçeğinin değişmesi sonucunda firmanın maliyetlerinde bir azalma görülüyorsa pozitif içsel ekonomiler söz konusudur. Aksine ölçek değişimi sonucunda firma bir takım dezavantajlar elde ediyorsa, bu durumda negatif içsel ekonomiler söz konusudur. Üretim ölçeği büyüdükçe, üretimin daha iyi organize edilmesi, üretim yöntemlerinin iyileştirilmesi ya da yönetim etkinliğinden dolayı birim başına emek, malzeme ve teçhizat gereksinmelerinin azalması sonucunda pozitif içsellik ortaya çıkar. Negatif içsel ekonomiler, aşırı büyümenin yarattığı olumsuz etkilerdir.

Özel teşebbüsün temel amaç fonksiyonu, maksimum kar sağlama iken KİT'lerin temel amaç fonksiyonu, net sosyal fayda yaratma olgusudur. Net sosyal fayda azamileştirilmesinin KİT'lerce temel amaç edinilmesinin ana nedeni, Pareto'nun ikinci en iyi teoremini referans alan iktisadi modellere işlerlik kazandırmaktır. Buna karşılık devlet, KİT bağlamı aslı fonksiyonlarını yerine getirirken, volontarist ve popülist kaynak kullanımı, üretken kaynak kullanımını etkilemekte, bu da yönetim etkinsizliğinden kaynaklanan negatif içselliklere neden olmaktadır.

Bu bağlamda net sosyal refah olgusu bir iktisadi etkinliğin, üretim veya tüketimin sonucunda bir bütün olarak toplumun ödediği, özel maliyet²⁴ ve negatif dışsallık-içselliklerden oluşan bedel şeklinde tanımlanmakta ve aşağıdaki şekilde gösterilmektedir.

²³ Dışsallıklar negatif veya pozitif olarak ifade edilir. Negatif dışsallıklar, bir üretim veya tüketim faaliyetinden dolayı üçüncü kişilere maliyet yüklenmesine negatif dışsallıklar, fayda elde etmesine de pozitif dışsallıklar denir. Dışsallığın bir piyasa başarısızlığı olarak kabul edilmesinin en önemli nedeni ortaya çıkan dışsal etki için bir piyasa olmaması ve dışsallıklar için bir fiyat oluşturulamamasıdır. (Hayman; 1996;88).

²⁴ Özel maliyetler, firma ya da bireylerin, kendi kararları sonucu oluşan maliyetleridir.

$$\text{Net Sos. Fay/Mal.} = \text{Top. Hasılat} - \text{Top. Maliyet} \pm (\text{Dışsal} + \text{İçsel Ekonomiler})$$

Yukarıda belirtilen ekonomik denklemlerden optimizasyona konu olan gelir-gider değişkeni ayrıştırıldığında, geriye kalan dışsal ve içsel ekonomiler büyüklüğü Bilanço Temelli Kök-Kara yaklaşımıyla hesaplanarak net sosyal fayda-alternatif maliyet fonksiyonu Panel-SUR modeline referans olacak şekilde ele alınmıştır.

Literatürde bilindiği gibi toplumun refahı, her bir bireyin faydasının bir fonksiyonu olur. Toplum A ve B gibi iki bireyden oluştuğunda, toplumun refahı, A ve B'nin faydalarının bir fonksiyonu olarak aşağıdaki biçimde yazılabilir:

$$\text{Sosyal Refah} = W (U_A, U_B)$$

Burada U_A , A'nın ve U_B de B'nin fayda düzeylerini göstermektedir. Ayrıca, bireylerin fayda düzeyleri arttıkça toplumun refahının artacağı da varsayılmaktadır.

Refah doktrini, devletin asli fonksiyonlarına ve özellikle negatif dışsallıkların yönetilmesine yönelik regülasyon alanının genişlemesine yol açarken, devletin sanayileşme sürecinde üstlendiği rolün (KİT eksenli) önemini kaybetmesine neden olmuştur. Bu nedenle özelleştirme eksenli net sosyal fayda-alternatif maliyetin hesaplanmasında, kamusal üretim alanında dışsallık olgusunu; özel üretim alanında ise içsellik analizlerini hesaba katmayan modeller uygulanabilir model olma niteliğini kaybetmektedir.

Bu bağlamda özelleştirmenin net sosyal fayda-alternatif maliyetinin hesaplanmasına yönelik geliştirilen Bilanço Temelli Kök-Kara yaklaşımı, endüstrilere ilişkin içsel ve dışsal ekonomilerin analizine dayanmaktadır. Modelin işleyişine yönelik kurgulanan temel varsayımlar şu şekildedir:

i. İçsellik Varsayımları

i₁. Pozitif İçsellik Varsayımı: Katma Değer Odaklı Varsayım

Ülkeye özgü üretim faktörleri çerçevesinde, özelleştirme öncesi koşullarda üretim süreci korunmuş olsa, özelleştirme sonrası takip eden yıllar itibariyle katma değer yaratma potansiyeli korunmuş olacağı için, özelleştirmeden bir önceki yıl katma değer bugünkü değeri (takip eden her bir yıl için), ülke ekonomisine (refah yaratma etkisinin devam edeceği) ait olacağı şeklinde toplulaştırılmış varsayım,

i_{2.1}. Negatif İçsellik Varsayımı: Geriye Bağlantı Odaklı Varsayım

Her bir endüstrinin yıllar itibariyle diğer endüstrilerle olan geriye bağlantı katsayılarındaki artış, endüstride faaliyet gösteren diğer firmalara dışsallık sağlarken ilgili firmaya bağımlılıktaki artış anlamında negatif içsellik sağlar ve katma değer yaratma sürecinde firma payını azaltır. Çünkü firmanın girdi bileşenleri itibariyle satın aldığı hammadde, ara malı v.b. etkenler dikkate alındığında geriye bağlantı düzeyindeki artış, maliyet optimizasyonunu olumsuz yönde etkiler.

i_{2.2}. Negatif İçsellik Varsayımı: Politik Kusur Varsayımı

Ülke odaklı özelleştirmede, hükümetlerin popülizme dayalı görev zararlarının mevcudu referans alındığında oluşan yönetim etkinsizliği (Burada, KİT'nin istihdam odaklı depo olarak görülmesi, iktidar çerçevesinde nepotik veya makam rant/nüfuz kollayıcılığı, fiyat politikası kanalı olmak üzere parti yetkililerine bayilik verilerek spekülasyon kazanç sağlama eğilimi v.b. faktörler sıralanabilir) korunmuş olsa, özelleştirme sonrası takip eden yıllar itibariyle görev zararlarının bugünkü değerinin, ülke ekonomisi açısından bir kayıp oluşturacağı varsayımı,

i₃. Koşullu Pozitif/Negatif İçsellik Varsayımı:

İşletmelerin gelir tablolarından hesaplanan net katma değer büyüklükleri hariç(içsellik mükerrer hesaplanmasını önlemek için), ticari faaliyetleri kapsamayan vergi öncesi net karın “pozitif içsellik göstergesi”; vergi öncesi net zarar durumunun ise “negatif içsellik göstergesi” olduğu kabul edilmiştir. Bu kabul altında, özelleştirme öncesi son iki yılda uygulanan hükümet politikaları güdümünde oluşan vergi öncesi net kar/zararın değeri (özelleştirme öncesi son iki yılın ortalaması) referans alınarak, bu politikaların (özelleştirme sonrası) takip edilen yıllarda da devam ettirildiği varsayımı,

ii. Dışsallık Varsayımları

ii.1. Pozitif Dışsallık Varsayımı: İleriye Bağlantı Odaklı Varsayım

Her bir endüstrinin yıllar itibariyle diğer endüstrileri ile olan ileriye bağlantı katsayılarındaki (ağırlıklı tartılı ortalamaya bağlı olarak) artış, endüstride faaliyet gösteren ilgili firmaya pozitif dışsallık sağlar ve katma değer yaratma sürecinde firma payını artırır. Çünkü bağlı endüstriler açısından ilgili firmanın ürününe yönelik talep artmaktadır.

ii.2. Pozitif Dışsallık Varsayımı: Dış Kaynak İhtiyacını Azaltma Odaklı Varsayım

Yabancı veya yabancı sermayeli firmalara yapılan özelleştirmelerde, firmanın bir dönem önceki net kar/zararın yatırıma dönüşen kısmı, o endüstriye ilişkin yaratılan katma değere bir ilaveyi ifade etmektedir. Ayrıca yaratılan katma değer, ülkenin ödemeler bilançosu açısından potansiyel borçlanmada bir azalma ortaya çıkaracağı varsayımı,

ii. Negatif Dışsallık Varsayımı: Dış Kaynak İhtiyacını Arttırma Odaklı Varsayım

Yabancı veya yabancı sermayeli firmalara yapılan özelleştirmelerde, firmanın bir dönem önceki net kar/zararın transfer edilmesi durumunda, o endüstride katma değer açısından potansiyel kaybı ifade etmektedir. Ayrıca ülke ekonomisine kaybolan değer kadar ödemeler bilançosu açısından potansiyel borçlanmayı arttıracığı varsayımı,

iii. Temel Ağırlık Varsayımı:

Net sosyal fayda-alternatif maliyetin ölçümünde, endüstri düzeyinde özelleştirme öncesi ve sonrası üretim sürecinden hesaplanan TFV'deki artış/azalış, içsellik ve dışsallık hesaplamalarında temel ağırlık parametresi olarak kullanılacaktır. Özelleştirme öncesinde TFV artış hızı > 1 ise özelleştirmenin yeniden kaynak tahsisini olumsuz etkileyeceği; TFV artış hızı < 1 ise özelleştirmenin yeniden kaynak tahsisini olumlu etkileyen bir tasarrufun (özelleştirmenin) söz konusu olduğu, yani ilave bir refah yaratacağı varsayımı,

Çalışmanın amaç ve yöntem kısmında belirtilen varsayımlara bağlı olarak özelleştirmenin net sosyal fayda-alternatif maliyetini ölçmeye yönelik kullanılan Bilanço Temelli Kök-Kara yaklaşımı birkaç aşamadan oluşmakta olup ilk aşamada seçilmiş endüstrilere ilişkin araştırma dönemine ait TFV skorları hesaplanmıştır. Her bir endüstriye ilişkin olarak hesaplanan TFV skorları sonraki aşamalarda yer alan içsellik ve dışsallık analizlerinde araç değişken olarak kullanılmıştır.

Bilanço Temelli Kök-Kara yaklaşımının ikinci aşaması, seçilmiş endüstri ölçeğinde dışsallık ve içselliklerin hesaplanmasını içermektedir. Dışsallık hesaplamaları yukarıda yer alan temel varsayımlara bağlı olarak endüstrilerde yer alan ve mülkiyet devri yabancı firmalara gerçekleşen özelleştirme uygulamaları örneğinden hareketle hesaplanabilmektedir. Mülkiyet devri yabancı firmalara geçmiş olan özelleştirme uygulamalarının uluslar arası kaynak transferinin oluşmasına, bunun da temel hipotezde belirtilen ekonomik dışsallık ve içselliklerin doğmasına neden olacağı bilinmektedir.

Özelleştirmenin net sosyal fayda-alternatif maliyetinin hesaplanmasına yönelik içsellik analizleri, Bilanço Temelli Kök-Kara yaklaşımının ikinci aşamasının diğer analiz boyutunu oluşturmaktadır. İçsellik analizinde yukarıda belirtilen varsayımlardan hareketle her bir endüstride yer alan firmalara ilişkin hesaplamalar yapılmıştır. İçsellik analizi, firmanın ölçek değişimine bağlı olarak özelleştirme öncesi yönetim etkinliği veya etkinsizliğinin, özelleştirme sonrası takip eden yıllarda da geçerli olması durumunda ülke ekonomisi açısından yaratacağı parasal kayıp ya da kazancı ifade etmektedir.

Bilanço Temelli Kök-Kara yaklaşımının  cnc ve son aşaması,  zelleştirme sürecinde yaratılan içsellik ve dışsallıkların, ekonomi üzerindeki net refah etkisini ölçmeye yöneliktir. Bu amaçla, inceleme konusu olan endüstrilerde yer alan ve mülkiyet devri yabancı firmalara gerçekleşen  zelleştirme uygulamaları örneğinden hareketle, hesaplanan içsellik ve dışsallıkların birlikte yaratacağı özelleştirmenin net sosyal fayda-alternatif maliyeti hesaplanarak, kaynak transferinin boyutu mutlak değerler cinsinden ortaya konulmuştur.

Aşağıda  zelleştirmenin net sosyal fayda-alternatif maliyeti hesaplanmasına yönelik geliştirilen modelin teorik kurgusu varsayımlar ve şekiller yardımıyla ifade edilmiş olup içsellik, dışsallık ve net sosyal fayda-alternatif maliyet hesaplamalarına ilişkin ayrıntılılara yer verilmiştir.

Şekil 3.2a: Bilanço Temelli Kök-Kara Yaklaşımı: Özelleştirmeden Doğan Kaynak Transferinin Dışsallık Analizi

$$\begin{array}{c}
 \text{Özelleştirmenin} \\
 \text{Net Dışsal} \\
 \text{Maliyeti}
 \end{array}
 =
 \underbrace{
 \left[
 \begin{array}{c}
 \text{TFV x} \\
 \text{Net} \\
 \text{Dönem} \\
 \text{Karının} \\
 \text{Yatırıma} \\
 \text{Dönüşen} \\
 \text{Kısmı}
 \end{array}
 \right]
 \times (\text{EİB})
 +
 \left[
 \begin{array}{c}
 \text{Libor x} \\
 \text{(Borçlanmanın} \\
 \text{Azalmasının} \\
 \text{Yaratacağı} \\
 \text{Kazanç)}
 \end{array}
 \right]
 }_{\text{POZİTİF DIŞSALLIK}}
 -
 \underbrace{
 \left[
 \begin{array}{c}
 \text{TFV x} \\
 \text{Net Dönem} \\
 \text{Karının Transfer} \\
 \text{Edilmesi} \\
 \text{Durumunda} \\
 \text{Kaybolan Değer}
 \end{array}
 \right]
 +
 \left[
 \begin{array}{c}
 \text{Libor x} \\
 \text{(Potansiyel} \\
 \text{Borçlanmada} \\
 \text{Meydana} \\
 \text{Gelecek Artışın} \\
 \text{Yaratacağı} \\
 \text{Kayıp)}
 \end{array}
 \right]
 }_{\text{NEGATİF DIŞSALLIK}}$$

Kaynak: Kök-Kara (2009)

Şekil 3.2a.'da, TFV, her bir endüstriye ilişkin olarak hesaplanmış ortalama etkinlik değişim skorlarını ifade etmektedir. TFV skorları, endüstride yaratılan katma değer/kaybın eğilimini ifade eden kaynak kullanım göstergesi olup, ülke ekonomisinde yaratacağı potansiyel ekonomik değer büyüklüğünü (katma değer kayıp/kazancı) belirleyen çarpan katsayısını²⁵ ifade etmektedir.

Dışsallık hesaplamaları, mülkiyet devri yabancı firmalara gerçekleşen özelleştirme uygulamalarının, ülke ekonomisi üzerinde potansiyel kayıp ya da kazançlara neden olacağı hipotezini referans almaktadır. Özelleştirme sonrasında mülkiyeti yabancıların elinde olan firma, işletmecilik faaliyeti sonucunda oluşacak net karı, ya ülke dışına transfer edecek ya da ülke içinde yeni yatırımların finansmanında kullanacaktır. Net dönem karının transfer edilmesi, ulusal kaynaklarla yaratılan kar büyüklüğünün, ülke ekonomisinde kullanılamamasının yaratacağı fırsat maliyetine bağlı potansiyel kaybı ifade edecektir. Aksine net dönem karının yatırıma dönüşen kısmı ise, ülke ekonomisi açısından endüstri verimliliğine bağlı olarak yaratılan reel kazancı ifade edecektir. Kayıp kazanç arasındaki net fark, firmanın ülke ekonomisi üzerinde yaratacağı net dışsallığı gösterecektir. Bu bağlamda özelleştirme sonrasında mülkiyeti yabancıların elinde olan firmaya ilişkin pozitif dışsallık, firmanın bir dönem önceki (t_1) net dönem karının cari (t) dönemde yatırıma dönüşen kısmı²⁶, o endüstriye ilişkin TFV²⁷ ile çarpılarak, ilgili dönemde yatırımların yaratacağı katma değeri gösterecektir. Yaratılan bu değer endüstriye ilişkin ileri bağlantı katsayısı (EİB) ile çarpılacaktır. Ayrıca net dönem karının yatırıma dönüşen kısmı kadar, ödemeler bilançosu açısından firmanın borçlanma gereğinin azalmasına neden olacaktır. Bu nedenle net dönem karının yatırıma dönüşen kısmına eşit düzeyde, potansiyel

²⁵ Çarpan katsayısı, otonom harcamalardaki bir değişimin denge reel GDP düzeyinde yol açtığı değişmeyi ifade eden katsayıdır. Bu bağlamda endüstri üretim fonksiyonundan hesaplanan TFV skorları mikro ölçekte çarpan katsayısını ifade etmekte olup endüstride meydana gelecek otonom değişmelerin yaratacağı etkinin bir göstergesi olarak kurgulanmıştır.

²⁶ (t_1) net dönem karının t döneminde yatırıma dönüşen kısmı hesaplanırken firmanın bilançolarından hareketle maddi duran varlıklarındaki değişim (Maddi duran varlıklar (MDV t)-MDV(t_1)) alınmıştır.

²⁷ Net sosyal maliyeti hesaplanacak olan firmanın içinde yer aldığı endüstriye ait ortalama TFV endeksi kullanılmıştır. Bu endeks bir sonraki bölümlerde hesaplanmış olup özelleştirmenin net sosyal maliyetinin hesaplanmasında araç değişken olarak kullanılmıştır.

borçlanmanın²⁸ azalmasının yaratacağı ilave dışsallık, yatırımların yaratacağı katma değere eklenerek pozitif dışsallıklar hesaplanmış olacaktır. Pozitif dışsallıkların hesaplanmasına yönelik bu teorik kurgu yukarıdaki Şekil 3.2a.'nın ilk bölümünü ifade etmektedir.

Şekil 3.2a'nın ikinci bölümünde negatif dışsallıkların hesaplanması gösterilmiştir. Buna göre negatif dışsallık, firmanın bir dönem önceki net dönem karının transfer edilmesi durumunda²⁹ kaybolan değer, o endüstriye ilişkin TFV ile çarpılarak hesaplanmıştır. Bu değere ilave olarak, kar transferine eşit düzeyde potansiyel borçlanmada meydana gelecek artışın yaratacağı değer eklenerek negatif dışsallık hesaplanmıştır. Potansiyel borçlanmada meydana gelecek artışın hesaplanmasında faiz (uluslar arası faiz oranı – libor faiz oranı) yükü de dikkate alınmıştır.

Şekil 3.2a'da yer alan pozitif ve negatif dışsallık arasındaki fark ise, firma ölçeğinde özelleştirmeden doğan kaynak transferinin ülke ekonomisinde yaratacağı net dışsallık şeklinde ifade edilmiştir. Net dışsallığın pozitif olması durumunda, KİT'i satın alan yabancı firma tarafından, uluslar arası kaynak aktarma mekanizmaları yardımıyla ülkeye kaynak aktarıldığı ve ülkede endüstri verimliliğine bağlı olarak katma değer yaratıldığı anlamına gelmektedir. Net dışsallığın negatif olması durumunda ise, söz konusu KİT'i satın alan yabancı firma, uluslar arası kaynak aktarma mekanizmaları kullanarak ülke kaynakları tarafından yaratılan potansiyel katma değeri, ülke dışına çıkardığı ve kaynakların ülke ekonomisi içerisinde kullanılmamasının yaratacağı potansiyel değer kaybını ifade etmektedir. Net sosyal maliyet fonksiyonuna bağlı olarak ifade edersek, net dışsallığın pozitif olması refahı olumlu etkilerken, net dışsallığın negatif olması refahı olumsuz yönde etkileyecektir.

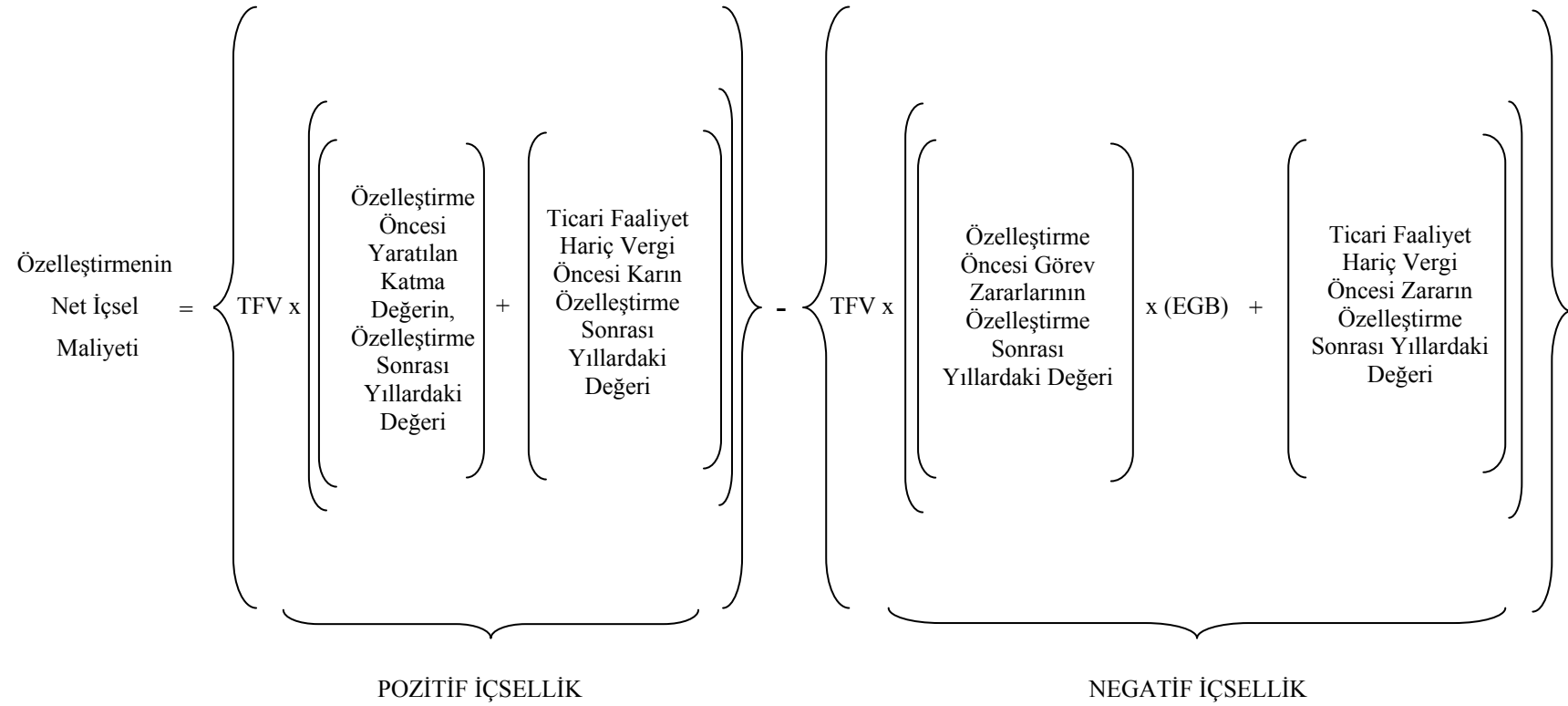
²⁸ Potansiyel borçlanmada meydana gelecek artış veya azalışların hesaplanmasında libor faiz oranı kullanılmıştır. Uluslar arası piyasalardan alınan borçların belirli bir faiz yükü taşıması nedeniyle, potansiyel borçlanma yükünün artması varsayımı altında faiz yükünün de dikkate alınması gerekmektedir.

²⁹ Bir önceki net dönem karının transfer edilen kısmının hesaplanmasında firmaların bilanço kalemleri kullanılmıştır. Buna göre transfer edilen karı bulabilmek için firmanın t_1 dönemindeki karından kar yedeklerindeki değişim (t dönemi kar yedeklerinden t_1 dönemindeki kar yedekleri çıkarılarak) çıkarılarak hesaplanmıştır. Bu hesaplama, bir dönem önceki karın işletme dışına çıkarılan kısmını ifade etmektedir. İşletme dışına çıkarılan karın yabancı sermayeli firma tarafında ana ülkeye transfer edildiği veya portföy olarak menkul kıymet yatırımına dönüştürüldüğü varsayılmıştır. Portföy şeklindeki menkul kıymetler sıcak para olarak nitelendirilebileceğinden bu varlıkların her an yurtdışına çıkma potansiyeli mevcuttur. Bu gerekçeye bağlı olarak bir önceki net dönem karının işletme dışına çıkarılan kısmının tamamının transfer edildiği varsayımından hareketle dışsallık analizi yapılmıştır.

Bilanço Temelli Kök-Kara yaklaşımının ikinci aşamasındaki diğ r bir hesaplama da endüstri bazında içselliklerin (içsel ekonomilerin) hesaplanmasıdır. İçsellik hesaplamalarında, yöntem kısmında belirtilen temel varsayımlara bağlı olarak, endüstrilerde yer alan her bir firmanın,  zelleştirme öncesindeki yılda (baz yılda) yaratılan net katma değeri, firmaya ilişkin görev zararları ve firmanın ticari faaliyetleri hariç vergi öncesi net dönem kar/zararı değişkenleri kullanılarak pozitif ve negatif içsellikler hesaplanmıştır.

Aşağıda, özelleştirmeden doğan pozitif ve negatif içselliklerin hesaplanmasına ilişkin olarak geliştirilen modelin teorik kurgusu, Şekil 3.2b’de ifade edilmiş olup pozitif ve negatif içselliklerin hesaplanmasına ilişkin ayrıntılar açıklanmıştır:

Şekil 3.2b: Bilanço Temelli Kök-Kara Yaklaşımı: Özelleştirmeden Doğan Kaynak Transferinin İçsellik Analizi

Kaynak: Kök-Kara (2009)

Şekilde, TFV, her bir endüstriye ilişkin olarak hesaplanmış ortalama etkinlik skorlarını ifade etmekte olup içsellik hesaplamalarında araç değişken olarak kullanılmıştır.

Firmaya ilişkin pozitif içselliklerin hesaplanmasında, özelleştirme öncesi yaratılan katma değer, özelleştirme sonrasında da korunacağı varsayımı altında, özelleştirme sonrası takip eden yıllar itibariyle katma değer yaratma potansiyeli korunmuş olacağı için endüstrideki verimlilik artışına bağlı olarak (TFV) pozitif potansiyel bir değer yaratılmış olacaktır. Özelleştirme öncesi baz yıl katma değeri, sermayenin bugünkü değeri³⁰ formülü kullanılarak, özelleştirme sonrası her bir yıl için türetilmiş pozitif içsellikleri ifade etmektedir. Bu değer, firmanın özelleştirme sonrasında da, baz yılındaki içsel dinamikleri (teknik ve teknolojik etkinlik) bağlamıyla çalışması durumunda, ülke ekonomisine ait olacak potansiyel katma değeri ifade eder.

Şekil 3.2b'nin ikinci kısmı negatif içsellikleri ifade etmektedir. Negatif içsellik hesaplamalarında firmanın özelleştirme öncesinde, hükümetlerin popülist politikalarının ve yönetim etkinsizliklerinin bir sonucu olarak ortaya çıkan KİT'lerin görev zararları referans alınmıştır. Bu bağlamda, firmanın maruz kaldığı görev zararları, özelleştirme sonrasında da korunmuş olsaydı takip eden her bir yıl için ekonomide potansiyel bir maliyete neden olacaktı. Nitekim firmanın özelleştirme öncesi yılda (baz yıl) görev zararının, özelleştirme sonrası her bir yıl için de geçerli olması varsayımı altındaki değeri (sermayenin bugünkü değeri formülü ile hesaplanmış), endüstrinin verimliliğine bağlı olarak (TFV) ülke ekonomisinde potansiyel kayba neden olacaktır. Ortaya çıkan potansiyel kayıp EGB katsayısı ile çarpımına bağlı olarak firma bazında negatif içselliğe neden olacaktır

Ayrıca negatif ve pozitif içsellik hesaplamalarına kullanılan diğer bir değişken de, ticari faaliyetleri kapsamayan (net katma değer) vergi öncesi faaliyet net kar/zarar büyüklüğüdür. Bu değişken, firmanın gelir tablosundan türetilmiştir. Vergi öncesi net kar/zarar değişkeninin negatif olması, negatif içsellik göstergesidir. Bu durumda özelleştirme öncesinde hesaplanacak net faaliyet zararı, özelleştirme sonrasında da

³⁰ Sermayenin bugünkü değeri(V_t) = $R_0(1+r)^t$ formülü ile hesaplanmıştır. Formülde yer alan R_0 ; baz yılın sermaye değeri, r ; iskonto oranı yani piyasa faiz oranı, t ; ise sermayenin kaç yıl sonraki değerinin hesaplanması gerektiğini ifade eden yıl sayısı (zaman değişkeni) dir.

korunmuş olsa, TFV'ne bağlı olarak ekonomide potansiyel kayıplara neden olacaktır. Vergi öncesi net dönem zararı yönetim etkinsizliğinden kaynaklandığından negatif içsellik hesaplamasında görev zararıyla birlikte kullanılmıştır. Özelleştirme öncesinde (baz yılı) net faaliyet zararının neden olacağı potansiyel kayıp sermayenin bugünkü değeri formülü kullanılarak özelleştirme sonrası her bir yıl için türetilmiştir.

Özelleştirme öncesi baz yılda, vergi öncesi net faaliyet karının oluşması durumunda ise yönetim etkinliğinden kaynaklanan pozitif içsellik söz konusu olacaktır. Bu durumda aynı teorik kurguya bağlı olarak yaratılan potansiyel değer, özelleştirme sonrası yıllarda da korunduğu varsayımına bağlı olarak pozitif içsellik hesaplamalarına dahil edilmiştir.

Bu yaklaşımının (Bilanço Temelli Kök-Kara) son aşaması, endüstrilere ait dışsallık ve içselliklerin birlikte dikkate alınmasını içermektedir. Her bir endüstriye ilişkin pozitif içsellik/dışsallık ve negatif içsellik/dışsallık toplulaştırılarak özelleştirmenin net sosyal fayda-alternatif maliyeti hesaplanmıştır. Dışsallık hesaplamasında yabancı firmalara yapılan özelleştirmeler dikkate alındığından net sosyal fayda-alternatif maliyetin hesaplanmasında, yabancı firmalara yapılan özelleştirmelerin söz konusu olduğu firmalar örnekleme referans alınmıştır. Bu kısıtlar altında her bir firma için geçerli olacak söz konusu kurgunun işleyiş mekanizması aşağıdaki şekil üzerinde gösterilmiştir:

Şekil 3.2c: Bilanço Temelli Kök Kara Yaklaşımı: Özelleştirmenin Net Sosyal Fayda-Alternatif Maliyeti

$$\text{Net Sosyal Fayda-Alternatif Maliyet} = \left(\left[\text{Pozitif İçsellik} \right] + \left[\text{Pozitif Dışsallık} \right] \right) - \left(\left[\text{Negatif İçsellik} \right] + \left[\text{Negatif Dışsallık} \right] \right)$$

Kaynak: Kök-Kara, 2009

Şekil 3.2.c’de gösterildiği üzere, her bir firmaya ilişkin özelleştirme sonrası kapsayacak yıllar için hesaplanmış olan pozitif içsellik ve dışsallıklar toplamından, yine aynı firmaya ilişkin hesaplanmış olan negatif içsellik ve dışsallıklar toplamı çıkarılarak, özelleştirmenin net sosyal fayda-alternatif maliyeti somut (parasal bir büyüklük) olarak hesaplanmıştır.

Net sosyal fayda-alternatif maliyetin, hesaplanmış değerinin pozitif olması, ilgili firmanın her bir yıl içinde ülkeye sağladığı kaynak transferi, ülke ekonomisine pozitif bir katkı sağladığı; net sosyal fayda-alternatif maliyetin negatif olması ise ülke dışına kaynak transferi doğurduğu için ülke ekonomisinde kayıpların toplumsal refahı azalttığı şeklinde değerlendirilmiştir.

Aşağıda seçilmiş endüstrilere bağlı olarak, bu yaklaşımla hesaplanmış net sosyal fayda-alternatif maliyet sonuçları sistematik bir şekilde ekonometrik modele referans değişkenler olarak ele alınmış ve parametrelerin güvenilirliği (Panel-SUR) yöntemiyle test edilmiştir.

3.2.3. Net Sosyal Fayda-Alternatif Maliyet (NSF) Belirleyenleri: Endüstri Temelli Ekonometrik Model

Net sosyal fayda-alternatif maliyetin (NSF) belirleyenlerine yönelik endüstri temelli modelde, çalışmanın temel-türev hipotezleri ve varsayımlarına bağlı olarak kurulan Bilanço Temelli Kök-Kara yaklaşımı referans alınmıştır. Endüstri temelli modelde bağımlı değişken olarak yer alan NSF’nin belirleyicilerine yönelik olarak, firmaya özgü (kontrol edilebilir) ve ülkeye özgü (kontrol edilemeyen) değişkenler tanımlanmıştır. Özet tabloda yer alan bu değişkenler ve kurgulanan model en geniş şekliyle aşağıda verilmiş ve bu model, hipotez testlerinde analiz aracı olarak kullanılmıştır. NSF’yi belirlemeye yönelik genişletilmiş modelin fonksiyonel kalıbı şu şekilde ifade edilebilir:

$$NSF = f(\underbrace{TFV, DxTFV, E\dot{I}B, EGB, BA, \dot{I}B, DB, DBSO, FGG, KGG, DYY, GZ}_{\text{Endüstriye Özgü Yapısal Değişkenler}}) + \underbrace{U_{ij}}_{\text{Ülkeye Özgü Kontrol Değişkenler}}$$

Çalışmanın yöntem kısmında belirtilen tüm açıklayıcı değişkenler (Yapısal ve Kontrol değişkenler) veri iken araştırmaya konu olan model daraltılarak şu şekilde tanımlanmıştır:

Firma/Endüstri Temelli Yapısal Model:

$$NSF_{ij} = \beta_{0ij} + \beta_1 TFV_{ij} + \beta_2 DxTFV_{ij} + U_{ij}$$

Burada NSF, endüstriye ve firmaya yönelik mikro değişkenler özelinde, teoride belirtildiği üzere, uygulamanın modeline konu olan bağlı değişkendir. Bu değişken bileşenleri itibariyle, Pozitif içsellik (Pİ), Pozitif Dışsallık (PD), Negatif içsellik (Nİ), Negatif Dışsallık (ND), ve ağırlık değişkeni olarak TFV değişkenlerinden oluşmaktadır. TFV, tarafımızdan DEA yöntemiyle hesaplanmış açıklayıcı, yapısal değişkendir. DxTFV ise kaynak kullanım sürecinde özelleştirme sonrası yapısal değişimi (eğilimi) veren açıklayıcı değişkendir.

NSF'nin belirlenmesine yönelik makro ölçekte kontrol edilemeyen değişkenler burada proxy değişkenler olarak tanımlanmakta ve çalışmanın amacı çerçevesinde kurgu ile paralele eğilimleri açıklamaya yönelik olarak kullanılmaktadır. Model, mikro düzlemi referans almakla birlikte, özelleştirmenin motivasyonlarını destekleyen makro değişkenlerin (ülkeye özgü), bağlı değişken üzerindeki etkisini kısmen de olsa açıklamayı öngörmektedir. Dolayısıyla makro değişkenler, özelleştirmeden sağlanan kaynakların yönüyle ilgili fikir edinmemize yardımcı olan değişkenler seti olarak düşünülmüştür. Makro değişkenler sırasıyla: Bütçe Açığı (RBA), Dış Borç Stoku (RDB), İç Borç Stoku (RİB), Dış Borç Servis Oranı (DBSO), Kar Gelir/Gider (KGG), Faiz Gelir/Gider (FGG),

Doğrudan Yabancı Yatırım (RDYY) ve KİT Görev Zararları (KGZ) şeklinde tanımlanmış ve sınamalar çerçevesinde en etkin değişkenler analize referans alınarak rapor edilmiştir. Açık bir ekonomide, ülkeye özgü makro değişkenlerin katsayı büyüklüğü ve bu katsayıların işareti, firma temelinde özelleştirme uygulamalarının rasyonel gerekçeleri yansıtacağı düşünülmektedir. Aşağıda ele alınan yapısal ve kontrol değişkenlerinin beklenen işaretlerinin şu şekilde olacağı tarafımızdan öngörülmektedir:

Tablo 3.1.: Yapısal ve Kontrol Değişkenlerinin Beklenen İşaretleri

	Açıklama	Sembol	Değişkenin Beklenen İşareti
Yapısal Değişkenler	Toplam Faktör Verimliliği	TFV	Negatif/Pozitif
	Kukla Değişken	DxTFV	Negatif/Pozitif
Kontrol Değişkenler	Bütçe Açığı	RBA	Negatif
	İç Borç Stoku	RİB	Negatif
	Dış Borç Stoku	RDB	Negatif
	Dış Borç Servis Oranı	DBSO	Negatif
	Faiz Gelir/Gider	FGG	Pozitif
	Kar Gelir/Gider	KGG	Pozitif
	Doğrudan Yabancı Yatırımlar	RDYY	Pozitif
	KİT Görev Zararları	KGZ	Negatif

Genel anlamda kontrol edilemeyen faktörler, makro değişkenler olup firma açısından ülkeye özgü ve ülke ekonomisinin dış ülkeler ile ilişkisine bağlı olarak endüstri temelli etkileşimi ifade etmektedir. Nitekim, kontrol edilemeyen değişkenlerin, kontrol edilemez özelliği: Dünya ve Türkiye ekonomilerini etkileyen küresel ekonomik krizlerle, ulusal düzeyde oluşturulan dış politikaya yönelik tehditlerin yarattığı stratejik baskı veya küresel fırsatlarla, AB'ne tam üyelik çerçevesinde doğrudan yabancı sermayeyi temsil eden karar birimlerinin öznel tasarruflarının yükselen piyasalardan daha fazla pay alma istekleriyle, fon akımının ülke aleyhine sonuçlar doğurmasıyla açıklanabilir. Bu çalışmanın sınırları içerisinde, kontrol edilebilir ve edilemez faktörlerin etkisi bir bütün olarak değerlendirilmiş ve standart iktisat teorisinde yer alan refah teorisi (içsellik-dışsallık)

olgusu ile ilişkilendirilip, firma bazında hesaplanan özelleştirmenin net kazanç ve kayıplarının belirleyenlerinin testine yönelik modeller oluşturulmuştur.

Oluşturulan modellerin birbirine benzer olarak tanımlanmış birden çok doğrusal regresyon denklemlerinden oluşması, denklemlerde ortak değişkenlerin bulunması, denklemlerin hata terimleri arasındaki ilişkinin kaçınılmazlığından dolayı **Seemingly Unrelated Regression-Görünüşte İlişkisiz Regresyon Modeli**³¹ (SUR)'nin tercih edilmesine neden olmuştur. SUR tahmin yöntemi, Standart En Küçük Kareler Yöntemine (SEKK) göre daha etkin parametre tahminlerinin elde edilmesine imkan sağlamaktadır (Sezer 2006; 57). SUR modelinin tahmini ekonometrik modellerin tahmininde ve analizinde geniş bir uygulanabilirliğe sahiptir (Baltagi, 2001). Zaman serileri, panel veri modelleri ve eşanlı denklem sistemleri gibi birçok alanda kullanılabilen SUR modeli notasyonlar yönüyle şu şekilde ifade edilmektedir:

G tane regresyon denklemin kümesi aşağıdaki şekilde ifade edilir.

$$y_i = X_i \beta_i + u_i \quad , \quad i = 1, \dots, G$$

Burada $y_i \in \mathbb{R}^M$ bağımlı değişken vektörleri, $X_i \in \mathbb{R}^{M \times k_i}$ tam stün ranklı bağımsız değişken matrisleri, $\beta_i \in \mathbb{R}^{k_i}$ bilinmeyen katsayılar vektörleri ve $u_i \in \mathbb{R}^M$ hata vektörleridir. u_i 'nin beklenen değeri sıfırdır yani $E(u_i) = 0$ ve varyans-kovaryans matrisi $\sigma_{i,i} I_M$ 'dir. Aynı zamanda modelde yer alan G tane regresyon denkleminin artık vektörleri de birbirleriyle ilişkilidir, yani $E(u_i, u_j^T) = \sigma_{i,i} I_M$ ($i, j = 1, \dots, G$)'dir (Bekki 2007, 25). SUR modeli açık olarak:

$$\begin{bmatrix} y_1 \\ y_2 \\ \vdots \\ y_G \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} X_1 & & & \\ & X_2 & & \\ & & \ddots & \\ & & & X_G \end{bmatrix} \begin{bmatrix} \beta_1 \\ \beta_2 \\ \vdots \\ \beta_G \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} u_1 \\ u_2 \\ \vdots \\ u_G \end{bmatrix}$$

³¹ Ayrıntılı bilgi için bakınız Zellner(1963), Kakwani(1967)

şeklinde ifade edilirken, aynı modelin kapalı formu aşağıdadır.

$$Vec(Y) = \left(\bigoplus_{i=1}^G X_i \right) Vec(\{\beta_i\}_G) + Vec(U)$$

Burada $Y = (y_{1i} \dots y_{Gi}) \in \mathbb{R}^{M \times G}$ şeklinde sütunları her bir denklemin bağımlı değişken vektöründen oluşan ve $U = (u_1 \dots u_G) \in \mathbb{R}^{M \times G}$ şeklinde sütunları her bir denklemin hata vektörlerinden oluşan $M \times G$ boyutlu matrislerdir. $\{\beta_i\}_G$ ifadesi β_1, \dots, β_G vektörlerinin kümesini ifade etmektedir. $\bigoplus_{i=1}^G X_i$ ifadesi bağımsız değişkenler matrisleri olarak ifade edilen X_i 'lerin direkt toplamını ifade eder (Paolo Foschi, Erricos J. Kontoghiorghes, 2003; 27-28).

Görünüşte ilişkisiz regresyon modellerinde her bir regresyon modelindeki gözlem sayılarının eşit olduğu varsayılır. Ancak birçok durumda bunun sağlanması pek mümkün olmamaktadır. Böyle bir durumda i inci denklem için t_i tane gözlem değeri olduğunu ve $(i + 1)$ inci denklemdeki ilk t_i adet gözlemin de i inci denklemin gözlemleri ile aynı anda gözlemlendiğini varsayalım. Buna göre $j > i$ olmak üzere u_i ve u_j artıkları için kovaryans matrisi:

$$E(u_i, u_j^T) = \sigma_{i,i} (I_{t_i} \ 0_{t_i \times (t_j - t_i)})$$

olur.

Gözlem sayıları eşit olmayan SUR modelinin genellenmesi sonucunda elde edilecek model eksik gözlemlili SUR model olacaktır. Eldeki verinin gidişatına uyan eksik gözlemler belirlenemediğinde ve i inci denklemdeki t_i gözlem değeri ile $(i + 1)$ inci denklemdeki ilk t_i adet gözlem değeri aynı anda elde edilemediğinde kovaryans matrisi:

$$E(u_i, u_j^T) = \sigma_{i,i} S_{i,j}$$

olarak elde edilir. Burada $S_{i,j}$, sırasıyla i inci ve j inci denklemlerin aynı anda gözlemlenen k inci ve l inci gözlemleri için (k,l) elemanı sıfır olmayan $t_i \times t_j$ boyutlu sıfır-bir matrisidir.

SUR modelinde ortak bağımsız değişkenler söz konusu olduğunda bağımsız değişkenler matrisi:

$$X_i = X^d S_i, \quad i = 1, \dots, G$$

olarak ele alınır. Burada $X^d \in \mathbb{R}^{T \times K^d}$, K^d farklı açıklayıcı değişkenden oluşan matris ve $S_i \in \mathbb{R}^{K^d \times k_i}$ ise $K^d \times K^d$ boyutlu birim matrisin ilgili sütunlarından oluşan seçim matrisidir (Bekki 2007, 29-30).

Hata teriminin varyansının farklı olması durumuna, “değişen varyans” (heteroscedasticity) adı verilmektedir. Bu durumda regresyon modelinin hatalarının varyansı sabit kalmayıp artan, azalan veya hem artan hem de azalan bir dağılım göstererek değişebilmektedir. Değişen varyans problemi matrisle aşağıdaki gibi gösterilebilir (Yamak ve Köseoğlu, 2006):

$$E(\varepsilon \varepsilon') = \delta^2 \Omega \quad \text{ve } \Omega \neq 1$$

Burada Ω matrisi, köşegen dışı elemanları sıfır fakat köşegen üzerindeki varyanslar birbirinden farklıdır. Değişen varyans sorunu zaman, kesit ve panel verilerinde görülebilmektedir. Değişen varyans probleminin regresyon analizi sonuçları üzerinde olumsuz etkileri vardır. Değişen varyans durumunda EKK tahminleri yansızlık (unbiased) ve tutarlılık (consistent) özelliğini korumakta, fakat minimum varyanslı veya etkinlik (efficient) olarak bilinen özelliğini kaybetmektedir. Bu durum güvenilir olmayan istatistik testlere neden olmaktadır. Yani, EKK tahmincilerinin kısmi t ve genel F testleri güvenilirliklerini kaybetmektedir. SUR analizlerinde değişen varyansın tespitine ilişkin genel olarak Breusch – Pagan testi kullanılmaktadır. Bu test ile hata terimlerinin karesinin (varyansının) bağımsız değişkenlerin lineer bir fonksiyonu olup olmadığı test edilir.

Kısaca açıklanan Panel-SUR yöntemi kullanılarak daraltılmış modeller, endüstri bazında firma ölçeğinde tahmin edilerek analitik bulgular kısmında rapor edilmiştir.

3.3. TÜRKİYE'DE ÖZELLEŞTİRME: SEÇİLMİŞ ENDÜSTRİLER ÜZERİNDEN KAYNAK TRANSFERİNİN ANALİZİ (1980-2008)

Literatürde özelleştirmenin endüstri ve firma bazında performans etkilerini ölçmeye yönelik çok sayıda çalışma bulunmaktadır³². Bu çalışmaların çoğunda ve dünya literatürü çerçevesinde, özelleştirmenin ekonomik anlamda toplumsal refaha katkısının ölçülmesi, gerekliliği vurgulanmış olmakla birlikte, bu alan en az işlenen konulardan birisi olmuştur. Burada, yöntem kısmında belirtilen ayrıntılı yaklaşımlar aracılığıyla Türkiye'de özelleştirmeden doğan kayıp veya kazancın ve/veya kaynak transferinin analizine yönelik olarak seçilmiş endüstri ölçeğinde (Çimento, Petrokimya, Demir-Çelik ve Sigorta) etkinlik analizleri yapılmakta ve elde edilen etkinlik sonuçlarına bağlı olarak özelleştirmenin net sosyal fayda-alternatif maliyeti hesaplanmaktadır.

Çalışmada özelleştirme süreci tamamlanmış Çimento, Petrokimya, Demir-Çelik ve Sigorta endüstrisinde yer alan firmalar örneğinden hareketle, özelleştirme sürecinde kaynak kullanım etkinliği, yöntem kısmında belirtilen analiz teknikleri yardımıyla hesaplanmıştır. Her bir endüstriye ilişkin yapılan tanımlama ve sonuçlar aşağıda belirtilmiştir.

Çalışmada etkinlik analizlerinde üretim sürecinin geçmişteki belli dönemlerini dikkate alarak, aktörlerden bir kısmının veya tamamının verimliliğindeki değişimleri takip etmek mümkündür. Bu amaçla elde edilen TFV sonuçları Tablo 3.2'de verilmiştir. TFV'yi ölçmede literatürde en çok kullanılan yöntem olan Malmquist-CRS endeksinden yararlanılmıştır. Etkinlik hesaplamaları DEA Solver Pro 4.1 bilgisayar programı yardımıyla hesaplanmıştır.

3.3.1. Çimento Endüstrisine (ÇE) Yönelik Analizler

Taşa ve toprağa dayalı sanayi kolları arasında yer alan çimento endüstrisi, Türkiye'nin özelleştirme sürecinin ilk uygulamaları arasında yer almaktadır. Nitekim

³² Bakınız Ek 4.

çimento endüstrisinde 1989 yılında başlanan özelleştirme uygulamalarında kamu payı % 51'in üzerinde olan 24 çimento firmasının tamamı özelleştirilmiştir.

3.3.1.1. ÇE'ye Yönelik Betimsel Analiz

Çimento Uluslararası Standart Sanayi Tasnifinde (ISIC) 369 ana grup ve 3692 kod numarası, Uluslararası Standard Anlaşma Tasnifinde (SITC) 661.2 kod numarası ile sanayide kullanılan esas kimyasal maddeler grubunda yer almaktadır(United Nations, 1991).

Çimento başlıca silisyum, kalsiyum, alüminyum ve demir oksitlerini ihtiva eden hammaddelerin karıştırılarak sinterleşme sıcaklığına kadar pişirilmesi ile elde edilen klinkerin (bir veya daha fazla cins katkı maddesi ilavesiyle) öğütülmesi suretiyle elde edilen hidrolik bağlayıcıları tarif etmektedir(Lea, M.F., 1970; 1).

Çimento, ilk olarak 1824 yılında İngiltere'nin Portland Kasaba'nda imal edilmiştir. Ve bu tarihten itibaren tüm dünya ülkelerinin en önemli inşaat malzemesi olmuştur. Joseph Aspdin 1824 yılında Portland Çimentosu adını verdiği mamulün patentini almış ve ilk ticari üretim 1869 yılında Amerika'da Keystone şirketi tarafından döner fırında gerçekleştirilmiştir.

Çimento teknolojisi 50 yıllık bir gecikme ile ülkemize gelmiş ve 1912 yılında beheri 20.000 ton/yıl kapasiteli Darıca'da Aslan A.Ş. ve Eskişehir'de Eskişehir Portland Çimentosu ve Su Kireci A.Ş. Fabrikaları faaliyete geçmiştir. 1950'den sonra özel sektörün çimento sanayi'ne daha yoğunluklu olarak girmesi ve Türkiye Çimento Sanayii T.A.Ş.'nin kurulması ile Türk Çimento Sektörü hızlı bir gelişme göstermiştir.

Çimento, ekonomik büyümenin lokomotifi olarak, nüfus yoğunluğu itibariyle konut ve altyapının önemli ölçüde tamamlayıcı, dolayısıyla inşaat sektörünün ana girdilerinden birisi olan stratejik bir endüstri olarak değerlendirilmelidir(Kök, 1995; 210-213). Çimento tüketimi ile kişi başına milli gelir arasında sıkı bir korelasyon olduğu gözlenmektedir.

Türkiye’de, kişi başına GSMH’nin 2,584 \$ olduğu 2002 yılında 365 kg olan kişi başına çimento tüketimi, kişi başına GSMH’nin 9.333 \$’a yükseldiği 2007 yılında 600 kg’a ulaşmıştır. AB Bölgesinde 1300 kg’a kadar çıkan kişi başına yıllık çimento tüketimi dikkate alındığında, Türk çimento pazarının halen yüksek bir potansiyel taşıdığı söylenebilir.

Türkiye Çimento Müstahsilleri Birliği verilerine göre, 2008 yılının ilk üç aylık döneminde iç pazardaki satışlar, 2007 yılının aynı dönemine göre, % 3,3 oranında artış göstererek 7.942.145 tondan 8.201.464 tona çıkmıştır.

Çimento sektörü, Türkiye’nin sanayileşme hamlesinin en önemli temsilcilerinden biri olup, uzun yıllar kamu ağırlıklı bir sermaye yapısı gösterdikten sonra özelleştirmelerle birlikte gelinen noktada tamamıyla özel sektörün faaliyette bulunduğu bir sektördür.

1986 yılında Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) ve Dünya Bankası (DB) tarafından Morgan Bankasına hazırlatılan *Özelleştirme Master Planı*, özelleştirme alanına yön veren ve *etkisi bakımından* önemli bir çalışma olarak dikkat çekicidir. Bu rapora göre, kamu şirketleri yalnız kâr amaçlamadığı ve ayrıca hedeflerini açıkça koymadığı için, özel şirketler kamu şirketlerinden daha etkindir. Dolayısıyla çimento sektörü öncelikli olmak üzere özelleştirme yapılmalıdır. Türkiye’de Çimento sektörünün özelleştirme çalışmaları, 1987 yılında Türkiye Çimento ve Toprak Sanayii Ticaret A.Ş.’nin (ÇİTOSAN) bağlı ortaklığı olan 5 çimento fabrikası ile yine bu kuruluşun iştiraki olan 5 çimento fabrikasındaki kamu hisselerinin özelleştirme kapsamına alınmasıyla başlamıştır. 1989 yılında Niğde Çimento, 1991 yılında ÇİTOSAN’ın bağlı ortaklığı olan 11 çimento fabrikası ve 1995’te ÇİTOSAN bünyesinde kalan 7 çimento fabrikası ile birlikte özelleştirme kapsamına dahil edilmiştir. 1987 yılında kapsama alınan Ankara, Balıkesir, Pınarhisar ve Söke Çimentodaki kamu paylarının tamamı, Afyon Çimentodaki kamu payının % 51’lik bölümü Fransız Societe Ciments Français firmasına toplam 105 Milyon ABD doları bedelle blok olarak satılmıştır. Daha sonra yapılan özelleştirmelerde, Denizli, Çorum, Gaziantep, İskenderun, Sivas, Trabzon, Aşkale, Bartın, Ladik, Şanlıurfa, Adıyaman Çimento, bu yöntemle (blok satış yöntemiyle) özelleştirilmiş ve bu

kuruluşlarda hiç kamu payı kalmamıştır. Geri kalan Elazığ, Gümüşhane, Kars, Lalapaşa ve Van Çimento 1996 yılında, Ergani Çimento 1997 yılında blok satış yöntemiyle özelleştirilmiş, satış sözleşmesi 1998 yılında imzalanan Kurtalan Çimentonun özelleştirilmesiyle ise çimento sektöründe özelleştirme süreci tamamlanmıştır(T.C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Çimento Sanayii Sektör Araştırması, 1998; 41).

Türk çimento pazarına son yıllarda yabancı yatırımcıların da ilgisi artmış ve Lafarge, Italcementi, Cementir, Vicat, Cimpor, Heidelberg gibi dünyanın önemli çimento üreticileri pazara giriş yapmışlardır. Türkiye çimento pazarında yabancıların payı yüzde 35-40 seviyelerindedir.

3.3.1.2. ÇE'ye Yönelik Karşılaştırmalı Analiz (DEA)

Özelleştirilmesi tamamlanmış çimento endüstrisinde yer alan 16 firmaya ait 1991-2007 yılları arasındaki etkinlik sonuçları, Malmquist TFV ile hesaplanmıştır. Bu ölçümlerde girdi olarak firmaların toplam işgücü sayısı ve toplam sermaye stoku, çıktı olarak da üretim düzeyi değişkenleri kullanılmıştır. Endüstriye ilişkin ölçümlerde kullanılan değişkenler, ÖİB'den, firmaların faaliyet raporlarından, firmaların bağımsız denetimden geçmiş bilanço, gelir tablosu gibi mali raporlarından hareketle elde edilmiştir. Sermaye stokunun hesaplanmasında kullanılan parasal büyüklükler, 1987 yılı bazlı GSYİH deflatörü kullanılarak reelleştirilmiştir.

Çimento endüstrisine ait etkinlik sonuçları aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Tablo 3.2.: Çimento Endüstrisi Çıktı Odaklı Malmquist Endeksi (CRS)TFV Sonuçları

Malmquist (TFV)	1991>92	1992>93	1993>94	1994>95	1995>96	1996>97	1997>98	1998>99	1999>00	2000>01	2001>02	2002>03	2003>04	2004>05	2005>06	2006>07	Ortalama/ Dönem
AFYON ÇİMENTO	1,03181	1,01533	0,98494	1,00581	1,01073	1,00364	1,01701	1,02120	0,99997	0,98700	1,03287	1,02572	0,99639	1,00635	0,95822	1,00956	1,00666
ANKARA ÇİMENTO	1,05180	1,00707	1,00242	1,00819	1,01550	1,05732	1,02505	0,98300	1,02173	0,99388	1,01651	1,02228	1,01031	1,02981	0,99280	0,99146	1,01432
AŞKALE ÇİMENTO	1,02446	1,03743	1,00716	1,0203	1,01273	1,02064	1,02289	0,93763	1,00658	1,01287	0,99857	0,99781	1,00609	0,96442	1,00327	0,99451	1,00421
BALIKESİR ÇİMENTO	1,05864	1,02664	1,00093	1,00911	1,01322	1,01137	1,00845	1,01306	0,98502	0,99693	1,01175	1,01107	0,9997	1,01045	0,9897	1,00403	1,00938
BARTIN ÇİMENTO	1,01236	1,05460	1,01676	1,00315	1,01646	0,96365	0,98158	1,04849	0,94276	0,90805	1,13522	1,00541	0,99025	1,01348	1,02503	1,01348	1,00817
ÇORUM ÇİMENTO	1,00577	1,01639	1,03060	1,01842	1,00648	1,01230	1,01278	1,13118	1,0127	0,99002	1,04756	0,95720	1,01449	0,91133	0,94929	0,99551	1,00700
DENİZLİ ÇİMENTO	1,01265	1,10119	1,00799	1,01573	0,96429	0,99039	0,99368	0,99331	1,00768	1,00761	1,00258	1,02237	1,00640	0,99939	1,01596	0,99615	1,00859
ELAZIĞ-ALTINOVA ÇİMENTO	1,00315	1,00960	0,99576	0,99960	1,03767	1,03104	1,00440	1,01918	1,01671	1,02705	1,00045	1,01189	0,98208	0,97509	1,00666	0,98590	1,00664
GAZİANTEP ÇİMENTO	1,02442	1,04962	0,99396	1,01633	1,03172	0,97860	1,00140	1,01691	0,94797	0,94304	1,08448	0,99377	1,00883	1,00808	1,00584	0,95074	1,00348
OYSA (NİĞDE-İSK.) ÇİMENTO	0,9991	1,03962	1,00533	1,00270	0,99144	1,02721	1,00717	0,96436	1,02908	0,97674	1,03618	0,99990	0,9944	1,00636	0,99958	1,02600	1,00657
KARS ÇİMENTO	1,022388	1,00111	1,00443	1,00384	0,99497	1,00598	0,99615	0,98015	1,10285	1,01015	0,99324	0,99670	1,02289	1,00511	0,98068	0,97864	1,00621
LALAPAŞA ÇİMENTO	0,97171	1,07331	1,00061	0,99432	1,01485	1,02454	0,99328	1,06692	0,87596	0,92648	1,21997	0,98271	1,02844	0,97956	1,00825	0,99302	1,00962
PINARHİSAR (Trakya) ÇİMENTO	1,059488	1,01713	1,01621	1,01009	1,01506	1,01088	1,01044	0,99505	1,01055	0,96755	0,99598	0,99843	0,99708	1,03715	1,00738	0,98632	1,00842
SİVAS ÇİMENTO	1,018152	1,01468	1,01819	1,04664	0,99301	1,01325	1,00486	1,01127	1,01174	1,0017	0,98868	1,02954	0,95421	1,04418	0,97313	0,99654	1,00749
SÖKE ÇİMENTO	1,028727	1,07324	1,05813	1,03865	0,97716	0,86787	1,06180	0,99099	0,98928	0,97275	0,98986	1,02683	0,99256	0,99794	1,00488	1,00766	1,00489
TRABZON ÇİMENTO	1,002152	1,05302	1,00181	1,00724	1,02235	0,98640	0,97764	0,99233	0,97734	0,90329	1,12357	1,00926	1,00440	0,99493	0,99404	1,00480	1,00341
ORTALAMA/YIL	1,020426	1,03687	1,00908	1,01251	1,00735	1,00032	1,00741	1,01031	0,99612	0,97657	1,04234	1,00568	1,00053	0,99898	0,99467	0,9959	1,00719
MAKSİMUM	1,059488	1,10119	1,05813	1,04664	1,03767	1,05732	1,06180	1,13118	1,10285	1,02705	1,21997	1,02954	1,02844	1,04418	1,02503	1,02600	1,01432
MİNİMUM	0,97171	1,00111	0,98494	0,99432	0,96429	0,86787	0,97764	0,93763	0,87596	0,90329	0,98868	0,95720	0,95421	0,91133	0,94929	0,95074	1,00341
SD	0,02311	0,02865	0,01698	0,01374	0,01907	0,04175	0,01959	0,04456	0,04807	0,03776	0,06621	0,01879	0,01720	0,03147	0,02044	0,01682	0,0027

Özelleştirme tarihleri sırasıyla; Afyon Çimento Sanayii T.A.Ş.(1989), Ankara Çimento Sanayii T.A.Ş.(1989), Aşkale Çimento Sanayii T.A.Ş.(1993), Balıkesir Çimento Sanayii T.A.Ş.(1989), Bartın Çimento Sanayii T.A.Ş.(1993), Çorum Çimento Sanayii T.A.Ş.(1992), Denizli Çimento Sanayii T.A.Ş.(1992), Elazığ-Altınova Çimento Sanayii T.A.Ş.(1996), Gaziantep Çimento Sanayii T.A.Ş.(1992), İskenderun Çimento Sanayii T.A.Ş.(1992), Kars Çimento Sanayii T.A.Ş.(1996), Lalapaşa Çimento Sanayii T.A.Ş.(1996), Pınarhisar (Trakya) Çimento Sanayii T.A.Ş.(1989), Sivas Çimento Sanayii T.A.Ş.(1992), Söke Çimento Sanayii T.A.Ş.(1989), Trabzon Çimento Sanayii T.A.Ş. 1992)

Yukarıdaki tablodan elde edilen etkinlik skorlarına bağlı olarak 16 firmaya ilişkin TFV'nin ele alınan dönemde ortalama 1,007196 olduğu hesaplanmıştır. Buna göre endüstrinin tamamına ilişkin bir değerlendirme yapıldığında 0.007'lik bir artış ölçeğe göre artan getiri konusunu çağrıştırmakla birlikte, etkinlik düzeyinin bire yakın olması endüstride ölçeğe göre sabit getiri olduğunu göstermektedir. Endüstride yer alan her bir firmaya ilişkin etkinlik skorları aşağıda özelleştirme öncesi ve sonrasını kapsayacak şekilde değerlendirilmiştir.

1993 yılında özelleştirilen Aşkale çimento firmasının özelleştirme öncesi ve sonrası ortalama TFV düzeyi (1,03095;1,000396) dır. TFV artış düzeyi özelleştirme sonrasında % 6 azalmıştır. Bu göstergeler, teknik etkinlik (1,041688;1,000317), teknolojik değişme(0,98987;0,997624) açısından ele alındığında, teknik etkinlik açısından artış düzeyi özelleştirme sonrasında %8,1 bir azalma buna karşılık teknolojik gerileme açısından ise % 0,54 gibi küçük bir iyileşme gözlenmektedir. Teknik etkinlikteki kötüleşmenin kaynakları incelendiğinde maliyet artışlarının etkili olduğu görülmektedir. Firmanın 1998 (139 dan 208'e) ve 2004 (219 dan 317'ye) yıllarında istihdamında meydana gelen artışlar, ayrıca firma 1996-1999 ve 2004-2006 yıllarında aşırı kapasiteyle faaliyet göstermesi etkinsizliğin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Dönem bir bütün olarak ele alındığında TFV ortalama düzeyinin ortalama endüstri düzeyinden % 1 daha küçüktür (1,004215<1,007196)

1993 yılında özelleştirilen Bartın çimento firmasının özelleştirme öncesi ve sonrası ortalama TFV düzeyi (1,033485;1,004558) dır. TFV özelleştirme sonrasında % 6 azalmıştır. Bu göstergeler, teknik etkinlik (1,039564;1,00244), teknolojik değişme (0,994069;1,002185) açısından ele alındığında, teknik etkinlik düzeyi açısından % 7'lik bir azalma gözlenirken teknolojik değişme açısından %1'lik bir iyileşme gözlenmektedir. Etkinsizliğin kaynakları incelendiğinde firmanın özelleştirme yılında istihdamını büyük ölçüde azalttığı (298'den 181'e) ve 2000 ve 2001 kriz yıllarında üretiminde çok ciddi azalmaların olduğu(183000 ton/yıl dan 36000 ton/yıl'a) gözlenmektedir. Firmanın bilançoları incelendiğinde özelleştirme sonrası 1994-2006 döneminde 2003 yılı hariç tüm yıllarda zarar ettiği görülmektedir. Ayrıca firmanın özelleştirme sonrasında nisbi olarak

teknolojik değişimi sağladığı da görülmektedir. Teknolojik değişme katsayısı, firmanın üretim teknolojisindeki değişimin yanı sıra ikame esnekliğinden kaynaklanmaktadır. Özelleştirme sonrası işçi sayısının azalması emeğin marjinal verimliliğinin artmasına ve üretim nisbi olarak sermaye yoğun geręekleřtirilmesine neden olmuştur. Dönem bir bütün olarak ele alındığında TFV endüstri ortalamasına çok yakın olmakla birlikte % 0.9 düzeyinde daha büyüktür (1,008174>1,007196)

1993 yılında özelleştirilen orum imento firmasının zelleştirme öncesi ve sonrası ortalama TFV düzeyi (1,005777;1,007088) dır. TFV açısından firmanın zelleştirme öncesi ve sonrasında çok küçük bir iyileşme (% 0,8) gözlenmektedir. Bu göstergeler, teknik etkinlik (1,023701;1,007259), teknolojik değişme (0,982491;0,999827) açısından ele alındığında, teknik etkinlik düzeyinde % 3'lk bir kötüleşme buna karşılık teknolojik değişim açısından %1'lik bir iyileşme gözlenmektedir. Değişimin kaynakları incelendiğinde, 1998 ve 2002 yıllarında üretimde meydana gelen ciddi azalmalar ve 1999 yılında istihdam düzeyinde (140 dan 81'e) yaşanan azalmalar etkili olmuştur. Ayrıca firma zelleştirme sonrası dönemde ortalama % 60 kapasite kullanımı ile faaliyet gösterdiği anlaşılmaktadır. Dönem bir bütün olarak ele alındığında TFV ortalama düzeyinin ortalama endüstri düzeyinden % 0,7 oranında küçüktür. (1,007006<1,007196)

1992 yılında zelleştirilen Denizli imento firmasının zelleştirme öncesi ve sonrası ortalama TFV düzeyi (1,012652;1,008319) dur. TFV değişim düzeyi zelleştirme sonrasında % 1,6 azalmıştır. Bu göstergeler, teknik etkinlik (1,035454;1,008078), teknolojik değişme (0,977979;1,000329) açısından ele alındığında, teknik etkinlik düzeyi açısından % 6,1 bir kötüleşme teknolojik değişim açısından ise % 2,2'lik bir iyileşme gözlenmektedir. Değişimin kaynakları incelendiğinde firma zelleştirme yılında istihdamını (311 den 150'ye) azaltmış ancak daha sonraki yıllarda düzenli olarak istihdamını arttırmıştır. 2001 krizine bağlı olarak üretimde meydana gelen düşmeye karşın istihdamını arttırmaya devam etmiştir. Kriz yıllarında kapasite kullanım oranlarının % 35'e kadar düşmesi ve 1998-2002 yılları arasında net dönem zararının söz konusu olması etkinsizliğin ortaya çıkmasında etkili olduğu görülmektedir. Firmanın 2002 yılından sonra ise kişi başına üretiminin arttığı gözlenmektedir. Firmanın zelleştirme sonrasında

teknolojik değişimi sağladığı da görülmektedir. Teknolojik değişme katsayısı, firmanın üretim teknolojisindeki değişimin yanı sıra ikame esnekliğinden kaynaklanmaktadır. Dönem bir bütün olarak ele alındığında TFV'nin endüstri düzeyinden çok küçük oranda % 0,9 büyük (1,00859>1,007196) olduğu görülmektedir.

1996 yılında zelleştirilen Elazığ-Altınova imento firmasının zelleştirme öncesi ve sonrası ortalama TFV düzeyi (1,009161;1,0055) dır. TFV değişim düzeyi zelleştirme sonrasında % 1,2 azalmıştır. Bu göstergeler, teknik etkinlik (1,019891;1,001033), teknolojik değişme(0,98971;1,004758) açısından ele alındığında, teknik etkinlik düzeyi açısından % 3,8'lik bir kötüleşme buna karşılık teknolojik değişme hızı açısından % 1,9'luk bir iyileşme ortaya çıkmıştır. Etkinlikteki değişimlerin kaynakları incelendiğinde firmanın 2001krizine bağlı olarak kapasite kullanımında meydana gelen azalmalar (% 100'den % 60'a) etkili olmuştur. Firmanın 2003 ve 2004 yıllarında yatırımlarını (4 milyon \$ dan 15 milyon \$'a) arttırdığı görülmektedir. Bu eğilime bağlı olarak firmanın zelleştirme sonrasında teknolojik değişimi sağladığı görülmektedir. Dönem bir bütün olarak ele alındığında TFV ortalama düzeyinin ortalama endüstri düzeyinden çok düşük olmakla birlikte % 0,07 oranında küçüktür. (1,006644<1,007196)

1992 yılında zelleştirilen Gaziantep imento firmasının zelleştirme öncesi ve sonrası ortalama TFV düzeyi (1,037022;0,998695) dır. TFV değişim düzeyi zelleştirme sonrasında % 7,3 azalmıştır. Bu göstergeler, teknik etkinlik (1,016435;1,001532), teknolojik değişme(1,00664;0,993052) açısından ele alındığında, teknik etkinlik düzeyi açısından % 3,1 kötüleşme bunun yanı sıra teknolojik değişme hızında da % 1,4 oranında bir kötüleşme gözlenmektedir. Etkinsizliğin kaynakları incelendiğinde firmanın 1994-2006 döneminde 2004 yılı hariç sürekli zarar ettiği ve 2001 krizine bağlı olarak üretimdeki azalmaya paralel olarak kapasite kullanımının % 20'lere kadar düştüğü görülmektedir. Kriz ile birlikte firmanın yatırım harcamalarının ortalama olarak 100 milyon \$ seviyesinden 1 milyon \$ seviyelerine kadar düştüğü görülmektedir. Bu gelişmelere bağlı olarak firmanın zelleştirme sonrasında teknolojik değişimi sağlayamadığı da görülmektedir. Dönem bir bütün olarak ele alındığında TFV ortalama düzeyinin ortalama endüstri düzeyinden % 1 daha küçüktür. (1,003486<1,007196)

1992 yılında özelleştirilen İskenderun Çimento firması özelleştirildikten sonra OYSA-İskenderun Çimento T.A.Ş. olarak isim değiştiren firma 14.03.2003 tarihinde tüm aktif ve pasifi ile devren OYSA-Niğde Çimento ile birleşmiştir. Firmanın tüzel kişiliği 29.05.2003 tarihinde OYSA Çimento Sanayi ve Ticaret A.Ş. olarak değiştirilmiştir. OYSA çimento firmasının özelleştirme öncesi ve sonrası ortalama TFV düzeyi (0,9991;1,007075) dır. TFV değişim düzeyi özelleştirme sonrasında % 2,4 oranında artmıştır. Bu göstergeler, teknik etkinlik (1,014237;1,004624), teknolojik değişme(0,985075;1,002729) açısından ele alındığında, teknik etkinlik düzeyi açısından % 2,3 oranında bir kötüleşme olmasına karşılık teknolojik değişme açısından % 2 oranında bir iyileşme gözlenmektedir. Bu değişimin kaynakları incelendiğinde firma özelleştirme ile birlikte istihdam düzeyini (197'den 104'e) azaltmıştır. Ancak 2001 krizine bağlı olarak üretimde ve kapasite kullanımında azalmaların ortaya çıktığı görülmektedir. Ancak firmanın Niğde çimento ile birleşmesi firmanın yatırım ve üretim düzeylerinin artmasına neden olmuş ve bu birleşmenin etkilerine bağlı olarak özelleştirme sonrasında teknolojik değişimin iyileştiği gözlemlenmiştir. TFV ortalama düzeyinin ortalama endüstri düzeyinden çok düşük olmakla birlikte % 0,7 küçüktür (1,006576<1,007196).

1996 yılında özelleştirilen Kars çimento firmasının özelleştirme öncesi ve sonrası ortalama TFV düzeyi (1,005352;1,0066) dır. TFV değişme düzeyi özelleştirme sonrasında çok düşük bir oranda % 0,7 artmıştır. Bu göstergeler, teknik etkinlik (1,020783; 1,001013), teknolojik değişme(0,987221;1,005859) açısından ele alındığında, teknik etkinlik düzeyi açısından % 4 kötüleşme buna karşılık teknolojik değişme açısından % 2,7 oranında bir iyileşme gözlenmektedir. Etkinlik parametrelerindeki değişimin kaynakları incelendiğinde diğer firmalarda olduğu gibi 2001 krizinin etkileri görülmektedir. 2001 yılı itibariyle firmanın yatırım harcamalarında ve kapasite kullanımında azalmaların ortaya çıktığı görülmektedir. Bu etkilere bağlı olarak firmanın 2001 ve 2003 yıllarında zarar ettiği görülmektedir. Firma 2002 yılından itibaren yatırım harcamalarını arttırdığı istihdam ve kapasite artışını sağladığı görülmektedir. Ayrıca firmanın özelleştirme sonrasında teknolojik değişimi sağladığı da görülmektedir. Teknolojik değişme katsayısı, firmanın üretim teknolojisindeki değişimin yanı sıra ikame esnekliğinden kaynaklanmaktadır.

Dönem bir bütün olarak ele alındığında TFV ortalama düzeyinin ortalama endüstri düzeyinden % 0,8 daha küçük ($1,00621 < 1,007196$) olduğu görülmektedir.

1996 yılında özelleştirilen Lalapaşa çimento firmasının özelleştirme öncesi ve sonrası ortalama TFV düzeyi ($1,010963; 1,009017$) dir. TFV düzeyi özelleştirme sonrasında % 1,2 azalmıştır. Bu göstergeler, teknik etkinlik ($1,034395; 1,000546$), teknolojik değişim ($0,977947; 1,008129$) açısından ele alındığında, teknik etkinlik düzeyi açısından % 6,7 kötüleşme buna karşılık teknolojik değişim açısından % 3,8 oranında bir iyileşme gözlenmektedir. Etkinlik göstergelerindeki değişimin kaynakları incelendiğinde firmanın 2000 yılında üretiminin 108000 ton/yıl olduğu 2001 yılında ise üretimin 43000 ton/yıl'a gerilediği ve kapasite kullanı oranının % 5'e kadar düştüğü görülmektedir. Firma 2000 yılı hariç 1998-2003 döneminde zarar ederek çalıştığı firmanın bilanço analizlerinden anlaşılmaktadır. Buna karşılık teknolojik değişim katsayısı, firmanın üretim teknolojisindeki değişimin yanı sıra ikame esnekliğinden (istihdamdaki azalma) kaynaklanmaktadır. Dönem bir bütün olarak ele alındığında TFV ortalama düzeyinin, ortalama endüstri düzeyinden % 1,2 daha büyüktür. ($1,009625 > 1,007196$)

1992 yılında özelleştirilen Sivas çimento firmasının özelleştirme öncesi ve sonrası ortalama TFV düzeyi ($1,018152; 1,006781$) dir. TFV değişim düzeyi özelleştirme sonrasında %2,9 azalmıştır. Bu göstergeler, teknik etkinlik ($1,021628; 1,005586$), teknolojik değişim ($0,996597; 1,001497$) açısından ele alındığında, teknik etkinlik düzeyi açısından %3,7 kötüleşirken teknolojik değişim açısından çok küçük bir % 0,6 iyileşme gözlenmektedir. Etkinsizliğin kaynakları incelendiğinde firmanın özelleştirme sonrasında 1997 yılına kadar sürekli zarar ettiği, 2001 yılından sonra ise firmanın üretiminde ve yatırımlarında azalmaların ortaya çıktığı görülmektedir. Dönem bir bütün olarak ele alındığında TFV ortalama düzeyinin, ortalama endüstri düzeyinden çok düşük olmakla birlikte % 0,7 daha büyüktür. ($1,007492 > 1,007196$)

1992 yılında özelleştirilen Trabzon çimento firmasının özelleştirme öncesi ve sonrası ortalama TFV düzeyi ($1,002152; 1,003499$) dir. TFV değişim düzeyi özelleştirme sonrasında % 0,4 oranında artmıştır. Bu göstergeler, teknik etkinlik ($1,034769; 1,005482$),

teknolojik değişme (0,968479;0,998144) açısından ele alındığında, teknik etkinlik değişim düzeyi açısından % 6,3 kötüleşme buna karşılık teknolojik değişme açısından % 2,7 oranında bir iyileşme gözlenmektedir. Etkinlik parametrelerindeki değişimin kaynakları incelendiğinde 1997 ve 2001 krizlerinin etkili olduğu görülmektedir. Nitekim % 115 kapasite kullanım oranı 1997 yılıyla birlikte % 80'e 2001 yılında ise %16'ya kadar düşmüştür. Üretimdeki daralmaya bağlı olarak 1994-2004 döneminde 2003 yılı hariç sürekli firma zarar etmiştir. Özelleştirme sonrasında istihdam sürekli olarak azalmıştır. Dönem bir bütün olarak ele alındığında TFV ortalama düzeyinin, ortalama endüstri düzeyinden % 1 daha küçük (1,003415<1,007196) olduğu görülmektedir.

Tabloda yer alan Afyon, Ankara Balıkesir, Pınarhisar ve Söke imento firmaları, 1989 yılında özelleştirilmiş olup bu firmaların etkinlik skorları, özelleştirme sonrası TFV'ni ifade etmekte olup sırasıyla ortalama(1.006665; 1,014326; 1,009382; 1,008428 ve 1,004899) dır. Bu göstergeler, teknik etkinlik (sırasıyla 1,008362; 1,012874; 1,012255; 1,008489; 1,007988), teknolojik değişme (0,998728; 1,003038; 0,997645; 1,000515; 0,996846) açısından şekilde gözlenmiştir. Belirtilen firmaların özelleştirme öncesi etkinlik skorlarının hesaplanamamış olması nedeniyle yalnızca endüstri ortalaması ile karşılaştırma yapılmıştır. Bu bağlamda, Afyon imentonun TFV, endüstri ortalamasından %0,7 küçük (1,006665<1,007196), Balıkesir imentonun TFV endüstri ortalamasından %1,1 büyük(1,009382>1,007196), Ankara imentonun TFV endüstri ortalamasından %2,1 daha büyük (1,014326>1,007196), Söke imentonun % 0,9 küçük (1,004899<1,007196) ve Pınarhisar imentonun % 0,9 büyük (1,008428; 1,007196) olduğu görülmektedir.

Çimento endüstrisine ilişkin özelleştirme öncesi ve sonrasını kapsayan DEA analiz sonuçları topluca değerlendirildiğinde, genel olarak firmaların özelleştirme öncesinde teknik etkinlik hızlarında bir kötüleşme olduğu buna karşılık üretim teknolojilerinde bir iyileşme olduğu görülmektedir. Firmaların etkinlik skorlarındaki değişimin kaynakları incelendiğinde ise 2001 krizinin, üretim ve yatırım üzerindeki olumsuz etkilerinin sektördeki kaynak kullanımının etkilediği görülmektedir. Özelleştirme öncesi toplam işçi sayısı 4841 iken özelleştirme sonrasında işçi sayısı 3253'e azalmıştır. Çimento endüstrisinin genel yapısı incelendiğinde, nüfus yoğunluğu itibariyle konut ve altyapı

yatırımları açısından tamamlayıcı bir endüstri olduğundan teknolojik gelişmelerin yoğun olduğu stratejik bir endüstri koludur. Sektördeki firmaların ortalama TFV incelendiğinde, özelleştirme öncesi ve sonrasında değişimin çok sınırlı olduğu görülmektedir. TFV sonuçlarına bağlı olarak çimento endüstrisinde ölçeğe göre sabit getirilerin olduğu söylenebilir.

3.3.1.3. ÇE'ye Yönelik İçsellik Analizi

Yöntem kısmında da belirtildiği gibi, Bilanço Temelli Kök-Kara yaklaşımının ikinci aşaması çimento endüstrisinde içselliklerin (içsel ekonomilerin) hesaplanmasını içerir. İçsellik hesaplamalarındaki temel varsayımlara bağlı olarak, endüstrilerde yer alan her bir firmanın özelleştirme öncesindeki yılda yaratılan katma değer, özelleştirme öncesindeki yıl görev zararı ve ticari faaliyet hariç vergi öncesi kar/zarar(yönetim etkinliği/etkinsizliği göstergesi olarak) baz alınarak özelleştirme sonrasındaki her bir yıl için pozitif ve negatif içsellikler hesaplanmıştır.

Çimento endüstrisine ilişkin olarak hesaplanan pozitif ve negatif içsellik sonuçları aşağıda Tablo 3.3 ve Tablo3.4'de toplu olarak gösterilmiş olup her bir firmaya ilişkin içsellik hesaplamaları, kullanılan değişkenleriyle birlikte, Ek 26-41'de rapor edilmiştir.

Tablo 3.3.: Çimento Endüstrisi Hesaplanmış Pozitif İçsellik Sonuçları

Yıllar	ÇİMENTO ENDÜSTRİSİ: POZİTİF İÇSELLİK (TL.)															
	Afyon	Ankara	Balıkesir	Söke	Pınarhisar	Aşkale	Bartın	Çorum	Denizli	Elazığ	Gaziantep	İskenderun	Kars	Lalapaşa	Sivas	Trabzon
1991	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1992	64920	115906	70829	48311	115456	77452	(*47205	(*69239	(*88351	-	(*73443	(*102884	-	-	(*37804	53314
1993	95855	171137	104580	71332	170473	(*129078	78669	111950	142851	-	118747	166349	-	-	(*61124	(*86201
1994	244266	436105	266498	181773	434412	240795	146757	225778	288098	180637	239487	335489	89372	100926	123273	173848
1995	561487	1002460	612591	417836	998568	478123	291402	465020	593376	183155	493254	690984	113502	35659	253897	358062
1996	852549	1522111	930143	634432	1516202	796959	485723	757248	966266	(*327418	803225	1125213	(*202903	(*63745	413451	583076
1997	1811367	3233953	1976227	1347946	3221397	1566825	954933	1517918	1936898	607310	1610079	2255510	376354	118238	828770	1168787
1998	3227027	5761423	3520732	2401422	5739054	2830713	1725235	2732776	3487084	1108779	2898697	4060696	687118	215896	1492072	2104219
1999	1335870	2385016	1457453	994100	2375756	2012125	1226330	1696929	2165320	1182231	1799959	2521507	732637	230169	926508	1306624
2000	10135307	18095230	11057763	7542281	18024973	9034217	5506085	8686774	11084522	3581459	9214197	12907883	2219455	697277	4742904	6688760
2001	5753959	10272922	6277651	4281862	10233036	7293253	4445020	6421908	8194501	3765013	6811818	9542465	2333204	733013	3506306	4944828
2002	1800114	3213862	1963950	1339572	3201384	3748015	2284303	2915127	3719768	2807415	3092120	4331656	1739774	546578	1591634	2244629
2003	308250	550340	336305	229387	548203	1128007	687486	761976	972298	1289725	808239	1132238	799251	251097	416032	586716
2004	166975	298111	182172	124256	296953	756216	460891	484316	617998	1014547	513721	719656	628722	197523	264432	372920
2005	109846	196115	119843	81743	195353	574095	349894	354744	452661	857559	376282	527122	531435	166959	193687	273151
2006	180694	322604	197139	134465	321351	874419	532932	550816	702854	1232911	584259	818471	764043	240036	300741	424125
2007	167217	298544	182436	124436	297385	853600	520243	530570	677019	1252747	562784	788386	776336	243898	289686	408535
2008	299565	534833	326830	222924	532756	1405733	856752	892342	1138648	1936827	946521	1325952	1200265	377082	487211	687097

Açıklamalar :* Firmaların özelleştirme tarihlerini ifade etmektedir. Afyon, Ankara, Balıkesir, Söke ve Pınarhisar çimento firmaları ise 1989 yılında özelleştirilmiştir. Özelleştirme öncesi baz yıl tarihleri sırasıyla; **Afyon Çimento** (1988), **Ankara Çimento** (1988), **Aşkale Çimento** (1992), **Balıkesir Çimento** (1988), **Bartın Çimento** (1992), **Çorum Çimento** (1991), **Denizli Çimento** (1991), **Elazığ-Altınova Çimento** (1995), **Gaziantep Çimento** (1991), **İskenderun Çimento** (1991), **Kars Çimento** (1995), **Lalapaşa Çimento** (1995), **Pınarhisar (Trakya) Çimento** (1988), **Sivas Çimento** (1991), **Söke Çimento** (1988), **Trabzon Çimento** (1991)

Tablo 3.4.: Çimento Endüstrisi Hesaplanmış Negatif İçsellik Sonuçları

ÇİMENTO ENDÜSTRİSİ: NEGATİF İÇSELLİK (TL)																
Yıllar	Afyon	Ankara	Balıkesir	Söke	Pınarhisar	Aşkale	Bartın	Çorum	Denizli	Elazığ	Gaziantep	İskenderun	Kars	Lalapaşa	Sivas	Trabzon
1991	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1992	-24435	-76862	-18168	-19126	-30652	-20763	*-26552	*-42670	*-58761	-	*-48065	*-78843	-	-	-45398	-36607
1993	-36078	-113488	-26825	-28240	-45258	*-34602	-44251	-68992	-95009	-	-77713	-127477	-	-	*-73401	*-59188
1994	-91937	-289200	-68357	-71963	-115329	-64550	-82550	-139141	-191612	-148457	-156731	-257093	-73941	-268026	-148035	-119369
1995	-211333	-664775	-157130	-165419	-265103	-128170	-163912	-286579	-394649	-195016	-322807	-529516	-99717	-335684	-304896	-245856
1996	-320882	-1009378	-238582	-251168	-402526	-213640	-273216	-466672	-642655	*-348623	-525667	-862276	*-178260	*-600087	-496500	-400358
1997	-681762	-2144575	-506904	-533644	-855226	-420018	-537145	-935453	-1288215	-646640	-1053709	-1728448	-330644	-1113067	-995243	-802525
1998	-1214588	-3820651	-903070	-950709	-1523621	-758827	-970435	-1684138	-2319230	-1180586	-1897038	-3111802	-603665	-2032153	-1791780	-1444821
1999	-502795	-1581608	-373838	-393558	-630722	-539389	-689804	-1045773	-1440136	-1258795	-1177974	-1932287	-643655	-2166774	-1112613	-897168
2000	-3814726	-11999735	-2836325	-2985947	-4785322	-2421797	-3097143	-5353432	-7372223	-3813403	-6030186	-9891600	-1949893	-6564042	-5695596	-4592706
2001	-2165675	-6812422	-1610222	-1695165	-2716696	-1955098	-2500299	-3957654	-5450094	-4008844	-4457961	-7312604	-2049827	-6900456	-4210607	-3395269
2002	-677527	-2131252	-503755	-530329	-849913	-1004728	-1284908	-1796516	-2473987	-2989230	-2023623	-3319445	-1528471	-5145386	-1911341	-1541230
2003	-116019	-364954	-86263	-90813	-145538	-302384	-386707	-469586	-646667	-1373251	-528948	-867659	-702179	-2363787	-499599	-402857
2004	-62846	-197690	-46727	-49192	-78836	-202718	-259249	-298471	-411025	-1080251	-336202	-551489	-552361	-1859445	-317548	-256058
2005	-41344	-130052	-30740	-32361	-51863	-153897	-196813	-218619	-301061	-913096	-246256	-403946	-466890	-1571720	-232592	-187553
2006	-68009	-213933	-50566	-53234	-85313	-234405	-299771	-339454	-467462	-1312757	-382366	-627213	-671247	-2259659	-361150	-291217
2007	-62937	-197978	-46795	-49264	-78951	-228824	-292634	-326976	-450280	-1333878	-368311	-604158	-682047	-2296015	-347875	-280513
2008	-112750	-354671	-83832	-88254	-141438	-376834	-481918	-549927	-757306	-2062261	-619446	-1016106	-1054488	-3549787	-585075	-471782

Açıklamalar : * Firmaların özelleştirme tarihlerini ifade etmektedir. Afyon, Ankara, Balıkesir, Söke ve Pınarhisar çimento firmaları ise 1989 yılında özelleştirilmiştir. Özelleştirme öncesi baz yıl olarak özelleştirme öncesi iki yılın ortalaması alınarak hesaplamalar yapılmıştır.

Yukarıdaki Tablo 3.3 ve Tablo 3.4 incelendiğinde, her bir firmanın özelleştirme öncesindeki yıl yaratmış olduğu net katma değer ve ticari faaliyetleri kapsamayan vergi öncesi dönem karı, özelleştirme sonrası yıllarda da korunduğu varsayımı altında ekonomide açığa çıkan pozitif içsellik parasal değerleri (TL) görülmektedir. Özelleştirme öncesi yılda firmanın yaratmış olduğu net katma değer ve ticari faaliyetleri kapsamayan vergi öncesi dönem karının, özelleştirme sonrası yıllardaki değeri, sermayenin bugünkü değeri formülü yardımıyla hesaplanmıştır.

Tüm çimento firmalarının, ekonomi üzerinde yıllar itibariyle potansiyel pozitif içsellik yaratıldığı görülmektedir. Bu sonuç bize söz konusu firmaların, KİT olarak faaliyetlerine devam etmeleri durumunda, ülke ekonomilerine katma değer anlamında katkı yapmaya devam edeceklerini göstermektedir. Nitekim Neo-Klasik iktisat teorisi, pozitif içsellik söz konusu olduğu faaliyetlerin KİT'ler aracılığıyla bizzat devletçe yerine getirilmesi gerektiği tezini savunmaktadır.

Negatif içselliklerin hesaplanmasında çalışmanın temel varsayımında da belirtildiği şekilde, KİT'lerin özelleştirme öncesi görev zararları ve ticari faaliyet dışı zararları (vergi öncesi) referans alınmıştır. Çimento endüstrisinde yer alan 16 firmanın özelleştirme öncesi yıllara ilişkin faaliyetleri incelendiğinde, ilgili yıllarda görev zararı tahakkuk etmediği görülmüştür. Bu nedenle çimento endüstrisine ilişkin özelleştirme öncesi görev zararları sıfır olarak analizlere taşınmıştır. Negatif içselliklerin hesaplanmasında diğer bir kriter ise özelleştirme öncesindeki ticari faaliyet dışı zararın, özelleştirme sonrasında devam etmiş olabileceği varsayımdır. Bu değişken, firmaların yönetim etkinsizliğinin göstergesi olarak modele dahil edilmiştir. Nitekim KİT'ler, popülist politikalarla yönetildiklerinden firma kaynaklarını etkin kullanamamaktadırlar. Ayrıca teşvik ve ödüllendirme mekanizmalarının yeterince etkin çalışmaması, firma performansını düşürmektedir. Bu bağlamda, KİT'lerin bu çalışma koşullarında ortaya çıkacak ticari faaliyet dışı hesaplanmış vergi öncesi dönem zararları, yönetim etkinsizliğinin bir göstergesi olarak kabul edilmiştir.

Çimento endüstrisinde yer alan firmaların, özelleştirme öncesindeki mevcut yönetim etkinsizliği durumunun özelleştirme sonrası yıllar için de devam etmiş olacağı

varsayımından hareketle, özelleştirme sonrası her bir yıl için potansiyel kayıpları ifade eden negatif içsellikleri hesaplanmıştır. Her bir firmanın özelleştirme öncesi son iki yılı referans alındığında bu yıllarda ticari faaliyet hariç vergi öncesi net dönem zararının özelleştirme sonrasındaki her bir yıl için potansiyel değerleri sermayenin bugünkü değeri formülü kullanılarak hesaplanmıştır. Ayrıca çalışmanın temel varsayımlarında da belirtildiği şekliyle tüm içsellik hesaplamalarında endüstriye ilişkin ortalama TFV katsayıları temel ağırlık olarak kullanılmıştır.

Yukarıdaki tablodan elde edilen sonuçlara bağlı olarak endüstride yer alan tüm firmaların baz yıl olarak seçilen özelleştirme öncesi iki yılda, ticari faaliyet dışı zarar edildiği, bu nedenle de ekonomi açısından negatif içsellik olgusunun devam edebileceği durum korunarak hesaplama yapılmıştır. Dolayısıyla bu firmalar, faaliyetlerine KİT olarak devam ediyor olsalardı, her bir yıl ekonomi üzerine yönetim etkinsizliğinden kaynaklanan içsel maliyetler yüklemiş olacaktı.

Çimento endüstrisi içsellikler yönüyle bir bütün olarak (yerli ve yabancı firmalara satış) değerlendirilebilmektedir. Dışsallık analizlerinde ise araştırma yönteminde belirtildiği üzere, dışsallıklar sadece yabancılara satış koşuluyla hesaplanmıştır. Stokastik modelde (Panel-SUR) yerli firmalara özelleştirmeden doğan alternatif (fırsat) maliyet hesabında dışsallık ölçümü sıfır kabul edilmiştir.

3.3.1.4. ÇE'ye Yönelik Dışsallık Analizi

Dışsallık analizlerinde özelleştirmenin neden olduğu uluslar arası kaynak aktarım mekanizmasının yaratacağı kazanç ya da kayıplar, yöntem kısmında belirtilen Bilanço Temelli Kök-Kara yaklaşımıyla analiz edilmiştir. Çalışmanın yöntem kısmında açıklandığı üzere mülkiyeti yabancı firmalara özelleştirilen her bir firma, uluslar arası kaynak aktarım mekanizmaları yoluyla, ulusal ekonomi üzerinde potansiyel kayıp ya da kazançlara neden olmaktadır. Özelleştirme eksenli uluslararası kaynak aktarım mekanizmalarının neden olduğu kazançlar, pozitif dışsallık, kayıplar ise negatif dışsallık olarak ifade edilmiştir.

Çimento endüstrisinde yer alan mülkiyeti yabancı firmalara özelleştirilen beş firma(Afyon Çimento, Ankara Çimento, Balıkesir Çimento, Söke Çimento ve Pınarhisar Çimento) bulunmaktadır. Bu firmaların hepsi 0.8.09.1989 yılında Fransız Ciment Francais S.A. firmasına özelleştirilmiştir. Bu firmalar daha sonraki yıllarda Set-Italcementi Group'a satılmış olup (Afyon, Balıkesir, Ankara ve Pınarhisar Çimento) halen bu grup bünyesinde faaliyetlerine devam etmektedir. Yukarıda sayılan firmaların, holding bünyesinde faaliyet göstermeleri, bağlı firmaların mali analiz sonuçlarının toplulaştırılması nedeniyle, firma bazlı bilanço ve gelir tablolarının elde edilmesini zorlaştırmıştır. Nitekim bu kısıt, dışsallık analizlerinde yabancı firmalara gerçekleştirilen özelleştirilmiş beş firmadan yalnızca ikisinin analiz edilmesine imkan vermektedir. Afyon ve Batısöke Çimento firmaları, halka açık olup aynı zamanda İMKB'de işlem gördüğünden, ilgili firmaların bilanço ve gelir tabloları analiz edilerek, pozitif ve negatif dışsallıkları hesaplanarak aşağıda rapor edilmiştir:

Tablo 3.5.: Afyon Çimento A.Ş.'nin Özelleştirilmesinin Net Dışsal Maliyeti

Yıllar	(1) Endüstri Toplam Faktör Verimliliği	(2) Net Dönem Karının Yatırıma Dönüşen Kısmı	(3) Net Dönem Karının Transfer Edilen Kısmı	(4)=(1*2+2 _(lib)) Pozitif Dışsallık	(5)=(1*3+3 _(lib)) Negatif Dışsallık	(6)=(4+5) Net Dışsallık
1997	1.00741556	-	-	-	-	-
1998	1.0103181	160272	263334	330660	-543289	-212629
1999	0.99612279	130829	733106	269665	-1511080	-1241415
2000	0.97657423	130109	146033	264973	-297403	-32430
2001	1.04234638	299310	119999	618613	-248013	370599
2002	1.00568595	119310	-495528	241025	1001044	1242069
2003	1.00053635	1551674	436745	3126804	-880092	2246712
2004	0.99898063	16200898	1500971	32887509	-3046942	29840567
2005	0.99467444	3361990	3921038	6868191	-8010267	-1142076
2006	0.99590033	2983591	4729737	6113468	-9691375	-3577906
2007	0.99743102	2611867	2640000	5333905	-5391358	-57453
2008	0.99644747	2023306	26406320	4095591	-53451870	-49356279

Kaynak: Kök-Kara, 2009

Çimento endüstrisinde yer alan ve 08.09.1989'da kamuya ait olan % 51'lik pay 13 milyon \$'a Fransız Ciments Francais S.A.'ye satılmış olan Afyon Çimento A.Ş.'nin, 1998-2008 dönemine ilişkin pozitif ve negatif dışsallık hesaplamaları şu şekildedir:

Afyon Çimento'nun net dışsallık tablosu incelendiğinde, 1998-2000 yılları arasında negatif net dışsallığın, 2001-2004 yılları arasında pozitif net dışsallığın olduğu, 2005-2008 döneminde ise negatif net dışsallığın olduğu görülmektedir. 1998-2008 dönemi toplu olarak değerlendirildiğinde Afyon Çimento A.Ş. nin 21.920.241 TL net negatif dışsal maliyetinin olduğu görülmektedir.

Negatif net dışsal maliyet sonuçlarına göre mülkiyeti yabancı firmaya ait olan Afyon Çimento A.Ş., ülke ekonomisinde faaliyet göstererek elde ettiği dönem karını bir dönem sonra yatırıma kanalize etmekte ancak bu değerden daha fazlasını transfer ederek ülke ekonomisine dışsal bir maliyet yüklemektedir.

Çimento endüstrisinde yer alan ve 08.09.1989'da kamuya ait olan % 99,59'luk pay 11 milyon \$'a Fransız Ciments Francais S.A.'ye satılmış olan Batisöke A.Ş.'nin 2001-2008 dönemine ilişkin pozitif ve negatif dışsallık hesaplamaları şu şekildedir:

Tablo 3.6.: Batisöke Çimento A.Ş.'nin Özelleştirilmesinin Net Dışsal Maliyeti

Yıllar	(1) Endüstri Toplam Faktör Verimliliği	(2) Net Dönem Karının Yatırıma Dönüşen Kısmı	(3) Net Dönem Karının Transfer Edilen Kısmı	(4)=(1*2+2 _(lib)) Pozitif Dışsallık	(5)=(1*3+3 _(lib)) Negatif Dışsallık	(6)=(4+5) Net Dışsallık
2000	0.97657423	-	-	-	-	-
2001	1.04234637	3169439	1198584	6550585	-2477436	4073149
2002	1.00568595	26858241	3680659	54257835	-7435505	46822330
2003	1.00053635	84322877	1636327	169920408	-3297389	166623019
2004	0.99898062	-3436669	207817	-6976371	-421864	-7398236
2005	0.99467443	-2384205	4635163	-4870679	-9469149	-14339828
2006	0.99590033	-1444226	15374257	-2959263	-31502319	-34461582
2007	0.99743102	-3008942	37775743	-6139908	-77083440	-83223349
2008	0.99644746	1009955	177700346	2042119	-35789922	-33747803

Kaynak: Kök-Kara, 2009

Batisöke Çimento A.Ş.'nin, 2001-2008 dönemine ilişkin net dışsal maliyet tablosu incelendiğinde, 2001-2003 yılları arasında pozitif net dışsal maliyet, 2004-2008 yılları arasında negatif net dışsal maliyetinin olduğu görülmektedir. 2001-2008 dönemi toplu olarak değerlendirildiğinde, Batisöke Çimento A.Ş. nin 44.347.701 TL pozitif net dışsal maliyetinin olduğu görülmektedir.

Pozitif net dışsal maliyet tablosu incelendiğinde, firmanın 2003 yılına kadar ülke içindeki yatırımlarını arttırdığı, bu tarihten itibaren ise net dönem karından yatırıma ayırdığı kısmı azalttığı görülmektedir. Firmanın faaliyet raporları incelendiğinde yatırımlarındaki azalmanın kaynağında, maddi duran varlıklarda satış ve araç, makine teçhizatının transferinin etkili olduğu görülmektedir. Net etkinin, 2001-2008 yılları arasındaki değerinin pozitif olması, Söke Çimento A.Ş.'nin özelleştirilmesinin ülke ekonomisi üzerinde pozitif bir dışsallık yarattığı görülmektedir.

Afyon ve Batisöke çimento firmalarının dışsallık analizleri birlikte değerlendirildiğinde özellikle 2004 yılından sonra ekonomi üzerinde negatif dışsallık yarattıkları görülmektedir. Negatif dışsallığın anlamı uluslar arası kaynak aktarım mekanizmaları kanalıyla ülke dışına kaynak transfer edildiği görülmektedir. 2008 küresel krizinin başlangıcının 2005-2006 yıllarına dayandığı dikkate alınırca kaynak transferinin yönü oldukça anlamlıdır. Nitekim dünya üzerinde likidite bolluğunun yaşandığı bu dönemde uluslararası sermaye hareketlerinin Amerika, İngiltere gibi gelişmiş ülkelere doğru yöneldiği bilinmektedir.

3.3.1.5. ÇE'de Ölçülebilir NSF

Çimento endüstrisine yönelik olarak içsellik ve dışsallık sonuçları, özelleştirme olgusunun toplumsal refah üzerindeki katkısının anlamlı ve ölçülebilir olduğunu göstermiştir. Bu bağlamda özelleştirmenin net sosyal fayda-alternatif maliyetinin hesaplanmasında yöntem kısmında belirtildiği üzere endüstrilere ait dışsallık ve içsellikler birlikte dikkate alınmış ve ilgili firmalara ilişkin net sosyal fayda-alternatif maliyet hesaplanmıştır.

Çimento endüstrisine ilişkin pozitif içsellik/dışsallık ve negatif içsellik/dışsallık toplulaştırılarak özelleştirmenin net sosyal fayda-alternatif maliyeti hesaplanmıştır. Dışsallık hesaplamasında yabancı firmalara yapılan özelleştirmeler dikkate alındığından, net sosyal fayda-alternatif maliyetin hesaplanmasında da yabancı firmalara yapılan özelleştirmelerin söz konusu olduğu firmalar örnekleme referans alınmıştır.

Tablo 3.7.: Afyon Çimento A.Ş.'nin Net Sosyal Fayda-Alternatif Maliyeti

Yıllar	TFV	Pozitif Dışsallık	Negatif Dışsallık	Pozitif İçsellik	Negatif İçsellik	Pozitif (dışsallık +içsellik)	Negatif (dışsallık +içsellik)	Net Sosyal Fayda-Alternatif Maliyet
1987				6217	-2147	6217	-2147	4070
1988				7790	-2932	7790	-2932	4858
1989				11613	-4371	11613	-4371	7242
1990				17680	-6654	17680	-6654	11025
1991				38003	-14303	38003	-14303	23699
1992	1.0204			64920	-24435	64920	-24435	40486
1993	1.0369			95855	-36078	95855	-36078	59777
1994	1.0091			244266	-91937	244266	-91937	152329
1995	1.0125			561487	-211333	561487	-211333	350155
1996	1.0074			852549	-320882	852549	-320882	531666
1997	1.0003			1811367	-681762	1811367	-681762	1129605
1998	1.0074	330660	-543289	3227027	-1214588	3557687	-1757877	1799809
1999	1.0103	269665	-1511080	1335870	-502795	1605535	-2013875	-408340
2000	0.9961	264973	-297403	10135307	-3814726	10400279	-4112129	6288150
2001	0.9766	618613	-248013	5753959	-2165675	6372572	-2413689	3958884
2002	1.0423	241025	1001044	1800114	-677527	2041139	323517	2364656
2003	1.0057	3126804	-880092	308250	-116019	3435054	-996111	2438943
2004	1.0005	32887509	-3046942	166975	-62846	33054484	-3109788	29944696
2005	0.9990	6868191	-8010267	109846	-41344	6978036	-8051610	-1073574
2006	0.9947	6113468	-9691375	180694	-68009	6294162	-9759384	-3465222
2007	0.9959	5333905	-5391358	167217	-62937	5501123	-5454295	46827
2008	0.9964	4095591	-53451870	299565	-112750	4395156	-53564620	-49169464

Afyon Çimento A.Ş.'nin net sosyal fayda-alternatif maliyeti tablosu incelendiğinde, 1999, 2005, 2006 ve 2008 yıllarında negatif net sosyal fayda-alternatif maliyetinin olduğu, 1998, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004 ve 2007 yıllarında ise sosyal refaha katkısının pozitif olduğu görülmektedir.

Net sosyal fayda-alternatif maliyetin hesaplanmış değerinin pozitif olması, ilgili firmanın o yılda kaynak transferi nedeniyle ülkeden çıkardığı değerden daha fazla oranda ülke ekonomisinde yatırım yaparak pozitif bir katkı sağladığı, bunun yanı sıra yönetim etkinliğinden kaynaklanan içsellikle birlikte toplumsal refahı arttırdığı şeklinde yorumlanabilecektir. Net sosyal fayda-alternatif maliyetin negatif olduğu yıllarda ise yine kaynak transferi nedeniyle ülke ekonomisinde potansiyel kayıpların yanı sıra, yönetim etkinsizliğinden kaynaklanan içsel ekonomik değer toplumsal refahı azalttığı görülmektedir. Afyon Çimento'nun 1998-2008 dönemi bir bütün olarak değerlendirildiğinde, ülke ekonomisinin net sosyal refahı üzerinde 7.274.636 TL'lik bir maliyet oluşturduğu görülmektedir.

Tablo 3.8.: Batisöke Çimento A.Ş.'nin Net Sosyal Fayda-Alternatif Maliyeti

Yıllar	TFV	Pozitif Dışsallık	Negatif Dışsallık	Pozitif İçsellik	Negatif İçsellik	Pozitif (dışsallık + içsellik)	Negatif (dışsallık + içsellik)	Net Sosyal Fayda-Alternatif Maliyet
1986				1781	-509	1781	-509	1272
1987				4070	-2041	4070	-2041	2029
1988				5797	-2295	5797	-2295	3502
1989				8642	-3421	8642	-3421	5221
1990				13157	-5209	13157	-5209	7948
1991				28280	-11196	28280	-11196	17084
1992	1.0204			48311	-19126	48311	-19126	29185
1993	1.0369			71332	-28240	71332	-28240	43092
1994	1.0091			181773	-71963	181773	-71963	109810
1995	1.0125			417836	-165419	417836	-165419	252417
1996	1.0074			634432	-251168	634432	-251168	383264
1997	1.0003			1347946	-533644	1347946	-533644	814301
1998	1.0074			2401422	-950709	2401422	-950709	1450712
1999	1.0103			994100	-393558	994100	-393558	600541
2000	0.9961	9260753		7542281	-2985947	16803035	-2985947	13817087
2001	0.9766	6550585	-2477436	4281862	-1695165	10832447	-4172601	6659846
2002	1.0423	54257835	-7435505	1339572	-530329	55597407	-7965834	47631573
2003	1.0057	169920408	-3297389	229387	-90813	170149795	-3388202	166761593
2004	1.0005	-6976371	-421864	124256	-49192	-6852116	-471057	-7323172
2005	0.9990	-4870679	-9469149	81743	-32361	-4788936	-9501510	-14290447
2006	0.9947	-2959263	-31502319	134465	-53234	-2824798	-31555553	-34380351
2007	0.9959	-6139908	-77083440	124436	-49264	-6015472	-77132704	-83148176
2008	0.9964	2042119	-35789922	222924	-88254	2265043	-35878176	-33613133

Söke A.Ş.'nin net sosyal fayda-alternatif maliyet tablosu incelendiğinde, 2001-2003 yılları arasında pozitif net sosyal fayda-alternatif maliyetinin olduğu, buna karşılık 2004-2008 yılları arasında negatif net sosyal fayda-alternatif maliyetinin olduğu görülmektedir. Batısöke Çimento'nun 2001-2008 dönemi bir bütün olarak değerlendirildiğinde, net sosyal refah üzerinde 48.297.733 TL bir pozitif katkı sağladığı görülmektedir. Net sosyal fayda-alternatif maliyetin negatif çıkmasında pozitif dışsallıkların hesaplanmasına temel teşkil eden net dönem karının yatırıma dönüşen kısmının 2004 yılından itibaren azalması etkili olmuştur denilebilir.

Afyon Çimento'nun 1998 yılı öncesi ve Batısöke Çimento'nun 2001 yılı öncesi net sosyal fayda-alternatif maliyet sonuçları yorumlanmamıştır. İlgili firmaların bu tarihten önceki bilanço bilgilerinin olmayışı dışsallık analizlerinin yapılmasına engel teşkil etmiştir. Net sosyal fayda-alternatif maliyet, dışsallık ve içsellik analizleri birlikte dikkate alındığından söz konusu yıllara ilişkin hesaplamalar sınırlı koşullarda yapılmıştır.

3.3.2. Petrokimya Endüstrisine (PE) Yönelik Analizler

Petrokimya endüstrisi, Dünya ve Türkiye ekonomisi açısından büyük önem taşıyan endüstriler arası ileri bağlantısı yüksek olan sürükleyici bir endüstridir. Petrokimya sektörü, yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren hızla gelişerek doğal ham madde yerine ikame edilebilen geniş üretim yelpazesi, ürünlerin kullanım, dayanıklılığı ve maliyet üstünlükleri sayesinde, 21. yüzyılın en önemli endüstrilerinden biri haline gelmiştir. Türkiye'de bu alanda faaliyet gösteren POAŞ, PETKİM, TÜPRAŞ'ın özelleştirilmesi tamamlanmıştır. Bu firmalara ilişkin kaynak kullanım etkinliğinin analizi ve net sosyal fayda-alternatif maliyet analizi aşağıda verilmiştir.

3.3.2.1. PE'ye Yönelik Betimsel Analiz

Petrokimya sanayii, nafta, LPG, gaz-yağ gibi petrol ürünleri veya doğal gaza dayalı temel girdileri kullanarak plastikler, lastik ve elyaf hammaddeleri ve diğer organik ara malları üreten ve ambalaj, elektronik, otomotiv, inşaat, tekstil ve tarım gibi birçok sektöre

girdi sağlayan bir sanayi koludur. Petrokimya ürünleri az sayıda hammaddeden elde edilir ama nihai ürünler son derece çeşitlidir. Örneğin, ABD’de ticari olarak 14.000’e yakın farklı ürün bulunmaktadır.

İlk kez 1929 yılında 75/25 oranında bütadien/stiren karışımları emülsiyon polimerizasyonu ile kopolimerleştirerek tabii kauçuğa benzer sentetik yapılar oluşturulmuştur. II. Dünya Savaşı sırasında kauçuğa olan talebin artması nedeniyle, kauçuk arzının, talebi karşılayamaması sonucu yapay sentetik üretimi çalışmaları hızlanmıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında petrol rafineri ürünlerinin ucuz ve bol olması, ölçek ekonomilerinin üretim maliyetlerini önemli ölçüde düşürmesi, özellikle metallerin ve doğal kauçuk gibi doğal malzemelerin yerine petrokimya ürünlerinin kullanılabilmesi ve gelişmiş ülkelerdeki hızlı sanayileşme sonucu petrokimya ürünlere talebi hızla artırmıştır. 1950-1960 döneminde petrokimya sanayi, % 20-30 oranlarında büyümüştür. 1950’li yıllarda sektöre giren ABD, petrokimya sanayinin gelişiminde öncü konumunda olmuştur. 1960-1970 dönemlerinde Batı Avrupa ile birlikte bu alana giren gelişmekte olan ülkelerde, kamu girişimciliğiyle sanayileşme politikalarında petrokimya sanayi önemli bir yere sahip olmuştur. 1970’lerden itibaren petrol şokları ve dünya ekonomik bunalımının etkisiyle petrokimya sanayinin büyüme hızı düşmüş ve firmalar da çeşitli stratejiler ile bunalımların etkisini azaltmaya çalışmışlardır.

Petrokimya sanayinin günümüzde sahip olduğu 500 milyar \$’lık pazar değeri, dünya kimya pazarının yaklaşık % 30’unu, dünya toplam ticaret hacminin ise yaklaşık % 8’ni oluşturmaktadır. Teknoloji ve sermaye yoğun petrokimya sektörünün diğer bir özelliği de rekabetin yoğun olduğu bir sektör olmasıdır. Sektördeki büyümenin temel dinamiğini, dünya genelinde ve özellikle gelişen ekonomilerde yüksek büyüme hızı, yeni yatırımlar, artan uluslar arası ticaret ve petrokimyasal ürünlerin kullanım alanlarının giderek genişlemesi oluşturmıştır.

Dünya kimya sanayinde son yıllarda küresel olaylar, artan çevre kısıtları, artan tüketici beklentileri gibi nedenlerle büyük değişimler yaşanmaktadır. Günümüzde sürdürülebilir kalkınma, iklim değişiklikleri, kimyasallarla ilgili yasal düzenlemeler ve

enerji maliyetlerinin değişkenliği, petrokimya sanayindeki teknolojik gelişmeleri yönlendiren başlıca etkenlerdir.

PETKİM, Türkiye petrokimya sanayinin tek temsilcisi olup, ürünlerinin kalitesi dünya standartlarında olan, büyük ölçekli tek petrokimyasal üreticisidir. Türkiye'de petrokimya sanayinin kurulması fikri Birinci Beş Yıllık Plan döneminin başlangıcı olan 1962 yılında benimsenmiş, yapılan etüt ve araştırmalar sonucunda PETKİM Petrokimya A.Ş. 03.04.1965 tarihinde TPAO (Türkiye Petrol Ananonim Ortaklığı) öncülüğünde kurulmuştur. 1985 yılından itibaren PETKİM Aliağa Kompleksi devreye girmiştir. Daha sonra da Adana'da SASA ve BAŐER fabrikaları açılmıştır. Yarımca Kompleksi fabrikalarından önemli bir bölümü, ekonomik ömürlerini tamamlamaları ve rekabet güçlerini kaybetmeleri nedeniyle, 1993-1995 yılları arasında kapatılmıştır. 01.11.2001 tarihinde ise kompleks, çalışır durumdaki 5 fabrikası (SBR, CBR, KS, BDX, PS) ile birlikte TÜPRAŞ'a devredilmiştir.

PETKİM, temel petrokimyasallarda tek ara ürünler ve termoplastiklerde ise en büyük üretici olarak, Türkiye petrokimya sanayinin lider kuruluşudur. Türkiye'de halen faaliyet gösteren Petkim dışındaki diğer başlıca üreticiler ise; SASA (240.000 t/y DMT), TÜPRAŞ (33.000 t/y SBR, 20.000 t/y CBR, 40.000 t/y KS, 33.000 t/y BDX, 27.000 t/y PS) ve Baőer Petrokimya (40.000 t/y PS) şirketleridir.

Petrokimya sektörü, fazlası ile petrol ve petrole bağlı olarak hareket eden naftaya dayanmaktadır. PETKİM'in ürettiği petrokimyasal ürünler, inşaat, tarım, otomotiv, elektrik, elektronik, ambalaj, tekstil sektörlerinin önemli girdileridir. Ayrıca, ilaç, boya, deterjan, kozmetik gibi birçok sanayi için girdi üretilmektedir. Petkim A.Ş. tarafından 2007 yılında 1.006 bin ton yurtiçi, 787 ton ihraç kayıtlı ve 364 bin ton direkt ihracat olmak üzere toplam 1.371 bin ton ürün satılmıştır. Vergisiz olarak, iç satıştan 1.716 milyon TL, ihraç kayıtlı satıştan 1.374 bin TL ve doğrudan ihracattan 461 milyon TL olmak üzere toplam 2.179 milyon TL gelir elde etmiştir(Petkim Faaliyet Raporu, 2008).

2006 yılı başlarında petrol fiyatları 50 \$/v iken yıl içerisinde 78 \$/v i gördükten sonra yılı yine 50 \$/v seviyelerinde tamamlamıştı. Ancak 2007 yılı için çok daha farklı bir dönem yaşandı. Yılın ilk aylarında 50 \$/v seviyelerinde iken 2007 yılı son çeyreğinde 100 \$/v psikolojik sınırına kadar yükseldi. Nafta da bu trendi izledi ve 850 \$/t seviyelerinden yılı kapattı. Hammadde ve enerji maliyetlerinin yükselmesi sektörü çok olumsuz etkiledi. 2006 ve 2007, petrokimya şirketleri için yılsonuna doğru artan petrol fiyatlarının etkisi ile tüm sektörde kâr marjlarında daralma yaşandı. Hızla yükselen petrol fiyatları nedeniyle hammadde maliyetleri % 70 oranında artarken, ürün fiyatlarında rekabet koşullarından kaynaklanan baskı nedeniyle ancak % 30 oranında artış gerçekleşti. Petrokimya sektörünü etkileyen bir başka gelişme de 2007 yılının ikinci yarısında ABD’de mortgage krizi ile başlayan finansal türbülansın dünya ekonomisinde yarattığı tedirginliktir. 2008’in ikinci yarısında tüm dünyada ortaya çıkan ve finansal kriz ile başlayıp bir talep krizine dönüşen global dalganın yarattığı olumsuz koşullar, sektörde bir daralmaya neden olmuştur.

PETKİM Petrokimya Holding A.Ş.’nin sermayesindeki, % 51 oranındaki kamu hissesi, "blok satış" yöntemi ile özelleştirilmesine ilişkin ihale süreci sonucunda 30 Mayıs 2008 tarihinde 2.040.000.000-USD bedelle SOCAR&Turcas Petrokimya A.Ş.’ye geçmiştir.

Petrol Endüstrisi, Latince “petra” ve “oleum” kelimelerinden oluşan ve kaya yağı anlamına gelen petrol, doğada bulunan kompleks bir hidrokarbon bileşiğidir. Hidrokarbon bileşikleri, doğada katı, sıvı ve gaz halinde bulunmaktadır. Sıvı hidrokarbon bileşikleri, ham petrolü oluşturmaktadır. Petrol koyu renkli, yapışkan ve yanıcı bir sıvıdır. Metan, etan, propan, bütan gibi çeşitli hidrokarbonların bileşiminden oluşan petrolün yoğunluğu kimyasal bileşimine ve yapışkanlığına (viskosite) göre değişmektedir. Petrolün milyonlarca yıl önce deniz diplerine çöken hayvan ve bitkilerin üzerine, doğal olaylarla yer tabakalarının yığılması ve meydana gelen bu havasız ortamda, uygun ısı ve basınç altında bakterilerin de yardımı ile oluştuğu kabul edilmektedir(Bayraç, 1999; 85).

Geçirimsiz kayalarla ve çatlaklardan sızan petrolün tarihi, M.Ö. 3000 yıllarına dayanmaktadır. İlk dönemlerde ilaç, su yalıtım malzemesi, inşaat harcı ve savaşlarda yakıcı

madde olarak kullanılmıştır. 19. yüzyılın ortalarına kadar bez ve battaniyelere emdirilip daha sonra ısıtma ve süzme gibi ilkel yöntemlerle elde edilmiştir. 1745 yılında Fransa'da Pechelbronn'daki petrollü kumlarda ilk petrol kuyusu açılmış ve ilk petrol rafinerisi kurulmuştur. 1859 yılında ABD'li Pennsylvania Kaya Yağı şirketinde görevli Albay Drake'in başlattığı kuyu çalışmaları sonucunda, 69 feet derinlikte petrol bulunmuş ve kaya yağından elde edilen gaz yağının seri üretimine başlanmıştır. 1860 yılında 450.000 varil/yıl olan ham petrol üretimi, 1866 yılında 3,6 milyon varil/yıl düzeyine ulaşmıştır. 1895 yılında, gaz yağının, içten patlamalı motorlarda kullanılmasıyla yeni bir döneme geçilmiştir. 1905 yılında, motorlarda benzin kullanılmaya başlanmış ve 1911 yılında benzin satışları, gaz yağı satışlarının üstüne çıkmıştır. 1908 yılında, İran-İngiliz ortaklığı ile İran'da petrol bulunması sonucunda, I. Dünya Savaşı öncesinde modern yöntemlerle ham petrol üretimi yapılan ABD, Rusya (Baku), Doğu Hint Adaları (Sumatra), Meksika ve Romanya'ya İran da eklenmiştir. I. Dünya Savaşı sonrasındaki dönemde, 7 kız kardeş olarak bilinen ve halen dünya petrol piyasasını yöneten BP, Shell, Mobil, Gulf, Texaco ve Chevron gibi dev petrol şirketleri oluşmuştur. 1960 yılında, OPEC'in (Petrol ihraç Eden Ülkeler Teşkilatı) kurulmasıyla söz konusu dev petrol şirketlerinin hâkimiyeti kısmen kırılmıştır(Petrol-İş, 2007, 22-24). Petrol fiyatları, 1998 yıl ortasında başlayan yükseliş eğilimini günümüze kadar sürdürmüştür. Son 10 yıl içinde, terör endişesi, Ortadoğuda dinmek bilmeyen yüksek tansiyon, global likidite bolluğu ve gelişmekte olan ülkelerin yüksek büyüme hızları ve beraberinde artan hammadde talepleri, emtia fiyatlarında ve dolayısıyla petrol fiyatlarında süregelen tırmanışın ana nedenleri olmuştur.

Petrol piyasası, petrol aramacılığından başlayıp, taşımacılığı, işlenmesi, pazarlaması ve petrokimya sanayisini de içeren çok geniş bir yapıya sahiptir. Petrolün arama ve çıkarma işlemleri “yukarı pazarlar (upstream markets)”; rafinaj, dağıtım ve pazarlamadan oluşan kısım da “aşağı pazarlar (downstream markets)” olarak adlandırılmaktadır(Soysal, 2003; 13). Ham petrolün rafine edilmesiyle, rafineri yakıt gazı, sıvılaştırılmış petrol gazı (LPG), nafta, normal benzin, süper benzin, kurşunsuz benzin, parafin, solvent, jet yakıtı, gaz yağı, motorin, kalorifer yakıtı, fuel oil, asfalt, madeni yağ vb. ürünler elde edilmektedir(Pigem, 2003; 53). Ayrıca yukarıda sayılan ürünlerin bir kısmı, petrokimya sanayiinde hammadde olarak da kullanılmaktadır.

Dünyada ve Türkiye’de ekonomik kalkınmanın en temel ağırlıklı enerji girdisi olan petrole, gün geçtikçe daha fazla gereksinim duyulmaktadır. Dünya ham petrol rezervlerinin bir trilyon varil civarında olduğu tahmin edilmekte ve bu rezervin % 75’inden daha fazlası OPEC’e üye ülkelerin elinde bulunmaktadır. OPEC üyeleri her gün yaklaşık 27-28 milyon varil petrol üretmekte, diğer bir ifade ile dünya toplam üretiminin % 40’ını sağlamaktadır.

Türkiye enerji hammaddesi açısından zengin bir ülke olmasına karşın, günümüze kadar yapılan araştırmalar petrol açısından yeterli rezerv kaynağına sahip olmadığını ortaya çıkarmıştır. Anadolu’nun tektonik evrimine bağlı olarak çok kıvrımlı ve kırıklı, engebeli, karmaşık bir jeolojik yapıya sahip olması, Türkiye’deki petrol arama çalışmalarını oldukça zorlaştırmakta ve arama yatırımları maliyetlerinin artmasına neden olmaktadır.

Türkiye’de petrol arama çalışmaları 1942-1958 yılları arasında Maden Teknik Arama (MTA) ve TPAO’nun kurulmasıyla birlikte giderek hızlanmış ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Raman ve Garzan sahaları keşfedilmiştir. Bu keşiflerden sonra 7 Mart 1954 tarihinde, 6326 sayılı Petrol Yasası çıkarılarak yerli ve yabancı firmaların da petrol arama ve üretim çalışmaları yapmalarına olanak sağlanmıştır(Dokuzuncu Kalkınma Planı, 2007; 8).

Türkiye’de 1990’lı yıllara kadar, özel kesimde faaliyet göstermekle birlikte, sayılan bu petrol faaliyetlerinin her biri bütüncül bir yapı içinde, birer kamu kuruluşu olan, TPAO ve bağlı ortaklıkları tarafından yürütülmüştür. Türkiye’de bu zincir, 1990’lı yıllara kadar, TPAO, Boru Hatları İle Petrol Taşıma A.Ş. (BOTAŞ), Türkiye Petrol Rafinerileri A.Ş. (TÜPRAŞ), Petrol Ofisi A.Ş. (POAŞ) ve Deniz İşletmeciliği ve Tankerciliği A.Ş. (DİTAŞ) tarafından yapılmaktayken, bu bütüncül yapı parçalanarak özelleştirme yolu ile sektördeki kamu ağırlığına son verilmeye çalışıldığı söylenebilir.

Özelleştirme politikaları çerçevesinde sırası ile, TÜPRAŞ, POAŞ, DİTAŞ ve İGSAŞ özelleştirme kapsamına alınarak, BOTAŞ ise teşekkül haline getirilerek TPAO'nun bağlı ortaklıkları statüsünden çıkarılmışlardır. Türkiye’de, arama, üretim ve taşıma

faaliyetleri, kamu elinde bulunan TPAO ve BOTAS tarafından yürütülürken, petrol ürünleri retimi TÜPRAŞ ve ATAS, petrokimya ürünleri üretimi ise PETKM tarafından gerçekleştirilmektedir. Dağıtım ve pazarlama faaliyetlerinde rekabetçi koşullar geçerli olmakla beraber geniş dağıtım ağı ve yüksek depolama kapasitesiyle POA, bu alanda pazar lideri konumundadır.

Türkiye sınırları içinde petrol ürünlerinin depolanmasını, pazarlanmasını ve dağıtımını yapan kuruluşlardan biri olan POA, 1941'de bir kamu kuruluu olarak kurulmuştur. POA 1981'de, 98 sayılı Kanun hükümlerine göre PETKUR'a devredilmiştir. 1983'te ise 233 sayılı Kanun Hükümünde Kararname gereğince Petrol Ofisi'nin hukuki yapısı Türk kanunlarına göre sınırlı sorumlu bir Şirket statüsüne getirilerek, genellikle ham petrol üretimi faaliyetinde bulunan TPAO'ya devredilmiştir. POA'ın mülkiyeti, zelletirme Programının bir parçası olarak 1990 yılında 3291 sayılı Kanun çerçevesinde sonradan zelletirme İdaresi adı verilen Kamu Ortaklığı İdaresi'ne devredilmiştir. Yapılan zelletirme çalışmaları sonucunda B'nin açtığı ihaleyi, teklif sahiplerinden Türkiye İ Bankası A.. ve Doğan Holding A.. Ortak Girişim Grubu 1.260.000.000 \$ bedelle kazanmış ve POA'ı devralmıtır(Soysal, 2003; 19).

TÜPRAŞ, kamuya ait rafinerilerin bir Şirket çatısı altında toplanması amacıyla 16 Kasım 1983 tarihinde kurulmuştur. TÜPRAŞ'ın kurulması ile İPRA ve TPAO'na bağlı İzmir, Batman ve o tarihte yapımı devam eden Kırıkkale Rafinerisi TÜPRAŞ'ı oluturmulardır. Kuruluunda TPAO'ya bağlı ortaklık olarak faaliyetlerini sürdüren TÜPRAŞ, 10 Temmuz 1990 tarih ve 9013 sayılı kararı ile zelletirme kapsamına alınmış ve sermayesi B'ye devredilmiştir. 1991'de sermayesinin % 2,5'i oranında A grubu hisse senedinin halka arz edilmesi ile balayan TÜPRAŞ'ın zelletirme işlemleri aşamalı olarak sürdürülmüş, en son kamuya ait % 51 oranına tekabül eden TÜPRAŞ hisselerinin, B tarafından 12 Eylül 2005 tarihinde yapılan ihale neticesinde, KOSHELL Ortak Girişim Grubu'na satılmasıyla Şirket tamamen özel sektöre devredilmiştir(Dokuzuncu Kalkınma Planı, 2007; 8).

3.3.2.2. PE'ye Yönelik Karşılaştırmalı Analiz (DEA)

Petrokimya Endüstrisinde, özelleştirme öncesi ve sonrası kaynak kullanım etkinliğini ölçmeye yönelik olarak çıktı odaklı DEA analizlerinde ölçeğe göre sabit getiri (CRS), ve zaman içinde firmaların etkinliklerindeki değişimleri takip etmek amacıyla TFV sonuçları Tablo 3.9'da gösterilmektedir.

Petrokimya endüstrisinde yer alan özelleştirilmesi tamamlanmış üç firmaya³³(TÜPRAŞ, POAŞ, PETKİM) ait 1998-2008 yılları arasında etkinlik sonuçları, Malmquist TFV ile hesaplanmıştır. Bu ölçümlerde girdi olarak firmaların toplam işgücü sayısı ve toplam sermaye stoku, çıktı olarak da üretim düzeyi değişkenleri kullanılmıştır. Endüstriye ilişkin ölçümlerde kullanılan değişkenler ÖİB, firmaların faaliyet raporları ve firmaların bağımsız denetimden geçmiş bilanço, gelir tablosu gibi mali raporlarından hareketle elde edilmiştir. Sermaye stokunun hesaplanmasında kullanılan parasal büyüklükler, 1987 yılı bazlı GSYİH deflatörü kullanılarak reelleştirilmiştir.

Petrokimya endüstrisine ait etkinlik sonuçları aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Tablo 3.9.: Petrokimya Endüstrisi Çıktı Odaklı Malmquist Endeksi (CRS)TFV Sonuçları

Malmquist	1999> 2000	2000> 2001	2001> 2002	2002> 2003	2003> 2004	2004> 2005	2005> 2006	2006> 2007	Ort./ Dönem
TÜPRAŞ	1,002594	1,011975	1,015472	1,010576	0,972925	1,006652	0,997309	0,999043	1,002068
PETKİM	1,017292	1,039663	1,020786	1,018918	1,010757	0,984532	1,034482	1,006507	1,016617
POAŞ	1,032167	1,119041	1,028718	1,016578	1,005797	0,991939	0,995356	0,985486	1,021885
Ort./Yıl	1,017351	1,056893	1,021659	1,015357	0,996493	0,994374	1,009049	0,997012	1,013524
Maks.	1,032167	1,119041	1,028718	1,018918	1,010757	1,006652	1,034482	1,006507	1,021885
Minim.	1,002594	1,011975	1,015472	1,010576	0,972925	0,984532	0,995356	0,985486	1,002068
SD	0,014787	0,055574	0,006666	0,004303	0,02056	0,011259	0,022047	0,010656	0,010264

Özelleştirme tarihleri sırasıyla; TÜPRAŞ (2006), PETKİM (2008), POAŞ (2000)

Yukarıdaki tablodan elde edilen etkinlik skorlarına bağlı olarak 3 firmaya ilişkin TFV'nin ele alınan dönemde ortalama 1,013524 olduğu hesaplanmıştır. Buna göre

³³ Söz konusu üç firmanın Endüstri içinde yaklaşık %70'lik bir piyasa payına sahip olması nedeniyle yapılan etkinlik analizlerinden elde edilecek skorlar endüstriyi açıklamada kullanılabilir. Ayrıca TFV'nin hesaplanabilmesi için en az iki dönemin olması kısıtı olup firma sayısına ilişkin bir kısıtlama söz konusu değildir.

endüstrinin tamamına ilişkin ölçüğe göre artan getirilerin geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Endüstride yer alan her bir firmaya ilişkin etkinlik skorları aşağıda özelleştirme öncesi ve sonrasını kapsayacak şekilde değerlendirilmiştir.

2006 yılında özelleştirilen TÜPRAŞ'ın özelleştirme öncesi ve sonrası TFV düzeyi (1,0025;0,999043) dır. TFV değişim düzeyi özelleştirme sonrasında çok düşük olmakla birlikte % 0,5 azalmıştır. Bu göstergeler, teknik etkinlik (1,011177;1,004096), teknolojik değişim (0,991501;0,994967) açısından ele alındığında, teknik etkinlik açısından değişim düzeyinde % 1,8 kötüleşme buna karşılık teknolojik değişim düzeyinde % 0,1 iyileşme gözlenmiştir. Etkinlik düzeyindeki kötüleşmenin kaynakları incelendiğinde firmanın istihdam ve üretim düzeyindeki değişimlerin etkili olduğu anlaşılmaktadır. 2001 yılından 2006 yılına kadar emek miktarındaki toplam azalma yaklaşık % 36 olarak gerçekleşmiştir. Bununla beraber üretim miktarlarının dalgalı bir seyir izlediği görülmekle birlikte 2001 yılında üretim 3,563 milyon ton iken emeğin en düşük olduğu 2006 yılında üretim 3,047 milyon ton'a gerilemiştir. Dönem bir bütün olarak ele alındığında firmanın ortalama TFV düzeyi, ortalama endüstri düzeyinden % 2,4 küçüktür(1,002068<1,013524). TÜPRAŞ'ın TFV'deki özelleştirme öncesi ve sonrası değişimin çok küçük olması firmanın ele alınan dönemde üretimde ölçüğe göre sabit getirilerin geçerli olduğu söylenebilir.

2000 yılında özelleştirilen POAŞ'ın özelleştirme öncesi ve sonrası TFV düzeyi (1,032167; 1,020416) dır. TFV değişim düzeyi özelleştirme sonrasında % 4,1 oranında azalmıştır. Bu göstergeler, teknik etkinlik (1,008453;1,005808), teknolojik değişim (1,023515;1,014414) açısından ele alındığında, teknik etkinlik değişim düzeyinin % 1,1 teknolojik değişim düzeyinin ise % 3,2 kötüleştiği görülmektedir. Etkinsizliğin kaynakları incelendiğinde firmanın özelleştirme öncesinde istihdam düzeyi 6181 iken özelleştirme sonrasında 2001 yılında 1275'e azalmıştır. 2004 yılından sonra ise üretimde nisbi azalmalara karşın istihdam edilen emek miktarında bir artış ortaya çıkmıştır. Ayrıca 2000'li yıllarda başlayan ve 2007 yılında rekor düzeylere ulaşan petrol fiyatlarındaki artışın etkisi ile tüm sektörde kâr marjlarında daralma yaşanmıştır. Hızla yükselen petrol fiyatları nedeniyle hammadde maliyetleri % 70 oranında artarken, 2008 yılında yaşanan mortgage kriziyle sektörde bir daralma meydana gelmiştir. POAŞ'nin petrol dağıtım ağı

açısından Türkiyede en gelişmiş ağa sahip olması (2007 yılını motorinde % 30, benzinde % 24, oto-LPG’de % 20, siyah ürünlerde % 60, jet yakıtında % 71 ve madeni yağlarda % 23 pazar payı) nedeniyle sektördeki dalgalanmalardan önemli ölçüde etkilendiği görülmektedir. Dönem bir bütün olarak ele alındığında TFV ortalama düzeyi, ortalama endüstri düzeyinden % 3 daha büyüktür (1.021885>1.013524).

PETKİM’in 2008 yılında özelleştirilmesi nedeniyle özelleştirme öncesi ve sonrası karşılaştırma yapmak mümkün değildir. Bu nedenle yalnızca endüstri ortalaması ile karşılaştırma yapılmıştır. Kaynak kullanım etkinliğini ölçmeye yönelik hesaplanan TFV skorları özelleştirme öncesine aittir. Bu bağlamda 2008 yılında özelleştirilen PETKİM’in, özelleştirme öncesi TFV ortalama 1,016617 dir. TFV’nin kaynakları incelendiğinde PETKİM’in özelleştirme öncesi teknolojiye göre değişimin ortalama 1,008322 olduğu teknik etkinlikteki değişimin ise ortalama 1,00159 olduğu görülmektedir. Özelleştirme öncesinde teknik etkinlik ve teknolojik değişim düzeylerinin birden büyük olması, firmada ölçeğe göre artan getirilerin geçerli olduğunu göstermektedir. Nitekim PETKİM’in TFV ortalama düzeyi, ortalama endüstri düzeyinden % 1,9 daha büyüktür(1,016617>1.013524).

Petrokimya endüstrisine ilişkin özelleştirme öncesi ve sonrasını kapsayan DEA analiz sonuçları topluca değerlendirildiğinde, firmaların ölçeğe göre artan getiriler ile çalıştıkları bunun nedeni olarak, her bir firmanın kendi alanlarında (dağıtım, üretim) monopol karakter taşımasının etkili olduğu görülmektedir. Ortadoğu da yaşanan siyasal çalkantılara karşı OPEC ülkelerinin tutumu da petrokimya endüstrisini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu bağlamda ürünlerinin kalitesi dünya standartlarında olup, büyük ölçekli tek petrokimyasal üretici olan PETKİM’in özelleştirme sonrası kaynak kullanım etkinliğinin nasıl değişeceği endüstrinin verimliliği açısından önem arz etmektedir.

3.3.2.3. PE’ye Yönelik İçsellik Analizleri

Petrol endüstrisinde TÜPRAŞ, POAŞ ve PETKİM yer almakta olup. POAŞ ait % 100 kamu payının % 51’i 21.07.2000 tarihinde 1.260.000.000 \$’a İŞ DOĞAN A.Ş.’ye, diğer paylar ise 1991-2002 yılları arasında çeşitli oranlarda çok sayıda halka arz ve

İMKB’de satış yoluyla özelleştirilmiştir. TÜPRAŞ’a ait % 100 kamu payının % 51’i 26.01.2006 tarihinde 4.140.000.000 \$’a Enerji Yatırımları A.Ş.’ye, diğer paylar ise 1991-2006 yılları arasında çeşitli oranlarda çok sayıda halka arz ve İMKB’de satış yoluyla özelleştirilmiştir. PETKİM Petrokimya Holding A.Ş. ait % 100 kamu payının % 51’i 30.05.2008 tarihinde 2.040.000.000 \$’a Socar & Turcas Petrokimya AŞ.’ye satılmıştır.

Petro-Kimya endüstrisine yönelik olarak POAŞ, TÜPRAŞ ve PETKİM firmalarına ait pozitif ve negatif içsellik hesaplamaları, Bilanço Temelli Kök-Kara yaklaşımı çerçevesinde temel hipotez ve varsayımlara bağlı olarak hesaplanmıştır. Bu hesaplamalar aşağıdaki tabloda özetlenmiş olup her bir firmaya ilişkin hesaplama detayları Ek 16, Ek 17 ve Ek 18’de gösterilmiştir:

Tablo 3.10.: Petrol Endüstrisi Hesaplanmış Pozitif ve Negatif İçsellik Sonuçları

Yıllar	PETRO-KİMYA ENDÜSTRİSİ: POZİTİF VE NEGATİF İÇSELLİK (TL)					
	POAŞ		TÜPRAŞ		PETKİM	
	Pozitif İçsellik	Negatif İçsellik	Pozitif İçsellik	Negatif İçsellik	Pozitif İçsellik	Negatif İçsellik
1999	-	-	-	-	-	-
2000	247637425	-33476925	391374285	-2123981	39727526	-45705263
2001	392276042	-53029931	392636114	-87995200	112237329	-103300329
2002	435157701	-58826899	309834070	-45720028	48630352	-33294407
2003	361915009	-48925568	664881829	0	-88898009	-71536780
2004	347579601	-46987632	974500099	-45103948	167687761	-118930733
2005	338845864	-45806960	1045574579	-93177404	53130828	-134419831
2006	459711157	-62146163	1265070983	-110992924	206955825	-146744185
2007	486257117	-65734785	1449738965	-128730655	204135881	-144993699
2008	696002847	-94089312	1828913032	-161171618	246911882	-165022324

Özelleştirme Tarihleri: POAŞ:2000, TÜPRAŞ: 2006, PETKİM: 2008

2000-2008 yıllarını kapsayan içsellik sonuçları değerlendirildiğinde, 2000 yılında özelleştirilen POAŞ’ın yıllar itibariyle pozitif içsellik sonuçları, negatif içselliklere göre daha büyüktür. Dolayısıyla 2000-2008 yılları arasında net içsellik toplamı 3.256.358.586 TL dir. Dolayısıyla firmanın yönetim etkinliğinden kaynaklanan bir değer yaratıldığı görülmektedir. Bu bağlamda, POAŞ’ın özelleştirme sonrası dönemi dikkate alındığında, net pozitif içsellik nedeniyle ülke ekonomisine katkı sağladığı görülmektedir.

2006 yılında özelleştirilen TÜPRAŞ'ın, 1997-1998-1999 ve 2003 yıllarında ticari faaliyetleri kapsamayan vergi öncesi dönem karı elde ettiğinden, söz konusu bu yıllarda ayrıca görev zararı da söz konusu olmadığından negatif içsellik ortaya çıkmamıştır. Ticari faaliyetleri kapsamayan vergi öncesi dönem karının söz konusu olduğu bu yıllar için temel varsayımlara bağlı olarak (koşullu içsellik varsayımı) pozitif içsellik hesaplamalarına dahil edilmiştir. Tablo incelendiğinde, 2000-2008 yılları arasında net içsellik toplam 7.647.508.197 TL olduğu görülmektedir. Bu bağlamda TÜPRAŞ'ın, içsellik analizleri kapsamında ulusal ekonomiye yönetim etkinliğinden kaynaklanan olumlu katkı sağladığı görülmektedir.

2008 yılında mülkiyeti yabancı firmalara özelleştirilen PETKİM'in içsellik hesaplamaları incelendiğinde, özelleştirme öncesi 2003 yılı dikkati çekmektedir. Bu yılda negatif net katma değer yaratılması nedeniyle pozitif içsellik göstergesi negatif değer almıştır. Özelleştirme sonrası yıl olan 2008'de 81.889.558 TL net pozitif içsellik yaratıldığı görülmektedir. Ayrıca 2000, 2003 ve 2005 yıllarında net negatif içsellik ortaya çıktığı, 2000-2008 dönemi bir bütün olarak değerlendirildiğinde ise 26.571.826 TL net pozitif içsellik ortaya çıktığı görülmektedir. Bu sonuçlara bağlı olarak firmanın özelleştirme öncesi topluca değerlendirildiğinde ulusal ekonomi üzerinde içsellik temelli pozitif katkısının olduğu görülmektedir. Ayrıca PETKİM'in mülkiyeti yabancı firmalara devredildiğinden, yaratacağı dışsallıkların ölçülmesi, firmanın net sosyal fayda-alternatif maliyetinin hesaplanmasında dikkate alınması gerekmektedir.

3.3.2.4. PE'ye Yönelik Dışsallık Analizleri

Petro-kimya endüstrisinde yer alan üç firmadan biri olan PETKİM'in mülkiyet devri, yabancı firmalara özelleştirildiğinden, dışsallık analizlerinde yalnızca bu firma kullanılmıştır. Uluslar arası kaynak aktarım mekanizmalarının neden olduğu dışsal ekonomik etkileri ölçmeye yönelik olarak hesaplanan pozitif ve negatif dışsallıklar açısından değerlendirildiğinde, PETKİM'in hesaplanmış sonuçları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 3.11.: PETKİM'in Hesaplanmış Pozitif ve Negatif Dışsallık Sonuçları

Yıllar	(1) Endüstri Toplam Faktör Verimliliği	(2) Net Dönem Karının Yatırıma Dönüşen Kısmı	(3) Net Dönem Karının Transfer Edilen Kısmı	(4)=(1*2+2 _(lib)) Pozitif Dışsallık	(5)=(1*3+3 _(lib)) Negatif Dışsallık	(6)=(4+5) Net Dışsallık
1998	1.02765972	66163889	29487795	137651306	-61348170	76303136
1999	1.01735077	62778799	7163826	130732503	-14918172	115814331
2000	1.05689325	87438701	14687770	185095773	-31092001	154003772
2001	1.02165859	113688137	-78505060	232618274	160629878	393248151
2002	1.01535737	222838157	37887240	452322991	-76904557	375418434
2003	0.99649297	598305321	35667390	1203235661	-71749835	1131485826
2004	0.99 437424	-112972185	-245401500	-228810954	497029879	268218924
2005	1.00904894	138046542	61942957	283998863	-127433322	156565542
2006	0.99701217	4867021	-98546779	9978085	202034908	212012993
2007	1.00329015	-12246680	57985829	-25081692	-118757306	-143838999
2008	1.00460911	-38081469	65593227	-77395602	-133309649	-210705251

PETKİM A.Ş.'nin 2008 yılında Socar& Turcas Petrokimya AŞ.'ye özelleştirilmesi nedeniyle yalnızca 2008 yılı net sosyal maliyetinin yorumlanmasının uygun olduğu görülmektedir. Nitekim 2008 yılında PETKİM'in -210.705.251 TL negatif net dışsal maliyetinin olduğu hesaplanmıştır.

Bu sonuca göre PETKİM, ulusal ekonomi içerisinde faaliyet göstererek elde ettiği dönem karının yatırıma dönüşen kısmından daha büyük bir değeri, ülke dışına transfer ederek ülke ekonomisi üzerinde potansiyel bir kayba neden olmuştur. Net dışsallık olarak ifade edilecek olan bu değer negatif işaretli olması, net sosyal refahı azaltıcı bir etki yaratacağı şeklinde değerlendirilir.

3.3.2.5. PE'de Ölçülebilir NSF

Petro-kimya endüstrisinde içsellik ve dışsallık analizi yapılan PETKİM örneğinden hareketle özelleştirmenin net sosyal maliyeti hesaplanmıştır:

Tablo 3.12.: PETKİM'in. Net Sosyal Fayda-Alternatif Maliyeti

Yıl.	TFV	Pozitif Dışsallık	Negatif Dışsallık	Pozitif İçsellik	Negatif İçsellik	Pozitif (dışsallık + içsellik)	Negatif (içsellik + dışsallık)	Net Sosyal Fayda-Alternatif Maliyet
1997				60278977	0	60278977	0	
1998	1.02765	137651306	-61348170	45069649	0	182720955	-61348170	121372785
1999	1.01735	130732503	-14918172	59466838	0	190199341	-14918172	175281169
2000	1.05689	185095773	-31092001	39727526	-45705263	224823299	-76797263	148026036
2001	1.02165	232618274	160629878	112237329	-103300329	344855603	57329549	402185152
2002	1.01535	452322991	-76904557	48630352	-33294407	500953343	-110198964	390754380
2003	0.99649	1203235661	-71749835	-88898009	-71536780	1114337652	-143286615	971051037
2004	0.99437	-228810954	497029879	167687761	-118930733	-61123193	378099146	316975952
2005	1.00904	283998863	-127433322	53130828	-134419831	337129692	-261853153	75276539
2006	0.99701	9978085	202034908	206955825	-146744185	216933910	55290723	272224633
2007	1.00329	-25081692	-118757306	204135881	-144993699	179054189	-263751005	-84696816
2008	1.00460	-77395602	-133309649	246911882	-165022324	169516281	-298331973	-128815692

Yukarıdaki tablo incelendiğinde 2008 yılında özelleştirilen PETKİM'in, yalnızca bu yıla ilişkin net sosyal maliyet değeri yorumlandığında, 2008 yılı itibariyle net sosyal fayda-alternatif maliyeti -128.815.692 TL dir. Net sosyal fayda-alternatif maliyetin kaynağı incelendiğinde, PETKİM'in 2008 yılında yatırımlarını azalttığı görülmektedir. Firmanın 2008 yılı faaliyet raporu incelendiğinde, maddi duran varlık kapsamında yer alan bazı taşıtların satıldığı ve bir takım üretim makinelerinin transfer edildiği rapor edilmiştir. Nitekim PETKİM'i satın alan Socar & Turcas Petrokimya AŞ.'nin Azerbaycan'da benzer alanda faaliyet göstermesi, bu transferlerin bağlı şirketlere gerçekleştirildiğini düşündürülebilir.

PETKİM'in özelleştirilmesi yıllardır tartışılan bir nitelik taşıdığından, daha önceki yıllarda özelleştirilmesi durumunda, diğer koşullar sabitken yaratacağı net sosyal fayda-alternatif maliyeti hakkında fikir edinebilmek amacıyla net sosyal fayda-alternatif maliyet tablosu, 1998-2008 dönemini kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Bu bağlamda PETKİM'in fiili özelleştirme yılı olan 2008 yılında ulusal ekonomi ve ülke refahı açısından bir maliyet yüklediği görülmektedir. Dolayısıyla stratejik öneme sahip olan PETKİM'in ülke ekonomisine yüklediği bu yükün ileriki yıllarda sürüp sürmeyeceği önem arz etmektedir.

3.3.3. Demir Çelik Endüstrisine (DÇE) Yönelik Analizler

Demir çelik; teknoloji ve sermaye yoğun, kalifiye işgücü gereksinimi yüksek olan bir ağır sanayi sektörüdür. Çoğu kullanıcı sektör açısından tedarik zincirinin başlarında yer alan ürünler ürettikleri için sanayileşme açısından önemli bir endüstridir. Türk demir çelik sanayi, Nisan 2008 yılı itibariyle dünyanın sekizinci, Avrupa'nın ise ikinci en büyük çelik üreticisi konumuna ulaşmıştır. Türk demir çelik sektörü, ERDEMİR'in özelleştirme kapsamında bulunan hisselerinin 2006 yılı Mart ayında özelleştirilmesinin tamamlanması ile % 100 özel sektör niteliğinde faaliyetlerini sürdürmektedir.

3.3.3.1. DÇE'ye Yönelik Betimsel Analiz

Demir cevherinin veya hurdanın entegre tesislerde veya elektrik ark ocaklarında eritilmesi ile üretilen çelik ürünleri yassı ve uzun olmak üzere iki ana gruba ayrılır. Nihai çelik ürünlerinin sayısız çeşidi ve kullanım alanı vardır. Ağır sanayi sektörlerinden en önemlisi olan demir çelik sektörü inşaat, altyapı, otomotiv, beyaz eşya ve makine sanayi gibi pek çok ana endüstriye hammadde sağlamaktadır. Bu nedenle bir ülkenin kalkınması, güçlü bir demir çelik sektörüne ve tüketimine sahip olmasıyla doğrudan ilişkilidir.

Günümüzde ham çelik, üç farklı üretim teknolojisi ile üretilmektedir: Bunlardan birincisi entegre tesislerde kullanılan "yüksek fırın ve BOF(Temel Oksijen Fırını (Basic Oxidation Furnace))" teknolojisi, diğeri yine entegre tesislerde kullanılan ve büyük ölçüde terk edilen OHF (Açık Fırın (Open Heart Furnace)) teknolojisi, bir üçüncüsü de ark ocaklı tesislerde kullanılan EAO (Elektrik Ark Ocağı) teknolojisidir. Demir çelik sanayinin birincil ürünü olan ham demir, entegre tesislerde demir cevheri, ark ocaklı tesislerde ise hurda demirin işlenmesi yoluyla elde edilmektedir.

2002 yılında 985,6 milyon ton olan dünya toplam demir cevheri üretimi, son 5 yılda yüzde 70 oranında artarak 2007 yılında 1632,5 milyon tona ulaşmıştır. Dünya demir cevheri üretiminde Brezilya, Çin ve Avustralya'nın ağırlığı bulunmaktadır. Bu üç ülke, dünya demir cevheri üretiminin yaklaşık yüzde 60'ını karşılamaktadır.

2000-2008 döneminde ham çelik üretimini 3 kattan fazla artıran Çin'in, dünya ham çelik üretimi içerisindeki payı % 15 seviyesinden % 36'ya çıkmıştır. 2000-2008 yılları arasında, Türkiye'nin ham çelik üretimi % 87 oranında artışla, 14,3 milyon tondan, 26,8 milyon tona yükselmiştir(DEÇÜD, 2009, www.d cud.org.tr, Erişim tarihi, Temmuz 2009)³⁴. Dünya genelinde, Çin'den sonra en büyük büyüme performansını elde eden Türk çelik endüstrisi, Türkiye ekonomisinin iki katı civarında daha iyi bir performans sergilemiştir. Sektör, bu yüksek performansı sayesinde, 2000 yılında dünya sıralamasında 17. ve Avrupa sıralamasında 5. konumdan, 2008 yılında dünyanın en büyük 8., Avrupa'nın ise 3. çelik üreticisi konumuna ulaşmıştır.

Küresel piyasalardaki dalgalı yapı ve hammadde tedarikinin giderek zorlaşmaya başlaması, küresel ölçekteki büyük çelik üreticilerini güçlerini birleştirmeye zorlamıştır. Dünyanın en büyük iki firması, Mittal Steel ve Arcelor, 2006 yılında birleşerek dünyanın 100 milyon ton üzerinde üretim yapan ilk çelik firmasını oluşturmuştur.

Ülkemizde modern anlamda demir çelik üretimine yönelik girişimler, Cumhuriyetin kuruluşundan sonra başlamış ve Türkiye'de demir çelik üretimi, ilk olarak 1928 yılında savunma sanayinin çelik ihtiyacını karşılamak amacıyla Kırıkkale'de Makine Kimya Endüstrisinde (MKE) başlamıştır. Ardından entegre bir tesis olan Karabük Demir Çelik Fabrikaları 1939 yılında faaliyete geçmiştir. Özel sektörde ise, ilk ark ocaklı tesis olan Metaş, 1960 yılında üretime başlamıştır. Yassı ürüne yönelik ilk tesis olan Erdemir, 1965 yılında Ereğli'de üretime geçmiştir. Daha sonra, yurt içi demir çelik talebindeki gelişmeye cevap vermek üzere kurulan İskenderun Demir Çelik Fabrikaları 1975 yılında üretime başlamıştır. Türk Demir Çelik Endüstrisi, 1980 yılında 4,2 milyon ton ham çelik üretim kapasitesine ulaşmıştır. 80'li yılların ikinci yarısında yeni ark ocaklı tesislerin üretime geçmesiyle birlikte, özel kesim, Türk demir çelik sanayine ağırlığını koymuştur(Koca, 2008). 1995 yılında Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) ile imzalanan Serbest Ticaret Anlaşması sonucunda, gümrük vergilerinin karşılıklı olarak kaldırılması, Türkiye ile AB arasındaki çelik ticaretinin gelişmesine katkıda bulunmuştur(DTM, 2008; 17).

³⁴ Dünya ham çelik üretimini gösteren tablo Ek 48'de verilmiştir.

Demir çelik sanayiinde hammadde ve malzemeler, toplam maliyetin yaklaşık yüzde 70-80'ini oluşturmaktadır. Türk demir çelik sanayiinde faaliyet gösteren entegre tesislerin temel girdileri olan demir cevheri ve kok kömürü ile ark ocaklı tesislerin en önemli maliyet kalemi olan hurdada büyük oranda dışa bağımlılık devam etmektedir. Dünyanın en büyük hurda ithalatçısı olan Türkiye'deki demir çelik üreticileri, uluslararası hurda piyasalarından yaptıkları alımlarda birbirleri ile rekabet etmekte, bu durum Türkiye için ithal hurda fiyatlarının yükselmesine yol açmaktadır. Ayrıca, uluslararası hurda piyasasındaki anlık fiyat dalgalanmaları, firmalarımızın üretim maliyetlerini olumsuz yönde etkilemektedir.

Türkiye'de demir çelik tesisleri Karadeniz Bölgesinde Karabük ve Ereğli civarında, Marmara Bölgesinde Gebze ve İstanbul'da, Ege Bölgesinde Aliğa'da ve Akdeniz Bölgesinde İskenderun civarında yoğunlaşmıştır. Türkiye'deki üç entegre tesisin toplam ham çelik üretim kapasitesi, 2007 yılı itibarıyla 6,6 milyon tondur. Erdemir, 3,3 milyon tonluk ham çelik üretim kapasitesini kullanarak ve yurt dışından slab ithal ederek yassı çelik üretmektedir(Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, DÇE Özel İhtisas Raporu, 2000). 2002 yılının başında Erdemir'e devir yolu ile özelleştirilmiş bulunan İsdemir yassı ürün üretimine başlamış, az da olsa uzun ürün (filmaşin) üretimine devam etmektedir. İsdemir, ayrıca, Erdemir'in slab açığının önemli bir bölümünü karşılamaktadır. Diğer taraftan, 1995 yılında çalışanlarına ve yöre halkına satılarak özelleştirilen Kardemir 1,1 milyon ham çelik üretim kapasitesi ile uzun ürün üretmektedir. Diğer taraftan, Türkiye genelinde, 270 adet olarak tespit edilebilen bağımsız haddehanelerin büyük çoğunluğu inşaat demiri üretimine yönelik faaliyet göstermektedir(Dokuzuncu Kalkınma Planı, 2007).

Türkiye'nin toplam çelik ürünleri ihracatının % 76'sı uzun ürünlerden oluşurken, ithalatının % 56'sını da yassı ürünler teşkil etmektedir. Rusya ve Ukrayna gibi bazı ülkelerin kendi üreticilerine daha ucuz hurda temin etme imkanı sağlamak amacıyla, hurda ihracatına uyguladıkları sınırlamalar nedeniyle, son yıllarda Türkiye'nin yarı mamul ithalatı artış eğilimi göstermektedir.

Sanayinin lokomotif olarak kurulan, ancak geçmiş yıllarda aşırı istihdam, finansman sıkıntısı ve profesyonel yönetim eksikliği gibi nedenlerle, ekonomiye büyük bir

yük getirdiğinden özelleştirilmesine karar verilen Türk demir çelik sektörü, 2006 yılı Mart ayında, Erdemir hisselerinin özelleştirilmesinin tamamlanması ile, MKEK hariç, özel kesim tarafından yürütülmekte olan bir sektör haline gelmiş bulunmaktadır.

Türkiye’de ve dünyada yaşanan ekonomik krizlerin de etkisi ile, 1980-2008 döneminde sektöre yoğun bir şekilde giriş-çıkış ve birleşmeler gözlenmiştir. 2008 yılı itibariyle Türkiye demir çelik sektöründe yer alan firmalar şunlardır: Asil Çelik, Çebitaş, Çemtaş, Çolakoğlu, Diler, Ege Çelik (Çukurova), Ekinciler, Erdemir, Erege Metal, Habas, İçdas, İsdemir, İzmir Demir Çelik, Kaptan Demir Çelik, Kardemir, Kroman, MKEK, Nursan Demir Çelik, Sivas Demir Çelik, Yazıcı Demir Çelik, Yesilyurt(DÇÜD, www.d cud.org. Erişim: Temmuz 2009).

3.3.3.2. DÇE’ye Yönelik Karşılaştırmalı Analiz (DEA)

DÇE’de özelleştirme öncesi ve sonrası kaynak kullanım etkinliğini ölçmeye yönelik olarak çıktı odaklı DEA analizlerinde ölçeğe göre sabit getiri (CRS), ve zaman içinde firmaların etkinliklerindeki değişimleri takip etmek amacıyla TFV ölçme literatüründen (Malmquist-CRS-GRS endeksinden) yararlanılmıştır.

DÇE’de yer alan özelleştirilmesi tamamlanmış üç firmaya³⁵ (ERDEMİR, KARDEMİR, ASİLÇELİK) ait 1999-2008 yılları arasında etkinlik sonuçları Malmquist TFV ile hesaplanmıştır. Bu ölçümlerde girdi olarak firmaların toplam işgücü sayısı ve toplam sermaye stoku, çıktı olarak da üretim düzeyi değişkenleri kullanılmıştır. Endüstriye ilişkin ölçümlerde kullanılan değişkenler, ÖİB veri tabanından, firmaların faaliyet raporları ve bağımsız denetimden geçmiş bilanço, gelir tablosu gibi mali raporlarından hareketle elde edilmiştir. Sermaye stokunun hesaplanmasında kullanılan parasal büyüklükler, 1987 yılı bazlı GSYİH deflatörü kullanılarak reelleştirilmiştir. Demir çelik endüstrisine ait etkinlik sonuçları aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

³⁵ Söz konusu üç firmanın endüstri içinde yaklaşık %70’lik bir piyasa payına sahip olması nedeniyle yapılan etkinlik analizlerinden elde edilecek skorlar endüstriyi açıklamada kullanılabilir. Ayrıca TFV’nin hesaplanabilmesi için en az iki dönemin olması kısıtı olup firma sayısına ilişkin bir kısıtlama yoktur.

Tablo 3.13.: Demir Çelik Endüstrisi Çıktı Odaklı Malmquist Endeksi (CRS)TFV Sonuçları

Malmquist	1999> 2000	2000> 2001	2001> 2002	2002> 2003	2003> 2004	2004> 2005	2005> 2006	2006> 2007	Ort./ Dönem
ERDEMİR	1,077325	1,050071	1,019661	1,017972	0,989486	1,005002	1,010147	0,98613	1,019474
KARDEMİR	1,039829	1,018505	0,999745	1,038427	1,006268	1,014782	1,008824	1,008292	1,016834
ASİL ÇELİK	1,00699	1,245477	1,043004	1,014116	1,000994	1,001747	1,036053	0,857004	1,025673
Ortalama/Yıl	1,041381	1,104685	1,020804	1,023505	0,998916	1,007177	1,018341	0,950475	1,02066
Max	1,077325	1,245477	1,043004	1,038427	1,006268	1,014782	1,036053	1,008292	1,025673
Min	1,00699	1,018505	0,999745	1,014116	0,989486	1,001747	1,008824	0,857004	1,016834
SD	0,035193	0,122947	0,021652	0,013066	0,008582	0,006784	0,015353	0,081703	0,004537

Özelleştirme tarihleri sırasıyla; ERDEMİR:2006, KARDEMİR:1995, Asil Çelik:2000

Yukarıdaki tablodan elde edilen etkinlik skorlarına bağlı olarak 3 firmaya ilişkin TFV'nin ele alınan dönemde ortalama 1,02066 olduğu hesaplanmıştır. Buna göre endüstrinin tamamına ilişkin ölçüğe göre artan getirilerin geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Endüstride yer alan her bir firmaya ilişkin etkinlik skorları aşağıda özelleştirme öncesi ve sonrasını kapsayacak şekilde değerlendirilmiştir.

2006 yılında özelleştirilen ERDEMİR'in özelleştirme öncesi ve sonrası TFV düzeyi ortalama (1,024238;0.98613) dır. TFV değişim düzeyi özelleştirme sonrasında % 4,1 oranında kötüleşmiştir. Bu değişim, teknik etkinlik (1,040524;0,931248), teknolojik değişim(1,058933;0,994967) göstergeleri açısından ele alındığında, teknik etkinlik değişim düzeyi % 14,5 oranında ve teknolojik değişim düzeyi de %11,9 oranında kötüleşmiştir. TFV' deki bu kötüleşme yönlü eğilimin kaynakları incelendiğinde, dünya çelik endüstrisinde Çin ve Hindistan'ın yüksek arz ve talep gücünün 2007 ve 2008 yıllarında çelik ve hammadde fiyatlarını arttırmasının etkili olduğu görülmektedir. Ayrıca 2008 krizinin çelik üretimini daraltıcı etkisine rağmen ERDEMİR'in 2007 yılında emek istihdamında(2006 yılında 6674 iken 2007 yılında 7461) ortaya çıkan artış etkisizliğinin oluşmasında etkili olmuştur. Global krize bağlı olarak demir çelik endüstrisinin geriye bağlantılı olduğu endüstrilerde yaşanan üretim kaybı, endüstride ve ERDEMİR ölçeğinde talep daralmasına neden olmuştur. Özelleştirme süreci ve sonrası bir bütün olarak ele alındığında TFV ortalama düzeyi, ortalama endüstri düzeyinden % 2,1 daha küçüktür (1,019474<1,02066).

1995 yılında özelleştirilen KARDEMİR'in özelleştirme öncesi TFV, veri kısıtına bağlı olarak analiz edilememiştir. TFV analizinde endüstride yer alan firmaların aynı veri aralığına sahip olması gerekmektedir. Bu nedenle etkinlik ölçümleri KARDEMİR için özelleştirme sonrası dönemi ifade etmektedir. Bu bağlamda KARDEMİR'in özelleştirme sonrası TFV ortalama 1,016834'dir. TFV'deki değişimin bileşenleri incelendiğinde KARDEMİR'in özelleştirme sonrası teknolojiadaki değişim düzeyinin ortalama 0,99405 olduğu, teknik etkinlikteki değişim düzeyinin ise ortalama 1,025303 olduğu görülmektedir. Dönem bir bütün olarak ele alındığında TFV ortalama düzeyi, ortalama endüstri düzeyinden % 2,4 daha küçüktür(1,016834 <1,02066).

2000 yılında özelleştirilen Asil Çelik'in özelleştirme öncesi ve sonrası TFV düzeyi (1,00699;1,028342) dır. TFV değişim düzeyi özelleştirme sonrasında % 4,9 oranında iyileşmiştir. Bu göstergeler, teknik etkinlik (1,018380;1,014167), teknolojik değişim (0,988815;1,012209) açısından ele alındığında, teknik etkinlik değişim düzeyi açısından % 2,2 oranında kötüleşmeye karşın teknolojik değişim düzeyi % 3,5 oranında iyileşmiştir. Teknik etkinlik skorundaki kötüleşmenin kaynakları küresel merkezli olup yukarıda ve betimsel analiz kısmında ele alınmıştır. Dönem sonu bir bütün olarak ele alındığında TFV ortalama düzeyi, ortalama endüstri düzeyinden % 3 oranında daha büyüktür (1,025673>1,02066).

3.3.3.3. DÇE'ye Yönelik İçsellik Analizleri

DÇE'de yer alan özelleştirilmesi tamamlanmış üç firmaya ilişkin pozitif ve negatif içsellik sonuçları aşağıdaki tabloda gösterilmiş olup, her bir firmaya ilişkin içsellik hesaplamaları, kullanılan değişkenleriyle birlikte Ek 19, 20 ve 21'de rapor edilmiştir:

Tablo 3.14: DÇE Endüstrisi Hesaplanmış Pozitif Negatif İçsellik Sonuçları

Yıllar	DEMİR-ÇELİK ENDÜSTRİSİ: POZİTİF VE NEGATİF İÇSELLİK					
	ERDEMİR		KARDEMİR		ASİL ÇELİK	
	Pozitif İçsellik	Negatif İçsellik	Pozitif İçsellik	Negatif İçsellik	Pozitif İçsellik	Negatif İçsellik
1999	-	-	-	-	-	-
2000	184274495	-97611183	-3885009	-169405282	8342036	-7790742
2001	282066815	-386937652	-4046782	-176459388	13493232	-12601515
2002	165771187	-214601022	-2307599	-100622568	14308698	-13363090
2003	456390702	-13306736	-956800	-41721147	12005894	-11212470
2004	1031510441	-94077878	-700032	-30524817	11466368	-10708599
2005	477660316	-204823536	-576515	-25138870	11294707	-10548283
2006	575295897	-246690244	-858022	-37413946	15268026	-14259020
2007	622766773	-267046033	-801943	-34968635	15255381	-14247211
2008	787468894	-337671266	-1278189	-55735251	21886325	-20439941

Özelleştirme Tarihleri: ERDEMİR:2006, KARDEMİR:1995, ASİL ÇELİK: 2000

Yukarıdaki tabloya 3.14'e bağlı olarak 2006 yılında özelleştirme süreci tamamlanan ERDEMİR'in, 2001 ve 2002 yıllarında net içselliğinin negatif, diğer yıllarda ise net içselliğinin pozitif olduğu görülmektedir. 2001 ve 2002 yıllarında ERDEMİR'in ticari faaliyet hariç vergi öncesi zararının yüksek olduğu görülmektedir. Yönetim etkinsizliği göstergesi olarak negatif içsellik hesaplamasında kullanılan bu değer nedeniyle, ilgili yıllarda net içsellik değerleri negatif çıkmıştır. Özelleştirme öncesi 2000-2006 yılları arasında net içsellik, toplam 1.586.315.950 TL dir. Özelleştirme sonrasında ise 1.134.124.021 TL dir. Bu sonuçlara göre ERDEMİR'in özelleştirme öncesi ve sonrasında 2001 ve 2002 yılları dışında net pozitif içsellik yaratarak sosyal refaha olumlu katkıda bulunduğu görülmektedir.

1995 yılında özelleştirilen KARDEMİR'in içsellik hesaplamaları incelendiğinde, özelleştirme öncesi ve sonrasında kapsayan tüm yıllarda net negatif içsellik yarattığı görülmektedir. Net negatif içselliğe özelleştirme öncesi baz yılın (özelleştirme öncesi son iki yıl) net katma değerinin negatif olması neden olmuştur. Negatif net katma değerinin özelleştirme sonrasında da korunduğu varsayımından hareketle hesaplanan pozitif içselliklerin negatif olması, net içsellik bağlamında ekonomide potansiyel kayıplara neden

olmuştur. Özelleştirme sonrası dönemde ulusal ekonomi açısından toplam -829.221.385 TL net içsel maliyet ortaya çıkmıştır.

2000 yılında özelleştirilen ASİL Çelik'in içsellik sonuçları incelendiğinde, özelleştirme öncesi ve sonrasını kapsayan tüm yıllarda pozitif net içsellik ortaya çıktığı görülmektedir. 2000-2008 döneminde toplam 15.356.632 TL net pozitif içsellik yaratılarak ulusal ekonomiye katkı sağlanmıştır.

3.3.3.4. DÇE'ye Yönelik Dışsallık Analizleri

DÇE'ne ilişkin dışsallık analizleri, söz konusu firmaların mülkiyetinin yerli firmalara özelleştirilmesi nedeniyle araştırmanın temel varsayımları çerçevesinde hesaplanmamıştır. DÇE'de yer alan ERDEMİR'in özelleştirme sürecinin başladığı 1990 yılındaki kamu payı % 51 olup bu payın % 2,93'ü 1990 yılında halka arz, % 6,08'lik kısmı 1990-1994 yılları arasında çeşitli oranlarda İMKB'de satış ve % 46,12 lik kısmı ise 2006 yılında ATAER Holding A.Ş.'ye 2.770.000.000 \$ bedelle satılmıştır. KARDEMİR'in kamu payı olan % 100'lük kısmı 1995 yılında KARDEMİR A.Ş.'ye satılmıştır. Yine 2000 yılında kamu payı % 96,6 olan ASİL Çelik YAZICI-GÜRİŞ-PARSAN'a 131.000.000 \$ bedelle satılmıştır. Dolayısıyla her üç firma da yerli sermayeli şirketlere satılmış bu nedenle dışsallık hesaplamaları yapılmamıştır.

3.3.3.5. DÇE'de Ölçülebilir NSF

DÇE'ne yönelik olarak özelleştirmenin net sosyal fayda-alternatif maliyetinin hesaplanmasında içsellik ve dışsallık analizleri birlikte dikkate alınmaktadır. İçsellik hesaplamalarına ilişkin sonuçların mevcut olmasına karşın yukarıda sayılan nedenlerle dışsallık sonuçlarının olmaması, net sosyal fayda-alternatif maliyetin hesaplanmasını model çerçevesinde olanaksız kılmaktadır.

3.3.4. Sigorta Endüstrisine(SE) Yönelik Analizler

Bir ekonomide reel sektör kadar önemli bir diğer sektör de finansal (mali) sektördür. Sigortacılık sektörü de finansal sektörün önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Gerek finansal krizler gerekse son yıllarda meydana gelen doğal afetler, sigortacılık sektörüne olan ilgiyi arttırmıştır. Bu bağlamda özelleştirme süreci tamamlanmış beş sigorta firmasının kaynak kullanım etkinliği analiz edilmiştir.

3.3.4.1. SE'ye Yönelik Betimsel Analiz

Risk karşısında farklı tutumlar sergileyebilen ekonomik birimler, belirsizlik ve riski bilgiye dönüştürebilmek amacıyla çeşitli araçlar geliştirmiştir. Bu araçlardan en sık kullanılanı “sigorta”dır. Sigorta, belirli bir prim karşılığında, öngörülmuş bir riskin gerçekleşmesine bağlı zarar ya da hasarın karşılanmasını sağlayan sözleşme olarak tanımlanmaktadır. Reasürans, “tekrar sigorta” anlamına gelir(Saraç, 2003; 8-13). Sigorta şirketlerinin, hayat ve hayat dışı branşlara ait kabul ettikleri risklerin tamamını üstlenmeleri mümkün değildir. Bu nedenle, prim karşılığı üstlendikleri rizikoların belirli bir oranını başka bir sigorta şirketine devrederler ki, bu işleme “reasürans işlemi”, işlemi üstlenen şirkete, “reasürans şirketi”, devreden şirkete ise “sedan şirket” denilmektedir.

Sigortacılık, bir taraftan risk transferi yoluyla sigortalıların maruz kalacakları zararları bertaraf etmekte, diğer taraftan fon birikimi yaratmak suretiyle milli ekonominin gelişmesine ve istikrarına katkıda bulunmaktadır. Sigortacılık bu özellikleri nedeniyle, gelişmiş ülkelerin milli ekonomileri ve mali piyasaları içinde çok önemli bir konuma sahip bulunmaktadır.

Dünyada sigortacılığa benzer ilk uygulamalara günümüzden yaklaşık 4000 yıl önce Babiller’ de rastlanmaktadır. Zamanın ticaret merkezi durumundaki Babil’de, kervan tüccarlarına borç veren sermayedarlar, kervanların soyulması veya fidye ödeme durumuyla karşılaşmaları halinde tüccarların borçlarını silmekte, buna karşılık borcu tüccarlardan geri

aldıkları zaman, taşıdıkları riskin karşılığı olarak ana borç miktarı üzerinden bir miktar para almaktaydılar.

17.yy.'ın ikinci yarısı sigortacılığın gelişmesine yol açan iki önemli olaya sahne olmuştur: Bunlardan ilki sigortacılıkta istatistik metod ve tekniğinin uygulanmaya başlaması (İhtimal Hesapları), ikincisi ise 2 Eylül 1666 tarihinde Londra'da meydana gelen ve dört gün sürerek 13.000 evle 100 kilisenin kül olmasına yol açan büyük yangındır. Kara sigortalarının doğmasına neden olan bu olay, halk üzerinde büyük etki yaratıp böyle felaketlerin sonuçlarına karşı önlem alınması fikrini doğurdu. Gelişen bu fikirden hareketle, 1667 yılında " Fire Office" (Yangın Bürosu) kurulmasından sonra 1684 yılında buna rakip bir ortaklık şeklinde ortaya çıkan ilk yangın sigorta şirketi " Friendly Society" faaliyete geçti. 1688 yılında İngiltere'de Lloyd's' un temellerinin atılmasıyla sigortacılıkta yeni bir dönem başladı. Londra'da bulunan ve Edward Lloyd adında bir kişinin işlettiği kahvehane, gemi sahipleri, iş adamları ve tüccarların deniz ticaretine ilişkin bilgi alışverişinde buldukları bir mekân olmuştur. Burada sefere çıkan bir gemi veya geminin yükü üzerine teminat veren kişiler, "Underwriter" sıfatıyla belgeler düzenleyerek faaliyette bulunmaya başlamışlar ve yine bu kişiler Edward Lloyd's'un ölümünden sonra, kendi aralarında Lloyd's adında bir topluluk kurmuşlardır. Lloyd's, 1871 yılında İngiltere Parlamentosunun çıkardığı bir kanunla Birlik haline getirilmiştir. Lloyd's, ilk yıllarında sadece deniz sigortaları sahasında faaliyet gösterirken sonraları kara sigortaları sahasına da geçmiş olup, günümüzde her türlü sigortanın yapılabildiği bir kuruluş haline gelmiştir. Lloyd's, dünyada başka benzeri olmayan, tamamen kendine mahsus bir sigorta kuruluşudur. Lloyd's bir sigorta şirketi olmayıp, sigorta teminatı veren şahısların oluşturduğu bir topluluk, bir birlik ve aynı zamanda dünya gemicilik istihbaratı konusunda bir merkezdir. Lloyd's'un en belirgin özelliği Lloyd's üyelerinin bütün varlıklarıyla sorumluluk taşımaları ve hiç bir zaman sigortalı ile doğrudan temas etmemeleri, ilişkinin "Broker" denilen aracı kişi veya firmalarla temin edilmesidir. Broker'lar Lloyd's ile çalışabilmek için buraya kaydolmakta ve müşterinin gerek sigorta gerekse tazminat alma işlerini takip etmektedirler.

Modern sigortacılığın doğuşuna deniz, kara sigortacılığına yangın, kaza sigortacılığına tren kazaları ile ilişkin bireysel kazalar öncülük ederken, sanayinin gelişmesiyle yaşanan büyük teknik hasarlar, mühendislik sigortalarının gelişimine yol açmıştır. 20. yüzyılın başlarında sigorta şirketleri, her türlü sigorta ihtiyacına cevap verebilecek şekilde örgütlenmelerini tamamlamış kuruluşlar olarak etkin hizmet verebilecek düzeye ulaşmışlardır.

Türkiye’ de 19. yy’ ın ikinci yarısından önce sigortacılıktan söz etmek pek mümkün değildir. Bazı Anadolu köylerinde bu tarihten önce gereksinme halinde yardım sağlamak, halkın uğrayacağı zararı karşılamak amacıyla sendikalar kurulduğu, esnaf kuruluşlarının ölüm ve hastalık durumlarında üyelerine yardım amacıyla örgütlendikleri bilinmekteyse de bunlar gerçek anlamda sigorta olmayıp, güvenlik, yardımlaşma, sosyal dayanışma düşüncesi ile oluşturulmuş kuruluşlardı. Bunlar da birkaç köye özgü kalmış, Anadolu’ya yayılarak bir gelişme gösterememişlerdi.

Ülkemizde sigortacılığın başlamasına neden olan olay, 1870 yılında Beyoğlu’nda çıkan yangındır. Bu yangından sonra 1872 yılında İngiliz sigorta şirketleri, açtıkları temsilciliklerle Türkiye’de ilk sigortacılık faaliyetlerini başlatmıştır. Cumhuriyetin ilanıyla birlikte sigorta alanında gerek yasal, gerekse kurumlaşma açısından büyük adımlar atıldı. 1924 yılında Türkçe’yi kullanma zorunluluğu getiren yasa ile, poliçelerin İngilizce ve Fransızca düzenlenmesine son verildi ve aynı yıl Sigortacılar Kulübü kuruldu. 1927 yılında Sigortacılığın ve Sigorta Şirketlerinin Teftiş ve Murakabesi hakkındaki kanun yürürlüğe girdi. Yerli ve yabancı sigorta şirketlerinin denetlenmesi, döviz çıkışının önlenmesi amacıyla taşıyan bu kanunun çıkışıyla sigortacılık gelişmeye, yerli sermaye ile kurulan şirketlerin sayısı artmaya başladı.

Sigorta sektörünü ciddi bir biçimde ele alan 7397 sayılı Sigorta Murakabe Kanunu ise 1959 yılında yürürlüğe girdi. 1987 yılında yürürlüğe giren 3379 sayılı yasa ile 7397 sayılı yasada, yasal alandaki boşlukları doldurmak, sigorta şirketlerini mali yönden geliştirmek ve sigorta aracılarının durumunu yeniden düzenlemek amacıyla önemli ve köklü değişiklikler yapıldı. Bu kanun, sigorta ile ilgili organlar ve faaliyetlerini düzenleyen

yönetmelikler çıkarılmasını öngörüyordu. Sigorta şirketleri, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'na bağlanarak mali yapının bir parçası olarak kabul edildiler. 1 Mayıs 1990 tarihinden itibaren Kaza Sigortaları (zorunlu sigortalar hariç), Mühendislik Sigortaları ile Zirai Sigortalarda; 1 Ekim 1990 tarihinden itibaren de Yangın ve Nakliyat sigortalarında da Serbest Tarife Sistemine geçildi.

2000 yılında, 1999 depremlerini takiben meskenler için zorunlu hale getirilmiş bulunan deprem sigortalarını yürütmek üzere tesis edilen "Doğal Afet Sigortaları Kurumu" (kısaca DASK) Pool'u tesis edilerek yönetimi beş yıllık bir süre ile bu konuda deneyimli Millî Reasürans T.A.Ş.'ye verildi. Diğer taraftan Türkiye'de 23.07.1927 tarih ve 1160 sayılı Yasa ile şekillendirilmiş zorunlu reasürans devri 31.12.2001'de sona erdi. 28 Mart 2001 tarihinde kabul edilen "Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu" ile kurulan bireysel emeklilik sistemi, 27 Ekim 2003 yılında faaliyete geçti. Yeni kurulan şirketlerle birlikte endüstride 2004 yılı itibariyle 56 adet şirket bulunmaktadır.

Sigortacılık piyasasında 2005 yılında dünyada toplam 3.426 milyar ABD doları prim üretimi gerçekleştirilmiştir. Türkiye, 2005 yılında dünya prim üretiminde % 0,17 pay ile 88 ülke içerisinde 35'inci sırada yer almıştır. Prim üretiminin GSYİH'ye oranına göre yapılan sıralamada 69'uncu sırada yer alan Türkiye, kişi başı prim üretiminde ise 61'inciliğe yükselmektedir. Toplam prim üretimine göre Avrupa ülkeleri arasında bir değerlendirme yapıldığında ise, Türkiye, % 0,41 pay ile 19'uncu sırada yer almaktadır (Sigortacılık ve BES Faaliyet Raporu, 2006). Hayat sigortalarının dünya toplam sigorta portföyü içindeki payı % 60 düzeyine yaklaşırken, ülkemizde bu oran 2007 yılı sonu itibariyle % 13'dür. Bireysel emeklilik sistemi katkı payları da eklendiğinde ancak % 22 düzeyine erişilmektedir. Bu oranlar, ülkemizde hayat sigortacılığı alanında atılabilecek önemli adımlar olduğunu göstermektedir.

Genel olarak Avrupa sigorta şirketleri, finansal ürünleri sigorta eden ve mortgage sigortası yapan şirketler dışında, finansal krizden doğrudan etkilenmemiştir. Finansal ürünlerin sigortalanmasının ülkemizde henüz gelişmediği, dolayısıyla bu alandaki reasürans talebinin de sınırlı olduğu, finansal reasürans uygulamalarının bulunmadığı,

türev ürünler, hedge fonlar gibi riskli ürünlerin çok fazla kullanılmadığı ve yatırımların devlet tahvili, hazine bonosu gibi riski az alanlara yönlendirildiği dikkate alındığında, finansal kriz Türk sigorta şirketlerini olumsuz yönde etkilememiştir.

3.3.4.2. SE'ye Yönelik Karşılaştırmalı Analiz (DEA)

SE'de özelleştirme öncesi ve sonrası kaynak kullanım etkinliğini ölçmeye yönelik olarak çıktı odaklı DEA analizlerinde ölçeğe göre değişken getiri³⁶ (GRS), ve zaman içinde firmaların etkinliklerindeki değişimleri takip etmek amacıyla TFV ölçme literatüründen (Malmquist-CRS-GRS endeksinden) yararlanılmıştır.

SE'de yer alan özelleştirilmesi tamamlanmış beş firmaya (Ankara Sigorta, Başak Sigorta, Güneş Sigorta ve Güven Sigorta) ait 1990-2008 yılları arasında etkinlik sonuçları Malmquist TFV ile hesaplanmıştır. Bu ölçümlerde kullanılan veriler, T.C. Hazine Müsteşarlığı Sigorta Denetleme Kurulu'nun her yıl yayınladığı "Türkiye'de Sigorta Faaliyetleri Raporu"ndan, incelenen firmaların faaliyet raporlarından ve ÖİB'den derlenmiştir. Etkinlik analizlerinde çıktı olarak ödenen tazminat + rezervlere yapılan eklemeler (Teknik Karşılıklar), girdi olarak emek, yardımcı girdiler (fiziksel sermaye dahil) ve finansal sermaye kullanılmıştır. Emek dışındaki tüm değişkenler parasal büyüklükler olduğundan, 1987 yılı bazlı GSYH deflatörü ile reelleştirilmiştir. Her sigorta şirketinin başvurduğu reasürans düzeyi farklıdır. Dolayısıyla girdi ve çıktılarının doğru bir şekilde karşılaştırılabilmesi için reasüransın payının dışarıda bırakılması gerekmektedir (Mahlberg ve Url, 2003; 824). Yazında çeşitli çalışmalarda bu görüş benimsenmiştir (Cummins ve Weiss (2000), Mahlberg ve Url (2003), Cummins vd. (2004) Turgutlu (2006))

Sigorta endüstrisine ait TFV sonuçları aşağıdaki Tablo 3.15'de gösterilmiştir:

³⁶ Sigorta firmaların ölçek büyüklüklerinin farklı olması nedeniyle analizlerde ölçeğe göre değişken getiri varsayımı kullanılmıştır.

Tablo 3.15.: Sigorta Endüstrisi Çıktı Odaklı Malmquist Endeksi (GRS)TFV Sonuçları

Malmquist	1990> 1991	1991> 1992	1992> 1993	1993> 1994	1994> 1995	1995> 1996	1996> 1997	1997> 1998	1998> 1999	1999> 2000	2000> 2001	2001> 2002	2002> 2003	2003> 2004	2004> 2005	2005> 2006	2006> 2007	Ort./ Dönem
ANKARA	0,98680	1,01720	1,07703	1,01388	1,09621	1,23482	0,86557	0,89539	1,05791	1,02305	1,10137	0,97593	0,91083	0,91589	1,42948	1,03010	0,76153	1,02312
BAŞAK	1,03011	0,99317	0,99646	0,94895	1,00858	1,18796	1,18621	1,17458	1,00045	0,87099	1,00407	0,88100	1,18443	0,86066	1,16273	0,91601	1,00003	1,02391
GÜNEŞ	0,99441	0,97562	0,99758	1,01010	0,99653	0,84576	0,98323	0,99300	1,02497	0,97471	0,98155	0,99193	0,98542	1,05442	1,16539	1,06209	0,92446	0,99772
GÜVEN	1,00243	1,15991	0,92005	1,25668	0,76573	1,01066	1,04580	1,02589	1,19554	0,92144	0,89992	1,05724	1,13734	1,01356	0,88087	0,83476	1,04375	1,01009
ORTALAMA	1,00344	1,03648	0,99778	1,05740	0,96676	1,06980	1,02020	1,02222	1,06972	0,94755	0,99673	0,97653	1,05450	0,96113	1,15962	0,96074	0,93244	1,01371
MAKSİMUM	1,03011	1,15991	1,07703	1,25668	1,09621	1,23482	1,18621	1,17458	1,19554	1,02305	1,10137	1,05724	1,18443	1,05442	1,42948	1,06209	1,04375	1,02391
MİNİMUM	0,98680	0,97562	0,92005	0,94895	0,76573	0,84576	0,86557	0,89539	1,00045	0,87099	0,89992	0,88100	0,91083	0,86066	0,88087	0,83476	0,76153	0,99772
SD	0,01889	0,08403	0,06409	0,13614	0,14119	0,17784	0,13353	0,11570	0,08712	0,06577	0,082878	0,07274	0,12800	0,08868	0,22403	0,10480	0,12414	0,0124

Özelleştirme tarihleri sırasıyla; Ankara Sigorta:2000, Başak Sigorta:2006, Güneş Sigorta:1991, Güven Sigorta:2000

Yukarıdaki tablodan elde edilen etkinlik skorlarına bağlı olarak 4 firmaya ilişkin TFV'nin ele alınan dönemde ortalama 1,013712 olduğu hesaplanmıştır. Buna göre endüstrinin tamamına ilişkin ölçüğe göre artan getirilerin geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Endüstride yer alan her bir firmaya ilişkin etkinlik skorları aşağıda özelleştirme öncesi ve sonrasını kapsayacak şekilde değerlendirilmiştir.

2000 yılında özelleştirilen Ankara Anonim Türk Sigorta A.Ş.'nin özelleştirme öncesi ve sonrası ortalama TFV düzeyi (1,02679;1,01788) dir. TFV değişim düzeyi özelleştirme sonrasında % 3,5 oranında kötüleşmiştir. Bu göstergeler, teknik etkinlik (1,020642;0,98766), teknolojik değişim (1,008791;1,028594) açısından ele alındığında, teknik etkinlik değişim düzeyinin %5,2 kötüleşmesine karşılık teknolojik değişim düzeyi % 4,7 oranında iyileşme gözlenmektedir. Etkinlik göstergelerindeki değişimin kaynakları incelendiğinde, firmanın girdi donanımında yer alan finansal varlıklarının 2005 yılından itibaren azaldığı, emek istihdamının ise 2001 yılından itibaren sürekli arttığı görülmektedir. Firmanın bilanço, gelir tablosu ve faaliyet raporları incelendiğinde 2006 yılında verimsiz şubelerin kapatılarak, teknolojik altyapı yatırım harcamalarının arttığı ve teknik karlılık oranının bir önceki yıla oranla % 17,2 oranında azaldığı görülmektedir. Bu gelişmeler firmanın 2006 yılında 66 milyon TL dönem zararına maruz kalmasına neden olmuştur. Ayrıca 1998 ve 1999 da Marmara'da yaşanan depremlerin ödenen tazminatlar bağlamında olumsuz etkilerine karşılık zorunlu deprem sigortası uygulamasının pirim üretimi kanalıyla sektör üzerinde genişletici etkileri söz konusudur. Dönem bir bütün olarak ele alındığında TFV ortalama değişim düzeyi, ortalama endüstri değişim düzeyinden % 3,2 daha büyüktür (1,023121>1,013712).

2006 yılında özelleştirilen Başak Sigorta A.Ş.'nin özelleştirme öncesi ve sonrası ortalama TFV düzeyi (1,025402;1,000033) dir. TFV değişim düzeyi özelleştirme sonrasında %5 oranında kötüleşmiştir. Bu göstergeler, teknik etkinlik (1,066101;0,832752), teknolojik değişim (0,989081;1,200876) açısından ele alındığında, teknik etkinlik değişim düzeyi % 28 oranında kötüleşmesine karşılık teknolojik değişim düzeyi açısından % 37 oranında bir iyileşme gözlenmektedir. Özelleştirme sonrası etkinlik göstergelerindeki değişimin kaynakları firmanın bilanço,gelir tablosu ve faaliyet raporları

referans alınarak incelendiğinde, 1997 ve 2003 yılında ödenen tazminatların arttığı, özelleştirme sonrasında emek istihdamının hızlı bir şekilde arttığı ve özelleştirme sonrasında firmanın finansal varlıklarında ve kısmen fiziksel varlıklarında bir azalma ortaya çıktığı görülmektedir. Dönem bir bütün olarak ele alındığında TFV ortalama düzeyi, ortalama endüstri düzeyinden % 3,3 büyüktür ($1,02391 > 1,013712$).

1991 yılında özelleştirilen Güneş Sigorta A.Ş.'nin özelleştirme öncesi ve sonrası TFV düzeyi (0,994412;0,997928) dir. TFV değişim düzeyi özelleştirme sonrasında % 0,1 gibi çok düşük bir oranda artmıştır. Bu göstergeler, teknik etkinlik (0,990364;1,035056), teknolojik değişme (1,004088;0,985959) açısından ele alındığında, teknik etkinlik değişim düzeyi % 7,8 oranında iyileşmesine karşılık teknolojik değişme açısından % 2,2 oranında bir kötüleşme gözlenmektedir. Özelleştirme sonrası bu değişimin kaynakları incelendiğinde, firmanın 1999 depremi ve 2001 yılında yaşanan mali krizinden etkilendiği görülmektedir. Nitekim firmanın 2001 yılından itibaren fiziksel sermayesinin hızla arttığı buna karşılık ödenen tazminat oranlarında hissedilir bir artışın ortaya çıkmadığı görülmektedir. Firma zorunlu deprem sigortası alanında sektörde öncü konumda olup pirim üretimi açısından 2008 yılında % 12 oranında artış göstermiştir. Dönem bir bütün olarak ele alındığında TFV ortalama düzeyi, ortalama endüstri düzeyinden % 1,5 oranında küçüktür ($0,997721 < 1,013712$).

2000 yılında özelleştirilen Güven Sigorta A.Ş.'nin özelleştirme öncesi ve sonrası TFV düzeyi (1,030418; 0,981068) dir. TFV değişim düzeyi özelleştirme sonrasında % 7,8 oranında kötüleşmiştir. Bu göstergeler, teknik etkinlik (1,020658;0,960171), teknolojik değişme (1,010607;1,039206) açısından ele alındığında, teknik etkinlik düzeyi % 2,6 kötüleşirken teknolojik değişme düzeyi % 6,6 oranında iyileşmiştir. Özelleştirme sonrası etkinlik düzeyindeki değişimin kaynakları incelendiğinde, özelleştirme sonrasında emek istihdamının hızlı bir şekilde azaldığı buna karşılık özellikle 2004 yılında firmanın finansal varlıklarında artış ortaya çıktığı görülmektedir. Ayrıca özelleştirme sonrasında firmanın fiziksel varlıklarında da bir azalma ortaya çıktığı görülmektedir. Dönem sonu bir bütün olarak ele alındığında TFV ortalama düzeyi, ortalama endüstri düzeyinden % 4 oranında daha küçüktür ($1,010097 < 1,013712$).

3.3.4.3. SE'ye Yönelik İçsellik Analizleri

SE'de yer alan özelleştirilmesi tamamlanmış beş firma (Ankara Sigorta, Başak Sigorta, Güneş Sigorta, Güven Sigorta ve Başak Emeklilik) bulunmaktadır. 1991 yılında Gan International'a özelleştirilen Güneş Sigorta'nın özelleştirme öncesi mali raporlarına ulaşılamadığından içsellik ve dışsallık analizlerinde bu firmaya yer verilmemiştir. Firmanın özelleştirme öncesinde Vakıfbank bünyesinde bağlı şirket olarak faaliyet göstermesi, mali raporların Vakıfbank bünyesinde toplulaştırılmasına neden olmuştur. Endüstride yer alan diğer dört firmaya ilişkin pozitif ve negatif içsellik sonuçları, aşağıdaki tabloda gösterilmiş olup her bir firmaya ilişkin içsellik hesaplamaları, kullanılan değişkenleriyle birlikte Ek 22, 23, 24 ve 25'de rapor edilmiştir:

Tablo 3.16.: Sigorta Endüstrisi Hesaplanmış Pozitif ve Negatif İçsellik Sonuçları

Yıllar	SİGORTA ENDÜSTRİSİ: POZİTİF VE NEGATİF İÇSELLİK							
	GÜVEN SİGORTA		ANKARA SİGORTA		BAŞAK SİGORTA		BAŞAK EMEKLİLİK	
	Pozitif İçsellik	Negatif İçsellik	Pozitif İçsellik	Negatif İçsellik	Pozitif İçsellik	Negatif İçsellik	Pozitif İçsellik	Negatif İçsellik
1996								
1997	362834	-316074	81976	-311448				
1998	12080	0	-150990	-892444				
1999	-764031	0	1479424	-1369225				
2000	-1079324	0	2382828	-2205335				
2001	-2353699	0	3821924	-3537237				
2002	-3219935	0	4297032	-3976955				
2003	-3524563	0	3883114	-3593868				
2004	-2334862	0	3463446	-3205460				
2005	-2613589	0	4082360	-3778273	784588	0	30268557	0
2006	-2041029	0	4521918	-4185089	774314	0	31676211	0
2007	-2699863	0	4698198	-4348239	871606	0	32221354	0
2008	-3024604	0	7078037	-6550808	1157342	0	34791992	0

Özelleştirme Tarihleri: Güven Sigorta: 2000, Ankara Sigorta: 2000, Başak Sigorta: 2006, Başak Emeklilik: 2006

Yukarıdaki tablo incelendiğinde 2000 yılında özelleştirilen Güven Sigorta'nın, 1997 ve 1998 yıllarında pozitif net içsellik 1999-2008 yılları arasında ise negatif net içsellik yarattığı görülmektedir. Net içsellik negatif değer almasının kaynakları incelendiğinde, 1997 yılı hariç özelleştirme öncesi yıllarda negatif net katma değer

yaratımı söz konusudur. Negatif katma değerın özelleştirme sonrası korunduğu varsayımından hareketle hesaplanan pozitif içselliklerin negatif değer alması nedeniyle net içsellikler topluma maliyet yüklemektedir. Ayrıca 1998 yılından itibaren Güven Sigorta'nın ticari faaliyetleri hariç vergi öncesi karı pozitif olduğundan bu değışken, pozitif içsellik hesaplamasında kullanılmıştır. Nitekim özelleştirme sonrası dönemde toplam - 22.891.467 TL negatif net içsel maliyet açığa çıkmıştır.

2000 yılında özelleştirilen Ankara Sigorta A.Ş.'nin pozitif ve negatif içsellikleri incelendiğinde 1997 ve 1998 yıllarında net içsellikğin negatif olduğun, 1999-2008 dönemine ilişkin yıllarda ise pozitif içsel maliyetinin olduğun görölmektedir. Özelleştirme sonrası net içsellik toplam 2.847.594 TL olarak hesaplanmıştır. Bu sonuçlara göre Ankara Sigorta, özelleştirmeden doğan net pozitif içsellik ile ülke ekonomisine artı değer yaratmaktadır.

2006 yılında özelleştirilen Başak Sigorta'nın içsellik sonuçları incelendiğinde 2005-2008 döneminde pozitif net içselliklerin olduğun görölmektedir. Özelleştirme sonrası dönemde toplam 2.803.262 TL pozitif içsellik yaratılarak ulusal ekonomiye katkı sağlanmıştır. Ayrıca özelleştirme öncesi dönemde görev zararının olmaması ve ticari faaliyetler hariç vergi öncesi kar elde edilmesi nedeniyle Başak sigortaya ilişkin negatif içsellik hesaplanmamıştır.

2006 yılında özelleştirilen Başak Emeklilik A.Ş.'nin içsellik sonuçları incelendiğinde, 2005-2008 döneminde pozitif net içselliklerin olduğun görölmektedir. Özelleştirme sonrası dönemde toplam 98.689.557 TL pozitif içsellik yaratılarak ulusal ekonomiye katkı sağlanmıştır. Ayrıca özelleştirme öncesi dönemde görev zararının olmaması ve ticari faaliyetler hariç vergi öncesi kar elde edilmesi nedeniyle Başak Emekliliğe ilişkin negatif içsellik hesaplanmamıştır.

3.3.4.4. SE'ye Yönelik Dışsallık Analizleri

SE'de yer alan ve özelleştirilmesinde yabancı sermayeli veya yabancı ortaklığı bulunan üç firmaya ait özelleştirmenin net dışsal maliyeti hesaplanmıştır. Güneş Sigorta

A.Ş.'ye ait % 30 kamu payının tamamı 01.07.1991 tarihinde 18.9 milyon \$'a Gan International'a (Fransa) blok satış yöntemiyle özelleştirilmiştir. Güneş Sigorta halen İMKB'de işlem görmekte olup 1999-2008 dönemi net sosyal maliyet tablosu aşağıdaki gibidir:

Tablo 3.17.: Güneş Sigorta A.Ş.'nin Hesaplanmış Pozitif ve Negatif Dışsallık Sonuçları

Yıllar	(1) Endüstri Toplam Faktör Verimliliği	(2) Net Dönem Karının Yatırıma Dönüşen Kısmı	(3) Net Dönem Karının Transfer Edilen Kısmı	(4)=(1*2+2 _(lib)) Pozitif Dışsallık	(5)=(1*3+3 _(lib)) Negatif Dışsallık	(6)=(4+5) Net Dışsallık
2003	1.08480140					
2004	0.99980278	2564663	6307219	5208325	-12808718	-7600393
2005	1.20539206	96376150	-8186827	217194454	18449932	235644386
2006	1.05897364	-6760480	7364097	-14278834	-15553736	-29832571
2007	0.92877182	8145354	-19378720	16075034	38244327	54319361
2008	0.95835725	36176370	-9265048	71850513	18401472	90251984

Yukarıdaki tabloya bağlı olarak Güneş Sigorta A.Ş.'nin, 2004 ve 2006 yıllarında negatif dışsal maliyetinin olduğu, 2005, 2007 ve 2008 yıllarında ise pozitif dışsallığın olduğu görülmüştür. 2004 ve 2008 yılları birlikte değerlendirildiğinde, Güneş Sigorta'nın 342.782.768 TL pozitif net dışsallık yaratarak ulusal ekonomiye ve sosyal refaha katkı sağladığı görülmektedir.

SE'de yer alan ve mülkiyeti yabancı sermayeli veya yabancı ortaklığı bulunan firmaya özelleştirilen diğer bir firma Başak Sigorta A.Ş. dir. Başak Sigorta A.Ş.'ye ait %56.67 kamu payının tamamı 16.05.2006 tarihinde 204.37 milyon \$'a Groupama International'a (Fransa) blok satış yöntemiyle özelleştirilmiştir. Başak Sigorta A.Ş.'nin 1999-2008 dönemi dışsallık tablosu aşağıdaki gibidir:

Tablo 3.18: Başak Sigorta A.Ş.'nin Hesaplanmış Pozitif ve Negatif Dışsallık Sonuçları

Yıllar	(1) Endüstri Toplam Faktör Verimliliği	(2) Net Dönem Karının Yatırıma Dönüşen Kısmı	(3) Net Dönem Karının Transfer Edilen Kısmı	(4)=(1*2+2 _(lib)) Pozitif Dışsallık	(5)=(1*3+3 _(lib)) Negatif Dışsallık	(6)=(4+5) Net Dışsallık
2006	1.058974					
2007	0.928772	1476593	-104138125	2914089	205518863	208432951
2008	0.958357	66791126	27981092	132655008	-55573730	77081278

Yukarıdaki tabloya bağlı olarak Başak Sigorta A.Ş.'nin, 2007 ve 2008 yıllarında pozitif dışsallık yarattığı görülmektedir. Özelleştirme sonrası dönem birlikte değerlendirildiğinde 285.514.229 TL pozitif dışsallık söz konusudur. Bu sonuca bağlı olarak Başak Sigorta A.Ş.'nin özelleştirilmesi uluslar arası kaynak aktarım mekanizmalarına bağlı olarak, ulusal ekonomiye belirli bir katkıda bulunarak sosyal faydayı arttırıcı sonuç doğurmaktadır.

SE'de yer alan ve özelleştirilmesinde yabancı sermayeli veya yabancı ortaklığı bulunan diğer bir firma ise Başak Emeklilik A.Ş. dir. Başak Emeklilik A.Ş.'ye ait % 41 kamu payının tamamı 16.05.2006 tarihinde 63,6 milyon \$'a Groupama International'a (Fransa) blok satış yöntemiyle özelleştirilmiştir. Başak Emeklilik A.Ş.'nin 1999-2008 dönemi dışsallık hesaplamaları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 3.19: Başak Emeklilik A.Ş.'nin Hesaplanmış Pozitif ve Negatif Dışsallık Sonuçları

Yıllar	(1) Endüstri Toplam Faktör Verimliliği	(2) Net Dönem Karının Yatırıma Dönüşen Kısmı	(3) Net Dönem Karının Transfer Edilen Kısmı	(4)=(1*2+2 _(lib)) Pozitif Dışsallık	(5)=(1*3+3 _(lib)) Negatif Dışsallık	(6)=(4+5) Net Dışsallık
2006	1.058974					
2007	0.928772	157269	27710271	310374	-54686825	-54376451
2008	0.958357	2122937	51994049	4216402	-103266278	-99049876

Yukarıdaki tabloya bağlı olarak Başak Emeklilik A.Ş.'nin 2007 ve 2008 yıllarında negatif dışsal maliyetinin olduğu görülmüştür. Özelleştirme sonrası dönem birlikte değerlendirildiğinde -153.426.327 TL negatif dışsallık yarattığı görülmektedir. Bu sonuca bağlı olarak Başak Emeklilik A.Ş.'nin özelleştirilmesi, uluslar arası kaynak aktarım mekanizmalarına bağlı olarak ulusal ekonomiye belirli bir maliyet yükleyerek sosyal faydayı azaltıcı sonuç doğurmaktadır.

3.3.4.5. SE'de Ölçülebilir NSF

SE'ne ilişkin pozitif içsellik/dışsallık ve negatif içsellik/dışsallık toplulaştırılarak özelleştirmenin net sosyal fayda-alternatif maliyeti hesaplanmıştır. Dışsallık hesaplamasında yabancı firmalara yapılan özelleştirmeler dikkate alındığından, net sosyal fayda-alternatif maliyetin hesaplanmasında da yabancı firmalara yapılan özelleştirmelerin söz konusu olduğu firmalar örnekleme referans alınmıştır.

Aşağıda 2006 yılında özelleştirilen Başak Sigorta A.Ş.'nin özelleştirme sonrası net sosyal fayda-alternatif maliyeti hesaplanmıştır:

Tablo 3.20.: Başak Sigorta A.Ş.'nin. Net Sosyal Fayda-Alternatif Maliyeti

Yıllar	TFV	Pozitif Dışsallık	Negatif Dışsallık	Pozitif İçsellik	Negatif İçsellik	Pozitif (içsellik + dışsallık)	Negatif (içsellik + dışsallık)	Net Sosyal Fayda-Alternatif Maliyet
2005	1.15962			784588	0			
2006	0.96074			774314	0			
2007	0.93245	2914089	205518863	871606	0	3785694	205518863	209304557
2008	0.98891	132655008	-55573730	1157342	0	133812350	-55573730	78238620

Başak Sigorta A.Ş.'nin net sosyal maliyet sonuçlarına göre özelleştirme sonrasında net refaha katkısının pozitif olduğu görülmektedir. Başak Sigorta A.Ş.'nin özelleştirilmesi sonucunda 2007- 2008 yıllarında toplam 287.543.177 TL pozitif net sosyal fayda sağlanarak ekonomik değer yaratılmıştır.

Aşağıda 2006 yılında özelleştirilen Başak Emeklilik A.Ş.'nin özelleştirme sonrası net sosyal maliyeti hesaplanmıştır:

Tablo 3.21.: Başak Emeklilik A.Ş.'nin. Net Sosyal Fayda-Alternatif Maliyeti

Yıl	TFV	Pozitif Dışsallık	Negatif Dışsallık	Pozitif İçsellik	Negatif İçsellik	Pozitif (içsellik + dışsallık)	Negatif (içsellik + dışsallık)	Net sosyal Fayda-Alternatif Maliyet
2005	1.15962			30268557	0			
2006	0.96074			31676211	0			
2007	0.93245	310374	-54686825	32221354	0	32531728	-54686825	-22155096
2008	0.98891	4216402	-103266278	34791992	0	39008394	-103266278	-64257884

Başak Emeklilik A.Ş.'nin net sosyal maliyet sonuçlarına göre özelleştirme sonrasında net refaha katkısının negatif olduğu görülmektedir. Başak Emeklilik A.Ş.'nin özelleştirilmesi sonucunda 2007- 2008 yıllarında toplam -86.412.980 TL negatif net sosyal fayda sağlanarak ekonomik kayıp ortaya çıkmıştır.

3.4. NET SOSYAL FAYDANIN/ALTERNATİF MALİYETİN BELİRLEYİCİLERİNE YÖNELİK ANALİTİK BULGULAR: ÖLÇÜLEBİLİR REFAH KAYBI VEYA KAZANCI

Çalışmanın yöntem kısmında belirtildiği şekilde aşağıda net sosyal fayda-alternatif maliyet (NSF) tarafımızdan hesaplanmakta ve NSF'nin belirleyenlerine yönelik endüstri temelli modelin (Panel-SUR yöntemi) analitik bulguları incelenmektedir. Burada NSF'nin açıklanmasına yönelik mikro ve makro değişkenler belirlenerek kurgu ile paralel tahminler elde edilmekte ve özelleştirmenin sonuçları politika önermesi geliştirilecek şekilde yorumlanmaktadır.

3.4.1. ÇE’de Özelleştirme Odaklı Analitik Bulgular

Çimento endüstrisinde yer alan 16 firmaya ilişkin net sosyal fayda-alternatif maliyetin belirleyenleri tarafımızdan kurulan, yapısal ve kontrol değişkenlerini içeren modeller aracılığıyla aşağıda analiz edilmektedir.

Analize konu olan daraltılmış ekonometrik model notasyonları itibarıyla hatırlandığında yapısal ve kontrol değişkenler şu şekildedir:

$$NSF_{CEij} = \beta_{0ij}, \beta_1 TFV_{ij}, \beta_2 DxTFV_{ij}, \beta_3 \dot{B}_{ij} \dots \beta_m FGG_{ij} + Ut_{ij}$$

Burada yapısal modelde yer alan açıklanan değişken NSF ve açıklayıcı değişkenler değerlendirildiğinde, TFV, endüstrinin ortalama faktör verimliliğini ifade etmekte olup Bilanço Temelli Kök-Kara yaklaşımının temel varsayımlarında da belirtildiği üzere temel ağırlık parametresidir. Yine modelde yer alan diğer değişken DxTFV ise kukla değişken ile TFV’nin çarpımından oluşan özelleştirme sonrasındaki eğilimi ifade eden etkileşim (interaktif) değişkenini göstermektedir. Kukla değişken özelleştirme öncesi 0 ve özelleştirme sonrası 1 olacak şekilde modelde kullanılmaktadır. Bu değişken, özelleştirme sonrasında TFV’deki değişimin NSF üzerindeki etkisini ifade etmektedir. Kurulan temel ve türev hipotezlere bağlı olarak, yapısal denklemdeki katsayıların işareti üzerinden özelleştirme politikalarının başarısı değerlendirilmiş; dolayısıyla özelleştirmenin gerekliliği veya gereksizliği kanaatini destekleyen hipotezler test edilmiştir.

Modelde yer alan ülkeye özgü makro açıklayıcı değişkenler, kontrol/proxy değişkenler olduğu için yöntem kısmında belirtildiği şekilde yorumlanmıştır. Çimento Endüstrisi, firma düzeyinde ele alınıp, NSF’nin belirleyenleri aşağıdaki tablolarda (Tablo 3.22a,...,h) yer alan tahminler (ekonometriki ve istatistiki karar kriterlerine bağlı olarak) aracılığıyla analiz edilmiştir.

Tablo 3.22(a): ÇE’de NSF Belirleyenleri

Değişken Firma Öz.Tar.	Tanımlayıcı Test İstatistikleri	Yapısal Değişkenler		Kontrol Değişkenler					Hipotez testi H0: Özelleştirme Yapılmalı H1: Özelleştirme Yapılmamalı
		TFV	DxTFV	Sabit	İB	BA	DBSO	FGG	
Afyon Çimento (1989)	Katsayı (se*)	36.22362 (-16.34625)	-15.40112 (-16.64628)	24.79407 (-11.53066)	-0.0000502 (-9.09E-06)		0.3349523 (-0.1832152)		H0 RED
	Z değeri	2.22	-0.93	2.15	-5.52		1.83		
	Güven aralığı	4.185566	-48.02723	2.194385	-0.000068		-0.0241429		
		68.26168	17.22499	47.39376	-0.0000324		0.6940475		
	R2	0.5518		0.6662					
Breusch-Pagan**	5.566(0.0183) değişen varyans vardır, tahmincilere güvenilmez								
Ankara Çimento (1989)	Katsayı	34.93365 (-15.76414)	-14.85267 (-16.05348)	23.91112 (-11.12004)	-0.0000484 (-8.77E-06)		0.3230242 (-0.1766907)		H0 RED
	Z değeri	2.22	-0.93	2.15	-5.52		1.83		
	Güven aralığı	4.036512	-46.31692	2.116241	-0.0000656		-0.0232832		
		65.83079	16.61158	45.706	-0.0000312		0.6693315		
	R2	0.5518		0.6662					
Breusch-Pagan	5.566(0.0183) değişen varyans vardır, tahmincilere güvenilmez								

* Parantez içindeki değerler standart hatayı ifade etmektedir. Hata payı %5 olarak alınmıştır,

** Breusch Pagan değişen varyans testi %5 anlamlılık düzeyinde, H₀: Değişen varyans yoktur, H₁: değişen varyans vardır. Bundan sonraki tablolar aynı kriterlerle değerlendirilecektir.

Tablo 3.22(b): ÇE’de NSF Belirleyenleri(Devam)

Değişken Firma Öz.Tar.	Tanımlayıcı Test İstatistikleri	Yapısal Değişkenler		Kontrol Değişkenler					Hipotez testi H0: Özelleştirme Yapılmalı H1: Özelleştirme Yapılmamalı
		TFV	DxTFV	Sabit	İB	BA	DBSO	FGG	
Balıkesir Çimento (1989)	Katsayı	47.11755 (-21.26223)	-20.03287 (-21.6525)	32.25067 (-14.99841)	-0.0000653 (-0.0000118)		0.4356862 (-0.2383155)		H0 RED
	Z değeri	2.22	-0.93	2.15	-5.52		1.83		
	Güven aralığı	5.444338	62.47099	2.85433	-0.0000884		0.0314037		
		88.79077	22.40525	61.64701	-0.0000421		0.902776		
	R2	0.5518		0.6662					
Breusch-Pagan	5.566(0.0183) değişen varyans vardır, tahmincilere güvenilmez								
Söke Çimento (1989)	Katsayı	26.11262 (-11.78356)	-11.10225 (-11.99985)	17.6784 (-8.298492)	-0.0000362 (-6.55E-06)		0.241458 (-0.1320749)		H0 RED
	Z değeri	2.22	-0.93	2.15	-5.52		1.83		
	Güven aralığı	3.017261	-34.62152	1.581873	-0.000049		-0.017404		
		49.20799	12.41702	34.16487	-0.0000233		0.5003199		
	R2	0.5518		0.6662					
Breusch-Pagan	5.566(0.0183) değişen varyans vardır, tahmincilere güvenilmez								

Tablo 3.22(c): ÇE’de NSF Belirleyenleri(Devam)

Değişken Firma Öz.Tar.	Tanımlayıcı Test İstatistikleri	Yapısal Değişkenler		Kontrol Değişkenler					Hipotez testi H0: Özelleştirme Yapılmalı H1: Özelleştirme Yapılmamalı
		TFV	DxTFV	Sabit	İB	BA	DBSO	FGG	
Pınarhisar Çimento (1989)	Katsayı	75.87723 (-34.24031)	-32.26057 (-34.86878)	51.93587 -24.15316	-0.0001051 (-0.000019)		0.7016209 (-0.3837789)		H0 RED
	Z değeri	2.22	-0.93	2.15	-5.52		1.83		
	Güven aralığı	8.76746 142.987	-100.6021 36.08099	4.596554 99.27519	-0.0001424 -0.0000678		-0.050572 1.453814		
	R2	0.5518		0.6662					
	Breusch-Pagan	5.566(0.0183) değişen varyans vardır, tahmincilere güvenilmez							
Aşkale Çimento (1993)	Katsayı	41.79562 (-12.37446)	-17.48643 (-13.03172)	25.46756 (-10.61403)	-0.000062 (-8.42E-06)		0.4959654 (-0.1686494)		H0 RED
	Z değeri	3.38	-1.34	2.4	-7.37		2.94		
	Güven aralığı	17.54213 66.04911	-43.02813 8.055262	4.66444 46.27069	-0.0000785 -0.0000455		0.1654187 0.8265121		
	R2	0.6582		0.7865					
	Breusch-Pagan	3.841(0.0500) değişen varyans yoktur, tahmincilere güvenilebilir							

Tablo 3.22(d): ÇE’de NSF Belirleyenleri(Devam)

Değişken Firma Öz.Tar.	Tanımlayıcı Test İstatistikleri	Yapısal Değişkenler		Kontrol Değişkenler					Hipotez testi H0: Özelleştirme Yapılmalı H1: Özelleştirme Yapılmamalı
		TFV	DxTFV	Sabit	İB	BA	DBSO	FGG	
Bartın Çimento (1993)	Katsayı	15.99849 (-6.52863)	-6.765362 (-6.683802)	8.937504 (-3.86118)	-0.0000224 (-3.04E-06)		0.1852054 (-0.0615681)		H0 RED
	Z değeri	2.45	-1.01	2.31	-7.38		3.01		
	Güven aralığı	3.20261 28.79437	-19.86537 6.334649	1.36973 16.50528	-0.0000284 -0.0000165		0.0645341 0.3058766		
	R2	0.6374		0.7857					
	Breusch-Pagan	3.786(0.0517) değişen varyans yoktur, tahmincilere güvenilebilir							
Çorum Çimento (1992)	Katsayı	21.3037 (-8.935861)	-9.092527 (-9.137075)	12.6263 (-5.511817)	-0.00003 (-4.34E-06)		0.2340425 (-0.0878165)		H0 RED
	Z değeri	2.38	-1	2.29	-6.92		2.67		
	Güven aralığı	3.78973638.8 1767	-27.00086 8.815811	1.823332 23.42926	-0.0000385 -0.0000215		0.0619253 0.4061597		
	R2	0.6136		0.7604					
	Breusch-Pagan	4.242(0.0394) değişen varyans vardır, tahmincilere güvenilmez							

Tablo 3.22(e): ÇE’de NSF Belirleyenleri(Devam)

Değişken Firma Öz.Tar.	Tanımlayıcı Test İstatistikleri	Yapısal Değişkenler		Kontrol Değişkenler					Hipotez testi H0: Özelleştirme Yapılmalı H1: Özelleştirme Yapılmamalı
		TFV	DxTFV	Sabit	İB	BA	DBSO	FGG	
Denizli Çimento (1992)	Katsayı	23.72565 (-9.951748)	-10.12622 (-10.17584)	14.06174 (-6.138437)	-0.0000334 (-4.83E-06)		0.26065 (-0.0978001)		H0 RED
	Z değeri	2.38	-1	2.29	-6.92		2.67		
	Güven aralığı	4.220578 43.23071	-30.0705 9.818051	2.03062 26.09285	-0.0000429 -0.000024		0.0689653 0.4523347		
	R2	0.6136		0.7604					
	Breusch-Pagan	4.242(0.0394) değişen varyans vardır, tahmincilere güvenilmez							
Gaziantep Çimento (1992)	Katsayı	20.34931 (-8.53554)	-8.685187 (-8.72774)	12.06065 (-5.264891)	-0.0000287 (-4.15E-06)		0.2235575 (-0.0838824)		H0 RED
	Z değeri	2.38	-1	2.29	-6.92		2.67		
	Güven aralığı	3.619959 37.07866	-25.79124 8.420868	1.741648 22.37964	-0.0000368 -0.0000205		0.059151 0.387964		
	R2	0.6136		0.7604					
	Breusch-Pagan	4.242(0.0394) değişen varyans vardır, tahmincilere güvenilmez							

Tablo 3.22(f): ÇE’de NSF Belirleyenleri(Devam)

Değişken Firma Öz.Tar.	Tanımlayıcı Test İstatistikleri	Yapısal Değişkenler		Kontrol Değişkenler					Hipotez testi H0: Özelleştirme Yapılmalı H1: Özelleştirme Yapılmamalı
		TFV	DxTFV	Sabit	İB	BA	DBSO	FGG	
İskenderun Çimento (1992)	Katsayı	19.27735 (-8.085904)	-8.227668 (-8.267979)	11.42531 (-4.987547)	-0.0000272 (-3.93E-06)		0.211781 (-0.0794636)		H0 RED
	Z değeri	2.38	-1	2.29	-6.92		2.67		
	Güven aralığı	3.429266 35.12543	-24.43261 7.977273	1.6499 21.20073	-0.0000349 -0.0000195		0.0560351 0.3675268		
	R2	0.6136		0.7604					
	Breusch-Pagan	4.242(0.0394) değişen varyans vardır, tahmincilere güvenilmez							
Sivas Çimento (1992)	Katsayı	-6.088748 (-2.553932)	2.598708 (-2.61144)	-3.608684 (-1.575316)	8.58E-06 (-1.24E-06)		-0.066891 (-0.0250986)		H0 KABUL
	Z değeri	-2.38	1	-2.29	6.92		-2.67		
	Güven aralığı	-11.09436 -1.083133	-2.519621 7.717037	-6.696247 -0.5211209	6.15E-06 0.000011		-0.1160833 -0.0176987		
	R2	0.6136		0.7604					
	Breusch-Pagan	4.242(0.0394) değişen varyans vardır, tahmincilere güvenilmez							

Tablo 3.22(g): ÇE’de NSF Belirleyenleri(Devam)

Değişken Firma Öz.Tar.	Tanımlayıcı Test İstatistikleri	Yapısal Değişkenler		Kontrol Değişkenler					Hipotez testi H0: Özelleştirme Yapılmalı H1: Özelleştirme Yapılmamalı	
		TFV	DxTFV	Sabit	İB	BA	DBSO	FGG		
Trabzon Çimento (1992)	Katsayı	13.39608 (-5.618998)	-5.717512 (-5.745525)	7.939597 (-3.46591)	-0.0000189 (-2.73E-06)		0.1471693 (-0.0552203)		H0 RED	
	Z değeri	2.38	-1	2.29	-6.92		2.67			
	Güven aralığı	2.383041 24.40911	16.97853 -5.543509	1.146537 14.73266	-0.0000242 -0.0000135		0.0389395 0.2553991			
	R2	0.6136		0.7604						
	Breusch-Pagan	4.242(0.0394) değişen varyans vardır, tahmincilere güvenilmez								
Elazığ – Altınova Çimento (1996)	Katsayı	0.5296864 (-1.07848)	-1.119274 (-1.186085)	8.33479 (-2.889232)	-4.42E-06 (-2.00E-06)	0.0000172 (-6.92E-06)		-21.32448 (-7.930168)	H0 RED	
	Z değeri	0.49	-0.94	2.88	-2.21	2.49		-2.69		
	Güven aralığı	-1.584095 2.643468	-3.443958 1.205409	2.671999 13.99758	-8.34E-06 -5.07E-07	3.69E-06 0.0000308		-36.86732 -5.781633		
	R2	0.1543		0.4815						
	Breusch-Pagan	3.897(0.0484) değişen varyans vardır, tahmincilere güvenilmez								

Tablo 3.22(h): ÇE’de NSF Belirleyenleri(Devam)

Değişken Firma Öz.Tar.	Tanımlayıcı Test İstatistikleri	Yapısal Değişkenler		Kontrol Değişkenler					Hipotez testi H0: Özelleştirme Yapılmalı H1: Özelleştirme Yapılmamalı
		TFV	DxTFV	Sabit	İB	BA	DBSO	FGG	
Kars Çimento (1996)	Katsayı	2.048603 (-0.443463)	-0.9938243 (-0.4889509)	1.511516 (-0.6621967)	-2.74E-06 (-5.65E-07)		0.0184367 (-0.0099941)		H0 RED
	Z değeri	4.62	-2.03	2.28	-4.85		1.84		
	Güven aralığı	1.17943 2.917775	-1.95215 -0.035498	0.2136345 2.809398	-3.85E-06 -1.63E-06		-0.0011515 0.0380248		
	R2	0.7281		0.6752					
	Breusch-Pagan	3.370(0.0664) değişen varyans yoktur, tahmincilere güvenilebilir							
Lalapaşa Çimento (1996)	Katsayı	-36.21879 -8.461762	14.43993 -9.341728	-18.23303 -8.867184	0.0000503 -7.55E-06		-0.5296877 -0.134062		H0 KABUL
	Z değeri	-4.28	1.55	-2.06	6.66		-3.95		
	Güven aralığı	-52.80354 -19.63404	-3.869519 32.74938	-35.61239 -0.8536686	0.0000355 0.0000651		-0.7924444 -0.266931		
	R2	0.72289		0.8039					
	Breusch-Pagan	3.144(0.0762) değişen varyans yoktur, tahmincilere güvenilebilir							

Yukarıdaki tablo 3.22(a)'da yer alan ve 1989 yılında özelleştirilen Afyon Çimento A.Ş.'ye ilişkin yapısal model ve makro model değerlendirildiğinde, TFV'nin katsayısı pozitif olup, özelleştirme sonrası eğimi yansıtan etkileşim değişkeninin (DxTFV) katsayı işareti ise negatiftir.

Yapısal denklemde yer alan TFV'nin katsayı işaretinin pozitif olması H_0 hipotezinin reddi için yeterli görülmele birlikte bu karar kriteri araştırma dönemini içerecek şekilde yorumlandığında şu temel husus dikkat çekmektedir. Firmaya ilişkin veri tabanı ağırlıklı olarak özelleştirme sonrası döneme aittir. Dolayısıyla kurgudaki özelleştirme öncesi ağırlığı yansıtmamaktadır. Nitekim etkileşim(interaktif) parametresinin işaretinin negatif olması da önemli sayılabilir. Burada, özelleştirme sonrasında verimlilikte azalma eğilimi görülmektedir. Bu eğilime yönelik güven anlamlı olsaydı özelleştirmenin yapılmaması yönlü hipotez desteklenmiş olacaktı. Yapısal parametreler çerçevesinde ortaya konulan sonuç, özelleştirmenin temel ekonomik motivasyonlarından biri olan verimlilik artırma gerekçesiyle çelişen bir sonuçtur. Etkileşim parametresinin istatistiki olarak anlamsız oluşu, dönem içi değişen varyans (Breusch-Pagan) sorununun aşılammış olması, özelleştirmenin gereklilik ya da gereksizliğine ilişkin karar sürecini etkilemektedir. Dolayısıyla yapısal parametrelere bağlı tahminçiler, karar kriterleri çerçevesinde, şüphe ile karşılanmalı ve sonuç ihtiyatla yorumlanılmalıdır denebilir.

Afyon Çimento benzeri olan ve aynı kategoride ele alınması gereken Ankara, Balıkesir, Söke ve Pınarhisar Çimento firmaları 1989 yılında özelleştirilmiş olup, yukarıdaki analitik bulgularla bir paralellik göstermektedir. Nitekim bu firmalar Afyon Çimento ile birlikte mülkiyeti yabancı sermayeli firmaya devredilmiştir. Bu bağlamda temel hipotez bu bölümün önceki kısımlarında yer alan Bilanço Temelli Kök-Kara yaklaşımının sonuçları üzerinden test edilmekte; NSF'nin belirleyenlerine yönelik uygulama sonuçları yukarıdaki nedenlerle güvenilir bulunmamaktadır.

1993 yılında özelleştirilen Aşkale ve Bartın Çimento A.Ş'nin yapısal ve makro model sonuçları değerlendirildiğinde yapısal denklemde yer alan TFV'nin işareti pozitif (anlamlı), eğim değişkeninin işareti ise negatiftir (anlamsız). Modelin geçerlilik kriteri

Bureucsh-Pagan'a göre, değişen varyans giderilmiştir. Dolayısıyla bir bütün olarak model kabul edilebilir. Buna göre özelleştirme yönlü H_0 hipotezi reddedilmekte ve kontrol değişkenlerin etkisi yorumlanabilir bulunmaktadır.

Aşkale ve Bartın Çimentoya ait kontrol değişkenlerin yer aldığı makro model sonuçları değerlendirildiğinde İB değişkenin katsayısı negatif olup beklentiyle uyumludur. Firma düzeyin de izlenen bu nisbi uyumluluklar ülke ekonomisine yönelik bir eğilimi yansıtmaktadır denebilir. İç borç stokundaki artışın faiz oranları üzerinden firmanın yatırım ve üretimini olumsuz etkilediği söylenebilir. DBSO'nun katsayısının işareti pozitif olup beklentilere uygun değildir. Katsayı işaretinin istatistiksel olarak anlamlığı nedeniyle kamu borç yükünün mikro ekonomik etkileri irdelenmiştir. Literatürde dış borç yükünün net sosyal fayda-alternatif maliyete etkisinin her zaman negatif olmayacağı bazı durumlarda pozitif olabileceği teorik olarak belirtilmektedir(Dalton, 1947, 251-264). Marjinal analiz metoduna göre teorik olarak dışarıdan veya içerden borç alınıp kamu sektöründe kullanılması sonucu ekonomide hasıl olan marjinal sosyal fayda, alternatif maliyetten yüksekse, kamu sektöründe borçlanma ve bu kaynakların kamu sektöründe kullanılması net sosyal fayda üzerinde pozitif katkı yaratacaktır(Arsan, Yayın Tarihi Belirtilmemiş; 166) ki bu durumda katsayı işaretinin pozitif oluşu, koşullu olarak kabul edilebilir. Bu bağlamda, Aşkale Çimentonun TFV skorlarının yüksekliği DBSO'nun NSF üzerindeki etkisini pozitif olmasına neden olmaktadır şeklinde yorumlanmıştır. Yapısal ve makro modellerde yer alan değişkenlerin katsayı ve işareti birlikte değerlendirildiğinde Aşkale Çimento firmasının özelleştirilmesi yönlü hipotez reddedilip firmanın özelleştirilmemesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

1992 yılında yerli firmalara özelleştirilen Çorum, Denizli, Gaziantep, İskenderun ve Trabzon Çimento A.Ş. firmalarına ilişkin Tablo 3.22 (d,e,f,g)'de yer alan göstergelere göre H_0 hipotezleri reddedilmektedir. Ancak burada hem eğitim değişkeni hem de modelin bütününe ilişkin Bureusch-Pagan istatistiği anlamsız olduğu için modelden elde edilen tahminlerin yorumlanılmasından yukarıda belirtilen nedenlerle kaçınılmıştır.

1996 yılında yerli firmalara özelleştirilen Elazığ-Altınova ve Kars Çimento A.Ş. firmalarına ilişkin yapısal parametreler değerlendirildiğinde Elazığ-Altınova Çimento'nun hem TFV hem de interaktif eğim değişkeni istatistiksel olarak anlamsızdır. Dolayısıyla hipotez testi açısından karar süreci olumsuz etkilenmektedir. Breusch-Pagan istatistiği ile de modelin güvenilir olmadığı görülmektedir. Kars Çimento'nun analiz sonuçları değerlendirildiğinde model bir bütün olarak anlamlı görülmektedir. Dolayısıyla özelleştirme hipotezi reddedilmektedir. Buna göre kontrol değişkenleri yorumlandığında, İB değişkeninin katsayı işareti beklentiyle uyumlu, DBSO'nun katsayısının işaretinin ise beklentilerle uyumsuzdur.

Araştırmanın amaç fonksiyonu açısından Sivas ve Lalapaşa Çimento A.Ş. işletmelerinin yapısal parametreleri istatistiki olarak anlamlıdır. Model bir bütün olarak değerlendirildiğinde H_0 hipotezi kabul edilmektedir. Dolayısıyla özelleştirmenin gerekliliği hipotezi doğrulanmaktadır. Ayrıca kontrol değişkenleri açısından hem İB hem de DBSO değişkenleri NSF üzerinde olumsuz etki yaratmaktadır. Sivas ve Lalapaşa Çimento'nun özelleştirilmesi yönündeki değerlendirmenin kaynağı Bilanço Temelli Kök-Kara yaklaşımıyla ilişkilendirilerek irdelendiğinde yönetim etkisizliği dikkat çekmektedir. Nitekim, firmaların özelleştirme öncesi dönemde ticari faaliyet dışı net dönem zararının söz konusu olduğu ve bu değişken üzerinden hesaplanan negatif içsellik büyüklüğünün katma değer yaratımını referans alan pozitif içsellik büyüklüğünü aştığı ($NI > PI$) yani net içsellik negatif olduğu görülmektedir. Dolayısıyla her iki analitik yaklaşımla elde edilen sonuçlarının birbirini desteklediği söylenebilir.

Çimento endüstrisine ilişkin NSF belirleyicilerine yönelik kurulan model sonuçları bir bütün olarak değerlendirildiğinde Sivas Çimento ve Lalapaşa Çimento firmalarının özelleştirme uygulamaları doğrulanabilir nitelikte iken Kars Çimento'nun özelleştirilmesinin yanlış olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Diğer çimento işletmelerinin model sonuçları(tahminciler) özellikle özelleştirme öncesi veri tabanının yetersizliğinden dolayı güvenilir bulunmuştur. Endüstride yaralan firmanın özelleştirilmeleri, makro değişkenlerin işaret ve büyüklüklerinden de anlaşılacağı üzere borçların finansmanına yönelik politika aracı olarak kullanılmış olduğu ihtimalini desteklemektedir. NSF'nin

belirleyicilerine yönelik olarak İB, ve DBSO değişkenlerinin etkili olduğu görölmektedir. İB meydana gelecek artışların firma üzerinden reel ekonomiye etkisi, faiz mekanizmasıyla ortaya çıkmaktadır. İktisat teorisi bağlamında, borçlanmanın artması faiz oranlarının yükselmesine, firmaların kredibilite maliyetlerinin artmasına neden olmaktadır. Maliyet artışlarının firma performansı üzerindeki olumsuz etkilerine bağlı olarak da kaynak kullanım etkinsizliği ve net sosyal kayıp ortaya çıkmaktadır. DBSO ise dış borçların ödenebilirliğinin bir göstergesi olup bu oranın azalması dış borçların ödenebilirliğini aksi ise dış borçların ödemesinde yaşanacak güçlükleri ifade etmektedir. Ayrıca DBSO'nin azalması faiz ve kur baskısını azaltacağından firmalar üzerinde olumlu etki yaratması beklenmektedir. Nitekim modelde yer alan söz konusu değişkenin pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu yabancı sermayeli firmaya özelleştirilmesinden kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte, yabancı sermaye girişinin yüksek olduğu sektör/firmalarda DBSO'nındaki artışın faiz baskısı yaratma etkisi azalabilecek ya da olmayabilecektir.

Özetle, yukarıdaki analitik bulgular Bilanço Temelli Kök-Kara yaklaşımının sonuçları ile birlikte değerlendirildiğinde her iki yaklaşım genelde birbirini destekler niteliktedir.

3.4.2. PE'de Özelleştirme Odaklı Analitik Bulgular

PE endüstrisinde yer alan üç firmaya ilişkin NSF'nin belirleyenlerine ilişkin kurulan, yapısal ve kontrol değişkenleri içeren model sonuçları aşağıda tablo 3.23 (a ve b)'de gösterilmiştir:

Tablo 3.23(a): PE’de NSF’nin Belirleyenleri

Değişken Firma Öz. Tar.	Tanımlayıcı Test İstatistikleri	Yapısal Değişkenler		Kontrol Değişkenler					Hipotez testi H0: Özelleştirme Yapılmalı H1: Özelleştirme Yapılmamalı
		TFV	DxTFV	Sabit	İB	BA	DBSO	FGG	
POAŞ (2000)	Katsayı	1877.374 (-321.789)	-595.914 (-340.138)	-490.266 (-423.236)		-0.00621 (-0.00118)		6120.002 (-1684.31)	H0 RED
	Z değeri	5.83	-1.75	-1.16		-5.27		3.63	
	Güven aralığı	1246.68 2508.068	-1262.572 70.7452	-11319.8 339.2618		-0.00851 -0.0039		2818.812 9421.192	
	R2	0.943		0.7839					
	Breusch-Pagan	0.742(0.3890) değişen varyans yoktur, tahmincilere güvenilebilir							
TÜPRAŞ (2006)	Katsayı	2432.154 (-284.422)	1014.863 (-480.229)	6187.729 (-1369.52)	-0.0034942 (-0.0010556)		-37.6234 (-8.30332)	5432.769 (-2691.79)	H0 RED
	Z değeri	8.55	2.11	4.52	-3.31		-4.53	2.02	
	Güven aralığı	1874.697 2989.611	73.63024 1956.095	3503.522 8871.936	-0.0055631 -0.0014253		-53.8976 -21.3492	156.9531 10708.59	
	R2	0.9398		0.8082					
	Breusch-Pagan	2.521(0.1124) değişen varyans yoktur, tahmincilere güvenilebilir							

Tablo 3.23(b): PE’de NSF’nin Belirleyenleri(Devam)

Değişken Firma Öz. Tarihi	Tanımlayıcı Test İstatistikleri	Yapısal Değişkenler		Kontrol Değişkenler					Hipotez testi H0: Özelleştirme Yapılmalı H1: Özelleştirme Yapılmamalı
		TFV	DxTFV	Sabit	İB	BA	DBSO	FGG	
PETKİM (2008)	Katsayı	-26.2827 (77.37629)	158.1837 -221.519	-2520.754 -485.364	0.003981 -0.0009247	0.011132 -0.00297	0.0108004 (0.0028832)	3217.587 -901.198	H0 KABUL
	Z değeri	-0.34	0.71	-5.19	4.31	3.75	3.75	3.57	
	Güven aralığı	-177.9374 125.372	-275.9848 592.3521	-3472.05 -1569.459	0.0021686 0.0057934	0.005311 0.0169532	0.0051495 0.0164514	1451.271 4983.903	
	R2	0.0844		0.7952					
	Breusch-Pagan	1.411(0.2348) değişen varyans yoktur, tahmincilere güvenilebilir							

Yukarıdaki tablo 3.23a'da yer alan ve 2000 yılında yerli firmalara özelleştirilen POAŞ'a ilişkin NSF'nin belirleyenlerine yönelik yapısal ve makro model analiz edildiğinde TFV değişkeninin işareti pozitif olup H_0 hipotezi reddedilmektedir. Bu sonuç eğim değişkeni ile değerlendirildiğinde veri tabanının yetersizliğine bağlı olarak değişken, % 10 düzeyinde anlamlı kabul edilebilir. Ayrıca değişen varyans sorununun olmadığı ve modelin bir bütün olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar çerçevesinde kontrol değişkenler irdelendiğinde ise BA ve FGG sonuçları beklentilerle uyumlu olarak H_0 hipotezinin reddine katkı sağlamaktadır. Bu durum özelleştirmeden sağlanan kaynağın bütçe açıklarına yönelik kullanıldığı izlenimini güçlendirmektedir. FGG'nin işaretinin pozitif olması fon akımının 2003-2006 döneminde dünya konjonktürünün bir uzantısı olarak gelişen piyasalar yönlü olduğu bilinmektedir.

2006 yılında yerli firmalara özelleştirilen TÜPRAŞ'ın yapısal ve makro model sonuçları şu şekilde yorumlanabilir: TFV değişkeninin katsayısı pozitif olup H_0 hipotezinin reddedildiğini göstermektedir. Modelin bir bütün olarak Breusch-Pagan kriterine bağlı olarak anlamlı olduğu dikkate alınırsa $D \times TFV$ işaretinin pozitif olması, özelleştirmenin verimlilik artışı yönlü ekonomik motivasyon gerekliliği ile uyumlu bir sonuç olarak yorumlanabilir. Ancak H_0 hipotezi de reddedildiğine göre bu durum bir çelişki yaratmaktadır. Çelişkinin nedeni özelleştirme sonrası veri aralığının oldukça dar olmasıyla açıklanabilir. Modelde, FGG değişkeni sınıdığında model içerisindeki etkisi Türkiye'nin 2003-2006 dönemi ülke lehine fon akımı ile açıklanabilir.

Tablo 3.23b'de yer alan ve 2008 yılında yabancı sermayeli firmaya özelleştirilen PETKİM'in tahmincileri, modelin bütününe yönelik güvenilirlik ölçütü olan Breusch-Pagan göre güvenilir bulunmuştur. Yapısal değişkenlerin işaretlerine bağlı olarak H_0 hipotezi kabul edilmekle birlikte, parametrelerinin standart hatalarının büyüklüğü özelleştirmenin yapılmasının gerekliliği önermesini doğrulamada yeterli sayılmayabilir. Bu durum Bilanço Temelli Kök-Kara yaklaşımı sonuçlarıyla irdelendiğinde özelleştirme sürecinin doğurduğu net sosyal fayda azalışı ile birlikte yorumlanırsa, özelleştirme sonrası dönem bir yılı kapsadığı için özelleştirmenin yapılması gerekliliği tezi ağırlık kazanmaktadır.

3.4.3. DÇE’de Özelleştirme Odaklı Analitik Bulgular

Demir-çelik endüstrisinde yer alan üç firmaya ilişkin NSF’nin belirleyenlerine ilişkin kurulan, yapısal ve kontrol değişkenlerini içeren model sonuçları aşağıda tablo 3.24 (a ve b)’de gösterilmiştir:

Tablo 3.24(a): DCE’de NSF’nin Belirleyenleri

Değişken Firma Öz. Tarihi	Tanımlayıcı Test İstatistikleri	Yapısal Değişkenler		Kontrol Değişkenler					Hipotez testi H0: Özelleştirme Yapılmalı H1: Özelleştirme Yapılmamalı
		TFV	DxTFV	Sabit	İB	BA	DBSO	FGG	
KARDEMİR (1995)	Katsayı	-420.295 (-168.057)	Yetersiz Gözlem	-1411.67 (-509.852)	0.001938 (-0.00072)	0.002938 (-0.00133)			H0 KABUL
	Z değeri	-2.5		-2.77	2.69	2.21			
	Güven aralığı	-749.681 -90.9099		-2410.96 -412.375	0.000525 0.00335	-0.00034 -0.00554			
	R2	0.4175		0.6314					
	Breusch-Pagan	2.668(0.1024) değişen varyans yoktur, tahmincilere güvenilebilir							
ERDEMİR (2006)	Katsayı	769.6399 (-386.012)	334.4159 (-687.147)	11436.88 (-1384.52)	-0.00555 (-0.00107)	-0.01165 (-0.00438)	-105.577 (-18.0471)	-8055.53 (-3202.88)	H0 RED
	Z değeri	1.99	0.49	8.26	-5.18	-2.66	-5.85	-2.52	
	Güven aralığı	13.07013 1526.21	-1012.38 1681.199	8723.261 14150.49	-0.00766 -0.00345	-0.02023 -0.00307	-140.949 -70.2055	-14333.1 -1778	
	R2	0.4466		0.8934					
	Breusch-Pagan	0.937(0.3331) değişen varyans yoktur, tahmincilere güvenilebilir							

Tablo 3.24(b): DÇE’de NSF’nin Belirleyenleri(Devam)

Değişken Firma Öz. Tar.	Tanımlayıcı Test İstatistikleri	Yapısal Değişkenler		Kontrol Değişkenler					Hipotez testi H0: Özelleştirme Yapılmalı H1: Özelleştirme Yapılmamalı
		TFV	DxTFV	Sabit	İB	BA	DBSO	FGG	
ASİL Çelik (2000)	Katsayı	4.738566 (0.8136352)	-1.502225 (0.862841)	-1.30232 (1.175096)		-0.0000166 (3.27e-06)		15.35861 -4.67734	H0 RED
	Z değeri	5.82	-1.74	-1.11		-5.09		3.28	
	Güven aralığı	3.14387 6.333262	-0,319336 0.1889134	-3.605466 1.000826		-0.000023 -0.0000102		6.1912 24.52603	
	R2	0.9414		0.7704					
	Breusch-Pagan	0.659, (0.4171) değişen varyans yoktur, tahmincilerle güvenilebilir							

1995 yılında çalışanlarına özelleştirilen KARDEMİR'in, NSF'nin belirlenmesine yönelik yapısal ve makro model sonuçların incelendiğinde, TFV değişkeninin katsayısının negatif olduğu görülmektedir. Yapısal değişkenin işaretlerine bağlı olarak H_0 hipotezi kabul edilmektedir. Modelin bütününe yönelik güvenilirlik ölçütü olan Breusch-Pagan testine göre değişen varyans bulunmamaktadır. Model bir bütün olarak güvenilirdir. Genişletilmiş modelde yer alan kontrol değişkenleri incelendiğinde İB ve BA'nın NSF üzerinde etkili oldukları görülmektedir. İB ve BA değişkenlerinin katsayı işaretleri pozitif olup beklentilere uygun değil ancak katsayılar oldukça küçüktür. Bu bağlamda kontrol değişkenlerini etkisi yorumlanmamıştır.

2006 yılında yerli firmalara özelleştirilen ERDEMİR'in yapısal ve makro model sonuçları şu şekilde yorumlanabilir: TFV değişkeninin katsayısı pozitif olup, H_0 hipotezinin reddedildiğini göstermektedir. Eğitim değişkeninin katsayı işareti pozitif olmakla birlikte özelleştirme sonrası veri kısıtına bağlı olarak bu değişken istatistiksel olarak anlamsızdır. Buna karşılık modelin bütününe yönelik güvenilirlik ölçütü olan Breusch-Pagan testi sonucunda modelin güvenilir olduğu görülmektedir. Genişletilmiş modelde NSF belirleyenlerine yönelik açıklayıcı değişken olarak İB, BA, DBSO ve FGG değişkenlerinin etkili olduğu görülmektedir. İB ve BA değişkeninin katsayı işaretinin beklentiye uygun olarak negatif olduğu görülmektedir. Bu durum firmanın özelleştirilmesinden elde edilen gelirlerin bütçe açıklarının finansmanında kullanıldığı düşünülebilir. DBSO değişkeninin katsayı işareti beklentilerle uyumludur, FGG değişkeninin katsayı işareti ise beklentinin aksine negatiftir. Demir çelik endüstrisine ilişkin betimsel analiz incelendiğinde endüstrinin hurda çelik üretiminde dışa bağımlı olduğu ve son yıllarda Rusya ve Ukranya gibi ülkelerin bu ürünün ihracatını kısıtıkları görülmektedir. Dolayısıyla firmanın hammadde niteliğindeki bu ürünü temin etme maliyetlerinin arttığı (girdi maliyeti), işletme sermayesi yetersizliğine bağlı olarak kredi maliyetlerinin de yükseldiği görülmektedir. Bu durum firmanın özelleştirilmemesi yönlü karar kriterleri ile çelişmektedir. Bu süreçte, 2006'da başlayan küresel krizin etkisinin olduğu söylenebilir.

2000 yılında yerli firmalara özelleştirilen Asil Çelik'in tahmincileri, modelin bütününe yönelik güvenilirlik ölçütü olan Breusch-Pagan göre güvenilir olmakla birlikte

yapısal değişkenlerin işaretlere bağlı olarak H_0 hipotezi reddedilmektedir. Genişletilmiş model sonuçları incelendiğinde, BA ve FGG değişkenlerinin NSF üzerinde etkili olduğu görölmektedir. BA ve FGG'nın işareti beklentiye uygun olduğu dolayısıyla firmanın özelleştirilmesinden sağlanan kaynağın daha öce belirtildiği gibi bütçe açıklarını gidermede kullanılma eğilimi doğrulanmaktadır denilebilir.

3.4.4. SE'de Özelleştirme Odaklı Analitik Bulgular

Sigorta endüstrisinde yer alan dört firmaya ilişkin NSF'nin belirleyicilerine ilişkin kurulan, yapısal ve kontrol değişkenlerini içeren model sonuçları aşağıdaki Tablo 3.25 (a ve b)'de gösterilmiştir:

Tablo 3.25(a): SE’de NSF’nin Belirleyenleri

Değişken Firma Öz. Tar.	Tanımlayıcı Test İstatistikleri	Yapısal Değişkenler		Kontrol Değişkenler					Hipotez testi H0: Özelleştirme Yapılmalı H1: Özelleştirme Yapılmamalı
		TFV	DxTFV	Sabit	İB	BA	DBSO	FGG	
Güven Sigorta (2000)	Katsayı	16.93621 (6.66856)	-6.711983 (7.025273)	-21.93451 (6.287688)	8.70E-06 (4.16E-06)	-0.0000824 (0.0000213)	0.2021764 (0.0863378)	35.94814 (16.48066)	H0 RED
	Z değeri	2.54	-0.96	-0.06122449	2.09	-3.86	2.34	2.18	
	Güven aralığı	3.866073 30.00635	-20.5413 6.997299	-34.25815 -9.61087	5.4E-07 1.69E-05	-0.0001242 -0.0000406	0.0329573 0.37113954	3.646642 68.24964	
	R2	0.7333		0.9515					
	Breusch-Pagan	0.004(0.9516) değişen varyans yoktur, tahmincilere güvenilebilir							
Ankara Sigorta (2000)	Katsayı	1.474225 (0.340021)	-0.329113 (0.356371)	-0.0719706 (0.3311534)		-4.52E-06 (9.16E-07)		4.027189 (1.308357)	H0 RED
	Z değeri	4.34	-0.92	3.08		-4.94		3.08	
	Güven aralığı	0.080779 2.140656	-1.02759 0.369363	-0.7210194 0.5770783		-6.32E-06 -2.73E-06		1.462856 6.591521	
	R2	0.917		0.7433					
	Breusch-Pagan	1.243(0.2649) değişen varyans yoktur, tahmincilere güvenilebilir							

Tablo 3.25(b).: SE’de NSF’nin Belirleyenleri(Devam)

Değişken Firma Öz. Tarihi	Tanımlayıcı Test İstatistikleri	Yapısal Değişkenler		Kontrol Değişkenler					Hipotez testi H0: Özelleştirme Yapılmalı H1: Özelleştirme Yapılmamalı
		TFV	DxTFV	Sabit	İB	BA	DBSO	FGG	
Basak Sigorta (2006)	Katsayı	1.979091 (0.248539)	0.3919487 (0.304384)	-1.034927 (0.5851905)		-0.0000141 (2.37E-06)	0.0622317 (1.23E-02)		H0 RED
	Z değeri	7.96	1.29	-1.77		-5.97	5.05		
	Güven aralığı	1.491892	-0.204633	-2.18188		-0.0000188	0.038079		
		2.466147	0.9885307	0.112025		-0.00000951	0.086385		
	R2	0.9839		0.9494					
Breusch-Pagan	0.012(0.9122) değişen varyans yoktur, tahmincilere güvenilebilir								
Basak Emeklilik (2006)	Katsayı	76.24587 (2.674344)	8.34751 (3.269331)	17.72959 (1.115965)	0.0001004 (1.53E-06)	0.0000222 (4.27E-06)			H0 RED
	Z değeri	28.51	2.55	15.89	65.49	5.19			
	Güven aralığı	71.00426	1.939739	15.54234	0.0000974	0.000103			
		81.48749	14.75528	19.91684	0.0000138	3.05E-05			
	R2	0.9985		0.9992					
Breusch-Pagan	1.591 (0.2072) değişen varyans yoktur, tahmincilere güvenilebilir								

2000 yılında yerli firmalara özelleştirilen Güven Sigorta'ya ilişkin yapısal parametreler değerlendirildiğinde, modelde yer alan TFV değişkeninin katsayı işareti pozitif (anlamalı), eğitim değişkeninin işareti ise negatif olup istatistiksel olarak anlamsızdır. Parametre sonuçlarına bağlı olarak H_0 hipotezi reddedilmektedir. Breusch-Pagan istatistiği güvenilir bulunmuştur. Makro modelde yer alan kontrol değişkenler incelendiğinde, İB ve DBSO değişkeninin işaretinin diğer sektördeki beklentilere göre uyumsuz bulunmakla birlikte sigorta sektörü açısından işaretin pozitif olması kabule değerlidir. Bunun nedeni, iç borç artışının reel ekonomi üzerindeki etkisi faiz oranlarının artması şeklindedir. Sigorta firmaların varlık kalemlerinde finansal varlıklar önemli bir yer tutmaktadır. Nitekim faiz oranlarındaki artış varlıkların değerini yükseltmekte ve faiz gelirleri ile tazminat ödemeleri finanse edilmektedir. BA değişkeninin işareti negatif olup beklentiyle uyumludur. Ayrıca, sigorta firmalarının uluslararası finans merkezleriyle ve yatırım kuruluşlarıyla olan bağının yüksek oluşu ve firma portföyünde yer alan yabancı menkul kıymet oranı dikkate alındığında FGG değişkenin beklenen ve gerçekleşen işareti pozitifdir.

2000 yılında yerli firmalara özelleştirilen Ankara Sigorta'nın model sonuçları değerlendirildiğinde, yapısal modelde yer alan TFV değişkeninin işareti pozitifdir eğitim değişkeninin işareti ise negatiftir. Modelin bir bütün olarak geçerliliği Breusch-Pagan kriteri ile ele alındığında model kabul edilebilir bulunmaktadır. Yapısal parametrelerin işareti üzerinden kurulan özelleştirme yönlü hipotez reddedilmektedir. Makro modelde yer alan kontrol değişkenleri değerlendirildiğinde BA ve FGG değişkenlerinin NSF üzerinde belirleyici oldukları görülmektedir. Her iki değişkenin işaretleri açısından teorik beklentiyle uyumlu olduğu görülmektedir. Burada Güven Sigorta'ya göre İB ve DBSO'nun açıklayıcı bir değişken olarak yer almaması firmaların net varlıkları ile açıklanan ölçek farklılığına bağlanabilir.

2006 yılında yabancı sermayeli firmalara özelleştirilen Başak Sigorta'nın model sonuçları değerlendirildiğinde, yapısal modelde yer alan TFV ve özelleştirme sonrası gösteren eğitim parametresi olan $DxTFV$ değişkeninin işareti pozitif olarak tahmin edilmiştir. Özelleştirme sonrası veri kısıtına bağlı olarak eğitim değişkeni istatistiksel olarak

anlamsızdır. Breusch-Pagan kriterinin yorumlanabilir olduğu gör÷lmektedir. Parametre sonuçlarına bağlı olarak H_0 hipotezi reddedilmektedir. Makro modelde yer alan kontrol değişkenlerinin BA ve DBSO işaretlerinin beklentilere uygun olduğu gözlenmektedir.

2006 yılında özelleştirilen diğer bir firma ise Başak Emeklilik tir. Yapısal ve mikro model sonuçları değerlendirildiğinde yapısal denklemde yer alan TFV'nin ve eğim değerişkeninin işareti pozitifdir. Özelleştirme sonrası veri kısıtına bağlı olarak eğim değerişkeni istatistiki olarak anlamsızdır. Modelin geçerlilik kriteri olan Breusch-Pagan göre değerien varyans giderilmiştir. Dolayısıyla bir bütün olarak model kabul güvenilirdir. Buna göre özelleştirme yönlü H_0 hipotezi reddedilmekte ve kontrol değerişkenlerin etkisi yorumlanabilir bulunmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Ekonomi biliminin en temel uğraş alanı, alternatif kullanım olanakları arasında kıt kaynakların optimal tahsisi ile toplum refahının maksimizasyonudur. Rekabetçi piyasaların optimum kaynak tahsisini sağlayabileceği, teorik olarak ekonomik regülasyonun meşruiyetine temel oluşturmaktadır. Piyasa mekanizmasının başarısız olduğu durumlarda, başarısızlığa yol açan etkenlerin (asimetrik bilgi, dışsallıklar ve tekel gücü) ortadan kaldırılması, regülasyonu zorunlu hale getirmektedir. Firma ve endüstri düzeyinde ekonominin içinde bulunduğu piyasa yapısı ve piyasa başarısızlığının kaynağı farklı regülasyon stratejilerinin geliştirilmesine neden olmuştur.

1970’li yıllarda yaşanan stagflasyon krizi ve bu krize bağlı olarak ortaya çıkan ekonomik sorunlar kamunun ekonomi içerisindeki rolünün sorgulanmasına neden olmuştur. 1970’ler boyunca, dünyada gerçekleşen uygulamalar ve deneyimler “kamu başarısızlığı” adıyla genelleştirilebilen bir dizi ekonomik teorinin gelişmesine neden olmuştur. Kamu başarısızlığı argümanının (Kamu Tercihi, Rant Kollayıcılığı) temelinde refah ekonomisinin öngördüğü temel varsayımlara (tam bilgi, piyasa ekonomisi) kamu tarafından müdahale edilmesi yer almaktadır. Ekonomi, siyaset bilimi ve hukukun kesiştiği bir alt disiplin olan Kamu Tercihi Teorisi, 1930 ve 1940’ların hakim düşüncesi olan ve piyasanın başarısızlığı teorisini ortaya atan refah ekonomisi yaklaşımına karşı devletin başarısızlığı teorisini geliştirmiştir. Keynesyen toplam talep ve kapsamlı kamu regülasyonu gibi ekonomi yönetim modellerinin itibarlarının azalmasına neden olan bu süreç Neo-liberal politikaların ağırlık kazanmasıyla KİT’lerin kaynakları etkin kullanamadıkları sonucunu doğurduğu tezi ön plana çıkmıştır.

1970’li yılların ortalarında dünya ekonomisinde yaşanan krizlerin ilk sorumlusu olarak KİT’lerin görülmesi bu kurumların hızla özelleştirilmesini yeni liberal ekonomi politikalarının ana hedefi haline getirmiştir. 1980’li yıllar iktisadi faaliyet alanlarındaki yasal düzenlemelerden bir bölümünün tamamen ortadan kaldırıldığı, bir bölümünde de düzenleyicilerin yetkilerinin görece sınırlandırıldığı ya da ilgili faaliyet alanının daraltıldığı bir “deregülasyon” dönemi olmuştur. Özellikle batı ülkelerinde 1980’lerde başlayan

özelleştirme uygulamaları, liberal kapitalist sistemin uluslararası örgütleri olan Dünya Bankası ve IMF tarafından desteklemiştir. Türkiye’de de 1930’lu yıllardan itibaren kurumlaşmış olan KİT’lerin, 1980’li yıllardan itibaren özelleştirme süreçleri başlatılmış ve halen özelleştirme uygulamalarının kalıcı etkileri devam etmekte, muhtemeldir ki kriz ile birlikte “ekonomik sistem” tartışmaları yeniden alevlenmektedir.

Regülasyon ekonomisinde, piyasalardaki liberalleşme ve kamu mülkiyetindeki firmaların özelleştirilmesi süreci ile baş gösteren büyük çaplı gelişmeler, günümüzde regülasyonu, sadece doğal tekeller üzerine odaklanan bir çalışma alanı olmaktan çok, siyaset, bürokrasi, hukuk ve piyasa ekseninde, ampirik, teorik ve stratejik araştırmalara yönlendirmiştir. Sermaye birikimi, istihdam yaratma, piyasa mekanizmasını düzenleme ve kamu yararı gözetme gibi iktisadi ve sosyal amaç fonksiyonları ile donatılmış KİT’li kalkınma süreci, günümüzdeki özelleştirme süreci ile uyumlu hale getirilebilir mi? sorusu günümüze yeniden önem kazanmaktadır. Çözüm arayışları çerçevesinde, üretim etkinliği-bölüşüm huzuru ve güvenlik gerekçesi gibi ana unsurları kapsayan aynı zamanda “demokratik uzlaş” olarak nitelendirilen “İkinci En İyi Teoremi Temelli Refah Modeli’nin karar birimleri açısından yol göstericiliğine ihtiyaç var mı?” bu ve benzeri sorular yeni ekonomi politikalarının üretilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Özelleştirmeye konu olan KİT’lerin, piyasa dinamiklerinden ne ölçüde yararlanabildiği ve uygulamanın hangi büyüklüklerde toplumsal refah kaybına veya kazancına yol açtığı konusu literatür çerçevesinde de oldukça önemli olmasına rağmen an az işlenen konulardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmanın amacı çerçevesinde uygulama kısmında, özelleştirmeye konu olan KİT’lerin özelleştirme öncesi ve sonrası veri tabanından hareketle Türkiye özelindeki uygulama sonuçları aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

İlk aşamada araştırmaya konu olan firmaların TFV göstergeleri, özelleştirme öncesini ve sonrasını kapsayacak şekilde DEA, Malmquist (CRS-GRS) yöntemi ile hesaplanmıştır. İkinci aşamada hesaplanan TFV çalışmanın yönteminde belirtildiği gibi

NSF büyüklüklerinin hesaplanmasında araç değişken (ağırlık) olarak kullanılmıştır. Üçüncü aşamada ise amaç kısmında belirtilen temel ve türev hipotezler tarafımızdan kurgulanan özgün bir ekonometrik model ile test edilmiş ve NSF'nin belirleyecileri dikkate alınarak, özelleştirme sonuçlarını açıklayan bilanço temelli modelin (Bilanço Temelli Kök-Kara Yaklaşımı) bulguları Ek 42 ve Ek 43'de görüldüğü gibi birlikte yorumlanmıştır.

Buna göre, çimento endüstrisinde ele alınan dönemde, 16 firmanın TFV ortalamasının 1.007196 olduğu görülmektedir. Burada dönem içindeki 0.007'lik bir artış ölçeğe göre artan getiri konusunu çağrıştırmakla birlikte etkinlik düzeyinin bire yakın olması endüstride ölçeğe göre sabit getiri olduğunu göstermektedir. Diğer endüstriler açısından hesaplanan TFV, Petrol endüstrisinde 1,013524, Demir Çelik endüstrisinde 1,02066 ve Sigorta endüstrisinde 1,013712'dir. Her üç endüstrinin artan getiri koşullarında faaliyet gösterdiği söylenebilir.

İkinci aşama, seçilmiş endüstrilerde içselliklerin(içsel ekonomilerin) hesaplanmasını kapsamaktadır. İçsellik hesaplamalarındaki temel varsayımlara bağlı olarak, endüstri bazında şu sonuçlara ulaşılmıştır. Çimento endüstrisinde Elazığ-Altınova, Sivas ve Lalapaşa Çimento firmalarının hesaplanan net içsellik(pozitif içsellik-negatif içsellik) değerleri negatif olup söz konusu firmalar net sosyal fayda-alternatif maliyet üzerinden refah kaybına yol açan bir faaliyet sergilemektedirler. Endüstride yer alan diğer firmalar, içsellikler bağlamıyla NSF üzerinden, refah arttırıcı bir faaliyet içersindedirler.

Petrol endüstrisinde yer alan tüm firmaların ulusal ekonomi üzerinde içsellik temelli pozitif katkısının olduğu, Demir çelik endüstrisinde, KARDEMİR'in negatif net içsellik ERDEMİR ve Asil Çelik A.Ş. ise ele alınan dönemde pozitif net içsellik yaratarak NSF'de refah artışına yol açtıkları görülmektedir. Yine sigorta endüstrisinde ise, Güven Sigorta dışında Ankara, Başak Sigorta ve Başak Emeklilik firmalarının pozitif net içsellik yaratarak NSF üzerinden, refah yaratıcı etkilerinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmanın ikinci aşamasında yer alan ve yöntemde belirtilen sınırlı varsayımlara bağlı olarak dışsallıkları açıklayan büyüklükler (Tablo 3.5 - 3.6 - 3.11 - 3.17 - 3.18 -

3.19'da) özet bir şekilde yer almaktadır. Burada yabancı sermayeli firmalara yapılan özelleştirme uygulamaları kapsamında özellikle beş firmanın analiz sonuçları araştırmanın temel hipotezini doğrulamaktadır. Her bir firmaya ilişkin dönem içi net dışsallıklar dikkate alındığında Afyon Çimento A.Ş.'nin 21.970.241 TL, PETKİM'in, 210.705.251 TL, Başak Emeklilik A.Ş.'nin 153.426.327 TL negatif dışsallığa yol açan bir faaliyet içerisinde denebilir. Bu durum üç firma üzerinden toplam 386.101.819 TL kaynağın dış aleme transfer edildiği ihtimalini güçlendiren bir bulgu olarak değerlendirilebilir. Buna karşılık, Batisöke Çimentonun 44.347.701 TL Güneş Sigorta'nın 342.782.768 TL Başak Sigorta A.Ş.'nin 285.514.229 TL pozitif dışsallık, yaratarak üçü üzerinden toplam 672.644.698 TL ülke ekonomisi yönlü bir kaynak transferine neden olduğu görülmektedir.

Özelleştirme uygulamalarının yaratacağı net sosyal fayda-alternatif maliyetin hesaplanması, içsellik ve dışsallıkların birlikte değerlendirilmesini gerektirmektedir. Yöntem kısmında belirtildiği şekliye yapılan analizler sonucunda, Afyon Çimento'nun net sosyal fayda-alternatif maliyet üzerinde 7.274.636 TL, PETKİM'in, 128.815.692 TL, Başak Emeklilik A.Ş.'nin 86.412.980 TL refah kaybına, buna karşılık, Batisöke Çimento'nun 48.297.733, Başak Sigorta A.Ş.'nin 287.543.177 TL refah artışına neden olduğu hesaplanmıştır.

NSF'nin belirleyicilerine yönelik yapısal ve kontrol değişkenler Panel-SUR tekniği ile modellendiğinde, çalışmanın temel ve türev hipotezlerini destekleyen önemli bulgulara Tablo 3.22 - 3.23 - 3.24 - 3.25- Ek Tablo 42 ve Ek Tablo 43'de erişilmiştir. Nitekim, çimento endüstrisinde yer alan Sivas ve Lalapaşa Çimento firmalarının, etkisiz bir üretim faaliyeti içerisinde oldukları, dolayısıyla özelleştirme yönlü hipotezin kabul edildiği anlaşılmaktadır. Bu durum, türev hipotez sonuçları ile de desteklenmektedir. Aynı endüstride faaliyet gösteren Kars Çimento A.Ş. özelleştirilmemesi gerektiği sonucu elde edilmiştir. Diğer firmaların stokastik model sonuçları özelleştirme öncesi veri yetersizliğinden dolayı güvenilir bulunmadığı için, birçok firma açısından, çalışmanın temel ve türev hipotezleri bilanço temelli (Bilanço Temelli Kök-Kara) modelin sonuçlarına bağlı olarak metin içerisinde yorumlanmıştır.

Demir çelik endüstrisinde yer alan KARDEMİR'in hem stokastik hem bilanço temelli modellerden elde edilen bulguları değerlendirildiğinde firmanın, NSF üzerinden refah kaybı doğurduğu anlaşılmaktadır. Hipotezler çerçevesinde özelleştirmesi gereken firmalar kapsamındadır denebilir. Demir çelik, Petrol ve Sigorta endüstrisindeki diğer firmaların faaliyet etkinliği değerlendirildiğinde stokastik model bulgularına göre özelleştirme tezi hipotez testleri çerçevesinde reddedilmektedir (Tablo 3.23 – 3.24 – 3.25 ve Ek Tablo 43).

Bu durum Türkiye özelindeki özelleştirme uygulamalarının büsbütün pragmatik hükümet politikaları ile açıklanabileceğini göstermektedir. Yine uygulamacıların neo-klasik teoriyi, argümanlar içselleştirilmeden araç olarak kullandıkları izlemine yaratmaktadır. Hatta literatüre göre birçok özelleştirme olgusunun büsbütün liberalizm ile özdeşleştirilerek piyasa ekonomilerinin vazgeçilmez bir dinamiği haline getirildiği bilinmektedir.

Özelleştirme süreci dünya ölçeğinde Neo-liberal politikaların bir uzantısı olarak ele alındığı için neo-klasik teori serbest rekabetin hipotetik dinamiği olarak referans alınmaktadır. Dünya deneyimlerinden anlaşıldığı üzere, uygulamanın ülke temelli sonuçları ile küresel piyasalar temelli sonuçlar bazı dönemlerde birbirini desteklemektedir. Belli dönemlerde ise her bir ülkenin kendine özgü koşullarına bağlı olarak kendi çalışmamızdan da analaşılabacağı gibi çelişmektedir. Dolayısıyla özelleştirmenin ülke ve küresel piyasalara yönelik refah boyutu (net etkisi) çoğu kez ihmal edilmekte, tartışmalar teorik ölçekle sınırlı kalmaktadır. Bu bağlamda reel politik sürece ilişkin şu öneriler geliştirilmiştir:

- Özelleştirme kapsamına alınan kuruluşların özelleştirme gerekçesi değerlendirilirken; performans kriterlerine göre verimlilik düzeyi tespit edilmeli, ilgili üretim birimlerinin ülke ekonomisine refah yönüyle yaptığı net katkı (net sosyal fayda) dışsallık ve içsellik boyutunu kapsayacak şekilde hesaplanmalıdır.

- Ülke ölçeğinde özelleştirmeye konu olan birimlerin yarattığı NSF, özelleştirmeden sorumlu kurum (ÖİB) tarafından, özelleştirme öncesi dönemi içerecek şekilde (3-5 yıllık zaman aralığı) kesintisiz olarak izlenmelidir. NSF'deki değişmelerin kaynağı yıllar itibariyle somut ölçümler üzerinden irdelenmeli ve özelleştirme süreci, verimlilik odaklı ekonomik; mülkiyetin tabana yayılması, gelir dağılımının iyileştirilmesine yol açan fırsatlar doğurması gibi sosyal motivasyonlar yönüyle reel kriterlere bağlanmalıdır.

- Ülke genelinde bölgeler arasındaki kalkınmışlık ve sanayileşme altyapısındaki farklılıklar dikkate alındığında, özellikle Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve Karadeniz bölgesindeki sermaye birikiminin o bölgenin girişimcileri aracılığıyla ilgili bölgelerde değerlendirilmediği, sermaye akışının daha çok gelişmiş bölgeler (Marmara, Ege ve kısmen de Akdeniz) yönlü olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla Türkiye özelinde az gelişmiş bölgelerde tersine özelleştirme veya ekonomik regülasyon(kamu regülasyonu) bir araç olarak önemini korumaktadır. Toplumsal barışı tehdit eden yoksulluk olgusunun bir istismar olgusuna dönüşmemesi, feodal kalınlardan gelen kölelik teslimiyetçiliğinin topluma daha fazla zarar vermemesi için KİT odaklı istihdam yaratma politikası hala önemsenmelidir.

- Ulusal ölçekte özelleştirmeye konu olan kurum ve kuruluşların doğru zamanda, doğru yöntemler ile özelleştirilmesi veya millileştirilmesi (özelleştirme sonrası kapatılan ve ya işletilemeyen kurum/firma kastedilmektedir) MPM içinde yer alması gereken bir alt Performans Değerlendirme Merkezinin (PDM) işlevselliği ile mümkündür.

- Mevcut Milli Prodüktivite Merkezi (MPM), görev ve yetkileri itibariyle güçlendirilmeli, uzman kadrolarla donatılmalı, üniversitelerle işbirliği yapabilen bir kurum haline getirilmeli, ÖİB'nin yüklendiği hukuki ve siyasi koordinatörlük görevi MPM bünyesine taşınmalı, dolayısıyla özelleştirme süreci yeniden yapılanmış MPM kapsamında yürütülmelidir.

- Özelleştirme uygulamaları, metin içinde ekonomik regülasyon modelleri kısmında yer alan Pareto'nun ikinci en iyi teoremi üzerine temellendirilmiş refah modeli: eko-demokratik uzlaşma yaklaşımı gibi yeni teorik ve dinamik yaklaşımları referans alması temel bir öneri olarak değerlendirilmelidir. Zira, Neo-liberel öğretinin pür hipotetik argümanları tartışmasız doğrular olarak kabul edildiği sürece ekonomik etkinlik ile insani etkinlik arasında bir dengenin kurulması mümkün değildir.

Özetle özelleştirme uygulamalarının toplumsal refah üzerindeki etkilerinin hesaplanabilir olduğunu gösteren bu çalışma, özelleştirme politikalarının sorgulanmasına ve yeni arayışların geliştirilmesine rasyonel bir zemin hazırlamaktadır. Bu bağlamda, özelleştirme, kurumsal planda düşünmeyi gerektiren ve dinamik genel dengeyi içine alan, toplumsal refah boyutuyla verimlilik ve bölüşüm merkezli stratejik-politik bir süreçtir. Bu itibarla çalışmada yer alan teorik çerçeve değerlendirildiğinde iktisadi etkinlik açısından, zamana, küresel kabullere ve ülke ihtiyaçlarına göre yapılmış özelleştirme uygulamalarının rasyonalitesi ile ülke ve dünya koşullarına bağlı olarak millileştirme politikalarının rasyonalitesi birbirinden farksızdır.

KAYNAKLAR

Afşar, M., (1995). *Türkiye'de Kamu İktisadi Teşebbüslerinde Özelleştirme ve Verimlilik İlişkisi (Çimento Sektörüne İlişkin Bir Uygulama)*, Anadolu Üniversitesi

Akerlof, G. (1970), 'The Market For "Lemons": Quality, Uncertainty, And Market Mechanism', *Quarterly Journal of Economics* 84, August, pp. 488-500.

Akgüç Ö., "Kamu İktisadi Teşebbüslerinde Bugünkü Sorunları ve Çözüm Yolları" KİT Paneli, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1981, s.23.

Akgün A., (2007). *Telekomünikasyon Endüstrisinde Erişim ve Arabağlantı Fiyatlandırması ve Rekabet Sorunları*, Rekabet Kurumu, Uzmanlık Tezleri Serisi, No 82,2007 s.13-15

Aktan C.C., (1993) Posta ve Telekomünikasyon Hizmetlerinde Yeniden Yapılanma ve Özelleştirme Uygulamaları (ABD ve İngiltere Örnekleri), *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, Yıl:8, Sayı: 92-93, Kasım- Aralık/1993).

Aktan C.C., (2001) *Kamu Ekonomisi ve Kamu Maliyesi*, Anadolu Matbaacılık, İzmir, s.184- 185.

Aktan C.C. & Vural İ. Y., (2005).Telekomünikasyon Sektöründe Reform Süreçleri, *Telekomünikasyon Ve Regülasyon Dergisi*, Nisan - Mayıs - Haziran 2005, Yıl:1 Sayı: 2, ISSN 1303-8702

Akyıldız N., Arı M., (2005). *T.C. 1982 Anayasası*, Kazancı Yayınları, İstanbul, 2005, s.35

Alchian A. (1977), "Some Economics of Property Rights", *Economics Forces Work*, in Liberty Press, 127-49.

Altıntaş M.B., (1988) *KİT'nin Özelleştirilmesi ve Özelleştirmenin Sermaye Piyasasına Etkileri*, Ankara

Andres, L. (2004), "The Impact of Privatization on Firms in the Infrastructure Sector in Latin American Countries", <http://www.home.uchicago.edu>, (13/08/2008), pp. 1-44.

Anthony Levitas ve Piotr Strzalkowski, (1990). What Does Propertisation of The Nomenclatur Realy Mean? , *Communist Economies*, No:3,

Ardıyok Ş., (2002). *Doğal Tekeller Ve Düzenleyici Kurumlar, Türkiye İçin Düzenleyici Kurum Modeli*, Rekabet Kurumu,Lisans Üstü Tez Serisi, No:9

Armağan R., (2003) Kamu Ekonomisinde Dışsallıklar Ve Dışsallıkların İçselleştirilmesi, *Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 9, 159-179

Armstrong, M., S. Cowan ve J. Vickers (1994), *Regulatory Reform: Economic Analysis and British Experience*, The MIT Press Cambridge, MA, s.19

Arrow, K. (1951). *Social Choice and Individual Values*, New York: John Wiley (2nd Edition, 1963).

Armstrong C., Vickers, (1994) *Regulatory Reform: Economic Analysis and British Experience*, MIT Press

Arsan Ü., Kamu Borçlarının Yükü Sorunu, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 28 Sayı: 3

Ataay F., (2003). Doğal Tekellerde Özelleştirme Sorunu, *Kamu Yönetimi Dünyası Dergisi*, Yıl:4, Sayı:16

Avşar M., (1995) *Türkiye’de Özelleştirme ve Verimlilik İlişkisi*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 161.

Bai, C., D. D., Wang Y., (1997). Enterprise Productivity and Efficiency. When Is Up Really Down?, *Journal of Comparative Economics*, Vol. 24, pp. 265-280.

Balassa. B. (1982), Development Strategies and Economic Performance. in B. Balassa *et al.*, *Development Strategies In Semi-Industrial Economies*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.

Baldemir E. & Çakmak, O. & Avcı, M., (2003) KDV Oranlarının Gelir Gruplarına Göre Dağılımının Ampirik İncelemesi, *Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, Cilt:8, Sayı:2

Baltagi, B. H., (2001). *Econometric Analysis of Panel Data*. 2nd ed. New York: Wiley.

Banker, R.D., Charnes, A., Cooper, W.W, (1984). Some Models for Estimating Technical and Scale Inefficiencies in Data Envelopment Analysis, *Management Science*, 30(9): 1078-92.

Banterle, A. (2005). Competitiveness and agri-food trade: An empirical analysis in the European Union. In S. Rasmussen (Eds.), *The future of rural Europe in the global agri-food system (pp. 1-13)*, Paper presented at the 11th Congress of the EAAE. August 24-27. Copenhagen, Denmark.

Barberis, N., Boycko, M., Shleifer, A. & Tsukanova, N. (1996). How does privatization work? Evidence from the Russian shops. *Journal Political Economy*, 104 (4), 764-790.

Baubakri, N. and J. C. Cosset (1998), The Financial and Operating Performance of Newly Privatized Firms: Evidence from Developing Countries, *The Journal Finance*, 53 (3), pp. 1081-1110.

Bayraç H. N., (1999). *Uluslararası Doğalgaz Piyasasının Ekonomik Analizi, Türkiye'deki Gelişimi ve Eskişehir Uygulaması*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir

Baytan, İlhan: *Özelleştirme*, Ankara 1999

Baumol, William J. (1964). External Economies and Second-Order Optimality Conditions, *The American Economic Review*, Vol. 54, No. 4, pp. 358-372.

Baumol William J.& Bradford David F., (Translation) M. Boiteux, (1971). On the Management of Public Monopolies Subject to Budgetary Constraints, *Journal of Economic Theory*, Vol. 3, No. 3

Baumol, W. J. (1972). On Taxation and the Control of Externalities, *The American Economic Review*, Vol. 62, No. 3, pp. 307-322.

Baumol, W.J. (1977), On the Proper Cost Tests for Natural Monopoly in a Multiproduct Industry, *American Economic Review*, pp.810

Baumol. W.J.ve Willig. R.D . (1981). Fixed Costs. Sunk Costs. Entry Barriers and Sustainability of Monopoly, *Quarterly Journal of Economics*, 1981.96. s. 405-31.

Baumol, W.J. (1982a), 'Contestable Markets: An Uprising in the Theory of Industry Structure', *American Economic Review*, , 1982, 1-15.

Baumol, W.J., Willig R.D., (1982). *Contestable Markets and Theory of Industrial Structure*, New York, Harcourt Brace, Jouanovich

Baumol W.J., Depoorter F., (1999). *Regulation of Natural Monopoly*, University of Ghent

Beard, T.Randolph, & Kaserman, David L. & Mayo John W.,(2003). A Graphical Exposition of The Economic Theory of Regulation, *Economic Inquiry*, Vol. 41, no. 4, pp. 593

Begg, I. (2002). *Urban competitiveness: policies for dynamic cities*, Bristol: The Policy Press.

Bekki A, (2007). *Görünüşte İlişkisiz Regresyon Denklemlerinin Kestiriminde Kullanılan Yöntemlerin Karşılaştırılması*, Anadolu Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir

Bergson A., (Burk), (1938) A Reformulation of Certain Aspects of Welfare Economics, *Quarterly Journal of Economics*, 52(2), pp. 310-34

Bernardo B., Marcella F., Domenico S., (2003). Privatisation around the world: evidence from panel data, *Journal of Public Economics*, c. 88, pp. 305– 332

- Bhagwati, J.N., Srinivasan, T.N., (1980) Revenue Seeking: A Generalization of the Theory of Tariffs, *Journal of Political Economy*, c. 88, no.6, pp. 1070
- Bhagwati, J.N., (1982), Directly Unproductive, Profit-seeking (DUP) Activities, *Journal of Political Economy*, c.90, no.5, s. 988-1002
- Birch, H. (2000). *Privatization in the Americas: The Challenge of Adjustment*, in Birch, H. and Haar [Eds.]. *The Impact of Privatization in the Americas*, North South Center Press
- Bishop, M., Kay J., Mayer C., (1996). *Privatization and Economic Performance*, Oxford University Press, Great Britain, 1996
- Black, Bernard, (2000). *Russian Privatization and Corporate Governance: What Went Wrong?*, IRIS (Institutional Reform and the Informal Sector) University of Maryland, College Park, 52 *Stanford Law Review* 1731-1808 s.1734
- Boardman, A. & Vining, A. R. (1989). Ownership and performance in competitive environments: A comparison of the performance of private, mixed, and state-owned enterprises. *Journal Law Economics*, 32, 1-33.
- Boubakri, N. & Cosset J. C. (2002). Does privatization meet the expectations? Evidence from african countries. *Journal of African Economies*, 111-140.
- Boubakri, N. & Cosset, J. (1998). The financial and operating performance of newly privatized firms: evidence from developing countries. *The Journal of Finance*, 1083-1112.
- Boubakri, N. & Cosset, J. (1999). Does privatization meet the expectations? Evidence from African Countries, *December 1999 Plenary on Privatization and Corporate Governance African Economic Research Consortium biannual research workshop Nairobi, Kenya*.
- Boubakri, N., Cosset, J. C. & Guedhami, O. (2005). Liberalization, corporate governance and the performance of newly privatized firms. *Journal of Corporate Finance*, 11, 767-790.
- Boubakri, N., Cosset, J. and O. Guedhami. (2005). Postprivatization corporate governance: The role of ownership structure and investor protection. *Journal of Financial Economics*, 76, pp. 369-399.
- Boiteux, M. (1956), Sur la Gestion des Monopoles Publics Astreints à l'Equilibre Budgétaire, *Econometrica*, c.24, 22-40.
- Boycko, M., Shleifer, A. & Vishny, R.W. (1996). A theory of privatization. *Economic Journal*, 106 (435), 309– 319.
- Boylaoud, O., Nicoletti, G. (2000). *Regulation, Market Structure and Performance in Telecommunications*, Economics Department working paper No. 237, Paris: Organization for Economic Cooperation and Development.

- Bozec, R., G. Breton ve Cote L., (2002). The Performance of State-Owned Enterprises Revisited, *Financial Accountability Management*, 18 (4), pp. 383-407.
- Breusch, T., A. Pagan (1980). The LM Test and Its Application to Model Specification in Econometrics, *Review of Economic Studies*, 47, 239-254.
- Buchanan, J.M. & Wm. Craig Stubblebine (a)(1962), Externality, *Economica*, Vol. 29, No:116
- Buchanan J.M & G Tullock(b), *The Calculus of Consent, Logical Foundations of Constitutional Democracy* Ann Arbor: The University of Michigan Press, 1962, s. 315
- Buchanan J.M. (1968), *Demand and Supply of Public Goods*. Chicago: Rand-McNally
- Buchanan, J.M., (1975), Public Finance and Public Choice, *National Tax Journal*, Vol : 28, No : 1, December, s. 383-393
- Buchanan, J.M., Robert D., Tullock, Gordon eds., (1980). *Toward a Theory of the Rent-Seeking Society*, College Station: Texas A&M University Pres, Series 4.
- Buchanan, J.M. (1983). Rent Seeking, Noncompensated Transfers, and Laws of Succession. *Journal of Law and Economics* 26 (April):71-85.
- Buchanan J.M. -W.C.Stubblebine(a), (1986). Externality, *Readings in Microeconomics*, Times Mirror/Mosby College Publishing, St Louis Toronto Santa Clara,
- Buchanan, J.M.(b), (1986). *Liberty, Market and State*, Oxford: Oxford University Press, s.19
- Buchanan J.M. (1991). *Rant Kollama ve Kar Kollama* Çev. Aytaç Eker, Kamu Tercih ve Anayasal İktisat, Edt. Aytaç Eker ve Coşkun Can Aktan, İzmir, s. 264
- Buchanan J. M.,(1991). *Pozitif Kamu tercihi Teorisi ve Normatif Temelleri*, Çev. Coşkun Can Aktan, Kamu Tercih ve Anayasal İktisat, Edt. Aytaç Eker ve Coşkun Can Aktan, İzmir, 1991, s. 61
- Buchanan J. M., (1991). *İktisat Politikası Anayasası*, çev. Vural Fuat Savaş, Kamu Tercih ve Anayasal İktisat, Edt. Aytaç Eker ve Coşkun Can Aktan, İzmir, 1991, s. 307
- Budd, L. & Hirmis, A (2004). Conceptual framework for regional competitiveness. *Regional Studies*, 38 (9), 1015-1028.
- Bulmuş İ., (2003). *Mikro İktisat*, 5. Baskı, Ankara
- Blundell, J. and Robinson, C. (2000) *Regulation without the state... The Debate Continues*, Readings 52, London: Institute of Economic Affairs.

Burns P., Turvey R., Weyman J., Thomas G., (1998). The Behaviour of The Firm Under Alternative Regulatory Constraints, *Scottish Journal Of Political Economy*, Vol. 45, No.2, pp. 339

Caves, D.W., Christensen L.R., (1980). The Relative efficiency of public and private firms in a competitive environment: the case of Canadian railroads, *Journal of Political Economy*, 88, 958-976

Charles R. Plott, (1966). Externalities and Corrective Taxes, *Economica*, New Series, Vol: 33, No: 129

Claessens, S., Djankov, S., & Pohl, G. (1997). *Ownership and corporate governance: Evidence from the Czech Republic*. World Bank Working Papers, 1737 Retrieved on November 3, 2003 from <http://econ.worldbank.org/docs/660.pdf>

Claessens ve Djankov, (2002). Privatization Benefits in Eastern Europe *Journal of Public Economics*, Vol. 83, Issue 3, pp. 307-324

Christopher R. Knittel, (1997). Local Telephone Pricing: Competitive Forces at Work, *Utilities Policy*, Vol.6, No.2, 1997.s.89

Coase, Ronald H. (1960). The Problem of Social Cost, *Journal of Law and Economics*, Vol. 3, ss.1-44.

Cockburn, J., Siggel, E., Coulibaly, M. & Vézina, S. (1999). Measuring competitiveness and its sources: The case of Mali's manufacturing sector. *Canadian Journal of Development Studies*, 20 (3), 491-519.

Cremer, H., Marchand, M. & Thisse, J. F. (1989). The public firm as an instrument for regulating an oligopolistic market. *Oxford Economic Papers*, 41, 283–301.

Cummins, J.D. and Zi, H. (1998). Comparison of Frontier Efficiency Methods: An Application to the U.S. Life Insurance Industry. *Journal of Productivity Analysis*, 10, 131-152.

Cummins, J.D., Turchetti, G. and Weiss, M.A. (1996). Productivity and Technical Efficiency Italian Insurance Industry. *Wharton School Financial Institutions Center Working Paper*, No. 96-10.

Cummins, J.D., Rubio-Misas, M. and Zi, H. (2004). The Effect of Organizational Structure on Efficiency: Evidence From the Spanish Insurance Industry. *Journal of Banking and Finance*, 28, 3113-3150.

Çakal R, (1996) *Doğal Tekellerde Özelleştirme ve Regülasyon* Yayın No: 2455, DPT Ankara,

Çakmak, E. ve Zaim, O., (1992) Efficiency in the Turkish Cement Industry, *Bildiri, M.E.E.A. Toplantısı*, Aralık 1992, Anaheim. Privatization and Comparative Efficiency of

Public and Private Enterprise in Turkey: the Cement Industry, *Annales of Public and Cooperative Economics*, 1992, 63(2), 271-76.

Çetin T, (2005) Regülasyon İktisadı Üzerine Farklı Yaklaşımlar, *Telekomünikasyon Ve Regülasyon Dergisi* Yıl:1, Sayı:2, s 106-123

Çetinkaya, Ö. (2001). *Türkiye’de Devlet İşletmeciliği ve Özelleştirme*, Bursa: Ekin Kitapevi

Çoban, O. & Seçme, G. (2005). Prediction of socio-economical consequences of privatization at the firm level with fuzzy cognitive mapping, *Information Sciences*, 169 (1-2), 131-154.

Dahlman, C. J. (1979); The Problem of Externality, *The Journal of Law and Economics*, Vol.22, No.1

Dalton, Hugh, (1947). *Principles of Public Finance*, George Routledge and Sons Ltd, 6th. Ed., London

Davidson, Richard, (1998). Market analysis: Underperformance over?, *Privatisation International Yearbook* , London: IFR Publishing.

Davut Lale, Yarışılabilir Piyasalar, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* Cilt: 51 Sayı: 1 http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/51/1/11_lale_davut.pdf (27.07.2009)

Demsetz H., (1967). Toward a Theory of Property Rights, *The American Economic Review*, Vol. 57, No: 2, Papers and Proceedings of the Seventy-ninth Annual Meeting of American Economic Association,

Demsetz H., (1968). “Why Regulate Utilities?”, *Journal of Law and Economics*, pp.55-60

Denyse G. (2000). How Can We Get There? The Role of Government and Business in Creating a Sustainable World, *Sustainable Energy*, Spring. S.10

Depperu, D. & Cerrato, D. (2005). *Analyzing international competitiveness at the firm level: concepts and measures*. Working Paper No.. 32, Dipartimento Scienze Sociali - Sezione Economia Aziendale, Università Cattolica del Sacro Cuore, Piacenza.

Dewanter, K. L. & P. H. Maletesta (2001), State-Owned and Privately – Owned Firms: An Empirical Analysis of Profitability, Leverage, and Labor Intensity, *American Economic Review*, 91, pp. 320-334

DÇÜD, *Türk Demir Çelik Sektörü*, www.dcud.org.tr, (12.07.2009)

DiLorenzo T.J., (1996). The Myth of Natural Monopoly, *The Review of Austrian Economics* Vol.9, No.2

Di Lorenzo, T.J., Robinson, R (1982), Managerial objectives subject to political market constraints: electric utilities in the US, *Quarterly Review of Economics and Business*, Vol. 22 No.2, pp.113-25.

Devrim F., Asuman A., (1994). *Türkiye 'de Rant Ekonomisi ve Sosyal Maliyeti*, İTO, İzmir,

Dixit. A.K.i (1982). *Recent Developments in Oligopoly Theory*. American Economic Review Papers and Proceedings. 1982.72. s. 12-17

Djankov, Pohl (1998). *The Restructuring of Large Firms in Slovakia*, Policy Research Working paper 1758, The World Bank Europe and Central Asia Technical Department Finance and Private Sector Development Division April 1997

Djankov, S. & Murrell, P. (2000). *The determinants of enterprise restructuring in transition: An assessment of the evidence*. Washington, D.C.: World Bank.

Djankov, S. & Murrell, P. (2002). Enterprise restructuring in transition: A quantitative survey. *Journal of Economic Literature*, 40 (3), 739– 792.

Dollery, Brian E. and Joe L. Wallis (2001), *The Political Economy of Local Government*, UK: Edward Elgar Press.

Domberger, S. & Piggott, J. (1986). Privatisation policies and public enterprise: A survey. *The Economic Record*, 62 (2), 145-160.

D'Souza, J. and Megginson, W., (1998). *The Financial and Operating Performance of Privatized Firms During the 1990s.*, Athens, GA, United States: University of Georgia, Department of Finance.

D'Souza, J. and W. L. Megginson (1999). The Financial and Operating Performance of Privatized Firms During the 1990s', *Journal of Finance*, 54 (4), pp. 1397-1438.

D'Souza, J., W. L. Megginson, R. C. Nash (2002), *Determinants of Performance Improvements in Privatized Firms: The Role of Restructuring and Corporate Governance*, <http://www.papers.ssrn.com> (23.08.2007), pp. 1-40.

Dura Y. C., (2006). Mülkiyet - Verimlilik İlişkisi: Uygulamalı (Ampirik) Çalışmalar, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı 26

Earle, J.S., S. Estrin, (1998). Privatization, competition, and budget constraints: disciplining enterprises in Russia, *SITE Working Paper*, no. 128

Ekelund, Robert B., Robert D. Tollison (1991), *Microeconomics*, USA: Harper Collins Publishers Inc.

Emek , U., (2002) *Kamu İhalelerinde Rekabetin Sağlanması Ve Korunması*, Dpt, Yayın No Dpt:2657, Kasım 2002

- Erkan, H., (2004). *Ekonomi Sosyolojisi*, Barış Yayınları, 5. Baskı, İzmir
- Erol, M., (2003). *Doğal Tekellerin Düzenlenmesi Ve Telekomünikasyon Sektöründe Düzenleyici Kurum*, Yayın No : Dpt : 2680
- Estache, A. (2001). Privatization and regulation of transport infrastructure in the 1990s. *The Worldbank Research Observer*, 16 (1), s.100
- Ewing, Andrew, LEE, Barbara W., LEEDS, R., (1993). Accelerating Privatization in Ex socialist Economies, *Colombia Journal of World Business*, Vol. 28 Issue 1.
- Falay, N., Özelleştirme ve Yerel Yönetimler Üzerine, *İ.Ü. İktisat Fakültesi, Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, 38. SeriYıl 1996/1997 Sevim Görgün'e Armağan İstanbul 1998
- Farrell, M.J. (1957) The Measurement of Productive Efficiency, *Journal of Royal Statisticai Society, Series A, General* 120, Part 3: 253-281.
- Farrell, M.J., M. Fieldhouse.(1962) “Estimating Efficient Production Functions Under Increasing Returns to Scale”, *Journal of The Royal Statistical Society, Series A (General)*,.
- Frydman, R., C. Gary, M. Hessel and A. Rapaczynski (1999). When Does Privatization Work? The Impact of Private ownership on Corporate Performance in the Transition Economies, *Quarterly Journal of Economics*, 114(4): 1153-1191.
- Fulai, S., (2006). *Public Environmental Expenditures: A Conceptual Framework*, [Http://Assets.Panda.Org/Downloads/Peespdf.Pdf](http://Assets.Panda.Org/Downloads/Peespdf.Pdf), (11.04.2007)
- Galal, A., Jones, L., Tandon, P., Vogelsang, I. (1994). *Welfare consequences of selling publicenterprises*. New York: Oxford University Press.
- Ghosh Banerjee, S. & Rondinelli, D. A. (2003). Does foreign aid promote privatization? Empirical evidence from developing countries. *World Development*, 31(9), 1527–1548.
- Gilbert, R. J. ve D. M. Newberry (1994). The Dynamic Efficiency of Regulatory Constitutions, *Rand Journal of Economics*, Vol:25, No:4, s.541
- Greene, W.H. and Segal, D. (2004). Profitability and Efficiency in the U.S. Life Insurance Industry. *Journal of Productivity Analysis*, 21, 229-247.
- Günel B., Özel H., (2005) Rekabet Politikası Potansiyel Rekabet, Giriş Engelleri ve Rekabet Politikaları , *Rekabet Deneği, Rekabet Haber Bülteni*, Sayı:14 , Ağustos 2005
- Güneş, İ., *Dışsalıkların Giderilmesi*, <http://idari.cu.edu.tr/igunes/kamu/cozum7.htm>, (18.02.2008)
- Güngör, M. ve diğerleri, (2005). *İlgili Piyasa ve Etkin Piyasa Gücü Kavramları, Telekomünikasyon Kurumu, Piyasa Analizi Çalışmaları*, Ankara

- Haatoja, M. & Okkonen, J. (2004). *Competitiveness of knowledge intensive services*. eBRF eBusiness Research Forum Conference, Tampere, August 20-22, 2004.
- Hachette, D. and Luders, R. (1994). *La Privatizaci'on En Chile*. Centro Internacional para el Desarrollo Econ'omico, Santiago.
- Ha-Joon Chang, (1997). The Economics and Politics of Regulation, *Cambridge Journal of Economics*, c. 21, pp. 705
- Harper, Joel T., (2000). *The Performance of Privatized Firms in the Czech Republic*, working paper, FloridaAtlantic University, Boca Raton, FL.
- Harper, J. T. (2002). The Performance of Privatized Firms in the Czech Republic, *Journal of Banking and Finance*, 26, pp. 621-649.
- Harvey Leibenstein, (1966). Allocative Efficiency vs. "X-Efficiency", *The American Economic Review*, Vol. 56, No. 3, pp. 392-415.
- Havrylyshyn, O., McGettigan, D. (1999). *Privatization in transition countries: A sampling of the literature*. IMF, Working Paper No. 99/6.
- Hayek, F. A. (1978). The confusion of language in political thought. In F.A. Hayek (Eds.), *New studies in philosophy, politics, economics and the history of ideas (pp. 71-97)*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Heald, D. & Stell D., (1982). Privatizing Public Enterprises: An Analysis of the Government's Case, *Political Quarterly*, vol 53, London
- Henderson James M., Quant Richart E., (1998). *Mikro İktisat Matematiksel Bir Yaklaşım*, Cev. Erhan Ada ve diğerleri, Gazi Kitapevi, İkinci Baskı, Ankara,
- Henricsson, J.P.E, Ericsson, S., Flanagan, R., Jewell, C.A. (2004). Rethinking competitiveness for the construction industry. In F. Khosrowshahi (Eds.). *Proceedings 20th Annual ARCOM Conference (Vol 1, 9pp)*, Heriot-Watt University, Edinburgh, September.
- Hertog J. D. (2000), *General Theories Of Regulation, in: Bouckaert, Boudewijn And De Geest, Gerrit (Eds.)*, Enclopedia Of Law and Economics, Valume III. The Regulation Of Contracts, Cheltenham, Edward Elgar, UK
- Hirsch, Wernwr Z., (1991). *Privatizing Government Services*, Instute of Industrial Relations Publications Center, University of California, Los Angeles, 1991. s.22.
- Huang ve Levich (1998). Underpricing of New Equity Offerings by Privatized Firms: An International Test, *International Journal of Theoretical and Applied Finance*, Vol. 6, No. 1, 2003, pp. 1-30.

- Hurl, B.,(1988). *Studies in the UK Economy, Privatization and The Public Sector*, First Published, Heinemann, Oxford
- Hyman, D.N., (1987). *Public Finance*, Chicago: The Dryden Pres
- Hyman, D. N. (1990), *Public Finance: A Contemporary Application of Theory to Policy* (3rd.Edition), USA: The Dryden Press.
- Jacques Lecaillon, (1981). *Mikro Ekonomik Analiz*, Çev: Selçuk Abaç, Matbaa Teknisyenleri Basımevi, İstanbul
- Jones Leroly, (1975). *Public Enterprise and Economic Development: Korean Care, Seul*, Korean Development Instute,
- Jones, S., Megginson, W.L., Nash, R., Netter, J., (1999). Share issue privatizations as financial means to political and economic ends. *Journal of Financial Economics*, 53, 217–253.
- Johnston, J. (1960), *Statistical Cost Analysis*, New York. McGraw: Hill
- Joskow, Paul L. (2005). Regulation and Deregulation after 25 Years: Lessons Learned for Research in Industrial Organization, *Review of Industrial Organization*, Vol.26, No.2, s.169-193
- Kahn Alfred E., (1998). *The Economics of Regulation*, Volume II, The MIT Press
- Kahraman, S., Ela, Ç. N., (2008). Yarışılan Piyasa, *Journal of Yasar University*, 3(10), 1301-1312, 2008, http://joy.yasar.edu.tr/makale/10.sayi/yarisilan_piyasa_10v3.pdf, (19.10.2008)
- Karluk Rıdvan, (1994). *Türkiye 'de KİT.ve Özelleştirme*, İstanbul: Esbank Yayınları No:5.
- Kayıran M. Ş., (1996). *Piyasa, Devlet ve Özel Sektör*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Kevin M. C., (2004). Natural Monopoly Regulation in the Preserence of Cost Misreporting, *AEJ*., Vol. 32, No. 1, s.50
- Kitson, M., Martin, R., Tyler, P. (2004). Regional competitiveness: An elusive yet key concept? *Regional Studies*, 38(9), 991-999.
- Kirzner, I. M., (1985). *The Perils of Regulation: A Market-Process Approach, idem, Discovery and the Capitalist Process*, Chicago: Chicago University Press.
- Koca, M. A., (2008). *Türk Demir Çelik Sanayii İçin Strateji Önerileri: Bütünleşme ve Ortak Girdi Temini*, DPT Uzmanlık Tezi, Ankara

Kakwani, N.C., (1967). *The Unbiadness of Zellner's Seemingly Unrelated Regression Equations Estimators*, JASA, 62, 141-142.

Kole, S. R. & Mulherin, J. H. (1997). The government as a shareholder: A case from the United States. Kole, S. R. & Mulherin, J. H. (1997). The government as a shareholder: A case from the United States. *Journal of Law & Economics*, 40(1), 1-22.

Koutsoyiannis A., (1987). *Modern Mikro İktisat*, Çev.Muzaffer Sarımeşeli, Teori yayınları,

Kök, R., (1991). *Endüstriyel Verimlik ve Etkinlik-Bir Uygulama*, Basılmış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Yayınları, No:680, İ.İ.B.F. Yayınları No:90, Araştırm serisi No.81 Erzurum

Kök, R., (1993). *Özelleştirme Yöntemleri ve KİT'ler*, Atatürk Üniv. Yayınları, Erzurum

Kök, R., (1995). *Ekonomi-politik, popülizm: Özelleştirme ve KİT'ler*, İstanbul: Dergah Yayınları. No:158

Kök, R., (1999). *İktisadın Tarihi ve Felsefi Temelleri*, İzmir: Anadolu Matbaacılık

Kök, R., Çoban, O., (2002). Kitlere İlişkin Bir Regülasyon Modelinin Gerekliliği ve Kaynak Kullanım Etkinliği Üzerine: Nevşehir Tekel Rakı Fabrikası Örneği, *ERC METU International Conference in Economics VI*, Ankara, 11-14 Eylül <http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/recep-orhan.pdf>

Kök, R., Deliktaş E., (2003). *Endüstri İktisadında Verimlilik Ölçme ve Strateji Geliştirme Teknikleri*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, ISBN 975-288-592-6, Yay No: 25-8/1, İzmir

Kök, R., Çoban, O., (2009). *Privatization as a Strategy of Restructuring in Developing Economies: The Case of Turkey, Global Privatization and Its Impact*, Ingrid J Hagen& Thea S Halvorsen (ed), ISBN: 978-1-60456-785-4, Nova Science Publishers, Inc., Newyork

Kök, R., (2008). *Türkiye Ekonomi Kurumu Küresel Bunalım ve Türkiye Ekonomisi, Çalıştayı Bildirileri*, Aralık 2008, <http://www.tek.org.tr/dosyalar/calistay2009/tekalistay-kok-28-12-08.pdf>

Kök, R., Kara, O. (2009), Türkiye Ekonomisinde Özelleştirme Yönlü Dışsal Ekonomiler Analizi, *10. Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu*, 27 - 29 Mayıs 2009, <http://iletisim.atauni.edu.tr/eisemp/html/tammetinler/148.pdf>

Krugman, P. (1994). Competitiveness: a dangerous obsession. *Foreign Affairs*, 73 (2), 28-44.

Kruger, Anne O. (1974). The Political Economy of the Rent-Seeking Society, *American Economic Review* 64 (1974): 291-303

- Krueger, A. Tuncer B., (1982). Growth of Factor Productivity in Turkish Manufacturing Industries, *Journal of Development Economics*, 11, pp. 307-326.
- Laffont, J.J., Jean T., (1991). The Politics of Government Decision-Making: A Theory of Regulatory Capture, *The Quarterly Journal of Economics*, Vol.106, Issue 4, November 1991, s.1090.
- Laffont, J. J. & Tirole, J. (1993). *A Theory of incentives in procurement and regulation*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Laffont, J. J. (1994), The New Economics of Regulation Ten Years After, *Econometrica*, c.62
- Laffont, J. J., (1998). *Competition, Information and Development*, *Annual World Bank Conference on Development Economics*, Washington:, s.7, www.worldbank.org/html/rad/abcde/laffont.pdf
- Laffont, J.J., Tirole, J. (2000), *Competition in Telecommunications*, Cambridge: MIT Press.
- Larry E. Jones, (1987). Optimum Product Diversity and the Incentives for Entry in Natural Oligopolies, *Quarterly Journal of Economics*, Vol. CII, No. 3, pp. 595-614
- Lea, F.M. (1970). *The chemistry of cement and concrete*, 3. ed. Glasgow : E. Arnold
- Leeds R. (1994) (Çev: İ. Kerestecioglu), bk: *Koç Üniversitesi Ve Tütünbank İşbirliği ile Gerçekleşen Özelleştirme Uluslararası Sempozyumu*, 4 Kasım 1994, s 40
- Lin, C. (2000). *Corporate Governance of State-Owned Enterprises in China*, WP Asian Development Bank, Manila.
- Lin, J.Y., Fang, C., Zhou, L., (1998). Policy Burdens, and State-Owned Enterprise Reform, *American Economic Review*, Papers and Proceedings 88(2), 442-427.
- Little, J. M.D., (1982). *Economic Development: Theory, Policy and International Relations*, New York: Basic Books
- Lizal, L., Singer, M., Svejnar, J., (2001). Enterprise breakups and performance during the transition from plan to market. *Review of Economics and Statistics*, 83(1), 92-99.
- Lovell, C. (1993). *Production frontiers and productive efficiency*, The Measurement of Productive Efficiency: Techniques and Applications editörler H. O. Fried, C. Lovell and S. Schmidt, Oxford University Press.
- Mann, P., (1970). Publicly-owned electric utility profits and resource allocation, *Land Economics*, Vol. 46 No.4, pp.478-84.

Mann, P., J, Mikesell, (1971). Tax Payments and Electric Utility Prices, *Southern Economic Journal*, c. 38

Marchand, M., Pestieau, P., Tulkens, H. (1984). The performance of public enterprises: normative, positive and empirical issues. In M. Marchand, P. Pestieau & H. Tulkens (Eds.). *The performance of public enterprises: concepts and measurement* (pp. 3-42), Amsterdam: North-Holland.

Marshall, A., (1988). *Principles Of Economics*, An Introductory Volume 8 Th.Ed., London, Macmillan Press, 1988., Book Iv, Chapter XIII Conclusion. Correlation Of The Tendencies To Increasing And To Diminishing Return, <http://www.econlib.org/library/marshall/marP27.html#Bk.IV,Ch.XIII>

Marshall, A., (1961). *Principles of Economics* (Ninth Edition), USA: The MacMillan Company.

Medema, S.G.,(1992). Another Look at the Problem of Rent Seeking, *Journal of Economic Issues* 25 (December 1991): 1049-65. [Abstracted in the *Journal of Economic Literature* 30 (June 1992): 1159.]

Mayer, C., Meadowcroft, S., (1986), *Selling Public Assets: Techniques and Financial Implications, Privatisation and Regulation The UK Experience*, Clarendon Press, Oxford 1986, s. 323-324.

Meggison, W., Netter, J. (2001). From state to market: A survey of empirical studies on privatization. *Journal of Economic Literature*, 39, 321–389.

Meggison, W., Nash, R., Randenborgh, M. (1994). The financial and operating performance of newly privatized firms: An international empirical analysis. *Journal of Finance*, 49, 403–452.

Meggison, W., Nash, R., Netter, J., Poulsen, A. (2004). The choice of private versus public capital markets: Evidence from privatizations. *Journal of Finance*, 59, 2835– 2870.

Meyer, R. (1975). Publicly Owned versus Privately Owned Utilities: A Policy Choice. *Review of Economics and Statistics*, 57:391-99.

Michael A. C., Paul R. K., (2006). *International Handbook on Economic Regulation*(Edit book by Michael Crew- David Parker) “Regulation, pricing and social welfare”, Edward Elgar Publishing Limited Glensanda House Montpellier Parade Cheltenham Glos GL50 1UA UK

Mishan, E.J., (1971). The Postwar Literature on Externalities: An Interpretative Essay, *Journal of Economic Literature*, Vol.9, No.1, (Mar., 1971), s.2

Nath, S. K. (1973), *A Perspective of Welfare Economics*, Great Britain: Macmillan.

- Nellis, J. (1999). *Time to rethink privatization in transition economies?* IFC Discussion Paper No. 38, Washington, D.C.: World Bank Group.
- Nellis, J. (2000). *Privatization in transition economies: What next?* Working Paper, Washington D.C.: World Bank.
- Norman M., Stoker, B., (1997), *Data Envelopment Analysis: The Assesment of Performance*, Jhon Wileysons, Newyork
- Odabas, H., (2001), *James M. Buchanan'ın Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat Alanındaki Katkılarının Degerlendirilmesi, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi S.B.E., İzmir, http://www.canaktan.org/ekonomi/anayasal_iktisat/buchanan-life-egacy/turkce_kaynaklar/buchanan-kamusal-mallar.htm*
- Oğuz, F., Bilgi, Regülasyon ve Rekabet: Bir Piyasa Süreci Yaklaşımı, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 6 (2) 2005, 253-267
- Okten, Ç., Arin, P., (2003). Determinants of Privatization Prices: Evidence from Turkey, *Applied Economics*, 35, 12 (2003): 1393-1404.
- Özgan, F. N., (1992). *Çevre Sorunlarına Ekonomik Yaklaşım: Su-Deniz Kirliliğinin Denetimi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- Özmen, S., (1987). *Türkiye'de ve Dünyada KİT'lerin Özelleştirilmesi*, İstanbul
- Öztürk , N, Özelleştirme Ders Notları, <http://www.ydk.gov.tr> (21.06.2007)
- Pablo, R., Jeffrey, H., (1996). Deregulation İn Argentina : A Policy-Maker's View, *The Quarterly Review Of Economics And Finance*, Vol. 36, No : 2
- Pablo, S., Fischer R., Guti'erre ve R., (2001). *The e cts of privatization on Chilean firms: e ciency, profitability and social welfare*, Inter American Development Bank
- Parkin, M., Melanie, P., Kent, M., (1997). *Economics* (3rd.Edition), England: Addison Wesley.
- Paşaoğlu, Ö., (2003). *Doğal Tekellerde Regülasyon Ve Rekabet Bir Örnek: İngiliz Elektrik Sektörünün Yeniden Yapılandırılması*, Rekabet Kurumu Yayınları, ISBN 975-8301-39-X YAYIN NO 96, Ankara
- Paolo, F., Erricos J. K., (2003). Estimating Seemingly Unrelated Regression Models With Vector Autoregressive Disturbances, *Journal of Economic Dynamics*, Control 28, pp. 27-44
- Peltzman, S. (1971). Pricing in Public and Private Enterprises: Electric Utilities in the United States, *The Journal of Law & Economics*, 14,109-147.

Peltzman , S., (1976). *Toward a More General Theory of Regulation*, National Bureau of Economic Research, Inc. 204 Junipero Serra Boulevard, Stanford, Ca 94305, Working Paper No. 133,

Perelman, S., Pestieau, P., (1988). Technical performance in public enterprises: A comparative study of railways and postal services. *European Economic Review*, 32, 432–441.

Pervan, N, (2006) *Türkiye’de Doğal Gaz Piyasasının Yeniden Yapılandırılması Ve Sonuçları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara

PETKİM A.Ş., (2008) Faaliyet Raporu,
http://www.petkim.com.tr/pdf/yillik_rapor/petkim_faaliyet_raporu_2008.pdf (13.08.2009)

PİGEM (2003). *2003 Yılı Petrol Faaliyetleri*, Ankara: T.C. Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, www.pigm.gov.tr

Pindyck R.S. & Rubinfeld D.L., (1995). Microeconomics, Prentice Hall Publishing Company, Upper Saddle River, NJ, 1989; Second Edition, 1992; Third Edition

Pohl, G, Djankov S., Anderson, R.E (1996), *Restructuring Large Industrial Firms in Central and Eastern Europe-An Empirical Analysis*, World Bank Technical Paper No. 322(Washington: The World Bank).

Pohl, G. & Anderson, R.E. & Claessens, S. & Djankov, S., (1997). *Privatization and Restructuring in Central and Eastern Europe: Evidence and Policy Options*, Papers 368, World Bank - Technical Papers.

Porter, M. E. (1990). *The competitive advantage of nations*. Londra, Basingstoke: Macmillan.

Posner, R.A., (1974), Posner, Theories of Economic Regulation, *The Bell Journal of Economics and Management Science*, Vol. 5, No. 2.

Posner, R.A., (1999), *Natural Monopoly and Its Regulation*, Cato Institute, Washington

Rafael La Porta & Florencio López-De-Silanes, (1999). The Benefits Of Privatization: Evidence From Mexico, *The Quarterly Journal of Economics*, MIT Press, vol. 114(4), pages 1193-1242,

Ramamurti, R. (1987). Leadership styles in state-owned enterprises, *Journal of General Management*, 13 (2), 45-55.

Ramamurti, R. (1997). *Testing the Limits of Privatization: Argentine Railroads*, World Development, 25: 1973-1993.

Ramanathan, R. (1986). *A Note on the Lagrange multiplier test and model selection criteria*. University of California San Diego Discussion Paper No. 86-19.

- Ramsey, F. (1927). A Contribution to the Theory of Taxation, *Economic Journal* 37, 47-61.
- Reinert, E. (1994). Catching-up from way behind. A third world perspective on first world history. In J. Fagerberg and others (Eds.), *The dynamics of technology, trade and growth* (pp. 283-301), Aldershot, U.K.: Edward Elgar Publishing.
- Rosen, Harvey S. (1998), *Public Finance* (5th.Edition), Singapore: Irwin/McGraw-Hill.
- Ruffin, R.J. (1992). *Intermediate microeconomics*. Fourth Edition, New York: Harper Collins.
- Ruozi, R. Anderlani L, (1999). *Banking Privatization in Europe*, Berkin
- Samuelson, P. A., Nordhaus D. W., (1995). *Economics*, Fifteenth Edition, MacGraw-Hill, Inc
- Saraç, M. H., (2003). *Hayat Dışı Sigorta Şirketlerine Yönelik Olarak ABD'de Uygulanmakta Riske Dayalı Sermaye Yaklaşımının Değerlendirilmesi*, ISBN; 975-19-3371-4, Ankara: Hazine Müsteşarlığı
- Saygılı, Ş., Taymaz, E. (1996). Türkiye Çimento Sanayinde Özelleştirme ve Teknik Etkinlik, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 23 (3), 405-426.
- Saygılı, S., Taymaz, E. (2001). Privatization, ownership and technical efficiency: a study of the Turkish Cement Industry, *Annals of Public and Cooperative Economics*, 74: 581-605
- Sermaye Piyasası ve Borsa Temel Bilgileri Klavuzu, (2001). İstanbul menkul Kıymetler Borsası Yayınları, 16. Basım, Anka Basım, İstanbul
- Sezer, D., (2006). *Görünüşte İlişkisiz Regresyon Modelleri ve Bir Uygulama*, Selçuk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006, Konya
- Shaked, A., Sutton, J., (1982). *Natural oligopolies and international trade: an introduction*. Theoretical Economics; TE/1982/50, TE/1982/50. Suntory and Toyota International Centres for Economics and Related Disciplines, London School of Economics and Political Science, London, UK
- Sharkey W. W., (1982). *The Theory of Natural Monopoly*, Cambridge: CUP
- Shepherd W.G. (1990), *The Economics of Industrial Organization*, Prentice Hall, Englewood Cliffs, New Jersey, 07632, Third Edition
- Sheshinski, E., Lopez-Calva, L. F. (2003). Privatization and its benefits: theory and evidence, *CESifo Economic Studies*, 49 (3), 429–459

Shirley, M., Walsh, P. (2000). *Public vs. private ownership: the current state of the debate*. World Bank Policy Research Working Paper No. 2420, Washington, D.C.: The World Bank.

Shleifer, A., (1998). State versus private ownership. *Journal of Economic Perspectives*, 12 (4), 133-150.

Siggel, E., Cockburn, J., (1995). *International competitiveness and its sources: a method of development policy analysis*. Concordia University, Department of Economics, Discussion Paper No. 9517.

Soysal, C., (2003). *Rekabet Perspektifinden Türkiye Akaryakıt Sektörü*, Ankara: Rekabet Kurumu Uzmanlık Tezleri Serisi.

Spence. M., (1983). Contestable Markets and the Theory of Industry Structure: A Review Article, *Journal of Economic Literature*. 1983.21. s. 981-900

SPK, 2299 sayılı 1981 tarihli Sermaye Piyasası Kanunu

SPK, Sermaye Piyasası Mevzuatı, 2009

Stigler, G. J.,(1971) The Theory of Economic Regulation, *The Bell Journal of Economics and Management Science*, Vol. 2, No. 1.

Stigliz, J.E. (1994), *Kamu Kesimi Ekonomisi* (Çev. Ömer Faruk Batirel) (2. Baskı), İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayın No 549

Su, D., Fleisher B. (1999). An empirical investigation of under-pricing in Chinese IPOs, *Pacific-Basin Finance Journal*, Vol. 7 pp.173 - 202.

Şanlı, U., (2005).Türkiye Arjantin Olur mu ?, *Aksiyon Haftalık Haber Dergisi*, Sayı: 565/ Tarih : 03-10-2005

Şener. O., (1994). *Dünya da Özelleştirme Uygulamaları*. (Editör.Ergin ARIOGLU. Dünya'da ve Türkiye'de Özelleştirme Türkiye Maden İşçileri Sendikası Yayını, Ankara

Şimşek, N., (2008). Türkiye'nin Endüstri-içi Dış Ticaretinin Analizi, Beta Yayınları, Yay. No: 1972, İstanbul

T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Kamu İktisadi Teşebbüsleri Genel Müdürlüğü, (2008). *2007 Kamu İşletmeleri Raporu*, Ankara

T.C. Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, (2000). *Kamu İktisadi Teşebbüsleri Genel Raporu*, Ankara

T.C. Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, *Türkiyede Özelleştirme*, Ankara

T.C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, (1998). *Çimento Sanayii Sektör Araştırması*, No. 41

- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, (2007). *Dokuzuncu Kalkınma Planı, (2007-2013)*, Ankara
- T.C. Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracat Genel Müdürlüğü,(2008). *Demir Çelik Sektör Raporu*, Ankara
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, (2000). *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Demir-Çelik Sanayii Özel İhtisas Komisyonu*, DPT: 2497 . ÖİK: 520, Ankara,
- T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Sigorta Denetleme Kurulu, (2006). *Sigortacılık ve BES Faaliyet Raporu*, Ankara
- Türkiye Demir Çelik Üreticileri Derneği, İstatistikleri, www.dcud.org.tr, (04.07.2009)
- Tecer, M., (1987). Özelleştirme Programının Teknik Yönleri İngiltere Örneği, *Banka ve Ekonomik Yayınlar Dergisi*, s.57–63.
- Tenekecioğlu, M., Özelleştirmeye Kamu Tercih Teorisi Bakımından Bir Yaklaşım *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, Cilt XX, sayı: 177, s. 45
- Tian, G. L., (2000). *State Shareholding and Corporate Performance: A Study of a Unique Chinese Data Set*, Working Paper, London Business School, London.
- Tietenberg T.H., (1993). *Economic Instruments For Environmental Regulation*, Environmental Economics: A Reader, St. Martin's Press, New York, 1993.
- Tollison, R. (1982). "Rent Seeking: A Survey" *Kyklos*, Vol 35, pp. 575-276,
- Toye, J., (1987). *Dilemmas of development: reflections on the counter-revolution in development theory and policy*. Oxford: Blackwell.
- Train, K.E. (1997), *Optimal Regulation: The Economic Theory of Natural Monopoly*, The MIT Press Cambridge, MA. London, s. 2
- Tullock, G., (1991). *Public Choice*, The New Palgrave: A Dictionary of Economics
- Tullock, G., (1993). *Rent Seeking*. The Shaftesbury Papers, 2. Aldershot, England and Brookfield, USA: Edward Elgar Publishing
- Tullock, G., (1967), The Welfare Costs of Tariffs, Monopolies and Theft , *Economic Inquiry*, Vol 5, pp. 224, 232.
- Turgutlu, E. (2006), *Tam bilgi ve belirsizlik altında etkinlik analizi: Türk sigortacılık endüstrisi örneği (1990-2004)*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi
- Türkkan, E., (2001). *Rekabet teorisi ve Endüstri İktisadı*, Turhan kitabevi, Ankara

- Türkkan, E., (2005) İşlem Maliyetleri Ve Rekabet, *Rekabet Haber Bülteni*, Sayı:16
Tarih:20 Ekim
- United Nations, (1991). *Economic and Social Commission for Asia and the Pacific*, Atlas of mineral resources of the ESCAP Region, v. 8, Bhutan, Explanatory Brochure: Bangkok, Thailand, p. 26, 34, 51, 53.
- United Nations, (1993). *Accounting, Valuation and Privatization*, New York
- Ünsal, E., (2005). *Mikro İktisat*, İmaj Yayınevi, 6. baskı, Ankara
- Verhoef E. (1997). *Externalities*, Free University Research Memorandum, No:31
- Vickers, J. & Yarrow, G. (1991). Economic perspectives on privatization. *Journal of Economic Perspectives*, 5, 111-132.
- Vining, A. R. , Boardman, A. (1992). Ownership versus competition: Efficiency in public enterprise. *Public Choice*, 73, 205-239.
- Viravan, A., (1991). Özelleştirme: Mali Seçenekler ve Fırsatlar, *Maliye Dergisi*, Sayı:104. Eylül-Ekim/1991, s45-56
- Viscusi, W-K. , J-M. Vernon, J-E. Harrington, JR., (2000). *Economics of Regulation and Antitrust*, Third Edition, The MIT Pres Cambridge, MA. London
- Wenders, J. T., (1986). Economic Efficiency and Income Distribution in the Electric Utility Industry, *Southern Economic Journal* 52(4), 1056-1067.
- Winston, Clifford., (1993). Economic Deregulation: Days of Reckoning for Microeconomists, *Journal of Economic Literature*, vol 31, Issue 3, pp. 1263-89.
- World Bank, (1994). *Discussion Draft: Infra Structure Regulation Issue and Options*, Washington D.C.
- Yamak, R., ve Köseoğlu, M. (2006). *Uygulamalı İstatistik ve Ekonometri* (3. Baskı), Celepler Matbaacılık: Trabzon.
- Yanık, M., (2003). *Rekabet Hukukunun Hakim Durum ve Hakim Durumun Kötiye Kullanılması Uygulamalarında Piyasa Giriş Engelleri*, Ankara, Rekabet Kurumu Yayın No:0101, 2003, <http://www.rekabet.gov.tr/pdf/mehmetyanik1.pdf>,
- Yaşar S., (2006). *Türkiye'de Kullanılan Özelleştirme Yöntemlerinin Analizi*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul
- Yergin, D., Stanislaw J., (1998). *The Commanding Heights: The Battle Between Government and the Marketplace That Is Remaking the Modern World* (Simon & Schuster, 1998)

Yıldırım, U., *Çevre Kirliliğinin Önlenmesinde Vergilendirmenin Rolü: Türkiye Örneği*, D.E.Ü. S.B.E., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1992,

Yılmaz, F., Güç İlişkileri ve Firma Teorisi, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 57-1

Yılmaz Şiir , Rant Arayışları ve Demokrasi, *Mülkiyeliler Birliği Dergisi* • Cilt: XXII • Sayı: 206-209

Yosmaoğlu, N., Özelleştirmenin Düşündürdükleri, *Mülkiyeliler Birliği Dergisi* • Cilt: XXI SAYI: 201

Yosmaoğlu, İ. Çimento Sektöründe Özelleştirme: Bir Etkinlik Analizi, *Mülkiyeliler Birliği Dergisi* , Cilt: XVIII Sayı: 174

Yüksel, C., (2006). *Dışsallıklarda Kamusal Çözümler: Türkiye Uygulaması*, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana,

Zaim, O., Çakmak, E. H., (1994). *Özelleştirme Tartışmaları, Kamu Sektörü, Özelleştirme ve Etkinlik içinde "Kamu Sektörü, Özelleştirme ve Etkinlik"*, Bağlam Yayınları, İstanbul

Zaim, O., Taşkın F., (1997). The Comparative Performance of the Public Enterprise Sector in Turkey: A Malmquist Productivity Index Approach, *Journal of Comparative Economics*, 25, pp. 129-157.

Zeckhauser, R.J., Horn, M., (1989). The control and performance of state-owned enterprises. In MacAvoy, P.W., Stanbury, W. T., Yarrow, G., & Zeckhauser, R. J. (Eds.), *Privatization and state-owned enterprises* (pp. 7-58), Boston: Kluwer.

Zellner, A. (1963). *Estimators for Seemingly Unrelated Regression Equations: Some Exact Finite Sample Results*, JASA, 58, 977-992.

Zhang, Y.F., Parker, D., Kirkpatrick, C., (2003). *Competition, Regulation and Privatisation of Electricity Generation in Developing Countries: Does the Sequencing of the Reforms Matter*, Working Paper, No: 31, Centre on Regulation and Competition, Institute for Development Policy and Management, University of Manchester.

4046 sayılı 24/11/1994 tarihli, *Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Kanun*

1283 sayılı 29/02/1984/ tarihli, *Tasarrufların Teşviki ve Kamu Yatırımlarının Hızlandırılması Hakkında Kanun*

3291 sayılı 28/05/1986 tarihli, *Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Özelleştirilmesi Hakkında Kanun*, Resmi Gazete Sayı: 19126, Tarih 3.6.1986

4047 sayılı 24/11/1994 tarihli, *Bazı Yatırım ve Hizmetlerin Yap-İşlet-Devret Modeli Çerçevesinde Yaptırılması Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun*

www.worldbank.org/privatization , (27.04.2009)

EKLER

EK 1: Firma Etkinliğini Açıklamaya Yönelik Yaklaşımlar

Üretim etkinliğinin belirlenmesi için geliştirilen ilk yöntemler, ele alınan endüstrideki girdi ve çıktıları kullanarak geliştirilen bazı ölçütlere dayanmaktadır. Bu ölçütler, önceleri yaygın olarak kullanılmış, daha sonra yetersiz oldukları yönünde eleştiriler getirilmiştir. “*Emeğin Ortalama Verimliliği*”, bu ölçütlerin en yaygın kabul görenlerinden ve ilk geliştirilenlerindedir. Bu ölçüte göre endüstride emeğin verimliliğini artırmanın en doğrudan yöntemi, daha fazla sermaye kullanmaktır.(Farrell, 1957; 263). Amacın, endüstrinin üretim etkinliğinin artırılması olduğu, etkinliğin ise emeğin ortalama verimliliğiyle ölçüldüğü durumda aşırı sermayeleşme kaçınılmaz olacaktır.

Üretim etkinliğinin belirlenmesi için geliştirilen bir başka yöntem ise “maliyet karşılaştırmalarıdır”. Maliyet karşılaştırması, firmaların etkinliğinin belirlenmesi için ekonomi kuramı yönünden daha uygun bir yaklaşımdır. Firmalar arası maliyetlerin karşılaştırılması ölçütü ancak ele alınan firmaların aynı girdi fiyatlarıyla karşı karşıya oldukları durumda uygulanabilmektedir. Maliyet karşılaştırmalarının belirleyici unsurlarından girdi fiyatları oranlarının geçmiş ve gelecek değerlerinin bugünkü değerlerinden farklı olma ihtimali, bu yaklaşımın zayıf yönünü oluşturmaktadır.(Farrell, 1957; 264).

Üretim etkinliğinin belirlenmesinde kullanılan bir başka yaklaşım da rasyo analizleridir. Tek bir girdi ile tek bir çıktının birbirine oranlanması sonucu oluşan bir rasyonun zaman içerisinde izlenmesi şeklinde uygulanan rasyo analizi, ölçüm yöntemleri içerisinde en basiti ve en yaygın olarak kullanılanıdır. Bu yöntem; tek girdinin, tek çıktıya oranı olarak tanımlandığından, söz konusu oran, performansla ilgili boyutlardan sadece birinin incelenmesine olanak sağlamaktadır(Yeşilyurt C., Alan M.A, 2003 ;92). Bu yönüyle rasyo analizinin çok sayıda girdi ve çıktıyı içeren karar birimlerinde kullanılması durumunda etkinliğin derecesini ölçmede yetersiz kalacağı görülmektedir.

Literatürde, üretim etkinliğini doğru bir şekilde ölçebilen bir yöntemin geliştirilmesi çabası sürmüştür ve Farrell (1957)'in çalışması bu alanda bir dönüm noktası

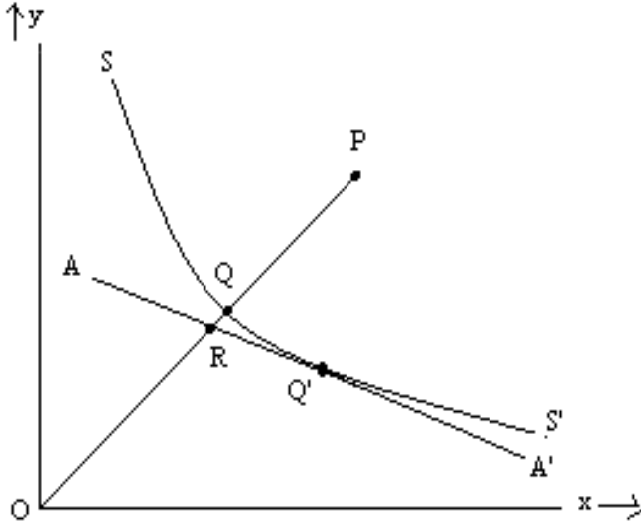
teşkil etmiştir. Farrell'in bu çalışmasındaki etkinlik ölçümünün temelleri Debreu (1951) ve Koopmans (1951)'e dayanmaktadır. Debreu (1951), çalışmasında, her üretim biriminin bir üretim olanakları kümesinin bulunduğu ve fiziksel kaynakların sınırlı olduğu bir ekonomik sistemi ele almakta ve bu sistemde optimum durumu araştırmaktadır. Debreu, bu ekonomik sistemde en az bir birimin tatmin düzeyini azaltmadan bir başka birimin tatmin düzeyini artırmanın mümkün olmamasının etkinliği göstermesinden yola çıkarak, optimum olmayan bir durumun optimuma ne kadar uzak olduğunun belirlenip belirlenemeyeceği sorusu üzerinde durmaktadır. Bunu ölçmek için Debreu, veri fiziksel kaynaklardan elde edilen bileşim ile optimum bileşim arasındaki uzaklığı, uzaklık fonksiyonu ile göstermektedir. Bu uzaklık, optimum olmayan bir bileşime ait miktarların, ρ oranında azaltılmasıyla, optimum bileşime dönüşmesi durumunda en düşük değerini alacaktır. Debreu, bu ρ oranını, ekonominin “kaynak kullanımı katsayısı (coefficient of resource utilization)” olarak tanımlamaktadır. Bu katsayı, 1'e eşitse optimum durum, birden küçükse optimum olmayan bir durum söz konusudur(Turgutlu; 79).

Teknik etkinliğin ilk biçimsel tanımı ise Koopmans (1951) tarafından yapılmıştır. Buna göre, bir çıktı miktarındaki artış en az bir diğer çıktı miktarında azalmaya veya en az bir girdi miktarında artışa yol açıyorsa; farklı bir yönden, bir girdi miktarındaki azalma en az bir başka girdi miktarında artışa veya en az bir çıktı miktarında azalmaya neden oluyorsa, o üretici teknik anlamda etkin sayılmaktadır.

Farrell (1957), üretim etkinliğini incelediği çalışmasında, öncelikle iki girdi kullanarak bir tek çıktı elde eden ve ölçüğe göre sabit getiri koşullarında çalışan bir firmayı ele almaktadır. Tamamen etkin bir firmanın veri girdi bileşiminden elde edebileceği çıktıyı gösteren etkin üretim fonksiyonunun bilindiği durumda Farrell, üretim etkinliğinin iki kısımda ele alınabileceğini öne sürmektedir. Bunlardan ilki, etkinliğin “teknik” kısmını oluşturmaktadır; girdi-çıkıtı dönüşümünün fiziksel etkinliğini ifade etmektedir. Diğerisi ise, optimum girdi dağılımını gösteren “ekonomik” etkinlik kısmıdır. Farrell, tanımlanan ilk etkinlik kavramına “*teknik etkinlik(technical efficiency- TE)*”, ikincisine ise “*fiyat etkinliği*” adını vermektedir. Farrell'in bu ayrıştırmayı yapmasının nedeni, etkinliğin alt bileşenlerinin kısmi etkilerini ampirik olarak ölçebilmektir(Kopp, 1981; 479).

Farrell'in ölçüğe göre sabit getiri varsayımı, analizin bir es-ürün eğrisi çerçevesinde yapılabildiğini sağlamaktadır. Şekil 3.2'de, Farrell'in varsayımlarına uygun bir es-ürün eğrisiyle üretim etkinliği gösterilmektedir.

Şekil Ek 1. Farrel Ayrıştırması (Teknik ve Tahsis Etkinliği)

Kaynak: Farrall, 1957; 254

Şekilde, SS' es-ürün eğrisi, tamamen etkin bir firmanın birim çıktıyı üretmek üzere kullanabileceği tüm girdi bileşimlerini göstermektedir. Bu es-ürün eğrisi üzerindeki Q noktası, P noktasıyla aynı oranda girdi bileşimini kullanan etkin bir firmayı göstermektedir. Bununla birlikte bu firma, P ile aynı çıktı düzeyini, her girdinin yalnızca OQ/OP oranını kullanarak üretebilmektedir. Başka bir yönden bu firma, aynı düzeyde girdiyle OP/OQ kat daha fazla çıktı üretebilmektedir. Bu durumda, OQ/OP oranı, P firmasının teknik etkinliğini göstermektedir. Bu oran, tamamen etkin bir firma için 1 (veya 100)'e eşit olacaktır. Negatif eğimli bir es-ürün eğrisi, bir üretim faktörüyle ilgili çıktı başına girdi oranı arttığında, daha düşük bir teknik etkinlik düzeyini göstermektedir.

Üretim sürecinde ele alınabilecek bir başka etkinlik ise, firmanın, üretim faktörlerini fiyatlarına göre en iyi oranlarda kullanma düzeyiyle ilgilidir. Şekil 5'te, AA' doğrusunun eğimi, iki üretim faktörünün fiyatlarının oranına eşittir; hem Q hem de Q' teknik etkinliğe sahipken fiyat etkinliğine yalnız Q sahiptir. Q üretim maliyeti, Q

üretim maliyetinin OR/OQ oranıdır. Bu oran Q 'nin fiyat etkinliğini göstermektedir. Ele alınan firma, teknik etkinliğini sabit tutup kullandığı girdilerin oranını Q' ile aynı olacak şekilde düzenlediğinde, faktör fiyatları değişmediği sürece, maliyetleri OR/OQ oranında azalacaktır. Bu oran, aynı zamanda P firmasının da fiyat etkinliğini göstermektedir. Literatürde fiyat etkinliği yerine “*tahsis etkinliği (allocative efficiency-AE)*” kavramı yaygın olarak kullanılmaktadır. Farrell, teknik etkinlik ve fiyat etkinliğinin çarpımından elde edilen OR/OP oranını “tam (overall) üretim etkinliği (overall productive efficiency-OPE)” olarak tanımlamaktadır. Farrell, ayrıca, bir firmanın maliyetlerinin hem teknik etkinlik hem de fiyat etkinliğini sağlaması durumunda OR/OP oranında azalacağını belirtmektedir (Farrell, 1957; 255).

EK 2: Malmquist Toplam Faktör Verimliliği Endeksi

Malmquist (1953) tarafından geliştirilen ve uzaklık (distance) fonksiyonlarına dayalı olarak ifade edilen bu endeks, işletmeler ait her bir veri noktasının ortak teknolojiye göre nispi uzaklıklarının oranlarını hesaplayarak iki veri noktası arasındaki toplam faktör verimliliğindeki değişmeyi ölçer.

Uzaklık fonksiyonları, hem girdi tabanlı (input-oriented) hem de çıktı tabanlı (output-oriented) uzaklık fonksiyonları olarak ele alınabilir. Girdi tabanlı uzaklık fonksiyonu, çıktı vektörü veriyken, girdi vektörünün minimum oransal daralmasını dikkate alan üretim teknolojisini ifade eder. Çıktı tabanlı uzaklık fonksiyonu ise, girdi vektörü veriyken, çıktı vektörünün maksimum oransal artışını dikkate alır. Çıktı tabanlı uzaklık fonksiyonunda üretim teknolojisi, çıktı kümesi R^t kullanılarak tanımlanmaktadır. Üretim teknolojisi R^t her dönem için ($t=1, \dots, T$) girdilerin ($x^t \in R_+^M$) çıktılara ($y^t \in R_+^M$) dönüşümünü göstermektedir. Yani, $x_t = (x_1, \dots, x_K)$, girdi vektörü kullanılarak üretilen çıktı vektörü çıktılar $y_t = (y_1, \dots, y_M)$, olacaktır. Fare ve diğerleri (1985, 1994) izlenerek bu metodoloji şu şekilde ifade edilebilir.

$$R^t = \{(x_t, y_t) : x_t \rightarrow y_t\}$$

Fare ve diğerleri (1994) izlenerek t dönemi teknolojisi altında çıktı uzaklık fonksiyonu şu şekilde yazılabilir.

$$d_0^t(x_t, y_t) = \min \left\{ \theta : \left(x_t, \frac{y_t}{\theta} \right) \in R^t \right\}$$

$$\min \{ \theta : (x^t, \theta y^t) \in R^t \}^{-1}$$

Uzaklık fonksiyonu, girdi vektörü veri iken, çıktı vektöründeki maksimum oransal artışın tersi olarak tanımlanabilir. Eğer (x_t, y_t) verileri t dönemi üretim sınırının üzerinde ise uzaklık $d_0^t(x_t, y_t) = 1$ olur ve Farrell'in (1957) ifadesiyle üretim için tam etkinlik söz konusu olur. Eğer $d_0^t(x_t, y_t) \leq 1$ ise üretimin t döneminde etkin olmadığına karar verilir.

Uzaklık fonksiyonu farklı dönemlerdeki teknik etkinliği ve etkinlikteki değişimi de ölçer. (t+1) dönemi için uzaklık fonksiyonu şu şekilde yazılabilir:

$$\mathbf{d}_0^t(\mathbf{x}_{t+1}, \mathbf{y}_{t+1}) = \min \{ \theta : (\mathbf{x}_{t+1}, \mathbf{y}_{t+1} / \theta) \in \mathbf{R}^t \}$$

Bu endeks, t dönemi teknolojisi altında x^{t+1} veri girdi seti ile y^{t+1} çıktısında ortaya çıkacak maksimum oransal değişmeyi ölçer. Benzer şekilde, t+1 dönemi için de karma uzaklık fonksiyonu, $\mathbf{D}_1^{t+1}(\mathbf{x}_t, \mathbf{y}_t)$ ifade edilebilir. Bu fonksiyon ise t+1 teknolojisine nispeten veri x^t girdi seti ile y^t çıktısında ortaya çıkacak maksimum oransal değişmeyi ölçer. Malmquist verimlilik endeksini şu şekilde yazabiliriz (Mao ve Koo, 1996).

$$\mathbf{M}_0^t = \frac{\mathbf{d}_0^t(\mathbf{y}^{t+1}, \mathbf{x}^{t+1})}{\mathbf{d}_0^t(\mathbf{y}^t, \mathbf{x}^t)}$$

Bu endeks t dönemi teknolojisi altında, t+1 döneminden t dönemine olan teknik etkinlikleri değişmelerin neden olduğu verimlilik değişmelerini ölçer. Öte yandan, t+1 döneminden t dönemine olan teknik etkinlik değişmeleri, t+1 dönemi teknolojisi altında da ölçülebilir. Malmquist verimlilik endeksi şöyle yazılabilir.

$$\mathbf{M}_1^{t+1} = \frac{\mathbf{d}_0^t(\mathbf{y}^{t+1}, \mathbf{x}^{t+1})}{\mathbf{d}_0^t(\mathbf{y}^t, \mathbf{x}^t)}$$

Fare ve diğerleri (1994) çıktı-tabanlı Malmquist verimlilik değişim endeksini yukarıdaki iki endeksin geometrik ortalaması olarak aşağıdaki gibi ifade etmişlerdir.

$$\mathbf{m}_0(\mathbf{y}^t, \mathbf{x}^t, \mathbf{y}^{t+1}, \mathbf{x}^{t+1}) = \left[\left(\frac{\mathbf{d}_0^t(\mathbf{y}^{t+1}, \mathbf{x}^{t+1})}{\mathbf{d}_0^t(\mathbf{y}^t, \mathbf{x}^t)} \right) \times \left(\frac{\mathbf{d}_0^{t+1}(\mathbf{y}^{t+1}, \mathbf{x}^{t+1})}{\mathbf{d}_0^t(\mathbf{y}^t, \mathbf{x}^t)} \right) \right]^{\frac{1}{2}}$$

Bu endekste baz yıl t dönemiyle, bir sonraki yıl ise t+1 dönemiyle gösterilmektedir. Bu denklemde $d_0^t(\mathbf{y}^{t+1}, \mathbf{x}^{t+1})$ notasyonu, (t+1) gözlemlerinden (t) dönemi teknolojisine olan uzaklığı temsil etmektedir. Bu denklem aşağıdaki kalıpla gösterilebilir.

$$m_0(y^t, x^t, y^{t+1}, x^{t+1}) \frac{d_0^{t+1}(y^{t+1}, x^{t+1})}{d_0^t(y^t, x^t)} \left[\left(\frac{d_0^t(y^{t+1}, x^{t+1})}{d_0^{t+1}(y^{t+1}, x^{t+1})} \right) x \left(\frac{d_0^t(y^t, x^t)}{d_0^{t+1}(y^t, x^t)} \right) \right]^{\frac{1}{2}}$$

Denkleimde köşeli parantezin dışında yer alan oransal kısım, (t) ve (t+1) yılları arasındaki çıktı-eksenli teknik etkinlikteki değişmeyi ölçer. Yani etkinlik değişimi; Farrell'in (Farrell 1957) (t+1) dönemi için ele aldığı teknik etkinlik oranı, (t) dönemine azaldığını gösterir (Kök Deliktaş 2003: 241) TFV'deki değişme iki kısma ayrıldığında teknolojik değişme ve etkinlikteki değişme ayrı ayrı gösterilebilir.

$$\text{Teknik Etkinlikteki Değişme} = \frac{d_0^{t+1}(y^{t+1}, x^{t+1})}{d_0^t(y^t, x^t)}$$

$$\text{Teknolojik Değişme} = \left[\left(\frac{d_0^t(y^{t+1}, x^{t+1})}{d_0^{t+1}(y^{t+1}, x^{t+1})} \right) x \left(\frac{d_0^{t+1}(y^t, x^t)}{d_0^t(y^t, x^t)} \right) \right]^{\frac{1}{2}}$$

Etkinlikteki değişme (TED)ölçeğe göre sabit getiri altında teknik etkinlikteki değişme endeksidir. Bu endeks iki dönem (t ve t+1) arasında her bir gözlem için en iyi üretim sınırını yakalama etkisi (catching-up effect) olarak ifade edilirken, Teknolojik Değişme (TD) endeksi frontier etkisi (üretim sınırları eğrisinin kayması veya yenilik) olarak ifade edilmektedir. Toplam faktör verimliliğindeki değişme ise teknik etkinlikteki değişme ile teknolojik değişmenin çarpımı olarak ifade edilmektedir(Mahadevan, 2002).

$$M_0^{t,t+1} = \text{TED} \times \text{TD}$$

M0 endeksinin 1'den büyük olması, toplam faktör verimliliğinin (t) döneminden (t+1) dönemine arttığını veya iyileştiğini, bu değer 1'den küçük olması, toplam faktör verimliliğinin (t) döneminden (t+1) dönemine azaldığını gösterir.

EK 3: Veri Zarflama Analizi (DEA)

Charnes ve diğeri (1978) etkin sınır içinde kalan etkin olmayan noktaların merkeze olan radyal uzaklıklarının matematiksel programlama tabanlı hesaplanabildiği parametrik olmayan bir çözümlene geliştirilmiştir. Charnes ve diğeri Veri zarflama analizi VZA(Data Envelopment Analysis (DEA)) adını verdikleri bu yaklaşım sayesinde birden çok ve farklı ölçümlere bölünmüş veya farklı ölçü birimlerine sahip girdi ve çıktıların kara birimleri arasında etkinlik karşılaştırması yapmayı zorlaştırdığı durumlarda, karar birimlerinin görece performansını Farrell'in yaklaşımı çerçevesinde ölçmek mümkün hale gelmiştir.

DEA, doğrudan bir sınıra bağlı olarak etkinlik veya etkinsizlik düzeyinin ölçülmesini sağlamaktadır. DEA merkezi eğilimlerden ziyade uç verileri de kapsayan ve üretim teknolojisi üzerine herhangi bir sınırlama koymaksızın en iyi üretim sınırını (üretim eğrisini) oluşturmayı hedefleyen bir metodolojidir. Diğer bir ifadeyle, veri merkezine en iyi uyumu sağlayacak regresyon düzlemi yerine, gözlemlenen uç verileri kavrayacak doğrusal kısmi bir yüzeyin oluşturulmasını içermektedir(Arnade, 1994). Her bir KVB etkinlik düzeyi, oluşturulan bu yüzeye göre belirlenmektedir.

DEA analizleri ile Farrell ayrıştırmasında belirtildiği gibi, teknik ve tahsis etkinliği kısımları ortaya konulabilmektedir. Malmquist toplam faktör verimliliği endeksinin (M_0) hesaplanmasında gerekli olan uzaklık fonksiyonlarını tahmin etmek için kullanılan en popüler yaklaşımdır. Bununla birlikte DEA, genellikle, kamu kuruluşlarının ve kar odaklı olmayan kuruluşların etkinliklerin ölçümünde sıkça kullanılmaktadır. Bunun nedeni, bu kesimlerde genellikle belli bir fiyatın var olmamasıdır. Dolayısıyla, DEA, genellikle teknik etkinlik ölçümünde tercih edilen bir yaklaşım olmuştur.

DEA'nin ilk şekli, bu modeli geliştiren Charnes, Cooper ve Rhodes'un adlarının baş harfleriyle anılan "CCR modeli" olarak bilinmektedir. Daha sonra geliştiren tüm modeller temelde CCR modeline dayanmaktadır. CCR modeli ve varsayımları şöyle belirtilebilir: CCR modeli, n KVB'nin, m farklı girdi kullanarak s farklı çıktı üretme

sürecini ele almaktadır. Tüm girdi ve çıktı düzeylerinin negatif olmayan bir değere sahip olduğu, $x_{ij} \geq 0, y_{ij} \geq 0$, varsayımı altında j karar verme birimi tarafından üretilen r çıktı miktarını göstermektedir. Bu karar problemi için değişkenler, k karar biriminin i girdi ve r çıktıları için vereceği ağırlıklardır. Bu ağırlıklar sırasıyla v_{ik} ve u_{rk} olarak gösterilmektedir. CCR modeli n tane karar birimi için n tane kesirli doğrusal programlama modelinin formülasyonu olarak gösterilebilir. Kesirli doğrusal programlama modelinin amaç fonksiyonu, verimlilik tanımından hareketle, k karar birimi için toplam ağırlıklandırılmış çıktıların toplam ağırlıklandırılmış girdilere oranının maksimizasyonudur ve aşağıdaki gibi tanımlanır:

$$\max h_k = \frac{\sum_{r=1}^s u_{rk} Y_{rk}}{\sum_{i=1}^m v_{rk} X_{jk}}$$

Yukarıdaki kesirli programlama modeli doğrusal programlama modeline dönüştürülebilir. "Charnes-Cooper dönüşümü" olarak bilinen bu dönüşüm sonucu

$$\begin{aligned} \max h_k &= \sum_{r=1}^s u_{rk} Y_{rk} \\ \text{st} \\ \sum_{r=1}^s u_{rk} Y_{rj} - \sum_{i=1}^m v_{ik} X_{ij} &\leq 0; \quad j = 1, \dots, n \\ \sum_{i=1}^m v_{jk} X_{ik} &= 1 \\ u_{rk} &\geq 0; \quad r = 1, \dots, s \\ v_{ik} &\geq 0; \quad r = 1, \dots, m \end{aligned}$$

olarak tanımlanır.

Yukarıdaki dönüşümde h_k ele alınan j0 karar birimlerinin etkinlik düzeyi; u_{ik} ve v_{rk} ise sırasıyla çıktılara ve girdilere atanan ağırlıklardır. Bunlar normalize edilmiş gölge fiyatlarıdır. CCR modelinin doğrusal programlama modeline dönüştürülmüş bu şekli

“çarpan problemi” olarak bilinmektedir. Bu modelin dual şekli ise “zarflama problemi” adı ile anılmakta ve

$$\min v_k = q_k$$

st

$$\sum_{j=1}^n \lambda_{kj} \geq Y_{rk} \quad ; \quad r = 1, \dots, s$$

$$- \sum_{i=1}^m \lambda_{kj} X_{ij} + q_k X_{ik} \geq 0 \quad ; \quad i = 1, \dots, m$$

$$\lambda_{kj} \geq 0 \quad ; \quad j = 1, \dots, n$$

$$-\infty \leq q_k \leq +\infty$$

şeklinde tanımlanmaktadır. Dual modelde q değişkeni her karar birimine karşılık gelen λ değişkeni tanımlanmıştır. İki model arasındaki dualiteden dolayı q_k ile h_k eşit değer almalıdır. h_k değişkeni primal model için karar birimi k nin etkinliğini verdiği göre, q_k da karar birimi k nin etkinliğini verecektir. Dual değişken λ_{kj} nin, sadece karar birimi k nin primal CCR modeline karşılık geldiği eşitsizliğin eşitlik olarak sağlanması durumunda, pozitif değer alabileceğini ifade eder. Bu durum, karar birimi j nin etkin olduğunu ifade eder. Modelde λ'_{kj} nin karşılık geldiği eşitsizlik

$$\sum_{r=1}^s u_{rk} Y_{rj} - \sum_{i=1}^m v_{ik} X_{ij} \leq 0 \quad ; \quad j = 1, \dots, n$$

$\lambda_{kj} > 0$ olduğu zaman

$$\sum_{r=1}^s u_{rk} Y_{rj} - \sum_{i=1}^m v_{ik} X_{ij} = 0$$

şeklinde yazılabilir. Karar birimi k nin primal modelinde pozitif değerler verilen tüm λ_{kj} dual değişkenlerin karşılık geldikleri karar birimleri etkindir. Bu etkin karar birimleri tarafından oluşturulan sete karar birimi k nin “referans seti” denilir. Eğer k etkin

ise o zaman referans setindeki tek karar birimi kendisi olacaktır ve dual değişken λ_{kj} 'nin değeri 1'e eşit olacaktır. Etkin olmayan karar birimleri için ise referans seti, etkinliğin yakalanabilmesi için yol gösterici olacaktır.

CCR modeli CRS varsayımı altında toplam etkinliği ölçmektedir. Ölçeğe göre getirinin yönünün CCR modeli kullanılarak bulunabileceği Baker(1997) tarafından gösterilmiştir. Banker k karar birimi için kurulan CCR modelinin optimal çözümündeki dual değişkenlerin toplam değeri k karar birimi için ölçeğe göre getiri göstermektedir:

$$\sum_{j=1}^n \lambda_{kj} = 1 \quad \rightarrow \quad \text{CRS}$$

$$\sum_{j=1}^n \lambda_{kj} < 1 \quad \rightarrow \quad \text{IRS}$$

$$\sum_{j=1}^n \lambda_{kj} > 1 \quad \rightarrow \quad \text{DRS}$$

Banker ve diğerleri (1984) önceki CCR modeline ölçeğe göre değişken getiri varsayımı çerçevesinde konvekslik kısıtını eklemişlerdir bu model BCC modeli olarak adlandırılır ve benzer ölçekteki birimleri birbiriyle kıyaslayarak sadece teknik etkinliği ölçmektedir. Primal bir BCC modeli

$$\max h_k = \sum_{r=1}^s u_{rk} Y_{rk} - u_0$$

st

$$\sum_{r=1}^s u_{rk} Y_{rj} - u_0 - \sum_{i=1}^m v_{ik} X_{ij} \leq 0; \quad j = 1, \dots, n$$

$$\sum_{i=1}^m v_{jk} X_{ik} = 1$$

$$u_{rk} \geq 0; \quad r = 1, \dots, s$$

$$v_{ik} \geq 0 ; r = 1, \dots, m$$

$$u_0 \text{ urs}$$

BCC modelinin optimal çözümünde u_0 değişkeninin pozitif değer alması karar biriminin DRS, negatif değer alması IRS ve sıfır değerini alması CRS durumunu göstermektedir.

Yukarıda notasyonlarıyla ifade edilen DEA modelleri, yalnız girdi ve çıktı verilerini içerdiğinden teknik etkinliği ve ölçek etkinliğini ortaya koymaktadır. Girdi ve çıktı fiyatlarının veri setinde bulunması durumunda DEA tahsis etkinliğinin ölçümünde kullanılabilir. Girdi fiyatlarının bulunması durumunda maliyet etkinliği, çıktı fiyatlarının bulunması durumunda hasılat etkinliği ölçümü yapılabilir. Bu tür analizlerin uygulanabilmesi için yukarıda değinilen amaç ve kısıt fonksiyonlarına bağlı olarak primal ve dual dönüşümlerle gerçekleştirilmektedir.

DEA analizlerinin anlamlı olabilmesi için gözlem kümesini benzer gir ve çıktı yapısına sahip karar birimlerinden oluşturulması gerekmektedir. Hesaplanan etkinlik skorları, girdi ve çıktı değerlerindeki hatalara karşı oldukça duyarlıdır. Modele yanlış girilen gözlem verileri etkin üretim sınırını bozabilmektedir. Etkinlik skorları belirli bir gözlem kümesinden hesaplandığı için iki ayrı çalışmadan elde edilecek etkinlik skorlarının karşılaştırılması mümkün değildir.

Ekonomik etkinliğin DEA aracılığıyla analizini ele alan ayrıntılı açıklama ve uygulamalı çalışmalar Charnes, Cooper ve Rhodes (1978) Lovell (1993), Ali ve Seiford (1993), Thrall (1996), Fried vd.(1993), Çakmak ve Zaim (1992), Fare ve diğ. (1994), Charnes ve diğ. (1995), Seiford (1990, 1996, 1997), Coelli ve diğerleri (1998), Zaim ve Taşkın (1997), Deliktaş (2002), Deliktaş ve Balcılar (2005) Candemir ve Deliktaş (2005), Karadağ ve diğ. (2005) 'in çalışmalarında bulunmaktadır.

Ek 4.: Özelleştirme Uygulamalı Literatür

ÇALIŞMA	ÖRNEK, PERİYOD, METODOLOJİ	SONUÇLARIN ÖZETİ
Peltzman (1971)	Elektrik sektöründe kamu ve özel firmaları karşılaştırmıştır.	Özel firmaların daha etkin olduğu sonucuna ulaşmıştır.
Caves ve Christensen (1980)	Kanada ulusal demir yolları işletmesi ile Kanada Pasifik özel demir yolları işletmesini karşılaştırmıştır.	Etkinlik ve karlılık yönünden aralarında belirli bir farkın olmadığı sonucuna ulaşmıştır
Kruger ve Tuncer (1982)	1963-1976 döneminde imalata sanayinde yer alan kamu ve özel firmaların TFV değişimleri analiz edilmiştir.	Ele alınan dönemde kamu firmalarının TFV'nin özel sektör firmalarından daha yüksek olduğu belirlenmiştir.
Çakmak ve Zaim (1992)	Çimento sanayinde özelleştirme öncesi kamu işletmelerinin performansı ile aynı sektördeki özel firmaların performansı karşılaştırılmıştır. 13 özel 19 kamu ve 5 karma işletme örneklem olarak seçilmiştir.	Elde edilen sonuçlara göre mülkiyet şekli ile etkinlik arasında bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
Megginson, Nash ve Randenborgh (1994)	1961-1990 döneminde 18 farklı ülke den 32 sektör den 61 özelleştirilmiş firmanın özelleştirme öncesi 3 yıl ve sonrası 3 yıl performansı analiz edilmiştir.	Özelleştirme sonrası dönemde kârlılık, üretim etkinliği, yatırımlar ve işgücü verimliliğinde artış ortaya çıktığı tespit edilmiştir.
Hachette and Luders (1994)	Şili'de 1974-1987 dönemine ilişkin 10 farklı performans ölçüm aracı kullanılarak 144 özel, kamu ve özelleştirilmiş firma analiz edilmiştir.	Kamu, özel ve özelleştirilmiş firmalar arasında önemli bir fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

ÇALIŞMA	ÖRNEK, PERİYOD, METODOLOJİ	SONUÇLARIN ÖZETİ
Galal, Jones, Tandon ve Vogelsang (1994)	Şili’de ve Meksika’da bulunan 12 şirketin özelleştirme sonrası performanslarını karşılaştırmaktadır. Çalışma kapsamında olan firmalar çoğunlukla havayolu şirketi veya regülasyona tabi kamu hizmet kuruluşlarıdır.	Çalışma, özelleştirme sonrasında firmaların net kazançlarının arttığını saptamıştır. Kazançlar, firmaların özelleştirme öncesine göre ortalama % 26 üzerinde tespit edilmiştir. Çalışma sonuçlarına göre işçilerin özelleştirme sonrasında yoksullaşmadıkları ve 3 firma için işçilerin mevcut koşullarının iyileştiği görülmüştür.
Pohl, Anderson, ve Djankov (1996)	Bulgaristan Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya ve Slovakya ülkelerindeki özelleştirme uygulamaları analiz edilmiştir.	Özelleştirilen firmaların ihracat performansı, emek verimliliği ve karlılığının arttığı sonuçlarına ulaşılmıştır.
Ramamurti (1997)	1990 yılında Arjantin ulusal demir yollarının özelleştirilmesinin etkileri analiz edilmiştir.	Üretkenlikte önemli bir değişimin olduğunu ve nedeninde verilen sübvansiyonlar olduğu belirtilmiştir. Emek verimliliğinde % 370 artışa karşılık istihdamın %78.7 azaldığı sonucuna ulaşmıştır.
Claessens, Djankov ve Pohl (1997)	Çalışma, 1992-95 yılları arasında özelleşen 706 Çek firmasının performans artışlarının belirleyicilerini incelemektedir. Tobin'in-Q teorisini kullanarak, mülkiyet yapısındaki değişim ile (banka veya yatırım kuruluşu), Q üzerinde bir iyileştirme olup olmadığı incelenmiştir.	Öncelikli olarak, mülkiyet yapısından dolayı özelleştirilmiş şirketler başarılı olmuştur. Özelleştirme sonrası mülkiyet yapısı ne kadar yoğunlaşırsa, o derecede şirket karlılığı ve piyasa değeri artmaktadır. Özelleştirmede büyük payları, banka, yatırım kuruluşları veya stratejik yatırımcıların alması durumunda sahip olunan şirketlerin değeri kısmi olarak daha fazla arttığı görülmüştür.

ÇALIŞMA	ÖRNEK, PERİYOD, METODOLOJİ	SONUÇLARIN ÖZETİ
Pohl, Anderson, Claessens ve Djankov (1997)	7 Doğu Avrupa ülkesinde 1992-95 yılları arasında 6300 üzerinde özel ve devlete ait şirketlerdeki yeniden yapılanma büyüklüğünü karşılaştırılmıştır. Altı özelleştirme yönteminin sonuçları karşılaştırılmış ve en iyi performans artışı sağlayan strateji belirlenmeye çalışılmıştır.	Özelleştirme, firmaların yeniden yapılanma olasılığını ve başarısını arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır. 4 yıllık bir zaman dilimi içerisinde özelleştirilen şirketlerde üretkenlik artışının KİT karşılık olarak 3-4 kat daha fazla artış gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca özelleştirme yöntemleri açısından ufak performans farklılıkları olduğu fakat mülkiyet ve finansal etkilerin yeniden yapılanmayı tetiklediği sonuçlarına ulaşılmıştır.
Barberis, Boycko, Shleifer ve Tsukanova (1998)	Özelleştirmenin getirdiği yeniden yapılanmayı ve alternatif kanalların önemini ölçmek için 1990'ların başında satılan 453 Rus dükkânı üzerinde araştırma yapılmıştır.	Yeni dükkân sahiplerinin veya yöneticilerin değer arttırıcı yeniden yapılanma olasılığını arttırdığı rapor edilmiştir. İşletme teşviklerinin performansı arttırmadığı, onun yerine beşeri sermaye yatırımlarının ekonomik dönüşümdeki önemi işaret edilmiştir.
Djankov ve Pohl (1997)	Slovakya'daki 1991-96 döneminde 21 firmanın özelleştirme uygulamaları analiz edilmiştir.	Özelleştirmenin, karlılık, etkinlik, yeni piyasaların varlığı, toplumsal servet ve emek yapısıyla ilişkili olduğu vurgulanmıştır.
Baubakri ve Cosset (1998)	21 ülke 32 farklı sektörde yer alan 79 firmanın özelleştirme sonrası performansı analiz edilmiştir.	Kârlılık, üretim etkinliği, yatırımlar ve işgücü verimliliğinde artış ortaya çıktığı tespit edilmiştir.
Earle ve Estrin (1998)	Rusya ekonomisinde özelleştirmenin rekabeti, bütçe yükünü azaltması ve üretim verimliliğinin artmasına yardımcı olup olmadığı konusunda araştırma yapılmıştır.	Özel ortaklık durumunda verimlilikte % 10'luk bir artış, işçi başına reel satışta %3-5 arasında artış olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sübvansiyon, KİT'lerde gelişme hızını düşürmüş, fakat etkisi küçük ve anlamsızdır.

ÇALIŞMA	ÖRNEK, PERİYOD, METODOLOJİ	SONUÇLARIN ÖZETİ
Huang ve Levich (1998)	39 ülke kapsamında ve 1979-96 dönemi boyunca, 507 firmanın özelleştirmesinde yatırımcılara teklif edilen şartlar ve başlangıç getirileri üzerine çalışılmıştır. Gözlenmiş en düşük fiyatlar için test edilmiştir.	Halka arzlar için ortalama başlangıç getirileri %32,2 ve %7,17 olmuştur. Hisselerin borsada satışı ile yapılan özelleştirme OECD ülkesi olmayanlarda OECD ülkelerine göre daha düşük fiyatlandırıldığı tespit edilmiştir.
Davidson (1998)	Mart 1997'ye kadar 5 Avrupa ülkesi (Avusturya, Fransa, İtalya, İspanya, İngiltere) kapsamında hisse senedi ihracı yoluyla özelleştirmesi için 1, 3, 5 ve 10 yıllık piyasaya göre ayarlanmış getiriler çalışılmıştır.	Uzun düşük bir performans devresi sonrası, ortalama yıllık %1-1,5 ile Avrupa'da son 12 aylık piyasa ortalamasının üzerinde borsada hisse satışı gerçekleştirilmiş olduğu bulunmuştur.
Boubakri and Cosset (1999)	1989-1996 döneminde 16 Afrika firmasının özelleştirme öncesi ve sonrası performansları karşılaştırılmıştır.	Sermaye yatırımlarında önemli bir artış olduğu buna karşılık üretim karlılık ve etkinlik göstergelerinde önemli bir değişimin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
Su ve Fleisher (1999)	1987-95 arasında özelleştirilen 308 Çin firmasının halka arzında düşük fiyatlandırma etkileri üzerine çalışılmıştır. Ülke içi hisselerin düşük fiyatlandırılması sinyalizasyon modeli kullanılarak test edilmiştir.	A hisseleri (iç pazar) üzerinden ortalama başlangıç getirisi %940 olan düşük fiyatlandırma yapılmıştır. Bütün şirketlerin %91i istikrarlı hisse arzı yaptığı için bulunan değerler sinyalizasyon modeli ile uyumlu çıkmıştır. B hisseleri (uluslararası) için daha az düşük fiyatlandırma yapılmıştır.

ÇALIŞMA	ÖRNEK, PERİYOD, METODOLOJİ	SONUÇLARIN ÖZETİ
Frdyman, Gary, Hessel ve Rapaczynski (1999)	Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya da ağır bütçe koşullarının kurumsal performansın artışında etkili olup olmaması araştırılmıştır. Örneklem olarak 216 şirket üzerinde çalışılmış bu şirketlerin %31 KİT, %43 özelleştirilmiş ve %26 özel şirket seçilmiştir.	Dış yatırımcılara satılan şirketlerde özelleştirmenin %10 ölçüsünde karlılığı arttırdığı tespit edilmiştir. En önemlisi, kötü performans gösteren KİT'lerde ağır bütçe yaptırımları nedeniyle bocaladığı, nedeni olarak hükümetlerin bu şirketlerin başarısız olmasına destek vermemesidir KİT'leri kötü performansı nedeniyle kredibilitelerinde de düşüş olmuştur.
Harper (2000)	Çek Cumhuriyeti'nde 1992 den 1994'e kadar özelleştirilen (birinci dalga) 174 şirketin, ikinci dalgada özelleştirilen 380 şirketin finansal ve operasyonel performanslarına olan etkilerini incelemiştir.	Özelleştirmenin ilk dalgasının şaşırtıcı sonuçları olduğu görülmüştür. Firmaların reel satış, karlılık, verimlilik ve işe alımları önemli ölçüde düşmüştür. Ancak ikinci dalgada özelleştirilen şirketlerin verimlilik ve karlılıkta belirgin bir performans artışı buna karşılık işe alımda düşüş yaşanmıştır. İkinci dalga birinci dalgadan daha az ekonomik performansı etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.
Birch ve Haar (2000)	Son 20 yılda Arjantin, Brezilya, Şili, Kolombiya, Meksika, Peru, Venezüella ve bazı Karayıp ülkelerindeki özelleştirme deneyimleri ile ilgili tanımlayıcı bir çalışmadır	Makroekonomik koşulların kısa ve uzun dönemde özelleştirme üzerinde büyük etkileri olduğunu bulmuşlardır. Ayrıca, özelleştirmenin üretim üzerinde pozitif, istihdam üzerinde negatif etkisi olduğunu göstermişlerdir.
Lizal, Singer ve Svejnar (2001)	Çek Cumhuriyetinde KİT'lerin özelleştirilmesinde büyük şirketlerin ve kamu payının belirli bir kısmı satılan küçük şirketlerin özelleştirme sonrası performansları incelemiştir. 1991 den 373 şirket ve 1992 den 262 şirkete ait data seti regreyon analizlerinde kullanılmıştır.	Küçük ve orta büyüklükteki şirketlerin verimliliği ve karlılığı üzerinde (1991) pozitif etki ve büyük şirketlerde ise negatif etki görülmüştür. 1992 için sonuçlar yakın olsa da statiksel olarak anlamsız olduğu vurgulanmıştır.

ÇALIŞMA	ÖRNEK, PERİYOD, METODOLOJİ	SONUÇLARIN ÖZETİ
Boylaud ve Nicoletti (2000)	Uzun dönemde Telekom hizmetlerinin özelleştirilmesinin etkileri analiz edilmiştir. 1991-1997 döneminde 23 OECD ülkesi panel veri analizi kullanılmıştır.	Telekom hizmetlerinde rekabetin arttığını fiyat düşüşü ve hizmet kalitesinin arttığı sonucuna ulaşılmış olmalarına rağmen sektörün özelleştirilmesinin genel performans ölçütünde önemli bir etkisinin olmadığını vurgulamışlardır.
Tian (2000)	1998 yılında Çin’de 825 firmanın (312 özel 513 karma) firmanın performansları ölçülmüştür.	Özel sektör firmaların performanslarının karma firmalardan çok daha iyi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
D’Souza, Megginson ve Nash (2000)	1961-1995 yıllarını kapsayan dönemde çoğu gelişmiş 29 ülkede 118 firmanın özelleştirme sonrası finansal ve üretim performansı analiz edilmiştir.	Firmaların istihdam düzeylerinde herhangi bir değişiklik olmaksızın kârlılık ve üretim etkinliğinde bir artış ortaya çıktığı görüşmüştür
Harper (2001)	Çek Cumhuriyetinde özelleştirilen 178 firmanın özelleştirme öncesi ve sonrası performansı karşılaştırılmıştır.	Özelleştirme sonrasında karlılık verimlilik ve istihdamın azaldığı sonucuna ulaşılmıştır.
Harper (2002)	Çek cumhuriyetinde 453 özelleştirilmiş firmanın performansı analiz edilmiştir.	İstihdam ve üretim etkinliğinin azaldığı karlılıktaki değişim ise istatistiksel olarak anlamsız olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Ökten ve Arin (2003)	Türkiye, 1989–1998 döneminde özelleştirilen 23 çimento firmasının performansları ölçülmüştür.	Özelleştirme sonrası birim başına maliyet ve fiyatların düştüğü, emek verimliliğinin ve üretimin arttığı sonucuna ulaşılmıştır.

ÇALIŞMA	ÖRNEK, PERİYOD, METODOLOJİ	SONUÇLARIN ÖZETİ
Zhang, Parker and Kirkpatrick (2003)	1985-2001 döneminde 51 gelişmiş ülkenin elektrik sektöründeki özelleştirmenin etkileri panel data analiz yöntemiyle test edilmiştir.	Kapasitesini arttıran sektörlerin verimliliklerinde bir artış ortaya çıktığı vurgulanmıştır. Özelleştirme süreci öncesinde düzenleyici kurumların varlığı durumunda özelleştirmenin daha başarılı olduğu vurgulanmıştır.
Pablo Serra, R. Fischer ve R. Guti'erez (2001)	Şili'de 1981-2001 döneminde özelleştirilen 26 KİT'in özelleştirme öncesi ve sonrası finansal ve istihdam verileri analiz edilmiştir.	Özelleştirilen firmaların karlılıklarının sektör ortalamasının üzerinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Özelleştirme sonrasında istihdam artmıştır fakat satış ve yatırımlar üzerindeki etkisinin ise belirsiz olduğu görülmüştür.
Bernardo Bortolotti, Marcella Fantini ve Domenico Siniscalco(2003)	1977-1999 dönemi için 34 ülkedeki özelleştirme uygulamaları panel veri analiziyle incelenmiştir.	Özelleştirmenin borçlanma yükünü azalttığı, finansal piyasalara derinlik kazandırdığı ve demokratikleşme sürecine katkı sağladığı görülmüştür. Sermaye piyasalarının ve bankacılığın gelişmemesi ayrıca yasal düzenlemelerdeki yetersizlikler ülkelerin özelleştire sürecinden elde edecekleri kazançları olumsuz etkilemektedir.
Andres (2004)	Latin Amerika ülkelerinde elektrik, telekomünikasyon su hizmeti veren 181 firmanın özelleştirildikten sonraki performansları ölçülmüş	Özelleştirme sonrası ürün kalitesinde, emek verimliliğinde artış olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Boubakri, Cosset and Guedhami (2005)	1980-21001 döneminde 39 ülke ve 209 firma üzerinden özelleştirmede mülkiyet yapısının rolü analiz edilmiştir.	Firma performansı ile mülkiyet arasında pozitif bir ilişki olduğunu ayrıca blok satışlarda müzayedeye göre daha düşük fiyatlandırmanın yapıldığı sonucuna ulaşımlardır.

ÇALIŞMA	ÖRNEK, PERİYOD, METODOLOJİ	SONUÇLARIN ÖZETİ
Cevat Karataş, Metin Ercan (2008)	1986-2007 döneminde Türkiye ve Arjantin deneyimlerini karşılaştıran bir çalışmadır.	Her iki ülkede blok satış ve halka arz yoluyla özelleştirmelerin etkileri ölçülmüş ve Arjantin’de daha çok monopolist ağırlıklı firmaların satıldığı ve her iki ülkede yapılan satışların makro ekonomik değişkenleri görece olarak etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

EK 5.: Özelleştirme Kapsamına Alınan Kuruluşlar

1985 yılından itibaren 268 kuruluştaki kamu hisseleri, 22 yarım kalmış tesis, 524 taşınmaz, 8 otoyol, 2 boğaz köprüsü, 103 Tesis, 6 Liman, şans oyunları lisans hakkı ile Araç Muayene İstasyonları özelleştirme kapsamına alınmıştır.

25 kuruluştaki kamu payı ile 4 taşınmaz daha sonra özelleştirme işlemine tabi tutulmaksızın kapsamdan çıkarılmak, tasfiye edilmek veya kapsamda olmayan başka bir kuruluşla birleştirilerek tüzel kişiliği sona erdirilmek üzere devredilmiştir. Bunlar arasında yer alan T. Öğretmenler Bankası Mayıs 1992’de Halk Bankası’na; Denizcilik Bankası Kasım 1992’de Emlak Bankası’na; Ardem A.Ş. Ağustos 1999’da Arçelik A.Ş.’ye devredilmiştir. TÜLOMSAŞ, TÜDEMSAŞ ve TÜVASAŞ, TCDD’ye iade edilmiştir. Nisan 1987’de özelleştirme kapsamına alınan Gübre Fabrikaları A.Ş. 1989 yılında kapsamdan çıkarılmıştır. Yine kapsama alınan Boğaziçi Hava Taşımacılığı A.Ş. ise tasfiye edilmiştir. TEAŞ’ın bazı şirketlerinde iştirak payı olan AKTAŞ, NURTEK, TGT ve SOYTEK Elekt. Sant. Tes. İşl. ve Tic. A.Ş., ETİTAŞ Elekt. Teç. İmal. Tesisat A.Ş., MİTAŞ Madeni İnş. İşleri A.Ş. ile Kayseri ve Civarı Elekt. T.A.Ş. Mart 1998’de kapsam ve programdan çıkarılmış, eski statüleri iade edilmiştir. Eylül 1997’de kapsama alınan Oyak Sigorta şirketleri Ekim 1998 tarihinde kapsamdan çıkartılarak eski statüleri iade edilmiştir. Aralık 2000’de kapsama alınarak hazırlık işlemine tabi tutulmasına karar verilen Eti Holding A.Ş. Temmuz 2001’de kapsamdan çıkarılarak eski statüsü iade edilmiştir. Eylül 2003’de kapsama alınan TİGEM Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü, Ağustos 2004 tarihinde kapsamdan çıkarılmıştır. 20 Mart 1990 tarihinde kapsama alınan Gönen Gıda Sanayi A.Ş. 5 Nisan 2006 tarihinde kapatılmıştır. 2008 yılında ise Türk Arap Pazarlama A.Ş.’nin tüzel kişiliği sona ermiştir. 2009 yılında ise Sümer Halıcılık A.Ş. hisseleri Sümer Holding A.Ş. bünyesinde birleştirilerek tüzel kişiliği sona ermiştir. Ayrıca, 14.6.1995 tarihinde 4046 sayılı Kanun çerçevesinde hisseleri özelleştirme kapsamına alınarak Özelleştirme İdaresi’ne devrilen Türk Telekom, bu işlemin 28.2.1996 tarihli Anayasa Mahkemesi kararı ile iptal edilmesi sonucu kapsamdan çıkarılmıştır. Şirketin özelleştirme çalışmaları 406 sayılı Kanun çerçevesinde yürütülmektedir.

Bunun yanı sıra, 1992 yılında kapsama alınan Et ve Balık Ürünleri A.Ş.'de tesis ve varlık satışı yöntemiyle kısmen özelleştirme uygulamaları gerçekleştirilmiş, ancak 2005 yılında kapsam ve programdan çıkarılarak eski statüsüne iade edilmiştir.

Ayrıca BASF – Sümerbank Kimya Sanayii A.Ş. ile Güney Sanayii'ndeki kamu payları, 1993 yılında, daha önce bu paylara sahip olan Sümer Holding'e, ETAĞ A.Ş. ise Ağustos 2001'de Turban Turizm A.Ş.'ye devredilmiştir. Bunun yanı sıra, çeşitli tarihlerde özelleştirme kapsam ve programına alınan kuruluşlardan 15 iştirak hissesinin özelleştirme çalışmalarının Sümer Holding A.Ş. tarafından yapılabilmesi amacıyla, söz konusu 15 kuruluşta bulunan İdare'ye ait azınlık hisseleri, Özelleştirme Yüksek Kurulu'nun 12 Mart 2001 tarihli kararı ile Sümer Holding A.Ş.'ye devredilmiş, 4 kuruluşun özelleştirme işlemleri tamamlanmıştır. Yasataş A.Ş. ile MEYBUZ A.Ş.'ye ait İdare hisselerinin özelleştirme çalışmalarının Et ve Balık Ürünleri A.Ş. tarafından yapılabilmesi amacıyla, 10 Eylül 2001 tarihli Özelleştirme Yüksek Kurulu kararı ile Et ve Balık Ürünleri A.Ş.'ye devredilmiş, YASATAŞ EBÜAŞ bünyesinde birleştirilerek tüzel kişiliği sona erdirilmiştir. Meybuz A.Ş.'nin ise özelleştirme işlemleri tamamlanmıştır. İGSAŞ İstanbul Gübre San. A.Ş. ise 15 Nisan 2002'de TÜGSAŞ Türkiye Gübre San. A.Ş. bünyesinde birleştirilmiş ve özelleştirilmiştir. 2003 yılında kapsama alınan Manisa Pamuklu Men. A.Ş. ise Sümer Holding A.Ş.'ye devredilmiştir.

Bunların dışında 1995 yılında özelleştirme kapsamına alınan Hamitabat, Kemerköy, Soma-B ve Yeniköy elektrik santralleri, 1997 yılında kapsamdan çıkarılmış ve Enerji Bakanlığı'na iade edilmiştir. Söz konusu santraller, 2003 yılında yeniden kapsama alınmıştır. Ancak Kemerköy ve Yeniköy, 2006 yılında kapsamdan çıkarılmıştır. Maliye Bakanlığı ve Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'ne ait 4 taşınmaz ise 2000 yılında kapsamdan çıkarılmıştır.

Ayrıca, 2004 yılında kapsam ve programa alınan Manavgat İçme Suyu Tesisi ile 2005 yılında kapsam ve programa alınan Foça Tatil Köyü, 2006 yılında kapsam ve programdan çıkarılarak eski statüsüne iade edilmiştir.

Özelleştirme uygulamalarının başlatıldığı 1985 yılından 2009 yılına kadar geçen 24 yıllık sürede kapsama alınan kuruluşların yarısından fazlası tamamen özelleştirilmiştir. Bu kuruluşlardan, daha önce ÇİTOSAN'ın bağlı ortaklığı statüsünde faaliyet gösteren çimento fabrikaları dışında, bu kuruluşların büyük bir kısmı varlık veya kamunun azınlık hissesine sahip olduğu iştiraklerdir. Bugüne kadar, SEK ve YEM Sanayii, ÇİTOSAN, TESTAŞ ve ORÜS'e bağlı tüm üretim birimleri tamamen özelleştirilmiş ve devlet bu alanlarda işletmecilikten çekilmiştir. YEM Sanayii A.Ş. ve SEK Süt Ürünleri A.Ş.'nin Kasım 1997'de, ÇİTOSAN ve TESTAŞ'ın ise Temmuz 1999'da, tüzel kişilikleri Ticaret Sicil'den silinmiş, sözkonusu şirketler EBK Et ve Balık Ürünleri A.Ş. bünyesinde birleştirilerek tasfiye edilmiştir. Bunun yanı sıra, 7 giyim tesisi ve 34 gayrimenkulu özelleştirilen KÖYTEKS Yatırım Holding A.Ş. de, Aralık 1998 tarihinde Sümer Holding A.Ş. bünyesinde birleştirilerek tasfiye edilmiştir. Ayrıca ORÜS Orman Ürünleri A.Ş. bünyesinde bulunan 21 işletmesi özelleştirilmiş, kalan 2 işletme SEKA'ya devredilerek, kuruluş Mart 2000 tarihinde tasfiye edilmiştir. Öte yandan, İSDEMİR 31 Ocak 2002 tarihinde imzalanan devir sözleşmesiyle tüm varlıkları ile birlikte ERDEMİR'e devredilmiş ve tüzel kişiliği sona ermiştir. ÇELBOR A.Ş.'de bulunan %100 oranındaki hisselerin tamamı 31 Mayıs 2002 tarihinde ERDEMİR'e devredilmiştir. T. Gemi Sanayii A.Ş. ise T. Denizcilik İşletmeleri A.Ş. bünyesinde birleştirilerek Mayıs 2002'de tüzel kişiliği sona ermiştir. DİTAŞ Deniz İşletmeciliği A.Ş.'de bulunan %50.98 oranındaki hisselerin tamamı 21 Kasım 2002 tarihinde TÜPRAŞ'a devredilmiştir. Turban Turizm A.Ş., T. Ziraî Donatım A.Ş. ve TÛMOSAN Türk Motor Sanayii A.Ş. 7 Şubat 2003 tarihinde, Türkiye Selüloz ve Kağıt Fabrikaları A.Ş. (SEKA) ile Türkiye Gübre Sanayi A.Ş. (TÛGSAŞ) 19 Eylül 2005 tarihinde SÛMER HOLDİNG A.Ş. bünyesinde birleştirilerek tüzel kişilikleri sona ermiştir. 29 Ocak 2008 tarihinde ise, Türkiye Demir Çelik İşletmeleri A.Ş., SÛMER HOLDİNG A.Ş. bünyesinde birleştirilerek tüzel kişiliği sona ermiştir.

KARDEMİR'in özelleştirmesiyle, ilk defa yöre halkına, sanayici ve çalışanlara bedelsiz devir suretiyle gider tasarrufuna yönelik bir uygulama yapılmıştır. NETAŞ ve TOFAŞ'da bulunan kamu hisseleri ilk defa uluslararası piyasalarda halka arz edilmiş, böylece İMKB'nin yabancı borsalarla entegrasyonunun sağlanmasında bir adım atılmıştır.

1990'lı yılların başında bir çok şirketteki kamu hisseleri kısıtlı da olsa halka arz edilmiş, hisse senedinin kurumsallaşması ve sermayenin tabana yayılmasında bir başlangıç yapılmış, 1998 yılında da T. İŞ BANKASI'ndaki kamu hisseleri ile 2000 yılında TÜPRAŞ hisselerinin büyük bölümünün özelleştirilmesiyle yurtiçi ve yurtdışı piyasalarda bugüne kadar yapılan en büyük halka arz gerçekleştirilmiştir. SÜMERBANK, DENİZBANK, ETİBANK ve ANADOLUBANK'ın özelleştirilmesi ile de kamu bankalarının özel sektöre devredilmelerine ilişkin ilk adımlar atılmıştır. DENİZ NAKLİYATI T.A.Ş.'nin özelleştirilmesi, Türkiye Denizcilik İşletmeleri(TDİ)'nin İzmir Körfez Hattı ile Şehir içi Yolcu ve Araç Taşımacılığı'nın da devri sonucunda devlet, deniz taşımacılığında da çekilmeye başlamıştır. Yine 2000 yılı içerisinde POAŞ'ın % 51 oranındaki hissesinin blok satış yöntemiyle özelleştirilmesi sonucunda bugüne kadar yapılan en büyük özelleştirme uygulaması gerçekleştirilmiş, 2002 yılında ise kalan kamu hisselerinin İMKB'de satışı sonucunda POAŞ'da bulunan kamu hisselerinin tamamı özelleştirilmiştir. Ayrıca bu süreç içerisinde devletin, turizm, tekstil ve hayvancılık sektörlerindeki işletmelerinin yaklaşık % 90'ı da özelleştirilmiştir.

Halen özelleştirme kapsamında 2, kapsam ve programda 15 olmak üzere toplam 17 kuruluş bulunmaktadır. Bu kuruluşların 11 tanesinde % 50'nin üzerinde kamu payı vardır. Söz konusu 2 kuruluşun programa alınması yönündeki çalışmalar sürdürülmektedir. Bunun yanısıra, özelleştirme kapsamında 192 taşınmaz, 77 tesis, 5 liman, 8 otoyol, 2 boğaz köprüsü ile şans oyunları lisans hakkı da yer almaktadır.

Ek 6: Çimento Endüstrisi Çıktı Odaklı Malmquist Endeksi (CRS)Teknolojik Etkinlik Sonuçları

Teknolojik Değişme	1991>1992	1992>1993	1993>1994	1994>1995	1995>1996	1996>1997	1997>1998	1998>1999
AFYON ÇİMENTO	1.005626	0.948281	0.987008	0.981313	0.997894	1.020843	1.01638	0.990029
ANKARA ÇİMENTO	1.013982	0.907078	0.997143	0.977587	1.008421	1.115999	1.005747	0.915326
AŞKALE ÇİMENTO	0.996498	0.983061	1.009929	0.98911	1.008197	1.034194	1.039296	0.911187
BALIKESİR ÇİMENTO	0.98045	0.951746	1.000354	0.978082	1.010382	1.025852	1.012892	0.982778
BARTIN ÇİMENTO	0.988486	0.999651	1.019399	0.97254	1.010951	0.978075	0.979424	1.03815
ÇORUM ÇİMENTO	0.982491	0.968874	1.035433	0.987966	0.998529	1.028337	1.015597	1.111275
DENİZLİ ÇİMENTO	0.977979	1.064304	0.966792	0.985061	0.963131	1.00753	0.989612	0.984277
ELAZIĞ-ALTINOVA ÇİMENTO	0.981486	0.964479	1.000515	0.978773	1.023298	1.048802	1.000385	1.009839
GAZİANTEP ÇİMENTO	1.003998	1.007605	0.997442	1.004863	1.01929	0.989691	0.998985	1.015796
OYSA (NİĞDE-İSKENDERUN)	0.985075	0.99256	1.007411	0.985906	0.971167	1.062767	0.991363	0.959615
KARS ÇİMENTO	1.018293	0.933629	1.068747	0.941981	0.973453	1.029893	0.989447	0.971495
LALAPAŞA ÇİMENTO	0.908969	1.003091	1.005329	0.968497	1.00385	1.041174	1.01364	1.028453
PINARHİSAR (Trakya) ÇİMENTO	1.014592	0.953399	1.020422	0.982259	1.004746	1.027506	1.032791	0.955187
SİVAS ÇİMENTO SANAYİİ T.A.Ş.	0.996597	0.969553	1.02303	1.020635	0.980783	1.030701	1.000937	1.001956
SÖKE ÇİMENTO	0.987408	1.018724	1.045859	1.014835	1.000858	0.873379	1.057114	0.982259
TRABZON ÇİMENTO	0.968479	1.000795	1.005801	0.986334	1.005309	1.003484	0.980553	0.983329
Ortalama	0.988151	0.979177	1.011913	0.984734	0.998766	1.019889	1.00776	0.99006
Maksimum	1.018293	1.064304	1.068747	1.020635	1.023298	1.115999	1.057114	1.111275
Minimum	0.908969	0.907078	0.966792	0.941981	0.963131	0.873379	0.979424	0.911187
Standart sapma	0.025663	0.03771	0.024	0.018299	0.0175	0.05	0.021467	0.047722

Ek 6(Devam): Çimento Endüstrisi Çıktı Odaklı Malmquist Endeksi (CRS)Teknolojik Etkinlik Sonuçları

Teknolojik Değişme	1999>2000	2000>2001	2001>2002	2002>2003	2003>2004	2004>2005	2005>2006	2006>2007	Ortalama
AFYON ÇİMENTO	1.04459	0.968465	1.014495	1.030399	0.996637	1.000838	0.964438	1.012413	0.998728
ANKARA ÇİMENTO	1.055258	0.98472	0.989559	1.028591	1.005624	1.036212	1.011555	0.995808	1.003038
AŞKALE ÇİMENTO	1.033228	0.996887	0.994979	0.997299	0.998595	0.956779	1.01345	0.983607	0.996643
BALIKESİR ÇİMENTO	1.023255	0.97649	1.001294	1.009486	1.001095	1.003282	0.998585	1.006302	0.997645
BARTIN ÇİMENTO	0.973913	0.8931	1.130717	1.004541	0.984133	1.00567	1.034026	1.005948	1.00117
ÇORUM ÇİMENTO	1.012734	0.996214	1.017573	0.97285	1.002292	0.904742	0.960114	0.984878	0.998744
DENİZLİ ÇİMENTO	1.030446	0.994336	0.999633	1.02265	0.995465	0.991139	1.025793	0.984766	0.998932
ELAZIĞ-ALTINOVA ÇİMENTO	1.050638	1.005181	0.985457	1.010394	0.982514	0.966855	1.01737	0.974902	1.000056
GAZİANTEP ÇİMENTO	0.96028	0.922994	1.076619	0.992866	1.007413	0.999255	1.012054	0.947623	0.997298
OYSA (NİĞDE-İSKENDERUN)	1.035786	0.975699	1.036384	1.001589	0.986693	0.997844	1.007322	1.028826	1.001625
KARS ÇİMENTO	1.111718	1.018364	0.982741	0.992694	1.028046	0.993044	0.982877	0.964132	1.000035
LALAPAŞA ÇİMENTO	0.896241	0.911306	1.20097	0.982377	1.030325	0.971989	1.017422	0.995525	0.998697
PINARHİSAR (Trakya) ÇİMENTO	1.053364	0.948361	0.989355	0.99805	0.994525	1.028622	1.016698	0.988373	1.000515
SİVAS ÇİMENTO SANAYİİ T.A.Ş.	1.054774	0.983863	0.974081	1.028626	0.950423	1.035688	0.982031	0.98538	1.001191
SÖKE ÇİMENTO	1.009689	0.962789	0.987197	1.027401	0.980327	0.989463	1.015875	0.996356	0.996846
TRABZON ÇİMENTO	1.006436	0.891407	1.120129	1.009355	0.994222	0.986718	1.004884	0.993403	0.99629
Ortalama	1.022022	0.964386	1.031324	1.006823	0.996145	0.991759	1.004031	0.990515	0.999216
Maksimum	1.111718	1.018364	1.20097	1.030399	1.030325	1.036212	1.034026	1.028826	1.003038
Minimum	0.896241	0.891407	0.974081	0.97285	0.950423	0.904742	0.960114	0.947623	0.99629
Standart sapma	0.048545	0.039855	0.066089	0.01742	0.018687	0.032255	0.02115	0.019067	0.001982

Ek 7: Çimento Endüstrisi Çıktı Odaklı Malmquist Endeksi (CRS)Teknik Etkinlik Sonuçları

Teknik Etkinlik	1991>1992	1992>1993	1993>1994	1994>1995	1995>1996	1996>1997	1997>1998	1998>1999
AFYON ÇİMENTO	1.02604	1.070711	0.997912	1.024972	1.012866	0.983152	1.000627	1.031487
ANKARA ÇİMENTO	1.037304	1.110237	1.0053	1.031312	1.007028	0.947426	1.019194	1.073936
AŞKALE ÇİMENTO	1.028064	1.055311	0.997262	1.031533	1.004504	0.986894	0.984222	1.029027
BALIKESİR ÇİMENTO	1.079749	1.078693	1.000576	1.031723	1.00281	0.985883	0.995615	1.030818
BARTIN ÇİMENTO	1.024151	1.054978	0.997415	1.031477	1.005456	0.985258	1.002202	1.009961
ÇORUM ÇİMENTO	1.023701	1.049047	0.995334	1.030826	1.007967	0.98441	0.997227	1.017917
DENİZLİ ÇİMENTO	1.035454	1.034662	1.042621	1.031136	1.001213	0.982992	1.004115	1.00918
ELAZIĞ-ALTINOVA ÇİMENTO	1.022079	1.046791	0.995256	1.021283	1.014045	0.983069	1.004016	1.009252
GAZİANTEP ÇİMENTO	1.020341	1.0417	0.996513	1.01142	1.012202	0.988803	1.00242	1.001103
OYSA (NİĞDE-İSKENDERUN)	1.014237	1.047418	0.997938	1.017043	1.02088	0.966546	1.015952	1.004947
KARS ÇİMENTO	1.004022	1.072285	0.939826	1.065669	1.022112	0.976786	1.006779	1.008919
LALAPAŞA ÇİMENTO	1.069025	1.070004	0.995313	1.026664	1.010966	0.984032	0.97992	1.037404
PINARHİSAR (Trakya) ÇİM.	1.04425	1.066848	0.995881	1.028337	1.010267	0.983827	0.978359	1.041739
SİVAS ÇİMENTO	1.021628	1.046547	0.995277	1.025485	1.012476	0.983069	1.003929	1.009299
SÖKE ÇİMENTO	1.041846	1.053515	1.011739	1.023469	0.976326	0.993701	1.004438	1.008893
TRABZON ÇİMENTO	1.034769	1.052186	0.996039	1.021201	1.016959	0.98298	0.997037	1.009153
Ortalama	1.032916	1.059433	0.997513	1.028347	1.00863	0.981177	0.999753	1.020815
Maksimum	1.079749	1.110237	1.042621	1.065669	1.022112	0.993701	1.019194	1.073936
Minimum	1.004022	1.034662	0.939826	1.01142	0.976326	0.947426	0.978359	1.001103
Standart sapma	0.019242	0.018333	0.019427	0.011572	0.010478	0.010653	0.011264	0.018981

Ek 7(Devam): Çimento Endüstrisi Çıktı Odaklı Malmquist Endeksi (CRS)Teknik Etkinlik Sonuçları

Teknik Etkinlik	1999>2000	2000>2001	2001>2002	2002>2003	2003>2004	2004>2005	2005>2006	2006>2007	Ortalama
AFYON ÇİMENTO	0.957285	1.019144	1.018121	0.995466	0.999759	1.005514	0.993554	0.997189	1.008362
ANKARA ÇİMENTO	0.968235	1.009302	1.027244	0.993865	1.004668	0.993822	0.981468	0.99564	1.012874
AŞKALE ÇİMENTO	0.974216	1.016039	1.003612	1.000521	1.00751	1.007991	0.989961	1.011091	1.007985
BALIKESİR ÇİMENTO	0.962639	1.020938	1.010443	1.001578	0.998607	1.007153	0.991102	0.99775	1.012255
BARTIN ÇİMENTO	0.968013	1.01675	1.003985	1.000867	1.006218	1.007765	0.991303	1.007489	1.007081
ÇORUM ÇİMENTO	0.999967	0.993791	1.029475	0.983918	1.012179	1.007287	0.988734	1.010802	1.008286
DENİZLİ ÇİMENTO	0.97791	1.013358	1.002952	0.99973	1.010986	1.00833	0.99042	1.011562	1.009789
ELAZIĞ-ALTINOVA ÇİMENTO	0.967708	1.021761	1.015218	1.001486	0.999567	1.008519	0.989481	1.011288	1.006926
GAZİANTEP ÇİMENTO	0.987187	1.021722	1.00731	1.000915	1.001408	1.008833	0.993861	1.00329	1.006189
OYSA (NİĞDE-İSKENDERUN)	0.993525	1.001068	0.999804	0.998318	1.007811	1.008538	0.992316	0.997255	1.005225
KARS ÇİMENTO	0.992024	0.991942	1.010687	1.004043	0.994985	1.012151	0.997774	1.015056	1.007191
LALAPAŞA ÇİMENTO	0.977371	1.016659	1.015825	1.000345	0.998176	1.007796	0.990991	0.997488	1.011124
PINARHİSAR (Trakya) ÇİMENTO	0.959357	1.020234	1.006697	1.000388	1.002574	1.008294	0.990836	0.997929	1.008489
SİVAS ÇİMENTO SANAYİİ T.A.Ş.	0.959209	1.01813	1.014993	1.000897	1.003994	1.008207	0.990944	1.011334	1.006589
SÖKE ÇİMENTO	0.979787	1.010355	1.002703	0.999446	1.012478	1.008568	0.989186	1.011351	1.007988
TRABZON ÇİMENTO	0.971093	1.01333	1.003074	0.999912	1.010239	1.008327	0.989215	1.011479	1.007312
Ortalama	0.97472	1.012783	1.010759	0.998856	1.004447	1.007318	0.990697	1.0055	1.008354
Maksimum	0.999967	1.021761	1.029475	1.004043	1.012478	1.012151	0.997774	1.015056	1.012874
Minimum	0.957285	0.991942	0.999804	0.983918	0.994985	0.993822	0.981468	0.99564	1.005225
Standart sapma	0.013077	0.009465	0.008832	0.004641	0.005454	0.003832	0.003338	0.007069	0.00215

Ek 8: Petro-Kimya Endüstrisi Çıktı Odaklı Malmquist Endeksi (CRS)Teknolojik Etkinlik Sonuçları

Teknolojik Değişme	1999>2000	2000>2001	2001>2002	2002>2003	2003=>2004	2004>2005	2005>2006	2006>2007	Ortalama
TÜPRAŞ	0.993975	0.982169	1.004969	0.994306	0.974987	1.014658	0.975445	0.994967	0.991935
PETKİM	1.006037	1.018248	0.996059	1.005518	1.025829	0.985605	1.024374	1.004909	1.008322
POAŞ	1.023515	1.101428	1.014459	1.004531	1.020994	0.991279	0.984706	0.983502	1.015552
Ortalama	1.007842	1.033949	1.005162	1.001452	1.00727	0.997181	0.994842	0.994459	1.00527
Maksimum	1.023515	1.101428	1.014459	1.005518	1.025829	1.014658	1.024374	1.004909	1.015552
Minimum	0.993975	0.982169	0.996059	0.994306	0.974987	0.985605	0.975445	0.983502	0.991935
Standart Sapma	0.014852	0.06116	0.009201	0.006208	0.028062	0.015399	0.025991	0.010713	0.012101

Ek 9: Petro-Kimya Endüstrisi Çıktı Odaklı Malmquist Endeksi (CRS)Teknik Etkinlik Sonuçları

Tek. Etkin.	1999=>2000	2000=>2001	2001=>2002	2002=>2003	2003=>2004	2004=>2005	2005=>2006	2006=>2007	Ortalama
TÜPRAŞ	1.008671	1.030347	1.01045	1.016363	0.997886	0.992109	1.022414	1.004096	1.010292
PETKİM	1.011187	1.021031	1.024824	1.013326	0.985307	0.998911	1.009868	1.00159	1.008256
petrol ofisi	1.008453	1.015991	1.014056	1.011993	0.985116	1.000666	1.010816	1.002018	1.006139
Ortalama	1.009437	1.022456	1.016444	1.013894	0.989436	0.997229	1.014366	1.002568	1.008229
Maksimum	1.011187	1.030347	1.024824	1.016363	0.997886	1.000666	1.022414	1.004096	1.010292
Minimum	1.008453	1.015991	1.01045	1.011993	0.985116	0.992109	1.009868	1.00159	1.006139
Standart Sp.	0.00152	0.007283	0.007479	0.00224	0.007318	0.00452	0.006986	0.001341	0.002077

Ek 10: Demir-Çelik Endüstrisi Çıktı Odaklı Malmquist Endeksi (CRS)Teknolojik Etkinlik Sonuçları

Teknoloj. Değ.	1999>2000	2000>2001	2001>2002	2002>2003	2003>2004	2004>2005	2005>2006	2006>2007	Ortalama
ERDEMİR	1.029462	0.941029	0.976889	0.981419	0.984292	0.999944	0.980786	1.058933	0.994094
KARDEMİR	0.999724	0.905524	0.961981	1.004798	1.001755	1.009659	0.980218	1.088805	0.994058
ASİL ÇELİK	0.988815	1.17742	1.031753	0.982118	0.999562	0.993305	1.017911	0.88339	1.009284
Ortalama	1.006	1.007991	0.990207	0.989445	0.995203	1.00097	0.992972	1.010376	0.999146
Maksimum	1.029462	1.17742	1.031753	1.004798	1.001755	1.009659	1.017911	1.088805	1.009284
Minimum	0.988815	0.905524	0.961981	0.981419	0.984292	0.993305	0.980218	0.88339	0.994058
Standart Sp.	0.021038	0.1478	0.036743	0.013301	0.009513	0.008225	0.0216	0.110983	0.00878

Ek 11: Demir-Çelik Endüstrisi Çıktı Odaklı Malmquist Endeksi (CRS)Teknik Etkinlik Sonuçları

Teknik Etk.	1999>2000	2000>2001	2001>2002	2002>2003	2003>2004	2004>2005	2005>2006	2006>2007	Ortalama
ERDEMİR	1.046493	1.115875	1.043785	1.037245	1.005277	1.005058	1.029936	0.931248	1.026865
KARDEMİR	1.040116	1.124769	1.039257	1.033468	1.004504	1.005074	1.029184	0.926054	1.025303
ASİL ÇELİK	1.01838	1.057802	1.010906	1.032581	1.001432	1.008499	1.017822	0.970131	1.014694
Ortalama	1.034997	1.099482	1.031316	1.034431	1.003738	1.00621	1.025647	0.942478	1.022287
Maksimum	1.046493	1.124769	1.043785	1.037245	1.005277	1.008499	1.029936	0.970131	1.026865
Minimum	1.01838	1.057802	1.010906	1.032581	1.001432	1.005058	1.017822	0.926054	1.014694
Standart Sp.	0.014739	0.036369	0.01782	0.002477	0.002034	0.001982	0.006787	0.024089	0.006622

Ek 12: Sigorta Endüstrisi(4 Firmalı) Çıktı Odaklı Malmquist Endeksi (GRS)Teknolojik Etkinlik Sonuçları

Teknoloj. Değ	1990>1991	1991>1992	1992>1993	1993>1994	1994>1995	1995>1996	1996>1997	1997>1998	1998>1999
ANKARA	0.988801	0.966098	1.12393	0.976208	1.144303	1.160719	0.863329	0.871776	0.910632
BAŞAK	1.036484	0.942253	0.982859	0.930299	0.981185	0.927684	1.490019	0.998613	0.729491
GÜNEŞ	1.004088	0.922736	0.983584	0.98823	1.24683	0.671366	1.032757	1.038467	0.947443
GÜVEN	1.011596	1.073621	0.906305	1.243637	0.754526	0.908031	1.104875	1.089991	1.075683
Ortalama	1.010242	0.976177	0.999169	1.034594	1.031711	0.91695	1.122745	0.999712	0.915812
Maksimum	1.036484	1.073621	1.12393	1.243637	1.24683	1.160719	1.490019	1.089991	1.075683
Minimum	0.988801	0.922736	0.906305	0.930299	0.754526	0.671366	0.863329	0.871776	0.729491
Standart Sp.	0.0199	0.067339	0.090734	0.141581	0.214738	0.199941	0.264955	0.093133	0.142947

Ek 12(Devam): Sigorta Endüstrisi (4 Firmalı) Çıktı Odaklı Malmquist Endeksi (GRS)Teknolojik Etkinlik Sonuçları

Teknoloj. Değ	1999>2000	2000>2001	2001>2002	2002>2003	2003>2004	2004>2005	2005>2006	2006>2007	Ortalama
ANKARA	1.082114	1.106917	0.965157	0.87631	0.941958	1.425793	1.043151	0.840873	1.016945
BAŞAK	1.030374	1.350156	0.985891	0.998801	0.782846	0.753239	0.905109	1.200876	1.00154
GÜNEŞ	0.996748	0.967018	0.995092	1.000452	1.126304	0.702247	1.048554	1.107515	0.987025
GÜVEN	0.93781	0.936683	1.024415	1.104892	1.054563	0.777894	0.963024	1.412968	1.022383
Ortalama	1.011762	1.090193	0.992639	0.995114	0.976418	0.914793	0.989959	1.140558	1.006973
Maksimum	1.082114	1.350156	1.024415	1.104892	1.126304	1.425793	1.048554	1.412968	1.022383
Minimum	0.93781	0.936683	0.965157	0.87631	0.782846	0.702247	0.905109	0.840873	0.987025
Stand. Sp.	0.060526	0.188501	0.024607	0.093466	0.1497	0.34212	0.068769	0.23717	0.015962

Ek 13: Sigorta Endüstrisi (4 Firmalı) Çıktı Odaklı Malmquist Endeksi (GRS)Teknik Etkinlik Sonuçları

Teknik Etk.	1990>1991	1991>1992	1992>1993	1993>1994	1994>1995	1995>1996	1996>1997	1997>1998	1998>1999
ANKARA	0.997978	1.052898	0.95828	1.038595	0.957973	1.063845	1.002599	1.027096	1.161733
BAŞAK	0.993856	1.054044	1.013839	1.020056	1.027922	1.280573	0.796109	1.176214	1.37144
GÜNEŞ	0.990364	1.057313	1.014237	1.022134	0.799254	1.259766	0.952045	0.956222	1.081832
GÜVEN	0.990945	1.080379	1.01517	1.010492	1.014849	1.11303	0.946536	0.941196	1.11143
Ortalama	0.993286	1.061159	1.000382	1.022819	0.95	1.179303	0.924322	1.025182	1.181609
Maksimum	0.997978	1.080379	1.01517	1.038595	1.027922	1.280573	1.002599	1.176214	1.37144
Minimum	0.990364	1.052898	0.95828	1.010492	0.799254	1.063845	0.796109	0.941196	1.081832
Standart Sp.	0.003481	0.01295	0.028074	0.011675	0.104985	0.107164	0.089121	0.10743	0.130782

Ek 13(Devam): Sigorta Endüstrisi (4 Firmalı) Çıktı Odaklı Malmquist Endeksi (GRS)Teknik Etkinlik Sonuçları

Teknik Etk.	1999>2000	2000>2001	2001>2002	2002>2003	200=>2004	2004>2005	2005>2006	2006>2007	Average
ANKARA	0.945424	0.994994	1.011169	1.039395	0.972333	1.002589	0.987492	0.905645	1.007061
BAŞAK	0.845323	0.743676	0.893616	1.185852	1.099407	1.543646	1.012044	0.832752	1.052375
GÜNEŞ	0.977899	1.015035	0.996829	0.984981	0.936184	1.659525	1.012915	0.83472	1.032427
GÜVEN	0.982554	0.960758	1.032043	1.029371	0.961124	1.132386	0.866818	0.738696	0.995752
Ortalama	0.9378	0.928616	0.983414	1.0599	0.992262	1.334536	0.969818	0.827953	1.021904
Maksimum	0.982554	1.015035	1.032043	1.185852	1.099407	1.659525	1.012915	0.905645	1.052375
Minimum	0.845323	0.743676	0.893616	0.984981	0.936184	1.002589	0.866818	0.738696	0.995752
Stand. Sp.	0.063825	0.125314	0.061587	0.087234	0.07301	0.316438	0.06967	0.068488	0.025452

Ek 14: Sigorta Endüstrisi (5 Firmalı) Çıktı Odaklı Malmquist Endeksi (GRS)Teknolojik Etkinlik Sonuçları

Teknl. Değ	1998>1999	1999>2000	2000>2001	2001>2002	2002>2003	2003>2004	2004>2005	2005>2006	200=>2007	Ortalama
ANKARA	1.052303	1.027743	1.165477	0.965157	0.810724	0.86749	1.6705	0.84701	0.856907	1.029257
BAŞAK	0.729491	1.030374	1.350156	0.985891	0.998801	0.710136	0.830362	0.893455	1.047504	0.952908
GÜNEŞ	0.963234	0.996748	0.967018	0.995092	1.000452	1.031252	0.766975	1.013551	0.98805	0.969152
GÜVEN	1.093705	0.93781	0.936683	1.024415	1.104892	0.928957	0.883074	0.847166	1.027912	0.976068
BAŞAK Emek	0.735916	0.994905	0.880266	0.994062	1.250348	1.172217	1.031707	1.15406	0.990132	1.022624
Ortalama	0.91493	0.997516	1.05992	0.992923	1.033044	0.94201	1.036523	0.951048	0.982101	0.990002
Maksimum	1.093705	1.030374	1.350156	1.024415	1.250348	1.172217	1.6705	1.15406	1.047504	1.029257
Minimum	0.729491	0.93781	0.880266	0.965157	0.810724	0.710136	0.766975	0.84701	0.856907	0.952908
Standart Sp.	0.172915	0.037301	0.194598	0.02132	0.161279	0.173529	0.367646	0.132338	0.074414	0.033948

Ek 15: Sigorta Endüstrisi (5 Firmalı) Çıktı Odaklı Malmquist Endeksi (GRS)Teknik Etkinlik Sonuçları

Teknik Etk.	1998>1999	1999>2000	2000>2001	2001>2002	2002>2003	2003>2004	2004>2005	2005>2006	2006>2007	Ortalama
ANKARA	1.045541	0.97011	0.969675	1.011169	1.08062	1.090564	1.037396	1.111455	0.896717	1.023694
BAŞAK	1.37144	0.845323	0.743676	0.893616	1.185852	1.209063	1.466916	1.048251	0.958275	1.080268
GÜNEŞ	1.066636	0.977899	1.015035	0.996829	0.984981	1.022636	1.311767	1.038956	0.957892	1.041404
GÜVEN	1.066597	0.982554	0.960758	1.032043	1.029371	1.096398	1.207359	1.149858	0.952875	1.05309
BAŞAK Emek.	1.057895	0.983099	1.067336	0.992223	0.9923	0.956529	0.972795	1.204212	0.955167	1.020173
Ortalama	1.121622	0.951797	0.951296	0.985176	1.054625	1.075038	1.199247	1.110547	0.944185	1.043726
Maksimum	1.37144	0.983099	1.067336	1.032043	1.185852	1.209063	1.466916	1.204212	0.958275	1.080268
Minimum	1.045541	0.845323	0.743676	0.893616	0.984981	0.956529	0.972795	1.038956	0.896717	1.020173
Standart Sp.	0.13992	0.059748	0.123553	0.053481	0.082566	0.094141	0.201153	0.069508	0.026626	0.024415

Ek 16: POAŞ'nin Pozitif Negatif İçsellik Hesaplamaları

Yıllar	POAŞ (Özelleş. Tar: 2000)					
	TFV	Gör.Zar.	FK/ZBD	Kat.Değ.B.D.	Pozitif İçsellik	Negatif İçsellik
1996		0				
1997		0	-7232525	49307995	49307995	-7232525
1998		0	-13574196	68240309	68240309	-13574196
1999		0	-18097113	133869000	133869000	-15835654
2000	1.017350776	0	-32905981	243414003	247637425	-33476925
2001	1.05689325	0	-50175296	371159568	392276042	-53029931
2002	1.02165859	0	-57579801	425932601	435157701	-58826899
2003	1.015357374	0	-48185564	356441011	361915009	-48925568
2004	0.996492973	0	-47152999	348802862	347579601	-46987632
2005	0.994374249	0	-46066116	340762911	338845864	-45806960
2006	1.009048942	0	-61588849	455588562	459711157	-62146163
2007	0.997012173	0	-65931778	487714323	486257117	-65734785
2008	1.004609119	0	-93657633	692809605	696002847	-94089312

Ek 17: TÜPRAŞ'nin Pozitif Negatif İçsellik Hesaplamaları

Yıllar	TÜPRAŞ (Özelleş. Tar: 2006)					
	TFV	Gör.Zar.	FK/ZBD	KDBD	Poz İçsellik	Negatif İçsellik
1996		0				
1997		0	1917866	-31002508	-29084642	0
1998		0	31758885	79720588	111479473	0
1999		0	161756579	168310231	330066810	0
2000	1.017350776	0	-2123981	384699451	391374285	-2123981
2001	1.05689325	0	-87995200	371500257	392636114	-87995200
2002	1.02165859	0	-45720028	303265761	309834070	-45720028
2003	1.015357374	0	60224918	594600512	664881829	0
2004	0.996492973	0	-45103948	977929725	974500099	-45103948
2005	0.994374249	0	-93177404	1051490000	1045574579	-93177404
2006	1.009048942	0	-110992924	1253726088	1265070983	-110992924
2007	0.997012173	0	-128730655	1454083515	1449738965	-128730655
2008	1.004609119	0	-161171618	1820522029	1828913032	-161171618

Ek 18: PETKİM'in Pozitif Negatif İçsellik Hesaplamaları

Yıllar	PETKİM (Özelleş. Tar: 2008)					
	TFV	Görev Zararı	FK/ZBD	KDBD	Pozitif İçsellik	Negatif İçsellik
1996		0			0	
1997		0	23061116	37217861	60278977	0
1998		0	13981581	31088068	45069649	0
1999		0	4258378	55208460	59466838	0
2000	1.01735078	0	-44925766	39049979	39727526	-45705263
2001	1.05689325	0	-97739605	106195521	112237329	-103300329
2002	1.02165859	0	-32588584	47599416	48630352	-33294407
2003	1.01535737	0	-70454780	-87553418	-88898009	-71536780
2004	0.99649297	0	-119349294	168277916	167687761	-118930733
2005	0.99437425	0	-135180322	53431420	53130828	-134419831
2006	1.00904894	0	-154014369	205099888	206955825	-146744185
2007	0.99701217	0	-136842058	204747632	204135881	-144993699
2008	1.00460912	0	-164265206	245779057	246911882	-165022324

Ek 19: ERDEMİR A.Ş.'nin Pozitif Negatif İçsellik Hesaplamaları

Yıllar	ERDEMİR(Özelleş. Tar: 2006)					
	TFV	Gör.Zar.	FK/ZBD	KDBD	Pozitif İçsellik	Negatif İçsellik
1997		0	-58292384	59335897	59335897	-58292384
1998		0	-92570715	59897450	59897450	-92570715
1999		0	-95087810	70165547	70165547	-95087810
2000	1.041381	0	-93732441	176952043	184274495	-97611183
2001	1.104685	0	-350269671	255336874	282066815	-386937652
2002	1.020804	0	-210227450	162392768	165771187	-214601022
2003	1.023505	0	-13001144	445909597	456390702	-13306736
2004	0.998916	0	-94179969	1032629812	1031510441	-94077878
2005	1.007177	0	-203363993	474256577	477660316	-204823536
2006	1.018341	0	-242247188.5	564934434.5	575295897	-246690244
2007	0.950475	0	-280960607.5	655216363.7	622766773	-267046033
2008	0.95994	0	-351764510	820335153.6	787468894	-337671266

Ek 20: KARDEMİR A.Ş.'nin Pozitif Negatif İçsellik Hesaplamaları

Yıllar	KARDEMİR(Özelleş. Tar: 1995)					
	TFV	Gör.Zar	FK/ZBD	KDBD	Pozitif İçsellik	Negatif İçsellik
1993		0	-2220400	-393308	-393308	-2220400
1994		0	-4501156	-103226	-103226	-4501156
1995		0	-8278526	-189853	-189853	-8278526
1996		0	-14531938	-333264	-333264	-14531938
1997		0	-27675818	-634696	-634696	-27675818
1998		0	-49997302	-1146599	-1146599	-49997302
1999		0	-46436042	-1064928	-1064928	-46436042
2000	1.041381	0	-162673682	-3730631	-3885009	-169405282
2001	1.104685	0	-159737289	-3663290	-4046782	-176459388
2002	1.020804	0	-98571879	-2260571	-2307599	-100622568
2003	1.023505	0	-40763012	-934827	-956800	-41721147
2004	0.998916	0	-30557942	-700792	-700032	-30524817
2005	1.007177	0	-24959734	-572407	-576515	-25138870
2006	1.018341	0	-36740096	-842569	-858022	-37413946
2007	0.950475	0	-36790695	-843729	-801943	-34968635
2008	0.959935	0	-58061450	-1331536	-1278189	-55735251

Ek 21: ASİL ÇELİK A.Ş.'nin Pozitif Negatif İçsellik Hesaplamaları

Yıllar	Asil Çelik(Öz Tar: 2000)					
	TFV	Gör.Zar.	FK/ZBD	KDBD	Pozitif İçsellik	Negatif İçsellik
1997		0			0	
1998		0	-906883		7822573	-906883
1999		0	-4114373		4405517	-4114373
2000	1.041381	0	-7790742	8010551.561	8342036	-7790742
2001	1.104685	0	-12601515	12214551.45	13493232	-12601515
2002	1.020804	0	-13363090	14017086.23	14308698	-13363090
2003	1.023505	0	-11212470	11730176.01	12005894	-11212470
2004	0.998916	0	-10708599	11478810.92	11466368	-10708599
2005	1.007177	0	-10548283	11214222.84	11294707	-10548283
2006	1.018341	0	-14259020	14993039.14	15268026	-14259020
2007	0.950475	0	-14247211	16050271.1	15255381	-14247211
2008	0.959935	0	-20439941	22799785.55	21886325	-20439941

Ek 22: GÜVEN SİGORTA A.Ş.'nin Pozitif Negatif İçsellik Hesaplamaları

Yıllar	Güven Sigorata (Özelleş. Tar.: 2000)					
	TFV	Gör.Zar	DG/GDBD	KDBD	Pozitif İçsellik	Negatif İçsellik
1996	1.06981	0				
1997	1.02021	0	-309814	355648	362834	-316074
1998	1.02222	0	124600	-112783	12080	0
1999	1.06972	0	243619	-957853	-764031	0
2000	0.94756	0	388524	-1527584	-1079324	0
2001	0.99673	0	805457	-3166868	-2353699	0
2002	0.97653	0	1124688	-4422011	-3219935	0
2003	1.05451	0	1140055	-4482428	-3524563	0
2004	0.96114	0	828602	-3257868	-2334862	0
2005	1.15962	0	768761	-3022588	-2613589	0
2006	0.96074	0	724623	-2849049	-2041029	0
2007	0.93245	0	987617	-3883080	-2699863	0
2008	0.989	0	1043235	-4101758	-3024604	0

Ek 23: ANKARA SİGORTA A.Ş.'nin Pozitif Negatif İçsellik Hesaplamaları

Yıllar	Ankara Sigorata (Özelleş. Tar.: 2000)					
	TFV	Gör.Zar	DG/GDBD	KDBD	Pozitif İçsellik	Negatif İçsellik
1996	1.06981	0			0	
1997	1.02021	0	-305280	80352	81976	-311448
1998	1.02222	0	-873045	-147708	-150990	-892444
1999	1.06972	0	-1279983	1383000	1479424	-1369225
2000	0.94756	0	-2327393	2514709	2382828	-2205335
2001	0.99673	0	-3548827	3834448	3821924	-3537237
2002	0.97653	0	-4072537	4400308	4297032	-3976955
2003	1.05451	0	-3408096	3682390	3883114	-3593868
2004	0.96114	0	-3335064	3603481	3463446	-3205460
2005	1.15962	0	-3258191	3520420	4082360	-3778273
2006	0.96074	0	-4356092	4706683	4521918	-4185089
2007	0.93245	0	-4663261	5038574	4698198	-4348239
2008	0.98891	0	-6624271	7157413	7078037	-6550808

Ek 24: BAŞAK SİGORTA A.Ş.'nin Pozitif Negatif İçsellik Hesaplamaları

Başak Sigorata (Özelleş. Tar.: 2006)						
Yıllar	TFV	Gör.Zar.	DG/GDBD	KDBD	Pozitif İçsellik	Negatif İçsellik
2004	0.96114	0			0	
2005	1.15962	0	4618589	-3942000	784588	0
2006	0.96074	0	5501663	-4695710.4	774314	0
2007	0.93245	0	6380882	-5446129.861	871606	0
2008	0.98891	0	7988905	-6818590.047	1157342	0

Ek 25: BAŞAK EMEKLİLİK A.Ş.'nin Pozitif Negatif İçsellik Hesaplamaları

Başak Emeklilik(Özelleş. Tar.: 2006)						
Yıllar	TFV	Gör.Zar	DG/GDBD	KDBD	Pozitif İçsellik	Negatif İçsellik
2004	0.999802786	0			0	
2005	1.205392063	0	24695813	415151	30268557	0
2006	1.058973646	0	29417652	494528	31676211	0
2007	0.928771825	0	34118875	573558	32221354	0
2008	0.958357255	0	42717053	718099	34791992	0

Ek 26: AFYON ÇİMENTO A.Ş.'nin Pozitif Negatif İçsellik Hesaplamaları

Yıllar	Afyon Çimento(Özelleş. Tar: 1989)					
	TFV	Gör Zar	FK/ZBD	KDBD	Pozitif İçsellik	Negatif içsellik
1987		0	-2147	6217	6217	-2147
1988		0	-2932	7790	7790	-2932
1989		0	-4371	11613	11613	-4371
1990		0	-6654	17680	17680	-6654
1991		0	-14303	38003	38003	-14303
1992	1.0204	0	-23946	63621	64920	-24435
1993	1.0369	0	-34795	92446	95855	-36078
1994	1.0091	0	-91109	242068	244266	-91937
1995	1.0125	0	-208721	554549	561487	-211333
1996	1.0074	0	-318538	846321	852549	-320882
1997	1.0003	0	-681543	1810784	1811367	-681762
1998	1.0074	0	-1205647	3203271	3227027	-1214588
1999	1.0103	0	-497660	1322227	1335870	-502795
2000	0.9961	0	-3829574	10174754	10135307	-3814726
2001	0.9766	0	-2217625	5891985	5753959	-2165675
2002	1.0423	0	-650002	1726983	1800114	-677527
2003	1.0057	0	-115363	306508	308250	-116019
2004	1.0005	0	-62812	166885	166975	-62846
2005	0.9990	0	-41386	109958	109846	-41344
2006	0.9947	0	-68374	181661	180694	-68009
2007	0.9959	0	-63196	167906	167217	-62937
2008	0.9964	0	-113158	300647	299565	-112750

Ek 27: ANKARA ÇİMENTO A.Ş.'nin Pozitif Negatif İçsellik Hesaplamaları

Yıllar	Ankara Çimento(Özelleş. Tar: 1989)					
	TFV	Gör.Zar	FK/ZBD	KDBD	Pozitif İçsellik	Negatif İçsellik
1986		0	-3538	4223	4223	-3538
1987		0	-4818	8687	8687	-4818
1988		0	-9223	13908	13908	-9223
1989		0	-13750	20734	20734	-13750
1990		0	-20932	31565	31565	-20932
1991		0	-44993	67849	67849	-44993
1992	1.0204	0	-75324	113586	115906	-76862
1993	1.0369	0	-109452	165050	171137	-113488
1994	1.0091	0	-286597	432179	436105	-289200
1995	1.0125	0	-656561	990073	1002460	-664775
1996	1.0074	0	-1002006	1510993	1522111	-1009378
1997	1.0003	0	-2143885	3232912	3233953	-2144575
1998	1.0074	0	-3792525	5719011	5761423	-3820651
1999	1.0103	0	-1565455	2360659	2385016	-1581608
2000	0.9961	0	-12046439	18165659	18095230	-11999735
2001	0.9766	0	-6975838	10519349	10272922	-6812422
2002	1.0423	0	-2044668	3083297	3213862	-2131252
2003	1.0057	0	-362891	547228	550340	-364954
2004	1.0005	0	-197584	297951	298111	-197690
2005	0.9990	0	-130185	196315	196115	-130052
2006	0.9947	0	-215078	324331	322604	-213933
2007	0.9959	0	-198793	299773	298544	-197978
2008	0.9964	0	-355952	536765	534833	-354671

Ek 28: BALIKESİR ÇİMENTO A.Ş.'nin Pozitif Negatif İçsellik Hesaplamaları

Yıllar	Balıkesir Çimento(Özelleş. Tar: 1989)					
	TFV	Gör. Zar	FK/ZBD	KDBD	Pozitif İçsellik	Negatif İçsellik
1986		0	-313	4130	4130	-313
1987		0	-2152	6464	6464	-2152
1988		0	-2180	8499	8499	-2180
1989		0	-3250	12670	12670	-3250
1990		0	-4948	19289	19289	-4948
1991		0	-10635	41462	41462	-10635
1992	1.0204	0	-17804	69411	70829	-18168
1993	1.0369	0	-25871	100860	104580	-26825
1994	1.0091	0	-67742	264099	266498	-68357
1995	1.0125	0	-155188	605021	612591	-157130
1996	1.0074	0	-236840	923349	930143	-238582
1997	1.0003	0	-506741	1975591	1976227	-506904
1998	1.0074	0	-896423	3494814	3520732	-903070
1999	1.0103	0	-370020	1442568	1457453	-373838
2000	0.9961	0	-2847364	11100800	11057763	-2836325
2001	0.9766	0	-1648848	6428239	6277651	-1610222
2002	1.0423	0	-483289	1884163	1963950	-503755
2003	1.0057	0	-85775	334404	336305	-86263
2004	1.0005	0	-46702	182074	182172	-46727
2005	0.9990	0	-30771	119965	119843	-30740
2006	0.9947	0	-50837	198195	197139	-50566
2007	0.9959	0	-46988	183188	182436	-46795
2008	0.9964	0	-84135	328010	326830	-83832

Ek 29: SÖKE ÇİMENTO A.Ş.'nin Pozitif Negatif İçsellik Hesaplamaları

Yıllar	Söke Çimento(Özelleş. Tar: 1989)					
	TFV	Gör.Zar.	FK/ZBD	KDBD	Pozitif İçsellik	Negatif İçsellik
1986		0	-509	1781	1781	-509
1987		0	-2041	4070	4070	-2041
1988		0	-2295	5797	5797	-2295
1989		0	-3421	8642	8642	-3421
1990		0	-5209	13157	13157	-5209
1991		0	-11196	28280	28280	-11196
1992	1.0204	0	-18743	47344	48311	-19126
1993	1.0369	0	-27235	68795	71332	-28240
1994	1.0091	0	-71315	180137	181773	-71963
1995	1.0125	0	-163375	412673	417836	-165419
1996	1.0074	0	-249333	629798	634432	-251168
1997	1.0003	0	-533472	1347512	1347946	-533644
1998	1.0074	0	-943711	2383744	2401422	-950709
1999	1.0103	0	-389539	983947	994100	-393558
2000	0.9961	0	-2997569	7571637	7542281	-2985947
2001	0.9766	0	-1735829	4384575	4281862	-1695165
2002	1.0423	0	-508784	1285151	1339572	-530329
2003	1.0057	0	-90300	228090	229387	-90813
2004	1.0005	0	-49166	124189	124256	-49192
2005	0.9990	0	-32394	81826	81743	-32361
2006	0.9947	0	-53519	135185	134465	-53234
2007	0.9959	0	-49466	124949	124436	-49264
2008	0.9964	0	-88573	223729	222924	-88254

Ek 30: PINARHİSAR ÇİMENTO A.Ş.'nin Pozitif Negatif İçsellik Hesaplamaları

Yıllar	Pınarhisar Çimento(Özelleş. Tar: 1989)					
	TFV	Gör.Zar	FK/ZBD	KDBD	Pozitif İçsellik	Negatif İçsellik
1986		0	-557	4966	4966	-557
1987		0	-2826	9026	9026	-2826
1988		0	-3678	13854	13854	-3678
1989		0	-5483	20654	20654	-5483
1990		0	-8347	31442	31442	-8347
1991		0	-17943	67585	67585	-17943
1992	1.0204	0	-30038	113145	115456	-30652
1993	1.0369	0	-43648	164409	170473	-45258
1994	1.0091	0	-114291	430501	434412	-115329
1995	1.0125	0	-261827	986229	998568	-265103
1996	1.0074	0	-399585	1505127	1516202	-402526
1997	1.0003	0	-854950	3220360	3221397	-855226
1998	1.0074	0	-1512405	5696806	5739054	-1523621
1999	1.0103	0	-624281	2351493	2375756	-630722
2000	0.9961	0	-4803947	18095128	18024973	-4785322
2001	0.9766	0	-2781864	10478506	10233036	-2716696
2002	1.0423	0	-815384	3071326	3201384	-849913
2003	1.0057	0	-144716	545103	548203	-145538
2004	1.0005	0	-78794	296794	296953	-78836
2005	0.9990	0	-51916	195552	195353	-51863
2006	0.9947	0	-85770	323072	321351	-85313
2007	0.9959	0	-79276	298609	297385	-78951
2008	0.9964	0	-141949	534681	532756	-141438

Ek 31: AŞKALE ÇİMENTO A.Ş.'nin Pozitif Negatif İçsellik Hesaplamaları

Yıllar	Aşkale Çimento(Özelleş. Tar: 1993)					
	TFV	Gör.Zar	FK/ZBD	KDBD	Pozitif İçsellik	Negatif İçsellik
1989		0	-4785	10631	10631	-4785
1990		0	-11487	21078	21078	-11487
1991		0	-16915	34463	34463	-16915
1992	1.0204	0	-20347	75902	77452	-20763
1993	1.0369	0	-33371	124487	129078	-34602
1994	1.0091	0	-63969	238627	240795	-64550
1995	1.0125	0	-126586	472215	478123	-128170
1996	1.0074	0	-212080	791138	796959	-213640
1997	1.0003	0	-419882	1566320	1566825	-420018
1998	1.0074	0	-753241	2809875	2830713	-758827
1999	1.0103	0	-533880	1991576	2012125	-539389
2000	0.9961	0	-2431222	9069379	9034217	-2421797
2001	0.9766	0	-2001996	7468203	7293253	-1955098
2002	1.0423	0	-963910	3595750	3748015	-1004728
2003	1.0057	0	-300674	1121629	1128007	-302384
2004	1.0005	0	-202610	755811	756216	-202718
2005	0.9990	0	-154054	574681	574095	-153897
2006	0.9947	0	-235660	879101	874419	-234405
2007	0.9959	0	-229766	857114	853600	-228824
2008	0.9964	0	-378195	1410812	1405733	-376834

Ek 32: BARTIN ÇİMENTO A.Ş.'nin Pozitif Negatif İçsellik Hesaplamaları

Yıllar	Bartın Çimento(Özelleş. Tar: 1993)					
	TFV	Gör.Zar.	FK/ZBD	KDBD	Pozitif İçsellik	Negatif İçsellik
1989		0	-6847	9382	9382	-6847
1990		0	-11401	17021	17021	-11401
1991		0	-18332	18726	18726	-18332
1992	1.0204	0	-26021	46260	47205	-26552
1993	1.0369	0	-42677	75871	78669	-44251
1994	1.0091	0	-81807	145436	146757	-82550
1995	1.0125	0	-161887	287801	291402	-163912
1996	1.0074	0	-271221	482175	485723	-273216
1997	1.0003	0	-536972	954625	954933	-537145
1998	1.0074	0	-963292	1712535	1725235	-970435
1999	1.0103	0	-682759	1213806	1226330	-689804
2000	0.9961	0	-3109197	5527515	5506085	-3097143
2001	0.9766	0	-2560277	4551646	4445020	-2500299
2002	1.0423	0	-1232708	2191502	2284303	-1284908
2003	1.0057	0	-384521	683599	687486	-386707
2004	1.0005	0	-259110	460644	460891	-259249
2005	0.9990	0	-197014	350251	349894	-196813
2006	0.9947	0	-301377	535786	532932	-299771
2007	0.9959	0	-293839	522385	520243	-292634
2008	0.9964	0	-483660	859847	856752	-481918

Ek 33: ÇORUM ÇİMENTO A.Ş.'nin Pozitif Negatif İçsellik Hesaplamaları

Yıllar	Çorum Çimento(Özelleş. Tar: 1992)					
	TFV	Gör.Zar.	FK/ZBD	KDBD	Pozitif İçsellik	Negatif İçsellik
1989		0	-12654	17948	17948	-12654
1990		0	-20261	30422	30422	-20261
1991		0	-24736	40138	40138	-24736
1992	1.0204	0	-41816	67853	69239	-42670
1993	1.0369	0	-66538	107968	111950	-68992
1994	1.0091	0	-137889	223746	225778	-139141
1995	1.0125	0	-283038	459274	465020	-286579
1996	1.0074	0	-463264	751717	757248	-466672
1997	1.0003	0	-935152	1517430	1517918	-935453
1998	1.0074	0	-1671740	2712658	2732776	-1684138
1999	1.0103	0	-1035093	1679599	1696929	-1045773
2000	0.9961	0	-5374268	8720584	8686774	-5353432
2001	0.9766	0	-4052590	6575957	6421908	-3957654
2002	1.0423	0	-1723532	2796698	2915127	-1796516
2003	1.0057	0	-466931	757668	761976	-469586
2004	1.0005	0	-298311	484056	484316	-298471
2005	0.9990	0	-218842	355106	354744	-218619
2006	0.9947	0	-341271	553766	550816	-339454
2007	0.9959	0	-328322	532754	530570	-326976
2008	0.9964	0	-551914	895566	892342	-549927

Ek 34: DENİZLİ ÇİMENTO A.Ş.'nin Pozitif Negatif İçsellik Hesaplamaları

Yıllar	Denizli Çimento(Özelleş. Tar: 1992)					
	TFV	Gör.Zar.	FK/ZBD	KDBD	Pozitif İçsellik	Negatif İçsellik
1989		0	-23636	17268	17268	-23636
1990		0	-27761	27741	27741	-27761
1991		0	-34064	51217	51217	-34064
1992	1.0204	0	-57585	86582	88351	-58761
1993	1.0369	0	-91630	137770	142851	-95009
1994	1.0091	0	-189887	285505	288098	-191612
1995	1.0125	0	-389773	586044	593376	-394649
1996	1.0074	0	-637961	959208	966266	-642655
1997	1.0003	0	-1287800	1936275	1936898	-1288215
1998	1.0074	0	-2302158	3461414	3487084	-2319230
1999	1.0103	0	-1425429	2143206	2165320	-1440136
2000	0.9961	0	-7400916	11127664	11084522	-7372223
2001	0.9766	0	-5580831	8391070	8194501	-5450094
2002	1.0423	0	-2373479	3568650	3719768	-2473987
2003	1.0057	0	-643011	966801	972298	-646667
2004	1.0005	0	-410805	617667	617998	-411025
2005	0.9990	0	-301368	453123	452661	-301061
2006	0.9947	0	-469965	706618	702854	-467462
2007	0.9959	0	-452133	679806	677019	-450280
2008	0.9964	0	-760042	1142762	1138648	-757306

Ek 35: ELAZIĞ-ALTINOVA ÇİM. A.Ş.'nin Pozitif Negatif İçsellik Hesaplamaları

Yıllar	Elazığ-Altınova Çimento(Özelleş. Tar: 1996)					
	TFV	Gör.Zar	FK/ZBD	KDBD	Pozitif İçsellik	Negatif İçsellik
1994	1.0091	0	-147121	179011	180637	-148457
1995	1.0125	0	-192607	180892	183155	-195016
1996	1.0074	0	-346076	325027	327418	-348623
1997	1.0003	0	-646432	607114	607310	-646640
1998	1.0074	0	-1171896	1100617	1108779	-1180586
1999	1.0103	0	-1245940	1170157	1182231	-1258795
2000	0.9961	0	-3828245	3595399	3581459	-3813403
2001	0.9766	0	-4105008	3855328	3765013	-4008844
2002	1.0423	0	-2867790	2693362	2807415	-2989230
2003	1.0057	0	-1365486	1282433	1289725	-1373251
2004	1.0005	0	-1079673	1014003	1014547	-1080251
2005	0.9990	0	-914027	858433	857559	-913096
2006	0.9947	0	-1319786	1239512	1232911	-1312757
2007	0.9959	0	-1339369	1257904	1252747	-1333878
2008	0.9964	0	-2069712	1943825	1936827	-2062261

Ek 36: GAZİANTEP ÇİMENTO A.Ş. 'nin Pozitif Negatif İçsellik Hesaplamaları

Yıllar	Gaziantep Çimento(Özelleş. Tar: 1992)					
	TFV	Gör.Zar.	FK/ZBD	KDBD	Pozitif İçsellik	Negatif İçsellik
1989		0	-14098	18051	18051	-14098
1990		0	-25709	32404	32404	-25709
1991		0	-27863	42575	42575	-27863
1992	1.0204	0	-47102	71973	73443	-48065
1993	1.0369	0	-74949	114524	118747	-77713
1994	1.0091	0	-155320	237331	239487	-156731
1995	1.0125	0	-318819	487159	493254	-322807
1996	1.0074	0	-521827	797358	803225	-525667
1997	1.0003	0	-1053369	1609561	1610079	-1053709
1998	1.0074	0	-1883073	2877359	2898697	-1897038
1999	1.0103	0	-1165944	1781576	1799959	-1177974
2000	0.9961	0	-6053656	9250059	9214197	-6030186
2001	0.9766	0	-4564898	6975219	6811818	-4457961
2002	1.0423	0	-1941412	2966501	3092120	-2023623
2003	1.0057	0	-525958	803670	808239	-528948
2004	1.0005	0	-336022	513446	513721	-336202
2005	0.9990	0	-246507	376666	376282	-246256
2006	0.9947	0	-384413	587388	584259	-382366
2007	0.9959	0	-369827	565100	562784	-368311
2008	0.9964	0	-621684	949941	946521	-619446

Ek 37: İSKENDERUN ÇİMENTO A.Ş.'nin Pozitif Negatif İçsellik Hesaplamaları

Yıllar	İskenderun Çimento(Özelleş. Tar: 1992)					
	TFV	Gör.Zar	FK/ZBD	KDBD	Pozitif İçsellik	Negatif İçsellik
1989		0	-18200	13849	13849	-18200
1990		0	-28501	26512	26512	-28501
1991		0	-45705	59642	59642	-45705
1992	1.0204	0	-77264	100825	102884	-78843
1993	1.0369	0	-122943	160433	166349	-127477
1994	1.0091	0	-254779	332470	335489	-257093
1995	1.0125	0	-522973	682446	690984	-529516
1996	1.0074	0	-855978	1116994	1125213	-862276
1997	1.0003	0	-1727892	2254784	2255510	-1728448
1998	1.0074	0	-3088895	4030803	4060696	-3111802
1999	1.0103	0	-1912553	2495755	2521507	-1932287
2000	0.9961	0	-9930099	12958121	12907883	-9891600
2001	0.9766	0	-7488019	9771369	9542465	-7312604
2002	1.0423	0	-3184590	4155679	4331656	-3319445
2003	1.0057	0	-862753	1125836	1132238	-867659
2004	1.0005	0	-551193	719271	719656	-551489
2005	0.9990	0	-404358	527660	527122	-403946
2006	0.9947	0	-630571	822853	818471	-627213
2007	0.9959	0	-606645	791632	788386	-604158
2008	0.9964	0	-1019778	1330742	1325952	-1016106

Ek 38: KARS ÇİMENTO A.Ş.'nin Pozitif Negatif İçsellik Hesaplamaları

Yıllar	Kars Çimento(Özelleş. Tar: 1996)					
	TFV	Gör.Zar.	FK/ZBD	KDBD	Pozitif İçsellik	Negatif İçsellik
1994	1.0091	0	-73275	88568	89372	-73941
1995	1.0125	0	-98485	112100	113502	-99717
1996	1.0074	0	-176958	201421	202903	-178260
1997	1.0003	0	-330538	376233	376354	-330644
1998	1.0074	0	-599221	682060	687118	-603665
1999	1.0103	0	-637082	725154	732637	-643655
2000	0.9961	0	-1957482	2228093	2219455	-1949893
2001	0.9766	0	-2098998	2389173	2333204	-2049827
2002	1.0423	0	-1466376	1669095	1739774	-1528471
2003	1.0057	0	-698209	794732	799251	-702179
2004	1.0005	0	-552065	628385	628722	-552361
2005	0.9990	0	-467366	531977	531435	-466890
2006	0.9947	0	-674841	768134	764043	-671247
2007	0.9959	0	-684855	779532	776336	-682047
2008	0.9964	0	-1058298	1204602	1200265	-1054488

Ek 39: LALAPAŞA ÇİMENTO A.Ş.'nin Pozitif Negatif İçsellik Hesaplamaları

Yıllar	Lalapaşa Çimento(Özelleş. Tar: 1996)					
	TFV	Gör.Zar	FK/ZBD	KDBD	Pozitif içsellik	Negatif İçsellik
1994	1.0091	0	-265613	100018	100926	-268026
1995	1.0125	0	-331536	-29582	35659	-335684
1996	1.0074	0	-595704	-53153	63745	-600087
1997	1.0003	0	-1112709	-99284	118238	-1113067
1998	1.0074	0	-2017194	-179988	215896	-2032153
1999	1.0103	0	-2144646	-191361	230169	-2166774
2000	0.9961	0	-6589590	-587970	697277	-6564042
2001	0.9766	0	-7065983	-630477	733013	-6900456
2002	1.0423	0	-4936351	-440456	546578	-5145386
2003	1.0057	0	-2350423	-209721	251097	-2363787
2004	1.0005	0	-1858449	-165824	197523	-1859445
2005	0.9990	0	-1573323	-140383	166959	-1571720
2006	0.9947	0	-2271759	-202702	240036	-2259659
2007	0.9959	0	-2305467	-205710	243898	-2296015
2008	0.9964	0	-3562612	-317882	377082	-3549787

Ek 40: SİVAS ÇİMENTO A.Ş.'nin Pozitif Negatif İçsellik Hesaplamaları

Yıllar	Sivas Çimento(Özelleş. Tar: 1992)					
	TFV	Gör. Zar.	FK/ZBD	KDBD	Pozitif İçsellik	Negatif İçsellik
1989		0	-7981	12675	12675	-7981
1990		0	-15773	20162	20162	-15773
1991		0	-26317	21915	21915	-26317
1992	1.0204	0	-44489	37047	37804	-45398
1993	1.0369	0	-70791	58950	61124	-73401
1994	1.0091	0	-146702	122163	123273	-148035
1995	1.0125	0	-301129	250759	253897	-304896
1996	1.0074	0	-492873	410431	413451	-496500
1997	1.0003	0	-994922	828503	828770	-995243
1998	1.0074	0	-1778590	1481088	1492072	-1791780
1999	1.0103	0	-1101251	917046	926508	-1112613
2000	0.9961	0	-5717764	4761363	4742904	-5695596
2001	0.9766	0	-4311611	3590415	3506306	-4210607
2002	1.0423	0	-1833691	1526973	1591634	-1911341
2003	1.0057	0	-496775	413680	416032	-499599
2004	1.0005	0	-317378	264290	264432	-317548
2005	0.9990	0	-232830	193885	193687	-232592
2006	0.9947	0	-363084	302351	300741	-361150
2007	0.9959	0	-349307	290879	289686	-347875
2008	0.9964	0	-587189	488971	487211	-585075

Ek 41: TRABZON ÇİMENTO A.Ş.'nin Pozitif Negatif İçsellik Hesaplamaları

Yıllar	Trabzon Çimento(Özelleş. Tar: 1992)					
	TFV	Gör.Zar	FK/ZBD	KDBD	Pozitif İçsellik	Negatif İçsellik
1989		0	-9411	10230	10230	-9411
1990		0	-14723	19471	19471	-14723
1991		0	-21221	30906	30906	-21221
1992	1.0204	0	-35874	52247	53314	-36607
1993	1.0369	0	-57083	83135	86201	-59188
1994	1.0091	0	-118295	172283	173848	-119369
1995	1.0125	0	-242818	353638	358062	-245856
1996	1.0074	0	-397434	578817	583076	-400358
1997	1.0003	0	-802267	1168411	1168787	-802525
1998	1.0074	0	-1434185	2088729	2104219	-1444821
1999	1.0103	0	-888006	1293280	1306624	-897168
2000	0.9961	0	-4610581	6714793	6688760	-4592706
2001	0.9766	0	-3476715	5063444	4944828	-3395269
2002	1.0423	0	-1478617	2153439	2244629	-1541230
2003	1.0057	0	-400580	583399	586716	-402857
2004	1.0005	0	-255921	372720	372920	-256058
2005	0.9990	0	-187745	273429	273151	-187553
2006	0.9947	0	-292776	426396	424125	-291217
2007	0.9959	0	-281668	410217	408535	-280513
2008	0.9964	0	-473487	689580	687097	-471782

EK 42: Yabancı Sermayeli Firmalara Yapılan Özelleştirmelerde Kaynak Transferi

	Stokastik Model		Bilanço Temelli (Kök-Kara Yak.)				Kaynak Transferinin Yönü
	TFV	DxTFV	Pİ	Nİ	PD	ND	
Afyon Çimento	Pozitif	Negatif	27196571	-10236052	60150404	-82070645	Dış alem yönlü
Batisöke Çimento	Pozitif	Negatif	20239802	-8013059	211824726	-167477025	Ülke Yönlü
PETKİM	Negatif	Pozitif	1155334841	-963947551	-77395602	-133309649	Dış alem yönlü
Güneş Sigorta					296049492	46733277	Ülke Yönlü
Başak Sigorta	Pozitif	Pozitif	3587850	0	135569097	149945133	Ülke Yönlü
Başak Emeklilik	Pozitif	Pozitif	128958114	0	4526776	-157953103	Dış alem yönlü
							Özelleştirme Kararı
Ankara Çimento	Pozitif	Negatif	48557639	-32200479	Yetersiz Veri	Yetersiz Veri	Özelleştirmeme Yönlü
Balıkesir Çimento	Pozitif	Negatif	29675654	-7611575	Yetersiz Veri	Yetersiz Veri	Özelleştirmeme Yönlü
Pınarhisar Çimento	Pozitif	Negatif	48370238	-12841139	Yetersiz Veri	Yetersiz Veri	Özelleştirmeme Yönlü

EK 43: Yerli Firmalara Yapılan Özelleştirmelerde Refah Kazanç/Kaybı

	Stokastik Model		Bilanço Temelli (Kök-Kara Yak.)		Özelleştirme Kararı
	TFV	DxTFV	Pi	Ni	
Aşkale Çimento	Pozitif	Negatif	33865795	-9093831	Özelleştirmeme Yönlü
Bartın Çimento	Pozitif	Negatif	20644989	-11623889	Özelleştirmeme Yönlü
Çorum Çimento	Pozitif	Negatif	29263938.6	-18037706	Özelleştirmeme Yönlü
Denizli Çimento	Pozitif	Negatif	37324738.4	-24845834	Özelleştirmeme Yönlü
Elazığ-Altınova Çim.	Pozitif	Negatif	21327732	-22665089	Özelleştirmeme Yönlü
Gaziantep Çimento	Pozitif	Negatif	31039862	-20320673	Özelleştirmeme Yönlü
OYSA(İskendrun-Niğde)	Pozitif	Negatif	43452462.8	-33314367	Özelleştirmeme Yönlü
Kars Çimento	Pozitif	Negatif	13194371	-11587284	Özelleştirmeme Yönlü
Lalapaşa Çimento	Negatif	Pozitif	4218070	-39026088	Özelleştirme Yönlü
Sivas Çimento	Negatif	Pozitif	15984284.2	-19179320	Özelleştirme Yönlü
Trabzon Çimento	Pozitif	Negatif	22525500	-15470434	Özelleştirmeme Yönlü
POAŞ	Pozitif	Negatif	3765382762	-509024175	Özelleştirmeme Yönlü
TÜPRAŞ	Pozitif	Pozitif	8322523955	-675015758	Özelleştirmeme Yönlü
ERDEMİR	Pozitif	Pozitif	4583205522	-1862765550	Özelleştirmeme Yönlü
KARDEMİR	Negatif	Yetersiz Göz.	-15410892	-671989904	Özelleştirme Yönlü
Asil Çelik	Pozitif	Negatif	123320668	-115170870	Özelleştirmeme Yönlü
Güven Sigorta	Pozitif	Negatif	-23280584	-316074	Özelleştirmeme Yönlü
Ankara Sigorta	Pozitif	Negatif	39639267	-37954381	Özelleştirmeme Yönlü

EK 44: KAMU PAYI %51'in Üzerinde Olan Tüm Özelleştirilmiş Firmalar

Kamu Payı %51'in Üzerinde Olan Tüm Özelleştirilmiş Firmalar					
Kuruluş	Satış Tar. Payı	Satılan Pay	Satın Alan Kişi/Kuruluş	Tarihi	Satış Bedeli(\$)
Adapazarı Şeker Fab. A.Ş.	95,37	95,37	S.S. ADAPAZARI PANCAR EK. KOOP.	15.11.05	45.750.000
Adıyaman Çimento Sanayii T.A.Ş.	100,00	100,00	TEKSKO GİYİM SAN. A.Ş.	16.08.95	52.500.000
Afyon Çimento Sanayi A.Ş.		99,60		1989-1994	24.585.963
	99,60	51,00	SCF	08.09.89	13.000.000
	48,60	39,87	Halka Arz	21-26.03.1991	8.422.698
	8,73	2,62	İMKB'de Satış	Mayıs 1991	580.159
	6,12	2,00	İMKB'de Satış	Ocak 1992	286.288
	4,12	4,12	İMKB'de Satış	Ocak 1994	2.296.818
Alkollü İçkiler A.Ş.	100,00	100,00	MEY İçki San. ve Tic. A.Ş.	27.02.04	292.000.000
Anadolubank A.Ş.	100,00	100,00	MEHMET RÜŞTÜ BAŞARAN	07.05.97	69.500.000
Ankara Çimento Sanayii T.A.Ş.	99,25	99,25	SCF	08.09.89	33.000.000
Ankara Anonim Türk Sigorta Şirketi	84,51	84,51	POLİS BAKIM VE YARD. SANDIĞI	20.04.00	6.250.000
Asil Çelik Sanayi ve Ticaret A.Ş.	96,60	96,60	YAZICI-GÜRİŞ-PARSAN	29.08.00	131.000.000
Aşkale Çimento Sanayii T.A.Ş.	100,00	100,00	ERÇİMSAN	17.06.93	31.158.000
ATAKÖY Otelcilik A.Ş.	56,49	56,49	DATİ DENİZCİLER TUR. İNŞ. A.Ş.	28.02.05	62.796.764
ATAKÖY Turizm Tesisleri ve Ticaret A.Ş.	58,59	58,59	DATİ DENİZCİLER TUR. İNŞ. A.Ş.	28.02.05	33.697.808
Baha Esat Tekand Kütahya Şeker Fab. A.Ş.	56,00	56,00	TORUNLAR GIDA SAN.TİC.A.Ş.	08.10.04	23.820.000
Balıkesir Çimento Sanayii T.A.Ş.	98,24	98,24	SCF	08.09.89	23.000.000
Bartın Çimento Sanayii T.A.Ş.	99,78	99,78	RUMELİ ÇİMENTO	06.05.93	20.568.669
Bozüyük Seramik San. Tic. A.Ş.	100,00	100,00	ERCAN MADENCİLİK A.Ş.	01.10.97	12.000.000
BURSAGAZ Bursa Şehiçi Doğ. Dağ. Tic. Tah. A.Ş.	100,00	100,00	ÇALIK ENERJİ SAN. TİC. A.Ş.	19.04.04	120.000.000
ÇELBOR Çelik Çekme Boru Sanayi A.Ş.	100,00	100,00	ERDEMİR	31.05.02	100.000

Kamu Payı %51'in Üzerinde Olan Tüm Özelleştirilmiş Firmalar (DEVAM)					
Kuruluş	Satış Tar. Payı	Satılan Pay	Satın Alan Kişi/Kuruluş	Tarihi	Satış Bedeli(\$)
Çorum Çimento Sanayii T.A.Ş.	99,85	99,85	YİBİTAŞ HOLDİNG	25.12.92	35.000.000
Deniz Nakliyatı T.A.Ş.	99,99	99,99	ARMATÖRLER DEN. VE NAK. A.Ş.	24.03.00	59.000.000
Denizbank A.Ş.	100,00	100,00	ZORLU HOLDİNG	29.05.97	66.000.000
Denizli Çimento Sanayii T.A.Ş.	100,00	100,00	MODERN ÇİMENTO	04.12.92	70.100.000
DİV-HAN A.Ş.	100,00	100,00	ERDEMİR	15.04.04	28.500.000
Ereğli Demir Çelik Fab. T.A.Ş.		55,10		1990-2006	2.928.987.096
	51,55	0,51	İMKB'de Satış	Ocak 1990	12.070.459
	51,04	2,33	İMKB'de Satış	Şubat 1990	58.110.548
	48,72	0,01	İMKB'de Satış	Mart 1990	236.528
	48,71	0,70	İMKB'de Satış	Nisan 1990	12.773.137
	48,01	2,93	Halka Arz	9-10.04.1990	53.105.711
	47,42	0,89	İMKB'de Satış	Haziran 1990	15.000.105
	46,53	0,21	İMKB'de Satış	Ocak 1992	1.626.915
	46,31	0,03	İMKB'de Satış	Şubat 1992	212.008
	21,72	1,37	İMKB'de Satış	Nisan 1994	5.851.685
	46,12	46,12	ATAER Holding A.Ş.	27.02.06	2.770.000.000
Ergani Çimento Sanayi A.Ş.	100,00	100,00	RUMELİ ÇİMENTO SAN. A.Ş.	03.04.97	46.700.000
Elazığ Çimento Sanayii T.A.Ş.	99,89	99,89	OYAK / GAMA A.Ş.	12.06.96	27.850.000
ESGAZ Eskişehir Şehiçi Doğ. Dağ. Tic. Tah. A.Ş.	100,00	100,00	KOLİN İNŞ. TUR. SAN. ve TİC. A.Ş.	10.03.04	43.000.000
ETİ Alüminyum A.Ş.	100,00	100,00	CE-KA İnş. Mad. San. ve Tic. A.Ş.	29.07.05	305.000.000
ETİ Bakır A.Ş.	100,00	100,00	CE-KA İNŞ. MAK. MAD. SAN. TİC. A.Ş.	12.04.04	21.879.000
Eti Elektrometalurji A.Ş.	100,00	100,00	AKSU MAD. SAN. TİC. A.Ş.	25.10.04	15.320.000
ETİ Gümüş A.Ş.	100,00	100,00	KSS MAD. İNŞ. TUR. SAN. ve TİC. A.Ş.	13.08.04	41.200.000

Kamu Payı %51'in Üzerinde Olan Tüm Özelleştirilmiş Firmalar (DEVAM)					
Kuruluş	Satış Tar. Payı	Satılan Pay	Satın Alan Kişi/Kuruluş	Tarihi	Satış Bedeli(\$)
ETİ Krom A.Ş.	100,00	100,00	YILDIRIM DIŞ TİCARET PAZ. A.Ş.	14.09.04	58.050.000
Filyos Ateş Tuğlası Sanayi A.Ş.	100,00	100,00	Zonguldak Yatırım Makinaları A.Ş.	13.05.97	18.150.000
Gaziantep Çimento Sanayii T.A.Ş.	99,73	99,73	RUMELİ HOLDİNG	03.12.92	52.695.898
Gemlik Gübre Sanayi A.Ş.	100,00	100,00	YILYAK Yakıt Paz. ve Tic. A.Ş.	24.02.04	83.100.000
GERKONSAN Çel. Kons. A.Ş.	99,99	99,99	TEKNOTES MÜH. İNŞ. TİC. SAN. A.Ş.	17.12.03	3.350.000
GİMA Gıda ve İhtiyaç Mad. T.A.Ş.		54,86		1991-1993	22.214.628
	54,68	4,15	Halka Arz	3-4.06.1991	406.902
	50,71	0,33	İMKB'de Satış	Mart 1992	20.313
	50,38	50,38	BİLFER-DEDEMAN	02.03.93	21.787.413
Gümüşhane Çimento Sanayii T.A.Ş.	95,46	95,46	PREKON İNŞAAT SAN. A.Ş.	05.07.96	3.500.000
Güven Sigorta T.A.Ş.	99,91	99,91	TARIM KREDİ KOOP. MRK. BİR.	04.04.00	11.400.000
HAVAŞ Havaalanları Yer Hiz. A.Ş.		100,00		1995-1998	63.100.000
	100,00	60,00	YAZEKS A.Ş.	17.04.95	36.000.000
	40,00	40,00	TURGAY CİNER	30.03.98	27.100.000
İGSAŞ İstanbul Gübre A.Ş.	99,98	99,98	YILDIZ Entegre Ağaç San. A.Ş.	18.03.04	100.500.000
İskenderun Çimento Sanayii T.A.Ş.	100,00	100,00	OYAK-H. ÖMER SABANCI	02.12.92	61.500.000
İskenderun Demir vevÇelik A.Ş.	100,00	100,00	ERDEMİR	31.01.02	50.000.000
Karabük Demir Çelik A.Ş.	100,00	100,00	KARDEMİR A.Ş.	30.03.95	0
Kars Çimento Sanayii ve Tic. A.Ş.	100,00	100,00	ÇİMENTAŞ GRUBU	18.06.96	22.250.000
Konya Krom Man. Tuğla San. Tic. A.Ş.	100,00	100,00	KONYA SELÇUKLU SAN. TİC. A.Ş.	05.06.98	40.700.000
KÜMAŞ Kütahya Manyezit İşl. A.Ş.	99,74	99,74	ZEYTİNOĞLU HOLDİNG A.Ş.	28.09.95	108.100.000
Ladik Çimento Sanayii T.A.Ş.	100,00	100,00	RUMELİ ÇİMENTO	21.04.93	57.598.687
Lalapaşa Çimento Sanayii T.A.Ş.	100,00	100,00	RUMELİ ÇİMENTO A.Ş.	14.06.96	125.890.000
MEYBUZ Meyve ve Buzlu Muhafaza A.Ş.	99,57	99,57	GÜLSAN Şekerleme San. A.Ş.	30.09.03	2.610.000

Kamu Payı %51'in Üzerinde Olan Tüm Özelleştirilmiş Firmalar (DEVAM)					
Kuruluş	Satış Tar. Payı	Satılan Pay	Satın Alan Kişi/Kuruluş	Tarihi	Satış Bedeli(\$)
Niğde Çimento Sanayii T.A.Ş.		99,84		1991-1993	25.150.548
	99,84	12,72	Halka Arz	13-14.05.1991	2.647.286
	87,12	87,10	OYAK-SABANCI	23.03.92	22.500.000
	0,02	0,02	İMKB'de Satış	Mayıs 1993	3.262
PETLAS Lastik Sanayi A.Ş.	99,97	99,97	KOMBASSAN HOLDİNG A.Ş.	06.05.97	35.750.000
Petrol Ofisi A.Ş.		100,92		1991-2002	1.704.555.606
	100,00	4,02	Halka Arz	27-29.5.1991	14.386.888
	96,18	0,19	İMKB'de Satış	Ocak 1992	1.076.289
	96,03	0,01	İMKB'de Satış	Şubat 1992	48.762
	96,02	0,09	İMKB'de Satış	Mart 1992	339.941
	95,92	0,32	İMKB'de Satış	Nisan 1992	1.054.717
	96,10	0,30	İMKB'de Satış	Ekim 1993	3.388.480
	95,80	0,79	İMKB'de Satış	Ocak 1994	9.013.827
	95,16	0,66	İMKB'de Satış	Mart 1994	3.326.029
	94,50	0,48	İMKB'de Satış	Nisan 1994	2.774.289
	94,01	0,71	İMKB'de Satış	Mayıs 1994	3.063.943
	93,30	51,00	İŞ DOĞAN A.Ş.	21.07.00	1.260.000.000
	42,30	16,50	Halka Arz	27.02-15.03.2002	168.371.170
	25,83	25,83	İMKB'de Satış	Ağustos 2002	237.711.271
Samsun Gübre Sanayi A.Ş.	100,00	100,00	Toros Gübre ve Kimya End. A.Ş.	04.07.05	41.000.000
Siirt Kurtalan Çimento Sanayi Tic. A.Ş.	100,00	100,00	CANLAR OTO İNŞ. SAN. VE TİC. A.Ş.	09.01.98	28.100.000
Sivas Çimento Sanayii T.A.Ş.	100,00	100,00	YİBİTAŞ HOLDİNG	25.12.92	29.400.000
Söke Çimento Sanayii T.A.Ş.	99,59	99,59	SCF	08.09.89	11.000.000
Şanlıurfa Çimento Sanayii T.A.Ş.	100,00	100,00	RUMELİ ÇİMENTO	21.04.93	57.405.988

Kamu Payı %51'in Üzerinde Olan Tüm Özelleştirilmiş Firmalar (DEVAM)					
Kuruluş	Satış Tar. Payı	Satılan Pay	Satın Alan Kişi/Kuruluş	Tarihi	Satış Bedeli(\$)
TAKSAN Takım Tezgahları San. ve Tic. A.Ş.	100,00	100,00	HESFİBEL FİB.OP. ve EL.SAN.TİC.A.Ş.	20.06.03	10.000.000
TEKA Puro A.Ş.	100,00	100,00	İstanbul Tütün Mamulleri San. A.Ş.	31.10.05	1.325.000
Trabzon Çimento Sanayii T.A.Ş.	100,00	100,00	RUMELİ HOLDİNG	03.12.92	32.551.000
Trakya (Pınarhisar) Çimento Sanayii T.A.Ş.	99,86	99,86	SCF	08.09.89	25.000.000
TÜPRAŞ Türkiye Petrol Rafinerileri A.Ş.		101,30		1991-2006	5.724.660.171
	100,00	1,66	Halka Arz	27-29.5.1991	6.036.589
	98,36	0,18	İMKB'de Satış	Ocak 1992	2.062.895
	98,20	0,03	İMKB'de Satış	Şubat 1992	301.051
	98,16	0,09	İMKB'de Satış	Mart 1992	643.770
	98,08	0,25	İMKB'de Satış	Nisan 1992	1.478.244
	97,83	0,64	İMKB'de Satış	Ekim 1993	7.190.471
	97,43	0,16	İMKB'de Satış	Ocak 1994	3.775.132
	97,43	0,17	İMKB'de Satış	Nisan 1994	933.427
	97,27	0,26	İMKB'de Satış	Mayıs 1994	909.239
	97,00	0,48	İMKB'de Satış	Haziran 1994	2.437.645
	96,52	0,11	İMKB'de Satış	Temmuz 1994	393.411
	96,42	31,50	Halka Arz	5-7.4.2000	1.104.520.664
	65,76	14,76	İMKB'de Satış	Mart 2005	453.977.633
	51,00	51,00	ENERJİ YATIRIMLARI A.Ş.	26.01.06	4.140.000.000
	Tüstaş Sınai Tesisler A.Ş.	63,87	63,87	EKBER TOPAL	25.08.00
USAŞ Uçak Servisi A.Ş. (ÖİB ve THY Hisseleri)		112,00		1989-1993	43.481.962
	100,00	70,00	SAS	11.08.89	14.450.000
	30,00	30,00	Halka Arz	20-22.10.1993	15.205.871

Kamu Payı %51'in Üzerinde Olan Tüm Özelleştirilmiş Firmalar (DEVAM)

Kuruluş	Satış Tar. Payı	Satılan Pay	Satın Alan Kişi/Kuruluş	Tarihi	Satış Bedeli(\$)
USAŞ Uçak Servisi A.Ş. (ÖİB ve THY Hisseleri)	15,00	0,96	İMKB'de Satış	Kasım 2003	575.758
	14,04	5,04	İMKB'de Satış	Aralık 2003	3.240.167
	9,00	0,15	İMKB'de Satış	Ağustos 2005	225.380
	8,85	2,25	İMKB'de Satış	Kasım 2005	3.592.958
	6,60	0,60	İMKB'de Satış	Aralık 2005	1.010.090
	6,00	3,00	İMKB'de Satış	Ocak 2006	5.181.739
Van Çimento Sanayii T.A.Ş.	100,00	100,00	RUMELİ ÇİMENTO A.Ş.	12.06.96	24.500.000
Başak Sigorta A.Ş.	56,67	56,67	GROUPAMA INTERNATIONAL	16.05.06	204.376.800
Adana Kağıt Torba Sanayii T.A.Ş.	60,00	60,00	ÇİTOSAN MEMUR YRD. DER.	26.04.91	402.065

Kaynak: Özelleştirme İdaresi

EK 45: KAMU PAYI %51'in Üzerinde Olan Tüm Özelleştirilmiş Firmalar(Özel Durum)

TASFİYE EDİLEN ya da Kapalı Olanlar:					
Kuruluş	Satış Tar. Payı	Satılan Pay	Satın Alan Kişi/Kuruluş	Tarihi	Satış Bedeli(\$)
ANSAN Ankara Meşrubat Sanayii A.Ş.	88,33	88,33	ATLANTIC IND. LTD.	18.11.88	12.250.000
Bursa Soğuk Depoculuk Ltd. Şti.	52,00	52,00	BURSA BELEDİYESİ	21.11.86	107.050
ÇINKUR Çinko Kurşun Metal San. A.Ş.	98,41	98,41	K.M.M. Kayseri Maden Metal A.Ş.	22.05.96	14.000.000
Etibank Bankacılık A.O.	100,00	100,00	MEDYA-İPEK HOLDİNG A.Ş.	02.03.98	155.500.000
Güneysu A.Ş.	67,31	67,31	AYŞE BALCI	24.02.94	333.058
KÖYTAŞ Köy Tarım Makineleri A.Ş.	85,59	85,59	A.B.G. Ortak Girişimi	28.11.95	150.000
MEDA Meşrubat Dağıtım ve Ticaret A.Ş.	88,00	88,00	ATLANTIC IND. LTD.	18.11.88	750.000
Meysu A.Ş.	96,15	96,15	ÜNAL DOĞAN GRUBU	16.07.92	1.229.897
NİMSA Niğde Mey.Su ve Gıda San.A.Ş.	97,80	97,80	MEYEPA Marketing A.Ş.	31.03.95	600.000
Sivas Demir Çelik İşletmeleri A.Ş.	99,99	99,99	SİVAS SAN. YATIRIM VA TİC. A.Ş.	24.04.98	6.655.000
Sümerbank A.Ş.	100,00	100,00	İPEKS TEKSTİL SAN. A.Ş.	17.10.95	103.460.000
Yarımca Porselen Sanayi T.A.Ş.	100,00	100,00	EVYAP SAN. TİC. A.Ş.	09.07.98	30.500.000
TOE - Türk Otomotiv End. A.Ş.		91,66		1993-2000	8.160.000
	81,35	81,35	SÜPER OTO	14.04.93	8.000.000
	10,31	10,31	YAPI VE TİC. A.Ş.	05.04.00	160.000

Kaynak: Özelleştirme İdaresi

EK 46: Yabancı Sermayeli Veya Yabancı Sermaye Ortaklığı Bulunan Şirketlere Yapılan Satış/Devir Uygulamaları

YABANCI SERMAYELİ veya YABANCI SERMAYE ORTAKLIĞI BULUNAN ŞİRKETLERE YAPILAN SATIŞ/DEVİR UYGULAMALARI:						
Özelleştirilen Şirket / Varlık	Satış/Devir Tarihi	Satılan Pay (%)	Satış/Devir Bedeli	Satın Alan / Devralan Kişi / Firma	Yabancı Ortak Payı	Yabancı Ortağın Ünvanı / Ülkesi
1. BLOK HİSSE SENEDİ SATIŞI UYGULAMALARI:						
ANSAN Ankara Gıda Meş. Mey. Sul.San. Tic. A.Ş.	18.11.1988	88,32	12.250.000	Atlantic Industries Ltd.	100,00	ABD
MEDA Meşrubat Dağıtım ve Ticaret A.Ş.	18.11.1988	88,00	750.000	Atlantic Industries Ltd.	100,00	ABD
Uçak Servisi A.Ş. (USAŞ)	11.08.1989	70,00	14.450.000	SAS Service Partner A/S	100,00	DANİMARKA
Afyon Çimento Sanayii T.A.Ş.	08.09.1989	51,00	13.000.000	Ciments Francais	100,00	FRANSA
Ankara Çimento Sanayii T.A.Ş.	08.09.1989	99,25	33.000.000	Ciment Francais S.A.	100,00	FRANSA
Balıkesir Çimento Sanayii T.A.Ş.	08.09.1989	98,24	23.000.000	Ciment Francais S.A.	100,00	FRANSA
Söke Çimento Sanayii T.A.Ş.	08.09.1989	99,59	11.000.000	Ciment Francais S.A.	100,00	FRANSA
Trakya (Pınarhisar) Çimento	08.09.1989	99,86	25.000.000	Ciment Francais S.A.	100,00	FRANSA
TOFAŞ Oto Ticaret A.Ş.	22.02.1991	16,00	13.203.441	Fiat Auto S.p.A.	100,00	İTALYA
Türkkablo A.O.	17.05.1991	38,00	11.000.000	Nokia International - Finnish Fund	100,00	FİNLANDİYA
Güneş Sigorta A.Ş.	01.07.1991	30,00	18.900.000	Gan International	100,00	FRANSA
İpragaz A.Ş.	27.01.1992	51,00	64.066.776	Primagaz A.G. (Compagnie des Gaz de Petrole)	100,00	FRANSA
MEYSU A.Ş.	16.07.1992	96,15	1.229.897	Ünal DOĞAN / H. REİL/T. SZABADOU	22,00	Hermann Reil - Thomas Szabados / ALMANYA
NETAŞ Northern Electric Telekom.	01.03.1993	20,00	26.000.000	NTL Northern Telecom Ltd	100,00	İNGİLTERE
TELETAŞ	19.08.1993	18,00	21.002.400	ALCATEL Holding B.V.	100,00	HOLLANDA
AEG Eti Elektrik Endüstrisi A.Ş.	10.12.1993	11,11	2.199.542	AEG Aktiengesellschaft	100,00	ALMANYA
AEG Eti Elektrik Endüstrisi A.Ş.	21.06.1994	27,85	5.871.330	AEG Aktiengesellschaft	100,00	ALMANYA
ÇİNKUR Çinko Kurşun Metal A.Ş.	22.05.1996	98,80	14.000.000	K.M.M. Kayseri Maden Metal Tic. .	97,00	Aluminium Raw Mater. Corp.- Amir Ind. Mining Corp.-Mineral Export Co. / İRAN

YABANCI SERMAYELİ veya YABANCI SERMAYE ORTAKLIĞI BULUNAN ŞİRKETLERE YAPILAN SATIŞ/DEVİR UYGULAMALARI: (DEVAM)						
Özelleştirilen Şirket / Varlık	Satış/Devir Tarihi	Satılan Pay (%)	Satış/Devir Bedeli	Satın Alan / Devralan Kişi / Firma	Yabancı Ortak Payı	Yabancı Ortağın Ünvanı / Ülkesi
1. BLOK HİSSE SENEDİ SATIŞI UYGULAMALARI:						
BASF Sümerbank Türk Kimya Sanayi A.Ş.	15.11.1999	39,995	7.137.821	BASF AG / BASF Handels Exp.	100,00	ALMANYA
Aymar Yağ Sanayi A.Ş.	31.08.2000	11,06	905.000	UNILEVER San. ve Tic. Türk A.Ş.	97,00	Lipoma B.V. - Marga B.V. - Mavibell B.V. / HOLLANDA
Toros Gübre ve Kimya Endüstrisi A.Ş.	09.10.2000	14,48	8.500.000	TEKFEN Sanayi Yatırımları A.Ş.	96,22	TST International Finance S.A. / LÜKSEMBURG - TST International Ltd. / İNGİLTERE
Çayeli Bakır İşletmeleri A.Ş.	23.09.2004	45,00	49.250.000	Inmet Madencilik A.Ş.	100,00	Inmet Mining Corporation / KANADA
Samsun Gübre Sanayii A.Ş.	04.07.2005	100,00	41.000.000	Toros Gübre ve Kimya End. A.Ş.	96,12	(*) TST International Finance S.A. / LÜKSEMBURG - TST International Ltd. / İNGİLTERE
Kıbrıs Türk Hava Yolları Ltd. Şti.	09.09.2005	50,00	33.000.000	Ada Havacılık ve Taş. A.Ş.	100,00	Kıbrıs Türk Merkez Bankası-Vaka Ltd.-Vaksan Ltd.-Vakıflar İda.-Turizm Tan. Fonu / KKTC
Türk Telekomünikasyon A.Ş.	14.11.2005	55,00	6.550.000.000	Ojer Telekomünikasyon A.Ş.	100,00	Oger Telecom Ltd./DUBAI-Saudi Oger Ltd./S.ARABİSTAN-Paul Doany/ÜRDÜN-Omar El Bandak-Jinah Haj Ali/LÜBNAN
Türkiye Petrol Rafinerileri A.Ş.	26.01.2006	51,00	4.140.000.000	Enerji Yatırımları A.Ş.	2,00	Shell Overseas Investment B.V. / HOLLANDA - The Shell Company of Turkey Limited / İNGİLTERE
Başak Emeklilik A.Ş.	16.05.2006	41,00	63.623.200	Groupama International	100,00	FRANSA
Başak Sigorta A.Ş.	16.05.2006	56,67	204.376.800	Groupama International	100,00	FRANMA
PETKİM Petrokimya Holding A.Ş.	30.05.2008	51,00	2.040.000.000	Socar & Turcas Petrokimya A.Ş.	51,12	(**) State Oil Company of the Azerbaijan Republic (SOCAR) / AZERBAIJAN - Injaz Projects Co. LLC / BAHREYN

YABANCI SERMAYELİ veya YABANCI SERMAYE ORTAKLIĞI BULUNAN ŞİRKETLERE YAPILAN SATIŞ/DEVİR UYGULAMALARI: (DEVAM)						
Özelleştirilen Şirket / Varlık	Satış/Devir Tarihi	Satılan Pay (%)	Satış/Devir Bedeli	Satın Alan / Devralan Kişi / Firma	Yabancı Ortak Payı	Yabancı Ortağın Ünvanı / Ülkesi
1. BLOK HİSSE SENEDİ SATIŞI UYGULAMALARI:						
Başkent Elektrik Dağıtım A.Ş.	28.01.2009	100,00	1.225.000.000	Enerjisa Elektrik Dağıtım A.Ş.	50,00	Österreichische Elektrizitätswirtschafts Aktiengesellschaft (Verbund) / AVUSTURYA
Sakarya Elektrik Dağıtım A.Ş.	11.02.2009	100,00	600.000.000	Akcez Enerji Yatırımları San. ve Tic. A.Ş.	50,00	CEZ A.S / ÇEK CUMHURİYETİ
2. VARLIK SATIŞI UYGULAMALARI:						
Özelleştirilen Şirket / Varlık	Satış/Devir Tarihi	Satılan Pay (%)	Satış/Devir Bedeli	Satın Alan / Devralan Kişi / Firma	Yabancı Ortak Payı	Yabancı Ortağın Ünvanı / Ülkesi
TESTAŞ - Aydın Tesisleri	20.12.1995		1.150.000	Taiwan Firstohm Aydın Elektronik San. A.Ş.	60,00	Cheng Chung Lee - Yow Jyy Lee / TAIWAN
TEKEL / Sigara San. İşl. A.Ş.-6 Sigara Fabrikası	24.06.2008		1.720.000.000	British American Tobacco Tütün Mam. San. Tic. A.Ş.	100,00	(***) British American Tobacco Plc. - Precis (1790) B.V. / HOLLANDA
3. İŞLETME / İMTİYAZ HAKKI DEVİRLERİ:						
T. Denizcilik İşletmeleri A.Ş. - Kuşadası Limanı	02.07.2003	-	27.000.000	Ege Liman İşletmeleri A.Ş.	35,00	Royal Caribbean Cruises Ltd. / LİBERYA - Marvel Investments S.A. / İNGİLTERE
TCDD - Mersin Limanı	11.05.2007	-	755.000.000	Mersin Uluslararası Liman İşl. A.Ş.	50,00	Port Singapore Authority (PSA) Pte Turkey Ltd. - PSA Europe Pte Ltd. / SİNGAPUR
Karayolları - I. Bölge Araç Muayene İstasyonları	15.08.2007	-	300.250.000	Tüvturk Kuzey Taş. Mua. İst. Yap. İşl. A.Ş.	33,00	(****) TÜV SÜD Holding A.G. - TÜV SÜD Teknik Güvenlik ve Kalite Denetim Ticaret Ltd. Şti. / ALMANYA
Karayolları - II. Bölge Araç Muayene İstasyonları	15.08.2007	-	313.250.000	Tüvturk Güney Taş. Mua. İst. Yap. İşl. A.Ş.	33,33	(*****) TÜV SÜD Holding A.G. - TÜV SÜD Teknik Güvenlik ve Kalite Denetim Ticaret Ltd. Şti. / ALMANYA

EK 46: Yabancı Sermayeli Veya Yabancı Sermaye Ortaklığı Bulunan Şirketlere Yapılan Satış/Devir Uygulamaları (DEVAM)

(*): Samsun Gübre hisselerinin satış tarihi itibarıyla Toros Gübre ve Kimya Endüstrisi A.Ş.'nin %99,90 oranındaki hissesi TEKFEN Sanayi Yatırımları A.Ş.'ye aittir. TST International Finance S.A. ve TST International Ltd.'nin TEKFEN Sanayi Yatırımları A.Ş.'de sahip olduğu %96,22 oranındaki hissesinden kaynaklanan dolaylı ortaklığı nedeniyle Toros Gübre ve Kimya Endüstrisi A.Ş.'deki yabancı sermaye payı %96,12 olmaktadır.

(**): PETKİM hisselerinin satış tarihi itibarıyla Socar & Turcas Petrokimya A.Ş.'nin %99,744 oranındaki hissesi Socar&Turcas Enerji A.Ş.'ye, %0,25 oranındaki hissesi Injaz Projects Co. LLC'ye, %0,006 oranındaki hissesi de Türk uyruklu gerçek kişilere aittir. SOCAR'ın, Socar&Turcas Enerji A.Ş.'de sahip olduğu %51 oranındaki hissesinden kaynaklanan dolaylı ortaklığı ile birlikte Socar & Turcas Petrokimya A.Ş.'deki yabancı sermaye payı %51,12 olmaktadır.

(***): Precis (1790) B.V, çok uluslu bir British American Tobacco Plc.'nin kontrolündeki bir şirkettir.

(****): I. Bölge Araç Muayene İstasyonları işletme imtiyazının devir tarihi itibarıyla Tüvtürk Kuzey Taşıt Muayene İstasyonları Yapım ve İşletim A.Ş.'nin %0,002 oranındaki hissesi TÜV SÜD Holding AG'ye, %33,33 oranındaki hissesi de TÜV SÜD Teknik Güvenlik ve Kalite Denetim Ticaret Ltd. Şti.'ye aittir. TÜV SÜD Holding A.G.'nin, TÜV SÜD Teknik Güvenlik ve Kalite Denetim Ticaret Ltd.'de sahip olduğu %99 oranındaki hissesinden kaynaklanan dolaylı ortaklığı ile birlikte Tüvtürk Kuzey Taşıt Muayene İstasyonları Yapım ve İşletim A.Ş.'deki yabancı sermaye payı %32,999 olmaktadır.

(*****): II. Bölge Araç Muayene İstasyonları işletme imtiyazının devir tarihi itibarıyla Tüvtürk Güney Taşıt Muayene İstasyonları Yapım ve İşletim A.Ş.'nin %33,33 oranındaki hissesi TÜV SÜD Holding AG'ye, %0,002 oranındaki hissesi de TÜV SÜD Teknik Güvenlik ve Kalite Denetim Ticaret Ltd. Şti.'ye aittir. TÜV SÜD Holding A.G.'nin, TÜV SÜD Teknik Güvenlik ve Kalite Denetim Ticaret Ltd.'de sahip olduğu %99 oranındaki hissesinden kaynaklanan dolaylı ortaklığı ile birlikte Tüvtürk Kuzey Taşıt Muayene İstasyonları Yapım ve İşletim A.Ş.'deki yabancı sermaye payı %33,332 olmaktadır.

Ek 47: Ortalama Hizmet Süreleri (OECD Ortalaması) ve Trend Büyüme Hızı

od	Tanım	ISIC Rev.2 Karşılığı	ISIC Rev. 3 Karşılığı	Ortalama Hizmet Süreleri (OECD Ortalamaları)	Ortalama Hizmet Süreleri (OECD Ortalamaları)
ID	Gıda Ürünleri içecek ve Tütün	31	15-16	27	0.043504
EK	Tekstil Ürünleri ve Giyim Eşyası	32	17-19	26	0.058829
OB	Ağaç ve Mobilya Dahil Ağaç Ürünleri	33	20	25	0.057029
AĞ	Kağıt ve Kağıt Ürünleri, Basım ve Yayın	34	21-22	27	0.063232
İM	Kimyasal madde ve Ürünler, Kömür, Plastik ve Kauçuk Ürünleri	35	24-25	25	0.066395
OM	Petrol Ürünleri ve Kömür Hariç Metalik Olmayan Mineral Ürünler	36	23,26	26	0.072734
ES	Ana Metal Sanayi	37	27	28	0.062599
AT	Makine ve Techizat İmalatı	38	29,33	26	0.069745
EÜ	Metal Eşya Sanayi(Makine ve Techizat Hariç)	381	28	26	0.05123
SM	Tarım ve Sanayi Makinaları	382	29	26	0.061318
VM	Büro, Muhasebe ve Bilgi İşlem Makinaları Hassas ve Optik Aletler	385	30,33	26	0.153158
LM	Elektrikli Makine ve Cihazlar	383	31-32	26	0.086827
LM	Ulaşım Araçları	384	34-35	26	0.073699
İS	Diğer İmalat Sanayi	39	36	26	0.054727

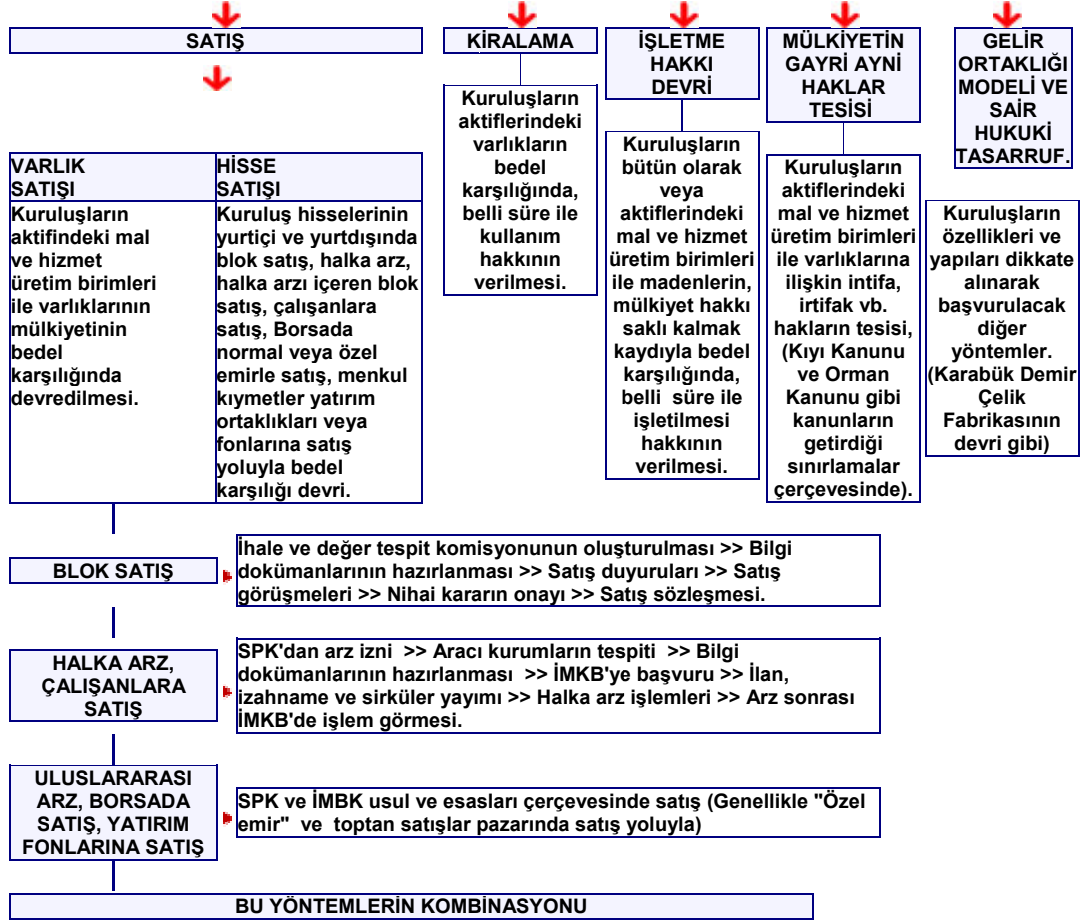
Kaynak: Şimşek, 2008; 372

Ek 48: Dünya Ham Çelik Üretimi(Nisan 2009) (Milyon ton)

		2009	2008	Değişim %
1.	Çin Halk Cumhuriyeti	43.413	45.193	-3,9
2.	Japonya	5.723	10.143	-43,6
3.	Hindistan	4.580	4.238	8,1
4.	Rusya	4.480	6.104	-26,6
5.	G.Kore	4.094	4.573	-10,5
6.	A.B.D.	3.900	8.376	-53,4
7.	Ukrayna	2.300	3.683	-37,6
8.	TÜRKİYE	1.977	2.283	-13,4
9.	F.Almanya	1.880	4.011	-53,1
10.	Brezilya	1.729	2.900	-40,4
11.	İtalya	1.600	2.928	-45,4
12.	İspanya	1.190	1.925	-38,2
13.	Tayvan	1.115	1.877	-40,6
14.	Meksika	1.100	1.579	-30,3
15.	İran	949	920	3,2
	Toplam	89.451	117.023	-23,6

Kaynak: Türkiye Demir Çelik Üreticileri Derneği 20.05.2009 Tarihli İstatistikleri,

EK. 49:Türkiye’de Kullanılan Özelleştirme Yöntemleri

Kaynak: Özelleştirme İdaresi, www.oib.gov.tr